നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

മോഗ്ഗല്ലാന പഞ്ചികാ ടീകാ

സാരത്ഥവിലാസിനീനാമ

പഞ്ചികാടീകാ

പണാമാദികഥാ

വിജ്ജാധനസ്സ സമനുസ്സരണമ്പി യസ്സ,
പഞ്ഞാവിസുദ്ധരതനാനയനേകഹേതു;
തം ധമ്മരാജമമലുജ്ജലകിത്തിമാലം,
സാമോദമാദരമയേ ഹദയേ നിധായ.

ലദ്ധമ്മഹോദയ മഹാദയ (സമ്പസാദാ) [ജപസോ (പോത്ഥകേ)],
സക്കാ(ദി) സക്കതഗുണം രതന (ദ്വയഞ്ച) [ത്തയതാ (പോത്ഥകേ)];
(യാപഞ്ചികാ) ഗുരുവരപ്പ(ഭവാത്യഗാഹാ) [ഹപാ ത്യ ഗായാ (പോത്ഥകേ)],
തം സാധു സിസ്സജന മജ്ജവഗാഹ യാമ.

ജയതീഹ മഹാപഞ്ഞോ, സോ മോഗ്ഗല്ലായനോ മുനി;
യസ്സ സാധുഗുണുബ്ഭൂത,കിത്തി സബ്ബത്ഥ പത്ഥടാ.

ഇച്ചേവ മനവസേസ മത്തനോ ഭയാദ്യൂപദ്ദവോപഘാതകരസാമത്ഥിയ യോഗേന സകലജ്ഝത്തികബാഹിയന്തരായ നിവാരണ മധിപ്പേതസിദ്ധി വിസേസ മഭികങ്ഖിയ രതനത്തയ വിസയഭൂതം തംസാധനേ കന്തനിദാന ഭൂതസ്സ ആലോകിയയാതിസയഗുണവിസേസയുത്തസ്സ മഹതോ പൃതിമഹനീയസ്സ രതനത്തയസ്സ സപ്പസാദാനുരൂപം പൂജാവിസയം തദനുസ്സ(രണം കത്വാ) ഗുരുസന്നിയോഗമനുട്ഠാതും-

കിന്തേഹി പാദസുസ്സൂസാ, യേസം നത്ഥി ഗുരൂനിഹ;
യേ തപ്പാദരജോകിണ്ണാ, തേവ സാധൂ വിവേകിനോതി.

വചനതോ അത്തനോ ഗുരുപൂജാ പുരസ്സരം പഞ്ചികാവിവരണം പഥി'യാ പഞ്ചികാ'തിആദിനാ കതപടിഞ്ഞത്താ സമ്പതി മഹാദയോതിആദിനോ ഗന്ഥസ്സ സാധുജനവണ്ണനം വണ്ണനമാരഭിസ്സാമ.

നനു ച വുത്തിഗന്ഥസ്സ വണ്ണനായം കതാഭിനിവേസോ-യമാചരിയോതി കഥമിഹാനധികതേ മഹാദയോതിആദികേ പടിപന്നോതി രതനത്തപ്പണാമഗന്ഥകത്തുഗന്ഥനിസ്സയഗന്ഥാരമ്ഭഫലഅഭിധേയ്യസങ്ഖാത-പയോജനസോതുജനസമുസ്സാഹനാനം സന്ദസ്സനത്ഥം. തത്ഥ രതനത്തയപ്പണാമ കരണം അന്തരായകരാപുഞ്ഞവിഘാതകരപുഞ്ഞവിസേസുപ്പാദനേന കത്തു മിച്ഛിതസ്സ ഗന്ഥസ്സ അനന്തരായേനം പരിസമാപനത്ഥം. വചീപണാമോ പനേത്ഥ സോതൂനമ്പി യഥാവുത്തത്ഥനിപ്ഫാദനകോ ആചരിയേനാപ്യയ മത്ഥോ ദസ്സിതോയേവ'തത്ഥ രതനത്തയപ്പണാമസന്ദസ്സന'ന്തിആദിനാ,

വാചസികസത്ഥാധികാരതോപി വചീപണാമോതി കായപ്പണാമോ മനോപണാമോ ച. ന കതോ, ഗന്ഥകത്തുസന്ദസ്സനം ഗന്ഥസ്സ പമാണ ഭാവവിഭാവനത്ഥം, ഗന്ഥനിസ്സയസന്ദസ്സനം അത്തനിയഭാവസന്ധസ്സനേന തബ്ബിസുദ്ധിദസ്സനത്ഥം, ഗന്ഥാരമ്ഭഫലദസ്സനം തപ്പടിക്ഖേപകജനനിസേധായ, അഭിധേയ്യസങ്ഖാതയയോജനസന്ദസ്സനം വീമംസാപുബ്ബകാരീനം പയോജനോ പാലമ്ഭപുബ്ബികാ സത്ഥേ പവത്തതീതി സോതുജനസമുസ്സാഹനം (കത്വാ) ആദരേന ഗന്ഥേ പവത്തനത്ഥം, യദാഹു -

സബ്ബസ്സേവ ഹി സത്ഥസ്സ, കമ്മസ്സാപി ച കസ്സചി;
കേനേതം ഗയ്ഹതേ താവ, യാവ-വുത്തമ്പയോജനംതി.

നനു സത്ഥപ്പയോജനാനം സമ്ബന്ധോപി വത്തബ്ബോ ഇദമസ്സ പയോജനന്തി യതോ-

സിദ്ധപ്പയോജനം സിദ്ധ,സമ്ബന്ധം സോതുമിച്ഛതി;
സോതാദോ തേന വത്തബ്ബോ, സമ്ബന്ധോ സപ്പയോജനോതി.

തത്രേദമുത്തരം-

സത്തം പയോജനഞ്ചേവ, ഉഭോ സമ്ബന്ധനിസ്സയാ;
തം വുത്തന്തോഗധത്താ ന, ഭിന്നോ വുത്തോ പയോജനാതി.

പയോജനപ്പയോജനമ്പന സാമത്ഥിയലദ്ധബ്ബം സയമാചരിയേന "കോ പന സദ്ദലക്ഖണസ്സ അജാനനേ ദോസോ"തിആദിനാ വുത്തനയേന വിഞ്ഞാതബ്ബം.

തത്ഥ'മഹാദയോ'ത്യാദിനാ ഗാഥാദ്വയേന രതനത്തയപണാമോ ദസ്സിതോ, 'യോ ഇദ്ധിമന്തേസൂ'തിആദിനാ ഗന്ഥകത്താ, 'സദ്ദസത്ഥ'ന്തിആദിനാ ഗന്ഥനിസ്സയോ, 'സങ്ഖേപനയേനാ'തിച 'സാരഭൂതം വിപുലത്ഥഗാ ഹിം അനാകുല'ന്തി ച ഇമേഹി ഗന്ഥാരമ്ഭഫലം സോതുജനസമുസ്സാഹനഞ്ച, അഭിധേയ്യസങ്ഖാതപ്പയോജനമ്പന'സംവണ്ണന'ന്തി ഇമിനാ ദസ്സിതം അന്വത്ഥ ബ്യപദേസേന സംവണ്ണീയതി വിവരിത്വാ വിത്ഥാരേത്വാ കഥീയതി അത്ഥോ ഏതായാതി സംവണ്ണനാഭി കത്വാ, തമ്പന വിവരിത്വാ കഥനം സദ്ദാനുസാസനസത്ഥസന്നിസ്സയത്താ അഭിധേയ്യോ നാമ സമുദിതേന സത്ഥേന വചനീയത്ഥോ തം [വചനീയത്ഥോതി (പോത്ഥകേ)] വുത്തസദ്ദാനുസിട്ഠിസങ്ഖാതപയോജനമേവാതി അയമേത്ഥ സമുദായത്ഥോ.

അയമ്പനേത്ഥ അവയവത്ഥോ-യോതി അനിയമവചനം ധമ്മരാജസദ്ദാ പേക്ഖായ ചേത്ഥ പുല്ലിങ്ഗതാ, തേനേത്ഥ വുച്ചമാനഗുണവിസേസാ ധാരപുഗ്ഗലവിസേസനിദസ്സനം, ദയതി ദുക്ഖം അപനേത്വാ പരേസം സുഖം ദദാതി, ദയീയതി വാ സപ്പുരിസേഹി ഗമിയ(തി സ) സന്താനേ പവത്തീയതി, ദയതി വാ പരദുക്ഖം ഹിംസതി, ദയതി വാ പരദുക്ഖം ഗണ്ഹാതി തംവസേന അത്തനോ ഹദയഖേദം കരോതീതി ദയാ, "ദയ=ദാനഗതി ഹിംസാദാനേസു" ഇച്ചസ്മാ "ഇത്ഥിയമണത്തികയക്യാചേ"തി (ഒ-ർൻ) അപ്പച്ചയോ, വിസയമഹന്തതായ മഹതീ പസത്ഥാ വാ ദയാ അസ്സാതി മഹാദയോ, വിസേസന സമാസേ "സദ്ധാദിത്വ" (ർ-വ്വർ) വക്ഖമാനപാരമിതാസമ്ഭരണദുക്ഖാനുഭവ നാനമിദം ഹേതുവചനം,

കമ്മകിലേസേഹി ജനിതാതി ജനാ സത്തലോകോ, ഇമിനാ ഖീണാസവാപി സങ്ഗയ്ഹന്തി തേസമ്പി ദിട്ഠധമ്മികസുഖവിഹാരസങ്ഖാത ഹിതസ്സ ദാനതോ, ജനാനം സമൂഹോ ജനതാ തസ്സാ ഹിതായ അഭിവഡ്ഢിയാ സകലവട്ട ദുക്ഖനിസ്സടനിബ്ബാനസുഖഭാഗിയകരണായാതി വുത്തം ഹോതി, അസ്സച'സമ്പൂരയ'ന്തി ഇമിനാ'ദുക്ഖമനുഭവീ'തി ഇമിനാ ച സമ്ബന്ധോ, സമ്ബോധീതി എത്ഥ സംസദ്ദോ സാമന്തി ഇമമത്ഥം ദീപേതി, തസ്മാ സംസയമേവ അനഞ്ഞബോധിതോ ഹുത്വാ ചത്താരി സച്ചാനി ബുജ്ഝതി പടിവിജ്ഝതി എതായാതി സമ്ബോധി, സംപുബ്ബോ ബുധധാതുതോ "ഇ"ഇതി ണ്വാദി (കോ) ഇപ്പച്ചയോ, സവാസനസകലസംകിലേസപ്പഹായകം ഭഗവതോ അരഹത്തമഗ്ഗഞ്ഞാണം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണന്തിപി വദന്തി, സമ്പാപയതീതി സമ്പാപകം, സമ്ബോധിയാ സമ്പാപകന്തി ഛട്ഠീസമാസോ, കിന്തി ധമ്മജാതം ധമ്മസദ്ദേനേത്ഥ പാരമിധമ്മാ പഞ്ചമഹാപരിച്ചാഗാദയോ ച അധിപ്പേതാ, തേപി ഹി അത്താനം ധാരേന്തം ധാരേന്തി സമ്ബോധി സമ്പാപനസാമത്ഥിയയോഗേന പരേപി ധാരേന്തി നാമാതി ധമ്മാതി വുച്ചന്തി, 'ധര=ധാരണേ'ഇച്ചസ്മാ ഖീസു, വിയാദിസുത്തേന ണ്വാദി(കോ) മപ്പച്ചയോ, ധമ്മാനംജാതം, ധമ്മാഏവ്വവാ ജാതം, സമ്ബോധിസമ്പാപകഞ്ച തം ധമ്മജാതം ചേതി വിസേസനസമാസോ, 'സമ്പൂരയ'ന്തി മസ്സേതം കമ്മം, സമ്പൂരയന്തി പയോഗസമ്പത്തിയോഗാ ദീപങ്കര (പാദ)മൂലേ ഹത്ഥോപഗതമ്പി നിബ്ബാനമ്പഹായ യഥാവുത്തകരുണാഗുണയോഗസീതലീഭൂതഹദയതായ "കഥന്നാമേതേ അച്ചന്ത ദുസ്സഹവട്ടദുക്ഖോപഗതേ സത്തേ തംമഹാദുക്ഖാ മോചേസ്സാമീ"തി വട്ടദുക്ഖനിസ്സരണേകഹേതുതായ സമ്മാ പൂരേന്തോ വഡ്ഢേന്തോ വുഡ്ഢിം വിരൂള്ഹം വേപുല്ലം ഗമേന്തോതി വുത്തം ഹോതി, ഹേതുയേവേദമപി ദുക്ഖാനുഭവനസ്സ, മഹാദയതാ പനസ്സ പരമ്പരഹേതു, ദുട്ഠു ഖനതി കായികം അസ്സാദന്തി'ദുപുബ്ബോ ഖനിസ്മാ' "ക്വീ"തി (ഒ-ർ) ക്വി, ദുക്ഖം കായികദുക്ഖ വേദനാ, കീദിസന്തി ആഹ-'അനന്തരൂപ'ന്തി, സഭാവവചനോ യം രൂപസദ്ദോ "പിയരൂപ"ന്തിആദീസുവിയ, തേ ച ദുക്ഖസഭാവാ (അനന്താ) അനന്തകാരണാനം വസേന, തസ്മാ അനന്തം രൂപം സഭാവോ അസ്സാതി അനന്തരൂപം, തം ദുക്ഖം അനുഭവീ വിന്ദീ, കീമിവാതി ആഹ-'സുഖം വാ'തി, സുട്ഠു ഖനതി കായികം ആബാധന്തി സുഖം, ഇവസദ്ദോ സധമ്മത്തസങ്ഖാതോപമാജോതകോ, സധമ്മത്തഞ്ഹി ഉപമാ, വുത്തഞ്ഹി "ഉപമാനോപമേയ്യാനം, സധമ്മത്തം സിയോ പമാ"തി, കിം വുത്തം ഹോതി "അനിട്ഠാനുഭവനസഭാവായാപി ദുക്ഖവേദനായ അനുഭവനസഭാവസാമഞ്ഞേന അജ്ഝാസയസമ്പത്തിവിസേസയോഗാ മഹാകാരുണികസ്സ സുഖേന സദിസതാപത്തിഹോതീതി ദുക്ഖമ്പി സമാനം തം സുഖമിവ വിന്ദീ"തി. കഥമഞ്ഞഥാ വട്ടദുക്ഖതോ സകലലോകസ്സ സമുദ്ധരണം സിയാതി, അഥവാ സുഖമിവ സുഖം വിന്ദന്തോ വിയ അനഞ്ഞവിന്ദിയമപി താദിസം ദുക്ഖം സകലലോകഹിതാവ ഹിതമനതായ വിന്ദീതി അത്ഥോ, തേനാഹ 'അഖിന്നരൂപോ'തി, അഖിന്നം പരിസ്സമമപ്പത്തം രൂപം സഭാവോ അസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ.

തം ധമ്മരാജന്തി യോതി അനിയമനിദ്ദിട്ഠസ്സ വുത്തഗുണവിസേസാധാര പുഗ്ഗലസ്സനിയമനവചനം, ധമ്മേന രാജതി നോ അധമ്മേനാതി വാ, അത്തനാ പടിവിദ്ധസ്സ സാമിഭാവേന ധമ്മസ്സ രാജാ സാമീതി വാ, അത്തനാ പടിവിജ്ഝിയമാനേ ധമ്മേ പടിവിജ്ഝന്തോവ തത്ഥ രാജതി ദിപ്പതീതി വാ, പരൂപകാരവസേന തദത്ഥായേവ പടിപന്നത്താ പരേസം ധമ്മം രാജേതി

പകാസേതീതി വാ ധമ്മരാജാ, തം ധമ്മരാജം നമിത്വാതി സമ്ബന്ധോ, നമസ്സിത്വാതി അത്ഥോ, കീദിസന്തി ആഹ-'ജിതമാരവീരം സുധന്ത സോവണ്ണനിഭ'ന്തി. തത്ഥ മാരോ ച സോ വീരോ ചാതി മാരവീരോ ജിതോ വിദ്ധംസിതബലോ മാരവീരോ നാതി ജിതമാരവീരോ, തം, കിഞ്ചാപി ദേവപുത്തകിലേസാഭിസങ്ഖാരമച്ചുക്ഖന്ധ മാരാ-നേന ജിതാ ഏവ, തഥാപി വീരസദ്ദസന്നിധാനേന ദേവപുത്തമാരേ ഗഹിതേ തംവിജയാ അഞ്ഞേപി ജിതാ ഏവ നാമ ഹോന്തീതി വിഞ്ഞേയ്യം, സുട്ഠു ധന്തം ധമിതം ഉദ്ധരിതം സുധന്തം, സുവണ്ണമേവ സോവണ്ണം, സുധന്ത ച തം സോവണ്ണഞ്ച, തസ്സേവ നിഭാ സോഭാ അസ്സേതി സമാസോ, അഥവാ സുധന്തഞ്ച തം സുവണ്ണം ചേതി സമാസേ തസ്സിദന്തി "ണോ"തി (൪-൩൪) ണപ്പച്ചയേ "മജ്ഝേ"തി (൪-൧൨൬) മജ്ഝവുദ്ധിയം സുധന്തസോവണ്ണം പടിമാരൂപം, തേന നിഭോ സദിസോ, തം.

ഏത്താവതാ ച -

ഹേതു ഫലം പരത്ഥോ ച, സബ്ബോപി ഥുതിസങ്ഗഹോ;
ഹേതു സമ്ബോധിതോ, പുബ്ബേവ, യമഞ്ഞം തതോപരീതി.

വുത്തഹേതുഫലസത്തോപകാരവസേന ബുദ്ധരതനസ്സ ഥുതിപുബ്ബകമ്പണാമം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ധമ്മരാജേന തേനാപി പൂജനീയസ്സ ധമ്മരതനസ്സ നിപച്ചകാരം ദസ്സേതും'ധമ്മഞ്ച മോഹന്ധതമപ്പധംസി'ന്തി ആഹ, തത്ഥ ച സദ്ദോ 'ധമ്മഞ്ച നമിത്വാ'തി [നമസ്സിത്വാ (പോത്ഥകേ)] നമസ്സനക്രിയായ ധമ്മം സമ്പിണ്ഡേതി, കിമ്ഭൂതന്തി ആഹ, 'മോഹന്ധതമപ്പധംസി'ന്തി, മുയ്ഹതീതി മോഹോ=അഞ്ഞാണം, അന്ധയതി സമത്ഥചക്ഖുവിഞ്ഞാണപരിഹാനേനാതി അന്ധം, അന്ധഞ്ച തം തമഞ്ചേതി അന്ധതമം=ബാള്ഹതിമിരം, മോഹോയേവ തംസദിസതായ അന്ധതമന്തി മോ ഹന്ധതമം, തം പധംസേതി പകാരേന നാസേതി സീലേനാതി മോഹന്ധതമപ്പധംസീ, പസദ്ദസ്സപകാസനത്ഥം ഹിത്വാ പകാരത്ഥസ്സേവ ഗഹണതോ പരിയത്തിയാ സഹ-

സോതാപത്താദയോ മഗ്ഗാ,ചത്താരോ തപ്ഫലാനിച;
ചത്താരി അഥ നിബ്ബാനം, ധമ്മാ ലോകുത്തരാ നവാതി.

വുത്തനവലോകുത്തരമ്മോ ഗഹിതാതി വിഞ്ഞാതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ അരഹത്തമഗ്ഗോവ ഗയ്ഹേയ്യ, കസ്മാ പനേത്ഥ മോഹസ്സേവ പഹാനം വുത്തം, നേതരേസന്തി തമ്മൂലകത്താ സബ്ബകിലേസാനം, തപ്പഹാനസ്മിഞ്ഹി വുച്ചമാനേ തമ്മുഖേനേതരേസമ്പി പഹാനം വുത്തമേവ ഹോതീതി.

ഏവം ധമ്മരതനസ്സ നമക്കാരം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തദാധാരഭൂതസങ്ഘരതനം നമസ്സിതും 'സങ്ഘം തഥാ സങ്ഘടിതം ഗുണേഹീ'തി വുത്തം, തത്ഥ തഥാസദ്ദോ സമുച്ചയേ വാ, വചോയുത്തിയം വാ, വചോയുത്തിപക്ഖേ ച സദ്ദോ ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ, കിലേസാദയോ സംഹനതി ഹിംസതീതി സങ്ഘോ, സംപുബ്ബതോ ഹനതിസ്മാ ക്വിമ്ഹി "ക്വിമ്ഹി ഘോപരിപച്ചസമോ ഹീ"തി (ഌ-൧൦൦) ഹനസ്സ ഘോ, കിലേസഹിംസനഞ്ചേത്ഥ തദങ്ഗാദിവസേന ഗഹിതം, ഗുണേഹീതി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസതോ സമ്മുതിസങ്ഘേന സദ്ധിം

ചത്താരോ ച പടിപന്നാ, ചത്താരോ ച ഫലേഠിതാ;
ഏസ സങ്ഘോ ഉജുഭൂതോ, പഞ്ഞാസീലസമാഹിതോതി.

വുത്തഅട്ഠഅരിയപുഗ്ഗലാ ഗയ്ഹന്തി, ഗുണേഹീതി ലോകിയലോകുത്തരേഹി സീലാദിഗുണേഹി, സങ്ഘടിതന്തി സംഹതം.

ഏവമനന്തരായേന ഗന്ഥപരിസമാപനത്ഥമനന്ത ഗുണവിസിട്ഠലോകത്തയഗ്ഗസിഖാമണിഭൂതസ്സ രതനത്തയസ്സ പണാമം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഗന്ഥ കത്താദിയഥാവുത്തത്ഥോപദസ്സന പുബ്ബങ്ഗമമത്തനാ സമാരഭിതബ്ബം ഗന്ഥ കരണം പടിഞ്ഞാതുകാമോ'യോ ഇദ്ധിമന്തേസൂ'തിആദിമാഹ, തത്ഥ 'യോ'തി ഇമസ്സ 'തന്നാമധേയ്യേനാ'തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ, ഏതായ സത്താ ഇജ്ഝന്തി ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇദ്ധി=ഇദ്ധിവിധാദയോ ലോകിയാ ലോകുത്തരാ ച സാ ഏതേസമത്ഥീതി ഇദ്ധിമന്തോ, തേസു ഇദ്ധിമന്തേസു, ഇദ്ധിമന്താനം മഹാസാവകാനം മജ്ഝേതി അത്ഥോ, മഹത്തപ്പത്തോതി മഹത്തം മഹന്തഭാവം ഗതോ, തന്നാമധേയ്യേനാതി തസ്സേവ നാമധേയ്യമസ്സാതി തന്നാമധേയ്യോ, തേന, തപോധനേനാതി മുനിനാ, കിം വുത്തം ഹോതി- "ഏതദഗ്ഗം ഭിക്ഖവേ മമ സാവകാനം ഭിക്ഖൂനം ഇദ്ധിമന്താനം യദിദം മോഗ്ഗല്ലാനോ"തി ഭഗവതാ ഇദ്ധിമന്തേസു ഏതദഗ്ഗേ ഠപിതോ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരോ നാമ യോ ദുതിയോ അഗ്ഗസാവകോ... (തേന സമാനനാമധേയ്യേനാതി) തമപദിസന്തോ-യമാചരിയോ അനുദ്ധതഭാവേന ഉജുനാക്കമേന നാമാദികമവത്വാ വങ്കവുത്തിയാ അത്തനോ മോഗ്ഗല്ലാനോതി നാമം മഹാസാമിട്ഠാനന്തരപ്പത്തിം കാലോചിതപഞ്ഞാ വേയ്യത്തിയം ബുദ്ധസാസനോപകാരിതാദിഞ്ച വിഭാവേതി. 'യം രചിത'ന്തി സമ്ബന്ധോ, രചിതന്തി കതം, കിന്തി ആഹ സദ്ദസത്ഥ'ന്തി, സദ്ദസത്ഥം നാമ സുത്ത, സദ്ദലക്ഖണബ്യാകരണാദ്യപരനാമധേയ്യം, സുത്തം(ഹി) 'സദ്ദാ (ലക്ഖീയന്തി) സാസീയന്തി അനുസാസീയന്തി പകതിപ്പച്ചയാദിവിഭാഗകപ്പനായ ഏതേനാ'തി സദ്ദലക്ഖണന്തി ച 'ബ്യാകരീയന്തി സദ്ദനിപ്ഫാദനവസേന കഥീയന്തി ഏതേനാ'തി ബ്യാകരണന്തി ച വുച്ചതി, അപരമ്പന വുത്യാദി തദുപകരണഭാവേന സദ്ദസത്ഥം സദ്ദലക്ഖണം ബ്യാകരണന്തി ച വുച്ചതീതി ദട്ഠബ്ബം, അനുനന്തി തബ്ബിസേസനം, അസേസലക്ഖിയോപസങ്ഗാഹകഭാവേന വത്തബ്ബസ്സാപരസ്സാഭാവാ സമ്പുണ്ണന്തി അത്ഥോ, അഥാതി അനന്തരത്ഥേ നിപാതോ, സദ്ദസത്ഥരചനാനന്തരന്തി അത്ഥോ, തസ്സേതി സദ്ദസത്ഥസ്സ, വുത്തി ച സമാസാ കതാതി സമ്ബന്ധോ, സുത്തം വിവരീയതി ഏതായാതി വുത്തി, സമസ്സതേ സങ്ഖിപീയതീതി സമാസാ.

തസ്സാപീതി വുത്തിയാപി, സങ്ഗഹേത്വാ സദ്ദവസേന സങ്കുചിതം വിയ കത്വാ ഖിപനം സങ്ഖേപോ, തസ്സ നയോ കമോ സങ്ഖേപനയോ, തേന, ഭോവാതി യോ സദ്ദസത്ഥസ്സ വുത്തിയാ ച കത്താ സോ ഏവ, ഇദാനി സുത്തവുത്തിരചനാനന്തരമവസരപ്പത്തേ ഇമസ്മിം കാലേ, സമാരഭേയ്യ സമ്മാ ആരമ്ഭം കരേയ്യ ബഹുന്നം ക്രിയാക്ഖണാനമാദിഭൂതം ക്രിയാക്ഖണമനുതിട്ഠേയ്യ, കിന്തി സംവണ്ണനം, സംവണ്ണീയതി അത്ഥോ ഏതായാതി സംവണ്ണനാ, പഞ്ചീയതി വിപഞ്ചീയതി ബ്യത്തീ കരീയതി വുത്തി അത്ഥോ ഏതായാതി വാ, തം പഞ്ചയതീതി വാ ലദ്ധനാമപഞ്ചികാ, തം.

ഏവമത്തനാ കരണീയസത്ഥമ്പടിജാനിത്വാ തദനന്തരം "ദ്വേ മേ ഭിക്ഖവേ പച്ചയാ സമ്മാദിട്ഠിയാ ഉപ്പാദായ (കതമേ ദ്വേ) പരതോ ച ഘോസോ (അജ്ഝത്തഞ്ച) യോനിസോ മനസികാരോ"തി വചനതോ സമ്മാസവനപടിബദ്ധാ സബ്ബാപി സാസന (പ്പടി) സമ്പത്തീതി സാസനപ്പടിപത്തിയാ ബ്യാകരണസ്സ മൂലകാരണത്താ തം സവനേ സാധുജനേ നിയോജേന്തോ 'തം

സാരഭൂത'ന്തിആദിമാഹ, തത്ഥ തന്തി യസദ്ദവിരഹേപി അധികതത്താ സംവണ്ണനം പരാമസതി, തം സുണന്തൂ'തി സമ്ബന്ധോ, സാധൂതി സവനക്രിയാവിസേസനം, അത്ഥാനുരൂപം ബ്യഞ്ജനം, ബ്യഞ്ജനാനുരൂപഞ്ച അത്ഥംസല്ലക്ഖേത്വാ അനഞ്ഞമനാ ഹുത്വാ സക്കച്ചം സുണന്തൂതി അത്ഥോ സുവണ്ണഭാജനേ നിക്ഖിത്തസീഹവസാവിയ അവിനസ്സമാനം കത്വാ ഹദയേ ഠപനവസേന, സക്കച്ചസവനമേവ ഹി സോതൂനമത്ഥാവഹം ഹോതീതി, സന്തോതി സവനക്രിയായ കത്താരോ ദസ്സേതി, തഥാ സാതിസയബ്യാകരണം... തഥാവിധാ ഏവ സപ്പുരിസാ സാധുകം സോതുകാമാ ഹോന്തീതി, കിമ്ഭൂതന്തി ആഹ 'സാരഭൂത'ന്തിആദി, ഭൂതസദ്ദോ ഏത്ഥ "ഭൂതസ്മിം പാചിത്തിയ'ന്തിആദീസു വിയ വിജ്ജമാനത്ഥോ, ഫേഗ്ഗുത്താഭാവേന അപരിച്ചജനീയതായ സാരോ ഥിരം സോ അത്ഥോ ബ്യഞ്ജനഞ്ച അസ്സാ അത്ഥീതി സാരാ ച സാ ഭൂതാച, അഥ വാ ലോകിയലോകുത്തരഗുണാതിസയസാധനേകസാധനഭാവതോ സേട്ഠട്ഠേന സാരഞ്ച സാ ഭൂതാചാതി സാരഭൂതാ, തം ഗന്ഥോ യേവേത്ഥ സങ്ഖേപിതോ, അത്ഥോ പന നയഗ്ഗാഹിതതായപി സബ്ബഥാ ദസ്സിതോയേവാതി വിപുലം അത്ഥം ഗണ്ഹാതീതി വിപുലത്ഥഗാഹീ, തം, വിധീയമാനവണ്ണനാക്കമെവിസേസേന ബ്യാകുലസ്സ വണ്ണനാക്കമെസ്സ നിരസനതോ നത്ഥി ആകുലം കിഞ്ചി അസ്സാതി അനാകുലം, തം, ഇമിനാ ച കച്ചായനവുത്തിവണ്ണനാസു ന തഥാഭാവം ദസ്സേതി.

തദേവമധികതത്തായേവായമാചരിയോ ഗന്ഥാരമ്ഭേ'മഹാദയോ യോ'തിആദികേ പടിപജ്ജിത്വാ ദാനി അത്തനാ വണ്ണനീയസ്സ ഗന്ഥസ്സാദി ഭൂതം വാക്യമനധികതപരിഹാരമുഖേനേവോപന്യസ്യ ബ്യാഖ്യാതുമാഹ- 'ഇധാ'തിആദി, തത്ഥ ഇധാതി ഇമസ്മിം മാഗധികസദ്ദലക്ഖണവിരചനാധികാരേ, മാഗധാനം സദ്ദാനം ഇദന്തി മാഗധികം, മാഗധികം സദ്ദലക്ഖണന്തി വിസേസന സമാസോ, വിരചയിതുകാമോതി കത്തുകാമോ, രതിംജനേതീതി രതനം, രമയതീ [ര തയതീ (പോത്ഥകേ)] തി (വാ) രതനം അനപ്പച്ചയേന, അഥവാ യം ലോകേ ചിത്തീകതാദികം രതനന്തി വുച്ചതി, ഇദമ്പി തം സദിസതായ രതനന്തി വുച്ചതി, തഥാചാഹു-

> ചിത്തീകതം മഹഗ്ഘഞ്ച, അതുലം ദുല്ലഭദസ്സനം;
> അനോമസത്തപരിഭോഗം, രതനം തേന വുച്ചതീതി.

ബുദ്ധാദീനമേതമധിവചനം, തയോ അവയവാ അസ്സാതി തയം, സമുദായോ, രതനാനം തയം രതനത്തയം, അവയവവിനിമ്മുത്തസ്സ പന സമുദായസ്സ അഭാവതോ തീണി ഏവ രതനാനി വുച്ചന്തി, പണമനം പണാമോ, രതനത്തയഗുണനിന്നതാ, പണമന്തി ഏതായാതി വാ പണാമോ, പണാമക്രിയാനിപ്ഫാദികാ കുസലചേതനാ, രതനത്തയസ്സ പണാമോതി ഛട്ഠീസമാസോ, അഭിധീയതി പടിപാദീയതീത്യഭിധേയ്യോ സമുദിതേന സത്ഥേന വചനീയത്ഥോ, യേന ച യോ പടിപാദീയതി സോ തസ്സ അത്ഥോ ഹോതീതി, സോ ച പകതിപ്പച്ചയാദിവിഭാഗകപ്പനായ സദ്ദാനം സങ്ഖരണം, സദ്ദസത്ഥേന ഹി സദ്ദസങ്ഖരണമേവ പടിപാദീയതി, (രതനത്തയപ്പണാമോ ച അഭിധേയ്യോ ച) രതനത്തയപ്പണാമാഭിധേയ്യന്തി ചത്ഥസമാസോ, തസ്സ സന്ദസ്സനം അത്ഥോ യസ്സാതി അഞ്ഞപദത്ഥോ, കിന്തം വാക്യം, താ വാതി വാക്യാലങ്കാരേ, നനുചേവമധികതത്തേപി അഭിധേയ്യമത്തമേവദസ്സേതബ്ബം സിയാ കിം വാചാപണാമേന, കായമനോമയേനാപി പുഞ്ഞാതി സയപ്പത്തിയാ അഭിസമീഹിതത്ഥസിദ്ധി ഹോതേവാതി ചോദനം മനസി നിധായ വചീപണാമസ്സ

പരത്ഥസന്നിസ്സയതഞ്ച തസ്സേവ വിഭാഗേന പയോജനഞ്ച ദസ്സേതുമാഹ- 'തത്ഥ'ഇച്ചാദി, ഗുണസദ്ദോ എത്ഥ "സതഗുണാ ദക്ഖിണാ പാടികങ്ഖാ"തിആദീസു വിയ ആനിസംസട്ഠോ, ഗുണാനമാനിസംസാനം അനുകൂലം അനുഗുണം, ഹേതുമന്തവിസേസനമേതം, പധാനഭാവം നീതം പണീതം അതിഉത്തമന്തി അത്ഥോ, അതീസയേന പണീതം പണീതതരം, ചിത്തസ്സസന്താനം പബന്ധോ ചിത്തസന്താനം, പണീതതരഞ്ച തം ചിത്തസന്താനഞ്ച, അനുഗുണഞ്ച തം പണീതതരചിത്തസന്താനഞ്ചാതി വിസേസനസമാസോ, തപ്പണാമകരണേന അനുഗുണ...പേ॰... സന്താനം യേസന്തി അഞ്ഞപദത്ഥോ, തേസം, യഥാ തേ സോതാരോ രതനത്തയസ്സ പണാമകരണേന പുഞ്ഞാതിസയപ്പടിലാഭാ അനേകാനിസംസാതിസയപ്പടിലാഭാനുകൂല ചിത്തസന്താനതായ പധാനതരചിത്തസന്താനാ ഹോന്തി, തഥാ പവത്താനന്തി അധിപ്പായോ, ഇദമ്പി അധിഗതാ...പേ॰... ന്തരായാനന്തീമേസം ഹേതുഭാവേന തിട്ഠതി, അധിഗതാ പത്താ അനേകേ ബഹൂ ആനിസംസവിസേസാ ആയു വണ്ണസുഖബലപടിഭാനാദയോ യേസന്തി വിഗ്ഗഹോ, വിസോസിതാ സുക്ഖാപിതാ അന്തരായാ ഭയാദയോ അജ്ഝത്തികാ ബാഹിയാ വാ യേസം തഥാവിധാനം സോതൂനം, ഏതേപി അഭി,പേ,ദ്ധത്ഥന്തി ഇച്ചസ്സ ഹേതൂ, അഭിസമീഹിതസ്സ അനുട്ഠിതസ്സ കതനിട്ഠിതസ്സ ഗന്ഥസ്സ അവബോധോയേവ ഫലം, തസ്സ സിജ്ഝനത്ഥം, കിന്തം രതനത്തയപ്പണാമസന്ദസ്സനം.

സച്ചം പുനപി സച്ചന്തി, ഭുജമുക്ഖിപ്പ വുച്ചതേ;
സകത്ഥോ നത്ഥീ നത്ഥേവ,പരസ്സത്ഥമകുബ്ബതോതി.

വചനതോ പരത്ഥോവ സപ്പുരിസേഹി കത്തബ്ബോ, പരത്ഥേ സമ്പാദിതേ പന സകത്ഥോ സമ്പന്നോവ നാമ സിയാതി മനസി കത്വാ ആഹ- 'ഏതദേവാ'തിആദി. കായമനോസമാചരണേന സമ്പജ്ജമാനഞ്ച വചീസമാചരണേന സമ്പജ്ജതേവാതി അനേനേവ വാക്യേന വിഞ്ഞായതീതി അവഗന്തബ്ബം, ബുദ്ധി പുബ്ബാ യസ്മിം കരണേ തം ബുദ്ധി പുബ്ബം, തം സീലേന കരോന്താ ബുദ്ധിപുബ്ബകാരിനോ, അഭിധേയ്യസ്സ അധിഗമോ ജാനനം പുബ്ബോ യസ്സ സോ അഭിധേയ്യാധിഗമപുബ്ബകോ , അവതാരോ പവത്തി, ഏകദേസദസ്സനേ "സമുദ്ദോ ദിട്ഠോ"തി വിയ ഏകദേസേപി സമുദായവോഹാരദസ്സനതോ പച്ഛിമ പാദേനാതി വുത്തം, പച്ഛിമപാദസ്സേകദേസഭൂതേന 'സദ്ദലക്ഖണ'മിച്ചനേനാതി അത്ഥോ, സാധിയം സദ്ദാനം സങ്ഖരണം, സാധനം ബ്യാകരണം, തം ലക്ഖണം സഭാവോ അസ്സാതി സാധിയസാധനലക്ഖണോ, സാധിയസ്സേദം സാധനം, സാധനസ്സ ചേദം സാധിയന്തി ഏവമസ്സേദമ്ഭാവഹേതുസഭാവോ സമ്ബന്ധോതി വുത്തം ഹോതി, പയോജനം അഭിധേയ്യസദ്ദോപദസ്സിതം സദ്ദസങ്ഖരണം, തത്ഥ സമ്ബന്ധസ്സന്തോഗധത്തം... സാധിയോപദസ്സനമുഖേന സാധനസ്സാപി ദസ്സിതത്താ നിസ്സയോപദസ്സനതോ, ഉസ്സുക്കം സമ്മാവായാമം, ബുദ്ധത്തം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം, പൂരേത്വാതി-

മനുസ്സത്തം ലിങ്ഗസമ്പത്തി, ഹേതു സത്ഥാരദസ്സനം;
പബ്ബജ്ജാ ഗുണസമ്പത്തി, അധികാരോ ച ഛന്ദതാ;
അട്ഠധമ്മസമോധാനാ, അഭിനീഹാരോ സമിജ്ഝതീതി.

വുത്തഅട്ഠധമ്മസമന്നാഗതേന അഭിനീഹാരേന സമന്നാഗതാ ഹുത്വാ യഥാവുത്തേ പാരമിതാദയോ ധമ്മേ പൂരേത്വാതി അത്ഥോ, ആഗതാതി സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മാനുബ്രൂഹനേന ആഗതാ, ഇധാതി ഇമസ്മിം ലോകേ, ആഗതാതി പത്താ ഉപ്പന്നാ, തഥാഗതോതി യഥാ സമ്പതി ജാതാ തേ

ഭഗവന്തോ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗതാ, തഥാ അയമ്പി ഉത്തരാഭിമുഖം ഗതോതി അത്ഥോ, മുഹുത്തജാതോവാതി സമ്പതിജാതോ ഏവ, ജാതസമനന്തരമേവാതി വുത്തം ഹോതി, വിക്കമീതി അഗമാസി, സത്ത പദാനി ഗന്ത്വാന ദിസാ വിലോകേസീതി ഇദം "ധമ്മതാ ഏസാ ഭിക്ഖവേ സമ്പതി ജാതോ ബോധിസത്താ സമേഹി പാദേഹി പതിട്ഠഹിത്വാ"തി ഏവ മാദികായ പാളിയാ സത്തപദവീതിഹാരൂപരിഠിതസ്സ സബ്ബദിസാനുവിലോകനസ്സ വുത്തത്താ വുത്തം, ദിസാ വിലോകേസി സമന്തതോതി ഇദമ്പന 'സമേഹി പാദേഹി ഫുസീ വസുന്ധര'ന്തി ഏതസ്സ അനന്തരം ദട്ഠബ്ബം... പാദേഹി വസുന്ധരാഫുസനാനന്തരമേവ ദസദിസാവലോകിതത്താ, അട്ഠങ്ഗാനി നാമ-

> വിസട്ഠം മഞ്ജു വിഞ്ഞേയ്യം, സവനീയാ-വിസാരിനോ;
> ബിന്ദു ഗമ്ഭീരനിന്നാദി,ച്ചേവമട്ഠങ്ഗികോ സരോതി.

വുത്താനി അട്ഠങ്ഗാനി, തഥാഗതോതി ഇമസ്സേവ വിസും അത്ഥപരിയായം ദസ്സേതും 'അഥവാ'തിആദിമാഹ, അരിയേന സേതുനാതി സമഥവിപസ്സനാസങ്ഖാതേന ഉത്തമേന മഗ്ഗേന, ഏവമാദിനാതിആദിസദ്ദേന തേസം തേസം ധമ്മാനം സഭാവസരസലക്ഖണം തഥം ആഗതോ യഥാവതോ അധിഗതോ'യേഗത്യത്ഥാ തേ ബുദ്ധ്യത്ഥാ, യേ ബുദ്ധ്യാ തേ ഗത്യത്ഥാ'തിതഥാഗതോതി ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി, തത്ഥതത്ഥാതി തേസു തേസു ദീഘാഗമാദീസു, തഥാഗതഭാവോതി തഥാഗതോതി ഭവനം നിപ്ഫത്തി നമസ്സനകിരിയാഭിസമ്ബന്ധാതി'നമസ്സിത്വാ'തി ഏത്ഥ നമസ്സനകിരിയായ അഭിസമ്ബന്ധാ ഇമിനാ തഥാഗതാദീനം കമ്മത്തം വിഭാവേതി, നമസ്സനകിരിയാവിസേസനത്താതി 'നമസ്സിത്വാ'തി നമസ്സനം കത്വാതി വുത്തം നാമ സിയാതി നമസ്സനന്തി വുത്തനമസ്സനകിരിയായ വിസേസനത്താ, ബോധിയാതി ബോധിവുച്ചതി ചതൂസു മഗ്ഗേസു ഞാണം, തം ഭഗവാ ഏത്ഥ പത്തോതി (ബോധി, തസ്സാ) ബോധിരുക്ഖസ്സാതി അത്ഥോ, മൂലേതി മൂലസമീപേ "യാവ മജ്ഝന്ഹികേ കാലേ ഛായാ ഫരതി നിവാതേ പണ്ണാനി പതന്തി ഏതാവതാ രുക്ഖമൂലം"തിആദീസു വിയ, നനു അഞ്ഞേപി ഖീണാസവാ 'അഗ്ഗമഗ്ഗേനേ'ച്ചാദിനാ വക്ഖമാന നയേന നിപ്ഫന്നാ ഏവാതി അനുയോഗം മനസികത്വാ വുത്തം 'സഹേവ വാസനായാ'തി, ന ഹി ഭഗവന്തം ഠപേത്വാ അഞ്ഞേ സഹ വാസനായ കിലേസേ പഹാതും സക്കോന്തി, ഏതേന അഞ്ഞേഹി അസാധാരണം ഭഗവതോ അരഹത്തന്തി ദസ്സേതി, തേനേവ ഇദ്ധസദ്ദസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ'തേപി ഹി'ച്ചാദികം വക്ഖതി, കാപനായം വാസനാ നാമ പഹീനകിലേസസ്സാപി അപ്പഹീനകിലേസസ്സ പയോഗസദിസപയോഗഹേതുഭൂതോ കിലേസനിഹിതോ സാമത്ഥിയവിസേസോ'ആയസ്മതോ പിലിന്ദവച്ഛസ്സ വസലസമുദാചാരനിമിത്തം വിയ', അഗ്ഗമഗ്ഗേനാതി അരഹത്തമഗ്ഗേന, സബ്ബകിലേസേ രാഗാദികേ, അരഹത്തം അഗ്ഗഫലം, സമ്മുതി ഉപപത്തിദേവഭാവതോ അഞ്ഞേന വിസുദ്ധി ദേവഭാവേനാതിനിപ്ഫന്നത്താ ആഹ-'വിസുദ്ധിദേവഭാവേനാ'തി, സകലകിലേസകാലുസ്സിയാപഗമേന വിസുദ്ധിപ്പത്തിയാ സബ്ബഞ്ഞുഗുണാ ലങ്കാരേന വിസുദ്ധിദേവഭാവേനാതി അത്ഥോ.

'ഇധ=സംസിദ്ധിയം' ഇദ്ധവന്തോ ഇദ്ധാത്തപ്പച്ചയേന, 'ഗുണ=ആമന്തണേ' ഭൂവാദിസേസോ, ഗുണിയന്തി പരിചീയന്തി സേയ്യത്തികേഹീതി ഗുണാ കപ്പച്ചയേന, തേപീതി സാവകപച്ചേകബുദ്ധാപി, ഹി സദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി,

യസ്മാ അഗ്ഗം...പേ॰... അനൂനഗുണാ , തസ്മാതി അത്ഥോ, സബ്ബഞ്ഞുതാദീനന്തിആദികം തേസം സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധേഹി ഊനഗുണതായ ഹേതുവചനം, കേചി 'സിദ്ധോ മിദ്ധഗുണോ അസ്സാതി സിദ്ധമിദ്ധഗുണന്തി ദുട്ഠമത്ഥം പരികപ്പേത്വാ വാക്യമിദം ദൂസേന്തി, തേ പന 'മിദ്ധോ നാമ കോചി ഗുണോ നത്ഥീ'തി ച, 'തഥാഗതോ നാമ മിദ്ധ ഗുണോ ന ഹോതീ'തി ച, 'താദിസോ ചേ സിയാ ന ഞാണനിസ്സിതപൂജാ പകതോപയോഗിനീ ഭവതീ'തി ച അജാനിത്വാ വദഥ തുമ്ഹേഹി വത്വാ ഉയ്യോജേതബ്ബാ, മങ്ഗലത്ഥഞ്ചേത്ഥാദോ സിദ്ധസദ്ദോപാദാനം, മങ്ഗലാദീനി ഹി സത്ഥാന്യബ്യാഹതപ്പസരാനി ഹോന്ത്യായസ്മന്തബ്യാഖ്യാതുസോതുകാനി ച, ധമ്മസങ്ഘാനമ്പീതി ഇമിനാ അവയവേന വിഗ്ഗഹേപി സമുദായസ്സ സമാസത്ഥത്താ അഞ്ഞപദത്ഥസമാസോയം തഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണോതി ദീപേതി, തേനാഹ- 'അഞ്ഞപദത്ഥേ'ച്ചാദി, ഗുണീഭൂതാനമ്പീതി അപ്പധാനഭൂതാനമ്പി വിസേസനഭൂതാനമ്പി അഞ്ഞപദത്ഥസ്സ പധാനത്താ, കിരിയാതിസമ്ബന്ധോ വഗമ്യതേ ധമ്മസങ്ഘാനം ഗുണീഭൂതാനമ്പി തദവിനാഭാവിത്തേന നമസ്സനാതിസമ്ബന്ധാ, തദേവ സമത്ഥേതി 'തഥാഹ'ച്ചാദിനാ, പുത്തേന സഹ വത്തമാനോതി തഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണഅഞ്ഞപദത്ഥസമാസത്താ തുല്യമുഭിന്നമ്പി ആഗമനന്തി പുത്തോപി ആഗതോതി പതീയതേ, തത്ഥാതി നിദ്ധാരണേ സത്തമീ, അത്ഥാനന്തി ധമ്മം ദസ്സേതി, ധാരേന്തേതി അത്തനി ഠപേന്തേ പവത്തേന്തേ ഉപ്പാദേന്തേ, ചത്താരോപി അപായാ സാമഞ്ഞവസേന'അപായേ'തി വുത്താ, കിലേസവട്ട കമ്മവട്ട വിപാകവട്ടവസേന തയോ വട്ടാ, തേസു ദുക്ഖം, തസ്മിം, ധാരേതീതി വുത്തധാരണം നാമ അത്ഥതോ അപായാദിനിബ്ബത്തകകിലേസവിദ്ധംസനം, തഞ്ച യഥാരൂപം കിലേസസമുച്ഛിന്ദനതപ്പടിപ്പസ്സദ്ധി ആലമ്ബനഭാവേന ഹോതീതി ആഹ- 'സോ...പേ॰... വസേനാ'തി, നവന്നമ്പി, തേ സമധിഗമഹേതുതായ ധമ്മോയേവ നാമാതി 'ദസാ'തിആദി വുത്തം, തത്ഥ കാരണമാഹ- 'തമ്മൂലകത്താ'തിആദി, തമ്മൂലകത്താതി തം കാരണത്താ, സീലദിട്ഠിസാമഞ്ഞേനാതി അരിയേന സീലേന അരിയായ ച ദിട്ഠിയാ സമാനഭാവേന, അരിയാനഞ്ഹി സീലദിട്ഠിയോ മഗ്ഗേനാഗതത്താ സബ്ബഥാ സമാനാവ, തേന തേ യത്ഥകത്ഥചി ഠിതാപി സഹഗതാവാതി സംഹതോതി ഇമസ്മിം അത്ഥേ സങ്ഘോതി പദസിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ, അധിപ്പേതവസേന പനേതം വുത്തം, ലോകിയസീലദിട്ഠിയാ സാമഞ്ഞേന സംഹതത്താ സമ്മുതിസങ്ഘോപി പണാമാരഹോയേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

അഥ കേതേ സദ്ദാ, യേസമിദം ലക്ഖണം ഭാസിസ്സന്തി പടിഞ്ഞാതന്തി ആഹ-'സദ്ദാ ഘടപടാദയോ'തി, ആദിസദ്ദേന രുക്ഖാദയോ, നനു സന്തി മേഘസദ്ദസമുദ്ദസദ്ദാദയോപീതി ന നിരത്ഥകാനമിധാനുപയോഗിത്താ, യേ ലോകസങ്കേതാനുരോധേനാത്ഥപ്പകാസകാ തേസം സാത്ഥകാനമേ വിദം ലക്ഖണന്തി, അപിച 'സദ്ദാ ഘടപടാദയോ'തി വദന്തോ വേദികാനം വിയ ഉന്തി [ഞത്ഥി (പോത്ഥകേ)] ആദീനം അനുപുബ്ബീനിയമാവത്ഥാനമസമ്ഭവാ തദനുക്കമേന നിപ്ഫാദിയമാനനമ്പി സദ്ദാനം ലോകിയത്താനഭിവത്തനഞ്ച ബോധേതീതി ദട്ഠബ്ബം, നു തത്ഥ പകാസകത്ഥം സദ്ദസ്സ സമുദായവസേന വാ സിയാ പച്ചേകവണ്ണവസേന വാ, തത്ഥ യദി പച്ചേകവണ്ണാ പകാസയേയ്യും, ഘടസദ്ദേ ഘകാരോയേവ ഘടത്ഥം, പകാസയേയ്യ, തഥാ ചാഞ്ഞേസമകാരാദീനമനത്ഥ കതാ സിയാ, അഥ സമുദിതാ പകാസയേയ്യും, തദാ വണ്ണാനമുച്ചാരണാനന്തരവിനാസിത്താ സമുദായോയേവ ന സിയാ, തഥാ സതി കഥ മത്ഥം സദ്ദോ പകാസയതീതി ചേ കമേന സോതവിഞ്ഞാണാദിഗഹിതക്ഖര

പാളിയാ ച യോ സദ്ദോതി വിഞ്ഞേയ്യോ സാത്ഥകോ ചിത്തഗോചരോ, ചിത്തഗോചരസ്സാപി സദ്ദസ്സ പന ബാലജനപ്പബോധായ കപ്പനാമത്തേന പകത്യാദിവിഭാഗതോ, ന സഭാവേനാന്വാഖ്യാനം, തേനാഹ-'പകത്യാ'ദി ആദി, നനു ഗോണ്ഇച്ചാദിസാധുസദ്ദനിയമേ സതി ഗോതാദയോ അസാധു സദ്ദാതി വിഞ്ഞായന്തി ഗന്തബ്ബമഗ്ഗനിയമേ അഗന്തബ്ബമഗ്ഗോ വിയ, ഗോതാദി അസാധുസദ്ദനിയമേ വാ ഗോണ്ഇച്ചാദയോ സദ്ദാ സാധവോതി അഗന്തബ്ബമഗ്ഗനിയമേ ഗന്തബ്ബമഗ്ഗോ വിയ, കിം സദ്ദാനമന്വാഖ്യാനേനാ തിദമാസങ്കിയ പയോജനമാഹ- 'ലക്ഖണാഭിധാനംചേ'ച്ചാദി, സദ്ദാനമ്പടിപത്തിയം പടിപദപാഠസ്സാനൂപായത്തം ദസ്സേതുമാഹ- 'അഞ്ഞഥേ'ച്ചാദി, അഞ്ഞഥാതി അസതി ലക്ഖണാഭിധാനേ, സക്കതാദീതിആദിസദ്ദേന പാകതാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി, ബഹുവിധത്തം സക്കതപാകതപേസാചികഅപബ്ഭംസവസേന, മഗധേസു വിദിതാതി ഇമസ്മിം അത്ഥേ "അഞ്ഞസ്മി"ന്തി (ർ-ഫ്ഥ) മാഗധാനം ഇദന്തി അത്ഥേ "ണോ"തി (ർ-ന്ദർ) ണപ്പച്ചയേ മാഗധാ മാഗധന്തി ച പദനിപ്ഫത്തി വേദിതബ്ബാതി ദസ്സേതുമാഹ- 'മഗധേസ്മി'ച്ചാദി, മഗധേസു വിദിതാതിആദിനോ അധിപ്പായം വിവരിതുമാഹ- 'ഇദം വുത്തം ഹോതീ'തിആദി, തത്ഥ ഇദന്തി ഇദാനി വക്ഖമാനം മാഗധം...പേ॰... ഹോതീതി ഏതം വുത്തം ഹോതീതി മഗധേസു...പേ॰... ലക്ഖണം മാഗധന്തി വദതാ പകാസിതം ഹോതീതി അത്ഥോ, ഹിസദ്ദോ'മഗധേസ്വി'ച്ചാദിനാ വുത്തം സമത്ഥയതി, ലക്ഖണം വിസേസയതാതി സദ്ദലക്ഖണ സദ്ദസ്സ ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനത്താ മാഗധന്തി ഇമിനാ ലക്ഖണം വിസേസയതാ ബ്യവച്ഛേദയതാ വുത്തികാരേന, അത്ഥതോതി സാമത്ഥിയതോ, സദ്ദേ ച വിസേസിതോ ഹോതീതി സദ്ദലക്ഖണസദ്ദോ മാഗധേ ഏവ [സദ്ദേഏവ (പോത്ഥകേ)] ബ്യവച്ഛേദിതോ ഹോതി, അയമേത്ഥാധിപ്പായോ 'മഗധേസു വിദിതാ മാഗധാതി സദ്ദേ ഗഹേത്വാ തേസമിദം മാഗധന്തി മാഗധസദ്ദേന യസ്മാ സദ്ദലക്ഖണസദ്ദേ ലക്ഖണം വിസേസിതം, തസ്മാ സദ്ദലക്ഖണസദ്ദേ സദ്ദോ യദി അമാഗധോ കഥം ലക്ഖണം മാഗധം സിയാതി സാമത്ഥിയാ സദ്ദോപി വിസേസിതോ ഹോതീ'തി, നനു മാഗധന്തി ലക്ഖണസ്സ മാഗധ സദ്ദസമ്ബന്ധിത്തഞാപനതോ സദ്ദലക്ഖണന്തി ഏത്ഥ സദ്ദസദ്ദസ്സ നിരത്ഥക താപത്തി ഹോതീതി, ന ഹോതി ഗമ്മമാനത്ഥസ്സ സദ്ദസ്സ പയോഗമ്പതി കാമചാരത്താ സദ്ദലക്ഖണസദ്ദസ്സ വാ സമാസത്ഥേ നിരുള്ഹത്താ "തത്രിദം സുഗതസ്സ സുഗതചീവരപ്പമാണ"ന്തിആദീസു വിയ, കോപനാതിആദിസദ്ദലക്ഖണന്തി ഇമിനാ അഭിധേയ്യസങ്ഖാതപയോജനസ്സ ദസ്സിതത്താ തപ്പയോജനപുച്ഛനപരാ ചോദനാ, വുച്ചതേച്ചാദി പരിഹാരോ, യഥാ സബ്ബഥാത്തപരഹിതകാമേന.

> പിയോ ച ഗരു ഭാവനീയോ, വത്താ ച വചനക്ഖമോ;
> ഗമ്ഭീരഞ്ച കഥം കത്താ,നോചാ ഠാനേ നിയോജകോതി.

വുത്തേഹി തതോ പരേഹി ച പസത്ഥതരേഹി ഗുണവിസേസേഹി സമുപേതം ഗുരും.

> തസ്മാ അക്ഖരകോസല്ലം, സമ്പാദേയ്യ ഹിതത്ഥികോ;
> ഉപട്ഠഹം ഗുരും സമ്മാ, ഉട്ഠാനാദീഹി പഞ്ചഹീതി.

വചനതോ ഉട്ഠാന-ഉപട്ഠാന-പരിചരിയാ-സുസ്സൂസാ സക്കച്ചസിപ്പപടിഗ്ഗഹണേഹി സമ്മാ ഉപട്ഠഹന്തേന സവന,ഉഗ്ഗഹന-ധാരണ-

പരിപുച്ഛാ-ഭാവനാ ഹി കങ്ഖാവിച്ഛേദം കത്വാ വിഞ്ഞാതബ്ബം സദ്ദലക്ഖണം, തഥാ അവിഞ്ഞാതം സദ്ദലക്ഖണമനേനാതി അവിഞ്ഞാതസദ്ദലക്ഖണോ പുഗ്ഗലോ, ഹിസദ്ദോ അവധാരണേ, സോ 'ധമ്മവിനയേസു കുസലോ ന ഹോതീ'തി ഏത്ഥ ദട്ഠബ്ബോ, കുസലോ ദക്ഖോ ന ഹോതി, തത്ഥ ധമ്മവിനയേസു സുത്തന്താതാഭിധമ്മസങ്ഖാതേസു ധമ്മേസു ചേവ വിനയേ ച, കസ്മാ-

യോ നിരുത്തിം ന സിക്ഖേയ്യ, സിക്ഖന്തോ പിടകത്തയം;
പദേപദേ വികങ്ഖേയ്യ, വനേ അന്ധഗജോ യഥാതി.

വചനതോ, അയമേത്ഥാധിപ്പായോ "യഥാ വുത്തനയേന സമ്ഭൂതപദ ബ്യാമോഹവസേന പദത്ഥേപി ബ്യാമോഹസമ്ഭവതോ സുത്തന്തോപദസ്സിതായ ദിട്ഠിവിനിവേഠനായ ച അഭിധമ്മാഗതേ നാമരൂപപരിച്ഛേദേ ച വിനയ നിദ്ദിട്ഠേ സംവരാസംവരേ ച അകോസല്ലം സിയാ"തി, യഥാധമ്മന്തി ധമ്മവിനയ സദ്ദസ്സ യോ-ത്ഥോ വിനയസുത്താഭിധമ്മസങ്ഖാതോ, തസ്സ സോ-ത്ഥോ, തദനതിക്കമേന, പടിപജ്ജിതുമസക്കോന്തോതി തത്ഥതത്ഥേവ വുത്താസു അധിസീല അധിചിത്ത അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാസു പവത്തിതും അസമത്ഥോ, കുസലോ പന സമത്ഥോ പഞ്ഞാവിസേസാലോകപടിലാഭതോ, വുത്തം ഹി-

യാവ തിട്ഠന്തി സുത്തന്താ, വിനയോ യാവ ദിപ്പതി;
താവ ദക്ഖന്തി ആലോകം, സൂരിയേ അബ്ഭുഗ്ഗതേ യഥാതി.

പടിപത്തിന്തി പടിപജ്ജീയതീതി പടിപത്തീതി യഥാവുത്തം തിവിധമ്പി പടിപത്തിം, വിരാധേത്വാതി നാസേത്വാ, നസ്സതി ഹി പടിപത്തി തേസുയേവാ കോ സല്ലതമഗതത്താ, തഥാ ചാഹു-

സുത്തന്തേസു അസന്തേസു, പമുട്ഠേ വിനയമ്ഹി ച;
തമോ ഭവിസ്സതി ലോകേ, സൂരിയേ അത്ഥങ്ഗതേ യഥാതി.

സംസാരദുക്ഖസ്സേവ ഭാഗീ ഹോതി... യഥാവുത്താ-നുക്കമേപരിച്ചാഗേന അനുരൂപപടിപത്തിയാ പടിലഭിതബ്ബത്താ അധിഗമവിസയസ്സ [വിസത്ഥത്താ (പോത്ഥകേ)] യോ ഗക്ഖേമസ്സ, വുത്തഞ്ഹി തസ്സാനുലോമപടിപത്തിമൂലകത്തം-

സുത്തന്തേ രക്ഖിതേ സന്തേ, പടിപത്തി ഹോതി രക്ഖിതാ;
പടിപത്തിയം ഠിതോ ധീരോ, യോഗക്ഖേമാ ന ധംസതീതി.

ഏതാവതാ അവിഞ്ഞാതസദ്ദലക്ഖണസ്സ സകത്ഥപരിഹാനിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സകത്ഥസമ്പത്തിമൂലികാ പരത്ഥസമ്പത്തീതി തദഭാവാ താദിസോ പുഗ്ഗലോ പരേസമ്പി പച്ചയോ ഭവിതും ന സക്കോതീതി ദസ്സേതും 'നചാ'തിആദി വുത്തം, പതിട്ഠാതി ധാരണം, തഞ്ചേത്ഥ തേസം തേസം കുല പുത്താനം ധമ്മവിനയസിക്ഖാപനം ഠംതം കമ്മതോ നിത്ഥരണാദി ച, തദുഭയ മേവാ-ന്ഹസങ്ഗികം പതിട്ഠം, മുഖ്യഭൂതമ്പന തമ്മൂലകേ സുപരിസുദ്ധസീലേ പതിട്ഠാപനമേവ, തദുപകരണത്ഥോ സിക്ഖാപനാദി, ഇധ പന തം സാധനഭൂതോ പുഗ്ഗലോ ഉപചാരതോ പതിട്ഠാതി ഗഹേതബ്ബോ, ഹിസദ്ദോ യഥാവുത്ത സമത്ഥനത്ഥേ നിപാതോ, സദ്ദലക്ഖണഞ്ഞൂയേവാതി അവധാരണമ്പന തേസു തബ്ബിദൂയേവ സമത്ഥോതി ദസ്സനത്ഥം പകരണവസേന

വുത്തം, അത്തനോ പന സുഗുത്തസീലക്ഖന്ധവിരഹേന കദാചി കോചി യഥാവുത്താനം പതിട്ഠാഭവിതും ന സക്കോതി... തമ്മൂലകത്താ സദ്ധമ്മട്ഠിതിയാ സപരപതിട്ഠാ ഭാവസ്സ ച, തേനേവ വിനയധരേ ആനിസംസം ദസ്സേന്തേന ഭഗവതാ തപ്പധാനം തപ്പമുഖംവ കത്വാ "പഞ്ചിമേ ഭിക്ഖവേ ആനിസംസാ വിനയധര പുഗ്ഗലേ, കതമേ പഞ്ച അത്തനോ സീലക്ഖന്ധോ സുഗുത്തോ ഹോതി സു രക്ഖിതോ, കുക്കുച്ചപകതാനം പടിസരണം ഹോതി, വിസാരദോ സങ്ഘ മജ്ഝേ വിഹരതി, പച്ചത്ഥികേ സഹധമ്മേന സുനിഗ്ഗഹിതം നിഗ്ഗണ്ഹാതി, സദ്ധമ്മട്ഠിതിയാ പടിപന്നോ ച ഹോതീ"തി വുത്തം, അത്ഥാനുരൂപന്തി അത്തനോ വചനീയസ്സത്ഥസ്സ വാചകത്തേന യോഗ്യം, ബ്യഞ്ജനാനുരൂപന്തി അത്തനോ വാചകസ്സ വചനീയത്തേന യോഗ്യം, പരിവാസാദീസൂതിആദിസദ്ദേന അബ്ഭാനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി, തംതംകമ്മന്തി പരിവാസാദികം തംതംകമ്മം, അഞ്ഞോതി അസദ്ദലക്ഖണഞ്ഞൂ, ന കേവലമനേന സകത്ഥപരത്ഥാവ നാസിതാ, അഥ ഖോതി വിധോ സദ്ധമ്മോപി നാസിതോയേവാതി വത്ഥുമാഹ 'അജാനന്തോ പനാ'തിആദി, അയഥാപടിപജ്ജമാനോതി സദ്ദലക്ഖണഞ്ഞുനാ യഥാ യേന പകാരേന അത്ഥാനുരൂപം ബ്യഞ്ജനേ ബ്യഞ്ജനാനുരൂപഞ്ച അത്ഥേ പടിപജ്ജിതബ്ബം, തഥാ അപ്പടിപജ്ജമാനോ, തഥാ ച വക്ഖതി- തഥാ ഹി സോ സദ്ദലക്ഖണ മജാനന്തോ'തിആദി. തിവിധമ്പി സദ്ധമ്മന്തി പരിയത്തിപടിപത്തിഅധിഗമവസേനതി വിധമേവ സദ്ധമ്മം, തത്ഥ തിപിടകബുദ്ധവചനം പരിയത്തിസദ്ധമ്മോ നാമ, തേരസ ധുതഗുണാ ചുദ്ദസ ഖന്ധകവത്താനി ദ്വേ അസീതി മഹാവത്താനീതി അയം പടിപത്തിസദ്ധമ്മോ നാമ, ചത്താരോ മഗ്ഗാ ചത്താരി ച ഫലാനി അയം അധിഗമസദ്ധമ്മോ നാമ, തഥാഹിച്ചാദിനാ വുത്തമത്ഥം സമത്ഥേതി, തമ്പി പാളിയാ ഥിരീകാതും 'വുത്തം ഹേത'ന്തിആദിമാഹ, തത്ഥ ധമ്മാതി ഹേതൂ, സദ്ധമ്മസ്സാതി യഥാവുത്തസ്സ തിവിധസ്സ സദ്ധമ്മസ്സ, പദബ്യഞ്ജനന്തി പദഞ്ച ബ്യഞ്ജനഞ്ച തം, തത്ഥ പദം നാമ സ്യാദ്യന്തം ത്യാദ്യന്തഞ്ച, ബ്യഞ്ജീയതി അത്ഥോ ഏതേനാതി ബ്യഞ്ജനം- വാക്യം അഥവാ പജ്ജതേ ഗമ്യതേ അത്ഥോ ഏതേനാതി പദം-സ്യാദ്യന്താദി, വാക്യംവ ബ്യഞ്ജനം, സിഥിലധനിതാദിപദമേവവാ വുത്തനയേന ബ്യഞ്ജനന്തി പദബ്യഞ്ജനം, തം, ദുന്നിക്ഖിത്തം ദുട്ഠു നിക്ഖിത്തം ഠപിതം വിരാധേത്വാ കഥിതം, അത്ഥോ ച ദുന്നീതോതി ദുന്നിക്ഖിത്തത്തായേവ പദബ്യഞ്ജനസ്സ തബ്ബചനീയോപി ദുട്ഠുവിഞ്ഞാതോ ഹോതി, വുത്തപടിപക്ഖതോതി 'അവിഞ്ഞാതസദ്ദലക്ഖണോഹി'ച്ചാദിനാ വുത്തസ്സ വിഞ്ഞാതസദ്ദലക്ഖണത്താദിനാ പടിപക്ഖഭാവതോ, ഭാവപ്പധാനോ ഹി അയം നിദ്ദേസോ,ത്തപ്പച്ചയലോപോ വാ, ന ഹി അത്താവ അത്തനാ വേദിതബ്ബോതി യുത്തന്തി.

തദേവന്തിആദിനാ യഥാവുത്തം നിഗമേത്വാ സഞ്ഞാവിധാനേ പയോജനം ദസ്സേതി, തന്തി ഹേത്വത്ഥേ നിപാതോ, യസ്മാ സദ്ദലക്ഖണസ്സ ജാനനംസാനി സംസം തസ്മാതി അത്ഥോ, ഏവന്തി നിദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ, ഏവം സപ്പയോജനന്തി സമ്ബന്ധോ, തദേവന്തി വാ നിപാതസമുദായോ യം, വുത്തേന പകാരേനേത്യസ്മിം അത്ഥേ വത്തതേ. നനുച സഞ്ഞീനം സഞ്ഞാനം വത്തബ്ബത്തേ "അആദയോ തിതാലീസവണ്ണാ"തിആദീനം വാക്യാനം വിസുംവിസും മഹന്തത്താ കുതോ ലാഘവം സത്ഥസ്സാതി മഞ്ഞമാനോ 'തഥാഹി'ച്ചാദിനാ സഞ്ഞാവിധാനേ ലാഘവസബ്ഭാവം സമത്ഥേതി, ഹോതേവാതി അവധാരണേന കത്ഥചി പരസത്ഥേ വിയ നോ ന ഹോതീതി

ദസ്സേതി, പടിപത്തിലാഘവമ്പി ചേത്ഥ ഹോതേവ, തഥാഹി ‘‘വണ്ണപരേന സവണ്ണോപി’’ച്ചാദോ (ഫ-വ്‌ര്‍) വണ്ണാദിസഞ്ഞാസമുദ്ധരിതാ നാത്താനമത്താവഗമേതുമലന്തി പരേ പുച്ഛിത്വാ ജാനിതബ്ബാ അസ്സ, തതോ സഞ്ഞാ-വസേയാ, തതോസ്സ സഞ്ഞാതി സഞ്ഞാസഞ്ഞീവിവേചനം തദനുട്ഠാനന്തി പരമ്പരാപേക്ഖായ ഭവിതബ്ബം പടിപത്തി ഗാരവാഭാവാ. ഇദാനി സങ്ഖേപതോ സത്ഥക്കമം ദസ്സേതുമാഹ-ഏവം താവി’ച്ചാദി, താവാതി പഠമം, ഉപയുജ്ജമാനത്താതി ബ്യാപാരിയമാനത്താ, വിസയോ ഗോചരോ യത്ഥേതേ സ്യാദയോ വിധീ യന്തേ, സഹ വിസയേനാതി സവിസയാ, പഠമം കരീയതീതി പകതി യതോ സ്യാദയോ വിധീയന്തേ, സഹ പകതിയാതി സപ്പകതികാ, ലിങ്ഗാദികന്തി ആദിസദ്ദേന‘സലഭച്ഛായ’മിച്ചാദോ ഏകത്താദി, ലിങ്ഗേഭവാ ലിങ്ഗികാ-ഇത്ഥിവിധയോ, ഏകത്ഥീഭാവോ സമാസോ, തേന, സാമഞ്ഞതോ സമാനത്താ, സമാനത്തന്തുണാദിവുത്തിയാ ‘‘രാജാദിവിസിട്ഠേ പുരിസാ ദോവിയ’വസിട്ഠാദിവിസിട്ഠേ അപച്ചാദിമ്ഹി അത്ഥേ പവത്തനതോ.

ഇതി മോഗ്ഗല്ലാനപഞ്ചികാടീകായം സാരത്ഥവിലാസിനിയം

രതനത്തയപണാമാദികഥാ സമത്താ.

൧. പഠമകണ്ഡവണ്ണനാ

സഞ്ഞാധികാര

൧. അ ആദയോ

സബ്ബവചനാനം സാത്ഥകനിരത്ഥകത്തബ്യഭിചാരിത്താ ‘ഇദ’ന്തിആദിനാ സദിട്ഠന്തേന സംസയമുപദസ്സിയ സാത്ഥകത്തമസ്സ ദസ്സേതുഞ്ച ‘ന താവ...പേ॰... സാത്ഥകത്താ’തി വുത്തം, ഉമ്മത്തകാദിവാക്യമിതി ‘ദസ ദാളിമാ, ഛ അപൂപാ, കുണ്ഡമജാജിനം, പലാലപിണ്ഡോ’ഇച്ചാദികം, അവയവത്ഥാന മഞ്ഞമഞ്ഞനാതി സമ്ബന്ധാ സമുദായത്ഥാഭാവതോ അനത്ഥകത്തം, ആദിവാക്യന്തി ‘‘മനോസേട്ഠാ മനോമയാ’’തിആദിവാക്യം, സാത്ഥകത്തം പനസ്സ പദത്ഥാന മഞ്ഞമഞ്ഞാഭിസമ്ബന്ധസ്സ പതീതിതോ.

അഥ അആദ്യാദിസദ്ദാനം സാധുത്താന്വാഖ്യാനായ ഇദം വചനമിച്ചാദിവികപ്പന്തരസമ്ഭവേ കഥം നിയമോ വുത്തിയം വുത്തേനത്ഥേന സാത്ഥകത്തമിച്ചാസങ്കിയ തേസമിഹാനുപയോഗിത്തം കമേന പടിപാദയിതുമാഹ ‘വക്ഖമാനത്ഥമേവിദ’മിച്ചാദി,’ ആകാരാദയോ നിഗ്ഗഹീതന്താ’ഇച്ചാദിനാ വുത്തിയം വക്ഖമാനോ അത്ഥോ യസ്സ തം തഥാ വുത്തം, സാധൂനം സാധുസദ്ദാനം അനുസാസനം ആഖ്യാനം അത്ഥോ പയോജനം യസ്സ തന്തി വിഗ്ഗഹോ.

സാധുസദ്ദാനുസാസനസങ്കാപേത്ഥ ‘‘കത്ഥേത്ഥ കുത്രാത്രകോ്വഹിധാ’’തി (൪-൧൦൦) ആദിനാ കത്ഥാദിസദ്ദാനം സാധുത്താനുസാസനസ്സ ദസ്സനതോ, ലക്ഖണന്തരേന സാധുഭാവസ്സ അന്വാഖ്യാതത്താതി ആപുബ്ബാദാഇച്ചസ്മാ ‘‘ദാധാത്വി’’തി (൫-൪൫) ഇപ്പച്ചയേ ആകാരലോപേ ച ആദീതി അആദിയേസന്തി അഞ്ഞപദത്ഥസമാസേ യോമ്ഹി ‘‘യോസു ഝിസ്സ പുമേ’’തി (൨-൯൩) ‘ടേ അആദയോ’തി, തയോ ച ചത്താലീസാ ചാതി ചത്ഥ സമാസേ ‘‘തദമിനാദീനി’’തി ചത ലോപേച രസ്സേ ച തിതാലീസാതി, ‘വണ്ണ-വണ്ണനേ’ഇച്ചസ്മാ ‘‘ഭാവകാരകേസ്വ ഘണ ഘകാ’’തി (൫-൪൪) അപ്പച്ചയേയോമ്ഹി ടാദേസേ വണ്ണാഇതി ച സിജ്ഝനതോ, പയോഗനിയമത്ഥന്തി തിതാലീസവണ്ണസദ്ദേസു പരേസു ഏവ അആദിസദ്ദോ പയുജ്ജീയതീതി ഏവം പയോഗനിയമത്ഥം, അയമ്പി വികപ്പന്തര സമ്ഭാവനാ ‘‘അഭൂതതബ്ഭാവേ കരാസഭൂയോഗേ വികാരാ ചീ’’തി (൪-൧൧൯) പയോഗനിയമസ്സാ ഝായമാനസ്സ ദിട്ഠത്താ, ഠാന്യാദേസത്ഥന്തി അആദിസദ്ദസ്സ ഠാനേ തിതാലീസവണ്ണസദ്ദാ ആദേസാ ഹോന്തി തേസം വാ സോ ഇതി, തദനുരൂപായാതി ഠാന്യാദേസാനുരൂപായ ഛട്ഠീ വിഭത്തിയാ, അതോയേവാതി അഗമാഗമിഅനുരൂപായ ഛട്ഠിയാ അഭാവതോ യേവ, അഗമാഗമി ഭാവത്ഥന്തി അആദിസദ്ദസ്സ തിതാലീസ വണ്ണസദ്ദാ ആഗമാ ഹോന്തി തേസം വാ സോ ഇതി, ഏതേസുപി സങ്കാ, ‘‘യവാസരേ’’ (൧-൩൦) ‘‘സുഞ്ഞ സസ്സ’’ഇതി (൨-൫൩) ആദേസാഗമാനം ദസ്സനേന, ആഗമ ലിങ്ഗാഭാവതോതി ഉകാര കകാര മകാരാനം അഭാവതോ, വിസേസനവിസേസ്സ ഭാവത്ഥന്തി തിതാലീസവണ്ണസദ്ദാനം അആദിസദ്ദോ വിസേസനം, തേ വാ തസ്സേ-തി, ഏത്ഥാപി സങ്കാ ‘നീലുപ്പല’മിച്ചാദീനമഞ്ഞത്ഥ വിസേസനവിസേസ്സ ഭാവദസ്സനാ, സദ്ദലക്ഖണാ നുപയോഗതോതി സദ്ദലക്ഖണേന സദ്ദസങ്ഖരണസ്സ പകതത്താ വുത്തം, തത്ഥ കാരണമാഹ- ‘രൂപവിസേസൂപ ലക്ഖണാഭാവാ’തി, രൂപവിസേസസ്സ

ഉപലക്ഖണ നിമിത്തം തസ്സഅഭാവാതി അത്ഥോ, ന ഹി വിസേസന വിസേസ്സഭാവേ പടിപാദിതേ അആദ്യാദിസദ്ദാനം രൂപവിസേസസ്സ സങ്ഖരണം കതം സിയാതി, യദി ഏസോവ സദ്ദസങ്ഖരണന്തി ഗയ്ഹേയ്യ, തഥാ സതി 'നീലുപ്പല'മിച്ചാദീനമ്പി വത്തബ്ബതാ ആപജ്ജേയ്യാതി നാസ്സ തദത്ഥ താപി സമ്ഭാവീയതേ, ലോകേ സീഹഗുണസ്സ മാനവകേ ദസ്സനതോ ഉപചാരേന 'സീഹോ-യം മാനവകോ'തി തഗ്ഗുണജ്ഝാരോപോപി ദിസ്സതി, തദത്ഥമ്പേതം ന ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം 'തഗ്ഗുണജ്ഝാരോപനത്ഥമ്പേതം ന ഹോതീ'തി വുത്തം, തസ്സ അആദിസദ്ദസ്സ, തേസം തിതാലീസവണ്ണസദ്ദാനം വാ ഗുണോ അആദിത്താദി, തസ്സ അജ്ഝാരോപനം-തിതാലീസവണ്ണസദ്ദേസു വാ അആദിസദ്ദേയേവ വാ ആരോപനം, തദത്ഥമ്പേതം സുത്തം ന ഹോതീതി അത്ഥോ, തത്ഥ കാരണമാഹ- 'അതോയേവാ'തിആദി, അതോയേവ രൂപവിസേസൂപലക്ഖണാ ഭാവതോയോ, പകതം സദ്ദസങ്ഖരണം, യഥാവുത്ത വികപ്പന്തരാഭാവേ ഉഭയത്ഥമിദം സിയാ, തത്ഥ പരിഭാസത്ഥം ന ഹോതി... തല്ലക്ഖണത്താഭാവാ ഉപരിവക്ഖമാനത്താ ചാതി പാരിസേസമാലമ്ബിയാഹ 'സഞ്ഞാസഞ്ഞി'ച്ചാദി.

> മരിയാദായമ്പകാരേച, സമീപേ വയവേ തഥാ;
> ചതുബ്ബിധപ്പകാരോയം, ആദിസദ്ദസ്സ ദിസ്സതേതി.

മരിയാദത്ഥോ ഏത്ഥ ആദിസദ്ദോതി ആഹ-'ആദിമരിയാദാ ഭൂതോ'തി, ഉപലക്ഖണത്താതി ഉപലക്ഖിയമാനാനമാകാരാദീനം ഗഹണേ കാരണഭാവേന അപ്പധാനത്താ, തേനാഹ-'ഉപലക്ഖണസ്സുപസജ്ജനീയഭൂതസ്സാ'തി, കാരിയേനാതി വണ്ണസഞ്ഞാഭവനാദിനാ, ന ഗുന്നമ്പി ആനയനം ഭവതി..ഗുന്നമുപസജ്ജനീയ ഭൂതത്താ അഞ്ഞപദത്ഥസ്സേവ പധാനത്താ, സഞ്ഞായാ ഭാവേതി അകാരസ്സ വണ്ണസഞ്ഞായ അഭാവേ, രൂപന്തിതി താലീസാരൂപം, തിതാലീസാ+വണ്ണാതിപദച്ഛേദോ, തിതാലീസ+വണ്ണാതിവാ, സുത്താവയവസ്സാപി സുത്തസമ്ബന്ധിത്താ "ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ"തി (൳-൩൩) പന വുത്തം, രസ്സത്തന്തു "ദീഘരസ്സാ"തി യോഗവിഭാഗേന, ഇതരഥാ ബ്യഞ്ജനപരസ്സേവ രസ്സത്തേ ദസ്സിതേ തിതാലീസഇതി അബ്യഞ്ജനേ പദം ന സമ്പജ്ജേയ്യാതി വിഞ്ഞായതി, ഇതരീതരയോഗചത്ഥേ ബഹുവചനേന ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ-'ഏകവചനമ്പനാ'തിആദി, വിപ്പടിപത്തി അഞ്ഞഥാഭാവോ, രസ്സ ഏ ഓകാരേഹി തേചത്താലീസക്ഖരാനന്തി സമ്ബന്ധോ, ഏ ഓകാരേ ഹീതി സഹത്ഥേ തതിയാ, സക്കതാനുസാരേനാതി സക്കതേ "സന്ധി യക്ഖരാനം രസ്സാ ന സന്തീ"തി വുത്തസ്സ അനുസാരേന, കോചീതി സാ സനപ്പസാദകചോളിയബുദ്ധപ്പിയാചരിയം ദസ്സേതി, ന ഹിച്ചാദിം വദതോ-യമധിപ്പായോ 'രസ്സാഇവാതി ഇവസദ്ദോ സാധമ്മോപമാജോതകോ വാ സിയാ വേധമ്മോപമാജോതകോ വാ, യദി താവ വേധമ്മോപമാജോതകോ, രസ്സധമ്മസ്സ ഏ ഓകാരേസ്വ സമ്ഭവാ തേസം ദീഘകാലപ്പവത്തിതോ തേ ദീഘായേവ സിയും, യദി പന സാധമ്മോപമാജോതകോ , തേസു രസ്സധമ്മസ്സസമ്ഭവാ രസ്സകാലപ്പവത്തിതോ രസ്സാഏവ തേ സിയുന്തി 'ഏത്ഥാതിആദീസു ഏ ഓകാരാനം ഉച്ചാരണകാലകതം രസ്സത്തമേവ ഹോതീ'തി, രസ്സകാലവന്തോയേവാതി ഏവസദ്ദോ സോഗതേ വണ്ണവിനിമ്മുത്തസ്സ കാലസ്സേവാഭാവാ വണ്ണാനഞ്ച പച്ചക്ഖ സിദ്ധത്താ പമാണസിദ്ധം പാരമത്ഥിക മേ ഓകാരാനം രസ്സകാലവന്തതം ദീപേതി, അത്ഥാതി വദതോ പനായമധിപ്പായോ 'ഏത്ഥാതിആദീസു യദി ഏകാരാദയോ ദീഘാഏവ സംയോഗപുബ്ബത്താ രസ്സാവ സിയുംതഥാ സതി അത്ഥാതി ഏത്ഥാപി ദീഘോവ

ആകാരോ സംയോഗപുബ്ബത്താരസ്സോ ഇവ ഉച്ചതീതി ആപജ്ജേയ്യ, തസ്മാ ഉച്ചാരണകാലകതോവ രസ്സദീഘഭാവോ ഗഹേതബ്ബോ'തി, കച്ചായനവുത്തിവണ്ണനാ ഞാസോ, തഞ്ഞാപനേതി ബഹിദ്ധാ അഞ്ഞേസമക്ഖരാനം ഞാപനേ, പയോജനാഭാവാതി തേന സാധേതബ്ബസ്സ കസ്സചി ഇട്ഠസ്സ അഭാവമാഹ, കിമേത്ഥ സമുദായേ വാക്യപരിസമത്തി, ഉദാഹു അവയവേതി ആഹ- 'പച്ചേക'ന്തി, അഞ്ഞഥാ 'രുക്ഖാ വന'ന്തിആദീസു വിയ സമുദായേ വാക്യപരിസമത്തിയം "ഇയുവണ്ണാ ഝലാ നമസ്സന്തേ" (൧-൯) ഇച്ചാദികം ന സിജ്ഝതീതി, പച്ചേകം വണ്ണാ നാമഹോന്തീതി അകാരോ വണ്ണോ നാമ ഹോതി ആകാരോ വണ്ണോ നാമ ഹോതീതിആദിനാ, അവയവേച്ചാദിനാ വുത്തിയം അവുത്തേപി 'പച്ചേക'ന്തി വചനേ സദിട്ഠന്തം കാരണമാഹ, ദിട്ഠന്തോപനീതോ ത്യത്ഥോ സുഖേന പടിപത്തും സക്കാതി, ഏത്ഥ ഹി പച്ചേകന്തി അവുത്തേപി ദേവദത്തോ ഭോജീയതൂതിആദിനാ പച്ചേകം ഭുഞ്ജികിരിയാ പരിസമാപീയതേ, തേനാഹ-'ന ചോച്ചതേ' ഇച്ചാദി, അഥവാ സമുദായേപി വാക്യപരിസമാ പത്തിയം സതി സമുദായേ പവത്താ സദ്ദാ അവയവേസുപി വത്തന്തീതി 'സമുദ്ദേകദേസദസ്സനേപി സമുദ്ദോ ദിട്ഠോ, ഖന്ധേകദേസ ഭൂതായപി പഞ്ഞായ പഞ്ഞാക്ഖന്ധോതിആദീസു വിയ ന ദോസോ, തേനേവ വുത്തിയം 'പച്ചേക'ന്തി ന വുത്തം, വണ്ണസദ്ദസ്സ ഗുണാദ്യനേകത്ഥത്തേപി പകരണതോ അകാരാദയോവേത്ഥ വുച്ചന്തീതി ആഹ-'വണ്ണീയതി'ച്ചാദി, പകരണതോപി അത്ഥോ വിഭജ്ജതേ, വുത്തം ഹി-

അത്ഥാ പകരണാ ലിങ്ഗാ, ഓചിത്യാ ദേസകാലതോ;
സദ്ദത്ഥാ വിഭജീയന്തേ, ന സദ്ദായേവ കേവലാതി.

നനു ഝലാദിസഞ്ഞാ വിയ ലഹുസഞ്ഞം അകത്വാ കസ്മാ ഗുരുസഞ്ഞാ കതാതി ചോദനം മനസി നിധായ രുള്ഹി അന്വത്ഥവസേന ദ്വിപ്പകാരാസു സഞ്ഞാസു ഝാലാതി രുള്ഹി സഞ്ഞാത്ഥാഭാവേന വോഹാരസുഖമത്തപയോജനാ, അന്വത്ഥസഞ്ഞാ പന തപ്പയോജനാപി ഹോതി തദഞ്ഞപ്പയോജനാ പീതി ദസ്സേതുമാഹ- 'ഏവ'മിച്ചാദി, വണ്ണീയതീ അത്ഥോ ഏതേഹീതി വുത്തമത്ഥം അനുഗതാ അനുഗതത്ഥാ വണ്ണസഞ്ഞാ തം, സദ്ദാധിഗമനീയസ്സാതി സദ്ദേന വിഞ്ഞാതബ്ബസ്സ, വണ്ണം മൂലമസ്സാതി വണ്ണമൂലകോ- അത്ഥോ, തസ്സ ഭാവോ വണ്ണമൂലകതാ, അത്ഥസ്സ വണ്ണമൂലകതം സാധേതി 'സാപി'ച്ചാദിനാ, വണ്ണം രൂപം സഭാവോ ഏതേസന്തി വണ്ണരൂപാനി-പദാനി, സമുദായോ പാദാനം രൂപമസ്സാതി സമുദായരൂപം വാക്യം, വിഭത്യന്തമത്ഥജോതകം പദം, പദസമുദായോ വാക്യം, സബ്ബഞ്ചേതമുപചാരേന വണ്ണസദ്ദവചനീയത്തം ഗച്ഛതി വണ്ണമയത്താതി സബ്ബോപി സമ്മുതിപരമത്ഥഭേദഭിന്നോ അത്ഥോ വാക്യാധിഗമനീയോ വണ്ണേനേവ വിഞ്ഞായതി നാമ തസ്മാ യഥാ വുത്തമത്ഥ വിസേസദസ്സനംലഹുസഞ്ഞായ ന സക്കാതി തദത്ഥമകാരാദീനം ഗുരുഭൂതാ വണ്ണസഞ്ഞാ കതാതി അധിപ്പായോ, സമ്മുതി സങ്കേതവസേന പവത്തോ വോഹാരോ, പരമത്ഥോ സനിബ്ബാനോ പഞ്ചക്ഖന്ധോ. ഉഭോഹി പനേതേഹി ഭിന്നോ തതിയോ കോട്ഠാസോ നാമ നത്ഥി, തഥാച വുത്തം-

ദുവേ സച്ചാനി അക്ഖാസി, സമ്ബുദ്ധോ വദതം വരോ,
സമ്മുതിം പരമത്ഥഞ്ച, തതിയം നുപലബ്ഭതീതി.

നനു ച-

അപ്പക്ഖരമസന്ദിദ്ധം, സസാരം ഗൂള്ഹനിണ്ണയം;
പസന്നത്ഥഞ്ച സുത്തന്തി, ആഹു തല്ലക്ഖണഞ്ഞുനോതി.

"ആദയോ തിതാലീസ വണ്ണാ" "തിതാലീസാദയോ വണ്ണാ"തി വാ വത്തബ്ബേന്തി ന തഥാ സതി സന്ദിദ്ധം സുത്തം സിയാതി, നനു സത്ഥാദോ മങ്ഗലവചനേന ഭവിതബ്ബം, അകാരോ പടിസേധത്ഥോപി ഹോതീതി (ന) സത്ഥാദോ സിദ്ധസദ്ദസ്സോപഹിതത്താ, അഥ ഹോത്വ പുബ്ബാ ഝാലാദി സഞ്ഞാ, സദ്ദസാധനമത്തപ്പയോജനത്താ പന സബ്ബവിധാനസ്സ പുബ്ബാചരിയ സഞ്ഞാവാലമേത്ഥാതി കിം പുനാപി വണ്ണാദിസഞ്ഞാവിധാനേന ഗന്ഥഗാരവ കരണേനാതി സച്ചമേതം, പുബ്ബാചരിയേസു പന ഗാരവം തദനുഗമനഞ്ച ദീപേതും കാചി സഞ്ഞായോപ്യന്വാഖ്യായന്തേ, യജ്ജേവം സംയോഗസബ്ബനാമലോപാദയോപി സഞ്ഞാ പുബ്ബാചരിയേഹി വുത്താ വത്തബ്ബാതി നനു ഭോ വുത്തമേവാമ്ഹേഹി'കാചി സഞ്ഞായോ ആഖ്യായന്തേ'തി, കിന്തദാഖ്യാനദ്വാരേന ഭവതാ താപി വിഞ്ഞാതും ന സക്കാതി, കേസഞ്ചി സാത്ഥകത്തോപി പതിവണ്ണമത്ഥാനുപലദ്ധിതോ വണ്ണാനമദിട്ഠാനമകാരാദീനമനുകതിയോ ഇഹോപദിട്ഠാഇത്യനുകാരിയേനാത്ഥേനാത്ഥവന്തതായ ഹോതേവാകാരാദിതോ വിഭത്തി, ലോപേന നിദ്ദിട്ഠത്താ പനസ്സാ അസ്സവനം സന്നികംസവചനിച്ഛാഭാവാ സംഹിതായാനിദ്ദേസോ, അനുക്കമോതി ആദോനിസ്സയാ സരാവുത്താ, തതോ നിസ്സിതാ ബ്യഞ്ജനാ, സരേസുപി ഏകട്ഠാനിയാ അകാരാദയോ ബഹുത്താ പഠമം വുത്താ ഠാനാനുക്കമേന, തതോ ദ്വിജാ ഠാനാനുക്കമേന, തേസുപി രസ്സാവ ലഹുത്താ പഠമം വുത്താ, തതോ ദീഘാ, ബ്യഞ്ജനേസുപി വഗ്ഗാ ബഹുത്താ ഠാനപ്പടിപാടിയാ പഠമം വുത്താ, തതോ യകാരാദയോ, വഗ്ഗേസു ച അഘോസാ പഠമം വുത്താ, തതോ ഘോസാ, തേസു ച സിഥിലാ പഠമം വുത്താ, തതോ ധനിതാ, തത്ഥാപി അപ്പകത്താ ദ്വിജാ പഞ്ചമാ വുത്താ, തതോ യരലവാ ഘോസഭൂതാ ഠാനാനുക്കമേന, തതോ ധനിതാ സകാരഹ കാരാ, തേസുപിഹകാരോ കേസഞ്ചി ഓരസോപി ഹോതീതി ദ്വിജത്താ പച്ഛാ വുത്തോ, കേഹിചി "ലളാനമവിസേസോ"തി ദ്വിന്നമവിസേസേ വുച്ചമാനേപി ലിപിഭേദേന ഠാനഭേദേന ച ഭിന്നത്താ ളകാരോ വിസും അക്ഖരഭാവേന ഗഹിതോ, സോപി ഘോസഭാവേന ഠാനാനുക്കമേനച ഹകാരതോ പരം വുത്തോ നിഗ്ഗഹീതം പന സരത്താദിസബ്ബവിനിമ്മുത്തത്താ സബ്ബപച്ഛാ വുത്തന്തി അകാരാദീനമയമനുക്കമോ, ഇമസ്സേവാനുക്കമസ്സ മനസി വിപസ്സ വത്തമാനത്താ തിതാലീസാതി ഗണനാപരിച്ഛേദസ്സ ദസ്സിതത്താ ച 'നിഗ്ഗഹീതന്താ'തി വുത്തിയം വുത്തം, പകതം സാധുസദ്ദാന്വാഖ്യാനം, ന വണ്ണീയതേ, തി സദ്ദസങ്ഖരണ സങ്ഖാത മുഖ്യപ്പയോജനാഭാവാ, കിഞ്ചാപി ന വണ്ണീയതേ, അമ്ഹേഹി പന കഥമകാരാദീനമയമനുക്കമോ ഉപ്പന്നോതി സിസ്സാനം കങ്ഖാ വിച്ഛേദപ്പയോജനമ്പതി അനുക്കമസദ്ദസ്സ അത്ഥകഥനബ്യാജേന വണ്ണിതോ യേവാതി, കരീയന്തേ ഉച്ചാരീയന്തേ ഏതേനാതി കരണം, തത്ഥ ജിവ്ഹാമജ്ഝം താലുജാനം, ജിവ്ഹോപഗ്ഗം മുദ്ധജാനം, ജിവ്ഹഗ്ഗം, ദന്തജാനം സേസാനം സകട്ഠാനം കരണം, പയത്തി പയതനം, തമ്പന വണ്ണുച്ചാരണതോ അബ്ഭന്തരോ ബാഹിയോ ച ഉസ്സാഹോ, തത്ഥ അബ്ഭന്തരപയതനം-സംവുതത്തമകാരസ്സ, വിവടത്തം സരാനം സകാരഹകാരാനഞ്ച ഫുട്ഠത്തം വഗ്ഗാനം, ഈസംഫുട്ഠത്തം യരലവാനം, ബാഹിയപയതനന്തു സംവുതകണ്ഠതാദി, ഠാനതോ പച്ഛാസത്തിയാ വിധീയമാനകാരിയസമ്ഭവേന പയോജനസമ്ഭവാ ആഹ-'ഠാനമ്പനാ'തിആദി, തിട്ഠന്തി ഏത്ഥ ഉപ്പത്തിവസേന വണ്ണാതി ഠാനം, "ഏ ഓനമ വണ്ണേ"തി (൧-൩൭)

സുത്തേ വണ്ണേതി കഥനമേവ വണ്ണസഞ്ഞാകരണേ പയോജനം, യഥാവുത്തമത്ഥമഞ്ഞത്ര ബ്യാപദിസതി' ഏവ'മിച്ചാദിനാ, തസ്മാ ''ദസാദോ സരാ''ഇച്ചാദോ 'തേനാ'തിആദീസു 'തേന സരഇച്ചനേന കഃത്ഥോ കസ്മിം സുത്തേ പയോജനം തം ദസ്സേതി ''സരോലോപോ സരേ''ച്ചാദീ'തി ഏവമാദിനാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, ഞാപേതി വണ്ണലോപന്തി ഞാപകം, കസ്മാ പന'സോ ചേമിനാവ ഞാപകേന സിദ്ധോ'തി വുച്ചതി നനു 'തദമിനാദീനി''തി (൧-൪൭) സുത്തം ദിസ്സതീതി, (സച്ചം) തഥാപി പകാരന്തരോയമ്പി വണ്ണലോപേ ദസ്സിതോതി വിഞ്ഞാതബ്ബം, ഏവസദ്ദോ പന 'യദി ഞാപകേന വണ്ണലോപോ സിയാ സോ ഇമിനാവ ഞാപകേന സിദ്ധോ, നാഞ്ഞേനാ'തി അവധാരേതി.

൨. ദസാ

നനു അആദയോതി പഠമന്തേനുവത്തന്തേ കഥമേത്ഥ'തത്ഥാ'തി സത്തമീനിദ്ദിട്ഠതാതി ആഹ-'തഞ്ചാ'തിആദി, അത്ഥവസാവിഭത്തിവിപരിണാമേനാതി അആദയോതി പഠമന്തസ്സ'ആദോ ദസാ'ത്യനേന സമ്ബന്ധാ സമ്ബജ്ഝമാനേ ചാധാരത്ഥേന ഭവിതബ്ബന്തി ആധാരത്ഥവസേന സത്തമീ വിഭത്തിയാ പരിവത്തനേനാതി അത്ഥോ, അത്ഥവസാ സത്തമിയാ വിപരിണാമസമ്ഭവായേവസുത്തേ അവിജ്ജമാനേപി'തത്ഥാ'തി വുത്തിയം വുത്തം, ആദോദസന്നമനഞ്ഞത്ഥപവത്തിസമ്ഭവതോ തേസം അആദയോ വിസയഭാവേനപി സക്കാ പരികപ്പേതുന്തി വുത്തം-'തേസു വിസയഭൂതേസൂ'തി, നിദ്ധാരണത്ഥോപി യുജ്ജതേവ... വണ്ണസമുദായതോ തദേകദേസഭൂതാന മാദോ വണ്ണാനം ദസസങ്ഖ്യാഗുണേന നിദ്ധാരിയമാനത്താ, ആദിമ്ഹി ദസ വണ്ണാതി വുത്തേ അവുത്താനമ്പി അവസ്സം വത്തബ്ബാനം ഊനപൂരണത്ഥമജ്ഝാഹാരോ ഹോതീതി വുത്തം- അവട്ഠിതാ നിദ്ദിട്ഠാ വാ'തി, ഏകാദീന മട്ഠാരസന്താനം സങ്ഖ്യാനം സങ്ഖ്യേയ്യേ വത്തനതോ ആഹ-'ദസസങ്ഖ്യായ പരിച്ഛിന്നത്താ'തി, ഗയ്ഹുപഗാനം രസ്സഏ ഓവണ്ണാനമ്പി കച്ചായനേ വിയ അപരിച്ചാഗാ അനൂനാ, അഗയ്ഹുപഗാനം തദഞ്ഞേസം കേസഞ്ചി സരാനം പരിച്ചഗാ അനധികാ, ദസസദ്ദസ്സ സങ്ഖ്യേയ്യ വുത്തിത്താ ദസന്നമ്പി അധികതവണ്ണാനഞ്ഞത്താ വുത്തം-'ദസന്നമ്പീ'തിആദി, സയം പുബ്ബാ'രാജ=ചിത്തിയം'തീസ്മാ കിമ്ഹി അന്തലോപേ സമാസേ ച തദമിനാദിത്താ നിരുത്തിനയേന വാ സരസദ്ദോ നിപ്ഫജ്ജതീതി, 'സര-ഗതിഹിം സാചിന്താസു' ഇച്ചസ്മാ അപ്പച്ചയേന വാ നിപ്പജ്ജതീതി ദസ്സേതുമാഹ='സയം രാജന്തീ'തിആദി.

൩. ദ്വേദ്വേ

തേതി'ആദോ'തി സത്തമ്യന്തത്താ അപരേ ദ്വേ പരാമസതി, ഹേട്ഠാ വിയാതി ഹേട്ഠാ വുത്തം അത്ഥവസാ വിഭത്തിവിപരിണാമം ഉപമേതി, അതോവ വിഞ്ഞായമാനത്ഥവസേന തേസു'തി വുത്തം, തേസുതി പന നിദ്ധാരണത്തവിവച്ഛായം തമ്പി സമ്ഭവതീതി തേസം വണ്ണാനം മജ്ഝേ ദ്വേദ്വേതി ദ്വിസങ്ഖ്യായ നിദ്ധാരണത്ഥോപി വേദിതബ്ബോ, വിച്ഛായം വുത്തി യസ്സ സോ വിച്ഛാവുത്തി-ദ്വിസദ്ദോ, വിച്ഛാവുത്തിതാ ചാസ്സ സവണ്ണത്തഗുണേന ദ്വിന്നം ('ബ്യാപിതു) മിട്ഠത്താ, കമേനാവട്ഠിതേതി ഇമിനാ അകാരാദിവണ്ണപ്പബന്ധസ്സ അനാദികാലസിദ്ധം കമസിദ്ധത്തമാഹ. നനു സമാനാ വണ്ണാ സവണ്ണാത്യന്വത്ഥേ സവണ്ണസദ്ദേ സതി കതം രസ്സദീഘാനം സവണ്ണസഞ്ഞാ സിയാ... അസമാനത്താ ഏതേസന്തി, നേതദത്ഥിവണ്ണപ്പബന്ധസ്സ കമസിദ്ധത്താ

വചനബലേനേവാസമാനാനമ്പി ഹോതേവാതി, നേവമ്പി വത്തും യുത്തം“ദ്വേദ്വേ സവണ്ണാ”തി സുത്തസ്സ താദിസസാമത്ഥിയസബ്ഭാവേ [സബ്ഭാവേന (പോത്ഥകേ)] വിസേസകാരണാഭാവാതി ആഹ‘സമാനത്തമ്പനാ’തിആദി. തിട്ഠന്തി ഏത്ഥ വണ്ണാ ചിത്തജത്തേപി അഭിബ്യത്തി വസേനാതി ഠാനം കണ്ഠാദി, തേന കതന്തി സമാസോ, കണ്ഠതാതു ഇതി ചത്തേ പാണ്യങ്ഗത്താ നപുംസകത്തം. പഞ്ചമേഹി വഗ്ഗപഞ്ചമേഹി. അന്തട്ഠാകീതി വഗ്ഗാനമന്തേ തിട്ഠന്തീതി അന്തട്ഠാ, താഹി, യുത്തസ്സാതി ബ്രഹ്മചരിയാ, ഗുയ്ഹ’ന്തിആദീസു യുത്തസ്സ. കേചീതി അനിയമേന വുത്തം, തേ പന-

“ഹകാരോ പഞ്ചമേഹേവ, അന്തട്ഠാഹി ച സംയുതോ;
ഓരസോ ഇതി വിഞ്ഞേയ്യോ, കണ്ഠജോ തദസംയുതോ”തി വദന്തി.

൪. പുബ്ബോ

വത്തതേതി അത്ഥവസാ വിഭത്തിവിപരിണാമേന വത്തതേ, നനു ചേത്യാദിചോദനാ, നേസദോസോച്ചാദി പരിഹാരോ, ദോസാഭാവേ കാരണ മാഹ-‘യോയോ…പേ॰… പതീയതേ’തി, വുത്തം സമത്ഥേതി-‘നഹി’ച്ചാദിനാ, നനു ച പുബ്ബസദ്ദോ യമേകത്താ ഏകം പുബ്ബമാചിക്ഖതി ന സകലന്തി കഥം “പുബ്ബോ’തി വുത്തേ യോയോതി ഞായതി ‘യോയോ പുബ്ബോ’തി ച വുത്തേ ‘തേസു ദീസു’തി ഏത്ഥ’ദീസു ദീസു’തി ഇദം കഥം സുഖേനേവ പതീയതേ തദിദമസിദ്ധേനാസിദ്ധസാധനന്തി ആസങ്കിയ തദഭാവമുബ്ഭാവീയ പുബ്ബ സദ്ദസ്സ വിച്ഛാഗമകത്തമവഗമയിതുമാഹ-‘നചേദ’മിച്ചാദി. തംയോഗാതി ഉപചാരവസേനാഹ, തബ്ബന്തതായവാതി അത്ഥിയത്ഥേ അപ്പച്ചയവസേന, ഏവമുപരിപി.

൫. പരോ

സേസമിച്ചാദിനാ‘തേസു ദീസൂതി സവണ്ണസഞ്ഞകേസു ദീസു’ ഇച്ചാദി കമതിദിസ്സതി. ലഹുസഞ്ഞാ രസ്സസ്സ, സംയോഗപുബ്ബസ്സ രസ്സസ്സ ദീഘസ്സ ച ഗുരുസഞ്ഞാ ന വത്തബ്ബാ… ഉച്ചാരണവസേനേവാന്വത്ഥസഞ്ഞാതി വിഞ്ഞായതി, പുബ്ബാചരിയവസേന വാ ഇഹാവുത്താവസേസസഞ്ഞാവിയ.

൬. കാദയോ

കേവല ബ്യഞ്ജനാനമത്ഥപ്പകാസത്താഭാവാ സരാനമത്ഥപ്പകാസനേ അച്ചന്തോപകാരാ ബ്യഞ്ജനാതി ‘ഏതേഹീ’തി കരണത്തേന വുത്തം, തേനാഹ ‘സരാന’മിച്ചാദി. വിപുബ്ബാ ‘അഞ്ജ-ബ്യത്തിയം’തീമസ്മാ കരണേ അനപ്പച്ചയേ രൂപം, നപുംസകത്തമ്പിസ്സാവഗമയിതും ‘ഉപകാരകാനീ’തി വുത്തം, ബ്യഞ്ജനത്തം ദിട്ഠന്തേന ഫുടയതി ‘യഥാ’ഇച്ചാദിനാ, യഥാ ഓദനസ്സുപകാരകാനി സൂപാദീനി ബ്യഞ്ജനാനി, തഥാ സരാനമുപകാരകാനീതി അധിപ്പായോ, ബ്യഞ്ജനമ്പന അദ്ധമത്തികം, വുത്തം ഹി-

ഏകമത്തോ ഭവേ രസ്സോ, ദീഘോ മത്തദ്വയായുതോ;
പ്ലുതോ തിമത്തോ വിഞ്ഞേയ്യോ, ബ്യഞ്ജനം ത്വദ്ധമത്തികംതി.

അന്വത്ഥാതി അന്വത്ഥതോ, ‘അന്വത്ഥാ ബ്യഞ്ജനാ’തി സമ്ബന്ധോ.

൭. പഞ്ച

സജാത്യപേക്ഖായ സമുദായവാചിത്തേപി കാദയോതീ അനുവത്തനതോ വഗ്ഗസദ്ദേന കഖഗഘങാദയോവ ഗയ്ഹന്തി, പഞ്ച പരിമാണമസ്സ പഞ്ചകോവഗ്ഗോ, "തമസ്സ പരിമാണം ണികോ ചാ"തി (൪-൮൧) കോ, സുത്തേ ആദിഭൂതോ പഞ്ചസദ്ദോ പഞ്ചസങ്ഖ്യാപരിച്ഛേദം കുരുമാനോ മാവസാനാനം വഗ്ഗാനം ബഹുത്തം ഗമേതീതി 'പഞ്ചകാ'തി വുത്തം, വഗ്ഗാതി ബഹുവചനതോ പച്ചേകന്തി വിഞ്ഞായതി, വജ്ജേന്തി യകാരാദയോഭി വഗ്ഗാ, പഠമക്ഖരവസേന പന കവഗ്ഗാദിവോഹാരോ.

൮. ബിന്ദു

അനേകത്ഥത്താ ധാതൂന മുച്ചാരണത്ഥോപേത്ഥ ഗണ്ഹാതീതി നിപുബ്ബാ തതോ കമ്മന്തി ത്തപ്പച്ചയേ ഞ്ഞിമ്ഹി പാദിസമാസേ ദീഘേച രൂപം ദസ്സേന്തോ 'രസ്സാ'തിആദിമാഹ, പീളനത്ഥതോ നിഗ്ഗഹനം നിഗ്ഗഹോ, 'ഇ-അജ്ഝേന ഗതിസു'ഇച്ചസ്മാ കത്തരി [കമ്മനി-ഇതി വത്തബ്ബം, ഇതം ഉച്ചാരിതന്തി അത്ഥോ] ത്തപ്പച്ചയേ ഇതം, നിഗ്ഗഹേന ഇതന്തി അമാദിസ മാസേ രൂപം ദസ്സേന്തോ 'കരണം നിഗ്ഗഹേന വാ'തിആദിമാഹ, പച്ഛിമപക്ഖം സാധേതുമാഹ-'വുത്തം ഹീ'തി.

൯. ഇയു

ചത്ഥസമാസോതി ഇതരീതരയോഗദ്വന്ദസമാസോ. അത്ഥേതി മുനി സദ്ദാദിവചനീയേ അത്ഥേ, നമതീതീമസ്സേതം കമ്മം,

> യം സബ്ബവചനം സബ്ബ, ലിങ്ഗം സബ്ബവിഭത്തികം;
> തം സബ്ബത്ഥേ നമനതോ, വിദും നാമന്തി തബ്ബിദൂ.

ഇധ നാമസഞ്ഞായാഭാവേപി അന്വത്ഥബലായേവ നാമസഞ്ഞാ സിദ്ധാതി (ആഹ) 'അന്വത്ഥബ്യപദേസേനാ'തി, സ്യാദ്യന്തപകതിരൂപന്തി പച്ചയാ പഠമം കരീയതീതി പകതി, സാ ഏവ രൂപന്തി പകതിരൂപം, സ്യാദ്യന്തസ്സ പകതി രൂപം മുനിസദ്ദാദി സ്യാദ്യന്തപകതിരൂപം, അത്ഥവന്തമധാതുകമപ്പച്ചയമ്പാടിപദികം, പദം പദം പതി പടിപദേ, പടിപദം നിയുത്തം പാടിപദികം. വിസേസനേനാതി സുത്തേ 'നമസ്സന്തേ'തി വുത്തേന ഇവണ്ണുവണ്ണാനം വിസേസനേന. ആഖ്യാതസ്സാതി പചതിആദിനോ. ആദിമജ്ഝവത്തിനോതി ഇന്ദ ഉദകസദ്ദാദീനം ആദോ, പഖുമാദീനം മജ്ഝേച വത്തിനോ. പദേസേസൂതി "ഝലാ സസ്സ നോ"തി (൨-൮൩) ആദികേസു സുത്തപ്പദേസേസു, അനിട്ഠപസങ്ഗ (സങ്കം) നിവത്തേതീതി സമ്ബന്ധോ, അനിട്ഠപ്പസങ്ഗോനാമ [നാമാതി (പോത്ഥകേ)] പചതി-ഇന്ദ (ഉദക പഖുമ) സദ്ദാദീന മന്ത ആദിമജ്ഝഭൂതഇവണ്ണാദീനം ഝലസഞ്ഞാ വിധായ തതോ പരാസം സാദി വിഭത്തീനം "ഝലാ സസ്സ നോ"തി (൨-൮൧) ആദീഹി 'നോ' ആദേസാദിമ്ഹി കതേ 'പചതിനോ, ഇന്ദനോ, ഉദകനോ, പഖുമനോ'തിആദി രൂപപ്പസങ്ഗോ, നനുചാദിആദി ചോദനാ. വത്തബ്ബന്തി സുത്തേ വത്തബ്ബം. ബ്യാസനിദ്ദേസേനാതി അസമാസനിദ്ദേസേന. തദയുത്തന്തിആദി പരിഹാരോ, തന്തി തം ചോദ്യം, സതിഹീതിആദിനാ അയുത്തത്തം സമത്ഥേതി, ദീസുത്തരേസു യോഗേസൂതി ഉപരിമേസു "പിത്ഥിയം" "ഘാ"തി ദീസു

സുത്തേസു. ഇത്ഥിയന്തി ഇദന്തി ''പിത്ഥിയ''ന്തി സുത്തേ ഇത്ഥിയന്തി ഇദം പദം. വണ്ണവിസേസനം സിയാതി ''പിത്ഥിയ''ന്തി സുത്തേ 'ഇയുവണ്ണാ'തി അനുവത്തനതോ 'ഇത്ഥിയം ഇവണ്ണുവണ്ണാ'തി ഏവം ഇവണ്ണു വണ്ണാ **''ഘോ''**തി സുത്തേ 'ഇത്ഥിയം ആ'തിഏവം അവണ്ണസ്സ ച വിസേസനം ഭവേയ്യ. വണ്ണവിസേസനേ വിരോധമാഹ 'ഏവഞ്ചേ'ച്ചാദി, നാമസ്സന്തേതി അസമാസനിദ്ദേസേ തവിരോധമാഹ- 'ബ്യാസേ'ച്ചാദി. സക്കാനാമവിസേസനം കാതുന്തി ദ്വീസു സുത്തേസു ഇത്ഥിയന്തിആദിനാ വക്ഖമാനക്കമേന. നാമസ്സ അന്തോ നാമന്തോതി സമാസസ്സ ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനത്താ സമാസേ ഗുണീഭൂതസ്സ നാമസ്സ ഇത്ഥിയന്തി ഇദം വിസേസനം കാതും ന സക്കാതി അധിപ്പായോ, വചനമന്തരേനാതി പാണിനിയാനമിവ ''യഥാസങ്ഖ്യമനുദേസോ സമാനം''തി (൧-൩-൧൦) സുത്തം വിനാ, സമാസങ്ഖ്യ ഏതേസന്തി സമസങ്ഖ്യകാ, ഇതിസദ്ദോ ആദ്യത്ഥോ, തേന-

''ആലാപഹാസലീലാഹി, മുനിന്ദ വിജയാ തവ;
കോകിലാ കുമുദാനീ വോ, പസേവന്തേ വനം ജലം'' (൨൬൩).

ഇച്ചാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

൧൦. പിത്ഥി

ഇത്ഥിയം നാമസ്സാതി ച, അന്തേ ഇവണ്ണുവണ്ണാതി ച വുത്തേ തേസമാ ധാരാധേയ്യസമ്ബന്ധോ ആധേയ്യസ്സാധാരേ പവത്തിം വിനാ ന സമ്ഭവതീതി അജ്ഝാഹാരവസേന 'വത്തമാനാ'തി വുത്തിയം വുത്തം. ഇവണ്ണു വണ്ണാതി അപേക്ഖിയ'വിസേസീയന്തീ'തി ബഹുവചനമേതം സമ്ബന്ധസ്സ പുരിസാധീനതായ നാമന്തീമിനാ സമ്ബന്ധേ സതി'വിസേസീയതീ'തേകത്തേന പരിണമതി.

൧൧. ഘാ

ഇത്ഥിയം നാമസ്സന്തേതി ച വത്തതേ. ഹേട്ഠാ സബ്ബത്ഥ സഞ്ഞിനോ നിദ്ദിസിയ സഞ്ഞായ നിദ്ദിട്ഠത്താ തത്ഥ വിയ വിസും സഞ്ഞിനോ പഠമമനിദ്ദേസേ അസന്തോ വിയാതി ദോസലേസമാലമ്ബിയ ചോദയതി നന്ഹചേ'ത്യാദിനാ. തത്ഥ സേതോതി വിജ്ജമാനസ്സ സഞ്ഞിനോ. കാരിയേനാതി സഞ്ഞാകാരിയേന. പരിഹരതി 'നായം ദോസോ'തിആദിനാ. പച്ഛാവുത്തമത്തേനാതി ''ഘാ''തി സുത്തേ കാരിയിനോ ആകാരസ്സ പച്ഛാ വുത്തമത്തേന. നചാതി ഏത്ഥ ചസദ്ദോ വത്തബ്ബന്തരസമുച്ചയേ, അപരമ്പി കിഞ്ചി വത്തബ്ബമനിയമരൂപമത്ഥീതി അത്ഥോ. അനിയമരൂപമാചരിയപ്പവത്തിതോ സാധേതുമാഹ 'ഉഭയഥാപി'ച്ചാദി.

൧൨. ഗോസ്യാ

ആസദ്ദോ ആഭിമുഖ്യേ, അനഭിമുഖമഭിമുഖം കത്വാ ലപനം കഥനമാല പനം, തസ്മിം ആലപനേ, ആലപനത്ഥേ വിഹിതോ സീതി അത്ഥോ.

ഇതി മോഗ്ഗല്ലാനപഞ്ചികാടീകായം സാരത്ഥവിലാസിനിയം

സഞ്ഞാധികാരോ സമത്തോ.

പരിഭാസാധികാര

൧൩. വിധി

വചനാരമ്ഭയോജനമാഹ-'യം വിസേസനഭാവേന'ച്ചാദി, യന്തി അനിയമേന "അതോ യോനം ടാടേ"തി (൨-൪൩) ആദീസു അതോതിആദികം വിസേസനഭാവേന വത്തുമിച്ഛിതം പരാമസതി, തേനാതി വിസേ സനത്തേനു-പാദിയമാനേന യം സദ്ദനിദ്ദിട്ഠേന അതോതിആദികേന കരണഭൂതേന, യഥാകഥഞ്ചിതബ്ബതോതി ആദോ മജ്ഝേ-ന്തേ വാ സബ്ഭാവതോ യേനകേനചി ആകാരേന അഭേദോപചാരേന അകാരാദിവിസേസനവതോ നാമാദിനോ, തദന്തത്ഥന്തി തം അതോത്യാദി വിസേസനമന്തേ, നാദോ ന മജ്ഝേ യസ്സ തം തദന്തം, തം അത്ഥോ പയോജനം യസ്സാതി അഞ്ഞപദത്ഥോ, വത്തായത്താതി വത്തുനോ ആയത്താ... അത്താവാത്തനോ വചനേ പധാനന്തി, തസ്സാതി വത്തുനോ, സാതി വചനിച്ഛാ, പയോഗാനുസാ രേനാതി ജിനവചനാനുസാരേന, ഇതീതി കാരണത്ഥേ നിപാതോ, ഇമിനാ കാരണേനാതി അത്ഥോ, ന സബ്ബത്ഥപ്പസങ്ഗോതി സംഹിതാദിവിധിമ്ഹി സബ്ബത്ഥ തദന്ത വിധിപ്പസങ്ഗോ ന ഹോതി, തഥാഹി "സരോ ലോപോ സരേ"തി (൧-൨൬) എത്ഥ സരോതി വിസേസനഭാവേന വചനിച്ഛായ സബ്ഭാവേ സരോതി ത്രാ'ദീനം വിസേസനന്തി യഥാകഥഞ്ചിസരാദിസരമജ്ഝസരന്താനം ത്രാദീനം ലോപപ്പസങ്ഗേ "വിധിബ്ബിസേസനന്തസ്സാ"തി (൧-൧൩) സരന്തസ്സപസങ്ഗോ സിയാ, ന "ഛട്ഠിയന്തസ്സാ"തി (൧-൧൩) അന്തസ്സ... ഛട്ഠീനിദ്ദേസാഭാവാ, തഥാ സതി 'ത്രിമേ'തിആദിമ്ഹി 'ഇമേ'തിആദിനാ വത്തബ്ബതാ ആപജ്ജേയ്യാതി പയോഗം നാനുസടാ നാമസിയുന്തി ന സബ്ബത്ഥ തദന്ത വിധിപ്പസങ്ഗോ, തഥാ "ഗതിബോധാ" (൨-൪) ദിസുത്താദിമ്ഹിപി 'ഗമയതി മാണവകംഗാമം ത്യാദിപ്പസങ്ഗോതിആദി ച യഥായോഗമവഗന്തബ്ബം, വുത്തിയം "അതോ യോനം ടാടേ"തി സുത്തോദാഹരണം ദസ്സിതം, "നരാ നരേ"തി ലക്ഖിയോദാഹരണം.

൧൪. സത്തമീ

വചനഫലമുപദസ്സേതി'യത്ഥേ'ച്ചാദിനാ, യത്ഥ യസ്മിം "സരോ ലോപോ സരേ"ത്യാദികേ സുത്തേ, സത്തമിയാതി 'സരേ'തിആദിനാ സത്തമിയാ, യസ്സാതി സരോതിആദിനാ നിദ്ദിട്ഠസ്സ, കാരിയം ലോപാദി, സമ്ബന്ധാ വിസേസാതി സരേത്യാദോ ഓപസിലേസികമധികരണം, തഞ്ചോപസിലേസേ ഭവമധികരണം പുബ്ബസ്സ വാ പരം സിയാ പരസ്സ വാ പുബ്ബന്തി പുബ്ബപരോപസി ലേസസ്സാവിസിട്ഠത്താ പുബ്ബപരാനം സമ്ബന്ധസ്സ അവിസേസാ, പരസ്സാപീതി ന കേവലം പുബ്ബസ്സേവ, സതീത്യസ്മിം അത്ഥേ ജോതനീയേ സത്തമീ സംസത്തമീ സന്തസദ്ദസ്സ സമാദേസേന, സത്തഞ്ചേത്യാദിവചനമേവം സതി ഘടതേ, സന്തി വാ സന്തസദ്ദത്ഥേ പാദി, സുത്തേ അവുത്തേപി വുത്തിയം 'നിദ്ദേസേ'തി വചനേ കാരണമാഹ-സത്തഞ്ചാ'തിആദി, നിദ്ദേസമന്തരേന സത്തം ന സമ്ഭവതീതി സമ്ബന്ധോ, സത്തമിയാ നിദ്ദേസേ സതിയേവ തം സമ്ബന്ധായ സത്തായ സമ്ഭവോ, അഞ്ഞഥാ കിമഞ്ഞന്തസ്സാ പതിട്ഠാതി അധിപ്പായോ, പുബ്ബസദ്ദസ്സ സമ്ബന്ധിസദ്ദത്താ കിന്നിസ്സായ പുബ്ബത്തമിച്ചാഹ-'സത്തമി'ച്ചാദി, തന്തി "സരോ ലോപോ സരേ"തി സുത്തം, ഉകാരസ്സാതി 'വേളു'ഇച്ചത്ര ഉകാരസ്സ, പുബ്ബസ്സ... പേം... കരിത്വാ തംമനസികതഞ്ചോദനം ദസ്സേതുമാഹ-'തമഹ'ന്തി ച്ചാദിതി ഏവമേത്ഥ സാജ്ഝാഹാരോ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. പുബ്ബസ്സാതി സത്തമീ നിദ്ദിട്ഠതോ പുബ്ബസ്സ, അനന്തരസ്സാതി അബ്യവഹിതസ്സ, വുത്തം കിഞ്ചി നത്ഥീതി

സമ്ബന്ധോ, അയമധിപ്പായോ ''തസ്മിന്തി നിദ്ദിട്ഠേ പുബ്ബസ്സാ''തി (൧-൧-൬൬) പാണിനിയവചനേ ''ദിസിരയമുച്ചാരണക്രിയോ നിസദ്ദോപ്യയ മിഹ നേരന്തരിയം ജോതേതി, തത്ഥ'നിരന്തരം ദിട്ഠോ'തി പാദിസമാസേ കതേ ഫുടമേവാനന്തരമുച്ചാരിതേത്യമത്ഥോ-വഗമ്യതേതി ''പുബ്ബസദ്ദസ്സ ബ്യവഹിതേപി പയോഗദസ്സനേ ബ്യവഹിതേപി കാരിയം പപ്പോതീ''തി ഭസ്സകാരാദയോ വണ്ണേന്തി, ഇഹ താദിസവചനാഭാവേന വണ്ണാദി ബ്യവധാനേപി സിയാ''തി, സരേച്ചാദിപരിഹാരവചനേ-ധിപ്പായ മുബ്ഭാവയതി 'യദിപി'ച്ചാദിനാ, മഥുരായ പാടലിപുത്തകസ്സ ചാന്തരാളേ ഗാമാദീനം സബ്ഭാവാ ബ്യവധാനേപി പുബ്ബസദ്ദസ്സ പവത്തിയാ ദിട്ഠന്തമാഹ-'മഥുരാ' ഇച്ചാദി, യസ്മാ സരേതി ഓപസിലേസികാധാരേ സത്തമ്യന്തം പദം, തസ്മാ ബ്യവധാനേ സരലോപോ ന ഹോതീതി ഏവം സങ്ഖേപബ്യാഖ്യാനേന വുത്തിയ മത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, ന കേവലം സരേതി ഏത്ഥേവാതി ആഹ- 'കാരിയേ'ച്ചാദി, ഓപസിലേസികേയേവാധാരേ ഭവതീതി സേസോ, കാരണമാഹ-'വത്തിച്ഛാന്ഹവിധാനതോ സദ്ദസ്സാ'തി, വത്തുനോ യാ ഇച്ഛാ വചനിച്ഛാ തസ്സാ അനുതൂലേന വിധാനതോ അത്ഥസ്സ കഥനതോതി അത്ഥോ,യേന ഹി യമത്ഥം വത്താതിധാതുമിച്ഛതി സതീപ്യഭിധാനസാ മത്ഥിയേ ന തതോ-ഞ്ഞമത്ഥം സദ്ദോഭിദധാതീത്യധിപ്പായോ, വത്തിച്ഛാ വസായേ കാരണമാഹ'വത്തിച്ഛാപി'ച്ചാദി, വത്തുനോ സുത്തകാരസ്സ ഇച്ഛാ വത്തിച്ഛാ, കഥമുപദേസതോ വത്തിച്ഛാ-വസീയതേ' കഥഞ്ച സാമത്ഥിയതോതി ആസങ്കിയ തമുപദസ്സേതുമാഹ-'അതോചേത്യാദി, അതോ വക്ഖമാനകാരണാ ഉപദേസതോ വസീയതേതി സമ്ബന്ധോ, കിന്തം കാരണ മിച്ചാഹ-'യസ്മാ'ഇച്ചാദി, അന്വയസദ്ദേനേത്ഥ ഗുരുപാരമ്പരിയോ-പദേസോ വിവച്ഛിതോ, യസ്മാ കാരണാ അന്വയോ ഗുരുപാരമ്പരിയോ പദേസോ ഗുരുകുലമുപഗമ്മ പഞ്ഹകരണാദിനാ അന്വിച്ഛീയതേ ഗവേസീയതി, അതോ കാരണാ ഗുരുപരമ്പരാ ഗതഉപദേസതോ വസീയതോതി അത്ഥോ, സാമത്ഥിയതോ-വസായപ്പടിപാദയിതുമാഹ-'സാമത്ഥിയമ്പി'ച്ചാദി, സാമത്ഥിയമ്പി വുച്ചതേതിസേസോ, ലഹുനോപായേന സദ്ദാനമുപലക്ഖണേ പവത്തീതി ബ്യവഹിതനിവത്തിയാ വചനന്തരക-രണമനുപന്നം , ഉപപന്നം വചനന്തരകരണം, തസ്സ ച ഓപസിലേസികാധാര മന്തരേന അഞ്ഞഥാനുപപത്തിയാ ആധാരവിസേസപ്പടിപ്പത്തീതി ഇദമേത്ഥ സാമത്ഥിയം, ആധാരന്തരേച്ചാദിനാ യഥാവുത്തം സാമത്ഥിയം വിഭാവേതി, ആധാരന്തരേപീതി സബ്ബത്ഥ പാഠോ ദിസ്സതി, പസങ്ഗാഭാവതോ അത്ഥന്ത-രേനാപി ആധാരന്തരേപി ഓപസിലേസികാധാരേപി വചനന്തരപ്പസങ്ഗോ സിയാതി സമ്ബന്ധസമ്ഭവാ ഓപസിലേസികാധാരനിസ്സയനേപി ആനിസംസോ ന ദിസ്സതീതി സമുച്ചയത്ഥേനാപി നത്ഥി പയോജനന്തി വജ്ജേതബ്ബോ യമ്പി സദ്ദോതി, നനു കിമേവം വണ്ണീയതേ പുബ്ബസ്സേവേതി വചന മേവോപസിലേസികമധികരണം വിഞ്ഞാപയതി... തത്ഥേവ പുബ്ബപരത്ത സമ്ഭവാതി യോമഞ്ഞതേ, തസ്സേസാ കപ്പനാ ന സങ്ഗതാതി ദസ്സേതുമാഹ-'പുബ്ബസ്സാതി'ച്ചാദി, അയുത്തത്തേ കാരണമാഹ-'സാമീപികേപി തസ്സ സമ്ഭവാ'തി, 'ഗങ്ഗായം ഘോസോ'തി വുത്തേ ഘോസോ ഗങ്ഗായം പുബ്ബോ വാ പരോ വേതി ഗമ്മമാനത്താ സാമീപികേപ്യധികരണേ പുബ്ബപരത്തസ്സ സമ്ഭവാതി അത്ഥോ, ഏതാവവുച്ചതേതി പുബ്ബസ്സേവ ഹോതി ന പരസ്സാതി ഏത്തകമേവ വുച്ചതേ, തഥാച വക്ഖതി-'കിന്ത'ന്തിആദി, അധികം ബ്യവഹിതനിവുത്യാദി ന വുച്ചതേതി സമ്ബന്ധോ, ആദിസദ്ദേനേത്ഥ ഛട്ഠീപകപ്പനാ ഗഹിതാ, ഛട്ഠീപകപ്പനാപി സാമത്ഥിയാ കതാതി സമ്ബന്ധോ, പകപ്പനം പകപ്പനാവിധാനം, ഏവം മഞ്ഞതേ 'പാണിനിയാ

“ഛട്ഠീട്ഠാനേയോഗാ”ത്യതോ (൧-൧-൪൯) “തസ്മിന്തി നിദ്ദിട്ഠേ പുബ്ബസ്സ” (൧-൧-൬൬) “തസ്മാ ത്യുത്തരസ്സ” ഇതി (൧-൧-൬൭) പരിഭാസാസുത്തദ്വയേ ഛട്ഠീഗഹണമനുവത്തിയ ‘തസ്മിന്തി നിദ്ദിട്ഠേ പുബ്ബസ്സ ഛട്ഠീ’ ‘തസ്മാത്യുത്തരസ്സ ഛട്ഠീ [നിദ്ദിട്ഠേ പുബ്ബസ്സ ഛട്ഠീതി പുബ്ബസ്സ കാരിയിത്തപടിപാദനയോഗ്ഗോ ഛട്ഠീ തബ്ബോധകപദേ ഭവതിത്യത്ഥോ, ഏവ ധുത്തരസ്സേതു വി. ഉജ്ജോതടീകാ] തി ഛട്ഠീപകപ്പനം പടിപാദേന്തി ‘യസ്മിം സുത്തേ ഛട്ഠീനിദ്ദേസോ നത്ഥി, തത്ഥ ഛട്ഠീപകപ്പനായഥാ സിയാ’തി, ഇധ പന വചനന്തരാഭാവേപി യത്ഥ ഛട്ഠീനിദ്ദേസോ നത്ഥി, തത്ഥ സാമത്ഥിയേനേവ ഛട്ഠീപകപ്പനാ സിദ്ധാ’തി, സാമത്ഥിയമുപദസ്സേതി ‘സത്തമീനിദ്ദേസേ’ച്ചാദിനാ, അഞ്ഞവിഭത്തിനിദ്ദിട്ഠോപി പടിപജ്ജതേതി സമ്ബന്ധോ, കാരിയയോ ഗന്തി കാരിയസമ്ബന്ധം, യഥാ “വഗ്ഗേ വഗ്ഗന്തോ”തി ഏത്ഥാനുവത്തമാനം നിഗ്ഗഹീത’ന്തിദം ഛട്ഠീയന്തം വിഞ്ഞായതേ, കഥം വഗ്ഗേതേസാ സത്തമ്യകതത്ഥാ “നിഗ്ഗഹീത”ന്തി (൧-൩൮) പുബ്ബസുത്തേ കതത്ഥതായ പഠമാ വിഭത്തിയാ ഛട്ഠീവിഭത്തിമ്പകപ്പേതി സത്തമിയം പുബ്ബസ്സേ’തി തഥേത്യവഗന്തബ്ബം. ഏതാവ വുച്ചതേതി വുത്തേ ഇദന്തി ന വിഞ്ഞായതേതി ആഹ ‘കിന്ത’ന്തിആദി, യദാഹിച്ചാദിനാ പരിയായപസങ്ഗക്കമം ദസ്സേതി. കിമിദമുച്ചതേ പരിയായപ്പസങ്ഗേ നിയമത്ഥം വചനന്തി നനു പുബ്ബപരാനം യുഗപദുപ്പത്തിയ മാചരിയവചനപ്പമാണേനാപ്പടിപത്തിയം വിജ്ഝനത്ഥം വചനന്തി കസ്മാ നോച്ച തേച്ചാഹ- ‘യുഗപദുപസിലിട്ഠാന’ന്ത്യാദി, യുഗപദുപസിലിട്ഠാനമസമ്ഭവോതി സമ്ബന്ധോ, കുതോച്ചാഹ-‘അപരസ്സൂപസിലേസികസ്സാഭാവതോ’തി, അതോതി യുഗപദുഭിന്നമ്പത്തിയാ അഭാവതോ, വചനം “സരോ ലോപാസരേ”ച്ചാദികം (൧-൨൬) സുത്തം.

൧൭. പഞ്ച

അവധിഭാവേനാതി ‘അതോ’ച്ചാദിനാ അവധിത്തേന, യസ്സാതി യോ ആദിനോ, കാരിയന്തി ‘ടാദേ’ആദികം, പുബ്ബപരാപേക്ഖത്തേനാവിസേസാതി യഥാ- ‘ഗാമാ ദേവദത്തോ’തി വുത്തേ സോ തതോ പുബ്ബോ പരോഗേതി വിഞ്ഞായതീത്യവധിഭാവസ്സ പുബ്ബപരാപേക്ഖത്തേനാവിസേസോ, തഥേഹാപി “അതോ യോനം ടാടേ”തി (൨-൪൧) വുച്ചമാനേ അതോ പുബ്ബേസം യോനം അഥവാ പരേസന്തി പുബ്ബപരാപേക്ഖത്തേനാവധിഭാവസ്സാവിസേസാതി മഞ്ഞതേ, പുരേ വിയാത്യനേന സത്തമിയന്തി ഏത്ഥ വുത്തം നിദ്ദേസവചനേ കാരണമതിദിസതി, വുത്തിയം ‘നരാനമേരേ’തി ഏത്ഥ അപവാദവിപ്പടിസേധേ സതിപരത്താ ടാദേആദേസാനം പവത്തിം “ആദിസ്സാ”തി ഏത്ഥ വണ്ണയിസ്സാമ, അഥ കിമിമിനാ വചനേന നനു യതോ യത്ഥ പഞ്ചമീ നിദ്ദേസോ തത്ഥ സബ്ബത്ഥ “മാനുബന്ധോ സരാനമന്താ പരോ” (൧-൨൧) ത്യതോ ‘പരോ’ത്യനുവത്തേതും സക്കാതി തസ്സാനുവത്തിതസ്സ യോനമിച്ചനേന സാമാനാധികരണ്യാ‘പരേസം യോനം’ത്യയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതേ, തതോ പുബ്ബേസം പസങ്ഗോയേവ നത്ഥീതി, നേതദത്ഥി, പരോതി ത്യനുവത്തമാനം ‘അതോ’തി പഞ്ചമ്യന്തേന സമ്ബജ്ഝമാനം ന കോചി വാരേതാ അത്ഥീതി പരതോ-കാരതോ പുബ്ബേസമ്പി യോനം ടാടേആദേസാ പപ്പോന്തീതി വചനേനേമിനാ ഭവിതബ്ബമേവാതി ദസ്സേതുമാഹ-‘വചനേ’ച്ചാദി, ഏവഞ്ചരഹി തദേവോദാഹരിതബ്ബം, കിം ‘നരാനരേ’ ത്യുദാഹടന്തി ചേ, നേസദോസോ, അഞ്ഞദത്ഥം കാരീയമാനമിഹാ-പ്യത്ഥവന്തം ഹോതീതി, പുബ്ബകോ പരിഹാരോതി ബ്യവ ഹിതനിവത്തിയാ പുബ്ബസുത്തേ വുത്തോ “സരേതോപസിലേസികാധാരോ”തി പരിഹാരോ, ന

സമ്ഭവതീതി ഇഹ സത്തമിയാ അഭാവാ ന സമ്ഭവതി, വചനാനന്തരന്തി പാണിനിയാനം നിദ്ദിട്ഠഗ്ഗഹണമിവ ബ്യവഹിതനിവത്തിയാ സുത്തന്തരം, തേ ഹി "തസ്മാത്യുത്തരസ്സാ"ത്യേത്ഥ (൧-൧-൬൭) നിദ്ദിട്ഠഗ്ഗഹണമനുവത്തിയ തേന പുബ്ബേ വിയ ബ്യവഹിതനിവത്തിമ്പടിപാദേന്തി. അനന്തരേതിവചനാ പച്ചാസത്തിയാ നിസ്സയനം വിഞ്ഞായതേ, കതത്ഥതായാതി വചനാ ജാതിയാത്യാഹ- 'പച്ചാസത്യാ ജാതിം സന്നിസ്സായാ'തി ജാതിം സന്നിസ്സായ പച്ചാസത്യാ കരണഭൂതായ നിവത്തിമാഹേതി സമ്ബന്ധോ, ഇമിനാ പച്ചാസത്തി ഞായബ്യാപനഞായജാതിപദത്ഥബ്യത്തിപദത്ഥേസു പച്ചാസത്തിഞായോ ജാതിപദത്ഥോചേഹ നിസ്സീയതേതി ദസ്സേതി, ന ഹി കേവലം ജാതിം നിസ്സായ ബ്യവഹിതനിവത്തി വത്തും സക്കാ, തഥാഹി യദേത്ഥ പച്ചാസത്തിഞായോ ന നിസ്സിതോ, തദാ ബ്യാപനഞായേന ബ്യവഹിതേ ചാബ്യവഹിതേ ചാസജ്ജതീതി ജാതിയാ നിസ്സയനേ സത്യപി ബ്യവഹിതേപി ബ്യാപ്യമാനാ ജാതി കേന നിവാരീയതേ നാപി കേവലം പച്ചാസത്തിന്നിസ്സായ ബ്യവഹിതനിവത്തി വത്തും സക്കാ, തഥാഹ്യസതി ജാതിസന്നിസ്സയേന ബ്യത്തിനിസ്സീയതേ, ബ്യത്തിയഞ്ച പദത്ഥേ പടിലക്ഖിയം ലക്ഖണം പവത്തതീതി പച്ചാസത്തി ഞായനിസ്സയനേപ്യബ്യവഹിതമ്പതി യം ലക്ഖണം ഭിന്നം തദബ്യവഹിതേ പവത്തം, യമ്പന ബ്യവഹിതമ്പതി ഭിന്നം ലക്ഖണം, തഞ്ച വചനപ്പമാണതോ മാഭവതൂസ്സ ബ്യത്ഥതാതി ബ്യവഹിതേപി പവത്തതേ, തസ്മാ ഉഭോപി നിസ്സായ നീയാതി. വിസയദസ്സനപ്പസങ്ഗേ വിസയിദസ്സനമത്ഥബ്യത്തികാരണന്തി വാക്യന്തോഗധപദാനമത്ഥമ്പഠമം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ സമാസാദികം ദസ്സേതും 'കതോ'ത്യാദികമാരദ്ധം, ജാതിലക്ഖണോതി അബ്യവഹിതത്തജാതിസഭാവോ, 'ഓസധ്യോ'തി ഏത്ഥ സകാരേ അകാരാ പരസ്സ ധകാരേന ബ്യവഹിതസ്സ യോസ്സ വിയാവസേസാനമ്പി സബ്ഭാവതോ വുത്തം-'യോപ്പഭുതീന'ന്തി, ജാതി സാമഞ്ഞം, യാവതി വിസയേതി ഗവാദികേ യത്തകേ വിസയേ, കാമചാരതോ വിസയ പരിസമത്തിയാ ദിട്ഠന്തമാഹ-'തം യഥേ'തി, ഭോജയേതീതി ഏത്ഥ ഭോജയേഇതീതി പദച്ഛേദോ, കതോഹി ജാത്യത്ഥോ കസിണോതി യസ്മാ സകലോ ബ്രാഹ്മണ ജാതിസങ്ഖാതോ അത്ഥോ പരിസമത്തോ, തസ്മാതി അത്ഥോ, ഇദം വുത്തം ഹോതി- 'യാവ ദിട്ഠമ്ഭോജയേ'തി വുത്തേ [വുത്തേന (പോത്ഥകേ)] സന്തായ സാമഞ്ഞവുത്തി ബ്രാഹ്മണസദ്ദപ്പയോഗസാമത്ഥിയാ പച്ചേകമ്ഭോജനകിരിയാ കതാ നാമ ഹോതി, യതോ കസിണോപി ജാത്യത്ഥോ പരിസമത്തോ നാമാതി. "ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ"തി (൧-൩൩) സുത്തേ ബ്യഞ്ജനേതി സത്തമീ പുബ്ബസ്സ ദീഘാദിവിധിമ്ഹി ചരിതത്താ "സരമ്ഹാ ദ്വേ"തി (൧-൩൪) ഏത്ഥ സരമ്ഹാതി പഞ്ചമ്യക തത്ഥാ, തതോ പഞ്ചമീനിദ്ദേസസ്സ ബലീയത്തം, തതോ "സത്തമിയം പുബ്ബസ്സ" "പഞ്ചമിയം പരസ്സാ"തി ദിന്നം പരസ്സ സമുട്ഠാപനേ 'ബ്യഞ്ജനേ'തി സത്തമീ പരസ്സ കാരിയ യോഗിതായ അത്ഥതോ വിഭത്തിവിപരിണാമേന ഛട്ഠീഭാവേന പരിണമതീ... ദിന്നം സുത്താനം വിപ്പടിസേധേ പരസ്സ ബലീ യത്താവാതി ഏതാദിസസാമത്ഥിയസബ്ഭാവതോ വുത്തം-'ഛട്ഠീപകപ്പനാപി പുരേവിയ സാമത്ഥിയാ'തി.

൧൬. ആദിസ്സ

കിഞ്ചി അന്തസ്സ സമ്പത്തന്തി യം ടാനുബന്ധമനേകവണ്ണം ന ഹോതി, തം "ഛട്ഠിയന്തസ്സേ" (൧-൧൭) ത്യന്തസ്സ പത്തം, കിഞ്ചി സബ്ബസ്സേതി "ടാനുബന്ധാനേകവണ്ണാ സബ്ബസ്സേതി" (൧-൧൮) ടാനുബന്ധമനേകവണ്ണഞ്ച കാരിയം

സബ്ബസ്സ പത്തം. യദന്തഭാവികാരിയംത്യാദിനാ വചനഫലമുപദസ്സേന്തോ 'ഛട്ഠിയന്തസ്സേ'തീമസ്സാപവാദോ യം യോഗോതി ദസ്സേതി, തസ്സായമ പവാദോ ഹോതു ടാനുബന്ധാദികാരിയം കഥന്തി ആഹ-'ടാനുബന്ധേ'ച്ചാദി, വിപ്പടിസേധാതി അപവാദവിപ്പടിസേധാ, "ഛട്ഠിയന്തസ്സേ'തി ഹി ഉസ്സഗ്ഗോ, തസ്സാപവാദാ "ആദിസ്സ" "ടാനുബന്ധാനേകവണ്ണാ സബ്ബസ്സേ"ത്യേതേ, "ആദിസ്സാ"തീമസ്സാവകാസോ 'തേരസാ'തി, "ടാനുബന്ധാനേകവണ്ണാ സബ്ബസ്സാ"തീമസ്സാവകാസോ 'ഏസു, അനേനാ'തി, ഇഹോഭയമ്പപ്പോതി "അതോ യോനം ടാടേ" (൨-൪൧) "നരാനരേ" "അതേന" (൨-൧൦൮) "ജനേനാ"തി (തത്ഥ) "ടാനുബന്ധാനേകവണ്ണാ സബ്ബസ്സേ"തീദമ്പവത്തതീതി തേസമപവാദാനം വിപ്പടിസേധാ സബ്ബാദേസോ ഭവതി. "ഛട്ഠിയന്തസ്സാ"തി ദസസദ്ദേ-ന്തസ്സ പത്തോപി തദപവാദത്താ "ആദിസ്സാ"തിആദിഭൂതസ്സ ദകാരസ്സ ഹോതീതി ആഹ 'ദകാരസ്സരോ'തി.

൧൭. ഛട്ഠീ

കോത്ഥോന്ത സദ്ദസ്സേച്ചാഹ-'അന്തോവസാന'മിച്ചാദി, "വണ്ണസ്സന്തസ്സ"തി (൧-൧-൨൨) സുത്തേ വണ്ണഗ്ഗഹണമന്തവിസേസനായോപദിട്ഠം പാണിനിനാ-അന്തസ്സ പദസ്സ വാക്യസ്സ വാ മാഭവീ'തി, ഇഹ ത്വനത്ഥകം വണ്ണഗ്ഗഹണം ബ്യവച്ഛേജ്ജാഭാവാതി ദസ്സേതുമാഹ-'സോ ചേ' ത്യാദി, നനു ബ്രഹ്മസ്സാതി വിസേസനത്ഥേന വത്തുമിച്ഛിതോ മഹാബ്രഹ്മസദ്ദോ ഛട്ഠീനിദ്ദിട്ഠോ നാമാതി "ബ്രഹ്മസ്സു വാ"തി (൨-൧൩൪) ഉആദേസോ "ഛട്ഠിയന്തസ്സാ"തി അന്തബ്രഹ്മസദ്ദസ്സ പപ്പോതി, തഥാ സതി 'ന ഹി ഛട്ഠീ നിദ്ദിട്ഠസ്സ അന്തം പദം വാക്യം വാ സമ്ഭവതീ'തി കസ്മാ വുത്തന്തി, വുച്ചതേ- ന വിസേസനത്ഥേനാക്ഖേപമത്തേന മഹാബ്രഹ്മസദ്ദോ ഛട്ഠീ നിദ്ദിട്ഠോ നാമ ഭവതീതി ന ബ്രഹ്മസദ്ദസ്സ സബ്ബസ്സാദേസപ്പസങ്ഗോ, മഹാബ്രഹ്മസദ്ദേ വാ ബ്രഹ്മസദ്ദോ അത്ഥീതി തസ്സാന്തസ്സ ഉത്തം വിധീയതേ.

൧൮. വാനു

"ഛട്ഠിയന്തസ്സേ"ത്യനേനേവാവിസേസേന വാനുബന്ധകാരിയേപ്യന്തസ്സ സിദ്ധേ കിമത്ഥോയമാരമ്ഭോത്യാസങ്കിയ ടാനുബന്ധാത്യാദിനാ വചനഫലമുപദസ്സേന്തോ 'ബാധകബാധനത്ഥോ-യമാരമ്ഭോ'തി-വദതി, തഥാഹി "ഛട്ഠിയന്തസ്സേ"ത്യസ്സ ബാധകോ "ടാനുബന്ധാനേകവണ്ണാ സബ്ബസ്സേ"തി, തസ്സ ച "വാനുബന്ധോ"ത്യയം യോഗോ ബാധകോതി ബാധകബാധനത്ഥോ സമ്പജ്ജതേ, അപഇച്ചയമുപസഗ്ഗോ വജ്ജനേ നീവാരണേ, പനയനേ വാ വത്തതേതി അപോദ്യന്തേ ഉസ്സഗ്ഗലക്ഖണാനി വജ്ജീയന്തേ നീവാരീയന്തേ അപനീയന്തേ നേനേത്യപവാദോ, സുത്തേകദേസേന സുത്തമേവോപലക്ഖിതന്തി അന്തസ്സ'ഛട്ഠിയന്തസ്സാ'തി സുത്തസ്സ അപവാദോ അന്താപവാദോ, ഉസ്സജ്ജതേ നിവത്തീയത്യപവാദേനേത്യുസ്സഗ്ഗോ, ഉസ്സഗ്ഗാപവാദക്കമോ പനേത്ഥ ഏവം വേദിതബ്ബോ "ഛട്ഠിയന്തസ്സേ"ത്യുസ്സഗ്ഗോ, തദപവാദാ "ടാനുബന്ധാനേകവണ്ണാ സബ്ബസ്സ" "ഉകാനുബന്ധാദ്യന്താ" "മാനുബന്ധോ സരാ നമന്താ പരോ"തി, "ടാനുബന്ധാനേകവണ്ണാ സബ്ബസ്സേ"ത്യുസ്സഗ്ഗോ, തദ പവാദാ "വാനുബന്ധോ" "മാനുബന്ധോ സരാനമന്താ പരോ"തി.

൧൯. ടാനു

ഛട്ഠീനിദ്ദിട്ഠസ്സേച്ചാദിനാ വചനാരമ്ഭപ്പയോജനാഖ്യാനേനാന്താദേസാപവാദോ യം യോഗോതി ബ്രവീതി, പച്ചേകമഭിസമ്ബന്ധോതി സോ ടകാരാനുബന്ധോ ചാദേസോതിആദിനാ, കസ്സ സബ്ബസ്സ ഭവതിച്ചാഹ-'ഛട്ഠീ നിദ്ദിട്ഠസ്സേ'ച്ചാദി, നനു ച ടേആദേസോപ്യനേകവണ്ണോഏവ ദ്വിവണ്ണസമുദായത്താത്യാസങ്കിയാഹ-'ഉപലക്ഖിയേ'ച്ചാദി, അനുബധ്യതേ പയോഗേ അസൂയ്യമാനേപി പയോജനവസേനാനുസരീയതീത്യനുബന്ധോ, ഉപദേസേ യേവോപലക്ഖിയ നിവത്തതേത്യനേനേതം ദസ്സേതി 'ഉച്ചാരിതവിനാസിനോനുബന്ധാ'തി, ഉപദേസേ പഠമുച്ചാരണേ.

൨൦. ഞകാ

ആദ്യന്താതി വുത്തേ കഥമവയവാത്യയമത്ഥോ ലബ്ഭതീ ത്യാഹ-'ആദ്യന്തസദ്ദാനമി'ച്ചാദി, ആദ്യന്തസദ്ദാനം നിയതവയവവാചിത്താ അവയവസ്സ ചാവയവിനാമന്തരേനോ സമ്ഭവതോ സാമത്ഥിയാവയവീ ലക്ഖീയതി, ഛട്ഠിയാത്യനുവുത്തിതോ വാവയവാവയവിസമ്ബന്ധേസാ ഛട്ഠീ, തായ നിദ്ദിട്ഠസ്സാത്യയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതേതി വുത്തിയം-'ഛട്ഠീനിദ്ദിട്ഠസ്സാ'തി (വുത്തം), തേനേവ പച്ചയവിധിമ്ഹി കൂപ്പച്ചയാദയോ ന ദോസാ ഭവന്തീതി, അതോയേവാതി തദവയവാചിത്തതോയേവ, തഗ്ഗഹണേനേതി അവയവഗ്ഗഹണേന, കതാകതപ്പസങ്ഗിത്താതി ഓത്തേ കതേപി അകതേപി വുകാഗമസ്സ പസങ്ഗതോ, ഭൂയത്തത്താ ഹി ഓത്തസ്സ ഭൂഗ്ഗഹണേ സതി കതേപി ഓത്തേ വുകാഗമേന ഭവിതബ്ബമകതേപി തതോവ ''കതാകതപ്പ സങ്ഗീ യോ വിധി സനിച്ചോ''തി നിച്ചത്താ ഓത്തം ബാധിത്വാ വുകാഗമോ ഹോതി, അഥ വുകാഗമേ പച്ഛാ തേന ന ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ-'അന്താവയവേ'ച്ചാദി.

൨൧. മാനുബന്ധോ

യദിനിദ്ധാരണേ ഛട്ഠീ അന്തസ്സാവിസേസിതത്താ അവിസേസേന യതോ കുതോചി അന്തതോ ബാനുബന്ധോ പരോ സിയാ, ന ഹി ദുതിയം സരഗ്ഗഹണമത്ഥി, യേനാന്തോ വിസേസീയതേച്ചാഹ-'നിദ്ധാരണ'മിച്ചാദി, കാരണമാഹ-'സുതത്താ'തി, 'സരാന'ന്തി സുതത്താതി അത്ഥോ, തേന ''സുതാനുമിതേസുസുതസമ്ബന്ധോബലവാ''തി രുന്ധതീതേത്ഥധകാരസ്സാ നുമിതസ്സ മം ന ഹോതീതി ദീപേതി, സമാന ജാതിയസ്സേവ ലോകേ നിദ്ധാരണപ്പതീതി ഹോതിച്ചാഹ-'തഥാ ഹി'ച്ചാദി, യഥാ'കണ്ഹാ ഗാവീനം സമ്പന്നഖീരതമാ'തി വുത്തേ അവിസേസിതത്തേപി കണ്ഹായ കണ്ഹാഗാവീയേവ പതീയതേ, തഥേഹാപി സരാനം മജ്ഝേ അന്താത്യന്തത്തേന നിദ്ധാരിയമാനോ സമാനജാതിയോ സരോയേവ പതീയതേ, തേന സരാനം യേവാന്താപരോ ഭവിസ്സതീതി ഭാവോ, വിസേസനത്തോതി ''ഞിലതസ്സേ''തി (൭-൫൩൩) സുത്തേ അസ്സാതി വുത്തേ അയമേവേതി നിയമാഭാവാ യസ്സകസ്സചി അകാരസ്സ ഞിപ്പത്തി, തേനാനിട്ഠപ്പത്തീതി ലാനുസങ്ഗിസ്സേവ അസ്സാതി ലസ്സ യം വിസേസനത്തം തം അത്ഥോ പയോജനമസ്സ ''കത്തരിലോ''തി (൭-൫൮൭) ലകാരസ്സാതി വിസേസനത്ഥോ ലകാരോ, ഇധേവാതി ഇമസ്മിം ''മാനുബന്ധോ''തിആദിസുത്തേയേവ.

൨൨. വിപ്പടി

പരോതി വത്തതേ, സോ ചാഞ്ഞാധിക്യ്യിട്ഠാദ്യനേകത്ഥോപി ഇധ ഇട്ഠം വാചീ ദട്ഠബ്ബോ, കമ്മബ്യതിഹാരേഘണിതി കമ്മബ്യതിഹാരോ കിരിയാപരിവത്തനം ഭാവവിസേസോ തസ്മിം ‘ഭാവകാരകേസ്വഘണ്ഘകാ”തി (ര-ർർ) സാമഞ്ഞേന വിഹിതത്താ വിപ്പടിസേധനന്തി അത്ഥേ ഘണി വിപ്പടീസേധോ, തേനാഹ-‘സാമഞ്ഞേ’ച്ചാദി, വിപ്പടിസേധസദ്ദസ്സ അത്ഥമാഹ-‘അഞ്ഞമഞ്ഞപടിസേധോ’തി, സംസിദ്ധിയം വത്തമാനോപി സിധി ഉപസഗ്ഗസമ്ബന്ധേ നാത്ഥന്തരേപി ഹോതീതി അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധോത്യത്ഥോ, വിപ്പടിസേധസദ്ദസ്സ ലോകേ വിരോധവാചിത്തേന പസിദ്ധത്തമാഹ ‘തഥാ ഹി’ച്ചാദിനാ, കഥമ്പന പമാണഭൂതസ്സാചരിയസ്സ വചനേസു അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധോ സമ്ഭവതീച്ചാസങ്കിയ ഉഭിന്നം സാവകാസത്തേ സതി സമ്ഭവതി നാഞ്ഞഥാതി ‘ദ്വിന്ന’മിച്ചാദി വുത്തിഗന്ഥോ പവത്തോതി വത്തും ‘സോചാ’തിആദിമാഹ അഞ്ഞമഞ്ഞാനജ്ഝാസിതേതി അഞ്ഞമഞ്ഞേനാനക്കന്തേ അപരിഗ്ഗഹിതേതി വുത്തം ഹോതി, അനുഭയതാഗിനീതി യോ വിസയേകദേസോ ഉഭയന്ന ഭജതേ തസ്മിം അനുഭയഭാഗിനി വിസയേകദേസേ, സാമഞ്ഞവിസയോ ദ്വിന്നം വിധീനം സാധാരണോ വിസയോ, തത്ഥ പവത്തിപ്പസങ്ഗേ സതി സോച വിപ്പടിസേധോ ജായതീതി സമ്ബന്ധോ, ഇമിനാ വിപ്പടിസേധസ്സ വിസയോ പവത്തിപ്പസങ്ഗോ വിസയവിസയീനമഭേദേന സുത്തേ ‘വിപ്പടിസേധോ’തിവുത്തോതി ‘ദ്വിന്ന’മിച്ചാദിനാ വുത്തിഗന്ഥോ രചിതോതി ദീപേതി, പരോ ഹോതീ തിവിധിദസ്സിതോതി ഇമിനാ യദി നിയമോ-ബ്ഭൂപഗതോ സിയാ, തദാ ‘പരോവഹോതീ’തി വദേയ്യാതി ദസ്സേതി, പാണിനിയാ ഹി ജാതിയം പദത്ഥേ സകിമേവ ലക്ഖണം പവത്തതീതി ചരിതത്ഥത്താ വിസയന്തരേ ദ്വിന്നമ്പി ലക്ഖണാനമപ്പവത്തിയം പരം പച്ഛിമം കാരിയന്തി വിധ്യത്ഥമിദം വചനം, ബ്യത്തിയന്തു പദത്ഥേ ലത്വാദീനമിവ പരിയായപ്പസങ്ഗേ നിയമത്ഥന്തി പടിപന്നാ, ഇധ പന ജാതിയം ബ്യത്തിയഞ്ച ദ്വിന്നമ്പി സുത്താനമപ്പവത്തിയമേവ വിധ്യത്ഥമേവിദം വചനം, ന നിയമത്ഥമ്പീതി പടിപാദേതുമാഹ-‘തഥാഹി’ച്ചാദി, കാമചാരതോ പരിസമാപീയതേതി സമ്ബന്ധോ, കാമതോ പരിസമാപനഞ്ചേതിസ്സാ സബ്ബസ്മിം അത്തനോ ഗോചരേ അവിച്ഛേദബ്യാപനേന പവത്തിസബ്ഭാവതോ. കഥമ്പനേകസ്സാപി പവത്തി ന ഭവേയ്യാത്യാസങ്കിയ കാരണമാഹ‘ഉഭയമ്പി’ച്ചാദി, ഹിസദ്ദോ യസ്മാത്ഥേ, യസ്മാ ഉഭയമ്പിദമാചരിയവചനം, തതോയേവ പമാണം, അഭിമതകാരിയവിധാനേ ലിങ്ഗഭാവേന സദ്ദികാനുമതത്താ(തേസം) വിധീനം വിധായകഞ്ച തസ്മാതി അത്ഥോ. പമാണത്താ ദ്വിന്നമ്പി അപ്പത്തിയം കാരണമാഹ-‘അനുഭയഭാഗിമ്ഹി’ച്ചാദി, യതോ ലദ്ധാവകാസാ തതോ സമാനബലാതി, ഇതിസദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി, വിരുദ്ധാചാതി ഏത്ഥ ഇതിസദ്ദം ദത്വാ ‘അനുഭയഭാഗിമ്ഹി...പേ◦... വിരുദ്ധാചാതി ദ്വിന്നം വചനാനം പമാണത്താ ഉഭിന്നമ്പി അപ്പവത്തീതി സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. സമാനബലാനം ദ്വിന്നം ലോകേപി വിരോധിത്തം ഏകക്ഖണേയേവ ഉഭിന്നമ്പി കാരിയേ അപ്പവത്തി ച ദിസ്സതീതി ദിട്ഠന്തമാഹ ‘ലോകേചേ’ത്യാദി, ഏത്ഥ ച പേസ്സസ്സ (അ)വിരോധത്ഥിനോ കാരിയേ അപ്പവത്തിരിവ [അപ്പവത്തിയേവ (പോത്ഥകേ)] സമാനബലാന മുഭിന്നം വചനാനം കാരിയേ അപ്പവത്തീതി സുഖേനോ പമാസംസന്ദനം വിഞ്ഞാതബ്ബം.

ജാതിപക്ഖേയേവ ഭസ്സകാരേന ദ്വിന്നം യുഗപദിപ്പത്തിയം ‘ലത്വാദീനമിവ’ പരിയായപ്പസങ്ഗോ വണ്ണിതോ, തസ്സായുത്തത്തമുപദസ്സേന്തോ ആഹ ‘നചാപി’ച്ചാദി, ഭിന്നവിസയത്താതി ദ്വിന്നം വിധീനം ഭിന്നവിസയത്താ.

അഭിന്നവിസയത്തേ ഹി പരിയായകപ്പനാ യുത്തിമതീ, അതോച ലത്വാദീനമഭിന്നവിസയത്തമ്പടിപാദയിതുമാഹ- 'ലത്വാദയോ ഹി'ച്ചാദി, അനവയവേനേതി ധാതു മത്തതോ വിധാനേനാവയവബ്യതിരേകസബ്ഭാവതോ സബ്ബധാതുപരിഗ്ഗഹേന, യത്ഥ യസ്മിം ധാത്വേകദേസേ പവത്താ സമാനാ പവത്താ സന്തോ ലദ്ധാവകാസാ സിയും തസ്സേകദേസസ്സ പരിഹാരേനാപി പരിച്ചാഗേനാപി ന വിധീയന്തേതി സമ്ബന്ധോ, ലത്വാദീന മേകക്ഖണേ അസമ്ഭവാ ഏകസ്മിം കതേ സതീതരവചനാന മാനത്ഥക്യപ്പസങ്ഗാച പരിയായേന ഭവന്തീതി യന്തം യുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. ഇഹാതി ഇമസ്മിം യുഗപദിപ്പത്തിയം, ഇഹ തഥാഭാവസ്സ കാരണമാഹ-'സാവകാ...പേ॰... വചന'ന്തി, തത്ഥാതി യുഗപദിപ്പത്തിയം. ജാതിയമ്പദത്ഥേ "പുനപ്പസങ്ഗവിജാനനാ സിദ്ധം, വിപ്പടിസേധേ യം ബാധിതം തമ്ബാധിതമേവാ"തീമാസമുഭിന്നം പരിഭാസനമ്പവത്തിം പടിപാദേന്തോ ആഹ- 'പരസ്മിം ചേ'ത്യാദി, പരസ്മിന്തി ഇട്ഠേ, പരിഭാസനമ്പന അയമത്ഥോ 'പുനപ്പസങ്ഗവിജാനനാതി ദിന്നം സുത്താനമേകത്ഥപ്പ സങ്ഗസങ്ഖാതേ വിപ്പടിസേധേ സതിപരമിട്ഠം പഠമം ഹോതി, ഹോന്തേന തേന യദീതരസ്സ നിമിത്തോപഘാതോ ന കതോ തദാ തസ്സാപി പുനപ്പസങ്ഗോ തസ്സ വിജാനനാ സിദ്ധന്തി, വിപ്പടിസേധേ യഥാവുത്തേ സതി പഠമം ഹോന്തേന യം സുത്തം ബാധിതം തസ്സ പുനപ്പവത്തിയാ യദി നിമിത്തം നത്ഥി തം ബാധിതമേവേ'തി. ബ്യത്തിയമ്പി വിധ്യത്ഥമേവിദം വചനം, ന നിയമത്ഥന്തി ദസ്സേതുമാഹ-'ബ്യത്തിയ'മിച്ചാദി, ഏവം മഞ്ഞതേ 'ബ്യത്തിയം പടിലക്ഖിയംലക്ഖണപ്പവത്തിയം ദിന്നം സാധാരണം ഠാനമ്പതി യാനി വചനാനി ഭിന്നാനി തേസമ്പി നിരവകാസത്തേന തുല്യബലത്താ ദിന്നമ്പടിപത്തിയേവസിയാ, നതു പരിയായപ്പസങ്ഗോ'തി. ബ്യത്തിയമ്പി യഥാവുത്താനം പരിഭാസാനം പവത്തി വുത്തവിധിനേവാതി ദസ്സേന്തോ 'പരിഭാസാനമ്പി'ച്ചാദിമാഹ.

ജാതിയമ്പദത്ഥേ "വത്തമാനേതി അന്തി, സി ഥ, മി മ, തേ അന്തേ, സേ വ്ഹേ, ഏ മ്ഹേ"ച്ചാദീനം ലക്ഖണാനമേകമേകത്ഥേപി വത്തമാനേതി അന്തി, വത്തമാനേ സി ഥ ഇച്ചാദീനം വാക്യേകദേസാനം ഗച്ഛതിച്ചാദോ ഗച്ഛ സിച്ചാദോ ച ലക്ഖിയേ സകിമ്പവത്തിയാ സബ്ബസ്മിം സകേ വിസയേ പഠമ മജ്ഝിമപുരിസേകവചനജാതി പരിസമത്താതി ചരിതത്ഥത്താ തുമ്ഹേ ഗച്ഛഥാതി ഏത്ഥ ദ്വീഹി ദിന്നം പുരിസാന മേകക്ഖണേ പവത്തിയം ന കസ്സചി, ബ്യത്തിയമ്പി പടിലക്ഖിയം ലക്ഖണാനി ഭിജ്ജന്തീതി സാധാരണം ഠാനം പതിഭിന്നേഹി ലക്ഖണേഹി ദിന്നമ്പേകത്ഥേ-കക്ഖണേ പവത്തിയം ന കസ്സചി, തഥാ വുത്തനയേനേവ തിണ്ണം പുരിസാനമേകക്ഖണേ പവത്തിയന്തി സബ്ബഥാ അപ്പവത്തിയം സമ്പത്തായം വചനമിദം, പരോ ഹോതീതി മജ്ഝിമുത്തമം ഭവതീതി അധിപ്പായേന 'യഥേ'ച്ചാദിനാ വുത്തം വുത്തിഗന്ഥമ്പഞ്ഹമുഖേനാ ഹരിത്വാ ദസ്സേതും 'കപനാ'തിആദിമാഹ, നേദമുദാഹരണമമ്ഹം മനം ഭോസേതി-യതോ വിപ്പടിസേധവിസയമേവേദം ന ഹോതി, കുതോ യതോ "വത്തമാനേതി അന്തി"ച്ചാദിപ്പഭുതീനം വത്തമാനേതി അന്തിച്ചാദീഹി വാക്യേകദേസേഹി നിദ്ദിട്ഠാനമേവ പുബ്ബപരച്ഛക്കാനം പുരിസവചനവിസേസവിധായകേന "പുബ്ബപരച്ഛക്കാന മേകാനേകേസു തുമ്ഹാമ്ഹ സേസേസു ദ്വേദ്വേ മജ്ഝിമുത്തമപഠമാ" (ന്റ-ഫ്ര്) തീമിനാ വാക്യാവയവേന തുമ്ഹാമ്ഹസേസേസു പയുജ്ജമാനേസു അപ്പയുജ്ജമാനേസു വാ യഥാക്കമം പുബ്ബച്ഛക്കാനം പരച്ഛക്കാനഞ്ച മജ്ഝിമുത്തമപഠമാനം പച്ചേകം ദ്വേദ്വേ വചനാനി യഥാക്കമം ഭവന്തീതി 'ഗച്ഛഥ ഗച്ഛാമാ'തി ഏത്ഥ ഏകക്ഖണേ

പവത്തിയേവ നത്ഥി, ഭിന്നമ്പന സാവകാസാന മേകക്ഖണേ പവത്തിയേവ ഹി വിപ്പടിസേധോതി, തഥാപി വുത്തനയേന വിപ്പടിസേധപ്പകപ്പനാപി സക്കാ കാതുന്തീദമുദാഹടം സിയാതി ദട്ഠബ്ബം, ഇമിസ്സാ പന പരിഭാസായ നിരാകുലപ്പവത്തി "ആദിസ്സാ" തീമിസ്സാ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ, കതാകതപ്പസങ്ഗീ യോ വിധി, സോ നിച്ചോ, യോത്വകതേയേവായമനിച്ചോതി വുത്തനിച്ചാനിച്ചേസു അന്തരങ്ഗബഹിരങ്ഗേസു ചാതുല്യബലത്താ നാസ്സ യോഗസ്സ ബ്യാപാരോ, തഥാഹി നിച്ചാനിച്ചേസു നിച്ചമേവ ബലവന്തി നിച്ചാനിച്ചാനമതുല്യബലതാ, അന്തരങ്ഗബഹിരങ്ഗപ്പകാര(മ്പന) ഉപരി "ലോപോ"തി (൧-൩൯) സുത്തേ പകാസിസ്സാമ.

൨൩. സങ്കേതോ

വചനാരമ്ഭസ്സ ഫലമാഹ-'അനുബന്ധോതി യം വുത്തം'ത്യാദി, വുത്തിയം "യോനവയവഭൂതോ സങ്കേതോ"തി സാമഞ്ഞേന വുത്തേപി "ഭാസിസ്സം മാഗധം സദ്ദലക്ഖണ"ന്തി സദ്ദലക്ഖണാ ഭിധാനപ്പകരണതോ സദ്ദസ്സാനവയവഭൂതോതി വിഞ്ഞായതേതി ദസ്സേതുമാഹ-'കസ്സ'ത്യാദില്തുപ്പച്ചയേ ലകാരോ ഉദാഹരണം, പകതിയാദി സമുദായസ്സാതിആദിവാക്യസ്സ സാപ്പായമത്ഥം വിവരിതും 'ഏവമഞ്ഞതേ'ച്ചാദി വുത്തം, കേചി സദ്ദസത്ഥകാരാതി പാണിനിം സന്ധായാഹ, വചനന്തി "തസ്സ ലോപോ"തി (൧-൩-൯) വചനം, പയോഗാസമവായിതാതി കത്താഇച്ചാദിപ്പയോഗേ അസമവായിതാ അപ്പയോഗിതാതി അധിപ്പായോ, ഏവമ്പിസ്സ ലോപോ വസേയോ... അനുപുബ്ബോ ബന്ധിവിനാസത്ഥോതി ആഹു ഉച്ചാരിതപധംസിത്താ അനുബന്ധ്യതേ വിനസ്സതേത്യനുബന്ധോതി ഇമായ സദ്ദ ബ്യുപ്പത്തിയാവസേന.

൨൪. വണ്ണ

'അതേനാ'തി (൨-൧൦൨) ഏത്ഥ അതോതി രസ്സബ്യത്തിനിദ്ദേസോ വാ സിയാ രസ്സജാതിനിദ്ദേസോ വാ സകലനിസ്സയബ്യാപീ അത്ഥജാതി നിദ്ദേസോവാ, തത്ഥ രസ്സബ്യത്തിനിദ്ദേസേ സതി ബുദ്ധസിദ്ധാദീസു യത്ഥകത്ഥചി അകാരോ ഗയ്ഹതേതി നേട്ഠപ്പസിദ്ധി... കേസഞ്ചി അസിജ്ഝനതോ, രസ്സ ജാതിനിദ്ദേസേ പന ബുദ്ധസിദ്ധാദിസബ്ബാകാരന്താനം ലക്ഖണികഗവാദ്യകാ രന്താനഞ്ചാകാരോ ഗയ്ഹതീതി സബ്ബഥാ ഇട്ഠപ്പസിദ്ധി, നാഞ്ഞോ ദീഘോ ബ്യത്തന്തരത്താതി നാനിട്ഠപ്പത്തി ആകാരതോ നാസ്സേനാഭാവാ, തസ്മാ അതോതി രസ്സജാതിനിദ്ദേസേ നിസ്സിതേ സബ്ബമിദമിട്ഠം നിപ്ഫജ്ജതീതി നാത്ഥജാതി നിസ്സീയതേ, ന രസ്സബ്യത്തിച, "യുവണ്ണാനമേ ഓലുത്താ"തി (൧-൨൯) ആദീസു പന രസ്സബ്യത്തിയാ രസ്സജാതിയാ വാ നിദ്ദേസേ 'തസ്സേദം നോപേതി'ച്ചാദീസു ഏഓആദികമിട്ഠം കത്ഥചി ഭവേയ്യ, ന സബ്ബത്ഥ, സബ്ബത്ഥ വാ ഭവേയ്യ 'വാതേരിതം സമോനാ'തിആദീസു ബ്യത്തന്ത രത്താ, തസ്മാ സബ്ബഥാ ഇട്ഠപ്പസിദ്ധിയാ ഇത്തജാത്യാദി നിസ്സീയതേ, അഥവാ വണ്ണുച്ചാരണമ്പതി കേസഞ്ചി വണ്ണുപ്പത്തിട്ഠാനാനം ഉച്ചനീചതദുഭയ സംഹാരവസേന വണ്ണവിസേസുപ്പത്തി ദസ്സനതോ തേസം വസേന രസ്സ ബ്യത്തിനിദ്ദേസേ രസ്സജാതിനിദ്ദേസേ വാ വുത്തനയേന ഇട്ഠാനിട്ഠപ്പത്തിയം സബ്ബഥാ സബ്ബഥാ ഇട്ഠപ്പസിദ്ധിയാ ഇത്തജാത്യാദി നിസ്സീയതേ, തത്ഥ വണ്ണ പരേന സവണ്ണഗ്ഗഹണം നിയമിതും വചനമിദമാരദ്ധന്തി 'സബ്ബത്ഥേവാ'തിആദിനാ വചനാരമ്ഭഫലമാഹ, സബ്ബത്ഥേവാതി സബ്ബസ്മിംയേവ സുത്തപ്പദേസേ. നനു സയഞ്ചാതി വുത്തേപി പരിയത്തം, ന ഹ്യഞ്ഞം രൂപാ സയമത്ഥി, അഞ്ഞം വാ (സയ)തോ രൂപന്തി

സിദ്ധേപ്യേവം സതി അത്ഥേത്ഥ പരോ കോചി വിസേസോതി ഞാപേതും സഞ്ച രൂപ'ന്തി വുത്തികാരോ ആഹാതി സമ്ബന്ധോ, രൂപസ്സ വിസേസിതബ്ബത്താ 'സഞ്ച രൂപ'ന്തി വുത്തിയം നിദ്ദിസീയമാനത്താ ച രൂപന്തി വിഞ്ഞായതീതി 'സഞ്ചേ ഗയ്ഹതീ'തി വുത്തം, സംരൂപഗ്ഗഹണായാപിസദ്ദം കരോതോ-ധിപ്പായോ-യന്തി വത്തുമാഹ-'അഞ്ഞഥേ'ച്ചാദി, അഞ്ഞഥാതി അഞ്ഞേനപ്പകാരേന സംരൂപഗ്ഗഹണായ അപിസദ്ദാഭാവേതി അധിപ്പായോ, അഞ്ഞപദത്ഥേതി അഞ്ഞപദത്ഥ സമാസവിസയേ, ഗുണീഭൂതസ്സാതി അപ്പധാനഭൂതസ്സാകാരേ കാരാദിനോ, സമാസേന വുത്തത്താ പധാനതൂ തത്ഥേപി ഗുണോ ഭവതി അഞ്ഞപദത്ഥോ-കാരേകാരാദി വിധായ കത്താ, വിധീയമാനോ സവണ്ണോവ പധാനം... ഇദമത്ഥിതായ തപ്പവത്തിയാതി. നനു വുത്തിയമപിസദ്ദസ്സാത്ഥം വദതാ സയഞ്ചേതി വത്തബ്ബം, "തഥാ സയമത്തനീ"തി നിഘണ്ഡുതോ സയഞ്ച-ത്താകാരേകാരാദിഞ്ച ഗയ്ഹതീത്യമത്ഥോ സമ്ഭാവീയതീതി ചോദനമ്പനസി നിധായ 'സഞ്ച രൂപ'ന്തി വദന്തോ സാധിപ്പായാരുള്ഹം കിഞ്ചി അത്ഥവിസേസം പകാസേതും തഥേവാഹാതി ദസ്സേതും വുത്തം-'സയഞ്ചേ'ത്യാദി, "ധനഞ്ഞാതീസു സംസദ്ദോ, തഥാത്തത്തനിയേസുപീ"തി നിഘണ്ഡുവചനതോ 'സ'ന്തി അത്താപി ഗയ്ഹതി, കോ സോ സദ്ദരൂപം സാധാരണം, 'സ'ന്തി അത്തനിയമ്പി, കിന്തം സദ്ദാന മസാധാരണം സദ്ദരൂപം, തഥാ സതി അത്തനിയം രൂപം നാമാത്തസങ്ഖാതസദ്ദസമ്ബന്ധീതി ആഹ-'സംരൂപം സദ്ദാനമസാധാരണം രൂപ'ന്തി, ഏതഞ്ച ഇദന്തീമിനാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം, അസാധാരണന്തി അസാധാരണം സദ്ദരൂപം, സതി സമ്ഭവേ ബ്യഭിചാരേ ച വിസേസനസ്സ സാത്ഥകതായ അസാധാരണന്തി രൂപം വിസേസതാ സാധാരണസ്സാപി സമ്ഭവോ വുത്തോയേവ നാമാതി ആഹ-'ദുവിധം ഹി'ച്ചാദി, കിന്തം സാധാരണമസാധാരണഞ്ചരൂപന്തി സാമഞ്ഞേന രൂപം നിദ്ദിസിതുമാഹ-'തത്ഥാ'തിആദി, തത്ഥാതി നിദ്ധാരണേ സത്തമീ, സദ്ദാനന്തി സാത്ഥകനിരത്ഥകാനം യേസംകേസഞ്ചി സദ്ദാനം, തംതം സദ്ദത്താദീഹി തേസംതേസം ബുദ്ധ അഇആദീനം സദ്ദാനം സദ്ദത്താദി, ഉഭയത്ഥ ആദിസദ്ദേന അത്ഥോ സങ്ഗഹിതോ, തേന സാധാരണം സദ്ദരൂപമത്ഥരൂപം തഥാ-സാധാരണന്തി ചതുബ്ബിധം സംരൂപന്തി ദസ്സേതി, ചതൂസുപി ചേതേസ്വസാധാരണസ്സ സദ്ദരൂപസ്സേവോപാദാനം ദസ്സേതുമാഹ-'തത്ഥാ'തിആദി, സാധാരണരൂപബ്യുദാസേനാതി സാധാരണരൂപസ്സ പരിച്ചാഗേന, ഉപാദിയന്തോ രൂപമേവ സദ്ദസ്സസം, നാത്ഥോതി ച ദസ്സേതീതി സമ്ബന്ധോ, ച സദ്ദോ പനേത്ഥ 'ഇദം ദസ്സേതീ'തി ഹേട്ഠാ വുത്തം സമുച്ചിനോതി, അസാധാരണസ്സേവോപാദിയനേ കാരണമാഹ-'തന്ത'മിച്ചാദി, ഇതരന്തി യേ സംകേസഞ്ചി സദ്ദാനം സദ്ദത്താദി, പരസ്സാപീതി അഞ്ഞസ്സ യസ്സകസ്സചി സദ്ദസ്സാപി, ഇതി ഇദം, പതിതം പസിദ്ധം, ഏത്ഥ പന ഇതിസദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി, യസ്മാ ഇദം യഥാവുത്തം പസിദ്ധം തസ്മാ പുബ്ബാചരിയപരമ്പരായാഗതോ പദേസതോ ഉപാദിയന്തോതി പകതം, സംസദ്ദവിസേസനസാമത്ഥിയേന അസാധാരണരൂപോപാദിയനേപി അസാധാരണം സദ്ദരൂപമേവോപാദീയതി നാസാധാരണമത്ഥരൂപം... ഇമിനാ വക്ഖമാനകാരണതാ [തായ (പോത്ഥകേ)] വസേനാതി ആഹ-'സദ്ദസ്സേ'ച്ചാദി, ആസന്നം...സദ്ദതോ സദ്ദഭാവസാ നഞ്ഞത്താ, വിപരിയയതോതി വിപരിയാസേന അനാസന്ന ഭാവേനാതി അത്ഥോ, ചക്ഖുവിസയോപി ഹി അത്ഥോ കഥം സോതവിസയസദ്ദസ്സ ന ആസന്നോ സംരൂപമ്ഭവിതുമരഹതീതി, കാരണന്തരമാഹ-'അഹേയ്യത്താ ചാ'തിആദി, അഹേയ്യത്താതി അപരിച്ചജനീയത്താ, ഇദമ്പി നിച്ചസമ്ബന്ധിത്തേ കാരണവചനം, തം സദ്ദരൂപം, നിച്ചസമ്ബന്ധീതി നിരന്തരസംയോഗീ, വിപരിയയതോതി ഹേയ്യത്താ, തഥാഹിച്ചാദിനാ അത്ഥസ്സ ഹേയ്യത്തം ബോധേതി,

അപരം കാരണമാഹ-'അസാധാരണഞ്ച രൂപം'ത്യാദിനാ, സാധാരണോ പരിയായ സദ്ദാനം, പച്ചേതബ്ബത്താതി വിഞ്ഞാതബ്ബത്താ, ഇദാനി കാരണത്തയം സമോധാനേത്വാ ഇമേഹി കാരണേഹി രൂപമേവ സദ്ദസ്സ സംനാമ, നാത്ഥോതി നിയമേത്വാ ദസ്സേതും 'തദേവ'ന്തിആദി ആരദ്ധം, തദേവന്തി യസ്മാ ഏവം, തം തസ്മാതി അത്ഥോ, സരൂപപ്പധാനേതി "ഗോസ്സാ വങ" (൧-൩൨) ത്യാദോ ഗോസ്സാത്യാദികേ സരൂപപ്പധാനേ.

൨൭. ന്തു

ന്തുസുതിയാ ജന്ത്വാദീനമ്പി "ന്തന്തൂനംന്തോ യോമ്ഹി പഠമേ" (൨-൨൧൭) ത്യാദിനാ ഗഹണപ്പസങ്ഗേ ജാതിയമഭിപ്പസങ്ഗബാധനത്ഥം ബ്യത്തിയം വന്ത്വാദി സമ്ബന്ധീനമുപാദാനത്തമിദമാരദ്ധം "വന്ത്വവണ്ണാ" (൪-൭൯) "തമേത്ഥസ്സത്ഥീതി മന്തു" (൪-൭൮) "കത്തരി ഭൂതേ ക്തവന്തു ക്താവീ" (൫-൫൬) തി വിഹിതാ വന്ത്വാദയോ നാമ.

ഇതി മോഗ്ഗല്ലാനപഞ്ചികാടീകായം സാരത്ഥവിലാസിനിയം

പരിഭാസാധികാരോ സമത്തോ.

സരലോപാദി വണ്ണനാ

൨൮. സരോ

ആധാരവിസേസാപസ്സയനന്തി ഓപസിലേസികാധാരവിസേസസ്സ നിസ്സയനം, ഓപസിലേസികാധാരം വിനാ ആധാരന്തരേ ഗഹിതേ സതി വചനന്തരം സുത്തന്തരം വിനാ ബ്യവഹിതനിവത്തി കാതും ന ച സക്കാതി സമ്ബന്ധോ, കേചീതി ബുദ്ധപ്പിയാചരിയാദയോ ദസ്സേതി, തേ ഹി യദി വണ്ണേന കാലേന വാ ബ്യവധാനേപി സന്ധി ഭവേയ്യ തദാ സരേതി നിമിത്തസ്സോ പാദാനം നിരത്ഥകം ഭവേയ്യാതി സരേതി നിമിത്തോപാദാനസാമത്ഥിയേനാനേന വണ്ണാദിബ്യവധാനേ നോ സന്ധീതി മഞ്ഞമാനാ 'നിമിത്തോ'ച്ചാദികം വാക്യമാഹു, തദയുത്തന്തി തേഹി'നിമിത്തോ'ച്ചാദിനാ യം വുത്തം, തം അയുത്തന്തി അത്ഥോ, അയുത്തത്തേ കാരണം ബ്യഭിചാരസബ്ഭാവേന സാമത്ഥിയാഭാവോയേവാതി ബ്യഭിചാരന്ദസ്സേത്വാ സാമത്ഥിയാഭാവന്ദസ്സേതുമാഹ-'അവസാനേ,ച്ചാദി, കാരിയാഭാവേപീതി ഏത്ഥ ന കേവലം 'ഇദമേവ സച്ചം, സുമനാ ഭവന്തു അഥോപി'ത്യാദോ വണ്ണകാലബ്യവധാനേയേവ, അഥ ഖോ 'ഏതേ ന സച്ചേന സുവത്ഥി ഹോതൂ'ത്യാദോ അവസാനേ 'പമാദോ മച്ചുനോ പദം' ത്യാദോ അന്ത ബിന്ദു സങ്ഖാതനിമിത്തന്തരേ വാ കാരിയാഭാവേപി നിമിത്തോ പാദാനസ്സ സാത്ഥകതോതി അപിസദ്ദസ്സത്ഥോ, സാത്ഥകതോതി ഭാവപ്പച്ചയലോപേന ഭാവപ്പധാനവസേന വാ വുത്തം, സാത്ഥകത്തതോതി വുത്തം ഹോതി, അഞ്ഞഥാ നിമിത്തോപാദാനമേവ സാത്ഥകം നാമാതി 'നിമിത്തോ പാദാനസ്സ സാത്ഥകതോ'തി ന യുജ്ജതി, അയമേത്ഥാധിപ്പായോ 'അവസാനേ നിമിന്തരേ വാ കാരിയാഭാവേന ബ്യഭിചാരസബ്ഭാവാ അഞ്ഞഥാനുപപത്തിലക്ഖണം സാമത്ഥിയം നത്ഥി, നിമിത്തന്തുബ്യവധാനേപി ചത്ഥി, യഥാ'ദാരുനിമിത്തം വനോപസങ്കമന'ന്തി തസ്മാ വണ്ണകാലബ്യവധാനേപി സരേതി നിമിത്തേ സതി ലോപകാരിയം പപ്പോതേ വാ'തി. ലുപ്പതീതി 'തത്രിമേ'ച്ചാദിനാ കഥനകാലേ ന

ദിസ്സതീതി അത്ഥോ, അദസ്സനമത്തമേവ ഹി ലോപോ, അഞ്ഞഥാ 'തത്രാ'ദിസദ്ദരൂപാഭാവപ്പത്തിയാ അത്ഥപ്പതീതി കാരിത്തമേസം ന സിയാതി, പഠമായ നിദ്ദിട്ഠോ... വുത്തത്താ കമ്മസ്സ, സരസ്സാതി വദേയ്യ... ഭാവേ ഖാദിപ്പച്ചയേന അവുത്തകമ്മത്താ, ഇഹാതി ഇമിനാ സത്ഥന്തരേ ഭാവസാധനവസേന ഗഹണം വിഭാവേതി, ഗന്ഥ ലാഘവോ... സരസ്സ ലോപോതി വാ ലോപം പപ്പോതീതി വാ അവത്തബ്ബത്താ, സരോതി പഠമായ നിദ്ദിട്ഠത്താ സരോ ലോപോ നാമ ഹോതീതി സങ്കാപി സിയാതി ആഹ-'ന ചേ'ച്ചാദി, ഇഹാതി ഇമസ്മിം സുത്തേ, ഹോന്തിച്ചാദോപി പുബ്ബസരലോപേ ഹന്തിച്ചാദികമ്പി സിയാത്യാസങ്കിയാഹ-'സോചേ'ച്ചാദി, ഉസ്സഗ്ഗതോ ആഗതോ സമ്ഭൂതോ തസ്സ വാ അയംതി ഓസ്സഗ്ഗികോ പുബ്ബലോപോ , തസ്സ ഭാവോ ഓസ്സഗ്ഗികത്തം, ഓസ്സഗ്ഗികത്താ പുബ്ബലോപസ്സ കാരിയന്തരേഹി പരലോപാദീഹി അപവാദവിധീഹി ആബാധിതോ ഏവ, സോ ച പുബ്ബലോപോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ, "പരോ ക്വചീ"തി (൯-൨൭) ക്വചിഗ്ഗഹണേന പുബ്ബപരലോപാനം തുല്യബലത്താഭാവാ യഥാ ഗമപ്പത്തിതോ പരലോപസ്സാപവാദരൂപത്തം, അജ്ഝാസിതേതി പവിട്ഠേ, ന ഹോതി... പരലോപാപവാദേന ബാധിതത്താ, തേഹീതി പരലോപാദീഹി, സബ്ബഥാ മുത്തവിസയോ സന്ധിന്ദ്രിയന്തി, വികപ്പേന മുത്തവിസയോ ലഭേ വാതി.

൨൭. പരോ

ഇതിസദ്ദോ ഇദമത്ഥേ, ക്വചി ലോപനീയോ ഹോതീതി ഇദം വചനം ദീപേതീതി സമ്ബന്ധോ, കിന്തി ആഹ-'പയോഗാനുസാരിത'ന്തി, കസ്സാതി ആഹ-'കാരിയസ്സ പരലോപസ്സാ'തി, കേന ഹേതുനാതി ആഹ 'ക്വചിഗ്ഗഹണേനാ'തി, കത്ഥാതി ആഹ-'ഇഹ ഇമസ്മിം സുത്തേ'തി, തേനാതി തേന പയോഗാനുസാരിതാദീപനേന, യഥാപയോഗന്തി ആഗമപയോഗാനതിക്കമേന, നിച്ചം പക്ഖേവാ പരലോപോ സിയാതി ഹോന്തിച്ചാദോ നിച്ചം, ലതാവാതിആദീസു പക്ഖേ വാ പരലോപോ ഭവേയ്യ, ഏവം മഞ്ഞതേ "കസ്മിന്തി അത്ഥേ ക്വാതി നിപ്ഫന്നേനാനിയമവുത്തിനാ അനിയമത്ഥസ്സേവ വിസേസകതോ വചനേ സബ്ബത്ഥേവാനിയതത്ഥവുത്തിത്താ ക്വചിസദ്ദോ-യം യഥാഗമം നിച്ചമനിച്ചമസന്തഞ്ച വിധിം ദീപേതി, തത്ഥ ഹോന്തിച്ചാദികോ നിച്ച പക്ഖോ പരലോപസ്സേവ വിസയോ, ലതാവാതിആദികോ അനിച്ചപക്ഖോ ഉഭയസാധാരണത്താ പുബ്ബലോപസ്സാപി വിസയോതി ഇമിനാ നിച്ചം പക്ഖേ വാ പരലോപോ ഹോതി, അസന്തപക്ഖോ പന സന്ധിന്ദ്രിയന്തിആദികോ പുബ്ബലോപസ്സേവ വിസയോ സബ്ബഥാനേന പരിച്ചത്തത്താ"തി, തീസുപി ചേതേസു പന പക്ഖേസു നിച്ചാനിച്ചപക്ഖേസു യേവസ്സാപവാദരൂപതാ... പുബ്ബലോപസ്സ സബ്ബഥാ ഹോന്തിച്ചാദോ നിവാരകത്താ വാ വിധായകത്താ വാ പരലോപസ്സ, ന ത്വസന്തപക്ഖേ... പുബ്ബലോപസ്സേവ സബ്ബഥാനേന ദിന്നാ വസരത്താ, ലോകഗ്ഗോതിആദി തു ക്വചിസദ്ദസ്സ പയോഗാനുസാരിതാ ദീപകത്താ നിച്ചേ അസന്തേവാപി വിധിമ്ഹി ദീപിതേ പരലോപേന വാ നിപ്ഫജ്ജതീതി നേട്ഠബ്യാഘാതോ, ഏവം താവ ക്വചിഗ്ഗഹണേ സബ്ബഥാനിട്ഠപരിഹാരേന ഇട്ഠപ്പസിദ്ധി സിയാ, തദഭാവേകഥന്തി തദഭാവേ വിരോധമാഹ-'അഞ്ഞതേ'ച്ചാദി, പരിയായേന ഭവന്തീതി ക്വചിഗ്ഗഹണാഭാവേ 'പരോ'തി സുത്തം സിയാ തഥാ സതി സുത്തദ്വയമേകവിസയം തുല്യബലഞ്ച സിയാ, തത്ഥ വിപ്പടിസേധാഭാവാ പമാണഭൂതാനമാചരിയ (വചനാ)നം നിരത്ഥകതാ മാ ഭവീതി വാരേന

ഭവന്തീതി അത്ഥോ, ഇതീതി ഇമിനാ പരിയായഭവനകാരണേന, പക്ഖേയേവ സിയാതി ലതാവാതിആദീസു പുബ്ബലോപേ പരിയായപ്പവത്തേ പരിയായേന പരലോപസ്സാപ്പവത്തിതോ ലതാവാതി പക്ഖേയേവ പരലോപോ ഭവേയ്യ, ഹോന്തിച്ചാദോ നിച്ചം ന സിയാതി സമ്ബന്ധോ, തഞ്ചാതി തം പരിയായഭവനഞ്ച, ഖോ വാക്യാലങ്കാരേ, പടിപദന്തി പദമ്പ ദമ്പതി ഹോതി, നേകദേസപരിഹാരേനാപി, തേനാഹ 'ന കത്ഥചീ'തി, ഇമിനാ ഇദം ദീപേതി "സബ്ബത്ഥ വികപ്പപ്പസത്തിയാ ഹന്തി, സദ്ധന്ദ്രിയംത്യാദികം "ന ദ്വേവാ"തി (൧-൨൭) സുത്തേപി ഹന്തിച്ചാദികഞ്ചാനിട്ഠരൂപമ്പി സമ്പജ്ജതീ"തി. നചേവമിട്ഠന്തി ഏവമിദം യഥാവുത്തം വികപ്പവിധാനം സദ്ദലക്ഖണഞ്ഞൂഹി നേവാഭിമതന്തി അത്ഥോ, തമേവ സാധേതി 'പരലോപോ ഹി'ച്ചാദിനാ, അഥാ നിച്ചപക്ഖേ വാ പരലോപേ കതേ-നേന പരിച്ചത്തട്ഠാനേ ഉസ്സഗ്ഗപ്പവത്തിയാ ലതാവ ലതേവാതി രൂപദ്വയം സമ്പജ്ജതി തസ്മാ പയോഗാനുസാരിതാദീപകേന ക്വചിസദ്ദേനേവ ഹോന്തി സദ്ധിന്ദ്രിയം ലതാവ ലതേവാതി പയോഗ സമ്ഭവോപി, തഥാപി അനിച്ചപക്ഖേ ലതാഇവാതി തതിയരൂപപ്പസിദ്ധിയാ പരിയായേന ഭവിതബ്ബന്തി പരികപ്പേതി 'നനു ചേത്യാദിനാ, അഥ "പരോ ക്വചീ'തി ക്വചിഗ്ഗഹണേ സതി അപ(വാദരൂപ)ത്താ കഥമ്പരിയായപ്പവത്തീതി മനസി നിധായാനിച്ചപക്ഖേ പരിയായപ്പവത്തിദീപനത്ഥം "ന ദ്വേവാ"തി സുത്തിതന്തി അപവാദേ രൂപത്തയേപി പരിയായപ്പവത്തിയം ദോസാഭാവമാഹ-'നായം ദോസോ'ച്ചാദി, തഥാഹിച്ചാദിനാ "ന ദ്വേവാ"തി സുത്തേനേവ പരിയായസ്സാപി ദീപിതത്തം സാധേതി, സാ ച ഏകത്ഥപ്പവത്തി പരിയായം വിനാ ന സമ്ഭവതി... ഏകക്ഖണേ പവത്യസബ്ഭാവാതി അധിപ്പായോ, നനു ച ക്വചാഭാവേ പരിയായപ്പവത്തിയം യഥാവുത്ത ദോസസ്സേവാപ്പസങ്ഗതോ മാ ഹോതു പരിയായോ, ഭിന്നവിസയേ പന പുബ്ബപരലോപപ്പവത്തിയാ "ന ദ്വേവാ'തി നിസേധേ ലതേവ ലതാവ ലതാഇവാതി രൂപത്തയം നിപ്ഫജ്ജതീതി ചോദനം മനസി നിധായാഹ-'നചേ'ച്ചാദി, തത്ഥ ദോസമാഹ-'തഥാ ച സതി'ച്ചാദിനാ, കത്ഥചി ദേമിച്ചാദോ നിച്ചം പുബ്ബലോപസ്സേവ, കത്ഥചി ഹോന്തിച്ചാദോ നിച്ചം പരലോപസ്സേവ , വികപ്പേന വാ കത്ഥചി യഥോദകം യഥാഉദകം ത്യാദോ പുബ്ബലോപസ്സേവ കത്ഥചി ഇതിപി ഇച്ചപിച്ചാദോ പരലോപസ്സേവ കത്ഥചി ലതേവ ലതാവ ലതാഇവാച്ചാദോ പരിയായേനുഭയലോപസ്സേവ ദസ്സനതോതി സമ്ബന്ധോ, ഏത്ഥച ഇതിപീതി വവത്ഥിതവിഭാസത്ത ദീപനേന ക്വചിസദ്ദേന പരലോപേ കതേ-ഞ്ഞത്ര പുബ്ബ ലോപേ സമ്പത്തേ "ന ദ്വേവാ"തി ഏത്ഥാനുവത്തമാന ക്വചാനുഭാവേന നിച്ചം നിസേധേ ഇച്ചപിച്ചേവ ഭവതി. സമ്ബജ്ഝതി തേസു തേസു സുത്തേസു. പരിച്ഛേദോതി കമ്മത്ഥവസേന ആധാരവസേന വാതി ആഹ-'പരിച്ഛിജ്ജതി'ച്ചാദി.

൨൭. നദ്വേ

തത്ഥചാതി ചസദ്ദേന ഭവിതബ്ബം, തഥാ ച സതി അഞ്ഞോഞ്ഞാനജ്ഝാസി തം യഥോദകം യഥാഉദകംത്യാദി ഇതിപി ഇച്ചപിച്ചാദിച സങ്ഗഹിതം ഭവതീതി, പുബ്ബലോപേ പരലോപേ ച പരിയായേന സമ്പത്തേ ദ്വിന്നമ്പി പക്ഖേ അഭാവേ സതി കഥമിദം യുജ്ജതീതി ചോദേതി'യജ്ജേവ'മിച്ചാദിനാ, യജ്ജേവന്തി ഹി അയം നിപാതസമുദായോ അനിട്ഠാപാദനാരമ്ഭ വത്തതേ, ഏവഞ്ചേ ഗയ്ഹതീതി അത്ഥോ, തദേതി അത്ഥതോ വിഞ്ഞായതി, നിച്ചം സന്ധികാരിയാഭാവേ കാരണമാഹ-'ഉപസിലേസാ ഭാവതോ'തി, തദേവ

സമത്ഥേതി ഈദിസേസു ഹി'ച്ചാദിനാ, വത്തുമിട്ഠത്താതി ഇമിനാ സന്നികംസോ വണ്ണാന മദ്ധമത്തകാലബ്യവധാനാ പച്ചാസത്തി, സന്നികംസസ്സേതസ്സ വചനിച്ഛായം സതിയേവ സന്ധികാരിയം ഹോതീതി ദീപേതി, ഉപസിലേസാഭാവോ വാതി ഉപസിലേസാഭാവോ ഏവ ഭവതി, നാഞ്ഞഥാതി അധിപ്പായോ, തദഭാവേചാതി തസ്സ ഉപസിലേസസ്സ അഭാവേ ച, സന്ധികാരിയാഭാവേ കാരണമാഹ-'കാലന്തരേന ബ്യവധാനാ'തി, കാലന്തരേനാതി ഉഭയത്ഥ ഠിതവണ്ണാന മുച്ചാരണകാലതോ അഞ്ഞേന മജ്ഝപ്പതിതകാലേന, സന്ധി ഹോതേവ... സന്നികംസവചനിച്ഛാവസേന ഉപസിലേസഭാവതോ, ബുദ്ധ വീര അത്ഥുരാജപുത്തം അജരാമരോതി ഛേദോ, യദിപി സബ്ബമേതം യജ്ജേവംത്യാദിനാ വുത്തം ക്വചി സദ്ദപ്പഭാവേനേവ സിജ്ഝതി, തഥാപി പകാരോ-യമ്പി സത്ഥേ യോജേതബ്ബോ വാതി ദസ്സേതും വുത്തോ.

൨൯. യുവ

നനു സുത്തേ 'ലുത്താ'തി പഞ്ചമീ നിദ്ദേസാ 'പരേസ'ന്തി ഹോതു, 'യഥാക്കമം'തി തു വചനാഭാവേ കഥം യഥാക്കമന്തിദം വുത്തന്തി ആഹ-'സമേ'ച്ചാതി, സമാ സങ്ഖ്യാ ഗണനാ യേസു തേ സമസങ്ഖ്യാ-ഉദ്ദേസിനോ അനുദേസിനോ ച, ഉദ്ദിസനം പഠമം നിദ്ദിസനം ഉദ്ദേസോ, അനുദിസനം പച്ഛാ കഥനം അനുദേസോ, ഉദ്ദേസോ അനുദേസോ ഏസമത്ഥീതി ഉദ്ദേസിനോ അനുദേസിനോ, തേസം സമസങ്ഖ്യാനമുദ്ദേസീനം അനുദേസീനഞ്ച, ഇവണ്ണുവണ്ണാഹി ഉദ്ദേസിനോ ദ്വേ, ഏ ഓകാരാ അനുദേസിനോ ച ദ്വേതി ഉദ്ദേസീനമനുദേസീനഞ്ച ഠാന്യാദേസാനം സമസങ്ഖ്യാ സിയാ, സതിയഞ്ച തസ്സം യഥാക്കമ മാദസാ വിധീയന്തേ, ലോകതോ സിദ്ധിമുപദസ്സേതി 'തഥാഹി'ച്ചാദിനാ. അവ...പേ॰... ഏ ഓതി പരേസം മതം, വിപ്പടിപത്തീതി വിരുദ്ധാ പടിപത്തി പടിജാനനം, പരേ "സതിപി ഹേട്ഠാ വാഗ്ഗഹണേ'ക്വചാസവണ്ണം ലുത്തേ'തി സുത്തേ ക്വചിഗ്ഗഹണകരണതോ അവണ്ണേ ഏവ ലുത്തേ അസവണ്ണോ വിധി ഹോതി, തതോ ഇധ ന ഹോതി ദിട്ഠുപാദാന"ന്തി വദന്തി, ക്വചീതി അധികാരോ ഇധ ന ഹോതി മഹുസ്സവോ മാതൂപട്ഠാനന്തി, പതിസദ്ദോ ആധാരത്ഥോ, തേന സമാനാധികരണോ ഉരസദ്ദോപീതി ഉരസ്മിന്തി നിച്ച സമാസത്താ അസകപദേന വിഗ്ഗഹേ കതേ "അസങ്ഖ്യം വിഭത്തി"ച്ചാദിനാ (൩-൨) സുത്തേന അസങ്ഖ്യസമാസോതി ദസ്സേതുമാഹ-'വിഭത്യത്ഥേസങ്ഖ്യസമാസോ'തി, ഏത്ഥ പന യുവണ്ണാനന്തി സംസാമി സമീപസമൂഹ വികാരാവയവാദീസു ഠാന്യാദേസസമ്ബന്ധേ ഛട്ഠീ, തസ്മാ ഇവണ്ണുവണ്ണാനം ഠാനേ ഏ ഓആദേസാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ, ഠാനമ്പന തിധാ അപകംസോ നിവത്തി പസങ്ഗോ ചേതി, തത്ഥ ഗുന്നം ഠാനേ അസ്സാ സമ്ബന്ധീയന്തു [ബജ്ഝന്തു (ജിനിന്ദബുദ്ധി)] തി അപകംസോ ഠാനസദ്ദസ്സത്ഥോ, "സേമ്ഹസ്സ ഠാനേ കടുകമോസധം ദാതബ്ബ"ന്തി നിവത്തി "ദബ്ഭാനം ഠാനേ സരേഹി അത്ഥരിതബ്ബ"ന്തി പസങ്ഗോ, തേസു ഇധ പഠമദുതിയാ ന യുജ്ജന്തി... നിച്ചത്താ സദ്ദത്ഥസമ്ബന്ധസ്സ അപനയനവിനാസാ ന യുജ്ജന്തീതി, തതിയോ തു (യുജ്ജതി)... സുത്തേ അത്ഥാഭിധാനായ ഇവണ്ണുവണ്ണാനം പവത്തിപ്പസങ്ഗേ തദത്ഥാഭിധാനായേവ ഏഓആദേസാ ഭവന്തീതി.

൩൦. യവാ

"സത്തമിയം പുബ്ബസ്സേ"തി (൧-൧൪) പുബ്ബസ്സ കാരിയവിധാനതോ സത്തമീ നിദ്ദിട്ഠസ്സ പരതാ വിഞ്ഞായതീതി വുത്തിയം 'പരേ'തി വുത്തം, ഏവമുപരിപി,

പരേഹി ഇച്ചസ്സ അജ്ഝിണമുത്തോ'തി സാധേതും "സബ്ബോചന്തി" "അജ്ഝോ അധീ"തി ച സുത്തിതം, തേസമിധ പച്ചക്ഖാതഭാവദസ്സനത്ഥമാഹ-'ഇദ'മിച്ചാദി, അബ്ഭക്ഖാനന്തി [അബ്ഭുഗ്ഗഭോ] ഇമിനാവ സിദ്ധന്തി "അബ്ഭോ അഭീ"തി ച ന വത്തബ്ബം, ഇതി+അസ്സ ഇതി ഠിതേ പരലോപോതി ദസ്സനത്ഥം 'ഇതി അസ്സ പരലോപോ'തി ആഹ, അനുഗമാതിആദീസു നിച്ചം.

൩൧. ഏഓ

പുത്താ മേ+അത്ഥി, അസന്തോ+ഏത്ഥാതി പദച്ഛേദോ.

൩൨. ഗോസ്സ

അന്താദേസത്ഥോതി "ഛട്ഠിയന്തസ്സാ"തി (൧-൩൭) ബാധകസ്സ "ടാനുബന്ധാനേകവണ്ണാ സബ്ബസ്സാ"തി (൧-൧൯) ബാധകേന "വാനുബന്ധോ"തി (൧-൧൮) സുത്തേന അന്താദേസത്ഥോ, തേനേവ വുത്തം-'ബാധകബാധനത്ഥോയമാരമ്ഭോ'തി, അവവാദേസേ പുബ്ബസരലോപേ ദീഘേ ച ഗവാസ്സം, ഗവച്ഛന്തി നിച്ചം. ഇദം കഥം സിജ്ഝതീതി സമ്ബന്ധോ, ഇദന്തി യഥരിവേച്ചാദികം, കിം വിനാ സിജ്ഝതീതി ആഹ-'ഏവാദിസ്സാ'തിആദി, ഏവസ്സ ആദിഏകാരോ ഏവാദി, തസ്സ, രിആദേസമന്തരേനാതി സമ്ബന്ധോ, ചസദ്ദോ അട്ഠാനപ്പയുത്തോ, രസ്സവിധാനഞ്ചാതി യോജനീയോ, കഥേപി തസ്മിന്തി തസ്മിം സുത്തേ വിഹിതേ ച, ന സിജ്ഝതീതി ഏവാദിസ്സ രിആദേസോ ന കതോതി കത്വാ വുത്തം, ഭുസം+ഏവാതി (പന) ഠിതേ മഹാവുത്തിനാ ഏവാദിസ്സ ഇആദേസേ രൂപസിദ്ധി ഹോതേവ, ഇധ പന പകാരന്തരേന 'ഭുസാമിവേ'തി സാധേതുമാഹ 'തമ്പി'ച്ചാദി.

൩൩. ബ്യഞ്ജ

രസ്സദീഘാനന്തി സുത്തേ അവുത്തേ കഥം രസ്സദീഘാനന്തി ലഭതി ഉദ്ദേസിനോതി ആഹ-'ദീഘസ്സാ'തിആദി, ദീഘസ്സാതി രസ്സസ്സാതി ച ഠാനസമ്ബന്ധേ ഛട്ഠീ, പച്ചാസത്യാതി ഠാനസോ പച്ചാസത്യാ, ഇദഞ്ച നിസ്സയ വസേന വുത്തം, നിസ്സയകരണമേകോ സത്ഥാഗതോ ഞായോതി, ഇധ നിച്ചം-വീതിനാമേതി ഥുല്ലച്ചയം, ഇധ ന ഹോതി-ജനോ സായം.

൩൪. സര

ഠാനസമ്ബന്ധേതി ഠിതി ഠാനം പസങ്ഗോ, സമ്ബന്ധനം-സമ്ബന്ധോ, ഠാന്യാദേസഭാവലക്ഖണോ ഠാനേയോഗനിമിത്തഭൂതോ സമ്ബന്ധോ ഠാനസമ്ബന്ധോ തസ്മിം, ദ്വേ രൂപാനി ഹോന്തീതി ഇമിനാ ന സരൂപപ്പധാനോതി ദസ്സിതം ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ, ഹേതുമാഹ-'ബഹുവചനനിദ്ദേസാ'തി, ദ്വേ രൂപാനിഹോന്തീത്യാദി വചനമിദം [പദമിദം (പോത്ഥകേ)] ദസ്സേതി "സരൂപപ്പധാനേപി ദ്വിസദ്ദേ ദ്വിസദ്ദസാമത്ഥേന സങ്ഖ്യാദ്വിസദ്ദാനുസിട്ഠം നപ്പയുജ്ജതേ, തസ്സ (പന) സങ്ഖ്യേയ്യവചനസങ്ഖ്യാഭാവാ ഏകവചനമേവ ( ) [(പന) (പോത്ഥകേ)] ഹോതീ"തി, ഇമിനാ ച-ത്ഥപ്പധാനോ-യം നിദ്ദേസോ ന സരൂപപ്പധാനോതി ദസ്സേതി, അധിപതിപച്ചയോ അധിപതിപ്പച്ചയോതി അനിച്ചം, ഇധ ന ഹോതി

ഇധ മോദതീതി, തം ഖണന്തി ഏത്ഥ ഏകങ്ഗവികലം പച്ചുദാഹരണന്തി സരമ്ഹാ പരത്താഭാവാ ന ദ്വിത്തം.

൩൭. ചതു

തബ്ബഗ്ഗേ തതിയപഠമാതി കസ്മാ വുത്തം ചതുത്ഥ (ദുതിയ) സദ്ദേഹി വഗ്ഗക്ഖരേസ്വേവ ഗയ്ഹമാനേസു തഥാ നിദ്ദേസോ യുത്തോ, ന ഹി ചതുന്നമ്പൂരണോ ചതുത്ഥോ ദ്വിന്നമ്പൂരണോ ദുതിയോതി അക്ഖരായേവ വുച്ചന്തീതി ആസങ്കിയ 'വിനാപീ'തിആദിമാഹ, അക്ഖരേ അക്ഖരവിസയേ ചതുത്ഥാദി വോഹാരോ കരീയമാനോ വഗ്ഗഗ്ഗഹണം വിനാപി വഗ്ഗക്ഖരേയേവ രുള്ഹോ പസിദ്ധോതി സമ്ബന്ധോ, ഹേതുമ്ഹി ഇതിസദ്ദോ, യതോ ഏവം, തസ്മാ കാരണാ 'തബ്ബഗ്ഗേ തതിയപഠമാ'തി വുത്തന്തി അധിപ്പായോ, തബ്ബഗ്ഗേതി ചതുത്ഥദുതിയാ യസ്മിം, തസ്മിംയേവ വഗ്ഗേതി അത്ഥോ, പച്ചാസത്തീതി പതി ആപുബ്ബാ 'സദ-വിസരണഗത്യവസാദനേസു'ഇച്ചസ്മാ ഇത്ഥിയം ഭാവേത്തിമ്ഹി നിപ്ഫജ്ജതീതി ദസ്സേതുമാഹ-'പച്ചാസീദന'മിച്ചാദി, യഥായോഗ്ഗന്തി ചതുത്ഥക്ഖരേ ചതുത്ഥസ്സ തതിയോ ദുതിയക്ഖരേ ദുതിയസ്സ പഠമോതി ഏവം യോഗ്ഗമനതിക്കമ്മ, ധസ്സ ദഭാവോതി ഇമിനാവ പുബ്ബസ്സ ധസ്സ ദത്തമുപലക്ഖേതി, തഥാ യസത്ഥേരോതി. ഥേരോതി ഏത്ഥ ഏകാരോ വഗ്ഗക്ഖരോ ന ഹോതീതി തസ്മിം തവഗ്ഗദുതിയക്ഖരസ്സ തസ്സ തോ പഠമോ ന ഹോതി. പന്ഥോതി ഏത്ഥ തവഗ്ഗ ദുതിയക്ഖരേന ഥകാരേന തബ്ബഗ്ഗഭൂതേ നകാരേ സതീപി ന സോ തബ്ബഗ്ഗദുതിയക്ഖരോതി ന തസ്സ പഠമോ തോ, ഏത്ഥ നിഗ്ഘോസോ നിഘോസോതിആദി അനിച്ചം, ദഡ്ഢോ നിട്ഠാനന്തി നിച്ചം.

൩൮. വിതിസ്സ

ഇതിസദ്ദോ-നുകരണം. നിപാതസ്സ പകതിവിയാ-നുകരണം ഭവതി, അനുകരണഞ്ച ദ്വിധാ അസാധുസദ്ദരൂപം സാധുസദ്ദരൂപന്തി, തേസു ഭാരവാഹകോ കോചി തേന പീളിതോ 'അഹോ ഭാരോ'തി വത്തബ്ബേ സത്തിവേകല്ലാ 'അഹോ ബാല' ഇച്ചാഹ, തംസമീപവത്തീ 'കിമയമാഹേ'തി കേനചി പുട്ഠോ സമാനോ 'അഹോ ബാല ഇച്ചയമാഹേ'തി വദതി, ഇധമസാധുസദ്ദരൂപം, ഇതീതി പന സാധുസദ്ദരൂപം, തസ്മാ തതോ-നുകാരിയേനാത്ഥേന സാത്ഥകത്താ ഠാനസമ്ബന്ധേ ഛട്ഠീ.

൩൯. ഏഓ

നനു "വിതിസ്സേവേ വാ"തി (൧-൩൮) വോത്യനുവത്തിയ അവണ്ണേ ഏഓനം വോ ഹോതീതി ച സക്കാ വിഞ്ഞാതും, തഥാ സതി 'അവണ്ണേ കചി വോ ഹോതീ"തി വത്തബ്ബം 'അഹോതി വാ'തി കസ്മാ വുത്തന്തി ചോദനമാസങ്കിയാഹ-'ഓകാരസ്സപി'ച്ചാദി, ഠാനിഭാവേന നിദ്ദിട്ഠത്താതി "ഏഓന"ന്തി (൧-൩൧) വകാരാദേസസ്സ വിജ്ജമാനത്താ വകാരാദേസമ്പതി പുന ഓകാരോ ഠാനിഭാവേന നിദ്ദിസിതബ്ബോ ന സിയാതി അധിപ്പായേനാഹ, ന നിമിത്തന്തി ഏഓനം വകാരാദേസത്ഥം അവണ്ണോ കാരണം ന ഹോതീതി അത്ഥോ, അഞ്ഞഥാതി അവണ്ണസ്സ നിമിത്തത്തേ, ഓകാരം ന പഠേയ്യാതി സമ്ബന്ധോ, മകാരാഗമേ'യാച കമാഗതേ അഗ്ഗമക്ഖായതീ'തി, സ്വേ ഭവന്തി വിഗ്ഗയ്ഹ തനപ്പച്ചയേ തദ്ധിതവുത്തിയം വിഭത്തിയാ "ഏകത്ഥതായം"തി (൨-൧൨൦) ലോപേ അകാരാദേസേ ദീഘേച സ്യാദിമ്ഹി സ്വാതനം ദ്വിത്തേ

ഹിയ്യത്തനം. സ്വാതനന്തിആദീസു നിച്ചം, ഇധ നഹോതി പരേച ന വിജാനന്തീതി.

൩൮. നിഗ്ഗ

കഥ'മാഗമോ ഹോതീ'തി വുത്തം യദി നിഗ്ഗഹീതമാഗമോ സിയാ സുത്തേ ആഗമഗ്ഗഹണേന വാ ഭവിതബ്ബം ഞ-മ-കാദ്യ നുബന്ധവിസേസേന വാ ത്യാസങ്കിയാഹ-'അസതി പി'ച്ചാദി, ആഗമാവസായേ കാരണമാഹ-'ആദേസത്തായോഗാ'തി, ആദേസത്തായോഗോ കഥം വിഞ്ഞായതി ച്ചാഹ-'ഠാനിനിദ്ദേസാഭാവതോ'തി, തഥാ സതി ആഗമിനിദ്ദേസാഭാവാ ആഗമത്തമ്പി ന സിയാതി ചോദേതി 'യജ്ജേവ'മിച്ചാദിനാ, ന-ഇതി ചോദനം പടിക്ഖിപിത്വാ തസ്സ ആഗമത്തമേവ സാധേതുമാഹ-'തസ്സാ'തിആദി, തസ്സാതി നിഗ്ഗഹീതസ്സ, രസ്സാനുപ്പവത്തിതോ രസ്സസരമേവ അനുഗന്ത്വാ പവത്തിതോ, അയമേവത്ഥോ വുത്തിയമ്പി ദസ്സിതോയേവാതി വത്തുമാഹ-'ഏതദേവേ'ച്ചാദി, പുരിമാ ജാതീതി വിസേസനസമാസേകതേ രസ്സേ ച ബിന്ദ്വാഗമോ, പരനിമിത്തസ്സാനിട്ഠിട്ഠത്താ ബഹുസദ്ദേ-ന്തസ്സ ബിന്ദ്വാഗമേ ബഹും, സതിപി പയോഗാനുസാരിത്തദീപകസ്സ കചിസദ്ദസ്സാപി വവത്ഥിതവിഭാസത്തേ വാസദ്ദസ്സാപി താദിസത്തസ്സേവ പടിപാദകത്ത സഭാവം ദസ്സേതും 'വവത്ഥിതവിഭാസത്ഥാ വാധികാരസ്സാ'തി വുത്തിയം വുത്തം, വവത്ഥിതസ്സ ലക്ഖിയസ്സ അനുരോധേന ലക്ഖണപ്പവത്തികാ വിഭാസാ വവത്ഥിതവിഭാസാ, അഭേദേന തു വാധികാരോ വവത്ഥിത വിഭാസാ, തസ്സാ ഭാവോ വവത്ഥിതവിഭാസത്തം, തസ്മാ, ഇധ ന ഹോതി ഇധ മോദതി, ഇമസ്മിം ഠാനേ ആഗമത്തപ്പകാസകോ ഠാനിനിദ്ദേ സാഭാവാ ആദേസത്തായോഗസങ്ഖാതോ കാരണവിസേസോ സമത്ഥോ, തസ്സ ഭാവോ സാമത്ഥിയം-അത്ഥബല-മഞ്ഞഥാനുപപത്തിലക്ഖണം, സചാതി സോ ആഗമോ ച.

൩൯. ലോപോ

ലോപസദ്ദസ്സ ഭാവസാധനമത്തമേവ സാധേതുമാഹ-'തേനേ'ച്ചാദി, ലോപോതി യദി കമ്മസാധനോ സിയാ തദാ തേന സമാനാധികരണം കത്വാ ഉപരി ''പരസരോ''തി സുത്തമാരഭീയേയ്യാതി ബ്യതിരേകമാഹ 'ന പരസരോ'തി, ഇധ ന ഹോതി സങ്ഗരോ.

൪൦. പര

ത്വംസി ത്വമസീതി വികപ്പോ, ഇധ ന ഹോതി താസാഹം.

൪൧. വഗ്ഗേ

നനു വഗ്ഗേവഗ്ഗന്തോതി ഏത്തകേയേവ വുത്തേ യസ്മിം (കിസ്മി)ഞ്ചി വഗ്ഗക്ഖരേ പരേ ബിന്ദുനോ യോകോചി വഗ്ഗന്തോ അനിയമേന ഭവേയ്യ തഥാ സതി അനിട്ഠമ്പി സിയാത്യാസങ്കിയ പച്ചാസത്തിം സന്നിസ്സായാനിട്ഠം നിവത്തിന്ദസ്സേതുമാഹ-'വഗ്ഗേ വഗ്ഗന്തോ'തിച്ചാദി, സോവാതി വഗ്ഗന്തോവ, തസ്മിന്തി വഗ്ഗക്ഖരേ.

൪൨. യേവ

നനു സദ്ദത്താ ബ്യഭിചാരിത്താ ഏവസ്സ താവ സദ്ദോ ഹോതു, സംയതോ, സംഹിതോതി സദ്ദേകദേസഭൂതാനമ്പി സമ്ഭവാ തേപി ഗഹേ തബ്ബാ സിയുന്തി 'യഏവഹി സദ്ദേസു'തി യഹീനമ്പി കഥം സദ്ദവോഹാരോ കതോതി ആഹ 'ഏവാ'തിആദി, ഏത്ഥായമധിപ്പായോ 'അബ്യഭിചാരിനാ ബ്യഭിചാരീ നിയമ്യതേ'തി.

൪൩. യേസം

യസദ്ദേ പുബ്ബസുത്തേനേവ സംസ്സപ്യാദേസേ സിദ്ധേ സോ ( ) [(തസ്സ) (പോത്ഥകേ)] യ കാരമത്തേയേവ പരേ സംസ്സേവ (യഥാ) സിയാതി സുത്തമിദമാരദ്ധം.

൪൪. വന

ഠാനിനമാസിലിസ്സ ഗച്ഛതി പവത്തതീതി ആഗമോ നാമ, കോ-യമേത്ഥ ഠാനീതി ആഹ-'സരസ്സാതി, സുത്തേ അനുവത്തസ്സ ച അവിജ്ജമാനത്താ 'സരസ്സാ'തി കുതോ ലബ്ഭതീതി ചോദേതി 'നനു ചേ'ത്യാദിനാ. ആഗമസുതിയാ വനാദീനം ഠാനിസുതിയാ അഭാവേപി സാമത്ഥിയാ ബ്യഞ്ജനസ്സ വാ ആഗമോ സിയാ സരസ്സ വാ, യദി ബ്യഞ്ജനസ്സ വാ സിയാ (ന) "പദാദീനം ക്വചീ"തി (൭-൪൨) സുത്തിത മാചരിയേന, തസ്മാ തദേവ ഞാപേതി 'സരോ യേവേത്ഥ ഠാനീ ഭവിതുമരഹതീ'തി. വുച്ചതേച്ചാദിനാ പരിഹാരമാഹ, നിപുബ്ബാ പദിസ്മാ അനപ്പച്ചയേ "പദാദീനം ക്വചീ"തി യുകഅന്താവയവോ "തവഗ്ഗവരനാ"ദിനാ (൧-൪൫) യേ ദസ്സ ജോ "വഗ്ഗല സേഹിതേ"തി (൧-൪൯) (യസ്സ ജോ) നിപജ്ജനം, മാനന്തത്യാദീസൂതി അധികാരാതി "ക്യോ ഭാവകമ്മേസ്വപരോക്ഖേസു മാനന്തത്യാദീസൂ"തി (൭-൧൭) ഇതോ മാനന്തത്യാദീസുതി അധികാരാ, പച്ചയന്തരേതി മാനന്തത്യാദീതോ അഞ്ഞസ്മിം പച്ചയേ, കച്ചായനേന 'അതിപ്പഗോഖോതാവാ'തി സാധനത്ഥം "ക്വചി ഓ ബ്യഞ്ജനേ"തി ഓകാരാഗമോ ഗകാരാഗമോ ച സുത്തന്തരേന വിഹിതോ, തം പകാരന്തരേന സാധേതും വുത്തിയം-'അതിപ്പഗോ ഖോ താവാ'തി യം വുത്തം തം ദസ്സേതും 'അതിപ്പാ'തിആദി വുത്തം.

൪൫. ഛ

ദ്വാദയോ അട്ഠാരസന്താ ബഹുവചനന്താതി 'ഛകീ'തി വത്തബ്ബേ 'ഛാ'തി ഏകവചനം ന യുജ്ജതീതി ചോദേതി 'നനുഛാ'തിആദിനാ, പരിഹരതി നച്ചാദിനാ, നേതി 'ഛളോ'തി അയുത്തോ-യം നിദ്ദേസോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ, ഛസദ്ദസ്സ അനുകരണത്താ ഛസദ്ദാനുകരണത്താ, ഹേട്ഠാ വുത്തസാധുസദ്ദരൂപാ സാധുസദ്ദരൂപമനുകരണം വിഭജതി 'അനുകരണഞ്ച ദുവിധ'മിച്ചാദിനാ, പരിച്ചത്തോ ജഹിതോ അത്ഥോ വിധിനിസേധരൂപോ യസ്സ തം പരിച്ചത്തത്തം, ഏത്ഥ പന ഛസദ്ദേന ഛസങ്ഖ്യാവിസേസോ പരിച്ചത്തോ, അഭിധായതോ ഹോതീതി ഇമിനാ ഛസദ്ദസ്സ അനുകാരിയേനാത്ഥേനാത്ഥവന്തത്ഥമാഹ, ഏകവചനന്തസ്സ നിദ്ദേസോ കതോ... ഛസദ്ദവചനീയസ്സ ഛസ്സ ഏകത്താ, അനുകാരിയസ്സാതി ഏകാദിനോ സങ്ഖ്യാ സദ്ദസ്സ തദഞ്ഞസ്സ വാ യദനുകാരിയമേകാദികം തദഞ്ഞം വാ സദ്ദരൂപം തസ്സ. സങ്ഖ്യാദിവിസേസന്തി ഏകത്താദിസങ്ഖ്യാവിസേസം തദഞ്ഞം വാ, "യോമ്ഹി ദ്വിന്നം ദുവേ ദ്വേ"തി (൨-൨൧) സുത്തേ ദ്വിസദ്ദോ-നുകാരിയം ദ്വിസദ്ദരൂപം തബ്ബചനീയഞ്ച

ദ്വിസങ്ഖ്യാവിസേസസമ്പരാമസതീതി തബ്ബാചകം ദ്വിന്നന്തി ബഹുവചനം, അഥ 'ളഞ്ഞി'തി കസ്മാ ന വുത്തം ഏവഞ്ഹി സതി ഞാനബന്ധത്താളകാരോ ആദ്യവയവോ ഭവിതുമരഹതീതി ചോദനമ്മനസി നിധായ 'ഛസദ്ദാ'തിആദിമാഹ, അന്താപവാദേന വിധീയമാനോ ളകാരോ ഛ സദ്ദാ പരസ്സാദിസ്സ ആഗമത്താ...പേ०... ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ, അന്താപവാദേനാതി ഇമിനാ 'സരസ്സാ'തി ഛട്ഠീനിദ്ദേസതോ "ഛട്ഠീയന്തസ്സാ"തീ-മസ്സ വിസയഭാവം ദീപേതി, പരസ്സാതി ഇമിനാ 'ഛാ'തി പഞ്ചമീനിദ്ദേസതോ "പഞ്ചമിയം പരസ്സാ"തീമസ്സ വിസയഭാവം, ആദിസ്സാതി ഇമിനാ ഉസ്സേകവണ്ണത്താ അന്താപവാദേന "ആദിസ്സാ"തി സുത്തേ ന ആദ്യന്തോ വിയേകോപി സരോതി സരസ്സാദിസ്സ പത്തിം ദസ്സേതി, അയമേത്ഥാധിപ്പായോ 'ഛാ'തി പഞ്ചമീനിദ്ദേസാ "പഞ്ചമിയം പരസ്സാ"തി (൧-൧൪) പരസ്സ സമ്പത്തം കാരിയം ഏകവണ്ണത്താ "ഛട്ഠിയന്തസ്സാ"തി (൧-൧൭) അന്തസ്സ സമ്പത്തം "ആദിസ്സാ"തി (൧-൧൬) ആദിവണ്ണസ്സ പപ്പോതീ"തി. ആദിഭൂതോവ ഹോതീതി അസതിപി ഞകാരേ ആഗമഗ്ഗഹണാനുവത്തിയാ ആഗമിനം സരം അവിനാസേന്തോ തസ്സ ആദ്യവയവഭൂതോവ ഹോതീതി അത്ഥോ, ലകാരം കരോന്തി "യവമദനതരലാചാഗമാ"തി സുത്തേന, തന്തി ലകാരകരണം ഉഭിന്നമവിസേസവചനഞ്ച അയുത്തതം ദസ്സേതി 'തേസമ്പി'ച്ചാദിനാ, തേസമ്പീതി കച്ചായനാനമ്പി, അക്ഖരസഞ്ഞായന്തി "അക്ഖരാപാദയോ ഏകചത്താലീസ"ന്തി വിധീയമാനഅക്ഖര സഞ്ഞായം. അവിസേസേ ലളാനം നാനത്താഭാവേ, പാകടോ വാതി ഇമിനാ സുതിലിപിഭേദസ്സ പച്ചക്ഖസിദ്ധതന്ദസ്സേതി, തത്ഥ ഹി സോതവിഞ്ഞാണവീഥിയാ ലളാനം വിസും വിസും ഗഹണം സുതി, തംതം ദേസവാസീനം ലേഖാ വ വത്ഥാനം ലിപി, തേസം ഭേദോ സോതചക്ഖുവിഞ്ഞാണഗയ്ഹത്താ പച്ചക്ഖസിദ്ധോ, ഛളഭിഞ്ഞാതി വികപ്പേന ളകാരാഗമപക്ഖേ രൂപം.

൪൭. തദ

ഇസ്സ അത്തം നിപാതനാ, ദകാരോ പന "മയദാ സരേ"തി (൧-൪൪), പദന്തരേനാതിആദീതി ഇമിനാ അഞ്ഞേന പദേന, സാധൂനി ഭവന്തീതി വുത്തി പാഠസ്സ അത്ഥം വത്തും 'സാധൂനി ഭവന്തീതി നിപാതനതോ'തി ആഹ, തത്ഥ കാരണമാഹ-'യ'മിച്ചാദി, അപ്പത്തസ്സ പാപനമ്പത്തസ്സ പടിസേധോ ച നിപാതനം, തേസം ഇധ പാഠാതി തേസം തദാ ഇച്ഛന്താനം ഇധാതി നിപാതസ്സ ഇമസ്മിം തദമിനാദിസുത്തേ പാഠാ, ഉദ്ധസ്സ ഉദൂതി ഉദ്ധം ഖമസ്സാതി അഞ്ഞപദത്ഥസമാസേ ഉദ്ധംഖ ഇതി ഠിതേ ഉദ്ധംസദ്ദസ്സ ഉദുആദേസോ, അസ-ഭോജനേ ഇച്ചസ്മാ "ക്വചണ' ഇതി (൫-൪൧) സുത്തേന അണ്പച്ചയേ അസസദ്ദോ നിപ്ഫജ്ജതീതി ആഹ-'പിസിതമസനാ'തി "ക്വചണ" ഇതി മഹിയം രവതീതി ഠിതേ ഇമിനാവ ഗണനിപാതനേന സമാസേ കതേ മയൂരസദ്ദോ നിപ്ഫജ്ജതീതി ദസ്സേതുമാഹ 'മഹിസദ്ദസ്സേ'ച്ചാദി, അസ്സ തദമിനാദിഗണസ്സ ആഗതിഗണത്താ ഏവമഞ്ഞേപീതി സമ്ബന്ധോ, വുത്തന്തി പാഠസേസോ. ദീഘനികായാദീസു പഞ്ചസു നികായേസൂതി-

> "ദീഘമജ്ഝിമസംയുത്ത, അങ്ഗുത്തരികഖുദ്ദകാ;
> നികായാ (പഞ്ച) ഗമ്ഭീരാ, ധമ്മതോ അത്ഥതോചിമേ"തി.

വുത്തേസു ദീഘാഗമാദീസു പഞ്ചസു നികായേസു, ഞാതബ്ബാതി വണ്ണാ ഗമാദിദ്വാരേന ജാനിതബ്ബാ, പഞ്ചവിധം പഞ്ചപ്പകാരം നിരുത്തമുച്ചതേതി

സമ്ബന്ധോ, നിബ്ബചനം നിരുത്തം, നപുംസകേ ഭാവേ ത്തോ, അത്ഥകഥനവാക്യ പുബ്ബകമുച്ചാരണമിച്ചത്ഥോ, തദഭിധായി സത്ഥമപ്യഭിധാനേ-ഭിധേയ്യോ പചാരാ തദത്ഥതായ വാ നിരുത്തമുച്ചതേ, വുത്തനിരുത്തി ലക്ഖണേന...പേ॰... വേദിതബ്ബാതി ഇമിനാ നിരുത്തസത്ഥേ യേ സദ്ദാ പടിപദം നിപ്ഫാദിയന്തി തേസമിദം സാമഞ്ഞേന നിപ്ഫാദനന്തി ദീപേതി, ദ്വാരേ നിയുത്തോ ദോവാരികോതി ഏത്ഥ ണികേ ദകാരവകാരാനം മജ്ഝേ ഓകാരാഗമോ, ഹിംസിസ്മാതി 'ഹിംസ-ഹിംസായ' മിച്ചസ്മാ, അപ്പച്ചയേതി "സാവകാരകേസ്വ ഘണ്ഘകാ"തി (൭-൪൪) അപ്പച്ചയേ, നിജകോതി ഏത്ഥ ജകാരസ്സ യകാരേ നിയകോ. അഥ വണ്ണവികാരോതി വുത്തത്താ ജവണ്ണസ്സ യാദേസേ നിയകാദയോ താവ സിജ്ഝന്തു, സുസാനാദയോ കഥം ഛവപദാദിവികാരത്താ സുസാനാദീനന്തി ആഹ 'പദവികാരോപി'ച്ചാദി. അഞ്ഞഥാ വണ്ണസമുദായാദേസസ്സ വിസുംഗഹണേ ഛബ്ബിതോപത്തിയാ 'പഞ്ചവിധം നിരുത്ത'ന്തി സങ്ഖ്യാനിയമോ ന യുജ്ജേയ്യാതി ഭാവോ. യോഗോ സമ്ബന്ധോ, തഥാഹിച്ചാദിനാ ധാതുസ്സ അത്ഥാതിസയേന യോഗമ്പാകടീകരോതി, രവനകിരിയാതി സമ്ബന്ധോതി കേകായിതാന്യസദ്ദനകിരിയാഭിസമ്ബന്ധോ. മയൂരോതി ഏത്ഥ രവതി മയൂരരാവേ ഏവ വത്തതേ, ന സാമഞ്ഞേന രവനകിരിയാമത്തേതി ഭാവോ.

൪൮. തവ

വണ്ണമത്തസ്സേ വാതി വണ്ണസാമഞ്ഞസ്സേവ, മത്തസദ്ദോ ഏത്ഥ സാമഞ്ഞ വചനോ. യകാരസ്സച ചാദേസോതി സമ്ബന്ധോ, ദയകാരാനം ജത്തന്തിസ്സ ഇമിനാ, യസ്സ "വഗ്ഗലസേഹി തേ"തി (൧-൪൯) ജത്തം, അത്താനമധികിച്ച പവത്തന്തി അത്ഥേ അസങ്ഖ്യസമാസോ.

൪൯. വഗ്ഗ

യന്തം സദ്ദാനം നിച്ചസമ്ബന്ധിത്തേപി പക്കന്തവിസയത്താ തംസദ്ദോ യംസദ്ദം നാപേക്ഖതേത്യാഹ-'തേതി അനന്തര'ഇച്ചാദി, തം സദ്ദോ ഹി പക്കന്ത വിസയോ തഥാ പസിദ്ധവിസയോ അനുഭൂതവിസയോ ച യംസദ്ദം നാപേക്ഖതേ, യഥാ ചേസോ യംസദ്ദന്നാ പേക്ഖതേ, തം സബ്ബം മഹാസാമിനാധികായം സുബോധാലങ്കാരടീകായം-

> മുനിന്ദചന്ദസഞ്ജാത, ഹാസചന്ദനലിമ്പിതാ;
> പല്ലവാധവലാതസ്സേ, വേകോ നാധരപല്ലവോതി (൧൨൨).

ഏതിസ്സാ ഗാഥായ അമ്ഹേഹി വിത്ഥാരിതനയേന ഗഹേതബ്ബം, യഥാ രഹന്തി സകമ്മാകമ്മധാതൂനമനുരൂപം.

൫൦. വേവാ

കിഞ്ചാപീദം [ഇദംകിഞ്ചാപി (പോത്ഥകേ)] വികപ്പനത്ഥം കതന്തി ഹേട്ഠിമേന നി(ന്നാന)ത്തം വിഞ്ഞായതി, തഥാപി ഇമിനാ വാകാരേന വികപ്പോവ, ഹേട്ഠിമേ പന കചാധികാരാ ഹകാരന്തധാതുതോ ധ്യണ്പച്ചയേ മേഹ്യം, ദോഹ്യം സിനേഹ്യം, ലേഹ്യന്തിപി ഭവതേവ.

൫൧. സംയോ

വത്തുനോ-ത്തപ്പധാനത്തമത്തവചസീതി നിയതാവയവവാചിനോ ഉപാദാനാതി വുത്തമനേകത്ഥത്തേപ്യാദിസദ്ദസ്സ, ആദിയതീത്യാദീതി കമ്മസാ ധനോചായമാദിസദ്ദോ, സോയമത്ഥോ സുമങ്ഗലപ്പസാദനിയാ ഖുദ്ദസിക്ഖാ ടീകായ'ആദിതോ ഉപസമ്പന്നാ'തി എത്ഥ അമ്ഹേഹി വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ, സംയുജ്ജതീതി സംയോഗോ-എകത്രാവട്ഠിതബ്യഞ്ജനാ.

൪൮. വിച്ഛാ

യംവത്തതേതി വുത്തിവചനം നിക്ഖിപിത്വാ തസ്സ അത്ഥം വത്തുമാരഭതേ 'സമ്ഭവാപേക്ഖായേ'ച്ചാദി, യംവത്തതേതി ച സുത്തേ അവിജ്ജമാനേപി ഗമ്മമാനത്ഥസ്സ സദ്ദസ്സ പയോഗമ്പതി കാമചാരോതി വുത്തിയം വുത്തം, യസദ്ദസ്സാനിയമത്ഥവുത്തിത്തേപി പദവാക്യതോ നാഞ്ഞം സമ്ഭവതി വിച്ഛായമാഭിക്ഖഞ്ഞേ ച വത്തമാനന്തി ആഹ 'സമ്ഭവാപേക്ഖായപദം വാക്യംവാ'തി, സമ്ഭവതീതി സമ്ഭവോ-പദം വാക്യം വാ, തസ്മിം അപേക്ഖായ പദം വാക്യം വാ വത്തതേതി സമ്ബന്ധോ, വത്തതേതി വിച്ഛായമാഭിഞ്ഞേ ചാത്ഥേ വത്തതേ, നനു പദസ്സ വാക്യസ്സ വാ വിസുംയേവ ദബ്ബാദയോ അത്ഥാ, തം കഥമിദ മേതസ്മിം വത്തുധമ്മേ കിരിയാധമ്മേ ച വിച്ഛാഭിക്ഖഞ്ഞത്ഥേ വത്തതേതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ-'വിസയഭാവേനാ'തിആദി, വിച്ഛായ വത്തുധമ്മസ്സ കിരിയാധമ്മസ്സ ചാഭിക്ഖഞ്ഞസ്സ വിസയോ പദം വാക്യം വാ... അനഞ്ഞത്ഥവുത്തിവസേന തത്ഥപ്പവത്തിയാ, തം വസേനച, അഭിധായകത്തേന ചേതി ഗോചരത്തേന പകാസകത്തേന ചാതി അത്ഥോ, യംവത്തതേതി അജ്ഝാഹടസ്സ യന്തി പഠമന്തസ്സ വിഭത്തിവിപരിണാമം ദസ്സേതി (തസ്സാതി) ആദിനാ, ഇമിനാ ഇദം ദീപേതി "യജ്ജപി 'വിച്ഛാഭിക്ഖഞ്ഞേസ്വി' ത്യത്ര ഛട്ഠീനോച്ചാരീയതേ, തഥാപി ഛട്ഠീപസിദ്ധി ഹോതേവ, കഥം ദ്വേ ഇച്ചാദേസനിദ്ദേസാ ആദേസോ ച സമ്ബന്ധീനമപേക്ഖതേ, 'വിച്ഛാഭിക്ഖഞ്ഞേസൂ'തി ചാത്ഥനിദ്ദേസോ, ന ചാത്ഥസ്സാദേസേന സമ്ബന്ധോ ഉപപജ്ജതേ, തസ്മാ വിച്ഛാഭിക്ഖഞ്ഞേസു യം പദം വാക്യം വാ വത്തതേ തസ്സ ദ്വേ ഭവന്തിച്ചേവം ഛട്ഠീയത്ഥോ സക്കാ വത്തു"ന്തി, ദ്വേ രൂപാനി ഹോന്തീതി ദസ്സിതം ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ, സദ്ദരൂപേ സങ്ഖ്യേയ്യേതി ദുതിയാ ബഹുവചനന്തം പടിപാദയമാനോതി എത്ഥ പടിപാദനകിരിയായ സമ്ബന്ധേനോപദിട്ഠം, "വാക്യന്തരട്ഠോപി സദ്ദോ തദഞ്ഞസ്മിമ്പി സമ്ബന്ധമുപയാതീ"തി ദ്വിസദ്ദോതി ഇദം ഉപരി വാക്യദ്വയേപ്യുപയുജ്ജതി 'ദ്വിസദ്ദോ വുത്തോ, ദ്വിസദ്ദോ ന സരൂപപ്പധാനോ'തി, അഥ സരൂപപ്പധാനോ കസ്മാ ന വുത്തോതി ആഹ-'ബഹുവചനേന നിദ്ദേസാ'തി, അഥ ദ്വേതി സാമഞ്ഞേന വുത്തത്താ പദവാക്യാനം ഠാനേ ദ്വിബ്ബചനം വാ സിയാ, താനേവാ വത്തന്തീതി ദ്വിപ്പയോഗോ വാ, തഥാ സതി 'യംവത്തതേ തസ്സാ'തി കസ്മാ പഠമമേവ നിസ്സായ വുത്തിയം വിവരണം കതന്തി ആഹ-'എവഞ്ചാ'തിആദി, ഇദാനി ദ്വിപ്പയോഗപക്ഖസ്സ സദോസത്താ അഗഹിതഭാവം ദസ്സേതുമാഹ-'യദാത്വി' ത്യാദി, തുസദ്ദോ പുബ്ബസ്മാ പക്ഖാ വിസേസസ്സ പദസ്സകോ [വിസേസനത്ഥോ (പോത്ഥകേ)], തത്ഥ ഹി ദ്വേ [ദ്വേരൂപ (പോത്ഥകേ)] സദ്ദരൂപാന്യാദിസീയന്തേ , ഇഹ തു സോവ സദ്ദോ ദ്വിരാവത്തതേ, ആവുത്തീ സങ്ഖ്യേയ്യാതി എവം മഞ്ഞതേ "ദ്വിസദ്ദോ-യം "ആദസഹി സങ്ഖ്യാ സങ്ഖ്യേയ്യേ വത്തന്തേ"തി വചനതോ സങ്ഖ്യേയ്യവചനോ, തസ്മേഹ സങ്ഖ്യേയ്യം സദ്ദരൂപം വാ സിയാ ആവുത്തി വാ, ഇച്ചപി നിദ്ദേസോ തദുഭയമപേക്ഖിയ നപുംസകലിങ്ഗേന വാ സിയാ ഇത്ഥിലിങ്ഗേന വാ, തത്ഥ

യദാ നപുംസകലിങ്ഗേന നിദ്ദേസോ, തദാ സദ്ദരൂപാനി സങ്ഖ്യേയ്യാനി ഭവന്തി, യദാ തു ഇത്ഥിലിങ്ഗേന, തദാ സദ്ദസ്സാവുത്തീ ഉച്ചാരണലക്ഖണാ കിരിയാ സങ്ഖ്യേയ്യാ ഭവന്തി, തതോ ചേത്ഥ ആവുത്തീഅപി സങ്ഖ്യേയ്യാ ഹോന്തീ”തി, തദാ ദ്വിപ്പയോഗോ ദ്വിബ്ബവചനന്തി ഏസ പക്ഖോതി അയമേത്ഥ ഭാവോ” യദാ ദ്വേ ആവുത്തിയോ വിധീയന്തേ തദാ ദ്വിപ്പയോഗോ ദ്വിബ്ബചനന്തേ സോപേക്ഖോ, (അത്ര ഠാന്യാദേസഭാവോ നത്ഥി) [നതുട്ഠാനേ ദ്വിബ്ബചനപക്ഖോ (പോത്ഥകേ)] ആവുത്തി ഹി കിരിയാ, തസ്സാ ചേഹ സദ്ദോ സാധനം, ന ച കിരിയായ സാധനസ്സ ച ഠാന്യാദേസഭാവോ ഉപപജ്ജതേ, തസ്മാ യദാവുത്തീ വിധീയന്തേ, തദാ ദിപ്പയോഗോ ദ്വിബ്ബചനന്തേ-സോ പക്ഖോ ഭവതീ”തി, അയമ്പി പക്ഖോ പാണിനീയേഹി പരിഗ്ഗഹീതോ, തദയുത്തം ദോസദുട്ഠത്താതി സന്ദസ്സയമാഹ-‘സോ പനേ’ത്യാദി, തേ ഹി ദുതിയമ്പി പക്ഖമബ്ഭുപഗമ്മ ഉപചാരമത്തതോ ഭേദോ, വത്ഥുതോത്വഭേദോ വാതി പോനോപുഞ്ഞേന തം സാധേന്തി. കഥമ്പന സദോസത്തം യേനായം ന ഗഹിതോത്യാഹ- ‘തഥാഹി’ച്ചാദി, ണ്യോ നസിയാതി “തസ്സ ഭാവകമ്മേസു ത്ത താ ത്തന ണ്യ ണേയ്യ ണിയ ണിയാ”തി (ൻ-ഒൻ) ഭാവേ വിധീയമാനോ ണ്യോ ദ്വിപ്പയോഗപക്ഖേ സദ്ദഭേദസബ്ഭാവാ പുന പുനേതി സമുദായസഭാവതോ പുനപുന ഭാവോതി അത്ഥേ പുനപുന സമുദായതോ ന ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ, ന കേവലം ണ്യോവ, അഥ ഖോ ഏകപദന്തോഗധാനം സരാനം സരാനമാദിഭൂതസ്സുകാരസ്സ ഭവന്തോ ഓകാരോപി “സരാനമാദിസ്സാ യുവണ്ണസ്സാ ഏഓ ണാനുബന്ധേ”തി (ൻ-ഫറ്ൻ) ന സിയാ, “മനാദ്യാപാദീനമോമയേ ച “ഇതി (ന-ഒൻ) ഓകാരോ പന പക്ഖദ്വയേപി ഹോതേവ... ഉത്തരപദസ്സ നിമിത്തഭാവേന ഗഹിതത്താ, പുബ്ബപക്ഖേപി ഹി ദ്വേ സദ്ദരൂപാന്യേവാദിസീയന്തേതി ഹോതേവ പദ ഭേദോ, വക്ഖതി ഹി ‘സതീപി അത്ഥഗതേ ഭേദേ’തി. നനു ആവുത്തിധമ്മഭേദ സദ്ദസ്സുപചരിതോ ഭേദോ, സരൂപതോ ത്വഭേദോവ, അഞ്ഞഥാ ആവുത്തിയേവ ന സിയാ, ഏകസ്സ ഹി വത്ഥുനോ ആവുത്തി ഹോതിച്ചാഹ‘നാന്തരേനേ’ച്ചാദി, അഞ്ഞഥേതി ഉപചരിതോ ഭേദോ ന സഭാവതോതി ചേ, കാരിയമ്ഭവതീതി ഏവി ന സക്കാ വത്തുന്തി സമ്ബന്ധോ, സഭാവതോ ത്വഭേദോ വാതി ഉപചാരാഭാവേന വത്ഥുതോ വിജ്ജമാനഭേദമവധാരയതി, അഞ്ഞഥാതി യദി ഭേദോ സിയാ, ആവുത്തിയേവ ന സിയാതി ഏത്ഥായമധിപ്പായോ “യദി സഭാവതോവ ഭേദോ ഭിന്നസ്സ പന കഥമാവുത്തി സിയാ”തി, ഠാനിസദിസത്താതി “ഠാനീവിയാദേസോ”തി പരിഭാസമുപലക്ഖേതി.

കിരിയായാതിആദീസു സഹത്ഥേ തതിയാ... കിരിയാദീഹി ദബ്ബാദ്യത്ഥാനം വത്തു [കത്തു] ബ്യാപനിച്ഛാപവത്തിതോ, ദേസാദീതി ( ) [(ഹി) (പോത്ഥകേ)] ആദിസദ്ദേന കാലാവത്ഥാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി, നാനാകാരയുത്തമേവ ഭിന്നം നാമ ഹോതീതി ആഹ-‘അനേകപ്പകാരയുത്തേ’തി, ബഹുവചനനിദ്ദേസതോ വുത്തം ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ, തേനാതി യേന ബഹുവചനനിദ്ദേസേന സകിം ബ്യാപനിച്ഛാ ജോതീയതി തേന കരണഭൂതേന ഹേതുഭൂതേന വാ, കമേന ബ്യാപിതുമിച്ഛായം ജാതിആദീനഞ്ച ബ്യാപിതുമിച്ഛായന്തി സമ്ബന്ധോ, തത്ഥ അയഞ്ച ഗാമോ രമണീയോ അയഞ്ച ഗാമോ രമണീയോതി കമേന ബ്യാപിതുമിച്ഛാ, ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി രമണീയഗുണേന ഗാമദബ്ബയോഗോ അത്ഥി, തഥാപി ഗാമാനം ഗുണേന യോഗോ, സബ്ബോ ഗാമോ രമണീയോതി ബാഹുല്ലേന, നത്ഥി സാകല്ലേന [കമേന (പോത്ഥകേ)] ബ്യാപിതുമിട്ഠത്തന്തി സകലബ്യാപനിച്ഛായാഭാവോതി ന ദ്വിബ്ബചനം, ഏവമുപരി യോജേത്വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, സമ്പന്നോ യവോതി സമ്പന്നഗുണേന യവജാതിയാ ബ്യാപിതുമിച്ഛാ,

ഏകത്ഥാ ജാതി, അനേകത്ഥ നിസ്സയാ വിച്ഛാ [ഏകത്ഥാജാതി, ഏകമത്ഥം ഞാപയിസ്സാമീതി ജാതിസദ്ദോ പയുജ്ജതേ അനേ കത്ഥനിസ്സയാച വിച്ഛാ, അനേകത്ഥം സഞ്ഞാപയിസ്സാമീതി വിച്ഛാപയുജ്ജതേ-തി മഹാഭസ്സേ], സോഭനം ധവഖദിരന്തി സോഭനഗുണേന ധവാദിദബ്ബാനം ബ്യാപിതുമിച്ഛാ, അത്ഥസദ്ദേനേത്ഥ ദബ്ബാദയോ വത്തുമിട്ഠാതി ആഹ-'ദബ്ബഗുണകിരിയാലക്ഖണേ'തി, വിസദ്ദോ പനേത്ഥ ബ്യാപനത്ഥോതി ആഹ-'ബ്യാപിതും സമ്ബന്ധിതു'ന്തി, സാതി വിച്ഛാ, വത്തുധമ്മോതി 'രുക്ഖംരുക്ഖ'മിച്ചാദികം യോ വദതി, തസ്സ വത്തുനോ ധമ്മോ... ഇച്ഛാലക്ഖണസ്സ ധമ്മസ്സ തപ്പടിബദ്ധത്താ , സദ്ദോതി രുക്ഖമിച്ചാദികോ, തസ്സ സദ്ദസ്സ യം രൂപം അത്ത ഭാവോ, തമേവ പച്ചാസത്യാ "സുതാനുമിതേസു സുതസമ്ബന്ധോവ ബലവാ"തി വിച്ഛാ ഭിക്ഖഞ്ഞേസു വത്തമാനസ്സ സുതസ്സേവ തസ്സ രൂപസ്സ പച്ചാസന്നഭാവതോ ദ്വിസങ്ഖ്യാ യുത്തം ദ്വിസങ്ഖാതായ സങ്ഖ്യായ 'രുക്ഖം രുക്ഖ'മിച്ചേവം യുത്തം അതിദിസീയതേ സുത്തേ ദ്വേഇച്ചനേന, ദ്വിബ്ബചനസ്സേവ [ദ്വിബ്ബചനമേവ (പോത്ഥകേ)] ഹി ദ്വിസങ്ഖ്യായുത്തതാ, അഥ കതമേകവചനന്തസ്സ ദ്വിബ്ബചനം, തഥാഹി സബ്ബേയേവേതേത്ഥ വിച്ഛായം ദ്വിത്ഥേഹ്യഭിധയന്തേതി ബഹത്താ ബഹുവചനം പപ്പോതി, ഏകവചനന്തു ന സിജ്ഝതി 'രുക്ഖം രുക്ഖം സിഞ്ചതീ'തി ഏകത്ഥാഭിധാനഭിന്നസബ്ബരുക്ഖപ്പതീതീതി കഥമേകവചനന്തസ്സ ദ്വിബ്ബവചനന്തി ആസങ്കിയാഹ-'തത്ഥേ'ച്ചാദി, അത്ഥസാമത്ഥിയാതി 'ബഹുവചനന്തപ്പയോഗേഹി'ച്ചാദിനാ വക്ഖമാനനയേന ബഹുവചനന്തപ്പയോഗേനേവ വിച്ഛാത്ഥജോതനതോ ന തത്ഥ ദ്വീബ്ബചനം സിയാ, ഭവിതബ്ബഞ്ച ദ്വിബ്ബചനേ (ന, ഏ) കവചനത്തമന്തരേന ന ചാത്ഥി ദ്വിബ്ബചനാവകാ സോതി പതീതി ബലാവഗതോ യോ-ത്ഥോ, തസ്സ അത്ഥസ്സ അഞ്ഞഥാനുപപത്തിലക്ഖണം സാമത്ഥിയം അത്ഥസാമത്ഥിയം, അത്ഥസാമത്ഥിയാ ഏകവചനന്തസ്സ ദ്വീബ്ബചനന്തി സമ്ബന്ധാ, കിരിയാദിയോഗന്തി കിരിയാഗുണാദി സമ്ബന്ധോ, മന്ത്വാതി ബ്യാപിതുമിച്ഛായന്തീമസ്സ പുബ്ബകിരിയാവചനം, അഭിസംഹരിത്വാതി ഏകതോകത്വാ. സദ്ദസ്സ താദിസത്ഥപച്ചായകത്തേ സാമത്ഥിയം സദ്ദസത്തി [സദ്ദസ്സ]. യുഗപദാധികരണതായം സഹവചനിച്ഛായം ബഹുവചനപ്പവത്തിയേവ, ന തത്ഥ ദ്വിബ്ബചനന്തി ദസ്സേതുമാഹ-'അതോയേവേ'ച്ചാദി, അതോ യേവാതി ബഹുവചനന്തസ്സ സദ്ദസത്തിയാ വിച്ഛാജോതനതോ ദ്വിബ്ബചനാഭാവായേവ, ഏവമഞ്ഞതേ- 'ഇധ പന യോഗപജ്ജം ദുവിധം സദ്ദയോഗപജ്ജം അത്ഥയോഗപജ്ജഞ്ച, തത്ഥ കിഞ്ചി സാത്ഥകാനം സദ്ദയോഗപജ്ജമത്ഥയോഗ പജ്ജം ന സമ്ഭവതീതി, യുഗപദി അധികരണം ധവാദി അത്ഥോ യസ്സ സോധവഖദിരപലാസസദ്ദോ യുഗപദാധികരണോ, തസ്സ ഭാവോ തഥാ, തസ്സഞ്ച സതി, സദ്ദയോഗപജ്ജമന്തരേന ഭിന്നത്ഥാനമേകസദ്ദവചനീയാന മേകതോ പപത്തി അത്ഥയോഗപജ്ജം, തം സഹവചനിച്ഛായന്തി ഇമിനാ ദസ്സിതന്തി തസ്സം സഹവചനിച്ഛായഞ്ച സതി, സോഭനാ ധവഖദിരപലാസാ സോഭനാ രുക്ഖാതി സോഭനഗുണയോഗേപി ബഹുവചനേനേവ വിച്ഛാജോതനതോ ദ്വിബ്ബചനാഭാവോതി, സോഭനം ധവഖദിരന്തി പന സതിപി സദ്ദയോഗപജ്ജേ സമാഹാരത്താ നത്ഥത്ഥയോഗപജ്ജ [നാത്വയാഗപജ്ജ (പോത്ഥകേ)] ന്തി ഏകവചനന്തത്താ ദ്വിത്തപ്പസങ്ഗേപി സോഭനം ധവഖദിരന്തി സദ്ദാനം സകിം ബ്യാപനിച്ഛായാഭാവാ ന ദ്വിബ്ബചനന്തി ഹേട്ഠാ വുത്തം.

വാത്തികകാരേന "ആനുപുബ്ബിയേ ദ്വേ ഭവന്തീതി വത്തബ്ബ"ന്തി (വ്യ-ഫ-ഫ-വാ) വുത്തം, തദാഹ-'ആനുപുബ്ബിയേപി'ച്ചാദിനാ, അത്ഥേവാനുപുബ്ബിയേപി വിച്ഛാ

തതോവ ദ്വിത്തന്തി പടിപാദയ 'മാനുപുബ്ബിയ'മിച്ചാദിനാ 'അത്ഥിയേവേച്ചാദിനോ വുത്തിവാക്യസ്സ വിവരണമാഹ. ഗാമജാതിയാ തുല്യജാതിയാനം ദിസാ ദേസാദിഭേദേന ഭിന്നാനമിവ ഗാമാനം, ന ഏത്ഥ വിച്ഛാ, മൂലമഗ്ഗം വാ ഹി മുഖ്യ മേകമേവ... ഹേട്ഠുദ്ധഭാഗന്തരാഭാവേനേകത്താ, യേനുപരിയധോ ഭാഗാപേക്ഖായ കതമൂലഗ്ഗബ്യപദേസേന ഭിന്നജാതിയാ മൂലഗ്ഗഭാഗാ, തേ ഭിന്നജാതിയാ, ന ച ഭിന്നജാതിയാനം വിച്ഛാ ഹോതി, ന ഹി ഗോഗോതി വുത്തേ (വാഹീക)ഗതാ വിച്ഛാവഗമ്യതേതി ആചരിയജിനിന്ദബുദ്ധിനാ ആനുപുബ്ബിയേ വിച്ഛായാഭാവം പടിപാദിതം, തം വിഘടയിതും 'യദി ഹി'ച്ചാദിനാ യം വുത്തിയം വുത്തം, തം വിപഞ്ചിതുമാഹ- 'യഥേ'ച്ചാദി, നസന്നിവിട്ഠോതി ന പതിട്ഠിതോ, നത്ഥീതി വുത്തം ഹോതി, യസ്സൂപരിഭാഗോ അത്ഥി തമ്പി മൂലന്തി മൂല ബ്യപദേസസ്സാപേക്ഖാ കതത്തമാഹ, ഉഭയന്തി മൂലമഗ്ഗഞ്ച, തഥാ അഞ്ഞേപി മൂലഗ്ഗഭാഗാതി ഇമിനാ മൂലഗ്ഗഭേദാനം ഹേട്ഠാ വിയ ഗഹണേ സതി ബഹുത്തമാഹ, പുബ്ബകഥിതേനാതി 'രുക്ഖാദീനം ബാഹുല്ലേനാ'തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന, ഇദം വുത്തം ഹോതി "മൂലാദീനം ബാഹുല്ലേന ഥൂലാദി ഗുണയോഗമ്മന്ത്വാ സത്തമീവിഭത്തിയുത്തേന മൂലാദിസദ്ദസഹിതേന സബ്ബ സദ്ദേന മൂലാദികമത്ഥമഭിസംഹരിത്വാ സബ്ബസ്മിം മൂലേ ഥൂലാ സബ്ബസ്മിം അഗ്ഗേ സുഖുമാതി ഏവം (വത്തുനോ) ബ്യാപിതുമിച്ഛായമേകവചനന്തസ്സ വിച്ഛായത്വേവ ദ്വിബ്ബചന"ന്തി.

ജേട്ഠാനം വിച്ഛാസമ്ഭവേ സബ്ബകനിട്ഠസ്സ ജേട്ഠത്താഭാവാനുപ്പവേസോ ന സിയാതി ആനുപുബ്ബിയമത്തവചനിച്ഛായം തേനേവ ദ്വിത്തമഭിഹിതം 'ജേട്ഠം ജേട്ഠമനുപ്പവേസയാ'തി തേനേവാചരിയേന, തദധുനാ വിഘടീയതി 'ജേട്ഠ' മിച്ചാദിനാ , കനിട്ഠോപി പവേസീയതീതി കനിട്ഠസ്സപി വിച്ഛാസമ്ഭവമാഹ, തത്ഥ കാരണമാഹ-'യഥേവ ഹി'ച്ചാദി, പരസ്സാതി മജ്ഝിമസ്സാതി ഏത്ഥ വിസേസനം, കനിട്ഠസ്സാപി ജേട്ഠബ്യപദേസോതി സമ്ബന്ധോ, യഥാവുത്തമേവ സമത്ഥേതി 'വത്തിച്ഛാനിബന്ധനേ ഹി'ച്ചാദിനാ, വത്തിച്ഛാദിബന്ധനേതി വത്തുനോ ഇച്ഛാ നിബന്ധനം കാരണമസ്സാതി സമാസോ, വത്ഥുസഭാവേ വത്ഥു തത്ഥേ, അഭിനിവേസോ പവത്തി, നാഭിസമ്ഭുണാതി ന പപ്പോതി.

"സകത്ഥേ വധാരിയമാനേ നേകസ്മിം ദ്വേ ഭവന്തീതി വത്തബ്ബ"ന്തി (വ്യ-ഫ-ഫവ-വാ) വാത്തികകാരേന വുത്തം, തദാഹ 'സകത്ഥേ'ഇച്ചാദി, അത്ഥപ്പകാരണാദ്യനപേക്ഖസ്സ പദസ്സ അത്ഥേ സകത്ഥേ അവധാരിയമാനേ ഏത്തകമേവേതി ഗമ്മമാനേ അനേകസ്മിം ദിയ്യമാനേ ദ്വിബ്ബചനമിട്ഠം മതം പാണിനിയാനന്തി അത്ഥോ, അയമ്പനേസമധിപ്പായോ 'മാസകം മാസകം ഇമമ്ഹാ കഹാപണാ ഭവന്താനം ദ്വിന്നം ദേഹീ ത്യത്ര ദ്വേ ഏവ മാസാ ദാതുമിച്ഛിതാ, കഹാപണം നാമ-

ചത്താരോ വിഹയോ ഗുഞ്ജാ, ദ്വേഗുഞ്ജാ മാസകോ ഭവേ;
ദ്വേ അക്ഖാവ മാസകാപഞ്ച,ക്ഖാനം ധരണമട്ഠകംതി.

വുത്തവിധിനാനേകമാസകസമുദായോ, തത്ഥ ന സബ്ബേ കഹാപണ സമ്ബന്ധിനോ മാസാ ദാനകിരിയായ ബ്യാപിതാ, ദ്വേയേവാതി നേത്ഥത്ഥ വിച്ഛാതി യഥാവുത്തവത്തബ്ബേന ദ്വിബ്ബചന"ന്തി, തം ദസ്സേത്വാതി തം ദ്വിബ്ബചനോദാഹരണം ദസ്സേത്വാ, പടിപാദയിതും വിച്ഛായമേവ ദ്വിത്തം ദസ്സേതും... മാസകം മാസകമിച്ചാദോത്വയമധിപ്പായോ-"ദേഹീതി ദാനകിരിയായ മാസ്സ ബ്യാപിതുമിട്ഠാതി വിച്ഛായമേവേത്ഥ ദ്വിബ്ബചനം, തഥാഹ്യതോ ദ്വിരുത്താ

വിച്ഛാവ ഗമ്യതേ''തി, സദ്ദന്തരതോച്ചാദികം കിമാസങ്കിയ വുത്തന്തി ആഹ'ദേഹീ'തിആദി, അവധാരണേ പതീയമാനേതി കഹാപണസമ്ബന്ധിനി ബഹുമ്ഹി മാസകസമുദായേ മാസകദ്വയനിച്ഛയേ വിഞ്ഞായമാനേ സതി, അവിസേസേന സാമഞ്ഞേന മാസാനം ദേഹീതി ദാനകിരിയായ ബ്യാപനാ ഭാവാതി സമ്ബന്ധോ, സദ്ദന്തരതോച്ചാദിനോ സാധിപ്പായമത്ഥമഭിധാതുമാരഭതേ 'പദേനേ'ച്ചാദി, ഏത്ഥ പദേനാതി മാസകമിച്ചനേന പദേന, ഇമമ്ഹാ കഹാപണാതി ഇദമേത്ഥ സദ്ദന്തരം, കതാഭിസങ്ഖരണസ്സാതി മാസകം മാസകമിച്ചേവം നിപ്ഫാദിതസ്സ, സദ്ദന്തരതോതി ഇമിനാ പദന്തരയോഗോ ഗഹിതോതി ആഹ-'പദന്തരേന യോഗതോ'തി അയമേത്ഥാധിപ്പായോ ''ദ്വിത്തകരണകാലേ സദ്ദന്തരവചനീയസ്സത്ഥസ്സാനപേക്ഖിതത്താ മാസകംമാസകന്തി അവിസേസേന മാസകവിച്ഛായം ദ്വിത്തം, തദനു പന ഇമമ്ഹാ കഹാപണാതിസദ്ദന്തരസമ്ബന്ധേ സതി യദി കഹാപണസമ്ബന്ധ്യ ന വസേസമാസകവിച്ഛാ പരിഗ്ഗയ്ഹതി തദാ ഇമസ്സ കഹാപണസ്സാതി ഛട്ഠിയാ ഭവിതബ്ബം, ഇമമ്ഹാ കഹാപണാതി പന അവധിപഞ്ചമീനിദ്ദേസതോ കഹാപണതോ ദ്വയമേവ ഗഹേത്വാ ഭവന്താനം ദ്വിന്നം ദേഹീതി ഇമമ്ഹാ കഹാപണാതി സദ്ദന്തരതോവധാരണം ഗമ്യതേ''തി.

''പുബ്ബപഠമാനമത്ഥാതിസയവചനിച്ഛായം ദ്വേ ഭവന്തീതി വത്തബ്ബ''ന്തി (വ്വ-ഫ-ഫവ-വാ) വുത്തം, തദാഹ-'പുബ്ബപഠമാനം മിച്ചാദി, പുബ്ബപഠമാനം പുബ്ബപഠമ സദ്ദാനം അത്ഥാതിസയോ യോ അത്ഥസ്സ പകംസോ, തസ്സ വചനിച്ഛായം, സബ്ബപഠമഭാവസങ്ഖാത അത്ഥാതിസയമത്താവ വചനിച്ഛാതി ന ഏത്ഥ വിച്ഛാതി തേസമധിപ്പായോ, വികസനകിരിയായ പാകകിരിയായാതി വുത്തേപി വികാസകരണകിരിയായ പാകകരണകിരിയായാതി അത്ഥസമ്ഭവതോ 'പുബ്ബം പുബ്ബം പുപ്ഫ'ന്തി ത്യാദോ, പുബ്ബം പുബ്ബം വികസനം കരോന്തി, പഠമം പഠമം വചനം കരോന്തീതി കിരിയാവിസേസനവസേന അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, പുബ്ബാതി മതാ പഠമാഭിമതാതി ഇമിനാ പുബ്ബപഠമഭാവേനാഭിമതാനം ബഹുത്ത ബ്യാപനേന വിച്ഛാസബ്ഭാവേ കാരണമാഹ.

''ഡതര ഡതമാനം സമസമ്പധാരണായമിത്ഥീനിഗദേ ഭാവേ ദ്വേ ഭവന്തീതി വത്തബ്ബ''ന്തി (വ്വ-ഫ-ഫവ-വാ) വുത്തം, ഏത്ഥ ഇത്ഥിലിങ്ഗസദ്ദോ ഇത്ഥിലിങ്ഗയോഗാ ഇത്ഥീതി വുത്തോ, നിഗദ്യതേനേനേതി നിഗദോ, ഇത്ഥീ നിഗദോ യസ്സ സോ ഇത്ഥിനിഗദോഭാവോ, തസ്മിം ഇത്ഥീനിഗദേ ഭാവേ, തദാഹ-രതരരത മന്താന'മിച്ചാദി, ഇത്ഥിലിങ്ഗേതി ഇത്ഥിലിങ്ഗം യസ്സ സോ ഇത്ഥിലിങ്ഗോഭാവോ, തസ്മിം ഇത്ഥിലിങ്ഗേ ഭാവേ വത്തമാനാനം രതരരതമന്താനം ദ്വിബ്ബചനമഭിമതന്തി സമ്ബന്ധോ, കസ്മിം വിസയേതി ആഹ-'സമസമ്പധാരണ വിസയേ'തി, സമേന അഡ്ഢതാദിനാ ഗുണേന ഇമേ ഉഭോ അഡ്ഢാ ഇത്വേവം രൂപാ സമ്പധാരണാ നിരൂപനാ അവബോധോ സമസമ്പധാരണാ, സാഏവ വിസയോ, തസ്മിം സതി, അഡ്ഢതായ ബഹുവിധത്താഭാവാ കിരിയാദിയോ ഗാഭാവാ ച നത്ഥേത്ഥ വിച്ഛാതി തേസമധിപ്പായോ, പുച്ഛിയമാനാതി ഇമിനാ ഇമേ ഉഭോ' ഇച്ചാദീനം പുച്ഛാവാക്യതം ദസ്സേതി.

പരബ്യവഹാരേനാഹ-'ആഖ്യാതാദീനം വിസയത്ത'ന്തി, ഇമിനാ ആഖ്യാതാദീനമേവ കിരിയാജോതകപദഭാവേന പോനോപുഞ്ഞസങ്ഖാതകിരിയാ ധമ്മസ്സ ധനസമേവ വിസയത്തം ദീപേതി, അതിസയവിസിട്ഠന്തി ഇമിനാ

പപചതിസദ്ദേപകാരോ പകംസത്ഥ ജോതകോ ഉപസഗ്ഗോതി ദസ്സേതി, ഹിവിധിമ്ഹീതി'ലൂ-ച്ഛേദനേ'ഇച്ചസ്മാ വിധിമ്ഹി ഹിപ്പച്ചയോ "പഞ്ഹപത്ഥനാവിധീസു"തി (൩-൩൯) ഇമിനാ സുത്തേനാതി അത്ഥോ, ഓസ്സാതി "യുവണ്ണാനമേഓപച്ചയേ"തി (൫-൮൨) ഓകാരസ്സ, 'പുബ്ബേക-കത്തുകാന" (൫-൩൨) മിച്ചേവാതി ഏവകാരേന പരേസമിവായമപ്യാഭിക്ഖഞ്ഞേ പച്ചയോ ചേ വിധീയതേ, തദാ പപചതിഇച്ചത്ര വിയ ആഭിക്ഖഞ്ഞേ വിധീയമാനേന പച്ചയേനേവ ആഭിക്ഖഞ്ഞത്ഥസ്സ പകാസിതത്താ ന ദ്വിബ്ബചനേന ഭവിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി, യദാ തു ഭുസം പുനപ്പുനം പചതീതി വചനിച്ഛാ തദാപി പപചതീതി ഭവത്യേവ.

ഇഹ ഇമസ്മിം ഉദാഹരണേ, ആഭിക്ഖഞ്ഞേ ഇച്ചേവാതി ഇമിനാ അനുകരണമത്തമേവേതം നത്ഥേത്ഥാഭിക്ഖഞ്ഞന്തി പാണിനിയാ സുത്തന്തരേന ദ്വിത്തമ്പടിപാദേന്തി, നത്ഥേത്ഥ താദിസേന വചനേന പയോജനം, ആഭിക്ഖഞ്ഞേയേവ ദ്വിബ്ബചനന്തി ദസ്സേതി, ഏവമഞ്ഞതേ "പടഇച്ചേതമനുകരണം ഭവന കിരിയമ്പതി വത്തതീതി [ഭവനകിരിയാമതീ വുത്തീതി (പോത്ഥകേ)] കിരിയാധമ്മം പോനോപുഞ്ഞമേത്ഥ അത്ഥേവാ"തി, തേനേവ വക്ഖതി-'പടപടാ ഭവതീതി ആഭിക്ഖഞ്ഞേ ദ്വിബ്ബചന'ന്തി, അനിതിസ്മിന്തി ഇതിസദ്ദേ അവിജ്ജമാനേ, രാപ്പച്ചയോതി പഠമം ദ്വിത്തേ കതേ പച്ഛാ രാപ്പച്ചയോ, രാപ്പച്ചയമകത്വാപി പകാരന്തരേന സാധേതുമാഹ- 'അഥവാ' ഇച്ചാദി, ദീഘോ നിച്ചന്തി പഠമം ദ്വിത്തേ പടപടകരോതീതി ഠിതേ നിച്ചം ദീഘോ, പടപടാ കരോതീതി ഏത്ഥ നിപ്ഫത്തിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പടപടായതീതി ഏത്ഥ ദസ്സേതും പടപടായതീതിആദി ആരദ്ധം.

൫൭. സ്യാദി

ഏകസ്സ ഏകസ്സ ഇതി ഠിതേ പുബ്ബവിഭത്തിയാ ലുത്തേ സംഹിതായഞ്ച കതായം ഏകേകസ്സ, ഏവം മത്ഥകേന മത്ഥകേനാതി ഠിതേ മത്ഥക മത്ഥകേനാതി.

൫൮. സബ്ബാ

അഞ്ഞം അഞ്ഞന്തി ഠിതേ ഇമിനാ വിഭത്തിയാ ലോപേ അകാരസ്സ "തദമിനാ" (൧-൪൭) ദിനാ ഓകാരേ അഞ്ഞോഞ്ഞന്തിപി ഹോതി.

൫൯. യാവ

യാവബോധന്തി "യാവാവധാരണേ"തി (൩-൪) അസങ്ഖ്യസമാസോ.

൬൦. ബഹുല

കച്ചി പവത്യപ്പവത്തി, കച്ചഞ്ഞം കച്ചി വാ കച്ചി;
സിയാ ബഹുലസദ്ദേന, വിധി സബ്ബോ യഥാഗമംതി.

ഇതി മോഗ്ഗല്ലാനപഞ്ചികാടീകായം സാരത്ഥവിലാസിനിയം

പഠമകണ്ഡവണ്ണനാ സമത്താ.

౨. ദുതിയകണ്ഡ വണ്ണനാ

൧. ദ്വേദ്വേ

അവയവസമ്ബന്ധേതി സ്യാദ്യവയവീസമുദായേന ദ്വേദ്വേതി വുത്താനമവയവാനം സമ്ബന്ധേ, അതേത്ഥ വുത്യനുകൂലായ പഞ്ചികായ വാ ഭവിതബ്ബം, പഞ്ചികാനു കൂലായ വുത്തിയാ വാ, ന ചേത്ഥ ദ്വിന്നമഞ്ഞോഞ്ഞാനുകൂലതാ ദിസ്സതി, തഥാഹി വുത്തിയം-'ഏകാനേകത്ഥേസു വത്തമാനതോ നാമസ്മാ'തി ഏത്തകമേവ പകതിവിസേസനവസേന വുത്തം, പഞ്ചികായന്തു തബ്ബിസേസന വസേന ച പച്ചയത്ഥവിസേസനവസേന ച അത്ഥോ ദസ്സിതോ, തദേവ മുഭിന്നന്നാഞ്ഞമഞ്ഞാനുകൂലതാ ദിസ്സതി, തതോ ഏത്ഥ യഥാ ദ്വിന്നമഞ്ഞോഞ്ഞാനുകൂലതാ സമ്പജ്ജതി, തഥാ ബ്യാചിക്ഖിസ്സാമ "യദി പനേത്ഥ വുത്യാനുകൂലാ പഞ്ചികാ ഭവേയ്യ പച്ചയത്ഥപക്ഖോ ജഹിതബ്ബോ സിയാതി 'തേ... പേ॰... ഏകാനേകത്ഥേസു'തി ച, തേന...പേ॰... യോജനിയ'ന്തി ച ഏതേസം ജഹിതബ്ബതായ ബഹുപാഠവിലോപോ ആപജ്ജതി, യദി പന പഞ്ചികാനുകൂലാ വുത്തി ഭവേയ്യ വുത്തിയം കിഞ്ചിമത്തം പക്ഖിപിതബ്ബ മത്തമേവ സിയാതി ബഹുവിലോപാപത്തി (ന) ഹോതീതി ഏതേസം ദ്വേദ്വേ ഹോന്തി ഏകാനേ കത്ഥേസു വത്തമാനതോ നാമസ്മാ'തി വുത്തിയാ ഭവിതബ്ബ"ന്തി, ഏവഞ്ഹി സതി സത്ഥന്തരേനാപി സഹ ഘടതേ, സുത്തേ 'ദ്വേദ്വേകാനേകേസു നാമസ്മാ'തി വുത്തത്താ 'ഏകാനേകേസൂ'തി ഇദം പച്ചയവിസേസനം വാ യുജ്ജതി

പകതിവിസേസനവസേന വാ യദേതം പച്ചയവിസേസനം, തദാ സാമത്ഥിയാ ഏകാനേകേസൂതി പകതിവിസേസനമ്പി ലബ്ഭതി, തത്ഥ സാമത്ഥിയമത്ഥ ബലം, തഥാഹ്യേകാദീസു ഭവന്താ പകതിവാച്ചാനമേവേകത്താദിഅബ്യതി രിത്തഅത്ഥമത്താദീരൂപാനം ജോതകാ സ്യാദയോ കഥമേകത്താദീസു വത്തമാനതോ നാമസ്മാ അഞ്ഞതോ സിയുന്തി യഥാവുത്തനാമവിസേസാക്ഖേപോ, തഥാ ഇത്ഥിണാദിപ്പച്ചയാദീനമ്പി പന പകതിവിസേസാനുപാദാനേപി യതോ ധാത്വാദി വാച്ചോത്ഥോ നത്ഥി, സാമത്ഥിയാ തതോ, ധാതുത്യാദ്യന്തേഹി [ത്യാദ്യന്ത വാച്ചേഹി (പോത്ഥകേ)] ന ഹോന്തേ വിത്തിപച്ചയാ, തഥാ ണാദിപച്ചയാപി... വിഭത്യന്താ വിധാനതോ, യദേതമ്പകതിവിസേസനം തദാപി സാമത്ഥിയേനേവ ഏകത്താദീസു വത്തമാനതോ നാമസ്മാ തജ്ജോതനായ ഭവന്താ സ്യാദയോ കഥമഞ്ഞത്ഥ ഹോന്തി അസമ്ഭവാതി ഏകാനേകേസു ദ്വേദ്വേതി ലബ്ഭതി, അഥവാ സരൂപേന അവുത്തമ്പി സാമത്ഥിയേനേകാനേകത്ഥേസൂതി ഗമ്മമാനം വുത്തമേവ ഹോതീതി കത്വാ'തേചാ'തിആദികം വുത്തന്തി ഗഹേതബ്ബം, ഏകാനേകേസു വത്തമാനതോ നാമസ്മാതി കിമത്ഥം അസത്വഭൂതായ കിരിയായേകത്താദിസമ്ബന്ധാഭാവാ ക്രിയത്ഥാച ത്യാദീഹി യേവേകത്താദീനം വുത്തത്താ ത്യാദ്യന്തേഹി ച ന ഭവേയ്യുന്തി പയോജനന്തരമാഹ-'യമ്പനാ'തിആദി, പഞ്ചകനാമത്ഥസ്സാധിപ്പേതഭാവോ ചേത്ഥ പക്ഖസ്സേതസ്സേവ യുത്തത്താ. തഥാഹി സങ്ഖ്യാകമ്മാദയോ നാമ വാച്ചസ്സ ദബ്ബസ്സ ധമ്മോ സകത്ഥോ-പസജ്ജനോ ച സദ്ദോ ദബ്ബേയേവ വത്തതേ... ദബ്ബേയേവാന്യനയാദിവോഹാരാ, തത്ഥ ദബ്ബവാചിനാ സദ്ദേന ദബ്ബധമ്മാനമബ്ഭന്തരീകരണന്തി നായുത്തമേതം നാമേന പഞ്ചന്നമഭിധാനം, വിഭത്തിയോ പന ജോതികാ, ഇത്ഥിപച്ചയാ ച ഇത്ഥിലിങ്ഗസ്സ, തഥാ ചാമ്ഹേഹി വുത്തം സമ്ബന്ധചിന്തായം-

സദ്ദോ സകത്ഥം വത്വാന, പദത്ഥം ദബ്ബസഞ്ഞിതം;

സമവേതം വദേ ലിങ്ഗം, സങ്ഖ്യം കമ്മാദികമ്മി ചേതി.

ഏകാനേകേസു സ്യാദീനം യഥാക്കമം ദസ്സേതും 'തേനാ'തിആദി വുത്തം, തേനാതി യേന പഞ്ചകോ നാമത്ഥോ അധിപ്പേതോ ഏകാദീസു ച അത്ഥേസു ജോ-തനീയേസു സ്യാദയോ വിധിയിസ്സന്തി തേന, സബ്ബത്ഥാതി 'അംയോ'ആദീസു സബ്ബത്ഥ, സഭാവതോത്യാദികസ്സായമധിപ്പായോ "യദ്യപി സ്യാദയോ ഏകാനേകേസു ഹോന്തി തഥാപി ഏകാദയോ സങ്ഖ്യായ പരിച്ഛിന്നേ അത്ഥേ വത്തന്തി ന സങ്ഖ്യാമത്തേ, സങ്ഖ്യായ സമ്ഭവാഭാവാ സങ്ഖ്യേയേ ഭവതീതി ന സങ്ഖ്യാപി സ്യാദീനമത്ഥോ"തി (ന) കേവലം സകത്ഥ ദബ്ബാദിയേവ സ്യാദീനമത്ഥോ ന ഭവതി, അപി തു സങ്ഖ്യാപീത്യപിസദ്ദത്ഥോ, അനേന സങ്ഖ്യാ വിഭത്യത്ഥോ ചതുക്കോ നാമത്ഥോത്യയമ്പക്ഖോ നിരാകതോ പഞ്ചകോ നാമത്ഥോതി ദസ്സനേ സങ്ഖ്യാകമ്മാദീനം വിഭത്തിയോ ജോതികാ ഹോന്തി, തികോ നാമത്ഥോതി ദസ്സനേ തു സങ്ഖ്യാകമ്മാദയോ വിഭത്തിവാച്ചാ ഹോന്തി, ഇദാനി അധിപ്പേതപഞ്ചകനാമത്ഥേ സകത്ഥാദികം സരൂപതോ ദസ്സേതും 'തത്ഥാ'തിആദിമാഹ, തത്ഥ സകത്ഥോ വിസേസനന്തി സരൂപാദി യം കിഞ്ചി വിസേസനത്തേന വത്തുമിച്ഛിതം തം സകത്ഥോ നാമതി അത്ഥോ, തം ദസ്സേതി 'സരൂപജാതിഗുണദബ്ബാനി'തി.

ബലേന യസ്സാ ഭിന്നേസു, പവത്തന്തേ ഗഗാദീസു;
സാ ജാത്യഭിന്നധീസദ്ദാ, സുത്തം പുപ്ഫേസ്വിവാനവീതം.

ദബ്ബാധാരോ തതോ ഭിന്നോ, നിമിത്തം തപ്പതീതിയാ;
ഭാവാഭാവസഭാവോ യോ, സോ ഗുണോ നിഗ്ഗുണോ മതോ.

സരൂപം സദ്ദരൂപംവ, ജാതിയാ യം വിസേസനം;
വിസേസീയതി യംകിഞ്ചി, ദബ്ബം തം സമുദീരിതം.

ഇദാനി സരൂപാദിനോ വിസേസനസ്സ സകത്ഥഭാവം ജാത്യാദിവിസേസസ്സ ദബ്ബഭാവഞ്ച ദസ്സേതും 'തത്ഥാ'തിആദിമാഹ, സരൂപേ വത്തതേ സദ്ദോതി വിയഭേദോപചാരേനാഹ-'സദ്ദസ്സ സരൂപേനാ'തി, ഏത്ഥ പന ഗോതി ജാതിമത്തവാചിനി ഗോസദ്ദേ പയുത്തേ ഗോസദ്ദോ ജാതിമത്തമാഹേതി സോ ജാതിം വിസേസേതി നാമ. യട്ഠിആദിസദ്ദേഹി യട്ഠിആദിസഹചരിതാ ഉപചാരതോ ഗഹിതാതി യട്ഠിആദിദബ്ബേഹി യട്ഠിആദിസഹചരിതാ പുരിസാ വിസേസീയന്തീതി ആഹ-'ദബ്ബമ്പി ദബ്ബന്തരസ്സ വിസേസനഭൂതമ്ഭവതീ'തി, യട്ഠിയോപവേസയാതി യട്ഠിസദ്ദവചനീയ യട്ഠിദബ്ബവിസിട്ഠേ പുരിസേ പവേസയാതി അത്ഥോ, കുന്തേപവേസയാതി ഏത്ഥാപി ഏസേവനയോ, യഥാവുത്തചതുബ്ബിധസകത്ഥതോ പരോപി അത്ഥി സകത്ഥോതി ആഹ-'കത്ഥചീ'തിആദി, സമ്ബന്ധനിമിത്തോതി സമ്ബന്ധോ നിമിത്തം കാരണം പച്ചയപ്പവത്തിയാ അസ്സ പച്ചയസ്സ സോതി സമാസോ, ഏത്ഥ ഹി ദണ്ഡോ അസ്സ അത്ഥീതി അസ്സാതി സാമിനോ പുരിസസ്സ സംസങ്ഖാതദണ്ഡാദിദബ്ബേന സഹയോ സസ്സാമിസമ്ബന്ധോ, സോപി പച്ചയസ്സ നിമിത്തം, തഥാ ച വക്ഖതി-'ദണ്ഡപുരിസസമ്ബന്ധാ ദണ്ഡീതി പച്ചയോ'തി, (കിരി)യാ പദത്ഥസ്സാപി വിസേസനത്തേന സകത്ഥഭാവോ ജാതിപദത്ഥാദീനം വുത്ത ഠാനേയേവ വത്തബ്ബോതി പാചകോതി ഏത്ഥ കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധസങ്ഖാതം പരാഭിമതം സകത്ഥമ്പി പരോപദേസേനോപദിസിതുകാമോ ഇധ സമ്ബന്ധസകത്ഥസ്സ വുത്തട്ഠാനേയേവ കിരിയാസകത്ഥം ദസ്സേതും 'കത്ഥചി കിരിയാപീ'തിആദിമാഹ. നാമസഭാവേന വിഞ്ഞായമാനം പഞ്ചമം നാമസങ്ഖാതമത്ഥം ദബ്ബപദത്ഥേന

സങ്ഗഹേത്വാ ജാതിഗുണകിരിയാദബ്ബാനീതി ഹി ചതുബ്ബിധോ നാമത്ഥോ, നാമമ്പി അന്വത്ഥരുള്ഹിവസേന ദുവിധം പുമിത്ഥിനപുംസക ലിങ്ഗവസേന തിവിധമ്പി ചതുബ്ബിധം ഹോതി... യഥാവുത്തേ ചതുബ്ബിധേ അത്ഥേ നമതി, തേ വാ അത്തനി നാമേതീതി ഇമിനാ കാരണേന. സാമഞ്ഞഗുണ കിരിയായദിച്ഛാവസേനാഞ്ഞഥാപി ചതുബ്ബിധത്തം നാമസ്സ വദന്തി, തഥാപി യദിച്ഛാനാമസ്സ ദബ്ബനാമേനേവ സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ, ഇത്ഥത്തം ഏസാതി പസിദ്ധിമാ അത്ഥോ, യമ്പനാതിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം സാധേതി 'തത്ഥേ'ച്ചാദിനാ, അഭിധായകത്തേന ജോതകത്തേന, ഇകാരന്തതോതി മുനിസദ്ദതോ, അഞ്ഞഥാതി ഇകാരന്തതോ ന ഭവതി ചേ, അതോതി ആദേസ ഭവനതോ ഫലം ദസ്സിതം ന സിയാതി സമ്ബന്ധോ, വുത്തിയം 'ഏവം കുമാരീ കുമാരിയോ'തിആദീസു ഏവന്തി യഥാ പുല്ലിങ്ഗേ ഇകാരന്തതോ സ്യാദീനമുദാഹരണമനാദേസത്ഥം വുത്തം ഏവമിത്ഥിയമ്പി അനാകാരന്തതോതി ദസ്സേതി, ഉപലക്ഖണം ചേതമിനീ-നീ-ഊ-തി-പച്ചയന്താദീനം, അസതി...പേ°... വചനേതി ഇമിനാ പാണിനിയാനം വിഭത്തിസഞ്ഞാവിധായകസ്സ സുത്തന്തരസ്സ അത്ഥിഭാവം ദസ്സേതി, "വിഭത്തിച" (൧-൪-൧൪) ഇതി ഹി തേസം സുത്തം, തസ്സത്ഥോ 'സ്യാദീനം ത്യാദീനഞ്ച വിഭത്തിസഞ്ഞാ ഹോതീ'തി, ഭവന്തീതി അന്വത്ഥവസേന വിഭത്തിസദ്ദവചനീയാനി ഭവന്തി, സോ (യേവത്ഥോ) വിഭത്തിച്ചനേന വിഭജീയതീതി വിഭത്തി, കമ്മേ ക്തിപ്പച്ചയന്തോയം വിഭത്തി സദ്ദോതി ദസ്സേതി, കഥമ്പനേതേസു സ്യാദീസു വിഭജീയതിച്ചസ്സ വാക്യത്ഥാസ്സാനുഗമോ യേനേവം വുച്ചതിച്ചാസങ്കിയ യേന യഥാ ച വിഭജീയതി തമുപദസ്സേന്തോ ആഹ-'തഥാ ഹി'ച്ചാദി.

൨. കമ്മേ

വുത്തിയം കത്തുകിരിയായാതി കത്തുസാദ്ധ്യതായ തം സമ്ബന്ധിനിയാ കത്തുകമ്മട്ഠായപി ദുവിധായ കിരിയായ, അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം കരോതി എത്ഥ സമ്ബന്ധനത്ഥോതി ആഹ-'കരീയതി അഭിസമ്ബന്ധീയതീ'തി, യംകിഞ്ചി പദത്ഥരൂപം സമ്ബജ്ഝതീതി അത്ഥോ, ഇമിനാ ചാന്വത്ഥവസേനേവായം കമ്മവോഹാരോ സിദ്ധോതി ദസ്സേതി, സബ്ബകാരകാനമ്പി പന കിരിയാസമ്ബന്ധ സബ്ഭാവേപി കിരിയാഭിസമ്ബന്ധീയമാനത്തേനേവ യം വത്തുമിച്ഛിതം തദേവ കമ്മം വിഞ്ഞേയ്യം, കത്താദി കത്തു കിരിയായാഭിസമ്ബന്ധീയമാനത്തേപി കത്താദിത്തവചനിച്ഛായേവ കമ്മം ന ഹോതി... യസ്മാ വചനിച്ഛായേവ കാരകാനി ഭവന്തി, ഏവം സബ്ബകാരകാനമ്പി കാരകന്തരപ്പത്തിയം തദഭാവോ യഥായോഗം വത്തബ്ബോ, വാക്യേകദേസേനേത്യനേന "ദ്വേദ്വേകാ"ദിനോ വാക്യസ്സ "കമ്മേ ദുതിയാ"ഇച്ചാദിനോ ച ഏകവാക്യത്തം സൂചേതി, പകരണസ്സ മഹാവാക്യരൂപത്താ വിപ്പകട്ഠാനിപി വാക്യാനി ആകങ്ഖാദിസഭാവേ അഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധാനുഭവനേനേകവാക്യഭാവമ്പടിപജ്ജന്തേ, വുത്തീ ഹി-

> "ആകങ്ഖായോഗ്ഗതാ സത്താ, ബീജം സന്നിധിനോ യതോ;
> വിപ്പകട്ഠാനി വാക്യാനി, മഹാവാക്യം കരോന്ത്യതോതി.

സാമഞ്ഞേനാതി കമ്മാദ്യവിസേസേന, പുബ്ബാചരിയസമഞ്ഞാവസേനാഹ 'ദുതിയാദികാ'തി, തേന യദ്യപി ത്യാദിനോപി ഭിന്നം പൂരണിയാ ദുതിയാതി സക്കാ വോഹരിതും, തഥാപി സ്യാദീനം ദുകേയേവ ദുതിയാതതിയാ രുള്ഹീതി നത്യാദീനം ദുകാനി ദുതിയാദിസദ്ദേന ഗയ്ഹന്തി, വിസിട്ഠേസൂതി കമ്മാദിനാ വിസേസിതേസു, തിവിധം കമ്മന്തി സകസമയപ്പസിദ്ധിയാ കമ്മസ്സ തിവിധത്തമാഹ, അഞ്ഞേ തു സത്തവിധമിച്ഛന്തി, കഥം-

നിബ്ബത്തിവികതിപ്പത്തി, ഭേദേന തിവിധം മതം,
തത്ഥേച്ഛിതതമം കമ്മം, കമ്മംത്വഞ്ഞം ചതുബ്ബിധം;
ഇച്ഛിതഞ്ചാനിച്ഛിതഞ്ച, നേവിച്ഛിതമനിച്ഛിതം,
തഥാഞ്ഞപുബ്ബം നാഞ്ഞപുബ്ബന്തി, ഏവമഞ്ഞം ചതുബ്ബിധന്തി.

തത്ഥ ഇച്ഛിതാദീനി ഉപരിയേവാപി ഭവിസ്സന്തി, തത്രേച്ചാദിനാ തിവിധം കമ്മം സരൂപതോ ദസ്സേതി, തത്ഥ നിബ്ബത്തികമ്മമേകേ-നേകധാ പരികപ്പേന്തി, തദിഹ പകാസയിസ്സാമ-

സതീ-സതീ വാ പകതി, ന യത്ഥ പരിണാമിനീ,
നിസ്സീയതേ തം നിബ്ബത്തി, കമ്മമഞ്ഞേസമഞ്ഞഥാ;
അസന്തം ജായതേ യം വാ, യം സന്തമപ്പകാസതി,
ഉപ്പത്യാ-ഭിബ്യത്തിയാ വാ, തന്നിബ്ബത്തീതി വുച്ചതീതി.

അയമേത്ഥ അത്ഥോ "കടവികാരസ്സ കാസസങ്ഖാതാ വിജ്ജമാനാ പകതി പരിണാമിനീ കടവികാരമ്പതി പരിണമന്തി യത്ഥപ്പയോഗേ ന നിസ്സീയതേ... കടം കരോതീതേത്ഥ കേവലമത്ഥാവഗമമത്തസ്സ വത്തുമിച്ഛിതത്താ കാസേതി അസുയ്യമാനത്താ ച, പകതിയാ തു സുയ്യ മാനത്തേ വികാരിയം സിയാ, തേനേവ കാസേ കടം കരോതി, തണ്ഡുലേ ഓദനം പചതീതി ദ്വയത്ഥോ കരോതി പചതി ച, തസ്മാ കാസേ കരോതി തണ്ഡുലേ പചതീതി വികാരീയതി, കടം കരോതി ഓദനമ്പചതീതി നിബ്ബത്തീ യതീതി അത്ഥോ, അസതീ വാ പകതി അവിജ്ജമാനത്തായേവ യത്ഥ ന നിസ്സീയതേ... [(യഥാ) (പോത്ഥകേ)] ( ) സംയോഗം ജനയതി വിഭാഗമുപ്പാദയതീതി സംയോഗവിഭാഗാനം കസ്സാപി പകതിയാ അവികാരത്താ സംയോഗവിഭാഗവന്തേ ഹ്യവികതേഹേവ തേസം ജനനതോ, തമേവമ്ഭൂതമനിസ്സിതപകതികം അവിജ്ജമാന (പകതി) കം വാ കാരിയം നിബ്ബത്തികമ്മം നാമാതി ഏകോ, അഞ്ഞേസമഞ്ഞഥാതി വത്വാ തന്ദസ്സേതി 'അസന്ത'മിച്ചാദിനാ, യം അസന്തമവിജ്ജമാനം ജായതേ, തന്നിബ്ബത്തികമ്മം, യഥാ സുഖം ജനയതി ബുദ്ധിമുപ്പാദയതീതി, സന്തം വിജ്ജമാനമേവ വാ കേവലമപ്പകാസിതപുബ്ബം യം ഉപ്പത്തിയാ അഭിബ്യത്തിയാ വാ പകാസതി, തമ്പി നിബ്ബത്തികമ്മം, യഥാ പുത്തം വിജായതിസാമഞ്ഞമഭിബ്യഞ്ജയതീ"തി, തദേവം കേസഞ്ചി മതേന അനിസ്സിതപകതികം അവിജ്ജമാനപകതികന്തി ദുവിധം നിബ്ബത്തികമ്മമ്പി അഞ്ഞേസമ്മതേന അസന്തം ജായമാനം സന്തമപ്പകാസമാനന്തി ദുവിധം നിബ്ബത്തികമ്മമ്പീതിസബ്ബമ്പി അട്ഠിതപുബ്ബമേവ ജായതീത്യസതോ ജാനനാ ന ബ്യതിരിച്ചതിച്ചാഹ-'അസതോ ജനനം കരീയതീ'തി, അവത്ഥന്തരന്തി ഓദനാദിനോ ക്ലേദനാദിലക്ഖണമഞ്ഞമവത്ഥം.

പകത്യുച്ഛേദസമ്ഭൂതം, വികാരിയം കിഞ്ചി കിഞ്ചി തു;
ഗുണന്തരസമുപ്പത്യാ, ഏവം സാ വികതി ദ്വിധാ.

കിഞ്ചി വികാരിയം കമ്മം പകതിയാ കാരണസ്സ ഉച്ഛേദേന സമ്ഭൂതം, യഥാ കട്ഠം ഭസ്മം കരോതീതി കട്ഠസ്സാച്ചന്തപരാവത്തി [പരാവത്തിയാ (പോത്ഥകേ)], കിഞ്ചി പന ഗുണന്തരാനമുപ്പത്തിയാ, യഥാ സുവണ്ണം കടകം കേയൂരം വാ കരോതീതി ഏവം ദ്വിധാ സാ വികതി ഹോതീതി അത്ഥോ, ന വിഭാവീയന്തേതി ന ഗമ്യന്തേ, സാ പത്തി'പാപീയതി വിസയീകരീയതീ'തി കത്വാ.

യത്ര ക്രിയാകതോ കോചി, വിസേസോ നാവഗമ്യതേ;
ദസ്സനാ വാനുമാനാ വാ, സാ പത്തീതി പകിത്തിതാ.

യത്ഥ കിരിയാകതോ കിരിയാസമ്പാദിതോ വിസേസോ അതിസയോ കോചി നാവഗമ്യതേ നപ്പതീയതേ ദസ്സനാ വാ പച്ചക്ഖപ്പമാണേന അനുമാനപ്പമാണേന വാ യഥാ നിബ്ബത്തിവികതീനമതിസയോ പച്ചക്ഖാനുമാനാ വഗമനീയോ, തത്ര ഹി നിബ്ബത്തിയം വിസേസസിദ്ധിരതിപസിദ്ധാ... അത്ഥലാഭാവ്യസ്സ വിസേസസ്സാവിജ്ജമാനസ്സ കിരിയാകത്താ, വികാരിയേ ( ) [(ഏവ) (പോത്ഥകേ)] തു കചി പച്ചക്ഖവിസയോ... കട്ഠം ഡഹതീതി കണ്ഹത്താദിഭാവസ്സ പച്ചക്ഖേനേവോപലബ്ഭനതോ, കചിദനുമാനഗമ്മോ... ദേവദത്തം രോസേതി പസാദയതി വേതി വിസിട്ഠമുഖവണ്ണാദികാരിയാനുമേയ്യത്താ രോസാദിനോ, ഏവം യത്ഥ ന വിസേസസിദ്ധി അപി തു പത്തിമത്തം, സാ പത്തീതി പകിത്തിതാ കഥിതാ, ആദിച്ചമ്പസ്സതി ധമ്മമജ്ഝേതീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ, കഥഞ്ചരഹി അസന്തസ്സ [സന്തസ്സ (പോത്ഥകേ)] പത്തികമ്മസ്സ കിഞ്ചി (അകരോന്ത)സ്സ കാരകത്തം, ന ഹി കിഞ്ചി അകരോന്തം കാരകമ്ഭവിതുമരഹതീതി ഉച്ചതേ-

> ദസ്സനക്ഖമതാഭാസോ, പഗമബ്യത്തിആദയോ;
> വിസേസാ പത്തികമ്മസ്സ, ക്രിയാസിദ്ധിയമിച്ഛിതാ.

അത്ര ദട്ഠും സക്കാ ഇതി ദസ്സനേ ഖമതാ ആഭാസോപഗമോ വിസയത്തോപഗമോ വിസയത്തോപഗമനം ബ്യത്തി ചേതി ഏവമാദയോ വിസേസാ യഥായോഗം പത്തികമ്മസ്സ കിരിയാനിപ്ഫത്തിയം ഇച്ഛിതാ, തതോ തസ്സ കാരകത്തന്തി അത്ഥോ, ആദിച്ചം പസ്സതീതി ഏത്ഥ ഹി ആദിച്ചോ ദട്ഠും സക്കാ, തതോവ സോ ദിസ്സതി അഭിബ്യത്തിഞ്ചോപയാതീതി ദസ്സനകിരിയാനിപ്ഫാദകത്ഥേനാസ്സ കാരകത്തമുപപജ്ജതേ, തഥാ ഞത്രാപ്യാദിസദ്ദഗഹിതവിസേസവസേന കിരിയാസിദ്ധിതോ കാരകത്തം വേദിതബ്ബം , നനു വികാരിയമ്പി നിബ്ബത്തികമ്മമേവ... തേന രൂപേനാസതോയേവ ജനനതോ, പത്തികമ്മമ്പി കിരിയാസമ്ബന്ധരൂപേനാസന്തമേവ പച്ഛാ തഥാ ഭവതീതി നിബ്ബത്തിയേവാതി സച്ചം-

> അത്ഥേസാ വത്ഥുട്ഠിതി, സുഖുമബുദ്ധിഗോചരപതീത്യനുരോധേന,
> തത്ര യമ്പേതം ഘടതേ, യഥാ പതീതി സദ്ദത്ഥാവത്താനതോ.

വിസേസാനുപാദാനതോതി "കമ്മേ ദുതിയാ"തി സാമഞ്ഞേന വുത്തത്താ വുത്തം. കരീയതി കടോ, കതോ കടോ ച്ചേവമാദീസു ത്യാദിപ്പഭുതീഹി അതിഹിതകമ്മാദിനിസ്സയേസുപി ഏകത്താദീസു ദുതിയാദയോ പപ്പോന്തി നിയമാഭാവാ, തഥാഹി പഞ്ചകേ നാമത്ഥേ കടാദിവചനീയസ്സ സമ്ബന്ധീ കമ്മാദ്യത്ഥോ, ത്യാദിപ്പഭുതീതി അനഭി ഹിതസ്സ സങ്ഖ്യാവ്യസ്സാപരസ്സ വിഭത്യത്ഥസ്സാഭിധാനായ അഭിഹിതേസുപി കടാദീസു കമ്മാദീസു ദുതിയാദയോ സിയുന്തി പാണിനിയാ "കമ്മേ ദുതിയാ"ച്ചാദീസു (൨-൩-൨) "അനഭിഹിതേ"തി (൨-൩-൧) വചനമധികരോന്തി, വേയ്യത്തിയായേവ ദുതിയാദീനപ്പസങ്ഗേപി തന്നിസ്സയഭൂതേ-കത്താദ്യത്ഥേ ജോതനായാഭിഹിതേസു ദുതിയാദയോ സിയും, തികേ പന സങ്ഖ്യാകമ്മാദയോ വിഭത്തി വചനീയാ, തത്ഥ യജ്ജപി കമ്മാദിനോ പച്ചയേനാഭിധാനം, തഥാപ്യേകത്താദയോ നാഭിഹിതാതി തസ്സ സങ്ഖ്യാവ്യസ്സാപരസ്സ വിഭത്യത്ഥസ്സാതി ധാനായ അഭിഹിതേസുപി കമ്മാദീസു ദുതിയാദയോ സിയുന്തി പാണിനിയാ "കമ്മേ ദുതിയാ"തി "അനഭിഹിതേ"തി വചനമധികരോന്തി, തമുപദസ്സേന്തോ ആഹ-'തത്രിദം സിയാ'തിആദി, തത്ര തസ്മിം ദുതിയാദി വിഭത്തിവിധാനേ ഇദം ചോദ്യം സിയാ, കിന്തി ആഹ-'പഞ്ചകേ'ഇച്ചാദി, അനഭിഹിതകമ്മാദിനിസ്സയേസുതി അനഭിഹിതാ

കമ്മാദയോ നിസ്സയാ യേസമേകത്താദീനം, തേസൂത്യത്ഥോ, ദുതിയാദയോ വിഭത്തിയോ യഥാ സിയുന്തി ജോതനായാഭിധാനായ ചാതി യുജ്ജമാനവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, അഭിഹിതകമ്മാദിനിസ്സയേസുപീതി അപിസദ്ദേന അനഭിഹിതകമ്മാദിനിസ്സയമേകത്താദിം സമുച്ചിനോതി, ആസങ്കിയാതി പുബ്ബകിരിയായ വുത്തന്തി അപരകിരിയാ വേദിതബ്ബാ, പഞ്ചകേ തികേ ചാ ഭിഹിതകമ്മാദിനിസ്സയേ സേകത്താദീസു ദുതിയാദിപ്പത്തിമാസങ്കാവസേന ദസ്സേത്വാ ചതുക്കവാദീനമ്പി പക്ഖമുബ്ഭാവിയ പരിഹരിതും 'യദിച്ചാ'ദിമാഹ, അയന്തേസമധിപ്പായോ "യദേസാ സങ്ഖ്യാ പാടിപദികത്ഥോ തപ്പടിപജ്ജനേ കമ്മാദയോ വിഭത്തിവചനീയാ, തദാ 'അനഭിഹിതേ കമ്മേ'തിആദിനാ അനഭിഹിതഗ്ഗഹണം കമ്മാദിവിസേസാനമനുഭവന്തമനത്ഥകം... അഭിഹിതേ വിഭത്തിവാച്ചാഭാവതോ, യദാ പനായം പക്ഖോ 'സങ്ഖ്യാ വിഭത്തിവചനീയാ'തി തദാ "കമ്മേ ദുതിയാ" ത്യേവമാദയോ നിദ്ദേസാ വിസയസന്ദസ്സനമത്തായേവ വേദിതബ്ബാ"തി, സബ്ബഥാതി പഞ്ചകതികവാദീനം ചതുക്കവാദീനഞ്ച മതവസേന സബ്ബപ്പകാരേന, സദ്ദത്ഥാബ്യതിരിത്തത്ഥമത്തോയേവാതി ബ്യതിരേകോ ബ്യതിരിത്തം, നപുംസകേ ഭാവേ ക്തോ, ന വിജ്ജതേ ബ്യതിരിത്തം ബ്യതിരേകോ ഭേദോ യസ്സ തം അബ്യതിരിത്തം, അബ്യതിഭിന്നന്തി അത്ഥോ, സദ്ദത്ഥതോ സകത്ഥതോ അബ്യതിരിത്തം അത്ഥമത്തം അത്ഥസാമഞ്ഞം യസ്സ ഓദനാദിസദ്ദസ്സ സോ തഥാ വുത്തോ.

കിഞ്ചാപി വുത്തിയം തബ്ബാദിണാദിസമാസേഹി അഭിഹിതമവുത്തം, തഥാപി തേഹി അഭിഹിതേപ്യേവമേവ ദട്ഠബ്ബന്തി നിദസ്സേന്തോ ആഹ-'ഏവ'മിച്ചാദി, കര-കരണേ കരീയിത്ഥാതി കതോ'ക്തോ ഭാവകമ്മേസു'തി (ഒ-ഒന്നു) കമ്മേ ക്തോ, സതികോതി ഏത്ഥ കീതോതി കമ്മത്ഥേ "ദിസ്സന്തഞ്ഞേപി പച്ചയാ"തി (ർ-ഫ൨൦) ഇകോ, കമ്മതാഗമ്യതേ കിതപ്പച്ചയാദീനം കമ്മേ വിഹിതത്താ, ഏവഞ്ച ധുഹി കിമേകമുദാഹരണം ദത്തമാചരിയേനേ ത്യതോ ആഹ- 'ഉദാഹരണ'ഇച്ചാദി, അനഭിഹിതേതി വചനം വിനാപീതി വചനം വിനാ ഏവാതി അവധാരണേ-അപിസദ്ദോ, സമ്ഭാവനേവാ, യദ്യഭിഹിതേഹി വചനം വിനാപി ദുതിയാദീനമപ്പവത്തി ഭവേയ്യ, വചനസബ്ഭാവേ തു കഥായേവ നത്ഥീതി അത്ഥോ, ഏവഞ്ച പനേത്ഥ ദുതിയാദീനമഭിഹിതേ പസങ്ഗാഭാവോ ജാനിതബ്ബോ "പച്ചതേ ഓദനോ, കതോ കടോച്ചാദോപി യദി ദുതിയാദയോ സിയും പഠമാവിധാനസ്സാവകാസോ ന ഭവേയ്യ തതോ സാമത്ഥിയാനഭിഹിതേയേവ കമ്മാദോ ദുതിയാദയോ സകിരിയാ (യം തദ)ഭിബ്യത്തിയാ ഭവിസ്സന്തി, പഠമേവത്വഭിഹിതേ"തി, ന നുച പഠമായാകാരകമവകാസോ രുക്ഖോ പിലക്ഖോതി [രുക്ഖോ പിലക്ഖോതി ക്രിയാപദം ന സൂയതേതി വിഭത്യന്തരസ്സപ്പത്തി മഞ്ഞതേഭസ്സാപദീപ] കിമിദമുച്ചതേ അകാരകന്തി യദ്യ കാരകം നേദമ്പയോഗമരഹതി തതോ യത്ഥ വിസേസകിരിയാന മസ്സവനം തത്ഥ പദത്ഥസഹചരിതായ സത്തായ പതീതിയാ 'രുക്ഖോ അത്ഥി പിലക്ഖോ അത്ഥി'തി അപേക്ഖീയതീതി കാരകത്തം രുക്ഖാദീന മത്ഥേവേതി [അത്ഥേവേതി ഞതം വത്ഥും പരം പതിപാദയിതും സദ്ദോ പയുജ്ജതേ ഞണഞ്ച സതോഇതി യത്ര ക്രിയാപദന്തരസ്സ അപ്പയോഗോ തത്ര ഉസ്സഗ്ഗതോ സത്താ പതീതിതുത്ഥീതി ക്രിയാപദാനുസങ്ഗര കത്തരി തതിയപ്പസങ്ഗരനവകാസാ പഠമാ ത്യത്ഥോ-ഭസ്സപദീപ], ന ച ഉച്ചം നീചംത്യധികരണവാചിത്തേ [വാചികാ] നിപാതസ്സ അത്ഥീത്യനേന നത്ഥി സമ്ബന്ധോതി ഉച്ചമത്ഥീത്യാധേയ്യസ്സേവ കത്തുത്തം നാധാരസ്സാത്യ കാരകത്തമാധാരസ്സാത്യവകാസോ-ത്ഥി പഠമായാതി "പഠമാവിധാനസ്സാവകാസോ ന ഭവേയ്യാ"തി യഥാവുത്തോ-യം ഹേതു അസിദ്ധോതി ച സക്കാ

വത്തും, അസങ്ഖ്യതോ പഠമാത്യവത്വാ ''പഠമാത്ഥ മത്തേ''തി (൨.൩൯) സാമഞ്ഞവിധാനതോ സിദ്ധോയേവ, യം ഹേതുത്താനഭിഹിതവചനമനത്ഥകമിച്ചേവ ഠിതം.

യഞ്ചാതി ചസദ്ദോ വത്തബ്ബന്തരസമുച്ചയേ അപരമ്പി കിഞ്ചി വത്തബ്ബമത്ഥീതി അത്ഥോ, യഞ്ച ഫലം മഞ്ഞതേതി സമ്ബന്ധോ, യദേത്ഥാന ഭിഹിതാധികാരോ നത്ഥി തദാ യഥാ 'കതോ കടോ'ച്ചത്രത്തേന കമ്മസ്സാഭിഹിതത്താ ദുതിയാ ന ഹോതി തഥാ 'കടം കരോതി വിപുലം ദസ്സനീയ'ന്തി കടസദ്ദതോ ഉപ്പന്നായ ദുതിയായ (വിപുലാദിഗതസ്സ) കമ്മസ്സാ ഭിഹിതത്താ വിപുലാദീഹി വിസേസനേഹി ദുതിയാ ന സിയാ, തതോ ത്യാദി തബ്ബാദിണാദിസമാസേഹി കമ്മസ്സാന ഭിഹിതത്തമത്തേവാതി വിപുലാദീഹിപി ദുതിയാവിധാനസങ്ഖാതം അനഭിഹിതേ''തി (൨-൩-൧) അനഭിഹിത വചനസ്സ അധികാരേ യഞ്ച ഫലം ചിന്തയതീതി അത്ഥോ, യുത്തസ്സാതിമസ്സ അത്ഥോ സമ്ബന്ധസ്സാതി, പച്ചേകം കരോത്യഭിസമ്ബന്ധതായാതി 'കടം കരോതി വിപുലം കരോതി ദസ്സനീയം കരോതി'ച്ചേവം പച്ചേകം പച്ചേകം കരോതിസ്സാഭിസമ്ബന്ധതായാതി അത്ഥോ, കമ്മതാ അത്ഥീതി സേസോ, ഏവം മഞ്ഞതേ-''കടം കരോമീതി പവത്തോ വിപുലം കരോമീ ദസ്സനിയം കരോമീതി ച പവത്തോവാതി വിപുലാദീനമ്പി പച്ചേകം കമ്മതാ അത്ഥേവ, തത്ഥേകസ്സാഭിധാനേ പരേകസ്സ സുഖമവലോകയന്തീതി തദഭിധാനായപി ദുതിയാ ഭവിസ്സതീ''തി, പകാരന്തരാവതാരോ നാചരിയേ നോപരോധിതോതി തമ്പി പനേത്ഥ ദസ്സയിസ്സാമ-''കടസദ്ദാ ഉപ്പജ്ജമാനാ ദുതിയാ കടജാതി കമ്മമഭിഹിതവതീ, ന വിപുലാദിഗുണകമ്മം, തതോ തദഭിധാനായ ച ദുതിയായേവ ഭവതി, അഥവാ കടോവ കമ്മം, തം സാമാനാധികരണ്യേന വിപുലാദീഹിപി ദുതിയാ ഭവിസ്സതി, കടം കരോതി വിപുലോ ദസ്സനീയോതി ഹി വുച്ചമാനേ വിപുലാദയോ കത്തുസമാനാധികരണതായേവ പതീയേയ്യും തസ്മാ കടസദ്ദസാമാനാധികരണ്യമ്പടിപാദയതാ വസ്സമേത്ഥ ദുതിയാ കരണീയാ''തി. നന്വേമിച്ചാദിചോദ്യം, ഏവന്തി ഏവം ഗുണയുത്തസ്സ കമ്മതായ സതി, പപ്പോതീതി കട കമ്മേ-ഭിധാനിയേ (കതോ) തി ക്തപ്പച്ചയസ്സ കതത്താ ഉദാരാദിതോ കരോത്യഭിസമ്ബന്ധാ ദുതിയാ പപ്പോതീതി അത്ഥോ, ഏവം മഞ്ഞതേച്ചാദി പരിഹാരോ, അവയവേന കമ്മം ന വദതീതി സമ്ബന്ധോ, അവയവേനാതി വിസുംവിസും, കിഞ്ചരഹീതി ആഹ-'സഭാവതോ സബ്ബം കമ്മം വദതീ'തി. ഹോതു കാമം ഉദാരാദിതോപി വുത്തേന വിധിനാ പഠമാ, കതസദ്ദതോ കാ പവത്തതീതി ആഹ-'കതസദ്ദതോ പി'ച്ചാദി, അന്തോഭൂതോ അന്തോഗധോ നാമസ്സ സദ്ദസ്സ അത്ഥോ യസ്മിം കമ്മലക്ഖണത്ഥേസോ അത്ഥോ കമ്മലക്ഖണോ അഭിഹിതോ കഥിതോ സമ്പന്നോ സമ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ, നനു 'കതോ കടോ'ച്ചാദോ സഭാവതോ സബ്ബകമ്മവുത്തിയാ അന്തോഭൂതനാമത്ഥവുത്തിയാ ചാത്ഥമത്തേ ഹോതി സബ്ബത്ഥ പഠമാതി 'കടം കരോതി ഉളാരം സോഭനം ദസ്സനീയ'ന്തി കടാദിതോപി ഉപ്പന്നായ ദുതിയായ കമ്മസ്സാഭിഹിതത്താ ഉളാരാദീഹി പഠമാപ്പസങ്ഗോ സിയാതി അഭിഹിതാഭിധാനപ്പസങ്ഗോപഗതം ചോദനം മനസി നിധായാഹ-'കടാദിസദ്ദോ തി'ച്ചാദി, സാമഞ്ഞേനാതി വിസും വിസും കടാദിസാമഞ്ഞേന.

''കത്തുരിച്ഛിതതമ''ന്ത്യനേന (൧-൪-൪൯) കത്തുനോ കിരിയായ സമ്ബന്ധി തുമിട്ഠതമം തസ്മിം ഇച്ഛിതതമേ കമ്മസഞ്ഞം വിധായ നിബ്ബത്യാദികേസുതീസു കമ്മേസു ദുതിയാ വിധീയതേ പാണിനീയേഹി, ഇച്ഛിതതമത്തഞ്ച തദത്ഥത്താ കിരിയായ, ഓദനം പചതി ഗാവുമ്പയോ ദോഹതിത്യാദോ(ഹി) ഓദനാദ്യത്ഥാ

പചനാദികിരിയാരബ്ഭതേതി ഓദനപയാദീനമിച്ഛിതതമത്തം, തദുപദസ്സേന്തോ ആഹ-'യം കത്തു'ച്ചാദി, വിഭത്തിം വിധായ ദുതിയാഭിമതാതി സമ്ബന്ധോ, പുന പയാദിനിപ്ഫത്തിനിമിത്തം യംകിഞ്ചി ദോഹനാദികിരിയാ യുത്തം കരണാദിരൂപേന അകഥിതം ഗവാദികമിച്ഛിതം കാരകം, തഥാപി "അകഥിതഞ്ചാ"തി (൧-ർ-൩൧) കമ്മസഞ്ഞം വിധായ തേനേവ ദുതിയാ വിധീയതേ, തദുപദസ്സേതുമാഹ-'ഉപയുജ്ജമാനേ'ച്ചാദി, അത്ര ചേവമകഥിതനിയമോ കതോ വാത്തികകാരേന-

പുച്ഛിചിഭിക്ഖീനം ദുഹി,യാചീനം നിമിത്തമുപയോഗേ;
പുബ്ബവിധിമ്ഹി-കഥിതം, ബ്രൂസാസീനഞ്ച ഗുണാസത്തന്തി.

ഉപയുജ്ജതേ ഇട്ഠത്ഥസിദ്ധിയം ബ്യാപാരീയതീത്യുപയോഗോ-പയോപ്പഭുതി, തസ്മിം, നിമിത്തം ഗവാദി, അപുബ്ബവിധിമ്ഹി അപാദാനാധികരണാദി പുബ്ബസഞ്ഞാ വിധാനാഭാവേ, വിധാനേ ഹി മാണവകാ മഗ്ഗം പുച്ഛതി, രുക്ഖാ ഫലാന്യവചിനാത്യാദി യഥാരഹം ഭവതി, ഗുണാസത്തന്തി ഗുണേന സത്തം സമ്ബന്ധീ, ഗുണസദ്ദേനേത്ഥ പധാനസാധനം ധമ്മാദികം വത്തുമിച്ഛിതം പധാനസാധനഞ്ഹി കിരിയായോപകാരകമുപകാരിയം പധാനഭൂതം കിരിയമപേക്ഖിയ ഗുണോ ഭവതി, ചോ-നുത്തസമുച്ചയേ, പധാനന്തു ധമ്മാദിനോ പവത്തിയാ തദത്ഥത്താ, ഉപയുജ്ജമാനഞ്ച തം പയോപഭുതിചേതി വിസേസനസമാസം കത്വാ ഉപയുജ്ജമാനപയോപ്പഭുതിനോ നിമിത്തന്തി ഛട്ഠീസമാസോ, പഭുതി സദ്ദേന ഗവാദിനോ ഗഹണം, ആദിസദ്ദേന ഗോമന്താദിനോ, ദുതിയേനാദി സദ്ദേന അധികരണാദിനോ, ചതുത്ഥേന വിനയാദിനോ, വിധാനന്തി ദുതിയാ വിധാനം, ദുതിയാവിധാനമഭിമതന്തി യോജനീയം. പാണിനിയേഹി "തഥാ യുത്തഞ്ചാനിച്ഛിതം" (൧-ർ-൫൦) ഇച്ചനേന കമ്മസഞ്ഞം വിധായ "കമ്മേ ദുതിയാ" (൨-൩-൨) ത്യനേനേവ ദുതിയാ വിധീയതേ, തന്ദസ്സേതുമാഹ-'യേനേ'ച്ചാദി, "തഥാ യുത്തഞ്ചാനിച്ഛിത"ന്തിമസ്സ അത്ഥോ യേനേവേച്ചാദിപഞ്ചികാപാഠാനുസാരേന വേദിതബ്ബോ, യുജ്ജതേതി കിരിയാഭിസമ്ബജ്ഝതേ, യുത്തന്തി കിരിയാഭിസമ്ബന്ധം, അത്ര തു-

യദ്യബുദ്ധ്യാഹിലങ്ഘാദി, തദാഹ്യാദിമനിച്ഛിതം;
യദാ ലജ്ജാഭയാദീഹി, തദേച്ഛി തതമം മതം.

"തഥാ യുത്തഞ്ചാനിച്ഛിത"ന്തി സുത്തേനസ്സ പരിയുദാസവുത്തിതോ ഇച്ഛിതാ അഞ്ഞമനിച്ഛിതമനഭിമതമിതരഞ്ച, തതോയേവ'ഗാമം ഗച്ഛന്തോ രുക്ഖമൂലമുപസപ്പതീ'ത്യത്ര നേവിച്ഛിതനാനിച്ഛിതസ്സപി രുക്ഖമൂലസ്സ കമ്മ സഞ്ഞാ സിദ്ധാതി തത്ഥ "കമ്മേ ദുതിയാ"തി ദുതിയാ വിധീയതേ, തന്ദസ്സേതി'നേവിച്ഛിതനാനിച്ഛിതസ്മാ'ഇച്ചാദി, രുക്ഖമൂലം നേവിച്ഛിതം പുബ്ബമനഭിമതത്താ, നാപ്യനിച്ഛിതം അപ്പടികൂലത്താ, ഗാമഗമേന ഹ്യസ്സ തപ്പരതാ, രുക്ഖമൂലോപസപ്പനന്തു പസങ്ഗാഗതന്തി രുക്ഖമൂലാനമ്പി കിരിയാഭിസമ്ബന്ധോ അത്ഥേവ, അത്രാപി-

നേവിച്ഛിതാനിച്ഛിതന്തു, മബുദ്ധിയുപസപ്പനേ;
മൂലം വിസ്സമനത്ഥന്തു, തമിച്ഛിതതമം സിയാ.

ബ്രൂസാസിനഞ്ചാതി ചസദ്ദോപസങ്ഗഹിതേ ദസ്സേതുമാഹ-'ഏവ'മിച്ചാദി, ഏത്ഥ ഗാമദേവദത്തഗഗ്ഗാനമകഥിതസഞ്ഞാ, അജാദയോ ത്വിച്ഛിതതമാ, ആദിസദ്ദേന 'പത്ഥേതി ഗാവും പുരിസം ദിജോ'ത്യാദയോ സങ്ഗഹിതാ,

നയതിനീ=പാപുണനേ, വഹതി വഹ=പാപുണനേ, ഹരതി ഹര=ഹരണേ, ജയതിജി=ജയേ, സബ്ബത്ഥലേച ഏത്ഥേ അയാദേസേ ച രൂപം, ദണ്ഡ=ദണ്ഡനേ ചുരാദിത്താ ണിമ്ഹി രൂപം, അഥ "അധിസീട്ഠാസാനം കമ്മം"ത്യാദിനാ (ഫ-ർ-ർന്റ) തേന തേന കമ്മസഞ്ഞം വിധായ 'പഠവിം അധിസേസ്സതീ'തി ആദോ (തത്ഥ) തത്ഥ "കമ്മേ ദുതിയാ"തി (ന-ന്ന-ന) ദുതിയാ വിധീയതേ തേഹി തേഹി സത്ഥ കാരേഹി, സബ്ബത്ഥേവേത്ഥ ലോകസ്സ കമ്മവചനിച്ഛാതി കമേനേതംഞ്ഞസഞ്ഞാപുബ്ബകം കമ്മമുപദസ്സേന്തോ ആഹ-'അധിപുബ്ബ'ഇച്ചാദി, യായ വത്തിച്ഛായ ദുതിയാ സിയാ തായ വത്തിച്ഛായ കമ്മതാ കഥംഹിനാമാതി സമ്ബന്ധോ, നേവ ഉപലബ്ഭന്തീതി കദാചികസ്സചി സിയാതി സമ്ബന്ധോ, പയതിതബ്ബന്തി സുത്തന്തരമാരബ്ഭനീയം, തത്ഥേവം കിം ഭവതോ മനസി ദോസധിജമ്ഭനേനാതി അത്ഥോ, ധമ്മേതി ഏത്ഥാപി ഏവം സദ്ദം യോജേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, യഥാ ആധാരേ കമ്മവചനിച്ഛാ, തഥേഹാപി ആധാരവചനിച്ഛാതി അത്ഥോ, തേനേവാഹ-'ധമ്മേതി ആധാരവചനിച്ഛാ'തി, ധമ്മേ അഭിനിവിസതേതി സമ്ബന്ധോ, ഏവംസദ്ദസമാനത്ഥത്താ തഥാ സദ്ദസ്സ തദത്ഥാനുസാരേനേവ വിഞ്ഞായതീതി തഥാസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വിസും ന വുത്തോ, പാനഞ്ച ആചാരോച പാനാചാരം, തംപാനാചാരമസ്സ ആധാരസ്സ തസ്മിം തപ്പാനാചാരേ, പാനത്ഥാചാരത്ഥധാതുസമ്ബന്ധീ യോ നദ്യാദി കോ ആധാരോ സോ പാനാചാരവായേവാതി ആഹ- 'പാനത്ഥാചാരത്ഥാനം ധാതൂനമാധാരേ'തി , കേസഞ്ചീതി അനിയമേന കേസഞ്ചി സദ്ദസത്ഥകാരാനം, ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം ആധാരവചനിച്ഛാപക്ഖേ, പതിപരീഹി ഭാഗേചേത്യവസിദ്ധാതി ഇമിനാ പതിസദ്ദസ്സ ധാതുനാ അയുത്തതം ദസ്സേതി... യദി യുജ്ജേയ്യ ഛട്ഠിയാഭാവാ, തേനാഹ-'യദാത്വി'ച്ചാദി, വുത്തിയം തേനാതി തസദ്ദേന, അപിസദ്ദോപസങ്ഗഹിതം തതിയമ്പി ഗഹേത്വാ വാചാതി ബഹുവചനനിദ്ദേസോ.

ന്ന. കാല

യദാ കാലദ്ധാനമിച്ചാദിനാ'മാസമാസതേ കോസം സയതി'ച്ചാദോ അകമ്മകേഹിപി യോഗേ കാലഭാവദ്ധദേസാനം പരേഹി കമ്മത്തമനുഞ്ഞാതന്തി ച, യദാത്വിച്ചാദിനാ തു കിരിയാവ സബ്ബേനസബ്ബം ന സൂയതി, തഥാ സതി കുതോ ച കമ്മത്തന്തി തേഹേവ വുത്തന്തീ ച ദസ്സേതി, ഗമ്മ മാനകിരിയായോഗോപി ന നിസ്സിതോ... മാസമാസതേച്ചാദീസു ആസനാദി [ആസനാദീസു (പോത്ഥകേ)] കിരിയാനം മാസാദിയോഗോ വിയ കല്യാണിത്തഗുണാദിയോഗോ ച ലോകസ്സ പതീതിപഥമുപയാതീതി, ന സിജ്ഝതീതി കിരിയാ ന ഹോന്തി ഗുണദബ്ബാനീതി കിരിയാസമ്ബന്ധാഭാവാ കമ്മത്താഭാവോതി ന സിജ്ഝതി, ഗുള്ളേന മിസ്സാ ധാനാ ഭജ്ജിതയവാ ഗുളധാനാ. അജ്ഝയനകിരിയായ പബ്ബതേന ച മാസകോസാനം സാകല്ലേന സമ്ബന്ധാഭാവാ അച്ചന്തസംയോഗാഭാവോതി മാസസ്സാതിആദീസു ന ദുതിയാ. പുബ്ബണ്ഹേ സമയന്തി ഇമിനാ പുബ്ബണ്ഹേ സമയോതി സത്തമീആമാദിസമാസം ദസ്സേതി, അച്ചന്ത മേവാതി ഇമിനാ സമയസ്സ സാകല്ലേന വിഹരണകിരിയായ സമ്ബന്ധമാഹ, യംസമയം കരുണാവിഹാരേന വിഹാസി, തം ഏകംസമയന്തി സമ്ബന്ധോ, ഉപസങ്കമനകിരിയായച്ചന്തമേവ യുത്തോതി ഇമിനാ നിവാസനവിഹരണ കിരിയാഹിപി പുബ്ബണ്ഹസമയാദീനമച്ചന്തമേവ യുത്തതം ഉപലക്ഖേതി, പകാരന്തരേനാപി സിദ്ധിയമാസങ്കമുബ്ഭാവയതി 'യദാ ത്വി'ച്ചാദിനാ, വിഭത്തിയാ വിപല്ലാസോ യഥാപകതമതിക്കമ്മ അഞ്ഞഥാ ഭവനം, ഇധ പന സത്തമി യമ്പത്തായം സത്തമ്യത്ഥേ ബാഹുലകേന "കമ്മേ ദുതിയാ"ച്ചേവ ദുതിയാപ്പത്തി.

തതിയാഭിമതാതി "അപവഗ്ഗേ തതിയാ"തി (൨-൩-൬) വചനേന പാണിനിയാനംപപഞ്ചത്തമഭിമതാ, കഥമ്പന കാലദ്ധാനം കരണത്തമിച്ചാസങ്കിയ കരണത്തമേസമ്പടിപാദേന്തോ ആഹ-'തഥാപി'ച്ചാദി, തഥാപീതി വുത്തക്കമേന കരണത്തസമ്ഭവാ തതിയായ വിജ്ജമാനായപി, സിയാതി തതിയാ സിയാ, തഞ്ചാതി തം കരണഞ്ച. കാരകമജ്ഝേതി എത്ഥ ഛട്ഠീ സമാസോ കാരകസദ്ദേന ച സത്തികാരകം ഗഹിതന്തി (ആഹ) 'ദ്വിന്നം കത്തുസത്തീനം മജ്ഝേ'തി, അഭിന്നസ്സാപി ഹി ഏകസ്സ ദേവദത്താദികത്തുനോ ഭിന്നാനം തംസമവേതാനം കത്തുസത്തീനം മജ്ഝേ കാലദ്ധാനാനി, സത്തിഭേദമേവ ബ്യഞ്ജയമാഹ-'തഥാഹി'ച്ചാദി, ഏകത്ഥാതി ഏകസ്മിം ദേവദത്തേ, ദ്വീഹേതീതേ (ഭുഞ്ജിക്രിയാ) സാധനന്തി സമ്ബന്ധോ, ദ്വിന്നം അഹാനം സമാഹാരോ ദ്വീഹം തസ്മിം. ഇസുമസതീതി വാ, ഇസുമ്ഹി ആസോ അസ്സേതി വാ നിപ്ഫന്നേന ഇസ്സാസസദ്ദേന ഗമ്മമാനം കിരിയം ദസ്സേതി 'ഇസ്വസനേ'തി, നനു'ച്ചാദി ചോദ്യം, ധനുപഞ്ചസതം കോസോ, ഏവമഞ്ഞതേ'ച്ചാദി പരിഹാരോ, ഛട്ഠിയാസമ്പത്തായന്തി കോസസ്സേകദേസേതി ഏവം ഛട്ഠിയാ സമ്പത്തായം, മുത്തസംസയേനേദം സമാനന്തി മുത്തോ സംസയോ യസ്മിം അവധ്യാദോ തേനേതം തുല്യന്തി അത്ഥോ. വുത്തിയം അഭിമതാതി "സത്തമീ പഞ്ചമിയോ കാരകമജ്ഝേ"തി (൨-൩-൭) വചനേന സത്തമീപഞ്ചമിയോ പപഞ്ചത്തമഭിമതാ, ദ്വീഹേ ഭുഞ്ജിസ്സതീതി ദ്വീസു ദിവസേസു ഗതേസു ഭുഞ്ജിസ്സതീതി അത്ഥോ, "യബ്ഭാവോ ഭാവലക്ഖണ"ന്തി (൨-൩-൩) സത്തമീ, സകസകകാരകവചനിച്ഛായേവാതി ഹി ഇദം ബാഹുല്ലം നിസ്സായ വുത്തം, ദ്വീഹാ ഭുഞ്ജിസ്സതി കോസാ വിജ്ഝതീതി ദ്വീഹാ നിക്ഖമ്മ ഭുഞ്ജിസ്സതി, കോസാ നിക്ഖമ്മ ഠിതം ലക്ഖം വിജ്ഝതി ഉപാത്തവിസയോ-യമവധി, കോസേ വിജ്ഝതീതി കോസേ ഠിതം ലക്ഖം വിജ്ഝതീതി അത്ഥോ.

൪. ഗതി

കതചത്ഥസമാസാതി കതോ ചത്ഥസമാസോ യേസു തേ തഥാ വുത്താ, അഞ്ഞപദത്ഥവുത്തയോതി അഞ്ഞപദത്ഥേ വുത്തി യേസന്തി ബ്യധികരണഞ്ഞപദത്ഥസമാസോ, ചത്തസമാസേ ഗത്യാദീനം വിസുംവിസും പധാനത്താ തേഹി പരം പയുജ്ജമാനോ അത്ഥസദ്ദോ ഗത്യാദീഹി പച്ചേകമഭിസമ്ബജ്ഝതീതി മഞ്ഞതേ, അഥ സുത്തേ 'പയോജ്ജേ'ഇച്ചേതാവത്യുച്ചമാനേ പയോജ്ജോ സയം കത്താതി കഥം വിഞ്ഞായതി യേന 'പയോജ്ജേ കത്തരീ'തി വിവരണം കതമിച്ചാസങ്കിയാഹ-'ഗത്യാദ്യത്ഥ'മിച്ചാദി, ആദിസദ്ദേന ബോധാ ദീനം ഗഹണം, തക്കിരിയാസമത്ഥോവാതി തസ്സാ ഗത്യാദികായ കിരിയായ സമത്ഥോ ഏവ നിയുജ്ജതേതി സമ്ബന്ധോ, കിരിയാകരണേ സമത്ഥോ നാമ കത്താവാതി ആഹ-'സോച കത്താ'തി. ദുതിയായ സിദ്ധായാതി വക്ഖമാനനയേന പയോജ്ജസ്സ കത്തുനോ കമ്മത്തസിദ്ധിയാ "കമ്മേ ദുതിയാ"തി സുത്തേനേവ കമ്മേ ദുതിയായ സിദ്ധായ. കിം ലക്ഖണോ-യം നിയമോ യദത്ഥമി ദമാരഭീയതിച്ചാഹ-'ഗത്യാദ്യത്ഥാന'മിച്ചാദി, പച്ചുദാഹരീയിസ്സതേ 'ഏതേസമേവേ'ച്ചാദിനാ, തഥാചാബ്ഭുപഗമേ, പയോജ്ജോ കത്താ ന കമ്മം ത്യബ്ഭുപഗമ്മ പയോജ്ജേ കത്തരീ'തി വിവരിതന്തി അത്ഥോ, സാമത്ഥിയമ്പനഇച്ചാദിനാ സാമത്ഥിയസരൂപമാഹ, ഗതി ആദ്യത്ഥാനന്തി പദച്ഛേദോ, നിയുജ്ജമാനോ പയോജകബ്യാപാരസങ്ഖാതായ കിരിയായ സമ്ബന്ധീയമാനത്താ കമ്മഭൂതോവ ഭവതീതി അത്ഥോ, അയമേത്ഥാധിപ്പായോ "ഗമനാദികിരിയായ സാധനത്താ യദിപി പയോജ്ജോ കത്താ, തഥാപി സോ

പയോജകേന ഗമനാദീസു ബ്യാപാരിയമാനോ പയോജകസ്സ ബ്യാപാരലക്ഖണായ കിരിയായ സമ്ബന്ധീയമാനോ യദി കമ്മം ന ഹോതി അഞ്ഞഥാ കിം ഹോതീതി അഞ്ഞഥാനുപപത്തിലക്ഖണേന സാമത്ഥിയേന കമ്മഭൂതോവ ഹോതീ"തി [(അത്ഥോ) (പോത്ഥകേ)] ( ), പതീയതേതി ഇമിനാ പതീതിവസേനേവാസ്സ കമ്മതാ, സഭാവതോ തു പയോജ്ജോ കത്താവാതിപി ഞാപേതി, പയോജകോതി സബ്ബത്ഥ ദേവദത്താദികോ വിഞ്ഞേയ്യോ, അത്ഥഗഹണസ്സാതി "സദ്ദാകമ്മകഭജ്ജാദീന"ന്തി അവത്വാ "സദ്ദത്ഥാകമ്മകഭജ്ജാദീന"ന്തി അത്ഥഗ്ഗഹണസ്സ, ബോധത്ഥസ്സ ഉദാഹരണന്തി സേസോ, നനു വചനപ്പയോജനം ദസ്സയതാ വചനമേവോപദസ്സിയ പഞ്ഹോ കാതബ്ബോ, അഥ 'ഏതേസമേവാ'ത്യവിജ്ജമാനേനേവ കഥം ത്യാസങ്കിയാഹ 'ഏതേസമേവേ'ച്ചാദി, ഹേട്ഠാ വുത്തക്കമേന നിയമത്ഥത്താ വചനസ്സ ഏവകാരോ ലബ്ഭതി, സമ്ബന്ധിവചനത്താ ഏതസദ്ദസ്സ തേന യഥാപഠിതാ ഗത്യാദയോവ വിസേസ്സഭൂതാ സങ്ഖേപേന പരാമസീയന്തീതി ഏതേസമേവാതി കതന്തി മഞ്ഞതേ [ഏവോസഞ്ഞാതി മഞ്ഞതേ (പോത്ഥകേ)], (ഗച്ഛതി ദേവദത്തോതി...പേ॰... നഹോതീതി) ഇമിനാ ഇമമത്ഥഞ്ച ജോതേതി "യദിപി കിരിയാഭിസമ്ബന്ധാ പയോജ്ജസ്സ വിയ കത്തുനോപി കമ്മത്തമ്പസജ്ജതി, തഥാപി പയോജ്ജേതി വുത്തത്താ കത്തരി ദേവദത്തേ ദുതിയാ നപ്പസജ്ജതീ"തി, അഭിമതാതി "ഗതിബുദ്ധ്യാ"ദി (൧-൪-൩൨) സുത്തേന പയോജ്ജസ്സ കത്തുനോ കമ്മസഞ്ഞം വിധായ തസ്മിം പയോജ്ജേദുതിയാഭിമതാ, ചരഹിസദ്ദോ പുച്ഛായം, പയോജ്ജേതീതി അസ്മിം ഉദ്ദേസേ തദാ കഥം ഭവിതബ്ബന്തി സേസോതി യദാചരഹിച്ചാദിവാക്യസ്സാവസാനേ പയോജ്ജേതീതി അസ്മിം ഉദ്ദേസേ വചനസമീപേ'തദാ കഥമ്ഭവിതബ്ബ'ന്തി പാഠസേസോ ഹോതീതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, യാവതാതി തതിയന്തപടിരൂപകോ നിപാതോ, യസ്മാ ദത്ഥോ വത്തതേ, യസ്മാ ദുതിയാ പപ്പോതി തസ്മാ 'യഞ്ഞദത്തേനേ'തി ഭവിതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ.

൫. ഹരാ

നിയമേനേച്ചാദിനാ വചനാരമ്ഭസ്സ പയോജനമാഹ, സാപി തതിയാപി [ദുതിയാപിതി വത്തബ്ബ] യദാത്വിച്ചാദിനാ ഹരതി നാഹാരത്ഥേ [നഹരത്യത്ഥേ (പോത്ഥകേ)] തിപി വിഞ്ഞാപേതി, ഉഭയത്ഥാതി ദുതിയായ പത്തായ അപ്പത്തായ ച, വിഭാസാ വികപ്പോതി അത്ഥോ, കാരേതികര-കരണേ, ലേത്തായാദേസാതിലത്ത ഏത്തഅയാദേസ്സ, വദ-വചനേ, അഭിവദനമഭിവാദോ തം കരോതീതി "ധാത്വത്ഥേനാമസ്മീ"തി (൫-൧൨) ഇമ്ഹി നാമധാതു 'അഭിവാദി'തിസുത്തേ നിദ്ദിട്ഠോതി ആഹ-'അഭിവാദിസ്മാ'ഇച്ചാദി.

൬. നഖാ

ഖാദയതി ആദയതി ഖാദ, അദ=ഭക്ഖണേ, അവ്ഹാപയതി വ്ഹേ=അവ്ഹാനേ ആപുബ്ബോ, "പയോജകബ്യാപാരേ ണാപിചേ"തി (൫-൧൬) ണാപിമ്ഹി പുബ്ബസരലോപോ, കന്ദയതി കന്ദ=അവ്ഹാനരോദനേസു.

"വഹിസ്സാനിയന്തുകേ"തി ഗണസുത്തേ അയമേത്ഥോ "വഹിസ്സധാതുസ്സ പയോജ്ജേ കത്തരി നിയന്തുരഹിതേ ദുതിയാ ന ഭവതീ"തി, നിയന്താ സാരഥി കിരിയാസിദ്ധിം നിയാമകോതി വത്വാ തമേവ പകാസേതുമാഹ-'കിരിയങ്ഗ'മിച്ചാദി, കിരിയങ്ഗ കിരിയോപകരണഭൂതം ബലീബദ്ദാദിം കിരിയാകാരണം, നിയമേത്വാതി ഏകസ്മിം കരണീയേ കിരിയാ വിസയേ പതിട്ഠപേത്വാ, വാഹയതി ഭാരം ദേവദത്തേനേത്യത്ര ഹി ദേവദത്തോ

പഞ്ഞവാ പുരിസോ നിയന്താരമന്തരേനേവ ഭാരം വഹതീത്യനിയന്തുകോ കത്താ, വാഹയതി ഭാരം ബലീബദ്ദേ ഇച്ചത്ര തു ബലീബദ്ദാ നിയന്താ രമന്തരേന ന വഹന്തീതി സനിയന്തുകാ.

"ഭിക്ഖിസ്സാഹിംസായ"ന്തി ഗണസുത്തസ്സായമത്ഥോ "ഭക്ഖിസ്സാഹിംസത്ഥസ്സ പയോജ്ജേ കത്തരി ദുതിയാ ന ഭവതീ"തി, അഥ കഥമേത്ഥ ഹിംസത്ഥതാ ഭക്ഖിസ്സ ഹിംസാ ഹി ചേതനാവതി സമ്ഭവതി, ന ചേത്ഥസസ്സം ചേതനാവന്തന്തി ആഹ-'സബ്ബേ'ഇച്ചാദി, സബ്ബേതി രുക്ഖാദയോ, ഭാവാ പദത്ഥാ, ഇദാനി സബ്ബദസ്സനാനുകൂലഹിംസത്ഥതമുപദസ്സേതുമാഹ-'യദിവേ'ച്ചാദി, നനു ബുദ്ധവചന നിസ്സിതമിദം ബ്യാകരണം, തഥാ സതി സമ്മതമേവേ-ത്ഥോ-പദസ്സേത്വാ ഗന്തബ്ബം കിന്നാമാഞ്ഞദസ്സനോപഗാതാധിരേനാതി തുണ്ഹീ ഹോതി നിക്കാരണിസ്സാ [നിക്കമ്മിസ്സാ (പോത്ഥകേ)] ഭവതോ-പായോതി വിഞ്ഞായതി, പരത്ഥാനുബദ്ധകിച്ചം പന മഹാപുഞ്ഞപഞ്ഞാ ന കിഞ്ചി വിയ മഞ്ഞന്തി, ഹോതി (ഹി) ഏതേന പരത്ഥോ "മതന്തരേപി സിദ്ധി സിസ്സാനം, തംതം മതഞ്ഞുനോ വാ കദാചി കരഹചി യദിദമവലോകേയ്യും തേ ചേത്ഥാവതാരം [ചേത്ഥകാരം (പോത്ഥകേ)] ലഭേയ്യും ഏതാദിസോ ച പഞ്ഞവാ പടിലദ്ധബുദ്ധവചനപ്പസാദോ'തി തദവതാരേന ച ബുദ്ധേ ഭഗവതി കമേന ദള്ഹം പസാദം പടിലഭേയ്യു"ന്തി, ഏവമേവം തത്ഥ തത്ഥ തംതംബ്യാകരണോദാഹരണപ്പസങ്ഗേപി തദനുസാരേനേവ തന്തംപയോജനം വേദിതബ്ബം, ന നിരത്ഥകകഥാപസുതോ-യമാചരിയോതി.

ദുഹാദീനം ത്വേവമാദോ അമ്ഹാകമ്പരമഗുരുനാ രതനമതിപഞ്ചികാലങ്കാരാദികാരേന നാനാകാരസാരത്ഥവേദവേദിതു [വേദാവേദിത (പോത്ഥകേ)] മഹാപഞ്ഞാപാടവാനം പഞ്ഞവന്താനം സാമിനാ മഹാസാമിനാ സമ്ബുദ്ധസാസനരതനവരോപകാരകേന 'ഇദമേത്ഥ വിചാരണീയം'ത്യഭിധായ നാനാമതന്തരമാകഡ്ഢിയ ബഹും സമ്പവേദിതമത്ഥി, മയമ്പനേത്ഥ ആചരിയേനാധിപ്പേതമത്തമേവാലമ്ബ അത്ഥമ്പ കാസയിസ്സാമ. സത്യപ്യനേകദസ്സനഭേദേ സിട്ഠപ്പയോഗാനുസാരേന യത്ഥ പധാനേകമ്മനിത്യാദിപ്പഭുതയോദിസ്സന്തി, യത്ര ത്വപ്പധാനേത്യാദീ, യത്രോഭയത്രപി, തംസബ്ബമിഹ ഭസ്സകാരാദ്യനുമതക്കമേന പടിപാദയമാഹ-ദുഹാദീന'മിച്ചാദി, ഏത്ഥാദിസദ്ദോ പകാരവാചീ, തേന യാചിപ്പഭുതയോ ഗയ്ഹന്തി, കമ്മദ്വയയുത്താനന്തി നിദ്ധാരണേ ഛട്ഠീ, തേന കമ്മദ്വയയുത്താനം മജ്ഝേ ദുഹാദീനമപ്പധാനേപി ഗവാദോ കമ്മേ ത്യാദിപ്പഭുതയോതി യോജനാ . ഇച്ചാദിതിആദിസദ്ദേന 'അവരുന്ധതി വജം ഗാവം അവരുന്ധീയതേ വജം ഗോ'ഇച്ചാദീനം പരിഗ്ഗഹോ, ഗമനാദ്യത്ഥാന മിത്യാദിസദ്ദേന ബോധത്ഥാദീനം ഗഹണം. ഗമീയതേ ഗാമോ ദേവദത്തന്തി ഏത്ഥ കഥം പയോജ്ജത്തസമ്ഭവോതി ആഹ-'പുരിസേ'ച്ചാദി, യജ്ജപി ഗാമോ തുണ്ഹീ ഹോതി നിബ്യാപാരത്താ പുരിസോവ തു ഗമനകിരിയം നിപ്ഫാദേതി, തഥാപി പുരിസസ്സ ഗമനകിരിയായ യംഫലപ്പത്തിലക്ഖണം, തമുഭിന്നമ്പി ഗാമപുരിസാനം സമാനന്തി പുരിസ കിരിയാതുല്യഫലത്താ ഗാമോപി ഗമനകിരിയായ കത്തുബ്യപദേസേ കാരണം ഭവതീതി അധിപ്പായോ, തഥാഹി ഗാമം ഗച്ഛന്തോ കോചി ഗാമേ ആസന്നേ സതി വദതി 'ആഗതോ ഗാമോ പത്തോ ഗാമോ'തി, അതോഞ്ഞേസന്തി യേ കമ്മദ്വയയുത്താ ദുഹാദയോ ഗമനാദ്യത്ഥാചോദാഹടാ, ഏതേഹി അഞ്ഞേസം, പധാനേ കമ്മേഭി അജാദിമ്ഹി പധാനേ കമ്മേ, പധാനത്തമ്പന അജാദീനം കിരിയായ പയോജനത്താ, അജാദ്യത്ഥാ ഹ്യാനയനകിരിയാരഭ്യതേ. അയമ്പനേത്ഥ സങ്ഗഹോ-

“ദുഹി യാചി രുധി പുച്ഛി, ഭിക്ഖി ചി ബ്രുവി സാസി ച;
ജി ദണ്ഡി പഥി മന്ഥി ച, ധാതൂ ഹോന്തി ദുഹാദയോ.

ഗത്യാദിസുത്തപട്ഠിതാ, ഗത്യാദ്യത്ഥാ ഭവന്തി തേ;
നീവഹഹരകസാച, നീവഹാദീ ഭവന്തി തേ.

ദ്വികമ്മകേസു ചേതേസു, അപ്പധാനേ ദുഹാദിനം;
ത്യാദിപ്പഭുതയോ ഹോന്തി, പധാനേ നീവഹാദിനം;
ഉഭയത്ഥ പയോഗാനു, സാരാ ഗത്യത്ഥആദിനം”തി.

പയോഗോ പന സമ്ബന്ധചിന്തായമിഹ ച വുത്താനുസാരേന സബ്ബഥാ വിഞ്ഞേയ്യോ.

൭. ധ്യാദി

പുബ്ബേ കിരിയാനിസ്സയേന [കാരകനിസ്സയേന (പോത്ഥകേ)] ദുതിയായ വിഹിതത്താ ആഹ ‘ഇദാനി’ച്ചാദി, ധിസദ്ദസ്സ അത്ഥപ്പധാന നിദ്ദേസേന വാ ആദിസദ്ദേന വാ ‘ഹാ ദേവദത്ത’ന്തിപി ഹോതി, ഹാ ദേവദത്തദുക്ഖന്തി തു ദുക്ഖേന യോഗാ ദേവദത്തേന ന യുത്തോ ഹോതീതി പഠമാവാമന്തണേ. നനുച അന്തരാസദ്ദേന യോഗേ യഥാരാജഗഹനാലന്ദാഹി ദുതിയാ [(തഥാ)] അന്തരാ ച രാജഗഹം അന്തരാ ച നാ ലന്ദ(ന്തി തഥാ) അന്തരാമഗ്ഗേതി എത്ഥ മഗ്ഗതോപി [അന്തരാമഗ്ഗതോപി] കസ്മാ ന ദുതിയാതി തേനായോഗാ, യേസഞ്ഹി തംമജ്ഝം തേ തേന യുജ്ജന്തീതി തേഹിയേവ ദുതിയാ, അഥവാബ്ഭുപഗതേപി തംയോഗേ തംസമ്ബന്ധീയേവ മഗ്ഗോതി മുഖ്യത്താ തതോ [സബ്ബസ്സ (പോത്ഥകേ)] ന ദുതിയാ, അത്രാപി ഛട്ഠീയേവ പപ്പോതി അന്തരാ തഞ്ച മഞ്ച കമണ്ഡലുഉന്തി, തവ മമ മജ്ഝേ കമണ്ഡലുത്യത്ഥോ, അഥ കമണ്ഡലുസദ്ദതോ ദുതിയാ കസ്മാ ന ഭവതി സതിപ്യന്തരേന യോഗേ തസ്സ പധാനത്താ, തഥാഹി കമണ്ഡലുനോ സകത്ഥാ പവത്തി, തുമ്ഹമ്ഹാനന്തു പരത്ഥാ-കമണ്ഡലുവിസേസനത്തേന തേസം പവത്തത്താ, തത്ര കമണ്ഡലുനോ സകത്ഥേ വത്തമാനത്താ പധാനത്തേനാവതത്താ പാടിപദികതോ അച്ചുതത്താ പരത്താ പഠമേവ ഭവതീതി ജിനിന്ദബുദ്ധിന്യാസ. നിന്ദാദി ലക്ഖണസ്സ സമ്ബന്ധസ്സ സബ്ഭാവാ സബ്ബത്ഥ സമ്ബന്ധഛട്ഠിയാ സമ്പത്തായം വചനം, ആകതിഗണോ-യം.

൮. ലക്ഖണി

ലക്ഖണാദീസ്വത്ഥേസുതി നാമസ്സാ [കസ്സാ (പോത്ഥകേ)] യമത്ഥനിദ്ദേസോതി ആഹ ‘അഭിനായോ യുത്തോ’ച്ചാദി, തേനാതി അഭിനാ യുത്തസ്സാത്ഥനിദ്ദേസ കാരണേന, ലക്ഖണസദ്ദേന ഹേതു വത്തുമിച്ഛിതോതി ആഹ-‘തത്ഥേ’ച്ചാദി, ദുവിധോ ഹേതു, വുത്തഞ്ഹി സുബോധാലങ്കാരേ “ജനകോ ഞാപകോ ചേതി, ദുവിധാ ഹേതവോ സിയു”ന്തി (൨൭൨), സമുപലക്ഖയതീതി സമുപലക്ഖണം, സങ്കേതമത്തം ഞാപകം, ന തു ജനകം, സങ്കേതോപി ലക്ഖണമുച്ചതേ ലക്ഖീയതേ കാരിയമാനേനാതി കത്വാ, ജനകസ്സാപ്യത്ര ലക്ഖണത്തേന ഗഹണേ പയോജനം “അനുനാ” (൨-൫൦) ഇച്ചത്ര ദട്ഠബ്ബം. കഞ്ചിപകാരന്തി ഇമിനാ ഇത്ഥംസദ്ദസ്സ അത്ഥം വദതി. പത്തോതി ഇമിനാ ഭൂതസദ്ദസ്സ, എത്ഥ ഹി ഭൂധാതു പത്തിയം വത്തതേ, രുക്ഖോലക്ഖണന്തി രുക്ഖോ ഞാപകഹേതൂതി അത്ഥോ... രുക്ഖേന വിജ്ജുയാ ഞാപീയമാനത്താ, ആചരിയജിനിന്ദബുദ്ധി പന അഞ്ഞഥാ വണ്ണയതി, തസ്സേദം മതം-

ക്രിയായ ജോതകോ നായം, സമ്ബന്ധസ്സ ന വാചകോ;
നാപി ക്രിയന്തരാപേക്ഖീ, സമ്ബന്ധസ്സ തു ഭേദകോതി.

അയമേത്ഥ അത്ഥോ "അയമഭി അഭിനന്ദതിത്യാദീസു വിയ കിരിയായ ജോതകോ ന ഹോതി, ഛട്ഠീ വിയ സമ്ബന്ധസ്സ വാചകോ ന ഹോതി, നിക്ഖോസമ്ബീത്യത്ര ഗമനകിരിയാപേക്ഖീ നിസദ്ദോ വിയ നാപി കിരിയന്തരാ പേക്ഖീ, കിഞ്ചരഹി സമ്ബന്ധസ്സ തു ഭേദകോ വിസേസകോ ഭവതീ"തി തമുപദസ്സേതുമാഹ-'അഞ്ഞേ തു'ച്ചാദി, ഏത്ഥ ഇതിസദ്ദോ നിദസ്സനേ, രുക്ഖമ്പത്വാ വിജ്ജോതതേ ഇതിഏവം പത്തികിരിയായ പത്വാതിവുത്തരുക്ഖപാപനകിരിയായ ജനിതോതി അത്ഥോ, തഥാഹി രുക്ഖസ്സ വിജ്ജുയാ പാപനാഭാവേ വിജ്ജുയാ ലക്ഖിയായ തല്ലണസ്സ ച രുക്ഖസ്സ യോ ലക്ഖിയലക്ഖണഭാവോ സമ്ബന്ധോ, സോ കേന സമ്പാദിതോ ഭവേയ്യ, നനു സമ്ബന്ധേ അഭിനാ ജോതീയമാനേ രുക്ഖസ്സ ലക്ഖണവുത്തിതാ കഥം ജോതീയതീതി ആഹ-'ലക്ഖണത്ഥോച വിസയഭാവേനാ'തി, തഥാചേത്യാദിനാ തസ്മിം പക്ഖേ സമ്ഭാവിതം ദോസമുബ്ഭാവയതി, തത്രായ മിച്ചാദിനാ യഥാവുത്തദോസപരിഹാരായ പരേഹേവാഭിധീയമാനമ്പരിഹാരമാഹ, പരിഹാരോപദസ്സനേനാസ്സാപി പക്ഖസ്സാദുട്ഠതാഖ്യാപനേനേസോപി പക്ഖോ-ബ്ഭുപഗതോത്യവസേയോ, അതോയേവുപരി യഥാവുത്ത പക്ഖനിസ്സയേനേവ ബ്യാഖ്യായതേ, ദേവദത്തസ്സ സാധുത്തസങ്ഖാതഇത്ഥമ്പകാരപ്പത്തിയാ വിസയഭാവേനാവട്ഠിതാ മാതാ തത്ഥ വത്തതി നാമാതി ആഹ-'മാതുയാ'തിആദി, മാതാ ച ഇത്ഥമ്ഭൂതേ പവത്താ വിസയ ഭാവേന ദേവദത്തോ ച തത്ഥ വിസയീഭാവേന, തേസഞ്ച വിസയവിസയീഭാവലക്ഖണോ സമ്ബന്ധോ ഇത്ഥമ്പത്തിലക്ഖണായ കിരിയായ ജാതോ, സോ മാതുസമ്ബന്ധോ ഹോതി കാരണവസേന, സോചാതിനാ ജോതീയതീതി മാതു തേനാഭിനാ യോഗോതി ആഹ-'യ്വായ'ച്ചാദി, മാതുസമ്ബന്ധോഇതി യോജനാ, ഇത്ഥമ്പത്തിയാതി ഇത്ഥമ്പത്തിലക്ഖണായ കിരിയായ കരണഭൂതായ, ഏവം മഞ്ഞതേ "കിഞ്ചാപി സോ സമ്ബന്ധോ ദേവദത്തേനാപ്യവിനാഭാവീതി തസ്സ സോഭിനാ ജോതീയതേ, തഥാപി മാതുസമ്ബന്ധോഭിനാ ജോതീയതീതി 'മാതു തേന യോഗോ'തി ച (വുച്ചതി)... സദ്ദസത്തിയാ തഗ്ഗതായേവ ദുതിയായ ഉഭയഗതസ്സാപി സമ്ബന്ധസ്സ ജോതനതോ"തി രുക്ഖോ രുക്ഖോ തിട്ഠതീതി സമ്ബന്ധോ, ഠിതിമ്പടിച്ചാതി ഠിതിന്നിസ്സായ ഏസം രുക്ഖാനം യോ ച സമ്ബന്ധോതി യോജനാ, രുക്ഖാനന്തി ഇമിനാ രുക്ഖാ കിരിയായ പരേ സമ്ബന്ധിനോതി ഞാപേതി, ഠിതിമ്പടിച്ചാതി ഇമിനാ പന തിട്ഠതിസദ്ദവചനീയാ സാധ്യരൂപാ ഠിതികിരിയാ രുക്ഖതോ പരേ സമ്ബന്ധീതി, അചേതനാനം രുക്ഖാനമപേക്ഖാവിരഹേപി ലോകമ്പതീതിവസേന 'പിപതീസാ'ദീനം വിഞ്ഞായമാനത്താ വിഞ്ഞായമാനഠാനാപേക്ഖണകിരിയായസാധ്യസാധനലക്ഖണോ സമ്ബന്ധോ ജാതോതി വിഞ്ഞേയ്യം, സോ ച രുക്ഖസമ്ബന്ധോ-ഭിനാ ജോതീയതീതി ആഹ-'സോ'തിആദി, ദ്വിബ്ബചനേനേവ ജോതനീയാതി വിച്ഛാത്ഥേ വുത്തിമത്തേ സതീപി വിഭത്തിയാ [വിച്ഛത്ഥേ വുത്കിമത്തേത്യാദിവചനം വിചാരേരേതബ്ബംവിതത്തിയാ അബിസദ്ദസ്സച വിച്ഛത്ഥേ വുത്തിയാ അഭാവാ, ലക്ഖണിത്ഥമ്ഭൂതി ഹി പകതിവിസേസനം] ജോതേതുമസമത്ഥത്താ വിച്ഛായ ജോതനായ ദ്വിബ്ബവചനം കത്തബ്ബമേവാതി അധിപ്പായോ.

ൻ. പതി

ഉപാദിയമാനോതി അബ്ഭുപഗമ്മമാനോ, യദി പന ഉപാദിയമാനോ ഭാഗോ, അനുപാദിയമാനോ കഥന്തി ആഹ-'യോ പനാ'തിആദി, തഗരകുട്ഠാ ഗന്ധബ്ബവിസേസാ, മമാഭജതീതി മം ആഭജതി, മമ കോട്ഠാസോ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

൶൦. അനു

നതുലക്ഖണന്തി സച്ചകിരിയാ വുട്ഠിയാ ഹേതു ഹോതി, ന തു സങ്കേതോതി അത്ഥോ, ഹേതുത്താ ലക്ഖണത്താഭാവേ സച്ചകിരിയായ കഥം ലക്ഖണേ ദുതിയാതി ഹേതുത്തേപി ലക്ഖണത്തമസ്സ സാധേന്തോ സാധമ്മപയോഗേനാന്വയമാഹ-'യം സകിമ്പി'ച്ചാദി, ഏത്ഥ ഹി ലക്ഖണം സച്ച കിരിയാതി പടിഞ്ഞാ, [പക്ഖോ (പോത്ഥകേ)] സകിമ്പി നിമിത്തതായ കപ്പനത്താതി ഹേതു, യം സകിമ്പി നിമിത്തതായ കപ്പതേ തമ്പി ലക്ഖണം ഭവതി, യഥാ'അപി ഭവം കമണ്ഡലുപാണിം സിസ്സമദ്ദക്ഖീ'തി സാധമ്മപയോഗേനാന്വയോ ദട്ഠബ്ബോ, കപ്പതേതി സമത്ഥോതി അത്ഥോ, കമണ്ഡലു പാണിമ്ഹി അസ്സേതി കമണ്ഡലുപാണീ, അപീതി പഞ്ഹേ, കദാചി കേനചി കമണ്ഡലുപാണിസിസ്സോ ദിട്ഠോ സോ തമേവ ദസ്സനം ലക്ഖണം കത്വാ പുച്ഛതി 'അപി'ത്യാദിനാ, അഥ യഥാ വുത്തേന ഹേതുനോപി ലക്ഖണത്തമത്ഥു തഥാപി പരവിപ്പടിസേധേന ഹേതുമ്ഹി തതിയാ കസ്മാ ന സിയാതി ചോദയമാഹ 'ന നേവമ്പി'ച്ചാദി, പുബ്ബവിപ്പടിസേധേനാതി അപവാദപുബ്ബവിപ്പടിസേധേന, തഥാഹി ഛട്ഠിയാ പവാദോ ഹോതി ഹേതുമ്ഹി തതിയാവിധി... സമ്ബന്ധഛട്ഠിയാ പത്തായ ഹേതുതതിയാവിധാനതോ ഉപപദവിഭത്തിവിധിപി ഛട്ഠിയാപവാദോ... സമ്ബന്ധവിസേസാഭിബ്യത്തിഹേതുനോപപദേന യോഗേ തസ്മിംയേവ സമ്ബന്ധേ വിധാനതോ, തത്ഥ ഹേതുതതിയാവകാസോ 'ധനേന കുല'ന്തി, ഉപപദവിഭത്തിയാവകാസോ 'രുക്ഖമനുവിജ്ജോതതേ'തി, സച്ചകിരിയമനു പാവസ്സീതി തു ഹേതുമ്ഹി ലക്ഖണേ-പവാദവിപ്പടിസേധേ സതി പുബ്ബവിപ്പടിസേധേന ദുതിയാ ഭവതി.

൶൧. സഹ

സഹത്ഥേ-നുനോ വത്തനേ പബ്ബതേന യോഗോ കഥന്തി ആഹ'പബ്ബതേനേ'ച്ചാദി.

൶൨. ഹീനേ

വിസയഭാവേനാതിആദിനാ ഹീനത്ഥേതി വിസയസത്തമിത്തമാഹ, വിജാനനപ്പകാരമാഹ-'ഹീനേ'ച്ചാദി, തേനാതി അനുനാ, കഥം തേന യുത്തത്തം ഉക്കട്ഠസ്സാതി ഹീനുക്കട്ഠസമ്ബന്ധമുഖേന വിഭാവേന്തോ'തത്ഥാ'തിആദിമാഹ, തത്ഥാതി ഹീനേച്ചാദിനാ വുത്തേ തസ്മിം, യതോതി ഉക്കട്ഠസാരിപുത്താദികോ, ഹീനോതി പഞ്ഞവത്താദി(തോ നിക്കട്ഠോ, സോ സാരിപുത്താദികോ ഉക്കട്ഠോ) ഹീനത്ഥവിസയോ ജായതേ... തബ്ബിസയേ തസ്സ ഉക്കട്ഠതാ പത്തിതോ, ഹീനുക്കട്ഠസമ്ബന്ധോ പന അതിസായനാദികായ കായചി കിരിയായ കതോതി ദട്ഠബ്ബം.

൶൩. സത്ത

കിന്തം ആധിക്യമിച്ചാഹ- 'അധികാധികീസമ്ബന്ധോ'തി, അധികോ അസ്സ അത്ഥീതി അധികീ=ധാരീ, അഥാധികീവിനിമുത്തേ അധികാധികിസമ്ബന്ധോ

കഥമവസീയതേ നഹ്യത്രാധികീ കോചി സൂയതിച്ചാഹ-'നവിനേ'ച്ചാദി, ഇതി സദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി യഥാവുത്തസമ്ബന്ധസാധനോ, തദോപസദ്ദേനയോഗോതി തദാ ഉപസദ്ദേനാധികിനോയോഗോതി അത്ഥോ. ദിട്ഠത്താ സമ്ബന്ധസ്സ അധികസ്സാപ്യുപസദ്ദേന യോഗാ തതോപി കസ്മാ ന സത്തമീത്യാഹ-'അധികമ്ഹാതി'ച്ചാദി, യഥാ ഏകായേവ വിഭത്തിയാ ഉഭയഗതസ്സാപി സമ്ബന്ധസ്സ ജോതിതത്താ വിജ്ജുസങ്ഖാതലക്ഖിയാ സത്തമ്യഭാവോ, ഏവമിധാ പീതി പുബ്ബേ വുത്തസമാധിമതിദിസന്തോ ആഹ-'ലക്ഖിതാ വിയ സത്തമ്യ ഭാവോ'തി, "മാണികാ ചതുരോദോണാ, ഖാരിത്ഥീ ചതുമാണികാ".

൧൧. സാമി

കിന്തം സാമിത്തമിച്ചാഹ-'സസ്സാമിസമ്ബന്ധോ'തി, കായ കിരിയായ ജനിതോതി ആഹ-'പരിപാലനാദികിരിയായ ജനിതോ'തി, തഞ്ചാതി സാമിത്താപേക്ഖോ നപുംസകനിദ്ദേസോ, സമ്ബന്ധസ്സാനേകവിധത്താ ആഹ'സബ്ബത്ഥ സമ്ബന്ധേ'തി, ആഖ്യായതേതീമസ്സ അത്ഥോ വിധീയതേ ഞാപീയതേതി, ദിട്ഠന്തോ-പനീതോത്ഥോ സുഖേന പടിപത്തും സക്കാതി പസിദ്ധമനുവദിയമാനമപ്പസിദ്ധഞ്ച വിധീയമാനം ദിട്ഠന്തമാഹ-'യഥാ യോ കുണ്ഡലീ സോ ദേവദത്തോ'തി, കുണ്ഡലിത്തമ്പസിദ്ധം, ദേവദത്തത്തമപ്പസിദ്ധമിച്ചാഹ-'കുണ്ഡലിത്താനുവാദേനേ'ച്ചാദി. യഥേവോഭയാധിട്ഠാനത്തേപ്യുപസജ്ജനതോവ ഛട്ഠീ 'രഞ്ഞോ പുരിസോ'തി, ന വിസേസ്സതോ 'പുരിസസ്സ രാജാ'തി, തഥാ സമ്ബന്ധാഭിബ്യഞ്ജനകേനാധിനാ യോഗേപി വിസേസനതോവ ഭവതി, നാഞ്ഞതോതി ആഹ-'തത്ഥാ'തിആദി. ബ്യതിരേകമാപാദീയതീതി കാരകഛക്കതോ ബ്യതിരിത്തത്താ സമ്ബന്ധോ ബ്യതിരേകോ തം ആപാദീയതി പാപീയതീതി അത്ഥോ, ഉഭയതോതി സംതോ സാമിതോ ച, അധിബ്രഹ്മദത്തേ പഞ്ചാലാതി ബ്രഹ്മദത്തസ്സ പഞ്ചാലാ സന്തകാ [സാമിനോ (പോത്ഥകേ)] തി അത്ഥോ, സന്തകാ [സാമിനോ (പോത്ഥകേ)] ഹി പഞ്ചാലാ, ന സാമി [നസം (പോത്ഥകേ)], അധിപഞ്ചാലേസു ബ്രഹ്മദത്തോതി പഞ്ചാലാനം ബ്രഹ്മദത്തോ സാമീത്യത്ഥോ.

൧൩. കത്തു

കിം ലക്ഖണോ-യം കത്താഇച്ചാഹ-'കത്തരി'ച്ചാദി, ഗച്ഛതി ദേവദത്തോച്ചാദോ കത്തരി പതിട്ഠിതം, പചത്യോദനം ദേവദത്തോച്ചാദോ കമ്മേ പതിട്ഠിതം കിരിയം കരോതീതി സമ്ബന്ധോ, കരോതീതി ച ഇമിനാ അനത്ഥ ബ്യപദേസോവ സിദ്ധോ-യം കത്തു വോഹാരോതി ഞാപേതി, കേനചി പയുജ്ജമാനോപി സകേ കമ്മേ സയമേവ പധാനത്തമനുഭവതീതി'പയുത്തോ വാ പധാനഭാവേനാ'തി വുത്തം ഹോതി ചേത്ഥ-

> പധാനതായ യോ കത്തു, കമ്മട്ഠം കുരുതേ ക്രിയം;
> സാ കത്താ നാമപ്പയുത്തോ, പയുത്തോ വാത്യയം ദ്വിധാതി.

തത്ഥ പുരിസേന കതന്തി അപ്പയുത്തോ, പുരിസേന കരോതി ദേവദത്തോതി പയുത്തോ, നനു കിരിയാ-യമബ്യവധാനേന കരണാധികരണേ ഹേവ സാധ്യതേ കത്താരാ തു ദൂരട്ഠേന, തഥാസതി കഥമനേകസാധനസാധനീയം കിരിയം കത്താവ കരോതി മുഖ്യഭാവേനാപരേത്വമുഖ്യഭാവേനാതി വുച്ചതേ-

കത്തുതോഞ്ഞേസമുബ്ഭൂത്യാ, വിവിത്താലോചനാദിനാ [വവിവേകേച ദസ്സനാതി വാക്യപദീയേ, പവിവേകേച കാരകന്ധരാമഭാവേദിസ്സഭേ കത്തരിക്രിയാ അത്ഥി ഭവതി വിജ്ജതിച്ചാദോ തിതടീകാ, തതിയപാഥാനംപാത ഫം, നംപാത റ്ർന്പ];
ദൂരാദപ്യുപകാരിത്തേ, കത്തു വാത്തപ്പധാനതാ.

അയമേത്ഥ അത്ഥോ "കത്തുനോ സകാസാ അഞ്ഞേസം കരണാദീനം ഉബ്ഭൂത്യാ സമ്ഭവേനച, തഥാഹി പസിദ്ധകരണസഭാവോപി ഫരസു കത്താരയത്തവുത്തിതായാധികരണമ്ഭ വതി'ഫരസുമ്ഹി ഠപേത്വാ ഛിന്ദതീ'തി, വിവിത്തസ്സ കരണാദീഹി പുഥബ്ഭൂതസ്സ, കത്തുനോ കിരിയായ ആലോചനേന ദസ്സനേന ച 'ദേവദത്തോ അത്ഥി ഭവതി വിജ്ജതീ'തി [വുഥബ്ഭൂതസ്സാനേന ആലോചനേന ദസ്സനേനച കത്തുനോദേവദത്തേനദേവദത്തം ഭവതി വിജ്ജതീതി (പോത്ഥകേ)], ആദിസദ്ദേന കരണാദിനോ (തദധീന) പവത്തിആദീനം ഗഹണം, ഇമിനാ കാരണേന ദൂരതോ ഉപകാരിത്തേപി കത്തുയേവ സപ്പധാനതാ സിയാ"തി, പുനപി-

ഥാല്യാദീനന്തു കത്തുത്തം, ഹോതേവാചേതനാനപി;
യതോ സദ്ദസ്സ വുത്യത്ഥേ, മിച്ഛാത്യാസേന-നാദിനാ.

അയമേത്ഥ അത്ഥോ "അചേതനാനമ്പി ഥാലീഅസിആദീനം കത്തുത്തമ്ഭവതി യഥാവണ്ണിതസപ്പധാനത്തനിമിത്താഭാവേപി, കസ്മാതി ചേ യതോ കാരണാ അത്ഥേ അത്തനോ അഭിധേയ്യേസദ്ദസ്സ വുത്തി പടിപത്തി അനാദിനാ മിച്ഛാഭ്യാസേനഭവതി തസ്മാ ഥാല്യാദീനന്തിആദി പകതം, കിം വുത്തം ഹോതി "അഞ്ഞഥാ സദ്ദത്ഥോ, അഞ്ഞഥാ സഭാവത്ഥോ, ന ഹി സദ്ദോ ബാഹ്യേ വത്ഥുമ്ഹി ബ്യാപാരമാപജ്ജതി, തഥാഹി-

അഞ്ഞഥേ വാഗ്ഗി സംസഗ്ഗാ, ദാഹം ദഡ്ഢോതി മഞ്ഞതി;
അഞ്ഞഥാ ദാഹസദ്ദേന, ദാഹത്ഥോ സമ്പതീയതേ.

ബാഹ്യപദത്ഥസ്സ സഭാവോ വിയ ഹുത്വാ മിച്ഛാഭ്യാസേന അനാദിനാ പന പവത്തേന ബാഹ്യേ വത്ഥൂനി അവിജ്ജമാനേന കരണഭൂതേന ഥാല്യാദീനം കത്തുത്തം ഹോതീ"തി. അഥ ച പന-

വത്തിച്ഛാദോ പവത്തേഹി, സപ്പധാനത്ത ഹേതുഹി;
കത്തുധമ്മേഹി വുത്തേഹി, കത്താ സദ്ദാവ ഞായതേ.
ഏ്വകസ്സാമുഖ്യവത്ഥാഹി, ഭേദേന പരികപ്പനേ;
കമ്മത്തം കരണത്തഞ്ച, കത്തുത്തം ചോപജായതേ.

വുത്തേഹീതി 'കത്തുതോഞ്ഞേസമുബ്ഭൂത്യാ'ച്ചാദിനാ, സദ്ദാവാതി സദ്ദേ തേധമ്മാ ഹോന്തു വാ മാ വാ കത്തുസമ്ബന്ധിയഥാവുത്തധമ്മവചനിച്ഛായ സദ്ദതോവ കത്താ പതീയതേ, നിയമേന ന വത്ഥുതോതി അത്ഥോ, അമുഖ്യാ വത്ഥാഹീതി ബുദ്ധിയാ തദാകാരതായ പരിണാമാവത്ഥാഹി, ഹന്ത്യത്ത നാവത്താനന്തി ഏ്വകസ്സേവാത്തനോ കമ്മത്താദി ജായതേ, അതോയേവാച്ഛന്തമസന്തോപി അങ്കുരോ ജനനകിരിയായ കത്താ ഭവതി 'അങ്കുരോ ജായതേ'തി, വുത്തം ഹി-

പുരാസഞ്ജനിതോ [പുരാസഞ്ജാതിതോ] ഭാവാ, ബുദ്ധയവത്ഥാനി ബന്ധനോ;
അവസിട്ഠോ സതാഞ്ഞേന, കത്താ ഭവതി ജാതിയാഞ്ഞതി.

സതാ അഞ്ഞേന ദേവദത്താദിനാ.

കിന്തം കരണം നാമാതി ആഹ-'യോ പനാ'തിആദി, യോതി യോ പദത്ഥോ, ഇമിനാ ഇദം ദീപേതി "കരണബ്യപദേസായ സുത്തന്തരാഭാവേപി കരോത്യനേനേതി കരണന്ത്യന്വത്ഥതോ പസിദ്ധോ-യം കരണവോഹാരോ"തി, അത്രേദം പടിഭാനം-

യം വത്തുമിച്ഛിതം കത്തു, ക്രിയായച്ചന്തസാധനം;
കരണന്തം ദ്വിധാ ഹോതി, ബാഹ്യബ്ഭന്തരഭേദതോതി.

തത്ഥ യംവത്തുമിച്ഛിതംത്യാദിനാ ഇദം ദസ്സേതി-"ന വത്ഥുതോ കിഞ്ചി കരണം നാമ അത്ഥി, വചനിച്ഛാവസേന പന പസിദ്ധകരണാനമ്പി ഫരസുആദീനം 'ഫരസു ഛിന്ദതി, ഫരസുമ്ഹി ഛിന്ദതീ'തി കത്തുഅധികരണത്തസ്സപി, പസിദ്ധാധികരണാനമ്പി തദനുത്താദിവിസേസസമ്ഭവേ ഥാല്യാ പചതീ'തി കരണത്തസ്സപി ദസ്സനതോ വചനിച്ഛാതോയേവ കരണം കാരകം വിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി, തഞ്ച ദുവിധന്തി ആഹ-'ദ്വിധാ ഹോതീ'തിആദി, തത്ഥ അസിനാ ഛിന്ദതീതി ബാഹ്യം, ചക്ഖുനാ പസ്സതീത്യബ്ഭന്തരം. കിരിയാനിമിത്തത്താ കാരകന്തി ഇമിനാ കാരകസദ്ദസ്സ നിമിത്തപരിയായത്തമാഹ. പകതി യാഭിരൂപോച്ചാദോ കിരിയായാവിജ്ജമാനത്താ സമ്ബന്ധമത്തം വിഞ്ഞായതീതി സമ്ബന്ധലക്ഖണാ ഛട്ഠീ സിയാ, സമേന ധാവതീത്യാദോ തു കിരിയായ വിജ്ജമാനത്തേപി കമ്മത്തം വത്തുമിച്ഛിതന്തി ദുതിയാ സിയാ, സമം ധാവതി വിസമം ധാവതീത്യത്ഥോ, തഥാ ദ്വിദോണേനാതി ദ്വേദോണേ കിണാതീത്യത്ഥോ, പഞ്ചകേനാതി പഞ്ച പരിമാണസ്സ പഞ്ചകോ പഞ്ചകം വഗ്ഗം കത്വാ പസവോ കിണാതി പഞ്ചപഞ്ച കത്വാ കിണാതീത്യത്ഥോതി വാത്തികകാരേന 'തതിയാ വിധാനായോപസങ്ഖ്യാനം'കതം, തം ദസ്സേതുമാഹ- 'പകതിആദീഹീ'തിആദി, യത്ഥേസംകരണഭാവോതി യസ്സം കിരിയായമേ സമ്പകത്യാദീനം കരണത്തം, തം കിരിയം കഥയതീതി സമ്ബന്ധോ, സബ്ബസ്സേവ പദത്ഥസ്സ സത്താബ്യഭിചാരതോ ആഹ-'ഭൂ'ഇച്ചാദി, പകതിയാഭിരൂപോതി സഭാവേനായമഭിരൂപോ ഭവതി, ന തു വത്ഥാലങ്കാരാദിനേത്യത്ഥോ, കരോതിസ്സ ഗമ്മമാനത്തേ പന പകതിയാഭിരൂപോ കതോതിആദി, തദാ കത്തരിയേവ തതിയാ, യം യസ്മാ അഞ്ഞഗോത്തോ ഗോതമോ ന ഹോതി അതോച ഗോതമോ ഭവതീതി സമ്ബന്ധോ, നനുച ദ്വിദോണ പഞ്ചകാ കയമ്പടിച്ച കമ്മഭൂതാ ഹോന്തി ദ്വിദോണാദിനാ കേയത്താ തതോ കിമുച്ചതേ'കയമ്പടിച്ച ദ്വിദോണപഞ്ചകാ കരണാനി ഭവന്തീ'ത്യാ സങ്കീയാഹ-'തഥാഹി'ച്ചാദി, ഇദം വുത്തം ഹോതി-"ദ്വിദോണാദിസദ്ദേന ഹി ന ഗയ്ഹുപഗം വത്ഥുമുച്ചതി, തേഹി പന ദ്വിദോണാദ്യത്ഥം മൂലം താദത്ഥിയാ ഭിഹിതന്തി ന വുത്തദോസാവസരോ"തി.

൧൭. സഹ

യഥാക്കമമാഗമനകിരിയായ ഥൂലത്തഗുണേന ഗോമന്തദബ്ബേന ച സമ്ബന്ധം ദസ്സേതും 'തം യഥേ'ച്ചാദിമാഹ, ഉദാഹരണമത്തം ദസ്സേന്തോപി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാപി ദസ്സേതീതി വുത്തം 'സബ്ബത്ഥേവ വാ'തിആദി, പുത്തേന സഹാഗതോതിആദീസു ആഗമനാദികിരിയമ്പടിച്ച ദ്വേ കത്താരോ

പധാനാപ്പധാനവസേന, തേസു പധാനേ കാരിയസമ്പച്ചയഞായേന വാ ബഹുലംവചനേന വാ പധാനേ കത്തരി പച്ചയോ, ഇതരേ'കത്തരി തതിയാ'ത്യേവ തതിയാ സിദ്ധാ, തതോ-യം വചനാരമ്ഭോ-നത്ഥകോതി മഞ്ഞമാനോചോ ദേതി 'നനപി'ച്ചാദിനാ, ഞ്ഞേനാഭിധീയതേ പിതേതി പധാനകത്താ, തുല്യോപി കിരിയാസമ്ബന്ധേ പിതാപുത്താനം പിതാത്ര പധാനം സദ്ദചോദിതത്താ, പുത്തോ-പ്പധാനമസദ്ദചോദിതത്താ , സദ്ദബ്യാപാരാപേക്ഖായ ഹി പധാനാപ്പധാനായ വവത്ഥാനം, പിതുരേവാത്രാഗതാദിസദ്ദസാമാനാധികരണ്യാ ആഗമനകിരിയാ സമ്ബന്ധോ സദ്ദേനോച്ചതേ, നേതരസ്സ സദ്ദസത്തിസഭാവതോ, തഥാ വിധാ ഹി സദ്ദസ്സ സത്തി യതോ പിതുരേവാത്ര കിരിയാ സമ്ബന്ധം സക്കോതി പടിപാദേതും, ന പുത്തസ്സ, ഏവഞ്ചാഗതോച്ചാദോ ഏകവചനമുപജ്ജതേ, അഞ്ഞഥാ ഹി ബഹുവചനം സിയാ, 'പിതാ പുത്താ ആഗതാ'തി. (യദി) വുത്തനയേന തതിയാ സിദ്ധാ 'സിദ്ധേ സത്യാരമ്ഭോ നിയമായ വാ വികപ്പായ വാ' ന ചേത്ഥ നിയമോ, നാപി വികപ്പോ, തതോ കിമനേന യോഗേനാ ത്യാസയേനാഹ-'അപ്പധാനേയേവ'ച്ചാദി. നയിദമേവമിച്ചാദി പരിഹാരോ. സഹഭാവമത്തം വത്തുമിട്ഠം വാതി യോജനാ, സാമത്ഥിയാതി ഭേദാധിട്ഠാനത്താ സഹത്ഥയോഗസ്സ പുത്തസ്സാപി കിരിയാഭിസമ്ബന്ധോ വിഞ്ഞായതി കഥമഞ്ഞഥാ സഹത്ഥയോഗോ സിയാതി ഇമിനാ അത്ഥ ബലേന. അത്ഥഗ്ഗഹണന്തി സുത്തേ "സഹത്ഥേനേ"തി അത്ഥഗ്ഗഹണം. പരിയായത്ഥന്തി പരിതോ അയന്തി അവഗച്ഛന്തി അത്ഥമനേനേതി പരിയായോ അത്ഥോ പയോജനം യസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ, ഏത്ഥ ച പരിയായത്ഥമേവാതി നാവധാരണം, അതോയേവ വിനാപി സഹസദ്ദപ്പയോഗം തപ്പരിയായപ്പയോഗം വാ സഹത്ഥേന യോഗേ വിധാനതോ അസത്യപി സഹാദിസദ്ദപ്പയോഗേ യത്ഥ തദത്ഥോ ഗമ്യതേ തത്ഥാപി ഭവത്യേവ തതിയാ... ഗമ്യമാനേന സഹത്ഥേന യോഗാ, യഥാ"സ്യാദി സ്യാനേ"തി. (൩-൧) സഹ പരിയായേനാതി സഹസദ്ദസ്സ പരിയായതോ. വിസേസാനുപാദാനതോതി "സഹയുത്തേ-പ്പധാനേ"തി (൨-൩-൧൯) പാണിനീയ സുത്തേ വിയ അപ്പധാനേതി വിസേസസ്സാനുപാദാനതോ.

൧൯. ലക്ഖണേ

ലക്ഖീയത്യനേനാതി ലക്ഖണം സങ്കേതോ, കിന്തം കമണ്ഡലുപ്പഭുതി, അത്ഥേ കാരിയസ്സാസമ്ഭവാ തംവാചീഹി വിഭത്തീതി മഞ്ഞമാനേന യംവിവരണം കതം 'ലക്ഖണേ വത്തമാനതോ'തി, തമുല്ലങ്ഗിയാത്ഥം വദതി 'യോ അത്ഥോ'ഇച്ചാദി, വത്തമാനതോതി വിഞ്ഞായതി... നാമസ്മാ പച്ചയവിധാനപ്പ സങ്ഗതോ, ഉപാത്തോതി ഗഹിതോ. കഞ്ചിപ്പണരമാപന്നസ്സ ലക്ഖണേ തതിയാ യഥാ സിയാ 'രുക്ഖമ്പതി വിജ്ജോതന'മിച്ചത്ര ലക്ഖണമത്തേ മാ ഭവീതി പാണിനീയേഹി "ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ"തി (൨-൩-൨൧) ഇത്ഥമ്ഭൂതഗ്ഗഹണം കതം, തമ്മനസി നിധായ ചോദയമാഹ-'നനപി'ച്ചാദി, ഇത്ഥമ്ഭൂതസ്സ ലക്ഖണന്തി ഛട്ഠീസമാസോ, ആപന്നസ്സാതി ഭൂതസ്സ, സാമഞ്ഞസ്സ ഭേദകോ വിസേസോ പകാരോ വുച്ചതേ, തഥാഹി 'തിദണ്ഡകേന പരിബ്ബാജകമദ്ദക്ഖീ'തി മനുസ്സത്തസാമഞ്ഞസ്സ പരിബ്ബാജകത്തമ്പകാരോ, തമ്പരിബ്ബാജകോ പത്തോ, തസ്സ തിദണ്ഡകം ലക്ഖണം. ഉപലക്ഖണത്തേതി ഇമിനാ ഇത്ഥമ്ഭൂതസ്സ ലക്ഖണത്താഭാവമാഹ, ഉപലക്ഖണന്തി സങ്കേതോ. നയിദമത്ഥിച്ചാദി പരിഹാരോ, രുക്ഖമ്പതി വിജ്ജോതനന്തി ഏത്ഥ കസ്സചി ഇത്ഥമ്ഭൂതസ്സാഭാവാ ഇത്ഥമ്ഭൂതഗ്ഗഹണേ പയോജനം ന ദിസ്സതി തന്നിവത്തനതോ, രുക്ഖമ്പതി വിജ്ജോതതേതി ഏത്ഥതു ഇത്ഥമ്ഭൂതസ്സ വിജ്ജുസങ്ഖാതസ്സ അത്ഥസ്സ സബ്ഭാവാ തതിയാപ്പത്തിയം തംനിവത്തിയാ യഥാവുത്തം ഞായമന്തരേന നാഞ്ഞം കിഞ്ചി പടിസരണമത്ഥീതി

സഞ്ഞാപയമാഹ-'അവസ്സ'മിച്ചാദി, അഞ്ഞഥാതി ഏവമനബ്ഭുപഗമ്മ 'ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ'തി വചനേ കരീയമാനേ സതി, ഇത്ഥമ്ഭൂതവാദിനോ ഉത്തരമാസങ്കിയാഹ-'നചാ'തിആദി, വത്തുന്തി വചനസേസോ, ചോ-വധാരണേ, നേവ സക്കാതി വുത്തം ഹോതി, ദുതിയാവിധാനസാമത്ഥിയാതി "പതിപരീഹി ഭാഗേ ചാ"തി (൨-൯) കസ്മാ ന സക്കാതി ആഹ-'അത്ഥി'ച്ചാദി, അസതി ഹി പയോജനേ സാമത്ഥിയന്തി ഭാവോ. അഥ കമണ്ഡലു പാണിമ്ഹി അസ്സാതി ആദോ തതിയാ കസ്മാ ന സിയാ ത്യാഹ-'കമണ്ഡലു'ഇച്ചാദി, കമണ്ഡലുസ്സ സേതസ്സ ച ഉപലക്ഖണ ഭാവേനാനുപാദാനതോതി സമ്ബന്ധോ, ഇമിനാ ഉപാദാതുനോ സവചസി സതന്തതമാഹ, വിസിട്ഠാവയവാധേയ്യേനാതി പാണി കമണ്ഡലുനാ വിസിട്ഠോവയവോ, തസ്സാധേയ്യോ കമണ്ഡലു തേനാതി അത്ഥോ. യേനാങ്ഗേന വികതേന അങ്ഗിനോ വികാരോ ലക്ഖീയതേ തതോ തതിയാ യഥാസിയാതി പരേഹി "യേനാങ്ഗവികാരോ"തി (൨-൩-൨൦) ആരദ്ധം, തദാഹ-'യേനേ'ച്ചാദി, തത്ഥ യസദ്ദേന വികതാവയവോ ഹേതുത്തേന നിദ്ദിട്ഠോ അങ്ഗസദ്ദോ ച സമുദായവചനോ ഉപാത്തോ തേനാഹ-'യേനേച്ചാദി, നനുച കാണാദീനം നിയതഗുണീനമഭിധായിത്താ അക്ഖിസദ്ദസ്സ പയോഗോ ന യുത്തോ ബ്യാവത്തിയാഭാവാതി, നേസ ദോസോ, ലോകിയോ-യം സദ്ദസ്സ വോഹാരോ, ലോകസ്സ ച സദ്ദപ്പയോഗേ ഗുരുലഘുമ്പത്യദയോ നത്ഥി, തഥാഹി ലോകേന 'സീസപാതി'പി വുച്ചതേ, രുക്ഖോ സീസപാതിപി, യസ്സ തു തത്ഥാദരോ, സോ-ക്ഖിസദ്ദം പയുജ്ജതേവ, അഥവാ സാമഞ്ഞുപക്കമേ വിസേസോ പയോഗമരഹതി, അക്ഖി(നാതി) ഹി വുത്തേ സന്ദേഹോ സിയാ 'കിമസ്സ വത്തുമിച്ഛിത'ന്തി തതോ കാണോതി വുച്ചതേ, നാക്ഖിനാ നിരൂപയതി സോഭനോതി, കിഞ്ചരഹി കാണോതി, അക്ഖികാണമസ്സേത്യാദോ കസ്മാ ന സിയാതി ആസങ്കിയ'കമണ്ഡലു പാണിമ്ഹി അസ്സാ'ത്യത്ര യോ വുത്തോ പരിഹാരോ, ത മേത്ഥോപദിസന്തോ ആഹ-'ഹേട്ഠാ വിയ അപ്പസങ്ഗോ'തി.

ൃ൯. ഹേതു

കിസ്മിഞ്ചി ഫലേ ദിട്ഠസാമത്ഥിയേത്ഥേ ഹേതു നിരുള്ഹോ. ഏകത്ര ഹി ദിട്ഠസാമത്ഥിയോത്ഥോ തംയോഗ്ഗതായ കാരിയ (മ)കരോന്തോപി ഹേതു വുച്ചതേ സതി സഹ കാരിന്യസതി ച വിധുരപ്പച്ചയോ പപാ(ത) തോ, തേന കാരിയസ്സ ബ്യഭിചാരോ, തേനേവാഹ- 'അനിപ്ഫാദയന്തോപീ'തി, കാരണേ തതിയായാഭാവേ കാരണമാഹ- 'തക്കിരിയായോഗ്ഗതാമത്തേ'ച്ചാദി.

൨ൃ. ഗുണേ

ഉപാധി വിസേസനം, പരാങ്ഗഭൂതേതി പരസ്സ ബന്ധത്താ(ദിനോ) വിധാനാ യാങ്ഗഭൂതേ ജളത്താദിഹേതുമ്ഹീതി അത്ഥോ, ഇമിനാ ഗുണസദ്ദോ യമപ്പധാനവചനോതി വദതി, യഞ്ചാപ്പധാനം തമ്പരാങ്ഗഭൂതന്തി ഗുണേതീമസ്സ 'പരാങ്ഗഭൂതേ'തി അത്ഥമാഹ, യഞ്ഹി പരത്ഥമുപാദീയതേ തദപ്പധാനമനു വാദരൂപേനോപാദീയമാനത്താ, യഥാ 'ജളത്താ ബദ്ധോ, രുക്ഖോ യം സീസ പത്താ, അഗ്ഗി ഏത്ഥ ധുമത്തേ'ച്ചാദി, തേനേവാഹ-'പരത്ഥരൂപാപന്ന'ന്തി, വാവിധാനന്തി "വിഭാസാ ഗുണേ-ഥിയം"ന്തി (൨-൩-൨൫) ഏവം വിധാനം, ഇത്ഥിയന്തിആദിനാ പഞ്ചമീരൂപസ്സപി അഭിമതഭാവം ദസ്സേതി, തേനേവാഹ-'ഉഭയത്ഥാ'തിആദി, നനു 'തോ പഞ്ചമ്യാ"തി (൪-൯൫) സുത്തേന തദ്ധിതപച്ചയന്തസ്സ കഥം പഞ്ചമ്യന്തതാ ത്യാസങ്കിയാഹ-'പഞ്ചമിനിദ്ദേസേ' ഇച്ചാദി, ഇമിനാ സുത്തേന പഞ്ചമിയാ വിനാതി യോജനാ, വാ പഞ്ചമിയാ വിധാനതോ തതിയാരൂപേനപി ഭവിതബ്ബന്തി ചോദനമനസി നിധായ പഞ്ചമ്യു ദാഹരണേയേവ

കാരണം തതിയോദാഹരണസ്സ ച പഠമോദാഹരണാനുസാരേനാനു മന്തബ്ബതഞ്ചദസ്സേന്തോ ആഹ 'പഞ്ചമ്യായേവി'ച്ചാദി, അഭാവേന സങ്ഖാരനിരോധേനാതി തതിയന്തരൂപാനി.

൨൨. ഛട്ഠീ

സമ്ബന്ധവചനിച്ഛായേവേത്ഥ ഛട്ഠീ സിദ്ധാതി ആസങ്കിയാഹ-'ഹേതുമ്ഹി'ച്ചാദി, ഹേതുമാഹ-'തം യോഗ്ഗതാ' ഇച്ചാദി, സദ്ദസത്തിസാമത്ഥിയാതി സദ്ദസത്തിസങ്ഖാതായ സാമത്ഥിയാ, തമേവ ഫുടയതി 'യത്ഥ'ഇച്ചാദിനാ, ഹേത്വത്ഥവാചകേഹി അന്തരേനാതി സമ്ബന്ധോ, സമാനാധികരണേഹീതി ഹേത്വത്ഥസമാനാധികരണേഹി ഉദരാദീഹി, തജ്ജോതനായാതി ഹേത്വത്ഥജോതനായാലന്തി സമ്ബന്ധോ, ബ്യതിരേകേന തു ഹേത്വത്ഥതോ തപ്പവത്തിമാഹ-'യത്ഥ പനി'ച്ചാദി, ഹേത്വത്ഥേഹിപിച്ചാദിനാ സാമത്ഥിയമുപദസ്സിതം 'വസേ ധമ്മസ്സ ഹേതുനോ'തി തത്ഥോദാഹരണം.

൨൩. സബ്ബാ

നാമഭൂതേഹീതി സബ്ബാദീസു കേചി കേസഞ്ചി യദി നാമാനി സിയും തേഹി, അപ്പധാനഭൂതേഹീതി പിയസബ്ബാദീഹി, കിമ്പയോജനന്തിആദോ പയോജനസദ്ദോ "പയോജനം കാരിയഹേതൂസു"തി നിഘണ്ഡുതോ ഹേതുവചനോ.

൨൪. ചതു

യസ്സ സചേതനായാചേതനായ വാ കസ്സചി, പൂജാനുഗ്ഗഹകാമത്ത മന്തരേന സമ്മാപദാനം ന സമ്ഭവതീതി ആഹ-'പൂജാ' ഇച്ചാദി, തേനാതി യഥാവുത്തേനത്ഥേന, ചാഗങ്ഗന്തി ദദാതിനോ ദാനകിരിയായ കമ്മേന സമ്ബജ്ഝമാനഞ്ചാഗകാരണം, ഇദാനി സമ്പദാനലക്ഖണം സപ്പഭേദമാവികാതുകാമോ ആഹ-'തദിദ'മിച്ചാദി, നനിരാകരോതീത്യ നിരാകരണം, ആരാധയതീത്യാരാധനം, അബ്ഭനുജാനാതീത്യബ്ഭനുഞ്ഞം, തേസം വസേന, ഇധ സമ്പദാനന്തിധാ വുത്തം കഥിതം, കേതേതി ആഹ-'രുക്ഖയാചകഭിക്ഖവോ'തി, രുക്ഖാദികം തം സമ്പദാനം വിഭാഗേന ദസ്സേതുമാഹ-'തത്ഥ ഹി'ച്ചാദി, അജ്ഝേസനേനാരാധനേന സമ്പദാനം ഭവതീതി സമ്ബന്ധോ, അനുമതിയാ അബ്ഭനുജാനേന, വിജ്ജമാനേപ്യനിരാകരണേ ഭിക്ഖുനോ-ധികമനുമതന്ത്യധിപ്പായേനാഹ-'സോ' ഇച്ചാദി.

൨൫. താദ

പയോജനപരിയായേ അത്ഥസദ്ദേ സതി ഇദന്തി പയോജനം പരാമട്ഠും സക്കാതി 'തസ്സേദ'ന്തിആദി വുത്തം, തസദ്ദേനേത്ഥ വികതിയാതിസമ്ബന്ധോ, അത്ഥസദ്ദേന തു പകതിയാ, അത്ഥ കഥനമേതന്തി ഇമിനാ വചനിച്ഛായ മേതിസ്സം നത്ഥി സമാസോതി ദീപേതി, വിഗ്ഗഹേ വാസ്മിമിമസ്മായേവ നിപാതനാ സമാസോ ദട്ഠബ്ബോ,സോ വികതിസങ്ഖാതോ അത്ഥോ, പകതിത്വഞ്ഞപദത്ഥേനാക്ഖിപീയതേ, തതോ തദത്ഥസദ്ദതോ, കോയം തദത്ഥ ഭാവോ ച്ചാഹ-'തദത്ഥഭാവോ നാമാ'തിആദി, നിമിത്തം യൂപാദിവികതി, നിമിത്തീദാരുആദിപകതി തസദ്ദേനാത്ഥസദ്ദേന ച ഗഹിതാ, തേസം സമ്ബന്ധോ തദത്ഥസദ്ദസ്സ പവത്തിനിമിത്തം തദത്ഥഭാവോ നാമാതി അത്ഥോ, ഹേതു ഹേതുമന്തഭാവലക്ഖണോ സമ്ബന്ധോ നാമാതി വുത്തം ഹോതി,

പധാനാവച്ഛേദഗുണസ്മാതി വിധീയമാനത്തേന പധാനസ്സ പുരിസസ്സ ആച്ഛേദകാ വിസേസകാ ഗുണാ, യഞ്ഹി വിധീയതേ ഞാപീയതേ തമ്പധാന, മിതരമപ്പധാനമനുവജ്ജമാനത്താ, യദാ ഉപാദീയതേതി വത്വാ ഉപാദീയമാനപ്പകാരം ദിട്ഠന്തേന ഫുടയിതുമാഹ-'യഥാ'ഇച്ചാദി, യൂപോ നിമിത്തം യസ്സ ദാരുനോ തം തഥാ വുത്തം നാഞ്ഞനിമിത്തന്തി യദാ നിമിത്യവച്ഛേദകത്തേനുപാദീയതേ തദാ നിമിത്തസദ്ദതോവ ചതുത്ഥീ സമ്ബന്ധോ, തതോ അഞ്ഞനിമിത്തതോ, നിമിത്തനിമിത്തീനം സമ്ബന്ധസ്സ അഭിമുഖഭാവേന തഥേവ നിമിത്തേ പവത്തീതി സമ്ബന്ധോ, നിമിത്തസദ്ദതോ ഹേതുതതിയാപി നാസങ്കനീയാതി സമ്ബന്ധോ, കാരണമാഹ-'നിമിത്ത' [ഹേതു] ഇച്ചാദി. ഉഭയത്ഥാതി യൂപായ പാകായാതി ഉഭയത്ഥ.

പിണിയമാനാ കിം സദ്ദാദിവചനീയാ പരോ സാദുആദികോ യോ-ത്ഥോ സോ അഞ്ഞോ കത്താ യസ്സ സോ അഞ്ഞകത്തുകോ-ഭിലാസോ, അഭിലാസോ രുചീതി ഇമിനാ ദിത്യാദ്യനേകത്ഥന്തോപി രുചിസദ്ദോ-ഭിലാസേ രുള്ഹോവ ഗയ്ഹതീതി വദതി, സാ രുചി അത്ഥോ-ഭിധേയ്യോ യേസം ഭേ തദത്ഥാ, തേസം സമ്ബന്ധിനോ പിണിയമാനസ്സ, ഇമിനാ ച കിഞ്ചാപി രുചിരയം യസ്സുപ്പജ്ജതേയോ വാ തസ്സാ ജനകോ, തേസമുഭിന്നമ്പി അത്ഥി, തഥാപി യസ്സുപ്പജ്ജതേ സോവ തസ്സാധികരണം, അജനകോപി സോ തായ സംസത്തോതി തസ്സേവ പിണിയമാനസ്സ സമ്പദാനസഞ്ഞാ, നതുജനകസ്സ തായാസംസത്തസ്സാതി ദീപേതി, ഇധാതി ഇമിനാ സക്കതേ ഉദാഹരണാനമസമാനരൂപകം ദസ്സേതി, ഇമിനാ ച ഉദാഹരണാനമസമാന രൂപത്തമേവ ചതുത്ഥീവിധാനേ കാരണം, അഞ്ഞഥാ ഛട്ഠിയേവ തേഹിപി വിധീയേയ്യ കാരണാസമ്ഭവാ [കാരണസബ്ഭാവാ] ഹി ദീപേതി, ഈദിസസ്സ പച്ചുദാഹരണ(സ്സ) ഭാവേ കാരണമാഹ-'അനഞ്ഞകത്തു കത്താ-ഭിലാസസ്സാ'തി, പരേസമിദമ്പച്ചുദാഹരണമ്ഭവതു ഇധ കഥന്തി ആഹ-'ഇഹത്വി'ച്ചാദി, ത്വന്തി അത്തമത്തേ പഠമായേവ, സമ്ഭവേ കാരണന്തരമാഹ-'അഥവാ'തിആദി, നത്ഥി അഞ്ഞോ കത്താ യസ്സാ സാ അനഞ്ഞകത്തുകാ രുചി, ഭായ രുചിയാ സമ്ബന്ധിനോ പിണിയമാനസ്സ സമ്പദാനസഞ്ഞം യേ പന ഇച്ഛന്തീതി സമ്ബന്ധോ, യേ പന ആഹു ചാതിസമ്ബന്ധോ, ഉപ്പജ്ജനമുപ്പത്തി, കസ്സ ഉപ്പത്തി, രുചിയാ, ഉപ്പത്തിയാ ആധാരോ ഉപ്പത്യാധാരോ'ദേവദത്തായ രോചതേ'ച്ചാദോ ദേവദത്താദിം ഉപലക്ഖേതീതി ഉപ്പത്യാധാരോപലക്ഖണം വചനം, ഏത്ഥ രുചിയാ ഉപ്പത്യാധാരോപലക്ഖണമേവ വചനന്തി സാവധാരണ മത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ... സബ്ബേസം വാക്യാനമവധാരണഫലത്താ, തേന പിണിയ മാനവചനമഭിലാസസ്സ അഞ്ഞകത്തുകതാസന്ദസ്സനപരം ന ഹോതീതി ബ്യവച്ഛിന്നമ്ഭവതി, തേസം കച്ചായനസ്സ ചേഹാപി പസജ്ജതീതി സമ്ബന്ധോ, ഇഹാപീതി ത്വമിതി ഏത്ഥാപി, അഞ്ഞഥാസിദ്ധത്താതി അത്ഥമത്തേ പഠമായ ഏവ സിദ്ധത്താ, വചനസ്സാതി ഉഭിന്നമ്പി ചതുത്ഥീവിധാനവചനസ്സ, അതിപ്പസങ്ഗോചാതി "കസ്സ വാ ത്വം ധമ്മം രോചേസീ"തിആദോ തവാതി അനഭിമതട്ഠാനപ്പത്തിച.

ധാരിപ്പയോഗേതി ധാരിധാതുനോ പയോഗേ, ഉത്തമീണോ അധമീണോതി ധനികഗഹേതൂനം രുള്ഹീത്യാഹ-'ഉത്തമീണോ ധനസാമീ'തി, ഉത്തമീണമസ്സാതി ഉത്തമീണോ, ധാരയതീതിമസ്സത്ഥമാഹ-'വഹതീ'തി, ധാരിതോതി ധാരംധാതുതോ. സുത്തന്തരേന (തം തം) നിയമേന നിയമിതാനം തേസംതേസം സമ്പദാനസഞ്ഞം വിധായ ചതുത്ഥീ വിഹിതാ പരേഹി, തദാഹ 'സിലാഘ ഹനുട്ഠാസപാന'മിച്ചാദി, സബ്ബത്ഥ യോഗസമ്ബന്ധേ ഛട്ഠീ, ഞാപേതുന്തി സിലാഘാദികേ ബോധേതും, ഇച്ഛിതോതി അതിമതോ. തദത്ഥവാചീനഞ്ച ധാതൂനം

സങ്ഗഹണത്ഥം ‘കുധദുഹിസ്സോസൂയത്ഥാന’ന്തി വുത്തം, യമ്പതി കോപോതി ഇമിനാ കോപസ്സ വിസയമാഹ, യസ്സാതി ഇമിനാ യംകാരകന്തി വുത്തമേവ പരാമസതി, യസ്സാതി രാജാദിനോ, പുച്ഛതീതി പുച്ഛിയതേ , തേനേവ വക്ഖതി-‘യസ്സ സമ്ബന്ധിം സുഭാസുഭം പുച്ഛതി നേമിത്തികോ’തി, യോചാനുകൂലത്തമ്ഭ ജതീതി ഇമിനാ ഇദം ദസ്സേതി “പതിപുബ്ബകോ ആപുബ്ബകോച സുണോതി അബ്ഭുപഗമേ പടിജാനനേച വത്തതേ, യദായമബ്ഭുപഗമോ പത്ഥനാ പുബ്ബതോ ഭവതി തദാ പത്ഥനായ കത്തു പത്ഥയിതുനോ ചതുത്ഥീ രൂപമ്ഭവതി, യദാത്വപത്ഥതമ്പി കേവലമാനുകൂല്യേന വത്തമാനംദിസ്വാ ദേയ്യമബ്ഭുപഗച്ഛന്തി ഇദമിദം വോദസ്സാമാതി [കോപിസ്സസാമാതി (പോത്ഥകേ)] തദാനുകൂല്യേന പവത്തനസങ്ഖാതായ കിരിയായ കത്തുനോ ചതുത്ഥീരൂപമ്ഭവതീ”തി, ഇമിനാ ച പാണിനിയവുത്തികാരസ്സ ജയാദിച്ചസ്സമതേ ബ്യഭിചാരമാഹ, സോ ഹി “അബ്ഭുപഗമോ നാമ പരേന പത്ഥിതസ്സ ഭവതി തത്ഥ പത്ഥയിതുയേവ ചതുത്ഥീരൂപമ്ഭവതീ”തി വദതി, പുബ്ബസ്സാകിരിയായ യോ കത്താതി വേദവാക്യേന വിഹിതഥുതികകരണ സങ്ഖാതായ ഉസ്സാഹാനുജാനനതോ പുബ്ബഭൂതായ കിരിയായ യോ കത്താ ഹോതാ പോതാ ച, സബ്ബത്ഥാപി‘തസ്സാ’തി ഇദം ‘ചതുത്ഥീയായദഭിമതം രൂപ’ന്തിഇമിനാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം, ഛട്ഠിയാ സബ്ബബ്യാപിഭാവമാലമ്ബ ഏവന്തി അതിദേസോതി ആഹ ‘ഏവന്തീ’തിആദി, രൂപസാമ്യതോ പന താദത്ഥിയത്ഥസബ്ഭാവാച യഥായോഗം താദത്ഥ്ഹ ചതുത്ഥീപി ന വിരുജ്ഝതി, വക്ഖതി ഹി‘താദത്ഥ്ഹ വചനിച്ഛായന്തു ‘ഇച്ചാദിനാ, ഇച്ഛിതോ രാജാ, കമ്മ വചനിച്ഛാതി ഇമിനാ വചനിച്ഛായ പധാനത്തമാഹ... വചനിച്ഛാഭിമുഖത്താ സബ്ബേസം കാരകാനം, അപ്പചുരപ്പയോഗത്താതി അബഹുപ്പയോഗത്താ, ഹനുതേ അപനയതി, ഉപതിട്ഠതേ ഉപട്ഠാനം ഉപഗമനം കരോതി, പിഹയന്തി പത്ഥേന്തി, കുജ്ഝ അമരിസം കരോതി, ദുഹനാദയോ കോപപ്പഭവാ നാനന്തരേന തേ സമ്ഭവന്തീതി ദൂഭാദയോപ്യുദാഹടാ “ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ”തി (൧-൩൩) രസ്സേ അപരജ്ഝാമി, ഇസ്സയന്തി നസഹന്തി, ആരജ്ഝതി പുച്ഛിതോ നേമിത്തികോ ഉപപരിക്ഖതി, ഭാദത്ഥ്ഹം വിഭാവേതി ‘യസ്സേ’ച്ചാദിനാ, പരിയാ ലോചേതി ഉപപരിക്ഖതി, കിം ലക്ഖണോ-യമനിയമോച്ചാഹ-‘നാവസ്സ’മിച്ചാദി, യാചിതുസ്മായേവ [യാചിതുയേവ (പോത്ഥകേ)] ഛട്ഠീതി നാവസ്സമയന്നിയമോതി അത്ഥോ, കുതോച്ചാഹ-‘സമ്ബന്ധേ’ച്ചാദി, അഞ്ഞസ്മാപീതി അയാചിതുതോഅപി, ഥുതികരണസ്സ കത്തുഭൂതാ ഹോതാപോതാരോ ഉസ്സാഹനാനുജാനനാനം കമ്മം ഹോതീതി ആഹ-‘പച്ചനുപുബ്ബസ്സ ഗിണാതിസ്സ കമ്മേ’തി. ഹോതുപോതുസദ്ദേഹിച്ചാദിനാ പോതുസദ്ദസ്സപി ഛട്ഠിരൂപം ദസ്സിതം, വുത്തിയന്തു ‘ഹോതു പതിഗിണാതി’ച്ചേവ പാഠോ ദിസ്സതി, ഹോതേവമ്പിത്യമ്ഹാകമത്രോപേക്ഖാ, ഉസ്സാഹയതീത്യത്ഥേ ഗിണാതി അന്തോഗതണ്യത്ഥോ. അനാവാദോതി നാവാഅന്നാദിവജ്ജിതേ. ഏത്ഥ പന തഥാ പടിസേധാഭാവേപി ബഹുലാധികാരതോ ‘ന തം നാവമ്മഞ്ഞേ നതം അന്നമ്മഞ്ഞേ’ച്ചാദി ഭവതി, അത്ഥേവ ഹി ബഹുലാധികാരതോവാ തിപ്പസങ്ഗാഭാവോ, പഠമന്തം രൂപന്തി മഞ്ഞമാനോതി പഠമന്തം രൂപം, ഏത്ഥച യദാ തിണാദിതോപി ഖികംസീയതേ തദാ നിന്ദാവഗമോ, തത്ഥ ച നിയോഗതോവ നഞ്പയോഗോ ഞാഥാനുപ പത്തിയാതി സപ്പടിസേധമുദാഹടം ‘ന മഞ്ഞമാനോ’തി, അവധിമ്ഹിയേവ പഞ്ചമീതിണാതി, നഞ്പയോഗേവ നിയോഗതോ നിന്ദാവഗമാ തിണന്തി കമ്മേയേവ ദുതിയാ, അഥവാ സതീപി നിന്ദാവഗമേ വചനിച്ഛാതോ സവിസയേയേവ ദുതിയാ, സമ്മുതിപ്പയോഗേതി സമ്മുതിസദ്ദസ്സ പയോഗേ, ചതുത്ഥിം ഇച്ഛന്തീതി മത്തായാതി ഏത്ഥ ചതുത്ഥിം

ഇച്ഛന്തി, പുന രുത്തത്തേ കാരണമാഹ-'അഥ സോതിവിജ്ജമാനത്താ'തി, ചണ്ഡസ്സ കുക്കുരസ്സാതിആദിസുത്തേ "അഥ സോ"തി പാഠസ്സ വിജ്ജമാനത്താ 'ഭിയ്യോസോ മത്തായാ'തി എത്ഥ സോകാരോ പുനരുത്തോതി അധിപ്പായോ, ചഗ്ഗഹണേനാതി "സിലാഘഹനു...പേ॰... സത്തമ്യേത്ഥേസുചാ"തി സുത്തേ ചഗ്ഗഹണേന, ചതുത്ഥീഭിമതാതി "നമോ യോഗാദിസ്വപിചാ"തി സുത്തേന.

൨൩. പഞ്ച

അവധീയതേ വിസിലിസ്സതേ ഏതസ്മാത്യവധി, അവപുബ്ബായ ധാധാതുതോ അവധിമ്ഹി"ദാധാത്വീ"തി (൫-൪൫) ഇ.

> യതോ-വധീയതേ കിഞ്ചി, ക്രിയാപുബ്ബം കുതോചിപി;
> ചലഞ്ചാചലമഞ്ഞഞ്ച, തം വദന്ത്യ വധിമ്ബുധാ.

ഏത്ഥായമത്ഥോ "യതോകുതോചിപി അത്ഥോ കിഞ്ചി വത്ഥുഅവധീയതേ സംയോഗസ്സ വാ കിരിയാനിമിത്തം ഗമനദാനാദികിരിയാപുബ്ബം വിസിലിസ്സതേ സയം വാ അപേതി അഞ്ഞേന വാ വിസും കരീയതേ, തമേവംവിധം ചലഞ്ചാ ചലഞ്ച വിസിലേസപരിച്ഛേദഭൂതം പദത്ഥമവധിം വദന്തി ബുധാ തബ്ബിദുനോ"തി, തം യഥാ ധാവതാസ്സാ പുരിസോ പതതി, പുരിസം പാതേതി വാ, രുക്ഖാ പണ്ണം പതതി, പണ്ണം പാതേതി വാതി, സോച തിധാപ്യുച്ചതേ വിസയഭേദേന, യഥാ-

> നിദ്ദിട്ഠവിസയോ കോചി, ഉപാത്തവിസയോ തഥാ;
> അനുമേയ്യവിസയോ ചാതി, തിധാവധി സമീരിതോതി.

തത്ഥ നിദ്ദിട്ഠാ വചനോപനീതാ കിരിയാ വിസയോ യത്ഥ സോ നിദ്ദിട്ഠ വിസയോ വധി, യഥാ-'ഗാമസ്മാ ആഗതോ'തി, ഉപാത്താജ്ഝാഹടാ കിരിയാ വിസയോ യത്ഥ സോ ഉപാത്തവിസയോ, യഥാ-'വലാഹകാ വിജ്ജോതതേ'തി, വലാഹകാ നിക്ഖമ്മ വിജ്ജോഭതേതി അത്ഥോ, അനുമേയ്യാ കിരിയാ വിസയോ യത്ഥ സോ അനുമേയ്യവിസയോ, യഥാ'മാഥുരാ പാടലിപുത്തകേഹി അഭിരൂപതരാ'തി, ഏത്ഥ അഭിരൂപഗുണേന ഉക്കംസനമനുമേയ്യം, അതോയേവേത്ഥായമേവ സഞ്ഞാ പരിപ്ഫുടാ വിഞ്ഞായതീതി ന കാചിദിഹ സഞ്ഞാ പരിഭാസീയതേ ബ്യാമോഹകാരിണീ, അഥാവധിസ്മാതി വുച്ചമാനേ 'പദത്ഥാവധിസ്മാ'തി കുതോ-വസീയതേ യേനേവം വിവരണം കതന്ത്യാസങ്കിയാഹ-പദാന'മിച്ചാദി. യഥാ ഗാമസ്മാതിആദിനാ ഇദം ദീപേതി "ന കേവലം കായസംസഗ്ഗപുബ്ബകോവ വിസിലേസോ, കിഞ്ചരഹി ബുദ്ധിസംസഗ്ഗപുബ്ബകോപി, അത്ഥി ചേഹ ബുദ്ധിസംസഗ്ഗ പുബ്ബകോ, തഥാഹി ചോരേഹി ഭായതിത്യാദോ യോ (ഭയ)പേക്ഖണ സീലോ ഭവതി, സോ യദി മം ചോരാ പസ്സേയ്യും, ധുവം മേ മരണന്തി വിചാരേന്തോ തേ ബുദ്ധിയാ പപ്പോതി പപ്പുയ്യ ച തതോ നിവത്തതേ, തഥാ ചോരേഹി തായതിത്യാദോ യോ ഏകസ്സ മിത്തോ ഭവതി സോ യദ്യേതം ചോരാ പസ്സേയ്യും ധുവമസ്സ മരണന്തി പസ്സന്തോ തേ ബുദ്ധിയാ പത്വാ തതോ നിവത്തയതീത്യവധിത്താ അവധിസ്മാവ സബ്ബത്ഥ പഞ്ചമീ"തി, പരേഹി പന ഏതാദിസേസു സബ്ബത്ഥ പടിപത്തുവിസേസാനുഗ്ഗഹായ സുത്തേഹേവ പപഞ്ചോ കതോ, ഇധ പന സാമഞ്ഞവചനേനേവ സിദ്ധത്താ തദനുഗ്ഗഹായ ഉദാഹരണേഹേവ പപഞ്ചിതം, ഭീതിഭായനത്ഥാനന്തി ഭീതി തായനാനം അത്ഥോ യേസം തേ ഭീതിതായനത്ഥാ തേസന്തി അത്ഥോ, നനു ഭീത്യത്ഥാനം പയോഗേ ഭയഹേതു സമ്ഭവതി നതു തായനത്ഥാനന്തി, നേസ

ദോസോ, തായനഞ്ഹി രക്ഖനമുച്ചതേ [സായനാഹി രക്ഖനമുപ്പജ്ജഭേ (പോത്ഥകേ)] തഞ്ച ഭയഹേതുതോ വേത്യാഹ-'യോ ഭയഹേതു'തിആദി, ഇമിനാ ച "ഭീത്യത്ഥാനം ഭയഹേതൂ"തി (൧-൪-൨൫) പാണിനിയാനമപാദാനസഞ്ഞാ സുത്തമ്പടിക്ഖിപതി, തതോതി ഭയഹേതുതോ, തേസന്തി ഭയതായനാനം, ഭയമനിട്ഠപാതസങ്കാ, ഉത്താസോത്യത്ഥോ, തായന മനിട്ഠപാതതോ പരിരക്ഖനം, യഥാ ദസ്സനം ഹോന്തേവാതീമിനാ വചനിച്ഛായേവ പധാനത്തമാഹ, കോ ഹി ലോകിയം വചനിച്ഛമതിവത്തിതും സക്കോതി, തഥാഹി സബ്ബേവ ദബ്ബാദയോ സബ്ബകാരകസത്തിയുത്താവ, തത്ഥായം കാരകവിഭാഗോ വചനിച്ഛാവസേനേവ, തം യഥാ 'വലാഹകോ വിജ്ജോതതേ, വലാഹകേന വിജ്ജോതതേ, വലാഹകേ വിജ്ജോതതേ'തി. പരാപുബ്ബസ്സാതിആദിനാ "പരാജിസ്സാസയ്ഹോ"തി (൧-൪-൨൬) സഞ്ഞാസുത്തം പച്ചക്ഖാതി, അസയ്ഹോ അത്ഥോതി സഹിതും അഭിഭവിതുമസമത്ഥോ അത്ഥോ, അജ്ഝേനസകാസാഇച്ചാദിനാ ഉദാഹരണത്ഥമാചിക്ഖതി, നനുചേവമത്ഥം വദതാ യഞ്ഞദത്തസ്സാസയ്ഹത്തം വുത്തം, തം കഥം അജ്ഝയനസ്സാസയ്ഹത്തം, യേനാസയ്ഹത്തസ്സാവധിത്തം പടിപാദയതി ത്യാസങ്കിയാഹ-'യഞ്ഞദത്താനഭിഭവോ'ച്ചാദി, അസയ്ഹോതീമസ്സ പച്ചുദാഹരണം പടിപാദയതി 'യോ പനി'ച്ചാദി. "വാരണത്ഥാനമിച്ഛിതോ"തി (൧-൪-൨൭) സുത്തിതം, തദാഹ 'വാരണത്ഥാന'മിച്ചാദി, വാരണമത്ഥോ യേസം തേ വാരണത്ഥാ, അവധിമത്തവചനിച്ഛായന്തി വിസേസതോ വിധാനമന്തരേനാ വധിമത്ത വചനിച്ഛായം, വിസേസവിധാനേതി ഇച്ഛിതോതി വിസേസവിധാനേ, ചിത്തസ്സാവധിവചനിച്ഛായമ്പന ചിത്തതോ പാപം നിവാരയേതി ഭവതി. "രക്ഖനത്ഥാനമിച്ഛിത"ന്തി (൨-൩-൩) സുത്തിതം, തദാഹ-'രക്ഖനത്ഥാന'മിച്ചാദി, കേസഞ്ചീതി കച്ചായനാദികേ ദസ്സേതി. "അന്തരധാനേ യേനാദസ്സനമിച്ഛതീ"തി (൧-൪-൨൮) സഞ്ഞാസുത്തമാരദ്ധം, തദാഹ-'അന്തരധാനേ'ച്ചാദി, അയമുപജ്ഝായോ യദി മം പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ, ദസ്സനേ ദോസം തക്കേതി 'നുന'മിച്ചാദിനാ, പേസനമസക്കാരപുബ്ബകോ നിയോഗോ, അജ്ഝേസനം സക്കാരപുബ്ബകോ, മഞ്ഞമാനോ സിസ്സാ അഹം കഥന്നാമ ബ്യവഹിതോ ഭവാമീതി അന്തരധാനേ ബ്യവധാന നിമിത്തം, യേന അത്തനോ അദസ്സനമിച്ഛതീതി സമ്ബന്ധോ, അന്തരധാനേതി നിമിത്തസത്തമീചായം, അതോ ആഹ-'ബ്യവധാനനിമിത്ത'ന്തി, ബ്യവഹിതോതി അന്തരഹിതോ, മാമം ഉപജ്ഝായോത്യാദിനാ ഉദാഹരണത്ഥമാഹ, ബ്യവധാനത്ഥം ബ്യവഹിതത്ഥം, "അന്തരധാനേതി കിം ചോരേ ന ദിദിക്ഖതീ"തി പച്ചുദാഹടം പരേഹി, തമ്പടിപാദയമാഹ-'യത്ഥാദസ്സന'മിച്ചാദി, ചോരേ ന ദിദിക്ഖതീ (ത്യ), ത്ര ഹി യോ ചോരേ ന ദിദിക്ഖതി തേഹി അത്തനോ അദസ്സനമിച്ഛതീതി ന അന്തരധാനനിമിത്തം, കിന്തുപഘാതനിവത്യത്ഥം, കിന്തുപഘാതനിവത്തിയാതി ഏവം മഞ്ഞതേ "നാത്രാന്തരധാനമേ (വാവസേയം), കിന്തു തന്നിമിത്തോ പഘാതനിവത്തിപി, 'ഉപജ്ഝായാ അന്തരധായതീ'ത്യത്ര വിനാപ്യുപഘാതസമ്ഭവമന്തരധാനസമ്പാദനമേവ സമ്ഭവതീ"തി. ഇച്ഛതിഗ്ഗഹണം കിമത്ഥം അദസ്സനിച്ഛായം സതി സത്യപി ദസ്സനേ യഥാസിയാ"തി വുത്തം, (തം) പടിപാദയമാഹ-'അദസ്സനിച്ഛായമ്പനി'ച്ചാദി, സതീപി ദസ്സനേതി ഉപജ്ഝായേന ദസ്സനേ സതീപി, തതോതി ഉപജ്ഝായതോ, അവധിരൂപതാ ഏവാതി ഉപജ്ഝായസ്സാവധിരൂപതാ ഏവ. "ആഖ്യാതോ പയോഗേ"തി (൧-൪-൨൯) പരവചനം, തദാഹ 'ഉപയോഗേ'ച്ചാദി, നിയമപുബ്ബകം വിജ്ജാഗഹണമുപയോഗോ ത്രാധിപ്പേതോ, ഉപയോഗവചനസാമത്ഥിയാ വിജ്ജാഗഹണത്ഥം സിസ്സവത്തം നിയമോ, തതോതി ആഖ്യാതുതോ. "ജനികത്തുനോ പകതീ"തി (൧-൪-൩൦) സഞ്ഞാസുത്തം കതം, തദാഹ-'ജന്യത്ഥസ്സാ'തിആദി, ജനിനോ അത്ഥോ ജന്യത്ഥോ, കിന്തം ജനനം, തതോതി

ജനികത്തുഹേതുതോ, പകതിസദ്ദേന കാരണമത്തം ഗഹിതംപരേഹി 'പുത്താ പമോദാ ജായതേ'ച്ചാദോ പുത്താദിതോപി യഥാ സിയാ'തി, ദുവിധം (ഹി) കാരണം ഉപാദാനകാരണം സഹകാരികാരണഞ്ച, തത്ഥ കാരിയേനാഭിന്നദേസോ ഘടസ്സ മത്തികാപിണ്ഡോ ഉപാദാനകാരണം, തസ്സേവ പന ദണ്ഡചക്കാദി (കാരിയേന ഭിന്നദേസോ) സഹകാരികാരണം, തേസൂപാദാനകാരണസ്സേഹ ഗഹണേ'സിങ്ഗാ സരോ ജായതേ'ച്ചത്രേവ സിയാ, ന തു 'പുത്താ പമോദാ ജായതേ'ച്ചാദോ, കാരകന്തരവചനിച്ഛായന്തി ഏത്ഥ കാരകന്തരാദിവചനിച്ഛായന്തി പാഠേന ഭവിതബ്ബം... ഏത്ഥന്തരേ സമ്ബന്ധ വചനിച്ഛായപി സമ്ഭവതോ, തത്ര തിട്ഠന്തീതി തത്രട്ഠാ, തേസം, ലോകോ-നഞ്ഞഥാവാദീ വോഹാരികജനോ, തത്ഥ ഭവാ ലോകിയാ, നവത്തു പടിബദ്ധാതി ലോകവചനിച്ഛമുല്ലങ്ഗിയ അഹമേവ വദാമീതി സകജ്ഝാസയേന വദന്തോ വത്താ, തപ്പടിബദ്ധാ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. "പഭവോ ഭവതിസ്സാ"തി (൧-൪-൩൧) സുത്തിതം, തദാഹ-'ഭവതിസ്സാ'തിആദി, പഠമതോ ഉപലബ്ഭതീതി അത്ഥകഥനേന ജന്യത്ഥോ-ത്ര ന സമ്ഭവതീതി വദതി, നഹി ഹിമവാ ഗങ്ഗായ കാരണം, സാ ഹി അഞ്ഞേഹി ഏവകാരണേഹി ഉപ്പന്നാ , ഹിമവതി തു കേവലം പഠമതോ ഉപലബ്ഭതി. "ജിഗുച്ഛാവിരാമപമാദത്ഥാനുമുപസങ്ഖ്യാനം"തി (൧-൪-൨൪വാ) വുത്തം, തദാഹ-'വിരമണത്ഥേ'ത്യാദി, ജിഗുച്ഛാപമാദത്ഥധാതുയോഗേ പന കമ്മാധികരണവചനിച്ഛാ ദിസ്സതീതി വുത്തം, അവധിവചനിച്ഛാപി പന ദിസ്സകേ 'ജിഗുച്ഛതി നാഹിരികോ പാപാ'തി, ധമ്മാ പമജ്ജതീതിപി ഹോതേവ പടിസേധാഭാവാ. "അഞ്ഞാരാദിതരരിതേ ദിസാസദ്ദാഞ്ചുത്തരപദാചാഹി യുത്തേ"തി (൨-൩-൨൯) സുത്തിതം, തദാഹ-'അഞ്ഞസദ്ദയോഗേ'ച്ചാദി, യതോതി ദേവദത്താദിതോ, "അഞ്ഞഇത്യത്ഥഗ്ഗഹണം, തേന പരിയായപ്പയോഗേപി ഭവതീ"തി അഞ്ഞേഹി ബ്യാഖ്യാതത്താ ആഹ-'ഭിന്നോ ദേവദത്താ'തി, ആരാസദ്ദസ്സ ദൂരത്ഥത്താ ആസവക്ഖയതോ ആരാ ദൂരോ ഭവതീ(ത്യത്ഥോ ഉ) പാദീയതേത്യാഹ'ആരാസദ്ദോ ദൂരത്ഥോ'തി, നിദ്ദിസ്സമാനപടിയോഗീതി 'ദേവദത്തോ സൂരോ'തി നിദ്ദിസ്സമാനസ്സ കസ്സചി യോ സോ ദുതിയോ, സോ പടിയോഗീ. ദിസാദേസകാലവുത്തിനം ദിസാസദ്ദത്തേന പരിഗ്ഗഹതോ ആഹ'ദിസാ ദേസകാലവാചീനം യോഗേ'തി, പുബ്ബേവ സമ്ബോധാതിആദീനി കാലവാചീയോഗേ ഉദാഹരണാനി, അഞ്ചുത്തരപദആചആഹിപച്ചയയോ ഗേത്വിഹ നോദാഹടം. "പഞ്ചമീവിധാനേ ല്യപ്ലോപേ കമ്മന്യുപസങ്ഖ്യാനം "അധികരണേ ചോപസങ്ഖ്യാന"മിതി (൨-൩-൨൮-വാ) വാത്തികം, തദാഹ'യത്ഥ'ച്ചാദി, ല്യപ്പച്ചയസ്സ യത്രാപ്പയോഗോ, തസ്സത്ഥോ ചേ ഗമ്യതേ, സോ ല്യപ്ലോപോ, ത്വാലോപോ ല്യപലോപോത്യവിസേസോ, പാസാദ മാരുയ്ഹ പേക്ഖതി ആസനേ ഉപവിസിത്വാ പേക്ഖതീതി ഇദം വിസയോ പദസ്സനം പുബ്ബം യസ്സാതി കിരിയാവിസേസനേ സമാസോ, വക്ഖമാനസബ്ബദസ്സനേസുപി പാസാദതോ-പക്കമനലേസസബ്ഭാവാ പാസാദോ (യേവാ) വധിരൂപേന വത്തുമിട്ഠോതി ദസ്സേതുമാഹ-'തഥാഹി'ച്ചാദി, അപക്കമതി തതോ തം ദസ്സനന്തി തതോ പാസാദതോ തസ്സ ദട്ഠുനോ ദസ്സനം ചക്ഖുന്ദ്രിയം അപക്കമത്യപയാതീത്യത്ഥോ, അവധിഭാവോ പാസാദസ്സാതി വിഞ്ഞായതി, യേസന്തി വേസേസികാനം, തേ ഹ്യേവമാചിക്ഖന്തി "ഇന്ദ്രിയേസു ചക്ഖുന്ദ്രിയം ചക്ഖുഗോളകതോ-ച്ചന്തസുഖുമഭാവേന നിക്ഖമ്മ വിസാലീഭവന്തം വിസയദേസമുപഗമ്മ സകലമത്തനാ ദിട്ഠം പസ്സതി രംസിരൂപേന, യഥാ കാഹലാ മൂലേ കിസാ അഗ്ഗേമഹതീ, തഥാ ഞാണിന്ദ്രിയാനീ"തി, അധിട്ഠാനദേസന്തി ഇന്ദ്രിയാധിട്ഠാനഭൂതം ചക്ഖുഗോളകദേസം, വിസയപ്പവത്തീതി ഗോചരേ പവത്തി, സന്തതിയാതി ഇന്ദ്രിയപബന്ധസ്സ, അധിട്ഠാന മനിന്ദ്രിയം നാപജ്ജതേതി സമ്ബന്ധോ, തതോതി പാസാദതോ, അപക്കന്ത്യാതി അപഗമനേന, യജ്ജപി

ചക്ഖുന്ദ്രിയം ചക്ഖുഗോളകതോ ബഹി നിഗ്ഗച്ഛതി, തഥാപിപാസാദട്ഠസ്സചക്ഖുഗോളകാ നിഗ്ഗച്ഛതീതി പാസാദസ്സാപ്യവധിഭാവോ, യേസന്തൂതി ഖണികവാദീനന്തു, ഇന്ദ്രിയാധിട്ഠാനമ്പത്തേ വിസയേ വിഞ്ഞാണലക്ഖണം കാരിയം കരോന്തി സീലേനാതി പത്തകാരീനി, അനിന്ദ്രിയാധിട്ഠാനദോസോ നേതി സമ്ബന്ധോ, തതോതി പാസാദതോ, യേസമ്പനാതി ഖണികവാദിനോവ ദസ്സേതി, അത്ര ഹി ചത്താരോ പക്ഖാ പത്തകാരീനിന്ദ്രിയാനി, അപ്പത്തകാരീനി, ചക്ഖുസോതാനി അപ്പത്തകാരീനി സേസാനി വുത്തവിപരിതാനി, ചക്ഖുയേവ പത്തകാരീ സേസമഞ്ഞഥേതി, ചതുസ്വേവ തേസു പഠമപക്ഖദ്വയമുപന്യസ്യ പടിപാദിതം... തപ്പടിപാദനേനേതരേസമ്പി പടിപാദിതത്താ, സബ്ബസാമയികസാധാരണത്താസദ്ദസത്ഥസ്സാതി ഇദം അയുത്തമിവ ദിസ്സതി... സദ്ദസത്ഥസ്സിമസ്സ ബുദ്ധവചനോപയോഗിത്തേന സോഗതസമയാനുഗുണപ്പവത്തിതോ, ഖണികവാദിനോ പന നിസ്സായേദം സുന്ദരമേവ, മനസികാരാദീതിആദിസദ്ദേന ചക്ഖുതോ [ചക്ഖുനാ (പോത്ഥകേ)] അഭേദോ രൂപാപാഥഗമോ ച ദസ്സിതോ, യോഗ്ഗദേസേതി ദസ്സനയോഗ്ഗേ പദേസേ. "പുച്ഛനാഖ്യാനേസു ച പഞ്ചമീ വത്തബ്ബാ"തി (൨-൩-൨൮വാ) വുത്തം, തദാഹ-'പുച്ഛനസദ്ദതോ'ച്ചാദി, പുച്ഛനാഖ്യാനേസു സാമഞ്ഞേന പഞ്ചമീവിധാനേ-തിപ്പസങ്ഗം ദസ്സേതുമാഹ-'അവസ്സ'മിച്ചാദി, കസ്സാതി പഞ്ഹോ, ദേവദത്തസ്സേത്യാഖ്യാനം, കോസോ യഞ്ഞ ദത്തോതി പഞ്ഹോ വിധിരൂപോവായം, യോ-ങ്ഗദീത്യാദ്യനുവാദരൂപമാഖ്യാനം, അങ്ഗദീകേയൂരീ. "യതോചാദ്ധകാലനിമ്മാനം തതോ പഞ്ചമീ വത്തബ്ബാ"തി (൨-൩-൨൮വാ) വുത്തം, തദാഹ-'അദ്ധ'ച്ചാദി, നിമീയതേ പരിച്ഛിജ്ജതേ യേന തം നിമാനം, തദേവ നിമ്മാനം. "അദ്ധസ്സ പഠമാ സത്തമീ ച വത്തബ്ബാ"തി (൨-൩-൨൮) വുത്തം, തത്ഥായമത്ഥോ "തം യുത്താതി വത്തതേ, തം യുത്താ പഞ്ചമിയുത്ഥാ പരസ്സാദ്ധസ്സ പഠമാ ച സത്തമീ ച വത്തബ്ബാ"തി, പാടലിപുത്തസ്മാതി പഞ്ചമി യുത്തം, ഏതാപി ന വത്തബ്ബാതി ദസ്സേതുമാഹ-'സത്തയോജനാനീ'തിആദി, അത്ര ഹി യദാ രാജഗഹസ്സ യോജനഞ്ചാഭേദോ വത്തുമിച്ഛീയതേ, തദാ പാടലിപുത്തസ്മാ രാജഗഹം സത്തയോജനാനീതി, ഭേദവചനിച്ഛായന്തു "സബ്ഭാവോ"ത്യാദിനാ (൨-൩ർ) സത്തമീ സിദ്ധാ'സത്തസു യോജനേസു'തി. തഥാഹി പാടലിപുത്തസ്മാ സത്തസു യോജനേസു സതി രാജഗഹംഭവതീത്യയമത്ഥോ പതീയതേ, സത്തയോജനസമ്ബന്ധിഭവനം രാജഗഹ (ഭവന)സ്സ ലക്ഖണമ്ഭവതി. സമ്ബന്ധേ ഛട്ഠീതി ഇമിനാ "തം യുത്താ കാലേ സത്തമീ വത്തബ്ബാ"തി (൨-൩-൨൮വാ) വചനമ്പടിക്ഖിപതി. "കരണേച ഥോകപ്പകിച്ഛകതിപയസ്സാ സത്തവചനസ്സേ"തി (൨-൩-൩൩) സുത്തിതം, തദാഹ-'യദാ ഇച്ചാദി, കിച്ഛാദയോതിആദിസദ്ദേന ഥോകഅപ്പകതിപയേ സങ്ഗണ്ഹാതി, അസത്തരൂപന്തി അദ്ദബ്ബരൂപം, ഗുണേ ഹേതുമ്ഹീതി ഗുണപദത്ഥേ ഹേതുഭൂതേ "ഗുണേ"തി (൨-൨൫) പഞ്ചമീതി അത്ഥോ, യഥാവുത്തവിധാനേനേതി "ഗുണേ"തി സുത്തേ വുത്തവിധാനേന, "ഗുണേ"തി സുത്തേ വുത്തവിധാനേന, യദാത്വിച്ചാദിനാ പരേസം വിയ കരണേ വിസും വിധാനേ പയോജനം നത്ഥീതി ദസ്സേതി. കത്തബ്ബരൂപസ്സ ചലനസ്സാതി സമ്ബന്ധോ, സമാനാധികരണത്തേന വിസേസനന്തി യോജനാ, സമാനാധികരണത്തേനാതി ച 'രഞ്ഞോ പുരിസോ'ത്യാദോ അസമാനാധികരണസ്സാപി വിസേസനത്തദസ്സനതോ വുത്തം, സമാനാധികരണത്തേന വിസേസനഭാവോ ചാസ്സ ഥോകഗുണാന്വിതേ ചലനേ വത്തമാനോ ഥോകസദ്ദോ അസത്തവചനോവ വിസേസനന്തി, തേനേവാഖ്യായതേ 'ഥോകസ്സ കമ്മത്താ കമ്മേ ദുതിയാ'തി. പഞ്ചമീത്യനുവത്തമാനേ "ദൂരന്തികത്ഥേഹി ഛട്ഠീ വാ"തി (൨-൩-൩ർ) വുത്തം, തദാഹ'ദൂരന്തി കത്ഥേഹി'ച്ചാദി,

അവധിസമ്ബന്ധലക്ഖണാതി അവധിസമ്ബന്ധാവ ലക്ഖണം നിമിത്തമാസം പഞ്ചമീഹരട്ഠീനം താ തഥാ വുത്താ, വത്തുമിട്ഠോതി ഇമിനാ വചനിച്ഛായേവ പധാനത്തമാഹ, ഏവം ചരഹി തംതം കാരകവചനിച്ഛായമഞ്ഞാപി വിഭത്തിയോ കസ്മാ നപ്പയുജ്ജേയ്യുന്തി ആഹ-'ലോകിയാ ചേത്ഥാ'തിആദി, ഏത്ഥ വിഭത്തീനം നിയമേ ലോകിയാ ഏവ വചനിച്ഛാ നിബന്ധനം കാരണന്തി അത്ഥോ, പഞ്ചമീചാത്യനുവത്തമാനേ "ദൂരന്തി കത്ഥേഹി ദുതിയാ ചേ"തി (൨-൩-൩൫) വുത്തം, "പഞ്ചമ്യധികരണേച" (൨-൩-൩൬) ഇച്ചത്ര ച കാരേന ദൂരന്തി കത്ഥേഹി സത്തമീ ച വുത്താ പാടി പദികത്ഥേ സാരസങ്ഗഹകാരാദീഹി, തദക്ഖിപ്പ അഞ്ഞാപദേസേന പടിക്ഖിപിതും കേചിത്യാദി യം വുത്തം വുത്തിയം, തം ദസ്സേതുമാഹ'കേചീതി സാരസങ്ഗഹാദയോ'തിആദി. ദൂരാപാദാവസേചനന്തി അയം തേസമ്പടിക്ഖേപന യോതി സമ്ബന്ധോ, ഇതിസദ്ദോ പനേത്ഥ പരിഹീനോ, നഹിതന്തിആദീസു തസദ്ദേനാസത്തരൂപം ദൂരാദി വത്തുമിച്ഛിതന്ത്യവസേയം, ന ഹി തം ഗമ്യതേ, ന ഹി തതോ ഗമ്യതേ, ന ഹി തേന ഗമ്യതേ, ന ഹി തസ്മിം ഠീയതേ'തി വിസും സമ്ബന്ധോ വസേയോ. പതീയന്തേചാതി ചോ വത്തബ്ബന്തരസമുച്ചയേ, അതോചേതി വക്ഖമാനഹേതുപരാമാസോ, യന്തി യസ്മാ അത്ഥേ നിപാതോ, വാക്യകാരോ വരരുചി, തംസാമാനാധികരണ്യതോതി ദൂരാദിസാ മാനാധികരണ്യതോ, തംയുത്തതോപീതി ദൂരാദിയുത്താ ഗാമാദിസദ്ദതോപി, പച്ചക്ഖന്തോതി വാക്യകാരവചനം പച്ചാചിക്ഖന്തോ, തഥാഹ്യത്രായം മഹാഭാസ്സ പാഠോ "ദൂരന്തികത്ഥേഹി പഞ്ചമീവിധാനേ തംയുത്താ പഞ്ചമീപടിസേധോ വത്തബ്ബോ ദൂരാ ഗാമസ്സ, തത്രാപി ദസ്സനാ അനത്ഥകോ-യമ്പടിസേധോ, തത്രാപി ഹി പഞ്ചമീ ദിസ്സതി-

> ദൂരസ്മാവസഥാ മുത്തം, ദൂരാപാദാവസേചനം;
> ഗുരുതോ കുപിതാ ദൂരാ,ഭാബ്യം ദൂരാ ച ദസ്സുഹിതി.

അത്ര ദൂരന്തികേത്യാദി വത്തബ്ബം വാക്യകാരവചനം, ദൂരാ ഗാമസ്സാതി തസ്സോദാഹരണം, തത്രാപിച്ചാദി പച്ചക്ഖാനഭാസ്സം, ദൂരസ്മാവസഥാതി ആവസഥസ്സ ദൂരേതി അത്ഥോഹി ഭാസ്സപദീപേ കേയ്യടോ, പഠമോ പുരിസോ യസ്സ സോ പഠമപുരിസോ ഭവതി "ദൂരന്തികാ"ദി (൨-൬-൫) കച്ചായനസുത്തേ സുദ്ധാദിയോഗോപി സങ്ഗഹിതോ, തേനാഹ-'സുദ്ധപ്പ മോചനവിവിത്തപ്പമാണയോഗേ'തി, "ധാതുനാമാനമുപസഗ്ഗയോഗാദീസ്വപിച" ഇതി (൨-൬-൨) സുത്തേ ചഗ്ഗഹണതോ പഭുതിയോഗോ ച ഗഹിതോ, തേനാഹ-'പഭുതി യോഗേചാ'തി, പഭുതിയോഗേചാതി ഇമിനാ പഭുത്യത്ഥയോഗോപി സങ്ഗഹിതോ, തേനേവ 'യതോസരാമി അത്താന'ന്തി ഉദാഹടം.

൨൭. അപ

നനു ഫുടോവ തേസം സാലാദീനം യോഗോതി കിമേത്ഥ പഞ്ഹേന കസ്സ പനേതേഹി യോഗോ'ത്യാസങ്കിയാഹ-'വജ്ജനം ഹിച്ചാദി, വജ്ജനാനന്തി കത്തരി അനോ, വജ്ജനേ സമ്ബന്ധേ വത്തമാനേഹീതി വജ്ജനസങ്ഖാതേ സമ്ബന്ധേ വത്ത മാനേഹി അപപരീഹി, യുത്തസ്മാതി യുത്തതോവ ഏകസ്മാ, നാഞ്ഞതോ, കിമേത്ഥ വത്തബ്ബന്തി ഇമിനാ അപപരീഹി യുത്തസ്മാവ പഞ്ചമീഭവനേ പസിദ്ധത്തമാഹ, പസിദ്ധമ്പേതമാഹരിത്വാ പകാസേതുമാഹ-'കത്തുനോ'ച്ചാദി, യദത്ഥോതി യോസാലാദി അത്ഥോ പയോജനം യസ്സ വജ്ജനകിരിയാ രമ്ഭസ്സ സോ യദത്ഥോ. "പഞ്ചമ്യപാപരീഹീ"തി (൨-൩-൧൦)

ആയുത്തേപി പഞ്ചമീ വിധീയതേ പരേഹി, തദാഹ-'മരിയാദായ'മിച്ചാദി, അവധിമാ ഏത്ഥ വസ്സനം.

൨൭. പടി

ദിട്ഠസമ്ബന്ധസ്സാതി പസിദ്ധവസേന ദിട്ഠകാരിയകാരണസ്സ മുഖ്യസ്സ, തസ്സ കാരിയത്ഥന്തി തസ്സ മുഖ്യസ്സ യം കാരിയം, തദത്ഥം മുഖ്യകാരിയ കരണത്ഥന്തി വുത്തം ഹോതി, തസ്മിം പടിനിധിമ്ഹി വത്തമാനേന പഭിനേതി സമ്ബന്ധോ, വിനിമയേതി പരിവത്തന നിമിത്തം പടിദാനേചാതി ച സദ്ദസ്സാട്ഠാനപ്പയുത്തി ദട്ഠബ്ബാ, പതിനാ തസ്സ യോഗോതി സമ്ബന്ധോ.

൨൮. രിതേ

യദി വജ്ജനകിരിയായ സമ്ബജ്ഝമാനസ്സ കമ്മത്താ കമ്മേ ദുതിയാ, കിമത്ഥം ചരഹി പുന ദുതിയാവചനന്തി ആഹ-'പടിപദവിധാനേ'ച്ചാദി, പടിപദം ഉജുകമേവോച്ചാരിതം വിധാനം യസ്സാ സാ പടിപദവിധാനാ, വിസേസവിധാന വതീത്യത്ഥോ, യജ്ജത്ര ദുതിയാവചനം ന സിയാ തദാ രിതേസദ്ദേന യോഗേ ഉജുകം വിധീയമാനായ പഞ്ചമിയാ ദുതിയാ ബാധീയേഥാതി മഞ്ഞതേ. യദ്യത്ര പഞ്ചമിയാ ദുതിയായ ബാധാഭാവോ ഏവ പയോജനം, ഏവഞ്ചരഹി 'രിതേ വാ'തി സുത്തയിതബ്ബം ഏവം സതി പക്ഖേ ദുതിയാ ച ഭവിസ്സതി, ലഹു ച സുത്തമ്പണീതമ്ഭവതീ ത്യാസങ്കിയ പയോജനന്തരമാഹ-'ഉത്തരത്ഥഞ്ചേ'തി, അതോയേവാതി ഉത്തരത്ഥത്തായേവ, പുന പയോജനന്തരംദുതിയാ ഗഹണസ്സ ദസ്സയമാഹ-'വിഭത്യന്തരേ'ച്ചാദി, ആഹച്ച കണ്ഠാദിട്ഠാനേ വായുനാആഹനിത്വാ ആഹരിത്വാ വാ വചനം ആഹച്ചവചനം, ഉജുകവചനന്തി വുത്തം ഹോതി, വിഭത്യന്തരം ഛട്ഠീവിഭത്തി, തസ്സ ബ്യുദാസത്ഥം, നിരാസത്ഥന്തുത്ഥോ, അഞ്ഞാപീതി ദുതിയായ അഞ്ഞാ ഛട്ഠീപി, പകതായ പഞ്ചമിയാ സമ്ബന്ധനത്ഥോ പകതസമ്ബന്ധനത്ഥോ.

൨൯. പുഥ

ന ദുതിയാപി യോഗവിഭാഗതോതി ഏവം മഞ്ഞതേ "തതിയാ ചേതി വത്തമാനേ തത്ഥ യദി ചകാരേന 'ദുതിയാ ചേ'തി സമ്ബന്ധീയേയ്യ, തത്രാപി ച കാരേന പഞ്ചമീത്യേവം ന കസ്സാപ്യപകംസോതി'വിനാഞ്ഞത്രപുഥനാനാഹി തതിയാ ചേ'ത്യേകയോഗമകത്വാ യോഗവിഭാഗസാമത്ഥിയാ 'തതിയാ ചേ'തി ച കാരേന ജാതു പഞ്ചമീ"തി, അസഹായത്ഥത്തേ സതി 'വിനാത്ഥേ ഹീ'ത്യേവമവത്വാ കിം വിസും സുത്തരചനായേത്യാഹ-'ഭേദോ പാദാനന്ത്വി'ച്ചാദി.

൩൦. സത്ത

യന്തം സദ്ദാനം നിച്ചത്താ സമ്ബന്ധസ്സ യത്ഥാതി പരാമട്ഠം സോതി, യോതി പരാമട്ഠം തസ്സാതി ച നിദ്ദിസതി, യോ യത്ഥേത്യാദികഞ്ച 'കിരിയാധാരഭൂതേ'ച്ചാദിവുത്തിഗന്ഥ വിവരണന്തി യോതി കിരിയാധേയ്യഭൂതാധിപ്പേതാ, ഏതനേവാഹ'കിരിയാ ചാ'തിആദി, തേനായമാധാരീയതി കത്തുകമ്മ സമവേതാ കിരിയാസ്മിന്ത്യധികരണേ വാ തം ആധാരയതീതി കത്തരി വാ ഘണന്തേന ദട്ഠബ്ബോ, കത്താരം കമ്മഞ്ച കിരിയാനിസ്സയഭൂതമാധാര യതീത്യാധാരോതി വാ കത്തരി ഘണ, വുത്തം ഹി-

ആധാരയതി യോ കത്തു, കമ്മം കിരിയനിസ്സയം;
ആധാരം കാരകഞ്ചാഹു, തം ചതുബ്ബിധമേവ ചേതി.

നനു ച കിരിയാധാരണേനാധാരോത്യുച്ചതേ, തം കിമേവമുച്ചതേതി ചേ, നേസദോസോ യദേവ ഹി കിരിയാധാരണമസ്സ, തന്തന്നിസ്സയഭൂത കത്തുകമ്മധാരണം, നഹ്യഞ്ഞതാ തദ്ധാരണം സമ്ഭവതി തതോ കിരിയാ കാരണേനാധാരണേനാധാരോത്യ യമേവത്ഥോ, ന കത്തുകമ്മപരിച്ചാഗേനാധാരേന ഉജുകം കിരിയാ ഗയ്ഹതേ, തേനേവ വക്ഖതി-'കിരിയായയോ ആധാരോ'ച്ചാദി, നനു യദ്യപ്യുജുകമേവ കിരിയം ധാരയതി കത്താ കത്തുസമവായിനിം, കമ്മസമവേതഞ്ച വിക്ലേദനാദിം കിരിയം കമ്മം... തഥാ സതി താനേവാധാരോതി, ന... ലോകേ സത്ഥേ ച തേസമാധാരത്ഥേ നാപ്പതീതിതോ, കത്തുകമ്മതായേവ ഹി തേസമ്പതീതീതി ദസ്സേതുമാഹ-'കിരിയാ ചേ'ത്യാദി, തഥാ ച വുത്തം-

കത്തുകമ്മ ബ്യവഹിതം, ധാരേന്തമനുജു ക്രിയം;
ക്രിയാസിദ്ധുപകാരി ച, സത്ഥേ-ധികരണം മതന്തി.

കത്തുകമ്മബ്യവഹിതന്തി കത്തുകമ്മേഹി തംസമവേതഭാവേന ബ്യവഹിതം, അനുജു പാരമ്പരിയേന, ക്രിയാസിദ്ധുപകാരിതി കത്തുകമ്മസമവേതായ കിരിയായ പസിദ്ധിയം ഉപകാരീ ഉപകുബ്ബന്തം, നനു ച ന കിരിയാ ധാരണേനേവായമാധാരോ, കത്തുകമ്മാനം ധാരണേനാപ്യാധാരോതി സക്കാ വവത്ഥപേതുന്തി ചോദനമ്മനസി നിധായാഹ-'ന ചേ'ത്യാദി, കിരിയാ നിമിത്തസ്സേവാതി കത്തുകമ്മസമവായിനിയാ കിരിയായ നിമിത്തസ്സേവ, തദേവംവിധമാധാരം ചതുബ്ബിധമ്മതന്തി ദസ്സേതുമാഹ-'ആധാരോ ചായ'മിച്ചാദി, ചത്താരോ വിധാപകാരാ അസ്സാതി ചതുബ്ബിധോ, ആധേയ്യേന സഹോപസിലേസോ സംയോഗലക്ഖണോ-സ്സ അത്ഥീതി ഓപസിലേസികോ ആധാരോ-'കടേനിസീദതി ഥാലിയം പചതി'ത്യാദോ കടാദി, തഥാഹി ദേവദത്തസമവേതം നിസീദനകിരിയം കടോ ദേവദത്തം ധാരയം ധാരയതി ദേവദത്തബ്യവഹിതം, ഏവം ഥാലീപി തണ്ഡുലസമവേതം വിക്ലേദനാദികിരിയം തണ്ഡുലേ ധാരയം ധാരയതീത്യോപസിലേസികാധാരത്തം കടാദിനോ. യതോ-ഞ്ഞത്രാധേയ്യം ന വത്തതേ സബ്ബഥാ ഭിയ്യോ വാ, സോ വേസയികോ, വിസയോഹ്യാധേയ്യസ്സാനഞ്ഞത്രഭാവോ, യഥാ ചക്ഖാദിപ്പവത്തീനമഞ്ഞത്രാഭാവാ ചക്ഖാദീനം രൂപാദയോ വിസയാതി വുച്ചന്തേ, ഏവമാകാസേ സകുനയോത്യാദോ സകുന്യാദീനമാകാസാദിതോ-ഞ്ഞത്രാഭാവാതേ തേസം വിസയാത്യുച്ചന്തേ, വിസയോ ഏവ വേസയികോ. യോ ആധാരാധേയ്യാനമഭിബ്യാപേത്യാധേയ്യമിത്യഭിബ്യാപകോ, തഥാ ഹി'തിലേസു തേലം, ദധിമ്ഹി സപ്പി,ത്യത്ര തിലാദികം തേലാദികമാധേയ്യം ബ്യാപേത്വാ തിട്ഠതീതി തിലാദി ബ്യാപകാധാരോ. സമീപേ ഭവോ, സമീപോ ഏവ വാ സാമീപികോ, യസ്സ സമീപദേസേ ആധേയ്യം വത്തതേ സോ ഏവമുച്ചതേ, അത്രോദാഹരണം 'ഗുരൂസു വസതി ഗങ്ഗായം ഘോസോ'തി. നനു ചാത്രാപ്യാധാരേ സത്തമീ വിധീയതേ ആധാരോ ച നിസ്സയോ വുച്ചതേ, നിസ്സയോ ച സംയോഗസമവായേഹി ഹോതി, ന ച സിസ്സാദീനം ഗുരുപ്പഭുതീതി ദേവദത്തസകുന്യാദീനമിവ കടാകാസാദീഹി സംയോഗോ, തേലാദീനമിവ ച തിലാദീഹി സമവായോ വാ അത്ഥി, തേനായുത്തം തേ സമാധാരത്തന്തി, നേതദത്ഥി, യദായത്താ ഹി യസ്സ ഠിതി സോ വിനാപി സംയോഗസമവായേഹി തസ്സ നിസ്സയോ ഭവതി, തഥാഹി പുരിസസ്സ ന രഞ്ഞാ സഹ സംയോഗോസമവായോ വാത്ഥി, അഥ പന തദധീനട്ഠിതിത്താ രാജനിസ്സയോ

പുരിസോതി ബ്യപദിസ്സീയതേ, സിസ്സാദീനഞ്ച ഗുരുപ്പഭുതിന മായത്താ ഠിതീതി തേസമയം [തേനസ്സായം (പോത്ഥകേ) യുത്ഥോ തേ പതി ഗുരുപഭുതീനം നിസ്സയഭാവോ (ജിനിന്ദബുദ്ധി)] യുത്തോ ഗുരുപ്പഭുതിനം നിസ്സയഭാവോതി, ഏത്ഥ പന യജ്ജപി വേസയികാഭിബ്യപകാനമാധാരാധേയ്യോപസിലേസോ അത്ഥി, തഥാപി പകാരന്തരസ്സേവ പരിപ്ഫുടത്താ തഥേവ വചനിച്ഛാ, നാഞ്ഞഥാ ഓപസിലേസികേന വാ [ഓപസിലേസികേവ] വിസയാഭിബ്യാപകാനമഗ്ഗഹണതോ ഉപസിലേസസ്സേ വാ [ഉപസിലേസസ്സേവ] പരിബ്യത്തത്താ തഥേവ വോഹാരോതി ന സങ്കരോ സങ്കനീയോതി.

൩൩. നിമിത്ത

നിമിത്തഭാവമത്തേതീമിനാ കമ്മസംയോഗാഭാവേപി സത്തമിയാ പവത്തി മാഹ, ന പരേസം വിയ കമ്മസംയോഗേ ഏവ, തേനേവ വക്ഖതി-'ഏവമഞ്ഞതേ'ച്ചാദി, ബാഹിരാനം ഹി-'നിമിത്താ കമ്മേന" (൨, ൨-൧-൨൯) ഇതി സുത്തം, തത്ഥ കമ്മേന യോഗേ പയോജനാ സത്തമീഭവതീത്യത്ഥോ, അജിനമ്ഹി ഹഞ്ഞതേ ദീപീതിദീപിനോഹനനസ്സ പയോജനം ചമ്മം, തസ്സ ദീപിനംഹന്തീതി കമ്മേന യോ ഗോ, സുത്തേ കമ്മേനാത്യവചനേ പയോജനം വത്തുമാരഭതേ 'ന പനേ'ച്ചാദി.

൩൪. യബ്ഭാ

യസ്സ കിരിയാതി യസ്സ ഗവാദ്യത്ഥസ്സ സമ്ബന്ധിനീ ദോഹനാദികിരിയാ, കിരിയന്തരസ്സാതി ഗമനാദികിരിയന്തരസ്സ, ഏതേനാതി ലക്ഖണന്തി ഏതേന, തതോ-ച്ചസ്സ വിവരണം കിരിയാവതാതി, "കാലഭാവേസു ചേ"തി (൨-൬-൪൩) കച്ചായനേഹി സുത്തിതം, തദാഹ-'കാലത്ഥേഹി ചാ'തിആദി.

൩൫. ഛട്ഠീ

സാമിസ്സരാദിയോഗേ ഛട്ഠീസത്തമിയോ യഥാ സിയുന്തി "സാമിസ്സരാധിപതിദായാദസക്ഖിപതിഭൂപസുതേഹി ച "ഇതി (൨-൩-൩൯) ആരദ്ധം പരേഹി, തദാഹ-'സാമി'ച്ചാദി, അത്ര ച ജിനിന്ദബുദ്ധിനാ "സാമ്യാദീനം ഭേദേനോ പാദാനം പരിയായന്തരനിവത്യത്ഥമിഹ മാ ഹോതു ഗാമസ്സ രാജാ"തി വുത്തം വാക്യമുപന്യസ്യ ഹസ്സാപ്യ യുത്തത്തമുപദസ്സയമാഹ-'സാമിസ്സരേ'ച്ചാദി, കേന നിവാരീയതേ, ന കേനാപീത്യത്ഥോ, വിസയവചനിച്ഛായം 'ഗാമേ രാജാ'ത്യപി ഭവിതബ്ബമിത്യനേനാഹ, "ആയുത്തകുസലേഹ്യാസേവായ"മീതി (൨-൩-൪൦) ആരദ്ധം, തദാഹ-'ആയുത്തേ'ച്ചാദി, ആസവാ തപ്പരതാ, ബ്യാവടോ നിയുത്തോ, തത്ഥേദം സിയാ "ആസേവായന്തി വക്ഖാമീ ത്യവസ്സം വചനമിദമാരബ്ഭനീയമഞ്ഞഥാ ഈസംയുത്തേപി 'ആയുത്തോ ഗോ സകടസ്സാ'തി പസജ്ജതീ"ത്യാസങ്കിയ നത്ഥേവേതമ്പി പയോജനന്തി ദസ്സേതുമാഹ-'വിനാപി'ച്ചാദി, "സാമിസ്സരാ"ത്യദികം കച്ചായനസുത്തം, തേനേവാതി കച്ചായനസുത്തേ പസൂതസദ്ദാനന്തരം കുസലസദ്ദനിദ്ദേസേനേവ, ഇധാതി മോഗ്ഗല്ലാനവുത്തിയം. കച്ചായനേന "കമ്മകരണ നിമിത്തത്ഥേസു സത്തമീ" (൨-൬-൪൦) "പഞ്ചമ്യത്ഥേ ച" (൨-൬-൪൧) ഇതി ച സുത്തിതം, തേനാഹ-'കമ്മേ'ച്ചാദി, ഗഹണസ്സ ബാഹാ വിസയോതി സമ്ബന്ധോ, കച്ചായനാനം'ഭിക്ഖൂസൂ'തിആദീനി കമ്മത്ഥേ ഉദാഹരണാനി, ഹത്ഥേസൂതിആദീനി കരണത്ഥേ, കദലീസൂതി പഞ്ചമ്യത്ഥേ. "മണ്ഡിതുസ്സുക്കേസു തതിയാ ചേ"തി (൨-൬-൪൫) കച്ചായനസുത്തം, തദാഹ 'പസന്നത്ഥേ'ച്ചാദി, പസന്നത്ഥേതി മണ്ഡിതത്ഥേ, ഉസ്സുക്കത്ഥേതി ഉസ്സാഹത്ഥേ.

൩൩. യതോ

വിസും കരണം നിദ്ധാരണം, ജിനിന്ദബുദ്ധാചരിയേന "കിമത്ഥമ്പുനരിദം വചനം യാവതാ നിദ്ധാരിയമാനോ-വയവോ സമുദായബ്ഭന്തരോ, തത്ഥ യദാ സമുദായസ്സാ-ധികരണത്തം വത്തുമിച്ഛീയതേ, തദാ സത്തമീ സിദ്ധാവ, യഥാ രുക്ഖേ സാഖാതി, യദാ തവയവസമ്ബന്ധോ തദാ ഛട്ഠീ, യഥാ രുക്ഖസ്സ സാഖാതി സച്ചമേതം പപഞ്ചത്ഥന്തു വചന"ന്തി വുത്തം, തഞ്ചേത മയുത്തന്തിദസ്സേന്തോ ആഹ-'ന സാലയോ'ച്ചാദിസൂകയുത്താനിധഞ്ഞാനി സൂകധഞ്ഞാനി, ആഹിതാ അവട്ഠിതാ, ആധേയ്യ ഭൂതാതി വുത്തം ഹോതി. യതോതി ആഹിതത്തകാരണാ, തതോതി യതോ ജിനിന്ദബുദ്ധിവചനമേവമയുത്തം, തസ്മാ കാരണാ. 'പഞ്ചമീ വിഭത്തേ"തി (൨-൩-൪൨) പാണിനീയ സുത്തം, തദാഹ-'സമുദായതോ'ച്ചാദി, സുതതോ സകാസാ സീലം അതിസയേന സേയ്യോതി സമ്ബന്ധോ, "നിദ്ധാരണേ ഛട്ഠീ സത്തമീസു പത്തേസു തദപവാദോ, യം യോഗോ"തി പരേഹാഖ്യായതേ, തത്ഥ താവ നിദ്ധാരണമേവേത്ഥ നത്ഥി കുതോ ഛട്ഠീസത്തമീനം തത്ഥപ്പവത്തി, യതോ താസം ബാധനത്ഥമിദമാരബ്ഭതേതി ദസ്സയമാഹ-'നാത്ര ജാത്യാദീഹി'ച്ചാദി, നഹിച്ചാദിനാ ജാത്യാദീഹി നിദ്ധാരണാഭാവം ദസ്സേതി, ജച്ചാദീനന്തി നിദ്ധാരണേ ഛട്ഠീ, കുതോ ന ഭവതിച്ചാഹ-'ജച്ചാദിസമ്ബന്ധേനേ'ച്ചാദി, അതം ബ്യപദേസതോതി സീലത്താദിബ്യപദേസാഭാവതോ, പുന നിദ്ധാരണാഭാവേ ഹേതന്തരമാഹ-'തുല്യാനഞ്ചേ"ച്ചാദി . സാധുനിപുണേഹി യോഗേ പൂജായം ഗമ്മമാനായം സത്തമീ, തഥാ അസാധുയോഗേ, തഥാ പസിതഉസ്സുക്കേഹി യോഗേ തതിയാസത്തമിയോ, തഥാ ലോപന്തനക്ഖത്തസദ്ദാ ച തേന തേന വചനന്തരേന പാണിനിയേഹി വിഹിതാ, തം സബ്ബം തംതംകാരകവചനിച്ഛായമേവ സാധേതും 'മാതരി സാധു' ഇച്ചാദയോ ഉദാഹടാ കേസേസു പസിതോ പസത്തോ, അവബദ്ധോതി അത്ഥോ, കേസേഹി കരണഭൂതേഹി പസിതോ ഭവതി, കത്തുഭൂതേഹി വാ പസിതോ കതോതി അത്ഥോ, ഫുസ്സേനിന്ദുയുത്തേന ലക്ഖിതോ കാലോ സോയമിത്യഭേദേന സമ്ബന്ധാ ഫുസ്സേ, തേന കരണഭൂതേന.

൩൪. പഠമാ

പഠമാത്ഥമത്തേതി ഏത്തകേ വുത്തേപി വാക്യത്ഥോ പദത്ഥോ വാ ന വിഞ്ഞായതേ നാമഗ്ഗഹണാനുവത്തിതോതി ദസ്സേതുമാഹ-'ദ്വേദ്വേകാനേകാദി സുത്തതോ'തിആദി, നാമേനാത്ഥോ പടിപാദിയമാനോ നാമസങ്ഖാതേ-ത്തനി അഭിധേയ്യത്തേനാജ്ഝാരോപ്യ പടിപാദയത്യനപേക്ഖിത വിഭത്തിവിസേസന്തി ആഹ-'അഭിധീയതി'ച്ചാദി, പകതിരൂപേനാതി നാമേന, തസ്സ അഭിധേയ്യസ്സ, മത്തസദ്ദസ്സാതിആദിനാ സാമഞ്ഞന്തീദം മത്തസദ്ദസ്സത്ഥവചനന്തി ദസ്സേതി, ഇദം വുത്തം ഹോതീതി നാമസ്സാഭിധേയ്യമത്തേതി ഇമിനാ ഇദം വക്ഖമാനം വുത്തം ഹോതി. "പാടിപദികത്ഥലിങ്ഗപരിമാണവചനമത്തേ പഠമാ"തി (൨-൩-൪൬) ലിങ്ഗാദീസു ഭേദേന പഠമാവിധാനമ്പടിപന്നാ, തദാഹ-'ലിങ്ഗപരിമാണേ'ച്ചാദി, ലിങ്ഗം ഇത്ഥിപുന്നപുംസകാനി, പരിമാണം പരിച്ഛേദോ, സങ്ഖ്യാ ഏകത്തബഹുത്താനി, തബ്ബന്തോപി സദ്ദത്ഥോഏവാതി ലിങ്ഗാദിവന്തോപി സരൂപാ ബ്യതിരിത്തോ സദ്ദത്ഥോ ഏവ, ഉച്ചത്തനീചത്തസാമഞ്ഞമ്പുരോധായ പവത്തിയാ ഉച്ചനീചസദ്ദേഹി പഠമാ ഹോതേവ, തംയുത്തസ്സാപി സദ്ദത്ഥഭാവതോ 'ഉച്ചം ഘരാനി'ത്യാദീനിപി ഉച്ചത്തം ഗുണം നിമിത്തം കത്വാ സോയമിത്യഭേദസമ്ബന്ധ ഘരേസു വത്തന്തീതി. പലമ്ബതേ

അജ്ഝാഗച്ഛതിത്യാദോ "അസങ്ഖ്യേഹി സബ്ബാസം"തി (റ-ഫ്ഥൻ) ലോപവിധാനസാമത്ഥിയാ പാദീഹ്യനത്ഥകേഹിപി പഠമാ സിദ്ധായേവ.

൩൮. ആമന്ത

അഭിമുഖം കത്വാതിആദിനാ യോഗാരമ്ഭസ്സ ഫലം ദസ്സേതി, നാമത്ഥേതി സദ്ദത്ഥേ, പദതോതി ആമന്തണാധികഅത്ഥമത്തപ്പകാസകപദതോ, ഹോന്തി ചേത്ഥ...

> സിദ്ധസ്സാഭിമുഖീകാര [ഭിമുഖീഭാവ (പോത്ഥകേ)], മത്തമാമന്തണം സിയാ;
> അത്ഥോ കതാഭിമുഖോ ഹി, ക്രിയായം വിനിയുജ്ജതേ;
> ആമന്തണം ന വാക്യത്ഥോ, പദതോവ പതീതിതോ;
> നത്ഥേവാമന്തണം ലോകേ, വിധാതബ്ബേന വത്ഥുനാ;
> തം യഥാ ഭവ രാജേതി, നിപ്പന്നത്ഥോ ഭവേതി ച.

സിദ്ധസ്സാതി ദേവദത്തത്താദിനാ സിദ്ധസ്സ, അത്ഥോതി ദേവദത്താദി, കതം ആഭിമുഖ്യം സമാധാനം യേനാതി വിഗ്ഗഹോ, ക്രിയായം വിനിയുജ്ജതേ ഗച്ഛ ഭുഞ്ജാതി, ആമന്തണം നത്ഥി... ഇദാനി വിധീയമാനത്തേനാലദ്ധസത്തികസ്സാഭിമുഖയിതുമസക്കരൂപത്താ, വിധാതബ്ബേനാതി നിപ്ഫാദേതബ്ബേന.

൩൯. ഛട്ഠീ

കിരിയാകാരകേച്ചാദിവുത്തിഗന്ഥസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനം കത്തുമാരഭതേ 'ഏകായം സമ്ബന്ധോ നാമേ'ച്ചാദി, കിരിയായ കാരകേഹി ച നിപ്ഫാദിതോതി ഇമിനാ സമ്ബന്ധസ്സ കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധ പുബ്ബകത്തമാഹ, തതോയേവായം നാകസ്മികോതി ന യേസംകേസഞ്ചി ദ്വിന്നം ഭവതി, വിസിട്ഠാനംയേവ തു ദ്വിന്നം ഭവതീത്യതിപ്പസങ്ഗാഭാവോ, കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധപുബ്ബകോ ഹി കാരകേഹി അഞ്ഞോ സസ്സാമിഭാവാദികോ സമ്ബന്ധോ, തഥാ ച വുത്തം-

> "സമ്ബന്ധോ കാരകേഹഞ്ഞോ, ക്രിയാകാരകപുബ്ബകോ;
> സുതായമസ്സുതായംവാ, ക്രിയായം സോ-ഭിധീയതേതി.

തത്ഥ അസ്സുതായം കിരിയായം 'രഞ്ഞോ പുരിസോ'ച്ചാദോ കിരിയാ കാരകസമ്ബന്ധപുബ്ബകോ-ഞ്ഞോ ഏവ സസ്സാമിഭാവാദികോ സമ്ബന്ധോ പതീയതേതി, 'സരതി രജ്ജസ്സ'ത്യാദോ തു സുയ്യമാനേ കിരിയാസദ്ദേ, ഏത്ഥ പന സന്തമപി കമ്മം വത്തുമനിച്ഛിതം, വിസേസനഭാവോയേവ സരണമ്പതി രജ്ജസ്സ പടിപാദീയതേ'രജ്ജസമ്ബന്ധിസരണ'ന്തി, കിരിയാകാരക സമ്ബന്ധോ ഹി സബ്ബത്ഥ വത്ഥുട്ഠിതിവസേനേവത്ഥി, തന്നിമിത്തോ ച സസ്സാമി ഭാവാദി, തത്ഥ സസ്സാമിഭാവവിവച്ഛായം വിജ്ജമാനോപി കിരിയാകാരക സമ്ബന്ധോ ന വത്തുമിച്ഛിതോ, യഥാ 'അനുദരാ കഞ്ഞാ'തി, സോ ചായം സമ്ബന്ധോ സസ്സാമിഭാവജഞ്ഞജനകഭാവാ-വയവാവയവവിഭാവാദിലക്ഖണോ ബഹുവിധോതി വേദിതബ്ബോ, തത്ഥ സസ്സാമിസമ്ബന്ധേ രഞ്ഞോ പുരിസോ, ജഞ്ഞജനകസമ്ബന്ധേ നിഗ്രോധസ്സ ബീജം, അവയവാവയവിസമ്ബന്ധേ രുക്ഖസ്സ സാഖാ, ഇദാനി സമ്ബന്ധസ്സേതസ്സ കിരിയാകാരകസമ്ബന്ധസഞ്ജാതത്തം യഥായോഗമഞ്ഞത്രാപ്യവഗമയിതും കിഞ്ചി ഉദാഹരണമാഹ-'തഥാ ഹി'ച്ചാദി, പരിപാലനകിരിയാകതോ നേസം സമ്ബന്ധോതി ഇമിനാ പരിപാല്യപരിപാലനലക്ഖണോ-യം സമ്ബന്ധോതി ദസ്സേതി, സാ അയമ്പരി

പാലനലക്ഖണാ കിരിയാ സമ്ബന്ധമസ്സേദമ്ഭാവഹേതും ജനയിത്വാ നിവത്തതി, അത്ഥപ്പകരണാദിനാ ത്വിമായ കിരിയായായം സമ്ബന്ധോതി വിസേസോ വസീയതേ, ന ഛട്ഠിയാ വിസേസാവഗമനേ സാമത്ഥിയം... തസ്സാ സബ്ബത്ഥേകരൂപത്താ, സുയ്യമാനേ ഏവ വാ കിരിയാസദ്ദേ കാരകഭാവസ്സ ഹേതുനോ വചനിച്ഛായാഭാവേ അസ്സേദമ്ഭാഭാവസങ്ഖാതസ്സേവ ഫലസ്സ വത്തുമിച്ഛിതത്താ തഥേവ സമ്ബന്ധോ ജാതോ ഛട്ഠിയാഭിധീയതേ 'രഞ്ഞോ സരതീ'തി, വുത്തം ഹി-

ജനയിത്വാന സമ്ബന്ധം, ക്രിയാ കാചി നിവത്തതി;
സുയ്യമാനേ ക്രിയാസദ്ദേ, സമ്ബന്ധോ ജായതേ കചീതി.

പരിപാലയതീതി പുരിസമ്പരിപാലയതി, തതോ പാലനാദികാ ഉപകാര സഭാവാ കിരിയാദ്വിന്നമ്പി തേസം സമ്ബന്ധിനീ ഭവതി, രഞ്ഞാ ഹി കാരിയമാനാ തംസമ്ബന്ധിനീപുരിസവിസയത്താവപുരിസയോഗിനീത്യുഭിന്നമ്പികിരിയാസമ്ഭവതി, തതോയേവതസ്സാ ഉഭയസമ്ബന്ധിനിയാ കിരിയായ സമ്ഭവേഅസ്സേദന്തി ബുദ്ധിയാ ഹേതുഭൂതസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖസഭാവസ്സ സമ്ബന്ധസ്സ ഭാവതോ കിരിയാജനിതത്തമസ്സ, അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖാലക്ഖണോ... സബ്ബഥാ നിരപേക്ഖത്തേ സമ്ബന്ധാഭാവാ, സമ്ബന്ധി ബുദ്ധിസബ്ഭവസ്സാതി സമ്ബന്ധീസു രാജപുരിസാദീസു അസ്സേദന്തി ഏവമ്പവത്തായ ബുദ്ധിയാ സബ്ഭവസ്സ. പരേസം വിയ "ഗുണേ ഛട്ഠീ"തി വചനന്തരാഭാവേ ഉഭയത്ഥപി (ചേത്ഥ) [(യേവ) (പോത്ഥകേ)] ഛട്ഠിപ്പ- സങ്ഗോതി ബോധേതുമാഹ-'നനു ചേ'ച്ചാദി, സച്ചന്തി യഥാ വുത്തം ചോദനമബ്ഭുപഗമ്മ ചോദകമ്പതി യഥാവുത്തം സമ്ബന്ധരൂപം തതോ-ഞ്ഞത്രാപ്യുപസം ഹരിത്വാ തത്ഥ ഛട്ഠിപ്പസങ്ഗം ചോദേതുമാഹ-'ദേവദത്തോ'ച്ചാദി, അഥേവ മിച്ചാദിനാസതീപിഅഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖാലക്ഖണേ സമ്ബന്ധേ വചനിച്ഛായേവേത്ഥ കാരണന്തി ചോദകാധിപ്പായമത്രോപനേത്വാ തദേവ വിസേസതോ ഛട്ഠിയാ അഭാവേ സമുപനേതും'യജ്ജേവമിഹാപി'ച്ചാദികമാഹ, തത്ഥ അഥാതി ചോദകാധിപ്പായപ്പകാസനാരമ്ഭേ നിപാതോ, ഏവം വത്തബ്ബന്തി ഏവം യദിപിച്ചാദിനാ വക്ഖമാനനയേന വത്തബ്ബം, പടിപാദേതബ്ബതായാത്യാദിനാ ഇദന്ദീപേതി "വിസേസ്സം വിധേയതായ ന പരാധീനന്തി അപ്പധാനഭാവതോ ബ്യതിരിച്ചതേ തതോ-ത്തനിട്ഠമേവ, ന രൂപന്തരമ്ഭജതി'പുരിസസ്സേ'തി, വിസേസനന്തു രാജാദികം തദങ്ഗതായാനുവദിയമാനമപ്പധാനത്താ കാരകരൂപതോ ബ്യതിരിച്ചതേ, തതോ രൂപന്തരം ഭജതി 'രഞ്ഞോ'തി, തതോ ബ്യതിരേക ലക്ഖണോ സമ്ബന്ധോ ഹോതി, ഏകസ്സ സമ്ബന്ധിത്താസമ്ഭവാ വത്ഥുതോ ദ്വിട്ഠോ വിസേസനഗതത്തേന പതീയതേ തതോ ഛട്ഠീ വിസേസനമേവാനുധാവതി പതീതിവിസയേ സദ്ദപ്പവത്തീ"തി, യോ ഹി വികപ്പനം വിസയോ സോ സദ്ദാനന്തി, അതോയേവ സമ്ബന്ധോ നിയമേന വിസേസനഭേദമനുവിദധാതി... വത്ഥുതോ ദ്വിട്ഠസ്സാപി തഗ്ഗതത്തേന പതീതിയാ യഥാ ഭാതൂനം ധനന്തി, നാവസ്സമ്ഭാതൂനം ധനന്തിച്ചേവ ഭവതി, തഥാ സത്യപി വിസേസ്സ ഭേദേ വിസേസനഗതമേവ ഭേദമനു(വിദധാ)തി 'ദേവദത്തസ്സ അസ്സാ'തി, തദേതം സബ്ബം വിസേസനഗതത്തേന സമ്ബന്ധപതീതിതോ-വകപ്പീയതേ, വിസേസ്സഗതത്തേനാപി തപ്പതീതിയം നിയമേന തഗ്ഗതഭേദാനുവിധാനം സിയാ വിസേസനഗതഭേദാനുവിധാനമിവ, ദ്വിട്ഠത്തന്തു വത്ഥുതോ [ചത്തുനോ] ന വിരുജ്ഝതേ, വത്ഥുപടിബദ്ധമേവ ച ദ്വിട്ഠത്തം മനസികത്വാ തംവാദീഹി ദ്വിട്ഠോ സമ്ബന്ധോഭിധീയതേ, അതോയേവായം ബ്യതിരേകവിഭത്തി (യാഗമ്യതേ)

... ബ്യതിരിച്ചമാനവിസേസനഭൂതസമ്ബന്ധിഗതബ്യതിരേകലക്ഖണസമ്ബന്ധാഭി-ധാനപ്പവത്തിതോതി, നീലാദിവിസേസനന്തു പരത്ഥത്തേനാപ്പധാനമ്പി ന കാരകഭാവതോ ബ്യതിരിച്ചതി... നീലാദിസദ്ദേനുപ്പലാദിദബ്ബാഭിധാനതോ, യഥാ 'നീലമുപ്പലമ്പസ്സ, നീലേനുപ്പലേന ഠിതം, നീലസ്സുപ്പലസ്സ ഗന്ധോ'തി, യദാ തു ന വിസേസ്സപവത്തി തദാ ബ്യതിരിച്ചതേവ 'നീലസ്സ ഗുണസ്സ ഉപ്പലന്നിസ്സയോ'തി കാരകഭാവലക്ഖണാ പധാനഭാവാ ബ്യതിരിച്ചതേ ഏവ നീലാദി, തതോ വിസേസനമേവാനേകപ്പകാരതായാവ തിട്ഠതേ, തതോ വിസേ- സനം കിഞ്ചിദേവ കാരകരൂപതോ പധാനഭാവാ ബ്യതിരിച്ചതേതി വിസേസന മത്തേനാപി സേസം സബ്ബം തഥാ സിയാതി നാസങ്കനീയന്തി.

ദ്വേപീതി രാജപുരിസാ ദ്വേപി, തതിയേ ഗേഹസങ്ഖാതേ സമ്ബന്ധിനീ. സഹയുത്തമ്പടിച്ച ഏവന്തി ഇമിനാ പുരിസസ്സ അപ്പധാനത്തമേവ ദീപേതി, അഭിമതാതി പാണിനിയാനം സുത്തന്തരേന അഭിമതാ, യതോ ഛട്ഠീയ-മത്തനോ മതേ സമ്ബന്ധനിസ്സയാ, തേനാഹ- 'സമ്ബന്ധമേവി'ച്ചാദി, സമ്ബന്ധോ ചേത്ഥ മാതു സരണാനമവട്ഠാനാദികിരിയാനിമിത്തോതി കേചി, അഞ്ഞേ തു സരണസ്സ കിരിയാരൂപത്താ കിരിയന്തരമന്തരേനേവ ദബ്ബേന സമ്ബന്ധോപപത്തിമാഹുയഥാ ഭിന്നം ജതുകതോ സംസിലേസോ, ജതുനോ തു കട്ഠേനോത്തനായേവ, ന ജത്വന്തരകതോ സംസിലേസോതി. പരേസം തതിയത്ഥേ ദുതിയത്ഥേ ച കിതകപ്പയോഗേ ഞത്രാപി (പഞ്ചമ്യത്ഥേ) സത്തമ്യത്ഥേ ച (''ഛട്ഠീ ചാ'') തി (൨-൩-൨൦) ദുതിയാ പഞ്ചമീനഞ്ചാ''തി (൨-൩-൨൯) ച സുത്തന്തരേഹി ഛട്ഠീതിമതാ, തസ്സാപി വത്തിച്ഛാതോവ സാധിതഭാവം ദസ്സേതുമാഹ-യഥാചേത്ഥാതിആദി, ഏത്ഥാപ്യാദോ ഉദാഹരണദ്വയേ സുത്തന്തരമന്തരേന സമ്പദാനത്താഭാവാ സമ്ബന്ധവചനിച്ഛായമേവ പരേസമ്പി ഛട്ഠീ, തേനാഹ-'ഏത്ഥാ'തിആദി, ബഹുലന്തീമസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതി 'യഥാ ദസ്സന'ന്തി, അവിസംവാദകാലോകസ്സത്യാദികം കമ്മേ ഉദാഹരണം, പഞ്ചമ്യത്ഥേ പന വത്തിച്ഛാതോവ സബ്ബേ തസന്തി ദണ്ഡസ്സാത്യാദീനി ഉദാഹരണാനി വേദിതബ്ബാനി.

൪൦. തുല്യ

അനഭിമതാതി 'തുല്യത്ഥേഹ്യതുലോപമാഹി തതിയാഞ്ഞതരിസ്സ'ന്തി (൨-൩-൭൨) സുത്തേന തുലോപമാഹി അഞ്ഞേഹി തുല്യത്ഥേഹി യോഗേ തതിയായ വിധീയമാനത്താ പാണിനിയാനം അനഭിമതാ, യസ്മാ സദിസാ ഭാവാ തേസം നോപമാതി 'അജ്ജുനസ്സ തുലാ നത്ഥീ'ത്യാദികമുച്ചതേ, തസ്മാ ഏവം യഥാവുത്തനയേനാതി തദേവന്തീമസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, തദേവന്തി വാ നിപാതസമുദായോ യഥാവുത്തനിദസ്സനത്ഥോ, തുല്യേസൂതി സദിസേസു, തഥാവുത്താതി അജ്ജുനസ്സതുലാനത്ഥീത്യാദിനാ തേന പകാരേന വുത്താ.

൪൧. അതോ

സുത്തേ 'അതോ'തി വുത്തം 'അകാരന്തതോ'തി കഥം വുത്തീതി ആഹ 'അതോ'തിആദി, ആദേസാ ഹോന്തീതി സേസോ, യകാരാനംയേവ സിയും... ആഏആദേസാനമേകവണ്ണത്താ, ലോപേ കതേതി ഓകാരസ്സ ലോപേ കതേ, തന്നേതി യഥാവുത്തം ധചാദ്യപ്പടിക്ഖിപതി, പടിക്ഖേപേ കാരണമാഹ-'പരലോപസ്സാ'തിആദി, കാരണന്തരം വത്തുമാരഭതേ 'കിഞ്ചാ'തിആദി, നിച്ചമ്പരലോപോവ സിയാ, ന പുബ്ബലോപോപി ആഗമപ്പയോഗാനുകൂല്യേനാതിപി സക്കാ വത്തുന്തി ആഹ-'നചാ'തിആദി, നിച്ചമ്പരലോപോയേവാതി ന ച സക്കാ മന്തുന്തി സമ്ബന്ധോ, ഏവം

സന്തേത്യാദിനാ തത്ഥ വിരോധമാഹ, അതോസമ്ഭവാതി ആദേസാകാരതോ സമ്ഭവാ, ഝിസ്സാകാരവിധാനം “യോസു ഝിസ്സ പുമേ”തി (൨-൯൩) ഏതദേവപയോജനന്തിആദിനാ വുത്തപ്പയോജനാഭാവേ കാരണമാഹ-‘അനിട്ഠത്താ’തി, അനഭിമതത്താതി അത്ഥോ, പയോജനാഭാവാനഭിമതത്തമേവ ദസ്സേസുമാഹ-‘ഏതദത്ഥമേവാ’തിആദി, ഇമസ്സാതി “അതോ യോനം ടാടേ”തി മസ്സ സുത്തസ്സ, ഝിസ്മാത്ഥേവാതി ‘ഝിസ്മാ’ ഇതി ഏതാദിസം സുത്തമേവ, ഝിസ്മാ യോനം ടാടേതിവാതി “ഝിസ്മാ യോനം ടാടേ”തി സുത്തം വാ, അതോതി ‘അതോ’ ഇതി സുത്തം, താദിസസ്സപയോഗസ്സാതി അഗ്ഗാ, അഗ്ഗേ ഇതി പയോഗസ്സ.

൪൨. നീനം

യസ്മാ ഏകമേവ രൂപമുദാഹടം, തസ്മാ രൂപാരൂപാനി രൂപേരൂപാനീതി ഭേദോ വേദിതബ്ബോ, തേന ഹി ബഹുവചനേ [ബഹുവചനേന (പോത്ഥകേ)] പഠമാദുതിയാസു ‘അട്ഠീനീ’തി ഏകമേവ രൂപമുദാഹടന്തി ദസ്സേതി.

൪൪. സസ്സായ

സുഞിതി ഞകാരോ കിമത്ഥോതി ആഹ-‘ഞകാരോ’തിആദി, അസതി ഹി ഞകാരേ‘ഞാനുബന്ധോ’തി ഞകാരേന വിസേസനേന സുകാരോ ന വിസേസീ യേയ്യ സതിയേവ തസ്മിം തേന സോ വിസേസീയേയ്യ, തസ്മാ “ഞകാനുബന്ധാദ്യന്താ”തി സുത്തേ ‘ഞകാനുബന്ധാ’തി വിസേസനം വിസേസനഭാവോ അത്ഥോ പയോജനം യസ്സ സോ വിസേസനത്ഥോ, ബഹുലം വചനേനാനഭിമതമനവസേസം വവത്ഥാപീയതീതി വുത്തിയം “ഭിയ്യോ”ത്യാദികമുപദിട്ഠന്തി ദസ്സേതുമുപക്കമതേ ‘സാമഞ്ഞേനാ’തിആദിനാ, ഛട്ഠീ ഭവതീതി (സേ)സോ, നനുച അത്ഥസദ്ദേനാഞ്ഞപദത്ഥസമാസേ കഥം ചതുത്ഥ്യത്ഥോ-വസീയതീതി വുച്ചതേ, ചതുത്ഥീഏകവചനേ അത്തത്ഥ’ന്തി ഏത്ഥ സദ്ധമ്മസവനാദികമത്തനിമിത്തന്തി യോ-ത്ഥോ, സോ ചത്ഥോ-ഞ്ഞ പദത്ഥേപി, തസ്സാ-ഞ്ഞപദത്ഥഭൂതസ്സാപി അത്താ അത്ഥോ പയോജനമ്ഭവതി നിമിത്തഭാവേനാതി നാത്ഥഭേദോതി ത ഏത ഇമവജ്ജിതാനം സബ്ബാദീനന്തി ത ഏതഇമസദ്ദേഹി ഏവ വജ്ജിതാനമഞ്ഞേസം സബ്ബാദീനം, പടിസിദ്ധേസുപി കസ്സചി ആദേസോ ദിസ്സതീതി ദസ്സേതുമാഹ‘തസദ്ദസ്സ ചാ’തി.

൪൫. ഘപ

ഇത്ഥിയാ വധുയാതി പസഞ്ഞാനമീ ഊനമുദാഹരണാനി.

൪൬. സ്സാവാ

ഘപസഞ്ഞേഹീതി ഇദം തേതിമാമൂഹി തീമസ്സ അഞ്ഞപദത്ഥസമാസേന വാ വിസേസനം ദട്ഠബ്ബം, വുത്തിയം കതന്തി ആദികം കത്താദിപ്പകാസനത്ഥം കതം, തായാതി സബ്ബത്ഥ വികപ്പോദാഹരണം.

൪൭. നമ്ഹി

“ആഗമാ തഗ്ഗുണീഭൂതാ തഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹന്തീ”തി പരിഭാസാ വചനമേതം തത്ഥ തഗ്ഗുണീഭൂതാതി തസ്മിം ആഗമിമ്ഹി ഗുണീഭൂതാ, അവയവവസേന പച്ഛാ ഭവന്തോ അമുഖ്യഭൂതാ, തഗ്ഗഹണേനാതി ആഗമിഗ്ഗഹണേന തഗ്ഗഹണേന

ഗഹണതോതി ആഗമിഭൂതസ്സ നം ഇച്ചസ്സ ഗഹണേന ഗഹണതോ, ‘നമ്ഹി വിഭത്തിമ്ഹി’തി തു വത്തബ്ബം, വിപല്ലാസോ വാ ഏത്ഥ ദട്ഠബ്ബോ.

(൪൯) ഇകാരസ്സേവവാതിആദിനാ വുത്തമേവ വിവരതി തിസ്സ ഇച്ചാദിനാ, തസ്സ തിസ്സ, നിദ്ദിട്ഠത്താതി തിസ്സ നിദ്ദിട്ഠത്താ, “നമ്ഹി തിചതുന്നമിത്ഥിയം തിസ്സ ചതസ്സാ”തി (൨-൨൦) തിസ്സാദേസോ “നമ്ഹി നുക ദ്വാദീനം സത്തരസന്ന”ന്തി (൨-൪൭) നുക, തിസ്സന്നം.

൭൧. സുഞ്ഞ

വിഭത്തിസുത്തേതി “ദ്വേദ്വേകാനേകേസ്വ്”(൨-൧) ച്ചാദിസുത്തേ, സ്സനന്തി ബഹുവചനേന സഹിതമേകവചനമാഹ, സുത്തമിദന്തി “സുഞ്സസ്സാ”തി ഇദം സുത്തം, സുത്തേ പന സതീതി “സുഞ്ഞ സസ്സാ”തി സുത്തേ സതി.

൭൨. രത്യാ

രത്തി ച ആദി ച രത്യാദയോ, തേഹി.

൭൩. സുഹി

അനുകരണവസേനാതി അനുസദിസം കരണം വചനമനുകരണം.

൭൪. ല്തു

തേനാതി യതോ ല്തുഇതി വിസേസനത്തേന വത്തുമിച്ഛിതസ്സ പച്ചയസ്സ ഗഹണം, തേനാതി അത്ഥോ, പച്ചയസ്സ ഗഹണാ തദാദിഗഹണം ലബ്ഭതേ... “പച്ചയഗ്ഗഹണേ യതോ സോ വിഹിതോ, തദാദിനോ ഗഹണ”ന്തി ഞായാ, വിസേസനത്തേന വത്തുമിച്ഛിതത്താ തദന്തഗ്ഗഹണം... “വിധിബ്ബിസേസനന്തസ്സാ”തി (൧-൧൩) വചനതോതി മനസി നിധായാഹ- ‘യതോ’ഇച്ചാദി, സോ ക്രിയത്ഥോ ആദി യസ്സ സോ തദാദി, സോ പച്ചയോ-ന്തോ യസ്സ സമുദായസ്സ സോ തദന്തോ, താദിസസ്സ തദാ ദിതദന്തസമുദായവിസേസ(സ്സ) ഗഹണം, ന തു തദന്തമത്തസ്സേത്യത്ഥോ, നനു ച ‘ല്തവീ’തി വിസേസനത്തേന വത്തുമിച്ഛിതേ ഭവതു “വിധിബ്ബിസേസനന്തസ്സാ”തി തദന്തസ്സ ഗഹണം, പച്ചയഗ്ഗഹണേന പന തദാദിനോ ഗഹണം കഥം സിയാ വചനാഭാവാത്യാഹ-‘തദവിനാഭാവിത്താ’തി, യതോ വിഹിതോ, തേന വിനാ ന ഭവതി സീലേനാതി തദവിനാഭാവീ, തസ്സ ഭാവോ തസ്മാ. “പച്ചയഗ്ഗഹണേ യതോ സോ വിഹിതോ തദാദിനോ ഗഹണ”ന്തി ഞായസ്സ യത്ഥ പച്ചയഗ്ഗഹണം തത്ഥ സാധാരണത്താ ‘തദാദിനോ’തി വുത്തം, തദാദിസമുദായസ്സ ഗഹണേ പനേത്ഥ വിസേസോ ന ദിസ്സതി... അധികത്താതി [അധിഗതന്താവാതി (പോത്ഥകേ)] ആദീസു വിസേസദസ്സനാസമ്ഭവാ, ‘തുംസ്മാ ലോപോ ചിച്ഛായം തേ” ത്യത്ര (൫-൪) തു ദിസ്സതി വിസേസോ, വക്ഖതിഹി തത്ഥ “തുംതായേതവേ ഭാവേ ഭവിസ്സതി ക്രിയായം തദത്ഥായ”ന്തി (൫-൬൧) തുംപച്ചയം വക്ഖതി”ച്ചാദി.

൭൫. ഗേ

അഇത്യേവവത്തബ്ബന്തി ‘ഗേഅ’ഇത്യേവ വത്തബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി, പക്ഖേ ദീഘവിധാനേനേവാതി ഇമിനാ അകാരാദേസേ കതേ പക്ഖേ ദീഘവിധാനേനേവ, അഞ്ഞത്ഥചരിതത്ഥതായാതി ല്തപന്താദിതോ അഞ്ഞത്ഥ ഭോപുരിസാ

ഭോപുരിസഇച്ചാദോ ജാതിപദത്ഥനിസ്സയനേന കതത്ഥതായ, പരിസ മത്തത്ഥതായാതി വുത്തം ഹോതി, അവസ്സം ദീഘഭാവേ കാരണമാഹ 'യദിചാകാരോ'ഇച്ചാദി, യദിച ആകാരോതി പദച്ഛേദോ.

൯൦. ഘബ്രഹ്മാ

ഘഇതിസഞ്ഞാ ഘസഞ്ഞാ താസം, കഞ്ഞാസഞ്ഞാതിആദീസു ഘസഞ്ഞാനം ബഹുത്താ ബഹുവചനേന നിദ്ദേസോ, ഘരൂപസ്സാതി ഘസ്സാതി ഘസദ്ദരൂപസ്സ, തഥാ ഭോ ബ്രഹ്മാതി എത്ഥ തഥാതി ഇമിനാ ബ്രഹ്മാതിരൂപസ്സ നിരുത്തിയം നിദ്ദിട്ഠത്താവ എത്ഥ സങ്ഗഹിതഭാവം ദസ്സേതി. ഏവം വിവരന്തീതി തസ്മാ സ സഖതോ ഗസ്സ അകാരആകാരാ''തിആദിനാ ഏവം വിവരന്തി, തേ ഹി അച ആച ഇച ഈച ഏചാതി ദ്വന്ദേ പുബ്ബസരാനം ലോപം കത്വാ ഏത്തുപസിലേസനിദ്ദേസം വണ്ണേന്തി, സാമഞ്ഞവിധാനന്തി 'ബ്രഹ്മകത്തുഇസി സഖതോ'ച്ചേവമവിസേസേത്വാ സാമഞ്ഞേന കഥനം, കിമത്ഥന്തി കിം അത്ഥോ പയോജനം യസ്സ തം കിമത്ഥം. സാമഞ്ഞവിധാനം കിമത്ഥമ്പനേവം പയോജനാസങ്കായം പയോജനാസങ്കാവിചാരണം മനസി നിധായ 'ആഗതി ഗണോയ'ന്തി വുത്തത്താ ആഹ- 'അത്ഥതോ'ച്ചാദി, അത്ഥതോതി സാ മത്ഥിയതോ, അനേനാതി'ആഗതിഗണോയ'ന്തി ഇമിനാ വചനേന, ഇദം വുത്തം ഹോതി 'ആഗതിഗണോയന്തി ഇമിനാ തദാകാരസങ്ഖാതജാതിപ്പധാനഗണത്തപ്പകാസനേന യദി സമ്ബോധനേ ഏകാരന്താകാരന്തലാഭീനം കത്തു ഇസി സഖ മുനി ഭദന്താദീനം ഗഹണം പയോജനം ന സിയാ, അഞ്ഞഥാ അനുപപജ്ജനം സിയാതി ഏവമഞ്ഞഥാനുപപത്തിലക്ഖണസാമത്ഥിയതോ സാമഞ്ഞവിധാനേ പയോജനമാഹേ''തി, സോയന്തി ഇമിനാ വുത്തിയം 'ആഗതി ഗണോയ'ന്തി വുത്തം വചനം നിദസ്സേതി.

൯൧. ഘോസ്സം

സ്സഞ്ച സ്സാച സ്സായോച അഞ്ച തിഞ്ചാതി ഇതരീതരയോഗേ ചത്ഥ സമാസോ,സ്സം സ്സാ സ്സായം തിംസു.

൯൨. ഏക

ഘോച ഓച ഘോ ഘാന്തഓകാരന്താ, നത്ഥി ഘോ യേസന്തേ അഘോ, തേസം, സാമഞ്ഞവിധാനതോതി കസ്സചി ലിങ്ഗസ്സ അപരാമാസാ സാമഞ്ഞേന വിധാനതോ, നാദേകവചനേസൂതി നാദീസു ഏകവചനേസൂതി അത്ഥോ, ഹി ഹേതുമ്ഹി, യസ്മാ കസ്സചി ഏവം ദുട്ഠാധിപ്പായോ സിയാ, തസ്മാ ദുതിയമുദാഹരണന്തി അത്ഥോ, ദുതിയോപി ഹേതുമ്ഹി, യസ്മാ സബ്ബേസം സങ്ഗഹണത്ഥം, തസ്മാ ന ച തഥാധിപ്പേതന്തി അത്ഥോ, സബ്ബേസമേകവചനാനം സങ്ഗഹണാഭാവേ സുത്താനം വിരചനപ്പകാരമാഹ-'അഞ്ഞഥാ'തിആദി, ഉപരിചാത്യാദീസ്വായമധിപ്പായോ ''സുത്തസ്സ 'അംയോസ്വഘോന'ന്തി വിരചിതത്താ സാമഞ്ഞേനേ-കവചനേസ്വഘസ്സ നരസ്സത്തപ്പതീതി തപ്പടിസേധാഭാവാ'ദണ്ഡി കുല'ന്തി രസ്സത്തം 'സിസ്മിം നപുംസകേ'തി വിധിസുത്തം വദേയ്യാ''തി, ഓകാരന്തപ്പടിസേധന്തി 'അഘോന'ന്തി ഓകാരന്തപ്പടിസേധം, ആദേസന്തരം ''ഗോസ്സാ ഗസിഹിനം സുഗാവഗവാ''ത്യാദിനാ (വ-൯൭) കരീയമാനം ഗാവാദേസാദികം, എത്ഥ പന നപുംസകേ ഏകവചനന്തം ദണ്ഡി കുലന്തി വക്ഖമാനത്താ നോദാഹടം, യോസു പന ''യോലോപനിസുദീഘോ''തി (വ-വ്വ) അദീഘസ്സാപി ദീഘവിധാനസാമത്ഥിയാ പഠമമേവ ദീഘസ്സ രസ്സാഭാവേകാവ കഥാതി നോദാഹടം,

ദണ്ഡീദണ്ഡീനി ഇച്ചേവ തു ഭവതി, നോസ്സവാതി പാഠോ ദിസ്സതി, എത്ഥ വിജ്ജമാനേ ഗേ പരേ ഓകാരന്തസ്സ വാ രസ്സാപജ്ജനദോസമ്പസങ്ഗതോ നോസ്സാ'തി പാഠേന ഭവിതബ്ബം.

൬൭. ഗോസ്സാ

ഗാവേന ഗവേനാതി കരണേപി സമാനം, ഗാവസ്സ ഗവസ്സാതി ഛട്ഠിയാപി.

൬൮. ഗവം

സേനാതി സുതത്താ സേഇതി വുത്തിയം നിമിത്തം പരികപ്പിതം.

൬൯. ഗാവു

സദ്ദന്തരത്തേന കോചി ദോസോതി സമ്ബന്ധോ, ആദിസിതബ്ബോ ആദേസോ കാതബ്ബോ.

൭൦. യം

പേന പസഞ്ഞായ യുത്താ ഈപീ, പച സോ ഈചാതി വാപീ അഭേദഗ്ഗഹണേന, അഞ്ഞസ്സാതി ഇകാര ഉകാരഊകാരസ്സ.

൭൧. സ്മി

ലോകേ ദേവദത്തോ ദത്തോതി ഏകദേസേന സമുദായവോഹാര ദസ്സനതോ സ്മിനോതീമസ്സ സ്മിം വചനസ്സാത്യയമത്ഥോ ദസ്സിതോത്യാഹ-'സ്മിതി ഇമിനാ'തിആദി.

൭൨. ഝലാ

ബ്രഹ്മാദീസു 'ഇതോ കചി സസ്സ ടാനുബന്ധോ'തി പാഠാതി സമ്ബന്ധോ, ബ്രഹ്മാദീസൂതി "ഘബ്രഹ്മാദിതേ"തി (൨-൬൦) സുത്തേ വുത്തബ്രഹ്മാദീസു, പാഠാതി 'ഇതോ'ത്യാദിനോ ഗണസുത്തസ്സ പാഠാ, ടാനുബന്ധോതി ഇമിനാ (ഏടാദേസം) നിദ്ദിസതി.

൭൩. കൂ

സോ [ഭസ്മാ] അന്തോ യസ്സ സോ തദന്തോ സമുദായോ, തസ്സ, "ചാനുകഡ്ഢിതം നോത്തരത്രാനുവത്തതീ"തി വിഞ്ഞൂവചനം, വിദുനോ വിദൂതി കൂപച്ചയന്തസ്സ ഉദാഹരണം, വിഞ്ഞുനോ വിഞ്ഞൂതി "വിതോ ഞാതോ"തി (൪-൩൯) സബ്ബഞ്ഞുനോ സബ്ബഞ്ഞൂതി "കമ്മാ"തി (൪-൪൦).

൭൪. ലോ

ലോപോത്വേവ സിദ്ധത്താതി വോമുത്തപക്ഖേ ലോപോതീമിനാവ സിദ്ധത്താ.

൭൫. നനോ

അമുയാതി ഇത്ഥിയം യാദേസോ, നനോതീമസ്സിദം പച്ചുദാഹരണം.

൮൮. യോലോ

പഠമാദുതിയായോനമേകതോ ഉദാഹരണാനി അട്ഠീ അട്ഠീനിതി, താനിച യോലോപനിലാതിസ്സേവ ദസ്സിതാനി, തഥായേവാഞ്ഞാനിപി ഞായന്തീതി.

ൻ൨. ന്തസ്സ

ടമുത്തപക്ഖോതി അസന്തം കുബ്ബന്തസ്സാതി ടാദേസേന മുത്തപക്ഖോ,ന്തുസ്സചേവന്തി പസിദ്ധത്താവ ടാദേസമുത്തപക്ഖം ഉപമേതി, "സഞ്ജാതം താരകാദിത്വിതോ"തി (൭-ർ൭) ഇതോ അന്ധിതാ.

ൻ൩. യോസു

ടാദേസോ-തിപ്പസജ്ജതീതി കസ്മാ വുത്തം നനു തദന്തസ്സ സമുദായസ്സ പത്തേ "ഛട്ഠിയന്തസ്സാ"തി (൧-൧൭) അന്തസ്സേവ ഹോതി, തഥാസതി നേവാതിപ്പസങ്ഗോ, തസ്മാ കസ്മാതിപ്പസജ്ജതീതി വുത്തന്തി, സച്ചം, തഥാപി 'ന്ധിസ്സാ'തി വത്തും സക്കുണേയ്യത്തേ ഇസ്സാതി വുത്തത്ത [വുത്തമ്പി] സാമത്ഥിയതോ തദന്തസ്സ ടാദേസോ-തിപ്പസജ്ജതീതി തഥാ വുത്തന്തി, നനു 'ന്ധിസ്സാ'തി വുത്തേപി സോവാതിപ്പസങ്ഗോ തദവത്ഥോയേവാതി സച്ചം, തഥാപി യദി സമുദായസ്സ ടാദേസോ-ഭിമതോ സിയാ 'തഥാ സതി കിം ന്ധഗ്ഗഹണേന ഇസ്സത്വേവ വദേയ്യാതി നാതിപ്പസജ്ജതീതി, ന്ധഗ്ഗഹണേ നാമന്തേ ഇകാരസ്സേവ ന്ധസഞ്ഞത്താതി ഇദം പന വിസേസനത്തേന വത്തു മനിച്ഛിതേ യുജ്ജതി.

ൻർ. വേവോ

സഹചരിതഞായസ്സാതി "തംസഹചരിതാ തഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹന്തീ"തി ഞായസ്സ.

ൻ൭. യോമ്ഹി

ഹേതുകുരുസദ്ദേഹി യോസു ഇമിനാ ടാദേസേ "ലോപോ"തീമിനാ യോലോപേ വാ സമ്പത്തേ "പച്ചയനിസ്സിതം ബഹിരങ്ഗ"ന്തി യോലോപതോ "പകതിനിസ്സിതമന്തരങ്ഗ"ന്തി "അന്തരങ്ഗബഹിരങ്ഗസു അന്തരങ്ഗവിധി ബലവാ"തി പഠമം ടാദേസേ നിമിത്താഭാവാവ ലോപാ ഭാവോതി ദസ്സേതുമാഹ-'ഹേതുകുരുസദ്ദേഹി'ച്ചാദി.

ൻൻ. സബ്ബാ

നനു കതരാദയോവ സബ്ബാദിസദ്ദവചനീയാ ഹോന്തി സമാസേനാഭിഹിതത്താ, ന തു സബ്ബസദ്ദോ [സദ്ദസ്സേ (പോത്ഥകേ)] ത്യാഹ-'അവയവേന'ത്യാദി,യദിപി 'സബ്ബ സദ്ദോ ആദി യേസ'ന്തി അവയവേന വിഗ്ഗഹോ, തഥാപി സമുദായോവാസ്സത്ഥോ ഭവതി... യേസന്ത്യനേന സമുദായസ്സ പരാമാസാതി ഭാവോ, ഇതീതി ഹേതുമ്ഹി, കോ ഭവന്താനം ദ്വിന്നം ബഹുന്നം വാ ഏകോ ദേവ ദത്തോ കഠാദീഹി വാ അത്ഥേ ദ്വീഹി ബഹൂഹി വാ ഏകസ്സ നിദ്ധാരണേ സതി കിമ്ഹാ നിദ്ധാരണേ രതര രതമേസു ണാദിവുത്തിയം "ഏകത്ഥതായ"ന്തി (൨-൧ൻ) വിഭത്തിലോപേ "രാനുബന്ധേന്തസരാദിസ്സാ"തി (ർ-൧൩൨) അന്തസരാദിലോപേ കിംസദ്ദസ്സ രൂപസിദ്ധീതി ദസ്സേതുമാഹ കതമാ'തിആദി, ഉഭോ അംസാ അസ്സാതി അത്ഥേ "അയുഭദ്വിതീഹംസേ"തി (ർ-ൻൻ) അയേ"സരോ ലോപോ സരേ"തി (൧-൨൬) സരലോപേ രൂപസിദ്ധീതി ആഹ-'ഉഭോ

അംസാ’ഇച്ചാദി, കായം വവത്ഥാ നാമേ ത്യാഹ-‘സാഭിധേയ്യാ’ത്യാദി, അവധിച്ചാദിനാ തസ്സേവാത്ഥം വിഭാവേതി, അധംസോ അഭട്ഠാ അവധിഭാവേയേവാവട്ഠാനം, സാഭിധേയ്യാ പേക്ഖാതി ഏത്ഥ സോ സകോ അഭിധേയ്യോ അത്ഥോ ദിസാദി സാഭിധേയ്യോതി ഗഹിതോതി ആഹ-‘പുബ്ബാദീന’ന്തിആദി, സാഭിധേയ്യന്തി കമ്മതോ പരാ അപപുബ്ബാ ‘ഇക്ഖ=ദസ്സനേ’തീമസ്മാ “കച്ചണ”ഇതി (൭-൪൭) അണ്പച്ചയേ സാഭിധേയ്യാപേക്ഖോ, സോ വാവധിനിയമോതി ദസ്സേതുമാഹ-‘തമപേക്ഖതി’ച്ചാദി, തത്ഥാധിപ്പായം വിവരതി ‘തഥാഹി’ച്ചാദിനാ, ഏത്ഥ ച പരാദിസദ്ദാഭിധേയ്യോ-ത്ഥോ ദിസാദേസാദി പുബ്ബാദിസദ്ദാഭിധേയ്യസ്സാത്ഥസ്സ ദിസായ ദേസാദിനോ വാവധിഭാവേന നിയമവസേന പവത്തതി, യോ ചാവധിഭാവോ നിയമവസേന പവത്തതി, സോചാവധിഭാവോ നിയമവസേന പവത്തോ പുബ്ബാദിസദ്ദവചനീയം ദിസാദേസാദി മപേക്ഖതീതി സാഭിധേയ്യാപേക്ഖോവധിനിയമോയേവ വവത്ഥാതി വുച്ചതീത്യയമധിപ്പായോ, ന തു അഭിധേയ്യായന്തി അസമ്ഭവാ, അസമ്ഭവമേവ ദസ്സേന്തോ ആഹ-‘യോ ഹി’ച്ചാദി, കോസല്ലേന നിമിത്തേനാതി കുസല സദ്ദസ്സ പവത്തിനിമിത്തേന കോസല്ലേന, ഉത്തരാകുരവോ ഉത്തരകുരുദീപ വാസിനോ, ദേസോ വാ, ‘നാഞ്ഞഞ്ച നാമപ്പധാനാ”തി (൨-൫൩൬) അനേനേവ സഞ്ഞായം സബ്ബാദികാരിയസ്സ നിസിദ്ധത്തേ കിമസഞ്ഞായംഭ്യനേനേത്യാഹ ‘നാഞ്ഞഞ്ചേ’ത്യാദി, കിഞ്ചി പുബ്ബത്താദികമുദ്ദിസ്സ കേസഞ്ചി പുബ്ബോപരോത്യാദികാ അത്ഥാനുഗതാ സഞ്ഞാ അനത്ഥസഞ്ഞാ.

൭൦൪.തി

“വാനേകഞ്ഞത്ഥേ”തി (൩-൭൭) വികപ്പാനുവത്തനതോ അയുത്തത്താഭാവം ദസ്സേതി‘നയിദമയുത്ത’ന്തി, യുത്തതാ ചാസ്സ പാഠേ ബ്യഭിചാര ദസ്സനതോതി വത്തുമാഹ-‘നപുംസകേ’ച്ചാദി, പാഠാനുഗതാ ഹി സുത്തരചനാ, വികപ്പാനുവത്തിയാ അനപുംസകമിദമേവ വചനം തസ്സ കച്ചി ബ്യഭിചാരത്തേ ഞാപകന്തി വത്തുമാഹ-‘തസ്സ ചാ’തിആദി, അവസ്സമേവമേത്ഥ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ, അഞ്ഞഥാ യഥാവട്ഠിതപാഠാനുക്കമേനാത്ഥഗ്ഗഹണേ സതി സുത്തസ്സ [സുത്തസ്സാ (പോത്ഥകേ)] മുഖ്യത്തപ്പതീതിതോ കഥന്തമഞ്ഞസ്സ ഞാപകം ഭവേയ്യ, മുഖ്യഭാവേ ഹി ഞാപകത്ഥം ന യുജ്ജേയ്യ.

൭൦൫. അതേ

നനു ച “ലക്ഖണപടിപദവുത്തേസു പടിപദവുത്തസ്സേവ ഗഹണ”ന്തിമായ പരിഭാസായ ലക്ഖണികസ്സാകാരസ്സ ഗഹണം ന പപ്പോതീത്യാസങ്കിയ പടിപാദയമാഹ-‘രസ്സാകാരേ’ച്ചാദി, പരിഭാസായ ചസ്സായമത്ഥോ “ലക്ഖീയതേനേനേതി ലക്ഖണം, സാധ്വസാധുജാനന ഹേസുത്താ സുത്ത [സത്ഥ] മുച്ചതേ, പടിഗതമ്പദം പടിപദം, ഉച്ചാരിതമഞ്ജസേത്യത്ഥോ, ലക്ഖണഞ്ച പടിപദഞ്ച ലക്ഖണപടിപദാനി, തേഹി വുത്താനി രൂപാനി ലക്ഖണപടിപദവുത്താനി, തേസു, വുത്തസദ്ദോ പച്ചേകമ്പരിസമാപീയതേ ‘ലക്ഖണവുത്തേസു പടിപദവുത്തേസൂ’തി, തത്രാഞ്ചസാ യമനിദ്ദിട്ഠം, കേവലം ലക്ഖണദസ്സനേനാസ്മിം ലക്ഖണേ സത്യവസ്സമനേന രൂപേന ഭവിതബ്ബന്തി ലക്ഖണേന പടിപാദിതം, തം ലക്ഖണവുത്തമിത്യുച്ചതേ, യന്ത്വഞ്ജസാ സദ്ദേനേവ പടിപാദിതം, തം പടിപദവുത്തന്തി വുച്ചതേ, തസ്മിം ലക്ഖണവുത്തേ പടിപദവുത്തേ ച രൂപേ സതി പടിപദവുത്തസ്സേവ ഗഹണം, നേതരസ്സേ”തി, പടിപദവുത്തസ്സേവേത്യവധാരണേന നിയമരൂപഭാസ്സാ പരിഭാസായാവഗമ്യതേ,

സോ ച നിയമോ അനിയമപുബ്ബകേ സന്ദേഹേ സത്യവതിട്ഠതേ, തസ്മാ യത്ര ലക്ഖണവുത്തമേവ കേവലം, ന പടിപദവുത്തം, തത്ര നായം പരിഭാസാ വതിട്ഠതേ, യത്രാപി പടിപദവുത്തമേവ കേവലം, ന ലക്ഖണവുത്തം, സോപ്യേതിസ്സാ അവിസയോ, യത്ര ദ്വേ രൂപാനി സമ്ഭവന്തി തത്രേവാ യമ്പരിഭാസാ സന്ദേഹാപാകരണമുഖേന പവത്താതി ഞായപ്പത്തോയേവാ മത്ഥോ ഇമായ പരിഭാസായാനുവാദ്യതേ, തഥാഹി സന്ദേഹഠാനേസു യദ്യപ്യേകരൂപമേവമഭിന്നമുഭിന്നം, തഥാപി ലക്ഖണവുത്തം രൂപം ലക്ഖണേ നോന്നീയമാനം ധൂമഗ്ഗി വിയ ജലബലാകാ വിയ ചാനു മാനികം, യന്തു പടിപദ വുത്തം രൂപം, തം പച്ചക്ഖസിദ്ധം, പച്ചക്ഖാനുമാനേസു ച പച്ചക്ഖമ്ബലവന്തരം പമാണന്തി അതോ പടിപദവുത്തമേവ ഗയ്ഹതീതി.

൧൧൦. കചേ

നപുംസകലിങ്ഗേ എകാരേന ന ഭവിതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ.

൧൧൮. ലോപോ

അകാരസ്സന്തരങ്ഗത്തേ കാരണമാഹ-'പകതിനിസ്സിതത്താ'തി, പകതിയാ ഇദം പാകതം "ണോ"തി (൪-൩൪) ണോ, ലോപസ്സ ബഹിരങ്ഗത്തേ കാരണമാഹ-'പച്ചയനിസ്സിതത്താ'തി, അന്തരങ്ഗേച്ചാദിനാ "അന്തരങ്ഗബഹിരങ്ഗേസ്വന്തരങ്ഗവിധി ബലവാ"തി പരിഭാസമുപലക്ഖേതി, അങ്ഗസദ്ദോ-വയവവാചീ, അന്തേ സദ്ദോ സത്തമ്യത്ഥേ, അങ്ഗേ ഭവമന്തരങ്ഗം വിഭത്ത്യത്ഥേ-സങ്ഖ്യസമാസോ "എഓനമ വണ്ണേ"തി (൧-൩൭) അത്തം രാഗമോ, അങ്ഗതോ ബഹി ബഹിരങ്ഗം "പയ്യപാബഹിതിരോ പുരേപച്ഛാ വാ പഞ്ചമ്യാ"തി (൩-൭) അസങ്ഖ്യസമാസോ, അത്ര ചാന്തരങ്ഗം ബഹിരങ്ഗന്തി നാങ്ഗേഭവമന്തരങ്ഗം, അപിത്വന്തരങ്ഗനിസ്സിതം കാരിയമന്തരങ്ഗം, നാപ്യങ്ഗതോ ബഹിഭൂതോ സമുദായോ ബഹിരങ്ഗം, കിന്തു ബഹിരങ്ഗനിസ്സിതം കാരിയമ്ബഹിരങ്ഗം യഥാ മഞ്ചനിസ്സിതേസു സദ്ദായന്തേസു 'മഞ്ചാ സദ്ദായന്തീ'ത്യുച്ചതേ തം വിയേതി അതോയേവാ സങ്ഖ്യസമാസേപി ലിങ്ഗവിഭത്തിവചനന്തരയോഗോ 'അന്തരങ്ഗോ അന്തരങ്ഗാ'തി, സങ്കേതികോ ഹ്യയമസങ്ഖ്യസമാസോ, ന പുബ്ബപദത്ഥപ്പധാനോ, യഥാ-പച്ചക്ഖസ്സാക്ഖനിസ്സിതത്താവബോധത്ഥം 'അക്ഖമക്ഖമ്പതി വത്തതേ'തി വിച്ഛായ-മസങ്ഖ്യസമാസേപി കതേ പച്ചക്ഖ ഞാണസ്സാക്ഖനിസ്സിതത്തഞാപനത്ഥം സങ്കേതവസേന കതോ-യമസങ്ഖ്യ സമാസോ, ന പുബ്ബപദത്ഥപ്പധാനോതി'പച്ചക്ഖോ പച്ചക്ഖാ'തി ലിങ്ഗവിഭത്തി വചനന്തരയോഗോ, തഥേവായ-മന്തരങ്ഗനിസ്സിതോ-യം സമുദായനിസ്സിതോതി ഞാപനത്ഥം സങ്കേതവസേന കതോ-യമസങ്ഖ്യസമാസോതി ലിങ്ഗവിഭത്തിവചനന്തരയോഗോ ന വിരുജ്ഝതേ, അഥവാ അന്തരമങ്ഗമസ്സ കാരിയസ്സാത്ഥീതി "സദ്ധാദിത്വ" (൪-൮൪) തഥാ ബഹിരങ്ഗന്തി, അന്തരങ്ഗഞ്ച ബഹിരങ്ഗഞ്ച അന്തരങ്ഗബഹിരങ്ഗാനി, തേസ്വന്തരങ്ഗോ ബലവാതി. അന്തരങ്ഗ കാരിയസ്സ ബലവത്തം സാധേതും 'സബ്ബപഠമം വിധേയ്യത്താ'തിആദി വുത്തം, ഇദമ്പന അന്തരങ്ഗകാരിയസ്സ ബലവഭാവസാധനേ കാരണം ന ഹോതി, അന്തരങ്ഗത്താ ബലവഭാവോയേവ ഹി സബ്ബപഠമം വിധേയ്യത്ത കാരണം, തഥാ ചാഹ-'യോ ലോപതോ അകാരസ്സ പഠമമേവ ഭവനേ കാരണമാഹ അന്തരങ്ഗത്താ അകാരസ്സാ'തി, തസ്മാ നായം പാഠോ ഘടതേ, അന്തരങ്ഗബലവഭാവസാധനസ്സ പന ലോകതോ ഇച്ഛിതത്താ അയമേവത്ഥേ പാഠോ ഘടതേ"അന്തരങ്ഗമേവ കാരിയമ്ബലവം ലോകേ തഥാദിട്ഠത്താ, തഥാ

ഹി ലോകോ പാതോവാ"ത്യാദി, ലോകേ തഥാദിട്ഠത്താതി അന്തരങ്ഗബലവഭാവസ്സ ലോകേ ഏവം വക്ഖമാനനയേന ദിട്ഠത്താ, അഥവാ കേനചി വിധുരപ്പച്ചയോപനിപാതേന കാരണവേ കല്ലേന വാ കദാചി കത്തുമസക്കുണേയ്യത്തേപി അന്തരങ്ഗസ്സ അവസ്സം വിധേയ്യത്തം ദസ്സേതുമാഹ സബ്ബപഠമം വിധേയ്യത്താ'തി, സതിസമ്ഭവേതി നിമിത്തസ്സാനുപഹതത്താ കാരിയസ്സ സമ്ഭവേ സതി.

൧൧൩. യേ

ഇവണ്ണസ്സാതി വുത്തത്താതി 'യേ പസ്സിവണ്ണസ്സാ"തി ഏത്ഥ ഇവണ്ണസ്സാതി വുത്തത്താ.

൧൧൪. അസം

ലിങ്ഗവചനഭേദേപി ബ്യയരഹിതത്താ അബ്യയവന്തഉപസങ്ഗനിപാതാനം പുബ്ബാചരിയസഞ്ഞാ, അസതീ സങ്ഖ്യാ യേസന്ത്യാന്യസങ്ഖ്യാനീത്യാഹ- 'ഏകത്തേ'ച്ചാദി, ഏകാനേകേസൂതി വുത്തത്താ സങ്ഖ്യാവിസേസേ വിധീയമാനാസ്യാദയോ കഥമസങ്ഖ്യേഹി ഉപ്പജ്ജിതുമുസ്സഹന്തേ ഇച്ചാസയേനാഹ- 'കഥമസങ്ഖ്യേഹി സ്യാദീനം സമ്ഭവോ'തി. അഥ നിസ്സങ്ഖ്യേഹി ഹോതുസ്യാദീനമസമ്ഭവോ ഉച്ചം രുക്ഖസ്സിച്ചാദോതു സങ്ഖ്യാസമ്ഭവേ ഭവിതബ്ബമേവ സ്യാദീഹിച്ചാഹ-'സങ്ഖ്യാസമ്ഭവേവേ'ച്ചാദി. വുത്തിഗന്ഥസ്സാധിപ്പായം വിവരതി 'അഞ്ഞഥേ' ത്യാദിനാ, കിമേസമുപ്പത്തിയമ്പയോജനം യേനാസങ്ഖ്യേഹി തദുപ്പത്തി നോ-നുമീയതേ ച്ചാസങ്കിയാഹ-'തസ്സഞ്ച സതിയ'ന്ത്യാദി, അസതി ഹി സ്യാദീനമുപ്പത്തിയമുച്ചമാദീനമസങ്ഖ്യാനമ്പദത്തം നത്ഥീതി യോ ആദീസു പദസ്മാ പരേസം തുമ്ഹാമ്ഹസദ്ദാനം സവിഭത്തീനം വോനോആദികം പദനിമിത്തം കാരിയം ന സിയാതി 'ഉച്ചം വോ, ഉച്ചം നോ'തിആദയോ പയോഗാ ന സിജ്ഝന്തി, സതി തു സ്യാദുപ്പത്തിയം ലുത്തേസുപി തേസു പദത്തനിപ്ഫത്തിയായേവ തദുപ്പത്തിതോ പദത്തേ സിദ്ധേ പദലക്ഖണം കാരിയം സിജ്ഝതേവാതി ഭാവോ. പരേഹി ഏത്ഥ 'തസ്സം സാലായ'ന്തി വചനിച്ഛായം 'തത്ര സാലായ'ന്തി യഥാ സിയാതി "അബ്യയത്വാ സ്യാദിനോ"തി (പാ, ൨-൪-൮൨) അബ്യയതോ പരസ്സിത്ഥിയമാപ്പച്ചയസ്സാപി ലോപോ വിഹിതോ, തേനാഹ- 'അസങ്ഖ്യേഹി'ച്ചാദി, തദയുത്തന്തി ആപ്പച്ചയസ്സ ലോപവിധാന മയുത്തംത്യത്ഥോ. അഥ കേനാത്ര ആപ്പച്ചയോ വിധീയതേ യേനാസ്സാപി ലോപോ-നുസാസീയതേ "ഇത്ഥിയമത്വാ"തി (൩-൨൩) ചേ നേതദത്ഥി, ഇത്ഥിയമാപ്പച്ചയസ്സ വിധാനതോ-സങ്ഖ്യാനഞ്ചാലിങ്ഗത്താ, തസ്മാ അസങ്ഖ്യേഹി ആപ്പച്ചയസ്സ സമ്ഭവോയേവ നത്ഥീത്യനത്ഥകമാപ്പച്ചയസ്സ ലോപവചനന്തി നാനത്ഥകം ഇത്ഥിയന്തി (൩-൨൩) ഹി ഗുണിപ്പധാനോ നിദ്ദേസോ ഇത്ഥത്തവതി ആപ്പച്ചയാദയോ വിധീയന്തേ 'തസ്സം സാലായ (മിച്ചേ തസ്മിം പദത്ഥേ) തത്രേ'തി അസങ്ഖ്യമിദമിത്ഥത്തവതി വത്തതേ, തസ്മാ സിയായേ വേതസ്മാ ആപ്പച്ചയോത്യവസ്സമാപ്പച്ചയസ്സ ലോപോ വിധേയ്യോതി യോ മഞ്ഞതേ, തമ്പതി ആഹ-'യദീപി'ച്ചാദി, വിസേസാഭിധാനാത്യുപഗമേ വത്ത മാനോയമസങ്ഖ്യസമുദായോ'നിദ്ദേസോ വത്തതേ'തി ചോഭയമിക്ഖതേ, ഇത്ഥിയന്തി നിദ്ദേസസ്സ ഗുണിപ്പധാനത്തം സാധേതും 'ഇത്ഥത്തവതി ഹി ആപ്പച്ചയാദയോ'തിആഹ, തത്രേതീമസ്സാസങ്ഖ്യസ്സ സാലായം വത്തനതോ ആഹ- 'ഇത്ഥത്തവതി ചാ'തി, അയമ്പസിദ്ധിരൂപേന ന വത്തതേതി സമ്ബന്ധോ, യദി അയമ്പസിദ്ധിരൂപേന വത്തതേ, കുതോ ചരഹി ഇത്ഥത്താവസായോത്യാഹ-

‘ഇത്ഥത്താവസായോ’ച്ചാദി. ഇദാനി ജിനിന്ദബുദ്ധിവചനമാനീയ തസ്സാ യുത്തത്തമുബ്ഭാവയിതുമാഹ- ‘യോപ്യാഹി’ച്ചാദി, യദീപിച്ചാദി ജിനിന്ദബുദ്ധിവചനം, തസ്സാതി ഇത്ഥത്തസ്സ, പദത്ഥോ ച ഇത്ഥത്തം സിയാതി യോപ്യാഹേതി സമ്ബന്ധോ, ഗമ്മമാനത്ഥത്താ ഇതിസദ്ദാപ്പയോഗോ, തസ്സായുത്തന്തി തസ്സേവം വാദിനോ ജിനിന്ദബുദ്ധിനോ വചനമയുത്തംത്യത്ഥോ, കുതോച്ചാഹ- ‘ഏവം ഹി’ച്ചാദി, യദി ഇത്ഥത്തസ്സ വാക്യത്ഥതാ ഇത്ഥിപ്പച്ചയനിവത്തികതാ, ഏവം സതി സാലായമിച്ചാദിസദ്ദന്തരാപേക്ഖാ ഇത്ഥത്തപ്പതീതി തത്രേത്യാദീസു സിയാതി അത്ഥോ, നേവ തഥാ പതീയതീതി ഭാവോ, വുത്തമേവത്ഥം ഫുടയിതുമാഹ- ‘തഥാഹി’ച്ചാദി, അവിദ്ദസുഅയന്തി ദിട്ഠന്തോ പഞ്ഞാസോ, അവിദ്ദസു അയന്തി ഉഭയത്രാപ്യത്രേകവചനസിസ്സ നിവത്തിയാ കതം യമേകത്തം, തം സദ്ദന്തരാദ്യനപേക്ഖമേവ പതീയതേത്യത്ഥോ, ഇത്ഥത്ത വുത്തിനാ സാലാദിസദ്ദേന സാമാനാധികരണ്യം തത്രേത്യേതസ്സാതി ഏതാവതാ ആപ്പച്ചയോ ഉപ്പജ്ജതീതി ച ന സക്കാ വത്തുന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ-‘സമാനാധികരണത്തമ്പി’ച്ചാദി, സമാനാധികരണത്തമ്പീതി (ഇത്ഥി) വുത്തിനാ സാലാദിസദ്ദേന സാമാനാധികരണ്യമ്പി, ആപ്പച്ചയാദീനം നാങ്ഗന്തി സമ്ബന്ധോ.

൧൧൯. ഏക

ഏവാതി അനുവത്തതേഏവ, ഏകോത്ഥോ യസ്സ പകത്യാദിസമുദായസ്സ സോ ഏകത്ഥോ ‘അസ്സ ചേകത്ഥസദ്ദസ്സ പവത്തിനിമിത്തം ഈയാദി വിധാനന്ത്യാഹ- ‘ഏകത്ഥതാ ഈയാദിവിധാന’ന്തി, ഈയാദിവുത്തിയന്തി വത്തനം വുത്തി ഈയാദീനം വുത്തി, ഈയാദിവിധാനേ സതിത്യത്ഥോ, സമാസതോതി സമാസിതാ, തേനേവാതി ‘‘ദിസ്സന്തഞ്ഞേപി പച്ചയാ’’തി (൪-൧൨൦) സുത്തേനേവ.

൧൨൦. പുബ്ബ

യദാ ചാത്രാധിസദ്ദപ്പയോഗോ തദാ തേനേവ വിഭത്യത്ഥസ്സ വുത്തത്താ ന സത്തമീ പയുജ്ജതേ, യദാ സത്തമീ, ന തദാധിസദ്ദോ, തേനാ സകപദേനേവ വിഗ്ഗഹോ ഏവം ദസ്സനീയോതി ആഹ- ‘ഇത്ഥീസു കഥാ പവത്താ’തി, ഇത്ഥിസദ്ദതോ സത്തമീഭവനേ കാരണമാഹ- ‘തംസമാനാധികരണത്താ’തി, തേന അധിസദ്ദേന സമാനത്ഥത്താതി അത്ഥോ.

൧൨൧. നാതോ

സോ ച അമാദേസോ, ആദേസസ്സേവാതി അംആദേസസ്സേവ, അപഞ്ചമിയാതി പഞ്ചമിം വജ്ജേത്വാ. അഞ്ഞത്ര വിധീയമാനോ-യമമാദേസോ പഞ്ചമിയമ്പടിസിദ്ധത്താ പഞ്ചമിയാ പടിസേധേന സയമ്പി പടിസിദ്ധോ നാമ ഹോതീത്യാഹ ‘ആദേസസ്സേവായം പടിസേധോ’തി, ലോപപടിസേധസ്സ ‘നാതോ’തി പുബ്ബവാക്യേന വുത്തസ്സ അയമ്പടിസേധോ നേതി സമ്ബന്ധോ, അഥ കഥമിദമപഞ്ചമ്യാത്യമാദേസേനേവാതിസമ്ബന്ധതി ന ലോപ പടിസേധേനാതി പരിഭാസമാഹ-‘അനന്തരസ്സ വിധി വാ ഹോതി പടിസേധോ വാ’തി, ഏത്ഥ അന്തരസദ്ദസ്സാനേകത്ഥത്തേപീഹാന്തരാളവാചീതി ന വിജ്ജതേ അന്തരമ്മജ്ഝമസ്സേത്യനന്തരോ, അന്തരാളമത്തപടിസേധേ പയോജനം നത്ഥീത്യന്തരാളഗതസ്സ വിധിനോ പടിസേധസ്സ ചാഭാവാനന്തരോത്യുപ ചരീയതേ അനന്തരാ ഗാമാത്യാദി വിയ, ദിട്ഠത്തേ പന മജ്ഝസ്സ ന വിജ്ജതേ-ന്തര മേസന്തി വിഗ്ഗഹേ സുത്തേപ്യനന്തരസ്സ വിധാനന്തരസ്സാപി ദിട്ഠത്താ ഭിന്നമേകോപ്യനന്തരോത്യുച്ചതേ, തേനേവാനന്തരസ്സാതി പരിഭാസായമേക വചനം,

ഇതിസദ്ദോ ഇദമത്ഥോ, ഇതി ഇമായ പരിഭാസായാദേസേനാഭിസമ്ബന്ധതീത്യത്ഥോ, തേനാതി യഥാവുത്തപരിഭാസായ വസേന, യേന കാരണേനാദേസേനാഭിസമ്ബന്ധതി തേനാത്യത്ഥോ, അലോപോതി ലോപ പടിസേധോ, സാമത്ഥിയാലദ്ധന്തി ദ്വിന്നമത്ഥാനം വിധാനായ ദ്വേ വാക്യാനി ഭവന്തി, തത്ര 'നാതോ'തീദം പടിസേധവിധായകമേകം വാക്യം, 'അമപഞ്ചമിയാ'തി ദുതിയമമാദേസസ്സ, തത്രാപഞ്ചമിയാത്യാദേസേനേവാതി സമ്ബന്ധതി, വുത്തവിധാനാ ന ലോപപടിസേധേന, തഥാസത്യമപഞ്ചമിയാതിദം വാക്യം യദി ന വിസേസത്ഥമാലമ്ബതേ തമന്തരേനാനുപപത്തിതോ-ഞ്ഞഥാ കിന്ത്യനേനാത്ഥബലേന ലദ്ധന്തി അത്ഥോ, അലോപോതി ജോതേതീതി സമ്ബന്ധോ, വാക്യഭേദേന വിവരണം കതം, ന എകവാക്യത്തേനാതി ബ്യതിരേകോ ഏകവാക്യതായഞ്ഹി കാരിയ ദ്വയസ്സപി പഞ്ചമിയമ്പടിസേധോ സിയാ 'പഞ്ചമിം വജ്ജേത്വാ തം കാരിയദ്വയം വേദിതബ്ബ'ന്തി, യദിപി സിദ്ധാതി സമ്ബന്ധോ, യേന നാപ്പത്തിയാത്യനേന "യേന നാപ്പത്തേ വിധിരാരബ്ഭതേ, തസ്സ ബാധനമ്ഭവതീ"തി മമ്പരിഭാസമുപലക്ഖേതി, കിമത്ഥമിഹായം പരിഭാസാ പഠ്യതേ ഇഹ സത്ഥേ-പവാദാ ഉസ്സഗ്ഗേ ബാധന്തേതി നിയമോ, തത്ര ചുസ്സഗ്ഗാ ദുവിധാ നിയതപ്പത്തയോ അനിയതപ്പത്തയോ ചേതി, യേ സബ്ബത്ഥാപവാദവിസയമ്പവിസന്തി, തേ നിയതപ്പത്തയോ വുച്ചന്തേ, യേ ക്വചിദേവാപവാദവിസയമവഗാഹന്തേ, തേ അനിയതപ്പത്തയോ വുച്ചന്തേ, ഏവം ദുവിധേസുസ്സഗ്ഗേസു യേ-നിയതപ്പത്തയോ, തേസമേവ ബാധനമിച്ഛീയതേ, ന നിയതികാനം, തേന തപ്പദസ്സനത്ഥമയമ്പരിഭാസാ പഠ്യതേതി, യേനേത്യുസ്സഗ്ഗസ്സ നിദ്ദേസോ, നേതി പടിസേധവാചീ നിപാതോ, അപ്പത്തേ അസമ്ഫുട്ഠേ വിസയേ ഇത്യജ്ഝാഹാരിയം, യേന ഉസ്സഗ്ഗേന നാപ്പത്തേ പത്തേഏവ സമ്ഫുട്ഠേഏവ വിസയേത്യത്ഥോ... 'ദ്വേ പടിസേധാ പാകതമത്ഥം ഗമേന്തീ'തി കത്വാ, വിധീയതീതി, പടിസേധോ വിധാനഞ്ച, ആരബ്ഭതേ വിധീ

യതേ പഠ്യതേത്യത്ഥോ, അനേനാപവാദവിധിന്ദസ്സേതി, തസ്സേതി ആദോയേനേതി നിദ്ദിട്ഠസ്സഉസ്സഗ്ഗസ്സബാധനമ്ഭവത്യപവാദേന, യേന ത്വപ്പത്തേ വിസയേ ആരബ്ഭതേ തസ്സ ബാധനം ന ഭവതീത്യത്ഥോ, കുതോതി ചേ അനവകാസത്താ, തഥാഹി യദി ഉസ്സഗ്ഗേന സബ്ബോ വിസയോ ഗഹിതോ സിയാ, കോ-പവാദസ്സഅഞ്ഞോ വിസയോ സിയാ, തസ്മാ അനവകാസത്താ (ന) അപ (വാദേ) പന തസ്സ ബാധനമ്ഭവതീത്യവസേയം, യേന തുസ്സഗ്ഗേന കോചി ദേവാപവാദവിസയോ-നുപ്പത്തോസിയാ, നസബ്ബോ, തമ്പതി സാവകാ സത്താ തമ്ബാധതേതി വുത്തം ഹോതി, 'പഞ്ചപൂലിമാനയേ'ത്യത്ര പഞ്ചന്നം പൂലാനം സമാഹാരോതി വിസേസനസമാസോ "നദാദിതോവീ" (൩-൨൭) സമാഹരണം സമാഹാരോതി സമാഹാരസ്സപി ഭാവരൂപത്താ ആഹ 'ഭാവപ്പധാനത്തേപീ'തി, ഗുണഭൂതദബ്ബാനി പൂലാനി.

൧൨൭. ഇമ

സുത്തേ അനിത്ഥിയന്തി കിമത്ഥിയ (മനേന) പടിസേധവചനേന, യതോ ഇമസ്സേത്വേവാനിത്ഥിലിങ്ഗേന നിദ്ദേസോതി മനസികത്വാ ആഹ-നാമഗ്ഗഹണേ'ഇച്ചാദി, "നാമഗ്ഗഹണേ ലിങ്ഗവിസിട്ഠസ്സാപി ഗഹണ"ന്തി പരിഭാസായം, തത്ഥ ലിങ്ഗേന സുത്തേ നിദ്ദിട്ഠതോ അഞ്ഞേന കേനചി വിസിട്ഠം നാമം ലിങ്ഗവിസിട്ഠം, തസ്സ, യത്ഥ സദ്ദസാമഞ്ഞസന്നിസ്സയനം, തത്ഥ നാമഗ്ഗഹണേ സതിലിങ്ഗവിസിട്ഠസ്സാപി ഗഹണം ഹോതി... സാമഞ്ഞേ സബ്ബവിസേസാനുപ്പവേ സതോത്യധിപ്പായോ, ഇദമേവാതി അനിത്ഥിയന്തി

വചനമേവ, ഞാപകന്തി പത്തി പുബ്ബകോ പടിസേധോ, സോ ഇത്ഥിയമ്പത്തിയം സതി അനിത്ഥിയന്തി കതോ സിയാതി അനിത്ഥിയന്തി പടിസേധവചനമേവേമം പരിഭാസം ഞാപേതീതി അത്ഥോ, ഇമിനാ ഇമിസ്സാ പരിഭാസായ സാമത്ഥിയലദ്ധതം ദസ്സേതി.

൧൨൭. സിമ്ഹ

അനപുംസകസ്സാതി പരിയുദാസോതി അനപുംസകസ്സാതി ഏത്ഥ നഞ്സദ്ദസ്സ പരിയുദാസോ-ത്ഥോത്യത്ഥോ.

൧൨൯. മസ്സാ

തന്നേതിആദിനാ കത്ഥചി പരിഭാസാവതിരനിച്ചാതി സൂചേതി.

൧൩൦. കേവാ

ഹോതു സിതോ-ഞ്ഞത്രകേ സതി സാദേസോ, സിമ്ഹി തു കപ്പച്ചയാ പഠമമേവ കതോ മസ്സ സാദേസോതി തപ്പച്ചയേ സതി 'കേവാ'തി കിം സാമഞ്ഞേന സാദേസവിധാനേനേ ത്യാസങ്കിയ സുത്തസ്സ സാമഞ്ഞ വിധാനേ ഫലം ദസ്സേതും 'കേനേകത്ഥതായം'ത്യാദിമാഹ, കേനേകത്ഥതായന്തി കപ്പച്ചയേന സഹ ണാദിവുത്തിയം, പുബ്ബഭാഗസ്സാതി അസുഭാഗസ്സ പദത്താഭാവാതി "ഏകത്ഥതായാ"തി (൨-൧൧൯) വിഭത്തിയാ പദത്തസാധികായാപഗമേന പദത്താഭാവാ, പദസങ്ഖാരനിബന്ധനോതി പദ സിദ്ധി ഹേതുകോ, "നിമിത്താഭാവേ നേമിത്തികസ്സാപ്യഭാവോ"തി ഞായസ്സായമത്ഥോ "നിമിത്തം കാരണം ഹേതൂത്യനത്ഥന്തരം, നിമിത്തസ്സ അഭാവോ നിമിത്താഭാവോ, തസ്മിം നിമിത്താഭാവേ ഹേതുവിനാസേത്യത്ഥോ, നിമിത്താ ആഗതോ നേമിത്തികോ, ഫലഭൂതോ ധമ്മോ, നിമിത്തേ ഭാവോ വാ നേമിത്തികോ, നിമിത്തസ്സാഭാവേ തം ഹേതുതോ പവത്തസ്സ നേമിത്തികസ്സ ഫലസ്സാപ്യഭാവോ ഭവതീ"തി, തഥാഹി ഛത്തനിമിത്തഛായാ ഛത്താപായേന ഭവതി, പദീപനിമിത്തദസ്സനം പദീപാപായേ ന ഭാതി, തഥേഹാപി നിമിത്തതോ പവത്താനം നിമിത്താഭാവേ അഭാവോയേവ യുത്തി മാതി മഞ്ഞതേ, അഞ്ഞത്രചാതി സിതോ അഞ്ഞത്ര ച.

൧൩൧. തത

ത്യഏതാനം തകാരസ്സ പരിച്ചാഗായ 'തതസ്സാ'തി വുത്തം.

൧൩൨. ടസ

ഇമിസ്സായാത്യാദീസു "സ്സം സ്സാ സ്സായേ"ത്യാദിനാ (൨-൫൨) ഇ, "തദാദേസാ തേ വിയ ഹോന്തീ"തി പരിഭാസതോ സാദ്യാദേസീനം ഗഹണാസ്സായാദേസാദീനം ഗഹണസമ്ഭവേപി കിം സ്സായാദിഗ്ഗഹണേ ന സുത്തഗുരുകരണേനേ ത്യാസങ്കിയ'സ്സായാദിഗ്ഗഹണ'മിച്ചാദി, വുത്തി ഗന്ഥോ വുത്തോതി ദസ്സേതുമാഹ-'നനു ചേ'ത്യാദി, ടസസ്മാദികം 'ടസസ്മാസ്മിന്നന്നാസ്വിമസ്സ ചാ'തി വത്തബ്ബം, നമാദീനമ്പി വിധിഗ്ഗഹണായ [നാദീനമ്പവിഗ്ഗഹായ (പോത്ഥകേ)], തസ്സാ

ദേസിനോ ആദേസോ തദാദേസോ, തസ്സ, തസ്സ ആദേസിനോ ഗഹണം തഗ്ഗഹണം, തേന.

൧൩൮. ദുതി

അഞ്ഞഥാതി ഗുരുനിദ്ദേസമകത്വാ അഞ്ഞേന ലഹുപ്പകാരേന നിദ്ദിസനേ സതി, ഏകവിഭത്തിനിദ്ദിട്ഠത്താതി'ദുതിയായോസ്സാ'തി ഏകവിഭത്തിയാ നിദ്ദിട്ഠത്താ, അഞ്ഞഥാതിആദിനാ നേകദേസോതിവചനപരിയന്തേനേതേന 'ന ഭേകവിഭത്തിയുത്താന'ന്തി പരിഭാസേകദേസസ്സ അധിപ്പായോ പകാസിതോതി ഞാതബ്ബം, ഏതദേവാനുവത്തതീത്യനേന തു "ഏകയോഗ നിദ്ദിട്ഠാനമേകദേസോ-നുവത്തതേ"തിമസ്സ, ഏകവിഭത്തിയുത്താനം ഏകദേസോ നാനുവത്തതേതി യോജനാ പരിഭാസായം, ഞാപേതീതി പുബ്ബേ വിയ സാമത്ഥിയേന ഞാപേതി.

൧൩൯. നാഞ്ഞം

അപ്പധാനപ്പടിസേധതോ സബ്ബാദീനം തദന്തവിധിനാ ഭവിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ ഹി സബ്ബാദിഗ്ഗഹണേ കോ പസങ്ഗോ പിയസബ്ബാദീനം, യതോ അപ്പധാനപ്പടിസേധോ, കരീയതേ തേന പരമസബ്ബേഇച്ചാദി ഹോതീതി ദസ്സേതുമാഹ-'അപ്പധാനപ്പടിസേധോ'ഇച്ചാദി.

൧൪൦. തതി

യത്ഥാതി യസ്മിം കത്തരി കരണേ വാ, കത്തരി തതിയാസിദ്ധിമാഹ-'കരോതി'ച്ചാദി, കരോതിമ്ഹി കരധാതുമ്ഹി ഗമ്മമാനേ, മാസേന കതാതി പാഠേന ഭവിതബ്ബം... മാസേന കതാനം പുബ്ബാനന്തി വത്തബ്ബത്താ, പുബ്ബഭാവേതി പുബ്ബഭവനേ മാസസ്സ കരണത്തം, ഏത്ഥ തു മാസേന കരണഭൂതേന പുബ്ബഭൂതാനന്തി അത്ഥോ, തേനേവേത്ഥാപി ഭവന്തീതി പാഠേന ഭവിതബ്ബം.

൧൪൧. ചത്ഥ

ചസ്സ അത്ഥോ ചത്ഥോ, സോയേവാതി ഏത്ഥ സമാസസ്സ പരാമാസോ, ചത്ഥോ ഏത്ഥ സമ്ഭവതി കിന്തു സബ്ബാദി ന ചത്ഥസമാസവിസയോതി പാഠേന ഭവിതബ്ബം.

൧൪൨. മനാ

കിം ബഹുലംവിധാനാ 'വുദ്ധ്യഭാവോ' [ഓത്ഥാഭാവോ (പഞ്ചികായം)] തി പാഠേന പയോജനം യേനേ തദത്ഥമേവ "സുമേധാദീനമവുദ്ധി ചേ"തി ഗണപാഠോ കതോ, ഹേമസദ്ദേന ഹേമമയാനി ഗഹിതാന്യഭേദേനത്യാഹ- 'ഹേമമയാനീ'തി, കപ്പന സദ്ദേന സീസാലങ്കാരജാലാനി ഗയ്ഹന്തി, താനിയേവ വാസസാനി പടാ തംസരിക്ഖതായ, സകത്ഥേപി യഥാഗമമ്ഭവന്തീതി സമ്ബന്ധോ, ബാണാദീസു അഭിധേയ്യേസു മനാദീസു ന പട്ഠീയന്തീതി യോജനാ, ബാണാദീസുതി ബാണ സദ്ദക്ഖയാദീസു, അഹസദ്ദസ്സ മനാദികാരിയാസമ്ഭവാ അഹസദ്ദോ മനാദീസു ന ദട്ഠബ്ബോ, രഹസീതി നിപാതത്താ ഇകാരസ്സ ച അസബ്ഭവാ രഹസദ്ദോ ച മനാദീസു ന ദട്ഠബ്ബോതി സജ്ഝാഹാരോ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ, ഇകാരസ്സ കച്ചായനേ സ്മിനോ കരീയമാനസ്സ ഇകാരാദേസസ്സ ച, രഹതിസദ്ദസ്സ നിപാതത്തം സഭാവതോ പകാസേതും 'രഹസീത്യാദി'മാഹ, രഹോസദ്ദേതി ഏത്ഥ രഹസദ്ദോതി പാഠോ-വഗന്തബ്ബോ, തേനാതി യേന അഹസദ്ദസ്സ മനാദികാരിയാസമ്ഭവോ രഹസീതിച നിപാതോ, തേന, ഇഹമനാദീസു.

൧൪൩. ഭവ

ഗേതി ഗസഞ്ഞേ പരേ, കുതോ-നുഇച്ചാദോ ഭോ'ഇതി ബഹുവചനന്തോ നിപാതോ, തഥാസതി 'തയോജനാ'തി യുജ്ജതി, തഞ്ച നിപാതത്തം സമത്ഥേതീതി [നിപാതമത്തേതി] ദസ്സേതുമാഹ- 'ബഹുത്തേ'ച്ചാദി.

൧൪൪. ന്തസ്സം

സത്തമ്യന്തം ഭവതീതി സേസോ, നനുചന്തസ്സാതി വുത്തേ ന്തന്തുപ്പച്ചയോവാവസീയതി, ന തദന്തവിധീതി [ന്തന്തുപ്പച്ചയോവ നാവസീയതി, തദന്തവിധിപീതി പാഠേന ഭവിതബ്ബം] ആഹ- 'ന്തപ്പച്ചയ സ്സേവേ'ച്ചാദി, സുതത്താതി സോതവിഞ്ഞാണേന ഗഹിതത്താ പച്ചക്ഖത്താതി വുത്തം ഹോതി, അനുമിതസ്സ "വിധിബ്ബിസേസനന്തസ്സാ"തി (൧-൨൩) ലിങ്ഗതോ തദന്തസങ്ഖാത അത്ഥദസ്സനസങ്ഖാതഅനുമാനഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതസ്സാതി അത്ഥോ.

൧൪൫. രാജ

ദള്ഹോ ധമ്മോ ധനു അസ്സ ദള്ഹധമ്മാ. രാജാദീസ്വിമപ്പച്ചയേ പഠിതേ

തദന്തോ പച്ചയഗ്ഗഹണ പരിഭാസായ ഗയ്ഹതീ ത്യാഹ- 'ഇമിനാ ഇച്ചാദി.

൧൪൬. ല്തു

പച്ചയഇച്ചാദിനാ "പച്ചയഗ്ഗഹണേ യസ്മാ സോ വിഹിതോ തദാദിനോ തദന്തസ്സ ച ഗഹണ"ന്തി ഞായം ദസ്സേതി, തത്ഥ യതോ വിഹിതോ തം വിനാ ന ഭവതി പച്ചയോത്യനേന ഞായേന പത്തോയേവാത്ഥോ ആഖ്യായതേ 'പച്ചയഗ്ഗഹണേ യസ്മാ സോ വിഹിതോ, തദാദിനോ ഗഹണ'ന്തി, "വിധിബ്ബിസേസനന്തസ്സേ"തി തദന്തഗ്ഗഹണംത്യാഖ്യായതേ 'തദന്തസ്സ ച ഗഹണ'ന്തി, സോ പകതിവിസേസോ ആദി യസ്സ സമുദായസ്സ സോ തദാദി, സോ പച്ചയോ-ന്തേ യസ്സ സമുദായസ്സ സോ തദന്തോ, താദിസസ്സ തദാദിതദന്തസമുദായവിസേസസ്സ ഗഹണം, ന തു തദന്തമത്തസ്സേത്യത്ഥോ, ഇഹ തു തദന്തഗ്ഗഹണമേവാനുരൂപന്തി' ദസ്സേതുമാഹ-"കത്തരി ല്തുണകാ"തി ഇമിനാ ത്യാദി, തദാദിതദന്ത സമുദായസ്സ തു ഗഹണേ ഫലം 'ബ്യജിഗിസി'തിആദീസു ദട്ഠബ്ബം, തഞ്ച "തുംസ്മാ ലോപോചിച്ഛായം തേ"തി (൫-൪) സുത്തേ സയമേവ വക്ഖതി.

൧൪൭. സലോ

കച്ചായനേ "സകമന്ധാതാദീനഞ്ചേ"തി (൨-൩-൪൪) സുത്തിതം, സോപി ല്തവന്തോയേവാത്യഭിമതസിദ്ധീതി ദസ്സേതും വുത്തിയമുദാഹടംത്യാഹ- 'സകമന്ധാതു'ഇച്ചാദി, ല്തവന്തോ മന്ധാതുസദ്ദോ അത്ഥീതി 'സകമന്ധാതു' സദ്ദോപി ല്തവന്തോതി സഞ്ഝാഹാരോ പദസമ്ബന്ധോ ദട്ഠബ്ബോ, തതോപീതി ന കേവലം കത്തുതോവ, മന്ധാതുസദ്ദസ്സ ല്തവന്തതം സാധേത്വാ സകമന്ധാതുസദ്ദമ്പടിപാദേതും 'സബ്ബേസ'ന്തിആദിമാഹ.

൧൪൮. ടപ

സങ്ഖ്യാസദ്ദോ യദീപി സങ്ഖ്യാനേ വത്തതേ, തഥാപി സങ്ഖ്യാനദ്വാരേനിധസങ്ഖ്യേയ്യേ വത്തതീത്യാഹ-'ചുദ്ദസഹി സങ്ഖ്യാഹീ'തി

പാഠേന ഭവിതബ്ബം, ചുദ്ദസസദ്ദവചനീയാവ പഞ്ചാദിസങ്ഖ്യാ, യതോ സങ്ഖ്യാസദ്ദോ നേഹ പരിഗ്ഗഹിതോതി.

൧൭൫. ദിവാ

ദിവസതോ സ്മിനോ ടിമ്ഹി പുബ്ബസരലോപേ ദിവി.

൧൭൬. യോനം

ദുതിയാഗ്ഗഹണേനാതി 'ദുതിയായോസ്സ നേ വാ'ത്യേവം സുത്ത രചനായം ദുതിയാഗ്ഗഹണേന.

൧൭൮. നാമ്ഹി

ഏനാദേസസ്സാസമ്ഭവാതി നാസ്സ സ്മാദേസത്താ.

൧൭൭. ഗസ്സം

ഉഭയവികപ്പോതി സമാസാസമാസപക്ഖദ്വയവിധാനം, കച്ചായനവുത്തി കാരസ്സ വിപ്പടിപത്തിമാവീകത്തുമാഹ-'കച്ചായനേ'ച്ചാദി, ഇത്ഥിപുമന്നപുംസക സമൂഹോതി ഏത്ഥായമ്ത്ഥേസം സാധനക്കമോ 'ദ്വന്ദഷട്ഠീഹി സമാസേ ഇത്ഥിപുമനപുംസകസമൂഹോ'തി ഠിതേ "സമാസേ ച വിഭാസാ"തി (൨-൨-൩൫) പുമന്തസ്സ അമാദേസേ "വഗ്ഗന്തം വാ വഗ്ഗേ"തി (൧-൪൨) നിഗ്ഗഹീതസ്സ വഗ്ഗന്തോ.

൧൭൯. പുമ

കമ്മാദിത്താ ഏനസ്സാപി അഭാവപക്ഖേതി "നാ സ്സേ നോ"തി (൨-൭൦) കമ്മാദിതോ നാസ്സ ഏനാദേസകരണതോ വുത്തം.

൧൮൦. ഇമേ

ആദേസോ കഥനം, അന്വാദേസോ-നുകഥനമിച്ചാഹ-'അന്വാദേസോ കഥിതാനുകഥന'മീതി, കഥിതസ്സാനുകഥനം കഥിതാനുകഥനം, അനേന ച നേഹ പച്ഛാ ഉച്ചാരണമത്തമന്വാദേസോ, കിഞ്ചരഹി ഏകസ്സാഭിധേയ്യസ്സ പുബ്ബസദ്ദേന പടിപാദിതസ്സ ദുതിയമ്പതിപാദനമന്വാദേസോതി വദതി, തേനേഹ ന ഭവതി 'ദേവദത്തം ഭോജയ, ഇമഞ്ച യഞ്ഞദത്ത'ന്തി, കേനചി വിസേസന്തരയോഗേന കഥിതസ്സാനുകഥനം അന്വാദേസോതി സമ്ബന്ധോ. കഥമ്പന വിസേസന്തരയോഗോ ഗമ്യതേച്ചാഹ- 'സാമത്ഥിയാ'തി, കേനചി വിസേസേനായോഗേ വുത്തസ്സേവ പുനബ്ബചനാനുപപജ്ജനം സാമത്ഥിയം, തേനേവാഹ- 'അഞ്ഞഥേ'ച്ചാദി.

൧൮൧. കിസ്സ

നവിരുജ്ഝതീതി ഇമിനാ "ഇത്ഥിയമത്വാ"തി (൩-൨൬) സാമഞ്ഞേന വിധാനതോ സ്യാദ്യന്തമജ്ഝേപി ഇത്ഥിയമ്പച്ചയോ നവിരുജ്ഝതീതി വദതി.

൨൦൪. നമ്ഹി

നനു യഥാക്കമം നംവിഭത്തിക്കമേനാപി സമ്ഭവതി, തഥാസതി 'ദ്വിന്നം സദ്ദാനം ദ്വേആദേസാ കമേനേ'ച്ചേവ കസ്മാ വുത്തം ത്യാസങ്കിയാഹ 'ന

നംവിഭത്തിക്കമേനാപീ’തി. കാരണമാഹ- ‘തസ്സാനപേക്ഖിതത്താ’തി, ഇമിനാ നിസ്സയകരണമേകാ സത്ഥിയാ യുത്തീതി ദസ്സേതി, അപേക്ഖിതേ കഥം ഭവേയ്യാ ത്യാഹ- ‘യദി ഹി’ച്ചാദി, അപേക്ഖിതി യഥാക്കമം, ഏവമഞ്ഞതേ “കിഞ്ചാപി ജാതിനിദ്ദേസേന ദ്വേപി നം രൂപാനി ഗയ്ഹന്തി, തഥാപി ‘തിചതുന്ന’ന്തി വിയ ബ്യത്തിനിദ്ദേസോവ യഥാക്കമോപകാരീയമാനാന, മനുദേസസ്സ തഥാ വിഞ്ഞയമാനത്താതി നംസുഇച്ചേവ വദേയ്യ, ന തഥാ വുത്തം, തതോ-വസീയതേ ‘ന യഥാക്കമമേത്ഥാപേക്ഖിത’ന്തി.

൨൦൭. ന്ത

നനു ന്തന്തൂനന്തി തദന്താ ഗയ്ഹന്തി പച്ചയഗ്ഗഹണപരിഭാസായ, തഥാ സതി കാരിയിത്തേന തദന്താവ ഗയ്ഹന്തി കഥം ന്തന്തൂയേവാ ത്യാസങ്കിയാഹ- തേയേവേ’ച്ചാദി, പച്ചക്ഖതായാതി [സുതഥായ-പഞ്ചികാ] സുതത്താ, ബലവത്താ തേയേവ കാരിയിത്തേന ഗയ്ഹന്തീതി സമ്ബന്ധോ, ന തദന്താ, ദുബ്ബലാതി ബ്യതിരേകം വത്വാ ദുബ്ബലത്തേ കാരണമാഹ- ‘അനുമിതത്താ’തി, അനുമിതത്തം സാധേതുമാഹ- ‘അനുമിതാഹി’ച്ചാദി, ഭവിഭത്തീനന്തി പാഠോ യുത്ത തരോ, തസ്സ അന്താദേസേ അകാരേതി സമ്ബന്ധോ.

൨൧൯. യോമ്ഹി

യോമ്ഹീതി സത്തമ്യന്തജാതിനിദ്ദേസാ ലബ്ഭമാനത്ഥവസേന ‘പച്ചേക’ന്തി വുത്തിയം വുത്തം, തേനേവാഹ പഞ്ചികായം- ‘കഥമിദമവസീയതേ യോമ്ഹീതി നിദ്ദേസാ’തി, തസ്സദാനി അത്ഥമ്പകാസേതും ‘പച്ചേകന്തി ഏകേകസ്മി’ന്തിആദി വുത്തം. ഏകേകസ്മിം യോമ്ഹി ദ്വിന്നം ആദേസാനം സമ്ഭവാ ആദേസീനമ്പി ബഹുത്തസമ്ഭവോതി സുത്തേ ‘ദ്വിന്ന’ന്തി ബഹുവചനനിദ്ദേസോ, വുത്തിയമ്പന പച്ചേകം യോമ്ഹി പച്ചേകം ദ്വിസദ്ദസമ്ഭവാ ‘ദ്വിസ്സാ’തി വുത്തം, ദുതിയായമ്പി ദുവേ ദ്വേ.

൨൨൫. നാസ്മാ

പകതവസേനാതി തുമ്ഹാമ്ഹാനമാദേസാനമധികതവസേന, കമമനതിക്കമ്മ ന ഭവന്തീതി സമ്ബന്ധോ.

൨൩൦. ചംവാ

കച്ചായനാചരിയോ തുമ്ഹാമ്ഹേഹി പരായ ചതുത്ഥീ ഛട്ഠീ സവിഭത്തിയാ “സസ്സം”തി (൨-൩-൩) സുത്തേന അമാദേസം വിധായ ‘തുമ്ഹം അമ്ഹ’ന്തി ബഹുവചനരൂപാനി സാധേതി… ഏകസ്മിമ്പി അത്തനി ഗുരുആദികേ ച ഗാരവ വസേന ബഹുവചനരൂപദസ്സനതോതി ദസ്സേതുമാഹ-തുമ്ഹം അമ്ഹ’ന്തിആദി, തസ്സായുത്തത്താ ‘തമയുത്ത’ന്തി വത്വാ അയുത്തതം സാധേതി ‘ഏവം ഹി’ച്ചാദിനാ, ഇമസ്മിമ്പന സത്ഥേ ഏകസ്മിമ്പി സബ്ബഥാ ബഹുവചന രൂപസാധനക്കമം ദസ്സേതും ‘ഇധ പനാ’തിആദിമാരദ്ധം.

൨൩൨. അപാ

നേനാതി നകാരേന, പദസഞ്ഞാവിധായ കവചനാഭാവേപീതി പാണിനി യാനമിവ സ്യാദിത്യാദ്യന്താനം പദസഞ്ഞാവിധായകസ്സ സുത്തസ്സ അഭാവേപി, അനത്ഥവസേന പദന്തി ഗയ്ഹമാനേ അതിപ്പസങ്ഗോപി സിയാതി

ആഹ-'രുള്ഹിയാവാതിപ്പസങ്ഗാ ഭാവോ'തി, ആഖ്യാതം സാബ്യയകാരക വിസേസനം വാക്യന്തി കേചി, ഏകാഖ്യാതികം വാക്യന്ത്യപരേ, തം സബ്ബം ഏകതോ സങ്ഗഹേത്വാ 'പദസമൂഹോ വാക്യ'ന്തി വുത്തികാരേന വുത്തന്തി ദസ്സേതുമാഹ- 'സാബ്യയേ'ച്ചാദി, ആഖ്യാതം ത്യാദ്യന്തമാഹു, അബ്യയമസങ്ഖ്യം, ആഖ്യാതം സാബ്യയം സകാരകം സവിസേസനഞ്ച വാക്യേസഞ്ഞം ഭവതീത്യത്ഥോ, വിസേസനന്തി കാരകവിസേസനസ്സ കിരിയാ വിസേസനസ്സ ച സാമഞ്ഞേന ഗഹണം, സാബ്യയം-സദ്ധിം വചതി, സകാരകം ഓദനം പചതി ദേവദത്തോ പചതി, സകാരകവിസേസനം-മുദും വിസദമോദനമ്പചതി, ദസ്സനീയോ ദേവദത്തോ പചതി, സകിരിയാവിസേസനം- മുദും പചതി, മന്ദം പചതി, പദസമൂഹോ വാക്യന്തി വുത്തേ അയമ്പി അധിപ്പായവിസേസോവസീയതീതി വത്തുമാഹ- വത്തു'മിച്ചാദി, യഥേച്ചാദിനാ അനേകാഖ്യാതി കമ്പി ഗുണപ്പധാനഭാവേ നോപകാരതോ വാക്യമേകമ്ഭവതി... പദ സമൂഹോ വാക്യന്തി വുത്തത്താതി വദതി, യഥാ വാക്യനാനത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. ഇഹാപീതി വത്തുമിച്ഛിതത്ഥേത്യാദോപി.

൨൩൩. യോനം

ഹിഗ്ഗഹണേ പഞ്ചമീഹിസ്സാപി ഗഹണമ്ഭവേയ്യാതി സുത്തേ 'അപഞ്ചമ്യാ'തി വുത്തം, തുമ്ഹേഹി പുഞ്ഞം പസുതം അനപ്പകന്തി ഗാഥാപാദേ തുമ്ഹേഹിതിആദിസൂ തത്ഥാ ന വോആദേസോ, തുമ്ഹേ തിട്ഠഥ നഗരേതി പുബ്ബവാക്യതോ വാക്യന്തരത്താ ഏകവാക്യതാ നത്ഥി, തുമ്ഹേ വിയ ദിയ ദിസ്സന്തി അമ്ഹേ വിയ ദിസ്സന്തീതി വിഗ്ഗയ്ഹ 'ദിസ-പേക്ഖണേ' ഇച്ചസ്മാ "സമാനഞ്ഞഭവന്തയാദി തൂപമാനാ ദിസാ കമ്മേ രീരിക്ഖകാ"തി (൫-൪൩) കപ്പച്ചയേ "നതേ കാനുബന്ധനാഗമേസൂ"തി (൫-൮൫) ഏത്താഭാവേ "സ്യാദിസ്യാദിനേകത്ഥ"ന്തി (൩-൧) സമാസേ ച 'ഏകത്ഥതായം'തി (൨-൧൯) വിഭത്തിലോപേ ച "സബ്ബാദീനമാ"തി (൩-൮൭) ആ 'തുമ്ഹാദിസാന'മിച്ചാദി.

൨൩൫. അന്വാ

പച്ഛാ ആദേസോ അന്വാദേസോതി ഗഹിതേ കഥിതാനുകഥനന്തി കഥം ഞായതീതി ആഹ- 'പച്ഛാ കഥനഞ്ച കഥിതാപേക്ഖന്തി കത്വാ'തി.

൨൩൭. സപു

സഹ വിജ്ജമാനോ പുബ്ബോ യസ്സ സോ സപുബ്ബോ.

൨൩൯. നച

അപരമ്പരയോഗപ്പതിപത്യത്ഥന്തി 'ഗാമനഗരാനം ചേനാ'തിആദിനാ വുത്തസ്സ പരമ്പരയോഗസ്സ അഗ്ഗഹണത്ഥം.

൨൪൦. നസാ

ജടാ അസ്സ അത്ഥീതി ജടിലോ, സോവ ജടിലകോ, ജടിലകാതി ഏകത്ഥേ നിദസ്സിതവിസേസവചനം, മാണവകാതി വിയ ന സാമഞ്ഞവചനം, അസത്തേ സമ്പത്തേതി ഇദം "ആമന്തണം പുബ്ബമസന്തം വാ"തി (൨-൨൩൯) സുത്തസ്സ സാമഞ്ഞതാ വുത്തം, സാമഞ്ഞവചനസ്സ പടിസേധോതി ഇമിനാ വിസേസവചനേ ജടിലകഇച്ചത്ര 'ആമന്തണം പുബ്ബമസന്തം വാ"തീമസ്സ പത്തിദസ്സേതി,

ദേവദത്താദിസാമഞ്ഞവചനേതി ദേവദത്തോ ദേവദത്തസദ്ദോ ആദി യസ്സ, തഞ്ച തം സാമഞ്ഞവചനഞ്ച, തസ്മിം ദേവദത്താദിസാമഞ്ഞവചനേ മാണവകേ മാണവകസദ്ദേ പരഭൂതേ സതി, ഉഭിന്നമ്പി അസന്തേതി ഇമിനാ ഇദം ദീപേതി ''ദേവദത്താതി വിസേസവചനത്താ പടിസേധാഭാവാ പുബ്ബപരാനമുഭിന്നമ്പി ''ആമന്തണം പുബ്ബമസന്തം വാ''തീദം പപ്പോതീ''തി.

ഇതി മോഗ്ഗല്ലാനപഞ്ചികാടീകായം സാരത്ഥവിലാസിനിയം

ദുതിയകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തതിയകണ്ഡവണ്ണനാ

൧. സ്യാദി

യസ്സാതികമാവട്ഠിതസ്സയോആദിഅക്ഖരസമുദായസ്സ, കിന്തന്തി ആഹ- ‘ഇദ’മിച്ചാദി, ഇദന്തി യഥാവുത്തം സ്യാദിസമുദായരൂപം, അവയവേന വിഗ്ഗഹോ സമുദായോ സമാസത്ഥോ, സമുദായേ പവത്താ സദ്ദാ അവയവേസുപി വത്തന്തീതി സ്യാദിസദ്ദോ സിആദികേ അവയവേപി വത്തതേ, വിധിഗ്ഗഹണഞായേനാതി “പച്ചയഗ്ഗഹണേ യസ്മാ സ വിഹിതോ തദാദിനോ തദന്തസ്സ ച ഗഹണ”ന്തി ഞായേന. സ്യാദി അന്തേ യസ്സ തം സ്യാദ്യന്തം. നനു ച “സ്യാദിസ്യാദിനേകത്ഥ”ന്തി സാമഞ്ഞേന വുച്ചമാനേ യംകിഞ്ചി സ്യാദ്യന്തം യേനകേനചി സ്യാദ്യന്തേന സഹേകത്ഥീഭാവമരഹതി, തഥാഹി യഥാ ഗാമഗതോതിആദോ, തഥാ പസ്സ ദേവദത്തേ ഗാമം, ഗതോ യഞ്ഞദത്തോ ഗുരുകുലന്തി ആദോപി സമാസോ ത്യാസങ്കിയാഹ-‘സാമഞ്ഞേന വുത്തേപി’ച്ചാദി, യസ്സ സ്യാദ്യന്തസ്സയേന സ്യാദ്യന്തേന സമ്ബന്ധോ, തേന സ്യാദ്യന്തേന സഹതം സ്യാദ്യന്തമേകത്ഥമ്ഭവതീതി സമ്ബന്ധതോ വിഞ്ഞായതി അവസീയതീതി യസ്സാത്യാദിസ്വത്ഥോ, തഥാ ച ഗാമഗതോത്യത്രത്ഥീമേസ-മഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖാലക്ഖണോ സമ്ബന്ധോത്യേകത്ഥീഭാവോ, തതോയേവേത്ഥാഹു-

> നിയതം സാധനം സാധ്യേ, ക്രിയാ നിയതസാധനാ;
> സന്നിധാനേന മേതേസം [ചേഥിസ്സാ (പോത്ഥകേ)], നിയമോ-യമ്പകാസതീതി.

അയമേത്ഥ അത്ഥോ “യതോ ഗാമമിച്ചേതം സാധനം സാധ്യം കിരിയം തംബ്യപദേസജാനനയോഗ്യമപേക്ഖതേ ഗതോതി, അതോ സാധനം കാര കം സാധ്യേ കിരിയായ നിയതം, യതോ ച കിരിയാ സയം സാധനമപേക്ഖതേ കിം ഗതോതി, അതോ കിരിയാപി നിയതം സാധനമേതിസ്സാതി നിയതസാധനാ ഹോതി അയം യഥാവുത്തോ നിയമോ അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖാവസേന വത്തമാനോ ഏതേസം സാധ്യസാധനാനം സന്നിധാന മത്തേന അഞ്ഞമഞ്ഞതോ പകാസതീ”തി. പസ്സ ദേവദത്ത ഗാമം, ഗതോ യഞ്ഞദത്തോ ഗുരുകുലംത്യത്ര തു ഗാമന്തി സാധനം പസ്സേതി സാധ്യമപേക്ഖതേ, ഗതോതി ഗമനകിരിയാ തു ഗുരുകുലമപേക്ഖതേ, തതോ ച ഗാമഗതാനം വാക്യന്തരാവയവാനം നത്ഥേവാപേക്ഖാതി ന ഭവതി സമാസോ, സബ്ബത്ഥേവമൂഹനീയം, സമ്ബന്ധോ ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖാലക്ഖണോ സമ്ബന്ധ്യന്തരതോ-നവട്ഠിതം നിവത്തേത്വാ വിസേസേ നിവേസേതി, തഥാച വുത്തം-

> തസ്സ ത്വാകങ്ഖതോ ഭേദേ, യാ പരിപ്ലവമാനതാ;
> വിസേസേ തം നിവേസേന്തോ, സമ്ബന്ധോവാവചരിന്ദതീതി.

ഭേദേ വിസേസേ ഗാമന്തേതം സാമഞ്ഞം വിസേസാപേക്ഖം ‘ഗാമമാസീസതി, ജഹാതി, ഗതോ’തി, തഥാ ‘ഗതോ ഗാമം, വനം, ഗുരുകുല’ന്തി വേവമാകങ്ഖതോ-ഭിലസതോ തസ്സ തു പധാനപദസ്സുപസജ്ജനപദസ്സ ച യാ പരിപ്ലവമാനതാ അനവട്ഠിതതാ തം വിസേസേ വിസിട്ഠേ സമ്ബന്ധിനി നിവേസേന്തോ പതിട്ഠപേന്തോ സമ്ബന്ധോവാനേകപ്പകാരോ കചി സാധ്യസാധനഭാവലക്ഖണോ കചി പകതിവികാരഭാവസഭാവോ കചി

സസ്സാമി സമ്ബന്ധരൂപോ അവചരിന്ദതി സമ്ബന്ധ്യന്തരതോ നിവത്തേതീതി അത്ഥോ, യതോ-യമപേക്ഖാ വാക്യകാലേയേവ നിരൂപ്യതേ, തതോ യത്ഥാത്ഥി പദാനമപേക്ഖാ, തത്ഥ സമാസാവഗമോ, യത്ര തു നത്ഥി, തത്ര ന ഭവതീത്യനുപദിട്ഠോ വിസയവിഭാഗോ ഞായതേതി ഭാവോ, ബാലേ അബുധേതു നിസ്സായ വിചിത്തോ സമാസവിധാനലോപാദിനാനേകപ്പകാരോ പടിപത്തിയാ സാധുസദ്ദപരിജാനനത്ഥമുപായോ സമ്ഭവതി, പരമത്ഥതോ തു സദ്ദന്തരത്താ അച്ചന്തം [അഞ്ഞത്തം] വാക്യസമാസാനം ഭേദോ, ന ഹി വാക്യേ ദിട്ഠപദാനി സമാസേ സന്തി, തഥാ ച വുത്തം-

> ബാലേ നിസ്സായുപായോ-യം, വിചിത്തോ പടിപത്തിയാ;
> ഭേദോ വാക്യസമാസാനം, ച്ചന്തം [ഞ്ഞത്തം (പോത്ഥകേ)] സദ്ദന്തരം യതോതി.

അതോയേവാതി യതോ സാമഞ്ഞേന വുത്തേപിയസ്സയേന സമ്ബന്ധോതേന സഹ തദേകത്ഥമ്ഭവതീതി സമ്ബന്ധതോ വിഞ്ഞായതീതി നാനിട്ഠം കിഞ്ചിപീഹ ഹോതി, അതോയേവ ഹേതുതോതി അത്ഥോ. ബ്യപേക്ഖാ സാമത്ഥിയപരിഗ്ഗഹായേതി പദാനമഞ്ഞോഞ്ഞാകങ്ഖാ ബ്യപേക്ഖാ, സാവ സാമത്ഥിയം, തസ്സ പരിഗ്ഗഹായ. സമത്ഥവചനം ന കതന്തി പാണിനിയേഹി വിയ "സമത്ഥോ പദവിധീ"തി (പാ, ൨-൧-൧) സമത്ഥവചനം ന കതം. സമത്ഥോ പദ വിധീതി പരിഭാസായമയമത്ഥോ "വിധീയതേ [വിധീയതീതി (പോത്ഥകേ)] വിധി, പദാനം വിധി പദവിധിസമാസാദി, യോകോചീഹ സത്ഥേ പദവിധി,സോ സമത്ഥോ വിഗ്ഗഹ വാക്യത്ഥാഭിധാനേ (സത്തി) വേദിതബ്ബോ"തി, താദിസപരിഭാസായ ബ്യാപാരതോ തേസം 'പസ്സ ദേവദത്ത ഗാമം, ഗതോ യഞ്ഞദത്തോ ഗുരുകുലം' ത്യാദോ നാനിട്ഠപ്പത്തി, സാമത്ഥിയഞ്ചേത്ഥ ദ്വിധാത്യുപഗമ്യതേ വാക്യേ ബ്യപേക്ഖാവുത്തിയമേകത്ഥീഭാവോ ചേതി [വുത്തിയമേകത്ഥീഭാവോ വാക്യേ ബ്യപേക്ഖാചേതി (പോത്ഥകേ)]. തത്ഥ പഠമസ്സ പരിഗ്ഗഹം വചനമന്തരേന പടിപാദിയ ദുതിയസ്സ പരിഗ്ഗഹമിദാനി വചനേന പടിപാദയമാഹ- 'ഏകത്ഥീ ഭാവോ'ച്ചാദി, ഏകത്ഥീഭാവോ ഭിന്നത്ഥാനം സാധാരണത്ഥതാവസേന പവത്തിവിസേസോ, വാക്യേ ഹി സാധാരണത്ഥതാ നത്ഥി ഭിന്നത്ഥത്താ, അതോയേവേത്ഥ ഭേദനിബന്ധനാ ഛട്ഠ്യുപജായതേ 'രഞ്ഞോ പുരിസോ'തി, വുത്തിയന്തുഭയപദബ്യവച്ഛിന്നത്ഥാഭിധാനതോ സാധാരണത്ഥതാ ഭവതി, ഇദം വുത്തം ഹോതി "സമാസേ വിസേസനം വിസേസ്സമനുപവിസതി ഏകീഭവതി വിസേസനം, വാക്യേ തു വിസേസനം വിസേസ്സതോ വിസുംയേവാ വതിട്ഠതേ"തി. ദ്വന്ദസമാസസ്സ തു പദാനം വിസേസനവിസേസ്സാഭാവേപി സകലപദത്ഥപ്പധാനത്താ 'രഞ്ഞോ ഗോ ച അസ്സോ ച പുരിസോ ചാ'തി വാക്യതോ 'രഞ്ഞോ ഗവാസ്സ പുരിസാ'തി സമാസസ്സ വിസേസോ ഏകത്ഥീ ഭാവലക്ഖണോ ഭവത്യേവ, തഥാഹി തത്ഥ വാക്യേ ഭിന്നത്ഥനിബന്ധന സമുച്ചയപടിപാദനായ ചസദ്ദോ പയുജ്ജതേ, സമാസേ തു നപ്പയുജ്ജതേ, ഏകത്ഥ വചനേനേവാതി "സ്യാദിസ്യാദിനേകത്ഥ" ത്യേകത്ഥവചനേനേവ, ഏകത്തീഭാവോയേവ ഭവതീതി സേസോ, ഏവകാരോ ന വാക്യേ തഥാഹി ദീപേതി. വാക്യേ കഥന്തി ആഹ- വാക്യേ'തിആദി.

വാക്യേതി വിഗ്ഗഹവാക്യേ, വിസേസേന ഗയ്ഹതി ഞായത്യനേനേതി വിഗ്ഗ-ഹോ , സോ ച തം വാക്യം ചേതി വിഗ്ഗഹവാക്യം, വിസേസേന വാ ഗഹണം വിഗ്ഗഹോ, തദത്ഥം വാക്യം വിഗ്ഗഹവാക്യം, തസ്മിം, കായം ബ്യാപേക്ഖാതി ആഹ-'ഭേദാദിലക്ഖണാ'തി, ആദിസദ്ദേന സംസഗ്ഗ ഭേദ സംസഗ്ഗാനഞ്ച ഗഹണം.

തത്ഥ സാന്തരേഹി സാമ്യന്തരേഹി ച ബ്യാവുത്തി ഭേദോ, സംവിസേസ സാമിവിസേസാനം സമ്ബന്ധോ സംസഗ്ഗോ, തദാഹ- 'തഥാഹി'ച്ചാദിനാ, ഭേദകോ ബ്യാവത്തകോ, അത്ഥഗഹിതോതി കാരണവസേന ഭേദവാദിനാ ഗഹിതോ, യദേച്ചാദിനാ സംസഗ്ഗവാദിനോ-ധിപ്പായമാഹ യദാ തൂഭയമ്പിച്ചാദിനാ ഉഭയവാദിനോ, അഭിമതോതി "പാക്കഡാരാസമാസോ"ച്ചനേന (൨-൧-൩) പാണിനിനാ ഇച്ഛിതോ. പാക്കഡാരാതി "കഡാരാ കമ്മധാരയേ"ച്ചനേന (൨-൨-൩൮) കഡാരാസംസദ്ദനാ പഗേവാതി അത്ഥോ.

'പുഥ ഭിന്നോ അത്ഥോ യേസം പദാനം താനി പുഥഗത്ഥാനി, വാക്യേ ഹി രഞ്ഞോ പുരിസോ തേത്ഥ രാജസദ്ദോ രാജത്ഥമേവ വദതി, പുരിസസദ്ദോ പുരിസത്ഥമേവ, വുത്തിയന്തു രാജപുരിസോതേത്ഥ രാജസദ്ദോപി പുരിസത്ഥമേവ വദതീതി ദ്വിന്നമേകത്ഥീഭാവോ ഭവതി, അഞ്ഞോയേവാവയവത്ഥാനമ്പിതോ സമുദായത്ഥോ പാതുഭവതീതി തദപേക്ഖായ ചേകത്ഥീഭാവോ വുച്ചതേ, ജഹമാനസകത്ഥവുത്തിമഭ്യുപഗമ്മ വുത്തം- 'വിസേസനസ്സ സകത്ഥ പരിച്ചാഗേനേ'ച്ചാദി, അതോയേവ പരോ ചോദേസ്സതി 'നനു ചേ'ച്ചാദിനാ. ഏകത്ഥീഭവനം സമസനന്തി ഇമിനാ ഏകത്ഥന്തി സമാസോതി നാത്ഥന്തരന്തി ദീപേതി.

ജഹമാനാനി പദാനി സകത്ഥം യസ്സം (സാ) തഥാ വുത്താ, നാച്ചന്തായ ജയാതീതി ഏവമ്മഞ്ഞതേ "പരിച്ചാഗമത്തമഭിസന്ധായ ജഹമാനസകത്ഥംത്യുച്ചതേ, ന തു സബ്ബഥാ പരിച്ചാഗോപരോപകാരായ തസ്സോപാദാനതോ, സബ്ബഥാ ച സകത്ഥപരിച്ചാഗേ പരോപകാരാസമ്പാദനതോ-നുപാദാനമേവ പയോജനാഭാവാ തസ്സ സിയാ"തി, ഥപതി വഡ്ഢതീ. അത്ഥന്തി രാജസദ്ദവാച്ചം. അച്ചന്തപരിച്ചാഗേപി ന ദോസോ... വാക്യേ ദിട്ഠസ്സുപസജ്ജനസ്സ വുത്തിയം സോയേവായന്ത്യന്വയാവസായതോ തദത്ഥാവ ഗതിയാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'അഥ വേ'ച്ചാദി.

സോയേവായന്ത്യജ്ഝവസായോ-ന്വയോ, സോയേവായം രാജസദ്ദോ യോ വാക്യതാലേ ദിട്ഠോതി വോഹാരീനമേകത്താവസായേനാസത്യപി (രാജസദ്ദസ്സ)ത്ഥേ പുരിസസ്സ വിസേസനമ്ഭവിസ്സതീതി ഭാവോ, ഏത്ഥേവ ദിട്ഠന്തമാഹ- 'യഥേ'ച്ചാദി.

൨. അസം

അബ്യയന്തി യദഞ്ഞേസം പസിദ്ധന്തി ലിങ്ഗവചനഭേദേപി ബ്യയരഹിതത്താ ഉപസഗ്ഗനിപാതാനം പരേഹി അബ്യയസഞ്ഞാകരണതോ അബ്യയന്തി പരേസം പസിദ്ധം, തേസന്ത്വയം സമാസോ അബ്യയത്ഥപുബ്ബങ്ഗമത്താ അനബ്യയം അബ്യയമ്ഭവതീതി അബ്യയീഭാവോ പസിദ്ധോ, അസങ്ഖ്യസ്സ സുതത്താ തസ്സേവ വിഭത്യത്ഥാദയോ വിസയഭാവേന വിസേസനാനീതി വിഞ്ഞായന്തീത്യാഹ- 'അസങ്ഖ്യേ'ച്ചാദി, ഇമിനാ നേമേസമാസത്ഥാതി ദീപേതി.

താവസദ്ദസ്സ കമവുത്തിയം യോ-ത്ഥോ സമ്പജ്ജതേ തമാഹ- 'വിഭത്യ'ച്ചാദി, വിഭത്യത്ഥേ ഉദാഹരിത്വാതി വിഭത്യത്ഥവിസയേ വത്തമാനസ്സാസങ്ഖ്യസ്സ ഇത്ഥിസദ്ദേന സമാസമധിത്ഥീതി ഉദാഹരിത്വാ, നിച്ചയമാസാന മവിഗ്ഗഹോ, അസകപദവിഗ്ഗഹോ വാ യുത്തോ, അഞ്ഞഥാ അനിച്ചതാപത്തീത്യാഹ- 'നിച്ചസമാസത്താ'ഇച്ചാദി.

അസകപദേന അനന്തനിയപദേന അഞ്ഞപദേന വിഗ്ഗഹോ അസകപദവിഗ്ഗഹോ, തേന, ഏത്ഥ ഹി യഥാ കുമ്ഭസ്സ സമീപംത്യഞ്ഞപദവാക്യേ സമീപ സദ്ദേനുപസദ്ദവചനീയസ്സ വുത്തത്താ ഉപസദ്ദോ നപ്പയുജ്ജതേ, യഥാ ഇത്ഥീ സൂതി ഏത്ഥാധിസദ്ദവചനീയസ്സാ (ധാ)രത്ഥസ്സ സത്തമിയാ വുത്തത്താ നാധിസദ്ദോതി 'ഇത്ഥീസൂ'തി അഞ്ഞപദവാക്യം വുത്തം, കഥാപവത്താതി ത്വാധേയ്യോ പദസ്സനം, ഏവം സബ്ബത്ഥോന്നേയം, അസകപദവിഗ്ഗഹേനാത്ഥോവ വുത്തോ,

അധിസദ്ദസ്സ പന പുരതോവട്ഠിതസ്സാധാരേ വത്തമാനസ്സ തംസമാനാധികരണേന സത്തമ്യന്തേനിത്ഥിസദ്ദേന സഹ സമാസോതി ദസ്സേതുമാഹ-'അധിസദ്ദോ'ച്ചാദി.

സ്യാദിലോപോതി അധിസദ്ദതോ ഇത്ഥിസദ്ദതോ ച പരേസം സത്തമീ ബഹുവചനാനം ലോപോതി അത്ഥോ. അത്ത (ഭാവ) സമ്പത്തീതി സരീരസമ്പത്തി അധിപ്പേതാതി ബ്രഹ്മസദ്ദസ്സ സരീരം അത്ഥോതി ആഹ- 'ബ്രഹ്മം സരീരന്തി, കത്ഥചി ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനത്താവാസങ്ഖ്യസമാസസ്സ 'സമ്പന്നം ബ്രഹ്മ'ന്തി വിഗ്ഗഹോ വുത്തോ.

സമാസവിഭത്തിയാതി സമാസതോ ഉപ്പന്നവിഭത്തിയാ, സകലോ പദേസസകലോ, പരിഗ്ഗഹാപേക്ഖാതി അഭ്യുപഗമാപേക്ഖായാതി അത്ഥോ, അഭ്യുപഗമേപി ഹി പരിഗ്ഗഹസദ്ദോ-

> സപഥേ പരിവാരേ ച, മൂലാഭ്യുപഗമേസു ച;
> രവിമ്ഹി രാഹുഗഹിതേ, ദാരേസു ച പരിഗ്ഗഹോ"തി നിഘണ്ടു.

സകലസ്സ ഭാവോ സാകല്യം-സകലസദ്ദപ്പവത്തിനിമിത്തം, തമ്പന നിസ്സേസ [മതനിസ്സേസ (പോത്ഥകേ)] ഗ്ഗഹണാ പുഥു ഭവതീത്യാഹ- 'അസേസഗ്ഗഹണ'ന്തി, തിണാനം സാകല്യന്തി വിഗ്ഗഹോ, തിണസദ്ദേന ഹി തിണസഹിതാനി ഗഹിതാനി, തേനേവ വക്ഖതി ബ്യതിരേകനയേ- 'തം സബ്ബം തിണസഹിതമജ്ഝോ- ഹരതീ'തി, സതിണമജ്ഝോഹരതീതേത്ഥാധിപ്പായത്ഥ മാഹ-'യാവാ'തിആദി.

തിണസദ്ദോ ഉപലക്ഖണം സേസാ-നജ്ഝോഹാരിയാനം, തേനാഹ 'തിണാദികമ്പീ'തി. പരിഗ്ഗഹാപേക്ഖായന്തഭൂതസ്സ ഗഹണത്ഥം "അബ്യയം വിഭത്തിസമീപാ"ദിസുത്തേ 'സാഗ്യധീതേ'തി നിപ്ഫാദനത്ഥമന്തവചന മുദാഹതമ്പാണിനിനാ, തമ്പി സാകല്യേയേവാഹരിതും [സാകല്ലേനോദാഹരിതും] സാഗ്യധീതേത്യൂദാഹടന്തി ദസ്സേതും 'തതോ'ത്യാദി വുത്തം.

തതോതി യതോ സകലസകലേ ന വത്തതി, പരിഗ്ഗഹാപേക്ഖായ സമത്തിയാ അന്തതോ സകാസാ സാകല്യം ന ഭിജ്ജതേതി സമ്ബന്ധോ, സമത്ഥിയമ്പി അന്തേ ഉദാഹരണന്തി സേസോ.

അഗ്ഗിപരിയന്തന്തി അഗ്ഗിഅത്ഥോ ഗന്ഥോ താദത്ഥിയാ അഗ്ഗി, സോപരിയന്തോ-സ്സ അജ്ഝേയസ്സാതി അഗ്ഗിപരിയന്തം, യത്തകസ്സാജ്ഝേയസ്സ പരിഗ്ഗഹോ, തസ്സ അഗ്ഗി പരിയന്തോ, അഗ്ഗിനാ പരിയന്തഭൂതേന സഹിതോ സകലോതി വിഗ്ഗഹോ, അഗ്ഗിനോ സാകല്യന്തി വാ.

സദ്ദികാനന്തി ബ്യാകരണഞ്ഞൂനം. അത്ഥാഭാവേഇത്യത്ഥഗ്ഗഹണം ഇതരേതരാഭാവേ ധമ്മാഭാവേ ച മാ സിയാതി, അതോയേവ ചോച്ചതേ 'അഥേതരേതരാഭാവേ'ഇച്ചാദി, ഇതരസ്മിം ഇതരസ്സ അഭാവോ ഇതരേതരാഭാവോ, ഗോ അസ്സോ ന ഭവതീതി ഹി അത്ഥന്തരത്തം നിസേധീയതേ, ന വത്ഥുഭാവോ, ബ്രാഹ്മണോ ന ഭവതീത്യത്രപിബ്രാഹ്മണത്തധമ്മോ നിസേധീയതേ, ന വത്ഥുഭാവോ, പരത്താതിആദിനാ വിപ്പടിസേധ വിസയമാഹ.

അതിക്കമാഭാവേതീ ഏത്ഥ അതിക്കമാതി പഞ്ചമിയാ അസമാസനിദ്ദേസോതി ആഹ- 'അതിക്കമാ'തി, ന പനുപ്പന്നസ്സ പച്ഛാതി ഇമിനാ അതിക്കമാഭാവോ നാമ ഉപ്പന്നസ്സ പച്ഛാ അഭാവോതി ദസ്സേതി.

നിത്തിണന്തി ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനോ-സങ്ഖ്യസമാസോ. സമ്പതിസദ്ദസ്സ സാമഞ്ഞവചനത്തേപി ഇധാധിപ്പേതം കാലം ദസ്സേതുമാഹ- 'ഉപഭോഗസ്സേ''ച്ചാദി, ഉപഭോഗോ കമ്മസാധനോ ലഹുപാവുരണസ്സ നായമുപഭോഗകാലോതി വിഗ്ഗഹോ, (അതി) ലഹുപാവുരണന്തി രൂപസിദ്ധീതി ദസ്സേതും ലഹുപാവുരണസ്സാതിആദി വുത്തിയം വുത്തം.

യോഗ്ഗം രൂപന്തി വിഗ്ഗഹേ അനുരൂപം, നനു ചാത്ര നിച്ചസമാസത്താസപദവിഗ്ഗഹേന ഭവിതബ്ബംത്യാസങ്കിയാഹ-'വിച്ഛായ'മിച്ചാദി, അനുസദ്ദേന ഹി യോഗേ വിച്ഛായം ''അനുനാ''തി (റ-ഫം) ദുതിയാ വിധീയതേ, വാക്യേയേവാസ്സ ച പയോഗോ നാഞ്ഞത്രേതി വാക്യമ്പി ഭവതീതി മഞ്ഞതേ. സകിഖീതി ഏത്ഥാപി ''അകാലേ സകത്ഥേ''തി (ന-വൃഫ) സഹസ്സ സോ.

സദിസോ കിഖിയാതി ഏത്ഥ കിഖിയാ പസിദ്ധഭൂതായ സാധിയസ്സ സാധനഭാവേന ഗഹിതായ സധമ്മത്തേന കോചി സാധിയോ സദിസോതി വുത്തോതി കിമിധ സദിസോ അപ്പധാനം [പധാനമേവാതി അത്ഥോ] തഥാ സതി പുപ്പപദത്ഥപ്പധാനേനാസങ്ഖ്യസമാസേന സകിഖീതി ഏത്ഥ ന ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ-'നനുചേ'ത്യാദി, കിഖിയാതി സമ്ബന്ധേ ഛട്ഠീ, ഏത്ഥ പന സദിസത്തസ്സ കിഖീയാ-പ്പടിബദ്ധത്താപ്പധാനത്തം. നേതദത്ഥീതിആദിനാ യഥാവുത്തം ചോദനം പരിഹരതി.

യഥാ ദേവദത്തോതി ഏത്ഥ യദി സമാസോ ഭവേയ്യ, ദേവദത്തേന സദിസോ യഥാദേവദത്തന്തി ഭവേയ്യ, പടിസിദ്ധത്താ പന (ന) സമാസോതി, കിഖീതി മക്കടസ്സാഭിധാനം. ജേട്ഠാനുക്കമേനാതി വുത്തത്താ അനുജേട്ഠന്തി തതിയന്തതാ ഗമ്യതേ. ചക്കേന യുഗപദി സചക്കം.

൪. യാവാവധാരണേ

അമത്താനം യത്തകോ പരിച്ഛേദോ യാവാമത്തം.

൫. പയ്യപാബഹിതിരോ പുരേപച്ഛാവാപഞ്ചമ്യാ

പഞ്ചമ്യാതി കസ്മാ വുത്തം നനു അവുത്തേപി തസ്മിം വക്ഖമാനനയേന പഞ്ചമ്യന്തത്താ പഞ്ചമ്യന്തേഹേവ സമാസോ വിഞ്ഞായതീത്യാസങ്കിയാഹ'യദിപി'ച്ചാദി. തഥാപിച്ചാദിനാ പരിഹരതി, ഹേതു

കാമം ‘പരിപബ്ബതം വിജ്ജോതതേ’തി ദുതിയാനിസേധായ, അഞ്ഞത്ര കഥന്തി ആഹ ‘ഇഹ ചേ’ത്യാദി.

ആചത്താരോ വാതി ആസദ്ദോ വാക്യേ, സരണേ വാ, **ഗാമോ** ബഹി തിട്ഠതീത്യത്ഥോ, പുരതോ ഗാമമ്പസ്സാതി വദന്തോ പുരേത്യത്ഥപ്പഘാനോയന്നിദ്ദേസോ, നസരൂപപ്പധാനോതി ദസ്സേതി, അഭിമുഖേ ഗാമമ്പസ്സാത്യത്ഥോ. അവുത്താനമേതാന്യുപലക്ഖണാനി, തസ്മാ ‘തിരോ ഗാമമ്പസ്സാ’തിപി വുത്തം ഹോതി, തിരിയതോ ഗാമമ്പസ്സ, പച്ഛതോ ഗാമമ്പസ്സാതി അത്ഥോ.

അപസദ്ദയോഗേ നിച്ചപഞ്ചന്തസ്സ വികപ്പേന സമാസവിധാനാവാഭവനേനോദാഹരണം ദിന്നം (എത്ഥ) പഞ്ചമ്യാതി പയോജനാഭാവേപി അഞ്ഞദത്ഥം കരിയമാനമിഹാപ്യത്ഥവന്തം ഹോതി.

൩. സമീ

“അനു യം സമയാ”തി (൨-൧-൧൫) ച “യസ്സ ചായാമോ”തി (൨-൧-൧൬) ച പാണിനിനോ വചനദ്വയം, അയമേതേസമത്ഥോ “യസ്സ സമയാ സമീപവാചീ അനുസദ്ദോ, തേന സഹ സമസ്സതേതി ച, അനു യസ്സായാമവാചീ, തേന സ്യാദ്യന്തേന സഹ സമസ്സതേ”തി ച. വത്ഥുതോ തു സാമീപ്യായാമവന്താനമനിദ്ദേസേപി സാമത്ഥിയാ തദാക്ഖേപോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ-‘സമീപായാമാന’മിച്ചാദി.

സമ്ബന്ധിത്താതി സമ്ബന്ധിസദ്ദാ സകത്ഥമിവ നിയതപടിയോഗിനമാക്ഖപന്തി... തേന വിനാ തേസം സകത്ഥാഭാവാ. ആയാമോ ദീഘതാ, “യസ്സ സമീപായാമേസ്വനു”തി യഥാവുത്തസുത്തദ്വയമാക്ഖേപേനുപദിസതി, വനസ്സ സാമിപ്യമനുവനം, “അസങ്ഖ്യം വിഭത്തിസമ്പത്തിസമീപ” ഇച്ചേവ (൩-൨) സിദ്ധേപുന സമീപഗ്ഗഹണം വികപ്പത്ഥം, തേന വനസ്സാനുതി വാക്യേനാപി ഭവിതബ്ബം.

ഗങ്ഗായ ആയാമോ അനുഗങ്ഗം, ഭാഗവുത്തികാരോ “ലക്ഖണേനേ”തി വത്തതേ. യസ്സായാമവാചീ അനു, തേന ലക്ഖണേന സമസ്സതേ അനുഗങ്ഗം ബാരാണസീ, ഗങ്ഗായ ലക്ഖണഭൂതായ പസിദ്ധായാമഗുണായ ബാരാണസീ ലക്ഖീയതേ യാവായതായാമാ ഗങ്ഗാ താവായമ്പീതി സഭാവതോ തൂപമാനോപമേയ്യഭാവോ സമാസേ പതീയതേ ഗങ്ഗാ വിയ ദീഘാ”തി ലക്ഖിയലക്ഖണഭാവം വണ്ണേതി. ഏവം സതി ബാരാണസീതി പഠമാ നോപപജ്ജതേതി മഞ്ഞമാനോ ആഹ-‘ഗങ്ഗായാ മേന യുത്താ “ത്യാദി. അനുഗങ്ഗം ബാരാണസിയാതി ബാരാണസിയാ ഗങ്ഗായാമോ ലക്ഖണന്തി അത്ഥോ.

൭. തിട്ഠ

അകതസമാസാചാതി അനേന ഇമിനാ കതസമാസതം ദീപേതി, തിട്ഠന്തീതി ഇദംന്തപ്പച്ചയന്തസ്സാത്ഥപദന്തി ദസ്സേതുമാഹ-“ന്തോകത്തരി വത്തമാനേ”തിച്ചാദി, (൪-൧൩൪) ആയതീതിമസ്സാത്തപദം ആയന്തീതി, പുമ്ഭാവാഭാവോ നിപാതനാ,

അകാരോ ച നിപാതനാ “ഗോത്വ ചത്ഥേ ചാ ലോപേ”ത്യത്ര (൩-൪൩) ‘നാഞ്ഞാസങ്ഖ്യത്ഥേസൂ’ത്യനുവത്തനതോ.

ലൂനയവാദീനമേത്ഥ നിപാതനാ കാലേപി നപുംസകലിങ്ഗത്തം, സംഹടായവാ യസ്മിം കാലേ സംഹടയവം, ഉമ്മത്തഗങ്ഗന്തി സഞ്ഞായമഞ്ഞപദത്ഥേ വാധികാരേപി നിച്ചസമാസോ, ന ഹി വാക്യം സഞ്ഞാതി, ആദിസദ്ദേന‘സമസ്സ സോഭനത്തം സുസമ’മിച്ചാദീനഞ്ച സങ്ഗഹോ, പഭാവനം പകാസനം.

വൃ. ഓരേ

ഓരം ഗങ്ഗായ, പാരം യമുനായാതി സമാസേ കതേ നിപാതനാ ഏകാരോ, തേനേവ വുത്തിയം വുത്തം ‘ഏകാരന്തത്തം നിപാതനതോ’തി, വുത്തിവികപ്പനത്ഥതോതി വുത്തിയാ വികപ്പോ അത്ഥോ യസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ.

൧൦. അമാ

സോചേകത്ഥീഭാവോ വിസിട്ഠോ-ഭിമതോതി സമ്ബന്ധോ, മുഹുത്തന്തി അച്ചന്തസംയോഗേ ദുതിയാ, പാദിസമാസം കത്വാതി ആസദ്ദസ്സ ഹരസദ്ദേന വുത്തിസദ്ദേന [വുത്തിപദേന (പഞ്ചികാ)] കിരിയാഖ്യാപ്യതേതി അസത്യുപസേചനാദികിരിയായം സങ്ഖാരകം സങ്ഖാരിയം വാ ന ഭവതി, അത്ഥിചേഹ തദുഭയം, തതോ തേസം സമ്ഭവായേവ സമാസന്തോഭൂതകിരിയാ ഗമ്യതേതി മഞ്ഞതേ, തഥാഹി ദധിഭോജനംത്യാദോ വുത്തേ അധ്യാദിനോ സങ്ഖാരകത്തം ഭോജനാദിനോ ച സങ്ഖാരിയത്തം പതീയതേ, ന ചോപസേകാദിമന്തരേന സങ്ഖാരിയസങ്ഖാരകഭാവോ-ത്ഥീതി സാമത്ഥിയായേവുപസേകാദിപ്പതീതി.

തദപേക്ഖായാതി ഗമ്മമാനോപസേചനാദികിരിയാപേക്ഖായ. പാണിനിയേഹി അത്ഥേന ‘ഏതസ്സിദ’ന്തി അത്ഥേ നിച്ചസമാസോ-ഭിമതോ സബ്ബലിങ്ഗതാ ച, തഥാ വചനാഭാവമിഹ മനസികത്വാ ‘കഥ’മിച്ചാദിനാ വുത്തി യംവുത്തംചോദകവചനമാഹരിത്വാ തത്ഥാധിപ്പായംവിവരതി ‘ഏവമഞ്ഞതേ’ച്ചാദിനാ, വിധാനം കതന്തി ഏവമഞ്ഞതേതി സമ്ബന്ധോ, തത്ഥേച്ചാദിനാ അഞ്ഞ പദത്ഥേ ഭവിസ്സതീത്യേത്ഥാധിപ്പായം വിവരന്തോ നിച്ചസമാസതം സബ്ബലിങ്ഗതഞ്ച പടിപാദയതി, വാക്യനിവത്തിസിദ്ധായേവാതി.

അത്ഥസദ്ദേനാവഗതത്ഥതായ ഏതസ്സാതി വത്തുമയുത്തന്തി ‘ഏതസ്സ അത്ഥോ’തി വാക്യനിവത്തി സിദ്ധായേവ, കഥഞ്ചിപി ചതുത്ഥ്യന്താ ഭിന്നത്ഥസ്സ സമാസേ കതേപി തത്ഥ വിരോധമാഹ- ‘ചതുത്ഥ്യന്തസ്സേ’ത്യാദി.

വചനമ്പീതി “അത്ഥേന നിച്ചസമാസോ സബ്ബലിങ്ഗതാച”ഇതി (൨-൧-൩൬) വാക്യകാരേന പതിട്ഠിതവചനമ്പി, പാണിനീയാനം ‘ഏതസ്സ ഇദ’ന്തി അത്ഥേ സമാസേ കതേ യോ-ത്ഥോ സമ്പജ്ജതി, അഞ്ഞത്ഥസമാസേപി സോയേവത്ഥോതി ദസ്സേതി ‘യോ’ ഇച്ചാദിനാ, അനുപാദാപരിനിബ്ബാനനിമിത്തം വായാമോച്ചാദിനാ യോജേതബ്ബം... തംനിമിത്തത്താ വായാമാദീനം, തേസം കഥാദീനന്തി ഏത്ഥ തേസം വായാമാദീനന്തി വത്തബ്ബം... വായാമോത്യാദിനാ വുത്തത്താ സോ ച തന്നിമിത്തം ഹോതേവ, അയമേത്ഥാധിപ്പായോ “ഏതസ്സ ഇദന്തി വാക്യേ

അത്ഥേന സമാസേ സബ്ബലിങ്ഗതാ ച ‘ഏ്വതദത്ഥോ ഏ്വതദത്ഥാ ഏ്വതദത്ഥ’ന്തി വായാമാദയോ ച സമാസത്ഥാ ഹോന്തി, ഏ്വതം അനുപാദാപരിനിബ്ബാനമത്ഥോ പയോജനമേതസ്സ ഏ്വതിസ്സാ ഏ്വതസ്സാതി അഞ്ഞപദത്ഥേപി ഏ്വസം പദാനം സോയേവത്ഥോതി നാത്ഥഭേദോ”തി.

ഇദഞ്ച “അവിപ്പടിസാരത്ഥാനി ഖോ ആനന്ദം കുസലാനി, അവിപ്പടിസാരോ പാമോജ്ജത്ഥായ...പേ॰... വിമുത്തിഞാണദസ്സനം അനുപാദാപരിനിബ്ബാനത്ഥായ ഏ്വതദത്ഥോ വായാമോ ഏ്വതദത്ഥാ കഥാ ഏ്വതദത്ഥാ മന്തനാ ഏ്വതദത്ഥം സോതാവധാന”ന്തിആദി (തികങ്ഗുത്തര, ആനന്ദവഗ്ഗ) പാളിം നിസ്സായ വുത്തം.

പാണിനിയേഹി “കത്തുകരണേ കിതന്തേന ബഹുല”ന്തി (൨-൧-൩൨) കിതന്തേന തതിയാസമാസവിധാനാ തത്ഥേവ ബഹുലഗ്ഗഹണേന ‘ഗാമനിഗ്ഗതാ’ദീസു സമാസോ വുത്തോ, തേനേത്ഥാന്തോദാഹരണാനം ദിന്നമധികത്തം, സമാസാഭാവോ-ഭിമതോതി പാണിനീയേഹി “പൂരണഗുണസുഹിതത്ഥസദബ്യയതബ്ബസമാനാധികരണേനേ”തി (൨-൨-൧൧) സുത്തേ ഗുണ ഇതിവചനേനാഭിമതോ, സദിതി സഞ്ഞാ തേസം ന്തമാനാനം.

സോ കഥന്തി ഇഹ ‘ഭാവതിത്തത്ഥേഹീ’തി ഭാവപ്പച്ചയന്തേനേവ സമാസപടിസേധവിധാനാ ‘ബ്രാഹ്മണസ്സ സുക്കാ’ ഇച്ചാദോ സോ സമാ സപ്പടിസേധോ കഥം സിജ്ഝതീതി അത്ഥോ.

ഗുണത്തനിയേവാതി ഗുണസഭാവേ ഏ്വവ, അഭിമതോതി വാത്തികകാരസ്സാഭിമതോ “തദവട്ഠേഹി ച ഗുണേഹീ”തി, തസദ്ദേനാസ്സ ഗുണസ്സ പരാമാസോ തസ്മിംയേവ ഗുണേ അവതിട്ഠന്തീതി തദവട്ഠാ, ഗുണേയേവ ഗുണാതിട്ഠന്തി ന കദാചിപി സോയമിത്യഭേദാ ദബ്ബവുത്തയോ സുക്കാദയോ വിയ തേ തദവട്ഠാ ഗുണാ ഗന്ധാദയോ, തദവട്ഠിതേഹി ഗുണേഹി ഛട്ഠീ സമസ്സതേതി വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ.

ആഭിമതോതി “പൂരണാ”ദിസുത്തേ അബ്യയഗ്ഗഹണേന, ദേവദത്തസ്സാതി ഛട്ഠിയാ ഗുരുമ്ഹി സാപേക്ഖത്തേപി ഗുരുസദ്ദസ്സ സമ്ബന്ധിസദ്ദത്താ സകത്ഥേ [വാക്യേ] വിയ വുത്തിയം ബ്യപേക്ഖാ-യാഹാനിതോ വുത്തിസബ്ഭാവം വചനന്തരേന സാധേതുമാഹ- ‘തഥാചാഹൂ’തി.

സാത്ഥേവാതി സകത്ഥേ വിയ, അസ്സാതി സമ്ബന്ധിസദ്ദസ്സ, സാമത്ഥിയം ഗമകത്തഞ്ചത്ഥീതി പദാനമഞ്ഞോഞ്ഞാപേക്ഖാലക്ഖണം സാമത്ഥിയം സാമത്ഥിയാഭാവേപി വിഗ്ഗഹവാക്യത്ഥസ്സ ഗമകത്തം വാ അത്ഥീതി അത്ഥോ, ഗുരുനോ കുലം ദാസസ്സ ഭരിയാതി വിഗ്ഗഹോ, അഥാത്ര ബ്രാഹ്മണസ്സ ഉച്ചേ’ഇച്ചാദോ സാമത്ഥിയം ഗമകത്തം വാ നത്ഥീതി കുതോ-വസിതം, യേന തദാഭാവാത്ര സമാസാഭാവോ വണ്ണീയതേച്ചാഹ-‘സാമത്ഥ്യാദിനോത്വി’ച്ചാദി.

സമാസാഭാവോ-ഭിമതോതി “പൂരണാ”ദിസുത്തേ സമാനാധികരസ്സാപി ഉപാദാനതോ. സേഹീതി അത്തനിയേഹി, നാഭിമതോതി “ചയുത്തേഹി സേഹി അസമാസിതേഹി ഛട്ഠീസമാസപ്പടിസേധോവത്തബ്ബോ” (വാ) ത്യനേന, പുഥഗത്ഥതായ [ഭിന്നത്ഥതായം-വുത്തി] മിച്ചസ്സവിവരണം ഗവാദിനമസമാസേതി, ഏ്വവമസ്സാദീനം സമാസേനാലന്തി സമ്ബന്ധോ.

യോഗീനന്തി ഇതരീതരയോഗീനം, അനേനേതരേതരയോഗചത്ഥസമാസം വദതി. വുത്തിഹോതീത്യസ്സ വിവരണം ഛട്ഠീസമാസോ ഭവതീതി, ഏകത്ഥീഭാവേഇച്ചസ്സ വിവരണം ഗവാദീനഞ്ച ചത്ഥസമാസേ സതീതി.

രുള്ഹിത്താതി സമാസസ്സേവ കീളാവാചകത്തേന ജീവികായ ച പച്ചായ കത്തേന പസിദ്ധത്താ, ന വാക്യസ്സാതി 'ഉദ്ദാലപുപ്ഫഭഞ്ജികാ'ത്യാദോ രുള്ഹീവസേന നിച്ചസമാസോ ഭവിസ്സതീതി തത്ര കിം വചനേനേതി മഞ്ഞതേ, സരസി രുള്ഹന്തി വിഗ്ഗഹോ.

അയമ്പന അമാദിസമാസോ കമ്മധാരയദിഗുസമാസാതി സബ്ബേപി പരേസം തപ്പുരിസസദിസത്താ തപ്പുരിസാ, യഥാ ഹി തസ്സ പുരിസോ തപ്പുരിസോതി ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനോ, തഥാ തേ സിയും, സങ്ഖ്യാപുബ്ബത്ത നപുംസകത്തസങ്ഖാതേഹി ദ്വീഹി ലക്ഖണേഹി ഗച്ഛതി പവത്തതീതിദിഗു.

൧൧. വിസേ

കിന്തം വിസേസന മിച്ചാഹ-'യമി'ച്ചാദി, യം അവത്ഥാപയതി തം വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ, കിന്തം വിസേസ്സമിച്ചാഹ-'യദനേകേ'ച്ചാദി, യം അവത്ഥാ പീയതേ തമഭിധീയതേതി സമ്ബന്ധോ, നനേകത്ഥേനേത്യുച്ചമാനേ വിസേസ്സേനേതി കഥമവഗമ്യതേ, യതോ ഏവം വിവരിതവാ ത്യാസങ്കിയാഹ- 'യദിപി'ച്ചാദി.

സമ്ബന്ധിസദ്ദത്താതി ഏവം മഞ്ഞതേ "സമ്ബന്ധിസദ്ദാ സകത്ഥമിവ നിയതമ്പടി-യോഗിനമാക്ഖിപന്തി... തേന വിനാ തേസം സകത്ഥസ്സാസമ്ഭവാതി, വിവരിതവാതി വിവരിത്ഥ, ഏകത്ഥേനേതീമസ്സ സമാനാധികരണേന സഹ സമാസോ ഹോതീതി ഏവം സാജ്ഝാഹാരോ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ, അത്ഥസദ്ദസ്സാനേകത്ഥത്താ വിസേസേതി 'അത്ഥോ അഭിധേയ്യോ'തി. കഥം തേനത്ഥോ വുച്ചതീത്യാഹ- 'അധികരീയതി'ച്ചാദി.

വിസേസ്സസ്സ സമാനാധികരണത്തഞ്ച വിസേസനാപേക്ഖന്തി സമ്ബന്ധോ. വിസേസ്സസദ്ദസ്സ വിസേസനേന സഹ സമാനാധികരണത്തം വിസേസന സദ്ദാപേക്ഖന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ, തത്ഥ കാരണമാഹ- 'സമ്ബന്ധാ'തി, അധികരണസ്സ സമാനത്തം നാമ ഭിന്നാനം സമ്ബന്ധീനം ഭവതി, സമ്ബന്ധിനോ ച സമ്ബന്ധമന്തരേന ന ഹോന്തി [ഹോതി (പോത്ഥകേ)] തി വിസേസനവിസേസ്സാനം സമ്ബന്ധോ വിഞ്ഞായതേ, ഏവം വിഞ്ഞാതാ തസ്മാ സമ്ബന്ധാതി അത്ഥോ.

സദ്ദബ്യതിരേകേന ഹേത്ഥ അത്ഥാനം വിസേസനവിസേസ്സഭാവോ ന സമ്ഭവതി, തഥാ ഹി 'നീലമുപ്പല'ന്തി പഞ്ച വത്ഥൂനി സന്നിഹിതാനി നീലന്തി നീലത്തം ഗുണസാമഞ്ഞം, നീലോ ഗുണോ, തദാധാരോ ദബ്ബന്തി തീണി, ഉപ്പലന്തി ഉപ്പലത്തം ഉപ്പലജാതി, ദബ്ബഞ്ച തന്നിസ്സയോതി ദ്വേ.

തത്ഥ ഉപ്പലജാതി ഗുണജാതീനം [നീലജാതിഉപ്പലജാഭധനം (കാതന്തടീകാ)] താവ ന സമ്ഭവതി വിസേസനവിസേസ്സഭാവോ ജാതിയാ നിഗ്ഗുണത്താ, നീലത്തസ്സ ച നീലഗുണേ സമവായിനോ, ഉപ്പലത്തസ്സ ച ഉപ്പലദബ്ബേ സമവായിനോ സമാനാധികരണത്തമ്പി നത്ഥി, ഉപ്പലജാതിയാ നീലസ്സ ച ഗുണസ്സ അത്ഥി സമാനാധികരണത്തം... നീല മുപ്പലന്തി പവത്തിനിമിത്താനം

ഉപ്പലജാതിനീലഗുണാനമേകമധി കരണംനിസ്സയോതി, വിസേസന വിസേസ്സഭാവോ തു നത്ഥി ജാതിയാ അനീലത്താ, ഗുണദബ്ബാനന്തു സമ്ഭവതിവിസേസനവിസേസ്സത്തം ദബ്ബസ്സാനേകഗുണത്താ, സമാനന്തു തേസമ്പരമധികരണം തതിയം നത്ഥി, യേന സമാനാധികരണത്തം സിയാ, ഏവം നീലദബ്ബ ഉപ്പലദബ്ബാനമ്പി അഞ്ഞമഞ്ഞപരിഹാരേന വത്തുമിച്ഛിതാനം ന വിസേസന വിസേസ്സഭാവോ, നാപി സമാനാധികരണത്തം, കസ്മാ അഞ്ഞമഞ്ഞാസമ്ബന്ധതോ അപേക്ഖാഭാവതോ, വുത്തപടിപക്ഖതോ പന വക്ഖമാനനയേന സദ്ദാനമേവ സാമാനാധികരണ്യം വിസേസനവിസേസ്സത്തഞ്ച വേദിതബ്ബം, തേനേവാഹ-'അതോയേവേ'ച്ചാദി.

അതോയേവാതി യതോ വിസേസ്സസ്സ സമാനാധികരണത്തം വിസേസനാപേക്ഖം, അതോയേവ ഹേതുതോതി അത്ഥോ, ഭിന്നനിമിത്തപ്പ യുത്താനമേവാതി സാമഞ്ഞേന നീലഗുണാധാരേ ദബ്ബേ ഗുണേയേവ വാ നീലസദ്ദസ്സ, ഉപ്പലസദ്ദസ്സ ച സാമഞ്ഞേന ഗുണവതി ദബ്ബേ വത്തമാനത്താ അഞ്ഞമഞ്ഞേസു ഭിന്നേസു സദ്ദപ്പവത്തിയാ കാരണേസു പയുത്താനം സദ്ദാനമേവ [നിട്ഠാനമേവ (പോത്ഥകേ)].

സമാനാധികരണത്തന്തി നീലുപ്പലസദ്ദാനം വിസുംവിസും യോഗേ വിസിട്ഠദബ്ബ വാചിത്തസ്സാസമ്ഭവാ, നീലഞ്ച തം ഉപ്പലം ചേതി സാമാനാധികരണ്യേ സന്നിപതിതേ സതി സമ്ഭവാ ഏവം തത്ഥ വിസിട്ഠേ വത്ഥുമ്ഹി പവത്താനം തേസം സമാനത്ഥതാ, ഏവകാരേന ബ്യവച്ഛിന്നമത്ഥം ദസ്സേതുമാഹ-'നത്വഭിന്നേ'ച്ചാദി.

നനുചേത്യാദി ചോദ്യം, സീസമ്പാതീതി സീസപാ രുക്ഖവിസേസോ, നയിദ മേവമിച്ചാദി പരിഹാരോ.

അഥ തുച്ഛതേഇച്ചാദിനാ പരസ്സ വചനാവകാസമാസങ്കതേ, വിസേസവുത്തീതി ഫലസ്സ രുക്ഖസ്സ ച സാമഞ്ഞസദ്ദത്താ ഭാവേന വിസേസേ വുത്തി, ഇമേസന്തി സീസപാദീനം ന സമോധാരിതാതി ന നിച്ഛിതാ, സാമഞ്ഞവുത്തിയേവ സമോധാരിതാതി അധിപ്പായോ, അവസിതാ നിച്ഛിതാ വുത്തി യേസം സീസപാദീനം തേ അവസിതവുത്തയോ, പയതനം വിനാ തദാ പപ്പോതി ചാതി സമ്ബന്ധോ, പയതനന്തി 'സാമത്ഥിയലദ്ധേപിവിസേസ്സേ'തിവചനം. തഞ്ചനത്ഥിച്ചാദി പരിഹാരോ, സരൂപമത്തകഥനായാതി വുത്തത്ഥാനമ്പി സരൂപമത്തകഥനായ 'പൂപേ ബഹൂ ആനയേ'തി യഥാ, ഏവം ജാതീയകന്തി സരൂപകഥനപ്പകാരയുത്തം. ഉപസംഹരമാഹ-'തദേവ'മിച്ചാദി, നിപാതസമുദായോവായം വുത്തേന പകാരേനേത്യസ്സ അത്ഥേ വത്തതേ.

അഞ്ഞതരസമ്ഭവേപി തന്നിവത്തിയാ വചനസബ്ഭാവം ദസ്സേതുമാഹ-'അഥപി'ച്ചാദി, അഞ്ഞതരസമ്ഭവേപീതി വിസേസനസ്സ വിസേസ്സസ്സ വാ സമ്ഭവേപി, യത്രപ്യുഭിന്നമത്ഥി വിസേസനവിസേസ്സഭാവസമ്ഭവോ തത്ഥപിതാവ ബഹുലംവചനതോവ നിവത്തി ഹോതി, കിമ്പനാ-ഞ്ഞതരസമ്ഭവേതി ദസ്സേതുമാഹ-'യഥാ പുണ്ണോ'ഇച്ചാദി, ഏത്ഥ പന അഞ്ഞേപി പുണ്ണനാമകാ സന്തീതി ബ്യഭിചാരസമ്ഭവാ ഉഭിന്നമ്പി വിസേസനവിസേസ്സഭാവസമ്ഭവേ ബഹുലംവചനമേവ സമാസം നിവത്തേതി, ഏവം വിധേപീതി അഞ്ഞതരസമ്ഭവേപി, ന കേവലം

വിസേസനവിസേസ്സഭാവസമ്ഭവേ, അഥ ഖോ ഏവം വിധേപ്യഞ്ഞ തരസമ്ഭവേപിത്യവിസദ്ദസ്സ അത്ഥോ.

യജ്ജേവമിച്ചാദി പച്ചേകം വിസേസനവിസേസ്സഭാവേ സതി അനിട്ഠാ പാദനചോദനാ, പച്ചേകം വിസേസനം സിയാ ഉഭിന്നമ്പി വിസേസനത്താ, തത്ഥ ദോസമാഹ-'വിസേസ്സസ്സച പുബ്ബനിപാതോ'തി, ചോ-വധാരണേ, വത്തബ്ബന്തരസമുച്ചയേ വാ, കുതോച്ചാഹ- 'നാഗ്ഗഹിതേ'ച്ചാദി, ഇതി കാരണേ, അതോ കിമനിട്ഠമായാത മിച്ചാഹ- 'ഉപ്പലനീലന്തിപി സിയാ'തി, ഇത്ഥഞ്ചരഹി കിന്ത്യാഹ- 'നീലുപ്പലന്തി ചേ'ച്ചാദി. പരിഹാരമാഹ-'നേസദോസോ'ച്ചാദി, ഉപപത്ത്യന്തരമാഹ- 'അഥ ചേ'ച്ചാദി.

അഞ്ഞമഞ്ഞാനുപകാരിത്താതി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ വിസേസനവിസേസ്സത്തേ നാനുപകാരിത്താ സപ്പധാനത്താതി അത്ഥോ, അഥ ദ്വിന്നമ്പി അപ്പധാനത്തം കസ്മാ ന സിയാ ത്യാഹ- 'അപ്പധാനത്തേപി'ച്ചാദി, സകസകപ്പധാനാപേക്ഖാവന്താനന്തി സകേസകേ പധാനേ അത്തനി അപേക്ഖാവന്താനം. അഥ കുതോ ദബ്ബസ്സേവ പധാനത്തമസിതം, ന തു ഗുണസ്സേത്യാസങ്കിയ ഞായമുപനിസ്സയതി 'അഥ ചേ'ത്യാദിനാ. ഛാഗോത്യജോ വുച്ചതേ, തം സേതവണ്ണമാലഭേഥ മാരേയ്യ, ഫുസനം വാ കരേയ്യാതി അത്ഥോ, ആപുബ്ബോ ലഭി ഹി മാരണേ ഫുസനേ ച വത്തതേ, ദേസനായന്തി [ചോദനായന്തി ചോദനാവാക്യ (പോത്ഥകേ)] വേദവാക്യേതി അത്ഥോ, കുതോ ഛാഗതോ-ഞ്ഞോ നാലബ്ഭതേച്ചാഹ- 'ന ഹി'ച്ചാദി.

ഛാഗാഭാവേതി സേതഗുണയുത്തസ്സ ഛാഗസ്സാഭാവേ, പിട്ഠപിണ്ഡിമാലബ്ഭാതി സേതഗുണയോഗേന വിട്ഠപിണ്ഡിം ആലമ്ഭ, ന ച നാലമ്ഭതേ തസ്മാ ഗുണോ അപ്പധാനന്തി അജ്ഝാഹരിതബ്ബം.

പുന ചോദേന്തോ ആഹ- 'നനു ചേ'ച്ചാദി, അഥേത്യധിപ്പായമാസങ്കതേ, അനിട്ഠമാപാദയതി നീലസദ്ദേപി പസങ്ഗോ'തി, കുതോച്ചാഹ- 'സോപിഹി'ച്ചാദി, ഇദം വുത്തം ഹോതി- ''ഉപ്പലസദ്ദോ ജാതിവാചീ, ന തു ദബ്ബവാചീ, ജാതി വിസിട്ഠദബ്ബവാചിത്താ യദി ദബ്ബവാചീതി വുച്ചതേ, തദാ നീലസദ്ദോപി ഗുണവിസിട്ഠ ദബ്ബവാചിത്താ ദബ്ബവചനമാപജ്ജതീതി ഇമേസം ന കോചി വിസേസോ''തി, പരിഹരന്തോ ആഹ 'നേദമത്ഥി'ച്ചാദി, അപായിനോ അപഗന്താരോ ദബ്ബാതി ഗമ്യതേ, കുതോച്ചാഹ- 'സതീപി'ച്ചാദി, ഇതി കാരണേ.

വിസേസനമേകത്ഥേനേതി സിദ്ധേപി പപഞ്ചത്ഥം പരിപ്ഫുടത്ഥഞ്ച ഉദാഹരണബഹുത്തം ദസ്സേതും പാണിനിയേഹി ബഹും സുത്തിതം, സബ്ബസ്സേതസ്സ പച്ചക്ഖാതഭാവം ദസ്സേതും വുത്തിയമുദാഹരണമത്തം ദസ്സിതം, തദിദാനി ബ്യാഖ്യാതുകാമോ ആഹ- 'പുബ്ബകാലേ'ച്ചാദി, ഛിന്നോച വിസേസനന്തി സമ്ബന്ധോ ''പുബ്ബകാലേക സബ്ബധുരപുരാണനവകേവലാനി സമാനാധികരണേനേ''തി (൨-൧-൪൯) തേ സമേത്ഥ സുത്തം, തത്ഥേകാദീനം വുത്തിയമുദാഹരണാനി ന ദസ്സിതാന്യുപലക്ഖണതോവ വിഞ്ഞായന്തീതി ദസ്സേതുമാഹ- 'ഏകേ'ച്ചാദി, ഏകോ ച സോ പുരിസോചാത്യാദിനാ വിഗ്ഗഹോ ഉപലക്ഖണത്തായേവ ച 'സത്ത ച തേ ഇസയോ ച സത്തിസയോ'ച്ചാദികഞ്ച ദട്ഠബ്ബം.

ഉപമീയതേ പരിച്ഛിജ്ജതേ-നേനേത്യുപമാനം, ഉപമീയതീത്യുപമേയ്യം, തേസം ഉപമാനോപമേയ്യാനം സാധാരണോ യോ ധമ്മോ സാമതാതേന വിസിട്ഠം യദുപമേയ്യം, തം വചനേനേത്യത്ഥോ ഉപമാനോപമേയ്യച്ചാദി കസ്സ, സമാസോ ഭവതീതി സേസോ, കാരണമാഹ- 'വിസേസേ'ച്ചാദി, വിസേസാപരിഗ്ഗഹാതി വിസേസനന്ത്യേവ സാമഞ്ഞേന പരിഗ്ഗഹാ, ഏവമ്ഭൂ തസ്സാപീതി ഉപമാനരൂപസ്സാപി. നനു സത്ഥീസദ്ദസ്സസത്ഥിയം വുത്തി സാമാസദ്ദസ്സ തു ദേവദത്തായ, അതോ ബ്യധികരണത്താ കഥമേത്ഥ സമാസോച്ചാസങ്കിയാഹ- 'യദേ'ച്ചാദി, സമാനോ ധമ്മോ സാമത്താദി യസ്സ സോ സധമ്മോ, തസ്സ ഭാവോ സാധമ്മിയം സാമത്തം, തസ്മാ ദേവദത്തായത്ഥേ വത്തതേ ഉപചാരവസേന, സാമാസദ്ദോപി ഗുണവചനോപി സാമത്തം വത്വാ സദ്ധാദിത്തവസേനാഭേദോപചാരേന വാ ദേവദത്തായം വത്തതേ, നനു ച സാമാസദ്ദസ്സ ദേവദത്താഭിധാനേ ചരിതത്ഥതായ സത്ഥീ ഗുണേന നിദ്ദിട്ഠാത്യനിയതഗുണപ്പതീതിപ്പസങ്ഗോ നേകഗുണാധാരത്താ സത്ഥിയാത്യാസങ്കിയാഹ- 'യദിപി'ച്ചാദി.

ഇഹാതി നിദ്ധാരണേ, ഏതേസം ഗുണാനം മജ്ഝേതി അത്ഥോ, ഇഹ വാ സത്ഥിയം, സാമഗുണവന്തതായ സാമായാതി ഗമ്യതേ, പസിദ്ധിവസേനാതി സത്ഥിസാമാത്യത്രോപമാനം സത്ഥീ, ഉപമേയ്യാ ദേവദത്താ, പസിദ്ധന്തുപമാനം ഭവതി നാപ്പസിദ്ധം... പസിദ്ധസാധമ്മിയാ സാധ്യു സാധനമുപമാനന്തി കത്വാ സത്ഥിയേവ സാമങ്ഗുണേന പസിദ്ധാ ന ദേവദത്താ, തസ്മാ സാമഗുണപ്പസിദ്ധിയാതി അത്ഥോ. സാധ്യുതേ ഉപമീയതേനേനേതി സാധനമുപമാനം, സാധ്യതേ ഉപധീയതേതി സാധ്യമുപമേയ്യം, പസിദ്ധസ്സ സാധമ്മിയം തേന, സാധ്യസ്സാപ്പസിദ്ധസ്സ കസ്സചി സാധനം സാധ്യസാധനം. യത്രത്വിച്ചാദിനാ ബഹുലംവചനസാമത്ഥിയാ സാമഞ്ഞവചനേനേവ സമാസസമ്ഭാവം വത്വാ അഞ്ഞേനാസമ്ഭാവമുദാഹരണേന ഫുടയിതും 'ഫാലാ ഇവ തണ്ഡുലാ'ത്യാദി ആരദ്ധം.

തണ്ഡുലസദ്ദോതി ഉപമേയ്യഭൂതതണ്ഡുലസദ്ദോ, തണ്ഡുലത്തമ്പി വത്വാ ദബ്ബേ പവത്തോ സാമഞ്ഞവചനോ നതു ഭവതീതി സമ്ബന്ധോ, ദബ്ബേതി തണ്ഡുലദബ്ബേ ഫാലദബ്ബേ ച.

ഉപമാനോപമേയ്യസാധാരണസൂരത്താദിധമ്മവചനാപ്പയോഗേതി ഉപമാനോപമേയ്യാനം സാധാരണോ യോ വിസാരദത്താദിധമ്മോ തബ്ബചനസ്സ 'മുനി അയം സീഹോ വിയ വിസാരദോ'ത്യാദോ വിസാരദാദിസദ്ദസ്സാപ്പയോഗേതി അത്ഥോ, കേസഞ്ചിതി കേസഞ്ചി സദ്ദാനം മജ്ഝേ, വിസേസ്സത്തമേവ ഫുടയതി. 'തഥാ ചേ'ത്യാദിനാ, വിസേസനവിസേസ്സാനം യഥിട്ഠത്താ നിച്ചം സീഹാദീനം വിസേസ്സതായേവ വചനിച്ഛാതി പുബ്ബനിപാതത്താപ്പസങ്ഗോതി ഭാവോ, ഉപപത്യന്തരമാഹ-'വിസേസനസ്സേവേ'ച്ചാദി, യദിപി സീഹോ വിസേസനമേവ ന വിസേസ്സം, തഥാപി ബഹുലാധികാരാ വിസേസനസ്സാപി പരനിപാതോതി ഭാവോ.

അഥാത്രാപി വിസേസനന്തേവ സമാസപ്പടിപാദനേ'മുനി അയം സീഹോവ വിസാരദോ'ച്ചാദോ സാമത്ഥിയതോവ സമാസാപ്പസങ്ഗേപി ഉപമാനോ പമേയ്യാനം സാധാരണവിസാരദത്താദിധമ്മവചനാപ്പയോഗേ സതി തപ്പസങ്ഗാഭാവത്ഥം വചനമാരബ്ഭനീയന്തി ചോദേതി 'നനുചേ'ത്യാദിനാ,

സാമത്ഥിയതോതി സാമഞ്ഞവചനപ്പയോഗേ സാപേക്ഖത്താ സമാസാപ്പസങ്ഗോതി സാമത്ഥിയം തസ്മാതി അത്ഥോ. സാമഞ്ഞപ്പയോഗത്ഥന്തി സമാസവാക്യേ സാമഞ്ഞവചനസ്സ സൂരത്താദി(നോ), അപ്പയോഗത്ഥം, തഥാ ഹിച്ചാദിനാ സാമഞ്ഞസദ്ദപ്പയോഗേ സാമത്ഥിയതോ സമാസാസമ്ഭാവാ സുത്തന്തരസ്സാനാരബ്ഭനീയഭാവം സാധേതി.

വിസേസാനന്തബ്ഭാവാതി സാമഞ്ഞസ്സ സമാസേ അന്തോഭാവേപി തിഖിണത്താദിതോ വിസിട്ഠസ്സ സൂരസ്സാദിവചനീയസ്സ വിസേസസ്സ സമാസേ അനന്തോഗധത്താ അപ്പസങ്ഗോ സാപേക്ഖമസമത്ഥന്തി. അഥേതി 'സച്ചമേത'ന്തിആദിം പരവചനമാസങ്കിയ വദതി, ഏവമാദിസിജ്ഝനത്ഥം സമാസോതി (ഞാപനത്ഥം) ആരബ്ഭനീയമ്ഭവതീതി സമ്ബന്ധോ.

പധാനസ്സാതി 'രഞ്ഞോപുരിസോ-ഭിരൂപോ'തേത്ഥ അഭിരൂപസാപേക്ഖസ്സ പുരിസസ്സ വിസേസനത്തേനേവാ [വിസേസനം തേനേവാ (പോത്ഥകേ)] പ്പധാനം, സമാസാവയവഭൂതം രാജാനം പതി വിസേസ്സഭാവേനാവിഘലിതസകത്ഥതായ പധാനഭൂതസ്സ പുരിസസ്സ. ആദിസദ്ദേന 'രാജപുരിസസ്സ ദസ്സനീയസ്സ ഗേഹ'ന്തി സങ്ഗണ്ഹാതി.

ഏത്ഥ ഹി ഗേഹമ്പതി വിസേസനഭാവേനാപ്പധാനത്തേപി രാജാനമ്പതി പധാനഭൂതസ്സ പുരിസസ്സ സാപേക്ഖസ്സാപി സമാസോ ഹോതേവ. ഇദഞ്ചഞാപനത്ഥം വചനാരമ്ഭപ്പയോജനഞ്ച, കാരണമാഹ- 'ഗമകത്താ'ഇച്ചാദി.

ഗമകത്താതി വിഗ്ഗഹവാക്യത്ഥസ്സ വുത്തിയമ്പതീയമാനത്താ ഗമകത്തം തസ്മാ, നചേഹ ഗമകത്തമത്ഥീതി 'മുനി സീഹോവ സൂരോ'ത്യത്ര തു വാക്യതോ യോത്ഥോ പതീയതേ, നായം 'മുനി സീഹോ സൂരോ'ത്യതോ ഗമ്യതേതി ഗമകത്തം നത്ഥീ-തി അത്ഥോ, തഥാഹി മുനിസീഹസദ്ദേനേവോ പമാനോപമേയ്യഭാവനിമിത്തസ്സ വിസാരദത്തസ്സ സഭാവേനേവോപാദാനതോ വിസാരദസദ്ദസ്സ തേന സമ്ബന്ധാഭാവോ.

അപവഗ്ഗോ നിബ്ബാനം, വാക്യമേവേതി ഏവകാരേന ബ്യവച്ഛിന്നമത്ഥമ്പദസ്സയമാഹ- 'വുത്തിനിവത്തേതീ'തി ബഹുലാധികാരതോ വിഞ്ഞായതി, നനു ചാത്ര വിസേസ്സഭാവാസമ്ഭവാപ്പസങ്ഗോയേവ വുത്തിയാതി ചോദേതി. 'നനുചേ'ത്യാദിനാ.

പുണ്ണതാബ്യഭിചാരാതി പുണ്ണതാസങ്ഖാതസ്സ ബാലാദിഅവത്ഥാവിസേസസ്സ അവിനാപ്പവത്തിതോ ബ്യഭിചാരീ ഹി വിസേസ്സമ്ഭവതി യഥാ നീലതായുപ്പലം, പരിഹരതി 'നേദമത്തി'ച്ചാദിനാ, മന്താണിപുത്താനം അനേകത്താതി കേവലം മന്താണിയാ പുത്തോ പുണ്ണോയേവാതി അഭാവാ തേസം ബഹുഭാവതോ, അത്തനോ അത്തനോ ഗഹസ്സ പതയോതി ഗഹപതീനം ബഹുത്തം പാകടമേവ.

വുത്തിയേവേതി ഏവകാരേന ബ്യവച്ഛിന്നമത്ഥമാഹ-'വാക്യം നിവത്തേതീ'തി. വിസിട്ഠജാതിവചനാതി വുത്തം കണ്ഹസപ്പജാതിയാ ലോഹിതസാലിജാതിയാ ച വിസിട്ഠത്താ.

തച്ഛകോ സപ്പോതി ബ്യാഖ്യേയമുപനിക്ഖിപ്പചോദയമാഹ- 'നനു ചേ'ച്ചാദി. തച്ഛകഭാവാനപേതോതി ബാലയുവത്താദിസങ്ഖാതതച്ഛകഭാവതോ

അബ്യാവുത്തോ, അത്ഥിനാമധേയ്യോതി തച്ഛകോ നാമ കോചി തന്നാമോ അത്ഥി, കിരിയാസദ്ദോതി തച്ഛതീതി തച്ഛകോതി ഏവം കിരിയായ പവത്തിനിമിത്തത്തേനോപാദിന്നോ വഡ്ഢകീവാചീ തച്ഛകസദ്ദോ, ഏവം മഞ്ഞതേ "യഥാവുത്തനയേന വിസേസനവിസേസ്സസബ്ഭാവാ സമാസേന ഭവിതബ്ബം, തഥാ സതി കിമിദം പച്ചുദാഹരണം കത"ന്തി. അത്ര കേനചി ന നാമധേയ്യസ്സേത്യാദി നോപജായതേവാത്യേതദവസാനം വുച്ചമാനമനുദ്യതം നിരാകത്തുകാമോ ആഹ-'യോപാ ഹേ'ച്ചാദി.

ഇമസ്സായമധിപ്പായോ "വുത്തനയേന തച്ഛകസദ്ദസ്സ കിരിയാ സദ്ദസ്സാത്ഥവിസയാപേക്ഖായാഭാവതോ വിസേസ്സത്താഭാവാ പച്ചുദാഹരണമിദം കത"ന്തി.

കസ്മാ അയുത്തമിച്ചാഹ-'യതോ'ച്ചാദി, നാമധേയ്യസ്സ കിരിയാവാചിനോ ച അത്ഥാഭിധാനസാമത്ഥിയം തുല്യം വാ ന വാ, അവയവപ്പസിദ്ധിയാ സമുദായപ്പസിദ്ധി ബലവതി വാ നവേത്യേതം വിചാരേതും യതോ നാധികതന്ത്യത്ഥോ, കിഞ്ചരഹി അധികതന്ത്യാഹ- 'അപിതു'ച്ചാദി, തച്ഛകസദ്ദോനേകത്ഥവുത്തി നാനേകത്ഥോതി വിചാരേതുമധികതന്തി യോജനാ.

ഏവം മഞ്ഞതേ- "വിസേസനവിസേസ്സഭാവചിന്തായം സദ്ദാനമത്ഥാഭിധാനസാമത്ഥിയചിന്താ ന യുജ്ജതേ 'സതി സമ്ഭവേ ബ്യഭിചാരേ ച വിസേസനം സാത്ഥകം ഹോതീ'തി വിസേസനം മഗ്ഗീയതേ, നാസമ്ഭവേ നാബ്യഭിചാരേ യഥാ സീതം (ഹിമം) ഉണ്ഹോഗ്ഗീതി, തസ്മാ സമ്ഭവബ്യഭിചാരചിന്താ വിസേസനവിസേസ്സഭാവചിന്തായമുപയുജ്ജതീതി തച്ഛകസദ്ദോ-നേകത്ഥവുത്തിവാ ന വേത്യേതദേവ വിചാരേതുമധികതന്തി കത്ഥചിപി വിസേസനവിസേസ്സ സബ്ഭാവേ സമാസോ ഹോതേവാ"തി, യദിപി നാമധേയ്യകിരിയാവാചീനമതുല്യമത്ഥാഭിധാനം സമുദായപ്പസിദ്ധിയാ ച ബലവതിത്തം, തഥാപി വക്ഖമാനനയേന സമാസസബ്ഭാവാ ന കാചി ഹാനീതി ദസ്സേതുമാഹ- 'ഏത്ഥ ചാ'തിആദി.

ഏത്ഥചാതി കേചി പക്ഖേ ച, കഞ്ചി പീളമാവഹതീതി സമ്ബന്ധോ, കുതോച്ചാഹ 'തഥാഹി'ച്ചാദി. ഏവം മഞ്ഞതേ- "യദീപി സമുദായപ്പസിദ്ധിയാ സതി കിരിയാസദ്ദത്ഥവിസയാപേക്ഖോ നോപജായതേ, തഥാപി നാമധേയ്യസ്സേവ തച്ഛകസദ്ദസ്സാപ്യനേകത്ഥവുത്തിത്തമത്ഥേവ... സപ്പവിസേസേ മനുസ്സേ ച തന്നാമകേ നാമധേയ്യസ്സ തച്ഛകസദ്ദസ്സ പവത്തിസബ്ഭാവാ(തി) വിസേസനവിസേസ്സസബ്ഭാവതോ സമാസപ്പസങ്ഗോ തദവത്ഥോ യേവാ"തി, ന കേവലം സപ്പവിസേസസ്സേവ തച്ഛകസദ്ദോ നാമധേയ്യമപിതു മനുസ്സാനമ്പീതി പിസദ്ദത്ഥോ. തച്ഛകസദ്ദസ്സാനേകത്ഥവുത്തിത്തേപി ന സമുദായപ്പസിദ്ധിയാ അവയവപ്പസിദ്ധീബാധാതി ദസ്സേതുമാഹ- 'നചാ'തിആദി. ചോ-വധാരണേ, കുതോച്ചാഹ 'കിരിയേ'ച്ചാദി. കമേനത്ഥപ്പസിദ്ധീതി യം, ഏതമ്പന സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി യോജനാ.

യന്തി യം പസിജ്ഝനം, കമേനാതി ബാധാഭാവതോ അനുക്കമേന. ഏവഞ്ചേതി ഇമിനാ നചേത്യാദിനാ വുത്തം പച്ചാമസതി... കിമ്പടിവിഹിതം സിയാ പരിഹടം സിയാതി അത്ഥോ, ഇതി ഇമിനാ കാരണേന 'തച്ഛകോ സപ്പോ'തി പച്ചുദാഹരണം ന യുത്തം... തച്ഛകസപ്പോതി സമാസസബ്ഭാവതോതി അധിപ്പായോ, നേദമേവമിച്ചാദിനാ പരിഹരതി, യദാ ചരതി യഥാ വുത്തേന

വിസേസനവിസേസ്സഭാവസമ്ഭവോ, തദാ കഥംത്യാഹ- ‘യദാ വിസേസനേ’ച്ചാദി. തദാപി കഥം വാക്യേന ഭവിതബ്ബമിച്ചാഹ- ‘ഇദഞ്ചേ’ച്ചാദി. ബഹുലംവചനതോയേവാതി അധിപ്പായോ.

അഞ്ഞസ്സാതി കമ്മനി സമ്ബന്ധവചനിച്ഛായം ഛട്ഠീ. അവച്ഛേദകത്താതി എത്ഥ കത്തുനാ ഭവിതബ്ബന്തി കാളസ്സാതി കത്തരി ഭാവയോഗേ ഛട്ഠിയാ അജ്ഝാഹരിതബ്ബം. പത്താപന്നേഹി ദുതിയന്തസ്സ ജീവികമ്പത്തോ ജീവികാപന്നോതി സമാസോ ‘കാരകം ബഹുല’’ന്തേവ (൩-൨-൨-൬ൻ) വിഹിതോ ദുതിയന്തേന തു തേസം സമാസത്ഥം സുത്തന്തരം കതം പരേഹി, അത്ഥഞ്ച തേസമിത്ഥിലിങ്ഗാനമ്പി സമാസേനേവ, കാരനിവത്തിയാ, തഥാ മാസോ ജാതസ്സാതി വിഗ്ഗഹേ പരിമാണിവാചിനാ ഛട്ഠിയന്തേന പരിമാണവചനാനം കാലസദ്ദാനം, തദാഹ- ‘പത്താപന്നാന’മിച്ചാദി, പരിമാണം മാസാദി പരിച്ഛേദോ തമസ്സത്ഥീതി പരിമാണീ ജാതാദി.

എത്ഥ ഹി മാസോ പരിമാണം പരിച്ഛേദകത്താ, ജാതോ പരിമാണീ പരിച്ഛേജ്ജത്താ, പത്താ ജീവികാനേനാതി [പത്തോ ജീവികന്തി പാഠേന ഭവിതബ്ബം] വചനിച്ഛായം യോ-ത്ഥോ സോ- ഞാപദത്ഥസമാസേപ്യതിന്നോ വചനിച്ഛാഭേദമന്തരേനാതിദസ്സേതും ‘അഞ്ഞപദത്ഥേ ഭവിസ്സതീ’തി യം വുത്തിയം വുത്തം, തം ബ്യാഖ്യാതുകാമോ ആഹ- ‘വാനേകഞ്ഞത്ഥേ ഇച്ചേവാ’തിആദി. അഞ്ഞത്ഥ സമാസേ കതേ സബ്ബത്ഥ ‘‘ഇത്ഥിയം ഭാസിതേ’’ച്ചാദിനാ (൩-൬൭) പുമ്ഭാവോ. മാസോ ജാതസ്സാതി വചനിച്ഛായം യോ-ത്ഥോ, സോ- ഞ്ഞത്ഥസമാസേപ്യഭിന്നോ വചനിച്ഛാഭേദ മന്തരേനാതി ദസ്സേതുമാഹ- ‘യസ്സ ജാതാദിനോ’ച്ചാദി.

ജാതസദ്ദസ്സത്ഥമാഹ സമ്പന്നോതി, സമ്പുണ്ണോത്യത്ഥോ, ഇമിനാ ച മാസോ ജാതോ-സ്സാതി വിഗ്ഗഹസ്സ അത്ഥോ ദസ്സിതോ, അഞ്ഞഥാതി യദി മാസോ തസ്സ അഞ്ഞപദത്ഥസ്സ ജാതാദിനോ സമ്പുണ്ണോ ന ഭാതീതി അത്ഥോ. ത്തത്തവന്തൂനം നിട്ഠാസഞ്ഞം വിധായ തദന്തസ്സഞ്ഞത്ഥസമാസേ ‘‘നിട്ഠാ’’തി (൨-൨-൩൧) സുത്തേന പുബ്ബനിപാതോ വുത്തോ, തദാഹ- ‘നചേ’ച്ചാദി, പുബ്ബനിപാതപ്പസങ്ഗോ നച സിയാതിസമ്ബന്ധോ, കുതോച്ചാഹ- ‘ജാതി’ച്ചാദി. കേസഞ്ചിതി വാക്യകാരമാഹ, നച യുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ, കാരണമാഹ- ‘വിസേസന’മേച്ചാദി, തഥാഹിച്ചാദിനാ വിസേസനസ്സ സാത്ഥകത്തേ സമാസബ്ഭാവമഭാവേ ചാഭാവം സാധേതി... ഛട്ഠീസമാസേ ‘സതി സമ്ഭവേ ബ്യഭിചാരേ ച വിസേസനസ്സ സാത്ഥകമ്ഭവതീതി വിസേസനസ്സ സാത്ഥകത്താ.

അവചനേപീതി നിയമവചനേ (അ)സതീപി, ഛട്ഠീസമാസപ്പസങ്ഗോ ചരഹി വുത്തനയേന ബ്യവച്ഛേജ്ജ ബ്യവച്ഛേദകത്താഭാവേന വിസേസനാനത്ഥക്യാ ന ഭവേയ്യ ചേ വാക്യേനാപി ന ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ- ‘വാക്യം തു’ച്ചാദി. അയമ്പന വിസേസനസമാസോ പരേഹി കമ്മധാരയോതി ഞായതി... യഥാ കമ്മം കിരിയം പയോജനഞ്ച ധാരേതി എവമയം സമാസോ കമ്മമിവ ദ്വയം ധാരയതീതി.

൧൨. നഞ

എത്ഥേവാതി ‘‘ട നഞ്സ്സ’’ഇതി (൩-൭൪) സുത്തേഎവ. പാമനപുത്തോതിപാമാ കുട്ഠവിസേസോ അസ്സ അത്ഥീതി പാമസദ്ദാ ‘‘ദിസ്സന്തഞ്ഞേപി പച്ചയാ’’തി (൪-൧൨൦) നപ്പച്ചയോ, പാമനസ്സ പുത്തോ, യദി ഹേത്ഥ ഞകാരോ

വിസേസനത്ഥോ ന കരീയേഥ, തദാ “ട നസ്സാ”തി സുത്തം കരീയേഥ, തഥാ ച സത്യുത്തരപദേ പരതോ പാമനസദ്ദേ നകാരസ്സാപി ടോ

സിയാതി ഭാവോ, നനു ചിഹ സമാസവിധിമ്ഹി ഞ കാരോച്ചാരണാ ഞ ലോപ രഹിതസ്സ സമാസോ ന ഭവതീതി വത്തുമുചിതം, ന തു “ട നഞ്സ്സാ”തി വിസേസനത്ഥോതി [ഞകാരോ എത്ഥോവ വിസേസനത്ഥോ, തി ഭവിതബ്ബ്വ] സച്ചം, കിന്തിഹ സമാസവിധിമ്ഹി ഞ കാരസ്സ ബ്യവച്ഛജ്ജം ന ദിസ്സതേ.

പരിയുദാസവുത്തീതി പരി തുലിതമുഗ്ഗയ്ഹ നിസേധനീയസ്സ അസനം ഖേപനം വജ്ജനം പരിയുദാസോ, തേന പരിയുദാസേന വിസിട്ഠേ-ത്ഥേ വുത്തി അസ്സേതി പരിയുദാസവുത്തി, പസജ്ജപ്പടിസേധവുത്തീതി പടിസേധനീയമേവ പസജ്ജ പത്വാ തംസദിസമനപേക്ഖിയ നിസേധോ, തേന വുത്തി അസ്സേതി പസജ്ജപ്പടിസേധ വുത്തി.

യഥ ബ്രാഹ്മണാ അഞ്ഞോവ ഭവതീത്യേവം വാക്യേനാത്ഥന്തരവിധാനാ വിധിനോ പധാനത്തം, അത്ഥന്തരവിധാനസാമത്ഥിയേനേവ ബ്രാഹ്മണസ്സ പടിസേധോ പതീയതേ, ബ്രാഹ്മണസ്സ [ബ്രാഹ്മണസ്സാ (പോത്ഥകേ)] നിവത്തനേ തദപേക്ഖായാഞ്ഞസ്സ വിധാനയോഗതോ സകപദേന നഞ്വ്യേന വിധിഭാഗീ ന വുച്ചതേ, കിഞ്ചരഹി അഞ്ഞസദ്ദേന... പരിയുദാസനിസ്സയിനോഞ്ഞസദ്ദസ്സേവ വാക്യേ പയോഗതോ’ അഞ്ഞോ ബ്രാഹ്മണാ അബ്രാഹ്മണോ’തി, നഞ്സ്സ ച സ്യാദ്യന്തേന സാമത്ഥിയം, ന ത്യാദ്യന്തേനേത്യേകവാക്യതാ... അഞ്ഞോ ബ്രാഹ്മണാ അബ്രാഹ്മണോതി തത്ഥ തത്ഥ പരിയുദാസവുത്തിത്താ.

പസജ്ജപ്പടിസേധേതു പടിസേധസ്സ പധാനത്താ ബ്രാഹ്മണോ ന ഭവതീതി വാക്യേന ബ്രാഹ്മണസ്സ പടിസേധോ വിധി അത്ഥഗമ്മോ വാക്യഭേദോ, സകപദേന ച നഞ്വ്യേന പടിസേധഭാഗിവാചീ സമ്ബജ്ഝതേ. കോ സോ ബ്രാഹ്മണാ അഞ്ഞോതി ആഹ- ‘ബ്രാഹ്മണത്താനജ്ഝാസിതോ’ച്ചാദി.

ഇതരസ്മിന്തി പസജ്ജപ്പടിസേപേക്ഖേ, കേനചി സംസയനിമിത്തേനാതി ഉപവീതദസ്സനാദിനാ കേനചി സംസയകാരണേന, സബ്ബമ്പി പദം സകത്ഥേ പയോഗമ്പതി ഞാണമപേക്ഖതേ, തഞ്ച ഞാണം ദ്വിധാ സമ്മാഞാണം മിച്ഛാ ഞാണഞ്ച. ഉഭയമ്പേതബ്രാഹ്മണസദ്ദം പവത്തയതി. തത്ഥ സമ്മാഞാണ പുബ്ബകേ അബ്രാഹ്മണസദ്ദപ്പയോഗേ നത്ഥി നഞ്സ്സ ബ്യാപാരോ, ന ഹി തത്ഥ തേന കിഞ്ചി കരീയതി. മിച്ഛാഞാണപുബ്ബകേ തു വിജ്ജതേ തസ്സ ബ്യാപാ രോ തത്ഥ ഹി തേന മിച്ഛാഞാണപ്പഭവതാ പരസ്സാഖ്യായതേ, മിച്ഛാഞാണം ചേന്ദ്രിയഹേതുകം, വിനാ സദിസത്തം ന ഭവതീതി പടിസേധേ സതി ഉത്തരപദത്ഥസദിസോ സമാസത്ഥോ ജായതേച്ചാഹ- ‘തത്ഥ സദിസത്തം വിനേ’ച്ചാദി. രജ്ജുയം ഹി സപ്പബുദ്ധി സദിസത്താ.

പയോഗസാമത്ഥിയാചേതി അബ്രാഹ്മണമാനയേച്ചാദിപയോഗസാമത്ഥിയാ ച. എവമ്മഞ്ഞതേ- “യദ്യത്ര ബ്രാഹ്മണമത്തസ്സാനയനം സിയാ പുബ്ബപദസ്സുച്ചാരണമനത്ഥകം സിയാ, അഥ ന കസ്സചി ആനയനം എവമ്പി സബ്ബസ്സേവാ ബ്രാഹ്മണസദ്ദസ്സാനത്ഥകത്തം, തസ്മാ പയോഗസാമത്ഥിയാപി സദിസപ്പടിപത്തീ”തി.

തഗ്ഗതാതി സദിസത്ഥഗതാ. യഥാവുത്തസ്സേവാ-ത്ഥസ്സുപബ്രൂഹനായ വിഞ്ഞൂവചനമുപഞ്ഞസ്സതി 'അതോയേവ വുച്ചതേ'ച്ചാദി. അയഞ്ചേത്ഥ അത്ഥോ "നഞ്ചചനേന ഇവസദ്ദേന ച യം യുത്തം തദഞ്ഞസ്മിം തപ്പദത്ഥസദിസേ-ത്ഥേ പടിപത്തിം ജനേതി, തഥാഹ്യത്ഥസമ്പച്ചയോ ലോകേ ദിസ്സതി 'അബ്രാഹ്മണമാനയാ'തി ബ്രാഹ്മണസദിസോ ഖത്തിയാദി ആനീയതീതി, അധികരീയതി നിയുജ്ജതേ സദ്ദോ-സ്മിന്ത്യധികരണം. യഥാവുത്തേന ച ബ്യാഖ്യാനേന കിമിട്ഠം സിദ്ധന്ത്യാഹ- 'തദേവ'മിച്ചാദി. കേചി പന ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനത്തമിഹ വണ്ണേന്തി.

സമത്ഥവാദീനന്തി "സമത്ഥോ പദവിധി" (പാ ൨-൧-൧) ത്വേവം വാദീനം. സമത്ഥ വാദീനം സമാസോ വിധേയ്യോതി സമ്ബന്ധോ, വിധേയ്യോതി വചനന്തരേന വിധേയ്യോ, തഥാഹി അപുനഗേയ്യാതി ഗായനേന നഞ്സ്സ സമ്ബന്ധോ, ന തു പുനസദ്ദത്ഥേന. അനോകാസം കാരേത്വാതി കരണേന സമ്ബന്ധോ ന ഓകാസേന. അമൂലാമൂലം ഗന്ത്വാതി ഗമനേന, ന മൂലേനാതി അസാമത്ഥിയം. ഗമകത്തവാദിനോതി അസാമത്ഥിയേപി യത്ര ഗമകത്തം തത്ഥ സമാസോ ഹോതേവ, തതോ ഗമകത്തഞ്ച സമാസസ്സ നിബന്ധനന്തി യോ വദതി തസ്സേത്യത്ഥോ. ഏത്ഥാപീതി അപുനഗേയ്യാത്യാദോപി, നന്വയമപ്യാചരിയോ ഗമകത്തവാദീ, തഥാസതി ഗമകത്താഇച്ചനഭിധായ ബഹുലാധികാരാതി കസ്മാവുത്തന്തി ആഹ-'സോ ചേ'ച്ചാദി.

കേഹിചീതി വുത്തിഗ്ഗന്ഥേന ബ്യവച്ഛിന്നമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'കേഹിചിയേവ ന സബ്ബേഹീ'തി, അപുനഗേയ്യാതി "ട നഞ്സ്സാ"തി (൩-൭൪) നസ്സടോ, അതിപ്പസങ്ഗാഭാവതോതി സുത്തന്തരേന സമാസേ അവിഹിതേപി അനഭിമതത്ഥാനമ്പതീതിയാ അഭാവതോ.

൧൩. കുപാ

സ്യാദിവിധിനോതി കാരകവിഭത്തിവിധാനതോ വിസും ഇത്ഥമ്ഭൂതാദീസുവിധാനാ സ്യാദിവിധീതിസങ്ഖം ഗതസ്സ സ്യാദിവിധിനോ, അസ്യാദിവിധിമ്ഹീതി പരിയുദാസോ-നത്ഥകോതി ചോദേന്തോ ആഹ 'നമ്പി'ച്ചാദി, അനത്ഥകം ഭവേയ്യ... ലക്ഖണാദ്യത്ഥാനം സമാസേ ഗുണീഭൂതത്താ സമാസതോ കിരിയാസമ്ബന്ധാനുരൂപവിഭത്തിയത്ഥസ്സ പധാനഭാവതോ, പരിഹരതി 'നയിദമേവ'മിച്ചാദിനാ. "അനുനാ"തി (൨-൧൦) വിച്ഛായമനുനാ യോഗേ ദുതിയാ വിധാനസാമത്ഥിയാ വാക്യമ്പി ഹോതി, അഞ്ഞഥാ നിച്ചസമാസേ ദുതിയാ വിധാനമനത്ഥകന്തി ഭാവോ, നിഗമയതി തസ്മാഇച്ചാദിനാ, "കു പാപത്ഥേ"തി പരേസം ഗണപാഠോ, ഏവമുപരിപി "ദുനിന്ദായം"ത്യാദി വേദിതബ്ബം.

൧൪. ചീക്രി

ചീസദ്ദോതി ഏത്ഥ ചീതി ഇമിനാ ചീപ്പച്ചയന്തം പരാമസതി, ചീപ്പച്ചയന്ത സദ്ദോതി അത്ഥോ.

൧൫. ഭൂസ

പീതിസമ്ഭമോതി പീതിയാ സമ്ഭമോ പീതിപുബ്ബികാ പച്ചുട്ഠാനാസന ദാനാദിവിസയാ തുരിതതാ, അലംഭുത്വാ പരിയത്തം സമ്പുണ്ണം ഭുത്വാ.

൧൬൫. അഞ്ഞേ

പുരോഭൂയ അഗ്ഗതോഭൂയ. തിരോഭൂയ അന്തരധാനീഭൂയ. അനച്ചാധാനേതി ഇമസ്സ അത്ഥോ 'ഉപരിയാധാനതോ അഞ്ഞത്രാ'തി, ആധാനം പതിട്ഠാപനം, ഇച്ഛന്തീതി പാണിനിയാദയോ ഇച്ഛന്തി, ഉരസി കത്വാ പാണിന്തി പാണിം ഉരസി കത്വാ.

൧൬൬. വാനേ

അനേകഗ്ഗഹണസ്സ പയോജനം വത്തുമുപസക്കതി 'ഇധേ'ച്ചാദി, വിവച്ഛിതേകസങ്ഖ്യാസാമഞ്ഞന്തി വിവച്ഛിതം ഏകസങ്ഖ്യായ സാമഞ്ഞം, ഏവം മഞ്ഞതേ "യദി'സ്യാദി സ്യാദിനേ'തി വത്തുമിച്ഛിതേകസങ്ഖ്യാസാമഞ്ഞസ്സ പരിഗ്ഗഹോ ന സിയാ തദാ ഇഹാനത്ഥക (മനേക)ഗ്ഗഹണം സിയാ തേനേഹാനേ കഗ്ഗഹണസാമത്ഥിയായേവ 'സ്യാദിസ്യാദിനേ'തി വത്തുമിച്ഛിതേകസങ്ഖ്യാ സാമഞ്ഞമ്പരിഗ്ഗഹിതന്തി വിഞ്ഞായതേ"തി തേനേച്ചാദിനാ ഇദം ദസ്സേതി "തേന യഥാവുത്തേന പുബ്ബേ വുത്തോ സബ്ബോപി സമാസോ പുബ്ബപരാനം ദ്വിന്നംയേവ സ്യാദ്യന്താനം ഹോതീ"തി.

യജ്ജേവം കഥം 'തദഹുജാതോ'തി ബഹുലാധികാരേന വിസേസന സമാസഗബ്ഭകാരകസമാസേന വാ സിജ്ഝതി, അയം അഞ്ഞപദത്ഥസമാസോ. ചത്ഥേ ബഹുന്നമിട്ഠത്താ തദത്ഥഞ്ചാനേകഗ്ഗഹണം, തേന 'ഹോതു പോതു പിതാ പുത്താ'തി ഹോതി ഉത്തരപദേ (യോനി) സമ്ബന്ധേ പരതോ പുബ്ബപദസ്സ "പുത്തേ"തി (൩-൩൭) സുത്തേനാത്തേന, അഞ്ഞഥാ ദ്വിന്നംദ്വിന്നം സമാസേ സബ്ബത്ഥ ഉത്തരപദസമ്ഭവേന "വിജ്ജായോനിസമ്ബന്ധാനമാ തത്ര ചത്ഥേ"തി (൩-൩൮) "പുത്തേ"തി ച സുത്തദ്വയേനാത്തേന'ഹോതാ പോതാ പിതാ പുത്താ'തി ആപജ്ജേയ്യ. അനേകന്തി പഠമന്തത്താ സ്യാദീതീദമേവാനുവത്തതേ, തേനേവാനേകം സ്യാദ്യന്തമിച്ചേവ വുത്തം. അഥാഞ്ഞത്ഥേതി വുത്തേ-ഞ്ഞസ്സ വാക്യസ്സത്ഥേതി അവത്വാ പദസ്സേച്ചേവ കസ്മാ വുത്തന്ത്യാസങ്കിയാ ഹ- 'സ്യാദ്യന്തസ്സേ'ച്ചാദി, തസ്സേവാതി സാമത്ഥിയലദ്ധസ്സ സ്യാദ്യന്ത പദസ്സേവ സമാസോ വിഞ്ഞായതീതി സമ്ബന്ധോ.

തസ്സ ഗുണാ തഗ്ഗുണാ തസ്സേച്ചനേനാഞ്ഞപദത്ഥോ നിദ്ദിസീയതേ, തസ്സ അഞ്ഞപദത്ഥസ്സ യേ ഗുണാ യാനി വിസേസനാനി, തേസം സംവിഞ്ഞാണം ഗഹണം തഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണം, അഥവാ സോ ഗുണോ യസ്സ സോ തഗ്ഗുണോ, തഗ്ഗുണസ്സ തഗ്ഗുണയുത്തസ്സാഞ്ഞപദത്ഥസ്സസംവിഞ്ഞാണം, ന ഗുണവിരഹിതസ്സാ(തി) തഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണം, ഏത്ഥ പന 'അഞ്ഞപദത്ഥേ തഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണം പ്യത്ഥീ'തി പരിഭാസീയതി, തത്ഥായമത്ഥോ "അഞ്ഞപദത്ഥേ സമാസേ-ഞ്ഞപദത്ഥോ വിസേസനേന സഹ വിഞ്ഞായതി നവിസേസനരഹിതോ"തി, ക്വചി അതഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണസ്സാപി ദസ്സനേ നാപിസദ്ദോ, യത്രാവയവേന വിഗ്ഗഹോ സമുദായോ സമാസത്ഥോ തത്ഥേവ തഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണം ഭവതി, തഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണതോ അഞ്ഞം അതഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണം, തസ്മിം, യത്രാവയവോയേവ സമാസത്ഥോ തത്രാതഗ്ഗുണസംവിഞ്ഞാണം.

ഏത്ഥ പന ബഹുധനസദ്ദോ പുരിസസ്സ ഉപലക്ഖണഭാവേന കതത്താ. അഭിമതോതി പാണിനിയാനം അഭിമതോ ദസന്നം സമീപേ ആസന്നാ ദസന്നമിച്ചാദിവാക്യേ.

പരിമാണമേവസങ്ഖ്യേയന്തി പരിമാണലക്ഖണമേവ സങ്ഖ്യേയം, തഞ്ച പരിമാണലക്ഖണം സങ്ഖ്യേയഞ്ച.

സങ്ഖ്യാനരൂപന്തി സങ്ഖ്യാനസഭാവം.

പരിമാണേനാതി പഞ്ചസങ്ഖ്യായ പരിച്ഛിജ്ജമാനേന സങ്ഖ്യേയസങ്ഖാതേന പരിമാണേന.

സങ്ഖ്യാനവുത്തീതി തേന അനതിവത്തിയമാനതപ്പരിച്ഛേദക സങ്ഖ്യാനരൂപ സങ്ഖാതേ സങ്ഖ്യാനേ വുത്തി യസ്സാ സാ സങ്ഖ്യാനവുത്തി-പഞ്ചസങ്ഖ്യാ.

ദിട്ഠന്തേനിമിനാ ഇമം ദീപേതി "യഥാ പഞ്ച പരിമാണമേസന്തി പഞ്ചകാതി ഏത്ഥ പരിമാണരൂപോ-വയവഭേദസമുദായസഭാവോ പകതിയത്ഥോ സമുദായിനോ സകുനാ പച്ചയത്ഥോ, തഥാ തിദസാതി ഏത്ഥാപി"തി, കപ്പച്ചയോ പകതിപ്പച്ചയത്ഥഭേദസമ്ഭവേന.

കേചി പനാതി ഇമിനാ പാണിനീയേ ദസ്സേതി.

പകതിപ്പച്ചയത്ഥഭേദസമ്ഭവാതി ഇമിനാ പരേസം പകതിപ്പച്ചയത്ഥാനം ഭേദാഭാവസ്സ ഇച്ഛിതത്താ സഞ്ഞായം സകത്ഥേ കപ്പച്ചയസ്സ വിധാനം ദസ്സേതി.

സ്യാദ്യന്തസ്സാതി ഇമിനാ വാസദ്ദസ്സ പദത്തം ദസ്സേതി.

തദത്ഥേപീതി തസ്സ വാഇതി അഞ്ഞപദസ്സ അത്ഥേപി, തദത്ഥോ ചേത്ഥ വികപ്പത്ഥോ വാ സിയാ തദാ പന ദ്വിന്നം ഗഹണേ ന തിണ്ണം, തേസന്തു ഗഹണേ ന ദ്വിന്നം, സംസയോ വാ, തദാ തു സംസയസ്സോഭയാ ലമ്ബനരൂപത്താ ദ്വേവാതി വുത്തേ തയോ, തയോവാതി വുത്തേ ദ്വേ അപേക്ഖീയന്തീതി ബുദ്ധിവിസയാ പഞ്ച അത്ഥാ സമാസാഭിധേയ്യോ ഹോന്തി.

നാമത്തേനാതി രുള്ഹിനാമത്തേന, അഭിമതോ പാണിനിയാനം, വികപ്പിതം സുത്തന്തരേന വിഭാസാ സബ്ബനാമസഞ്ഞാവിധാനേന.

അവയവധമ്മേനാതി അവയവസങ്ഖാതേന സഭാവേന.

നനു ച സമാനാധികരണാനം ബഹുബ്ബീഹി വുത്തോ പാണിനിയേഹി 'പഞ്ചഹി ഭുത്തമസ്സേതി ബ്യധികരണാനം ന സിയാ'തി, തഥാ പഠമത്ഥം വജ്ജേത്വാ സബ്ബവിഭത്യത്ഥേസു ഇട്ഠോ 'വുട്ഠേ ദേവേഗതോച്ചത്ര വുട്ഠദേവോതി ന സിയാ'തി തസ്മാ കഥമത്ര ബ്യധികരണാനം പഠമത്ഥേ സമാസോ വണ്ണീയതേച്ചാസങ്കിയാഹ-'ബ്യധികരണാനമ്പി'ച്ചാദി, ബ്യധികരണാനമ്പി യഥാഭിധാനംസമാസസബ്ഭാവതോ പഞ്ചഹി ഭുത്തമസ്സേത്യാദോ ബഹുലാധികാരാ അനഭിധാനതോ വാ ന ഭവിസ്സതി, തതോയേവ ച പഞ്ച ഭുത്ത വന്തോ-സ്സേതി സമാനാധികരണാനമ്പി ക്വചി ന ഭവിസ്സതി, തഥാ

പഠമത്ഥേപി കചി ന ഭവിസ്സതി വുട്ഠേ ദേവേ ഗതോ'തി. തുല്യയോഗേ ഗമ്യമാനേതി അത്ഥോ.

അഞ്ഞത്രചാതി തുല്യയോഗതോ-ഞ്ഞത്ര സലോമകോത്യാദീസു ച, വിജ്ജമാനാനി ലോമാന്യസ്സ, വിജ്ജമാനാ പക്ഖാ അസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ. ഉപസങ്ഖ്യാതോ "സ്യാദ്യധികാരേ-ത്ഥിഖീരാദീനമുപസങ്ഖ്യാന"ന്തി (വ-വ-വർ-വാ) സഭാവതോ ഏവ നിവത്തോ ന സുത്തന്തരതോ, ഗതത്ഥസ്സാപി ഹി പയോഗേ അനവട്ഠാനം സിയാ പിട്ഠംപേസനേ വിയ, കഥഞ്ചരഹി ബ്രാഹ്മണേ ബഹൂ ആനയ, അഹം പചാമീതി നാവസ്സമേവം പയോഗോ, കത്ഥചി പന വചനസിലിട്ഠതാദിപ്പയോജനേ സതി ഹോതേവ.

കണ്ഠേ സമ്ഭവോതി കാളസ്സ കണ്ഠേ സമ്ഭവോ. ട്ഠസദ്ദത്ഥോതി കണ്ഠട്ഠസദ്ദേ ട്ഠസദ്ദത്ഥോ. ഓട്ഠസദ്ദോവ മുഖവുത്തീത്യനേന ഗമ്മമാനത്ഥത്താ ദുതിയസ്സ മുഖസദ്ദസ്സാപ്പയോഗമാഹ, തസ്മാ ഓട്ഠോവ മുഖമസ്സാതി വിഗ്ഗയ്ഹ ഓട്ഠമുഖോതി സമാസോ, ന ച പാണി പാണ്യന്തരസ്സ മുഖം, മുഖേനേവ ച പാണിമുഖസ്സ സദിസത്തം പസിദ്ധന്തി സാമത്ഥിയാ ഓട്ഠമുഖമിവ മുഖമസ്സേത്യത്ഥേവ തിട്ഠതേ, ഉപന്യസ്യന്തേത്യുപന്യാസാ, വിസയദസ്സനത്ഥാതി ഇമിനാ'കണ്ഠേ കാളോ യസ്സാ'ത്യാദീകമേവ വാക്യന്തി ദസ്സേതി. സമുദായേ വികാരേചാതി സമുദായസമ്ബന്ധേ വികാരസമ്ബന്ധേ ച. തംസമാസസ്സാതി തസ്സാ ഛട്ഠിയാ സമാസസ്സ, തദഭിധായിനന്തി സങ്ഘാത വികാരാഭിധായീനം, കേസാനം സങ്ഘാതോ ഇച്ചാദി പരേസം വാക്യം. ധാതുതോ ജാതം ധാതുജം, ഉത്തരപദം പതിതസദ്ദാദി, തസ്സ പയോഗോതി പതിതസദ്ദസ്സ പയോഗോ.

"നഞ്സ്മാത്ഥ്യത്ഥാന"ന്തി (വ-വ-വർ) വാത്തികം, ഏതനാഹ-'ഞ കാരാനു ബന്ധാ'ഇച്ചാദി. പാണിനിയാ തു അവിജ്ജമാനസദ്ദോ നഞ്സമാസോ, പദന്തരേ നാസ്സ ബഹുബ്ബീഹി വോത്തരപദലോപോ, അവിജ്ജമാനാ പുത്താസ്സ അപുത്തോവിജ്ജമാനപുത്തോതി സാധേന്തി, ഇച്ഛതേ പാണിനീയേഹി... ദക്ഖിണപുബ്ബാ സദ്ദാനം നാനത്ഥത്താ ബ്യധികരണത്താ, വചനേപീതി സുത്തേ വിജ്ജമാനേപി, അയ മഞ്ഞപദത്ഥസമാസോ പരേഹി ബഹുബ്ബീഹീതി വുച്ചതി തഥാഹി ബഹവോ വിഹയോ യസ്സ സോ ബഹുബ്ബീഹി, യഥാ ബഹുബ്ബീഹീതി അഞ്ഞപദത്ഥപ്പധാനോ തഥാ അയമ്പി.

ഫൻ. ചത്ഥേ

സമുച്ചീതി പിണ്ഡീകരണം, കോ സോതി ആഹ- 'സാധനമേക'മിച്ചാദി. ഏകം സാധനം ഏകം കിരിയം വാ പടിച്ച ചീയമാനതാതി സമ്ബന്ധോ, കേസന്തി ആഹ- 'കിരിയാസാധനാന'ന്തി, കേനാതി ആഹ- 'അത്തരൂപഭേദേനാ"തി. തത്ഥ ദേവദത്തോ ഭുഞ്ജതി തിട്ഠതി പചതിചാതി സാധനമ്പടിച്ച കിരിയാനം അത്തരൂപഭേദേന ചീയമാനതാ വേദിതബ്ബാ, ധവേ ച ഖദിരേ ച പലാസേ ച ഛിന്ദാതി കിരിയമ്പടിച്ച അത്തരൂപഭേദേന സാധനാനം ചീയമാനതാ വേദിതബ്ബാ.

സോതി സമുച്ചയോ ഭവതീതി സേസോ, കേസന്തി ആഹ- 'തുല്യ ബലാന'മിച്ചാദി.

തുല്യബലാനന്തി ഇമിനാ വിസും പധാനഭാവേന കിരിയാഭിസമ്ബന്ധാ അഞ്ഞമഞ്ഞാനപേക്ഖത്തമാഹ.

അനിയതക്കമയോഗപജ്ജാനന്തി കമോ ച യോഗപജ്ജഞ്ച, അനിയതം കമയോഗപജ്ജം യേസം സദ്ദാനം തേസം, യഥേത്യാദിനാ തഥോദാഹരണം ദസ്സേതി, ഏത്ഥായമധിപ്പായോ "ഏത്ഥ ഗവാദീനം വിസും പധാനഭാവേനാനയനകിരിയാഭിസമ്ബന്ധാ തുല്യബലതാ ഗവാദീനം വുത്തക്കമേനേവ നയനാഭാവാ അനിയതക്കമതാ ഗവാദീനം യുഗപദി നയനാഭാവാ അനിയത യോഗപജ്ജതാ ച ഹോതി, തഥാ അഞ്ഞം താദിസമ്പീ"തി. അനു പച്ഛാ പധാനാനുരോധേന (ചയനം) അന്വാചയോ, തം ബ്യഞ്ജയതി 'യഥേ'ച്ചാദി, തദനുരോധേനാതി തദനുഗുണേന, ഉദാഹരതി 'യഥേ'ച്ചാദി, ഭിക്ഖാഗമനമേത്ഥ പധാനമന്തരങ്ഗത്താ , നേതരം ബഹിരങ്ഗത്താ, തം കരണേ യദി ഗാവോപി പസ്സതി താപ്യാനയതി, ഏത്ഥ തു ഗോസ്സാനയനം ഭിക്ഖാടനമപേക്ഖതേ, നേതരമിതരസ്സ... വിനാപി തേന തദനുട്ഠാനതോ. ഇതരസ്സ ഇതരേന യോ ഗോ ഇതരേതരയോഗോ, സോ ച ഏതാദിസോതി ആഹ- 'അഞ്ഞമഞ്ഞേ'ച്ചാദി.

അവയവപ്പധാനോ ചാതി സാഭാവികാഭിധാനസാമത്ഥിയേനാപുഥുഭൂതോ ച, വുത്തിവയേന സാരിപുത്തസദ്ദോ മോഗ്ഗല്ലാനത്ഥോ ഹോതി മോഗ്ഗല്ലാനസദ്ദോ സാരിപുത്തത്ഥോപീതി അഞ്ഞമഞ്ഞത്ഥേ പധാനതോ യുഗപദ്യധികരണവചനേ സതി ചത്ഥ സമാസോതി സോ-യമധികരണ സമുദായോ ഉഭയപദാനുഗതഉഭയത്ഥവസേന ചതുബ്ബിധോപി യുഗപദി ബുദ്ധിയാ ഗയ്ഹമാനോ കദാചി ഉബ്ഭൂതാവയവഭേദോ തേനേവ സാഭാവികാഭിധാനസാമത്ഥിയേനേച്ചേവമവയവപ്പധാനോ ച, നനു ച ജനനമരണാനീതി വിരുദ്ധാനം കഥമേകേനാഭിധാനന്തി വുച്ചതേ- സബ്ബോപി സദ്ദോ പയുജ്ജമാനോ (ഇതരീ) തരേനാവധാരണം വത്തതേ, തേന ഏകേകോ സദ്ദോ ഏകേകസ്സത്ഥസ്സ വാചകോ, തഥാപി യഥാ സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാതി ഏത്ഥ ബഹുവചനസ്സഞ്ഞഥാനുപപത്തിയാ യുഗപദ്യധികരണവചനതാ ഹോതീ, തഥാത്രാപി ബഹുവചനസ്സഞ്ഞഥാനുപപത്തിലക്ഖണേന സാമത്ഥിയേന ഏകേനാപ്യഭിധാനം ഹോതി. ഇതി ഹേതുമ്ഹി, യതോ ഏവമവയവപ്പധാനോ തതോതി അത്ഥോ.

ബഹുത്താതി കിഞ്ചാപി വാക്യേ നേസം [വാക്യേനേവേസം (പോത്ഥകേ)] വിസും ബഹവത്ഥതാ, ന ഹി സാരിപുത്തമാനയാതി വുത്തേ മോഗ്ഗല്ലാനസ്സാപി സമ്പച്ചയോ ഭവതി, തഥാപി യതോ വുത്തിവിസയേ സഹഭൂതാനമേവേസം വിസും ബഹവത്ഥതാ, തതോ തത്ഥ വചനീയസ്സ അത്ഥസ്സ സങ്ഖ്യാതേദേന ബഹുത്തം. സമാഹരണം പിണ്ഡീകരണവസേന സംഹരണം സമാഹാരോ, സോ ചേവം വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേതുമാഹ 'അഞ്ഞമഞ്ഞേ'ച്ചാദി.

ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി ഇതരീതരയോഗസ്സ സമാഹാരസ്സ ച ഭാവരൂപത്താ അദബ്ബരൂപതാ, തഥാപീതരീതരയോഗേ തു യഥാ ഗുണവച നാനം സുക്കം വത്ഥം സുക്കോ കമ്ബലോ സുക്കാ ഗാവീതി നിസ്സയഭേദതോ ലിങ്ഗവചനസിദ്ധി, തഥാ തദ്ധമ്മാനമഭിധാനതോ നിസ്സയതോ ലിങ്ഗവചന സിദ്ധി വേദിതബ്ബാ, സംഹതിപ്പധാനത്താചേകവചനന്തി യദാ ബഹുന്നം സമുദായോ തിരോഹിതാവയവഭേദോ സംഘാതോ പക്കമീയതേ, തദാ സമാഹാരോച്ചേവ സംഹതിപ്പധാനത്താ ഏകവചനം ഹോതീതി അത്ഥോ. തദനുട്ഠാനതോതി തസ്സ കരണതോ. ബ്യതികരോ മിസ്സതാ, ബ്യതികരം ദസ്സേതി പാണിച്ചാദിനാ, പച്ചേകം പരിസമത്തിയം വാക്യബഹുത്തം ദസ്സേതി 'തത്ഥ ഹിച്ചാദി.

ചക്ഖുഞ്ച സോതഞ്ച, മുഖഞ്ച നാസികാ ച, ഹനു ച ഗീവാ ച, ഛവി ച മംസഞ്ച ലോഹിതഞ്ച, നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, ജരാ ച മരണഞ്ചാതി വിഗ്ഗയ്ഹ സമാസോ, "സമാഹാരേ നപുംസക"ന്തി (ന-ഹം) സബ്ബത്ഥ നപുംസകലിങ്ഗം, സ്യാദിമ്ഹി മുഖ നാസികന്തിആദീസു "സ്യാദീസു രസ്സോ"തി (ന-ഹന) രസ്സോ. അലഭതാ ഗോമുഖം ഡിണ്ഡിമോ ഭേരിവിസേസാ, ആളമ്ബരം പണവോ, മുരജോ മുദങ്ഗോ, മദ്ദവോ മുദങ്ഗോ. മദ്ദവവാദനം പണവവാദനഞ്ച സിപ്പമസ്സ മദ്ദവികോ പാണവികോ, സമ്മം കംസതാളം, താളം ഹത്ഥതാളം, അലസതാ ച ആളമ്ബരോ ച, മുരജോ ച, ഗോമുഖോ ച, സങ്ഖോ ച ഡിണ്ഡിമോ ച, മദ്ദവികോ ച, പാണവികോ ച, ഗീതഞ്ച വാദിതഞ്ച, സമ്മഞ്ച താളഞ്ചാതി വിഗ്ഗഹോ. യുഗസ്സ ഹിതാ യോഗ്ഗാ ഗോണാ, തേസമിദം യോഗ്ഗം കസികമ്മം, തസ്സ അങ്ഗം. തേനാഹ- 'കസിഭണ്ഡാന'ന്തി, ഫാലോകസകോ, പാചനം പതോദോ, യുഗോ ച നങ്ഗലഞ്ചാതി വിഗ്ഗഹോ. പിണ്ഡമായുധവിസേസോ, അസി ച സത്തി ച തോമരഞ്ച പിണ്ഡഞ്ചാതി വിഗ്ഗഹോ. ചമ്മം സരവാരണഫലകം, കലാപോ തൂണീരം, പഹരണഞ്ച ആവരണഞ്ചാതി വിഗ്ഗഹോ. അഹി ച നകുലോ ച, ബീളാരോ ച മൂസികോ ച, കാകോ ച ഉലൂകോ ച, നാഗോ ച സുപണ്ണോചാതി വിഗ്ഗഹോ. സങ്ഖ്യാ ച പരിമാണഞ്ച സങ്ഖ്യാപരിമാണം, തത്ഥ പരിമാണസഞ്ഞാനം യഥാദീഘോ ച മജ്ഝിമോ ച ദീഘമജ്ഝിമം. ഏകകഞ്ച ദുകഞ്ചാതി വിഗ്ഗഹോ, ദുകതികാദീസുപി ഏസേവനയോ.

> ഖുദ്ദജന്തു സിയാ- നട്ഠി, അഥവാ ഖുദ്ദകോവ യോ;
> സതം വാ പസതേ യേസം, കേചി ആനകുലാ അപി.

കീടോ ച പതങ്ഗോ ച, കുന്ഥോ ച കിപില്ലികോ ച, ഡംസോ ച മകസോ ച, മക്ഖികാ ച കിപില്ലികാചാതി വിഗ്ഗഹോ. പചനചണ്ഡാലാതി ഓ രബ്ഭികാദീനം രുള്ഹീസഞ്ഞാ. ഉരബ്ഭേ ഹന്ത്വാ ജീവതീതി ഓരബ്ഭികോ, ഏവം സേസേസു. സാനം സുനഖം പചതീതി സപാകോ, വേനാ തച്ഛകാ, രഥകാരാ ചമ്മകാരാ. സാധാരണാ സമാനാ, ചരണസദ്ദോ- യം ഇധ ഗയ്ഹതീതി സമ്ബന്ധോ, യഥാ സകമജ്ഝയനായ ചരീയന്തി വതാന്യേതേസൂതി ചരണാനി, കഠാദിവാഝാന്യജ്ഝയനാനി സാഖാസഞ്ഞകാനി. യസ്മാ ഏതേഹി ചരതി അരിയസാവകോ ഗച്ഛതി അമതം ദിസം, തസ്മാ ചരണാനി സീലാദയോ പണ്ണരസ ധമ്മാ. തേനാഹ- 'കഠാദീഹീ'തിആദി, കഠാദീഹീതി പസിദ്ധിവസേന കമാതിക്കമേനാപി വുത്തം, തതോ ആദിസദ്ദേന അതിസാദയോ ഗയ്ഹന്തി. അതിസേന ഭാരദ്വാജേന കഠേന വുത്തം വിദന്ത്യധീയന്തി വാതി "അഞ്ഞസ്മി"തി (ര്-ഥഹഥ) ണോ, "ലോപോ"തി (ര്-ഥഹന) ലോപോ അതിസാ ഭാരദ്വാജാ കഠാ. കലാപിനാ വുത്തം വിദന്ത്യധീയന്തി വാതി, തേനേവ ണോ, കലാപാ, കഠാ ആദി യേസം തേ കഠാദയോ, തേഹി അജ്ഝേനവിസേസേ ച പുരിസേ ച ഉപചാരാതി സമ്ബന്ധോ.

സീലാദയോതിആദിസദ്ദേന ഇന്ദ്രിയസംവരാദയോ ഗയ്ഹന്തി. സീലഞ്ച പഞ്ഞാണഞ്ച, സമഥോ ച വിപസ്സനാ ച വിജ്ജാ ച ചരണഞ്ചാതി വിഗ്ഗഹോ. ഏകതോ അജ്ഝയനമേതേസൂതി ഏകജ്ഝയനാനി, പകഠാനി വചനാനി പാവചനാനി സദ്ധമ്മോ, ഏകജ്ഝയനാനി ച താനി പാവചനാനി ച തേസം, ദീഘോ ച ദീഘാഗമോ ച മജ്ഝിമോ ച മജ്ഝിമാഗമോ ച, ഏകുത്തരോ ച അങ്ഗുത്തരാഗമോ ച സംയുത്താഗമോ ച, ഖന്ധകോ ച വിഭങ്ഗോചാതി വിഗ്ഗഹോ.

തേസന്തി ഇമിനാ ലിങ്ഗവിസേസാനന്തി ഛട്ഠിയന്തതം ദീപേതി, ഇത്ഥീ ച പുമാ ച, ദാസീ ച ദാസോ ച, ചീവരഞ്ച പിണ്ഡപാതോ ച സേനാസനഞ്ച ഗിലാനപച്ചയോ ഭേസജ്ജപരിക്ഖാരോ ച, തിണഞ്ച കട്ഠോ ച സാഖാ ച പലാസോ ചാതി വിഗ്ഗഹോ. ഛേകോ ദക്ഖോ, പുബ്ബാ ച പരാചാതിആദിനാ വിഗ്ഗഹോ.

പുബ്ബദക്ഖിണന്തിആദീസു "ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ"തി (൧-൩൩) രസ്സോ. കാസോ ച കുസോ ച ഉസിരോ ച ബീരണഞ്ച, മുഞ്ജഞ്ച ബബ്ബജഞ്ചാതി വിഗ്ഗഹോ. ഖദിരോ ച പലാസോചാതിആദിനാ ച, ഗജോ ച ഗവജോ ചാതിആദിനാ ച, ഹത്ഥീ ച ഗോച അസ്സോ ച വളവാചാതി ച, ഹംസോ ച ബലാവാ ചാതിആദിനാ ച, ബകോ ച ബലാകാചാതി ച. ഹിരഞ്ഞഞ്ച സുവണ്ണോ ച, മണി ച സങ്ഖോ ച മുത്താ ച വേളുരിയോ ച ജാതരൂപഞ്ച രജതഞ്ചാതി ച, സാലി ച യവകോചാതിആദിനാ ച, സാകഞ്ച സുവഞ്ചാതിആദിനാച, കാസിയോ ച കോസലാചാതിആദിനാ ച വിഗ്ഗഹോ, ജനപദവാചിനാ ച ബഹുവചനന്താ.

ഏകവീസതിച്ചാദിനോ ഏകഞ്ച തം വീസതിചാതി വിസേസനസമാസോ വാ സിയാ, ഏകഞ്ച വീസതി ച ഏകവീസതീതി ചത്ഥസമാസോ വാ, സമാഹാരേ നപുംസകത്തന്തു ന പപ്പോതി, "നാനുസാസനീയം ലിങ്ഗം സോകനിസ്സയത്താ ലിങ്ഗസ്സേ"തി ലോകേ നപുംസകലിങ്ഗസ്സേഹാനഭിധാനതോ നപുംസകലിങ്ഗം ന ഭവിസ്സതീത്യധിപ്പായോ, സഭാപരിസായാതി ഞാപകതോ വാ സമാഹാരേ നപുംസകലിങ്ഗമത്ര ബ്യഭിചരതീതി ദട്ഠബ്ബം.

പുബ്ബപ്പയോഗോ-ഭിമതോതി ഉപസജ്ജനസഞ്ഞകസ്സ സ്യാദീതി പഠമായ നിദ്ദിട്ഠസ്സ സമാസേ പുബ്ബനിപാതോ "ഉപസജ്ജനം പുബ്ബ"മിച്ചനേന (൨-൨-൩൧) ഇട്ഠോ കമസ്സ പധാനഭാവേന വത്തുമിട്ഠത്താതി "സ്യാദിസ്യാദിനേകത്ഥ"ന്തി (൩-൧) ഏത്ഥ സ്യാദീതി പഠമാനിദ്ദിട്ഠസ്സാസങ്ഖ്യാദിനോ പുബ്ബമവട്ഠാനതോ സ്യാദിനേതി തതിയാനിദ്ദിട്ഠസ്സ പച്ഛാവട്ഠാനതോ "സ്യാദിസ്യാദിനാ"തി സുത്തേ പടിപാടിയാ പധാനഭാവേന വത്തുമിട്ഠത്താ.

പരപ്പയോഗോ-ഭിമതോതി ഹേട്ഠാ വുത്തസുത്തേന പുബ്ബനിപാതേ പത്തേ "രാജദന്താദീസു പര"ന്തിമിനാ (൨-൨-൩൦) പരനിപാതോ-ഭിമതോ, വചനേനാതി- "ബഹുല"ന്തി വചനേന, പുബ്ബകാ ലയുത്തസ്സ പരപ്പയോഗോ-ഭിമതോതി രാജദന്താദിപാഠതോ ഏവാ-ഭിമതോ.

കമമ്പച്ചനാദരാതി ഇമിനാ പധാനഭാവേനാ-ക്കമസ്സ വത്തുമിട്ഠത്തമാഹ. സരോ ആദി യസ്സ തം സരാദി, സങ്ഖോ ച ദുന്ദുഭി ച വീണാ ച, ഉദുക്ഖലഞ്ച മുസലോ ച, ധനപതി ച രാമോ ച കേസവോചാതി വിഗ്ഗഹോ. ജംദംസദ്ദാ ജായാസദ്ദസമാനത്ഥാ അസങ്ഖ്യാ-ജഞ്ച പതി ച, ദഞ്ച പതിചാതി വിഗ്ഗഹോ, അവന്തയോ ച അസ്സകാച, അഗ്ഗി ച ഇന്ദോചാതി വിഗ്ഗഹോ, തംനിവാസിമ്ഹി ഗഹിതേ അവന്തി ച അസ്സകോചാതി ഏകത്തേനപി വിഗ്ഗഹോ വത്തതി. ദ്വന്ദസമാസോ- യം ദ്വന്ദസദിസത്താ ദ്വന്ദോ, ദ്വേ ച ദ്വേ ച പദാനി ദ്വന്ദാനീതി ഹി ഉഭയത്ഥപ്പധാനോ- യം ദ്വന്ദസദ്ദോ.

൨൧. സങ്ഖ്യാ

അഥ "സമാഹാരേ നപുംസക"ന്തി (൩-൨൦) വിജ്ജമാനേ കിം "സങ്ഖ്യാദീ" തി ഇമിനാ സത്ഥഗാരവകരേനാതി ആസങ്കിയ ചോദേതി 'നനുചേ'ച്ചാദി. തഥാഹിച്ചാദിനാ "സമാഹാരേ നപുംസക"ന്തേവ സിജ്ഝനം സമത്ഥേതി. യഥാവുത്തചോദനാചാലനേ പരാധിപ്പായം പരികപ്പേന്തോ'ചത്ഥേ'തിആദിമാഹ.

നേതി ഇമിനാ ചത്ഥേതിആദിനാ കതപരികപ്പനാ ന സിജ്ഝതീതി ദസ്സേതി, തത്ഥ ഹേതുമാഹ- 'സമ്ബന്ധസ്സ പുരിസാധീനത്താ'തി, സതിചേച്ചാദിനാ 'സമാഹാരേ നപുംസക'ന്തേത്ഥ വിസേസനഗ്ഗഹണേ പയോജനം വത്വാ 'സങ്ഖ്യാദീ'തി ഇമസ്സ നിരത്ഥകത്തമേവ ഥിരീകരോതി.

> പയോജനേതി ലാഘവപ്പയോജനേ;
> സമ്ബന്ധീയതീതി വിസേസനഗ്ഗഹണം സമ്ബന്ധീയതി;
> ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം 'സങ്ഖ്യാദീ'സുത്തേ;
> തന്നേതി ഇമിനാ യഥാവുത്തം ചോദനം നിവത്തേതി.

'സങ്ഖ്യാദീ'തി സുത്തസ്സ സാത്ഥകത്തമാഹ- 'ചത്ഥസമാസാനന്തര'മിച്ചാദിനാ. ഏകത്തബ്യപദേസോ കാതബ്ബോതി "സങ്ഖ്യാപുബ്ബോ ദിഗൂ"തി (൨-൧-൧൨) സങ്ഖ്യാപുബ്ബസ്സ സമാസസ്സ ദിഗുസഞ്ഞം വിധായ തദത്ഥസ്സ "ദിഗുരേകവചന"ന്തിമിനാ (൨-൪-൧) ഏകത്തബ്യപദേസോ പരേഹി വിയ കാതബ്ബോ.

സമാഹരണം സമാഹാരോതി ഇമിനാ ഭാവസാധനോ-യം സമാഹാരസദ്ദോ. യദി സമാഹരീയതീതി സമാഹാരോതി കമ്മസാധനോ സിയാ, തദാ പഞ്ച കുമാരിയോ സമാഹടാതി വാക്യസ്സാത്ഥേ വുത്തി സിയാ പഞ്ചകുമാരീത്യേത്ഥ സകപദത്ഥപ്പധാനത്താ ബഹുവചനം സിയാ "ഘാപസ്സാന്തസ്സാപ്പധാനസ്സാ"തി (൩-൪) അപ്പധാനരസ്സത്തഞ്ച ന സിയാ... സമാഹടാനമേവ കുമാരീനം പധാനത്താ, തസ്മാ പഞ്ച ഗാവോ സ മാഹടാത്യേതസ്മിം വാക്യേ സമാസോവ നത്ഥി കമ്മസാധനസ്സാനുപഗമതോ. പഞ്ചന്നം ഗുന്നം സമാഹാരോ, ചതുന്നം പഥാനം സമാഹാരോതി വാക്യേ പന അത്ഥി, സമാഹാരസ്സേകത്താ തു സതം യൂഥം വനന്തി ഏത്ഥ വിയ സാഭാവികമേകവചനം സിദ്ധമേവേതി വിഞ്ഞാപേതി.

൨൨. കചേ

കചിസദ്ദസ്സ പയോഗനിയമനത്ഥോ "പരോ കചി"തി (൧-൨൭) ഏത്ഥ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ. അവിസേസേന ഉദാഹരണേപീതി പരേസം വിയ "ഛായാ"തി (൨-൨-൭൩) സുത്തയിത്വാ വികപ്പേന '(കുഡ്ഡച്ഛായ) കുഡ്ഡച്ഛായാതി ച "ബാഹുല്ലേ"തി (ച൦, ൨-൨-൭൪) സുത്തയിത്വാ നിച്ചം 'ഉച്ഛുച്ഛായം സലഭച്ഛായ'ന്തി ച നോദാഹരിത്വാ സാമഞ്ഞേന 'സലഭച്ഛായം സകുന്തച്ഛായ'ന്തി ഉദാഹരണേ ദസ്സിതേപി. അഞ്ഞത്ഥാതി ബഹുലഭാവതോ അഞ്ഞത്ഥ. വിഗ്ഗഹസമത്തസ്സാതി വിഗ്ഗഹസാമഞ്ഞസ്സ, യഥാസമ്ഭവന്തി പാസാദസ്സ ഛായാഇച്ചാദിനാ സമ്ഭവാനതിക്കമേന, സദ്ദാതി സദ്ദതോ പരായ.

൨൩. സ്യാദി

നനുചേച്ചാദിനാ വുത്തം ചോദനം നിസേധേതി 'തന്നേ'തി. തത്ഥ കാരണമാഹ- 'ഘസഞ്ഞത്താ'ത്യാദി. അഘോനന്തി ഘഓകാരവജ്ജിതാനം, നനു ഇത്ഥി യമാകാരോ ഘോ, തഥാസതി നപുംസകേ സോ (ന സിയാതി) പരികപ്പേതി 'നപുംസകത്താ ഘത്തമേവ നത്ഥീതി ചേദി'തി. തമ്പി നേതി യഥാ വുത്തമ്പടിക്ഖിപിത്വാ അത്ഥേവ നപുംസകേ ഘത്തന്തി [നപുംസകത്തന്തി (പോത്ഥകേ)] ദസ്സേതുമാഹ-ഛട്ഠീസമാസസ്സേ'ച്ചാദി. നപുംസകേ ഘത്തസ്സ [നപുംസകത്തസ്സ (പോത്ഥകേ)] സബ്ഭാവമേവ സമത്ഥേതി നപുംസകത്തം ഹി'ച്ചാദിനാ, പാരിഭാസികന്തി എത്ഥ സുത്തമേവാധിപ്പേതം, പരിഭാസായ നിബ്ബത്തം പാരിഭാസികം സുത്തികന്തി അത്ഥോ. ആരഭിതബ്ബമേവിദം സുത്തം (നപുംസകസ്സാപി) രസ്സത്തവിധാനായാതി അധിപ്പായോ. ഘനിസ്സിതമ്പി കാരിയന്തി "ഘബ്രഹ്മാദീതേ"ത്യാദിനാ (൨-൬൦) വിധിയമാനമേകാരാദികാരിയമ്പി. എതം ഘനിസ്സിതം കാരിയം നച യുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. അയുത്തത്തേപി ദോസോ-യമാപതതേവാക്യാസങ്കിയാഹ-'നായമ്പിദോസോ'ച്ചാദി, ന രസ്സസ്സ എത്ഥേവ ലദ്ധാവസരത്താ പഠമം തേന പവിട്ഠേ... (ഘനി)സ്സിതം കാരിയന്തി നായമ്പി ദോസോ പരിഭാസാവ സേനാതി മന്തബ്ബം. സലഭച്ഛായേ ഇതി പദച്ഛേദോ.

൨൪. ഘഥ

അതോഎവചാതിആദി ഹേട്ഠാ വുത്തനയാവലമ്ബേന വുത്തം.

൨൫. ഗോസ്സു

സകത്ഥപരിച്ചാഗേന കുലേ പവത്തത്താതി ഇമിനാ ഛട്ഠീസമാസസ്സ ഉത്തരപദത്ഥപ്പധാനത്തമാഹ.

൨൬. ഇത്ഥി

ഇത്ഥിവിധീസു "പുഥുസ്സ പഥവപുഥവാ"തി (൩-൩൯) സുത്തപരിയന്തേസു. ഇത്ഥിയന്തി ഇദം നാമവിസേസനം വാ സിയാ പച്ചയത്ഥവിസേസനം വാ, തത്ഥ നാമവിസേസനമേവിദം ന പച്ചയത്ഥവിസേസനന്തി ദസ്സേതുമാഹ- 'നാമേ'ച്ചാദി. അകാരന്തതോ നാമസ്മാതി എകത്താദിമഹന്തത്ഥവാചിതോ അകാരന്തതോ നാമസ്മാ. ഇത്ഥത്തന്തി എത്ഥ ഇത്ഥീതി ഇത്ഥിലിങ്ഗം വുച്ചതി. ഇത്ഥിയേവ ഹി എസാതി ലിങ്ഗീയതി സങ്കേതീയതീതി ലിങ്ഗം. ഇത്ഥിയാ എസാതി പസിദ്ധിമതോ അത്ഥസ്സ ഭാവോ സാമഞ്ഞം ബാലയുവത്താദി ലക്ഖണം ഇത്ഥത്തം. കിമേത്ഥ ലിങ്ഗം നാമ-

> എസേസോ എതമിതി ച,
> പസിദ്ധി അത്ഥേസു യേസു ലോകസ്സ;
> ഥീപും നപുംസകാനീതി,
> വുച്ചന്തേ താനി നാമാനി.

അത്ഥേസു യേസു എസാ എസോ എതന്തി പസിദ്ധി ലോകസ്സ ഹോതി എതാനി യഥാക്കമം ഇത്ഥിപുരിസനപുംസകലിങ്ഗാനീതി ലോകേന വുച്ചന്തീതി അത്ഥോ. എവഞ്ചകത്വാ വുച്ചതേ "ലിങ്ഗം നാനുസാസനീയം ലോകനിസ്സ യത്താ ലിങ്ഗസ്സാ"തി. തത്ഥ ഗോഇച്ചാദീസ്വേസാ എസോതി പസിദ്ധിയാ

ഇത്ഥിലിങ്ഗത്തം, അച്ഛിആദീസ്വേസാ ഏതന്തി പസിദ്ധിയാ ഇത്ഥിനപുംസകത്തം, തടോഭടീ തടമിച്ചാദീസ്വേസോ ഏസാഏതന്തി പസിദ്ധിയാ പുമിത്ഥിനപുംസകത്തം, മാലാഇച്ചാദീസ്വേസാതി പസിദ്ധിയാ ഇത്ഥത്തം, രുക്ഖോച്ചാദീസ്വേസോതി പസിദ്ധിയാ പുല്ലിങ്ഗത്തം, കുലമിച്ചാദോ ഏതന്തി പസിദ്ധിയാ നപുംസകത്തം. സമാസസ്സാപ്യേവം ദട്ഠബ്ബം, ജോതകാതി ദസ്സേതീതി സമ്ബന്ധോ. ജോതകാ ഇത്ഥത്തസ്സേതി പകരണതോ വിഞ്ഞായതി. തതോ വേച്ചാദിനാ പച്ചയത്ഥഭാവിനോ യേ ദോസാ തേസമേത്ഥനാവകാസോതി ദസ്സേതി. സമാനാധികരണത്തം ബഹുവചനമ്പി ഹോതീതിസമ്ബന്ധോ. ഇമിനാ ഇദം ദീപേതി “ഇത്ഥത്തസ്സ പച്ചയത്ഥത്തേ സതി പധാനത്താസ്സ ബ്യതിരേകലക്ഖണായ ഛട്ഠിയാ ‘കുമാരിത്തം (ദേവദത്തായാ’തിഭവിതബ്ബം, തതോ ച ന സിയാ കുമാരീ) ദേവദത്താ’തി സമാനാധികരണത്തം, തഥാ കുമാരിയോതി ബഹുവചനമ്പി ഇത്ഥത്തസ്സേകത്താ. പകതിയത്ഥ വിസേസനപക്ഖേ തു പകതിയാ ഇത്ഥത്തവിസിട്ഠം ദബ്ബമേവോച്ചതേ, ആആദയോ തു ജോതകതാതി തത്ഥ ബ്യതിരേകാഭാവാ ഛട്ഠിയാ അപ്പസങ്ഗോ ച ബഹുവചനമ്പി അനേകത്താവ ദബ്ബസ്സ യുത്തന്തി യഥാവുത്തദോസാവസരാഭാവാ ഇട്ഠത്ഥസിദ്ധീ”തി. അഞ്ഞേതി ജയാദിച്ച ജിനിന്ദബുദ്ധ്യാചരിയാദയോ ദസ്സേതി.

ഇത്ഥിയമഭിധേയ്യായന്തി ഇത്ഥിലിങ്ഗസങ്ഖാതേ ഇത്ഥത്തേ അത്ഥഭൂതേ, യഥേവഹീതിആദിനാ ഉപമാവസേന യഥാവുത്തമേവത്ഥം വിഭാവേതി. തത്ഥ ഇത്ഥത്തമിച്ചാദിനാ പരോപവണ്ണിതപക്ഖസ്സായുത്തത്തന്നിച്ഛിന്ദേതി, നോപപജ്ജതേ [നോപപജ്ജേയ്യ (പഞ്ചികാ)] ദേവദത്താസദ്ദവചനീയസ്സാപി ഇത്ഥത്തതോ അബ്യതിരിത്തത്താ ‘ഇത്ഥത്തം ദേവദത്തായാ’തി ഭിന്നാധികരണതാ ന യുജ്ജതേ, അനുപപത്തിമേവ സമത്ഥേതി ‘ദേവദത്തായാതി’ച്ചാദിനാ. സമാനാധികരണത്തമേവ സിയാ ഇത്ഥിസദ്ദവചനീയതോ അനഞ്ഞത്താ ദേവദത്താ സദ്ദവചനീയസ്സ ഇത്ഥീ ദേവദത്താതി.

അതോഏവാതി ഇത്ഥത്തേ ആവിധാനതോയേവ. തബ്ബതോത്ഥസ്സാതി ഇദം ജയാദിച്ചാദിമതാനുഗാമിനാ [നുഗാമീ പന (പോത്ഥകേ)] വുത്തം, തഥാ ഹി തേ ഏവം ലിങ്ഗലക്ഖണ മാഹു (പാ, ൪-൧-൩ കാസികായം) “സാമഞ്ഞവിസേസാ ഇത്ഥത്താദയോ ഗോത്താദയോ വിയ ബഹുപ്പകാരബ്യത്തിയോതി [സാമഞ്ഞാനി ച തുല്യജാതിയപദത്ഥസാധാരണത്താ താനി വിസേസാ ച അഞ്ഞ മഞ്ഞേഹി വിജാതിയേതി ച വിസിസ്സന്തേ ബ്യാവത്തന്തേതി സാമഞ്ഞവിസേസാ. ബ്യഞ്ജീയന്തിആ ഏതേഹീതി ബ്യത്തിയോ സാമഞ്ഞവിസേസാനം നിസ്സയാ, ബഹുപ്പകാരാ ബ്യത്തി യോ യേസം സാമഞ്ഞവിസേസാനം തേ തഥാവുത്താതി-(കാസികാവിവരണ പഞ്ജികാ.)] തേ ഹ്യേവം മഞ്ഞന്തേ “യഥാ ഗോത്താദയോ സമാനജാതിയേസു സബ്ബേസ്വനുവത്തന്തേ, വിജാതിയേഹി പന നിവത്തന്തേ, തഥാ ഇത്ഥത്താദയോപി. വിചിത്തത്താ പന സാമഞ്ഞവിസേസനിസ്സയാനം ബ്യഞ്ജകാനം കോചിയേവ സാമഞ്ഞവിസേസോ കേനചിദേവ നിസ്സയേന ബ്യഞ്ജതേ, ന സബ്ബോ സബ്ബേന (പതി) നിയതവിസയത്താ ഭാവസത്തീനം, തത്ഥ യേനത്ഥേന ഇത്ഥത്തമേവ ബ്യഞ്ജതേ ന പുമത്തം നാപി നപുംസകത്തം, സാ ഇത്ഥിയേവ ഭവതി ന പുമാ നാപി നപുംസകം. യേന പുമത്തമേവ ബ്യഞ്ജതേ, സോ പുമായേവ. യേന തു നപുംസകത്തം തം നപുംസകമേവ. യോ തു ദ്വിന്നം തിണ്ണം (വാ) ബ്യഞ്ജകോ, സോ ദ്വിലിങ്ഗോ തിലിങ്ഗോ വേ”തി (പാ, ൪-൧-൩ കാസികാവിവരണപഞ്ജികാ) തസ്മാ പബ്ബതോ യഥാ വുത്തഇത്ഥത്തവതോ അത്ഥസ്സ അഭിധേയ്യസ്സാതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അഥേച്ചാദിനാ യഥാവുത്തദോസപരിഹാരായ ജിനിന്ദബുദ്ധിനാ യദുപവണ്ണിതം തം പരികപ്പേതി. സോ ഏവ ചരഹിച്ചാദിനാ ഉപഹാസപുബ്ബകമുത്തര മാചിക്ഖതേ. മസിമക്ഖിതകുക്കുടോവിയാതി യദാ കോചി അഞ്ഞകുക്കുടോ അഞ്ഞസ്മാ ഭീതോ സിയാ, തദാ വിജയിനോ കുക്കുടസ്സ മുഖം മസിയാ മക്ഖേത്വാ ഉപനേന്തി സോ പഠമം തതോ ഭീതോപി പുന അഞ്ഞോതി മന്ത്വാ യുജ്ഝിതുമുസ്സഹതേ. യഥാത്ര സോവ കുക്കുടോ ബ്യാജേ നോപദസ്സിതോ, തഥാത്രാമീത്യത്ഥോ.

൮൯. ആരാ

പുംയോഗേന ഭരിയായം വത്തമാനതോവ നിയമേന "മാതുലാദിത്വാനീ ഭരിയായം" (൯-൯൯) ത്യാനീ, ഇമിനാ ത്വനിയമേന ഭരിയായമഭരിയായഞ്ച ഇനീത്യനിയമേന വത്തുമാഹ- 'ആരാമികസ്സ ഭരിയാ'ഇച്ചാദി.

൯൧. ക്തി

ത്തിമ്ഹാതി ഏത്തകേ വുത്തേപി ത്തിപ്പച്ചയന്തതോതി വചനേ കാരണമാഹ-കേവലസ്സ അഞ്ഞപദത്ഥേ പയോഗാഭാവാ'തി. ഇമിനാ പച്ചയഗ്ഗഹണപരിഭാസമന്തരേനാപി സാമത്ഥിയേനേവായമത്ഥവിസേസോ ലബ്ഭതീതി ദീപേതി.

൯൮. ഘര

തംസന്നിയോഗാതി തേന നീപ്പച്ചയേന സന്നിയോഗാ ഏകീഭാവാ, അയമേത്ഥാധിപ്പായോ 'യത്ഥ നീപ്പച്ചയോ തത്ഥേവ യലോപോ'തി.

൯൯. മാതു

ഭരിയായന്തി പകതിവിസേസനത്താ മാഹ- 'ഭരിയായ'ന്തിആദി. പുന്നാമധേയ്യാതി പുരിസസ്സ സമഞ്ഞാഭൂതാ, പുംയോഗേനാതി പുരിസേന സഹ സമ്ബന്ധേന ഹേതുനാ. ഇത്ഥിയം വത്തന്തീതി സോയമിത്യഭേദവചനിച്ഛായം യദാ ഭരിയാസങ്ഖാതായമിത്ഥിയം വത്തന്തേ, നദാദിപാഠാതി വുത്തേ വിഞ്ഞായതി 'ആകതിഗണത്താ നദാദിപാഠോ ഹോന്തോ ഏവം ഹോതീ'തി ദസ്സേതി, പുന്നാമസ്മായോഗാഅപാലകന്താതി നദാദിപാഠതോതി അത്ഥോതി സേസോ. ഇദഞ്ച നദാദീസു ഗണസുത്തന്തി വേദിതബ്ബം, തസ്സ അത്ഥം വദതി-'പുമുനോ'ഇച്ചാദി, അപാലകന്താതി കിംപസുപാലികാ ഖേത്തപാലികാ.

൯൯. പുഥു

പുഥുസദ്ദതോ സഞ്ഞായം വീപ്പച്ചയം സമത്ഥേതി'പുഥുഭൂതാ പഥവീതി ഹി മഹീ വുച്ചതീ"തി, പുഥുഭൂതാതി ഹി ഇമിനാ പഥവീസദ്ദസ്സ പുഥുസദ്ദഭൂതത്തം വിഞ്ഞാപേതി, മഹീ വുച്ചതീതി ഇമിനാ നദാദിപാഠാ സഞ്ഞായം വീപ്പച്ചയത്തം, പുഥുഭൂതാ പത്ഥടാതി അത്ഥോ.

൪൦. സമാ

പരാധികാരതോ പച്ചയസ്സ പരവിധിനാവ സാമീപ്യസ്സ സിദ്ധത്താ സാധീപ്യവചനസ്സന്തസദ്ദസ്സ ഗഹണമനത്ഥകം സിയാതി മന്ത്വാവയവവചനോ യമന്തേസദ്ദോ ഗയ്ഹതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'തസ്സ അന്തോ'ഇച്ചാദി. അവസാനവതി+അവയവോതി പദച്ഛേദോ, സമാസഗ്ഗഹണേന ഗഹണേ കാരണമാഹ-'അവയവത്താ'തി. യഥാവുത്തചോദനായ നിദ്ദോസത്തമുപമാവസേന ദസ്സേതുമാഹ-'നായം ദോസോ'ച്ചാദി. പല്ലവിതസ്സ രുക്ഖസ്സ പല്ലവാനമവയവത്തം വിയ സമാസതോ ഉത്തരകാലം വിധീയ മാനസ്സ അകാരസ്സ സമാസാവയവത്തം ന വിരുജ്ഝതീതി അത്ഥോ.

ർർ. അസം

അതിക്കന്തമങ്ഗുലിയോതി വിഗ്ഗഹോ. ദ്വേ അങ്ഗുലിയോ സമാഹടാതി പരവിഗ്ഗഹേനാത്ഥമാഹ, ദ്വേ അങ്ഗുലിയോ പമാണമസ്സാതി വിഗ്ഗഹേനേവം സമാസോ തതോ മത്തപ്പച്ചയേ തഗ്ഘപ്പച്ചയേ വാ തസ്സ "ലോപോ"തി (ർ-ഫ്രവ്ര) ഇമിനാ ലോപേ കതേ വിസേസനസമാസാ അകാരോതി ദസ്സേതും 'കഥ'മിച്ചാദിനാ യം വുത്തം തം ദസ്സേതും 'അഞ്ഞപദത്ഥേ'ച്ചാദി വുത്തം. സമാസവിധാനം അതോപീതി മത്താദിപ്പച്ചയലോപം കത്വാ "വിസേസനമേകത്ഥേനേ"തി (ന്ത-ഫ്ര) സമാസവിധാനാ, അഥ നായമങ്ഗുലിസദ്ദേനേവം സമാസോ, മാനേ പച്ചയലോപവസേന വിനാവ അപ്പച്ചയേന നിട്ഠപ്പത്തീതി മന്ത്വാ 'അങ്ഗുലസദ്ദോ വാ'ച്ചാദിനാ യം വുത്തിയം വുത്തം തത്ഥ ആസങ്കം വിരചയതി 'അഥേ'ച്ചാദി. ദ്വങ്ഗുലസദ്ദസ്സ പമാണിനിവത്തനതോ കഥഞ്ചിപി അഞ്ഞപദത്ഥതാ സിയാതി 'യഥാ തഥാ അഞ്ഞപദത്ഥേ വത്തതൂ'തിവുത്തം. നനു നിരങ്ഗുലന്ത്യാദി സബ്ബമങ്ഗുലസദ്ദേന സാധേതും സക്കാ, തഥാ സതി കിമങ്ഗുലി സദ്ദാ അപ്പച്ചയവിധാനേനേത്യാസങ്കിയ പയോജനന്തരം അപദിസിതുമാഹ- 'സബ്ബത്ഥേ'ച്ചാദി. അങ്ഗുലിസദ്ദതോ അപ്പച്ചയേ അവിഹിതേ നിരങ്ഗുലിച്ചാദിപി സിയാ തന്നിവത്തനമേത്ഥ പയോജനന്തി ദസ്സേതി 'അങ്ഗുലിസദ്ദനിവത്തനത്ഥ'ന്തി.

ർ൧. ദീഘാ

ദീഘരത്തന്ത്യാദോ നാനുസിട്ഠത്താ ലിങ്ഗവിസേസസ്സ കഥം നപുംസകത്തമേവിച്ചാസങ്കിയ ചോദേതി 'നനുചേ'ച്ചാദി. നായംദോസോച്ചാദിനാ പരിഹരതി. "ലിങ്ഗം നാനുസാസനീയം ലോകനിസ്സയത്താ ലിങ്ഗസ്സാ"തീദമാലമ്ബ വദതി 'ലോകേ'തിആദി. അഥവാതി പക്ഖന്തരോപദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ, വിഭജ്ജാതി വിഭജിത്വാ. ക്വചീതി യോഗവിഭാഗേനാതി അധിപ്പായോ.

അഹോരത്തന്തി സമാഹാരേ (ചത്ഥ) സമാസാ നപുംസകത്തം. അതിരത്തോതി പുല്ലിങ്ഗേ പാദിസമാസോ, സമുദായസദ്ദസ്സാപ്യവയവേ വുത്തി സബ്ഭാവതോ ഏകദേസവചനോ പുബ്ബരത്താദോ രത്തിസദ്ദോച്ചാഹ-'പുബ്ബാ ച സാ രത്തി ചാ'തിആദി. ഏവമേകരത്തന്തി പാഠേന ന ഭവിതബ്ബം... തസ്സ സമാഹാരേന സമാസത്താഭാവാ. നപുംസകലിങ്ഗമ്പന ലോകസന്നിസ്സ യത്താ വിഞ്ഞേയ്യം.

അസമാസന്തപക്ഖേതി സമാസന്തഅപ്പച്ചയസ്സാഭാവപക്ഖേ. പുബ്ബാ അതിക്കന്താ രത്തി പുബ്ബരത്തീ(തി രത്തി സദ്ദോ) നേകദേസവചനോതി

സമാസന്താഭാവോ.

൪൩. ഗോത്വ

നനുചേച്ചാദിനാ യഥാപാദിതദോസം നായം ദോസോതി പരിഹരതി. സ്യാദിലോപസ്സിച്ചാദിനാ സുലഭസ്യാദി ലോപതോ പ്യസുലഭതദ്ധിത ലോപോവ അലോപേതീമിനാ പരാമട്ഠും യുത്തോതി ദസ്സേതി.

൪൭. രത്തി

രത്തിന്ദിവം ഭുഞ്ജതീതി പയോഗേ ആധേയ്യേ ഭോജനസങ്ഖാതേ അപേക്ഖിതേ രത്യാദയോ ആദേയ്യസാപേക്ഖാ, തേസമ്പി ഇമിനാ നിപാത നേനേവാതിമതാ സമാസസ്സ സിദ്ധീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'രത്തന്ദിവ'ന്തിആദി, രത്തി ച ദിവാചാതി വിഗ്ഗഹോ, ചത്ഥസമാസേ തു ര(ത്തിന്ദി) വാ.

൫൦. ദാരു

സമാസത്ഥോ (ഏത്ഥ) ദാരു, നാസ്സ മുഖ്യാഹി അങ്ഗുലീഹി സമ്ബന്ധോ യുജ്ജതി, നനു ദ്വേ അങ്ഗുലീ പമാണമസ്സ ദാരുനോച്ചാദിം മുഖ്യോ അങ്ഗുലിസദ്ദോഗഹിതോതി സമ്ബന്ധോ സമ്ഭവതി കിമേവം വുച്ചതേച്ചാസങ്കിയാഹ-'യദിപി'ച്ചാദി, പമാണവചനേനാതി മത്താദിപച്ചയത്ഥഭൂതപമാണവാചകേന, അങ്ഗുലി സദ്ദസ്സ ദാരുനോ പമാണവാചകത്താ വുത്തം- 'ദാരുനോ സമ്ബന്ധോ അത്ഥീ'തി. വിസേസനസമാസതോ പരം തദത്ഥവിസയേ തസ്മിംപമാണത്ഥവിസയേ "മാനേമത്തോ"തിആദിനാ (൪-൪൩) മത്താദിപ്പച്ചയേനഭവിതബ്ബന്തിഅത്ഥോ, ലോപേനഭവിതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ, "അസങ്ഖ്യേഹി ചാങ്ഗുല്യാ നഞ്ഞാസങ്ഖ്യത്ഥേസു"ഇച്ചത്ര (൩-൪൪) യദാഖ്യാതം, തദിഹാപ്യതിദിസമാഹ-'പുബ്ബേ വിയസിദ്ധ'ന്തി, അനകാരന്താനന്തി ഭൂമിആദീനം, തബ്ബിധാനേ തസ്സ അപ്പച്ചയസ്സ വിധാനേ പയോജനംസിസ്സോകാരോതിസമ്ബന്ധോ. ഇമിനാ കച്ചായനാനം പകരണേ പയോജനം ദസ്സിതം. അഥച പനേത്ഥ "കചി സമാസന്തഗതാനമകാരന്തോ"തി (ക, ൨-൭-൨൨) ഇമിനാ അകാരന്തസ്സ സമാസന്തേ കതേ സാമത്ഥിയാ 'സ്യാച'ഇതി (ക, ൨-൩-൨൯) സിസ്സാകാരാദേസാഭാവാ നിച്ചമോകാരന്തരൂപം സമ്പജ്ജതീതി പരികപ്പിയതസ്സായുത്തഭാവം ദസ്സേതും യം വുത്തംവുത്തികാരേന, തം ദസ്സേതുമാഹ'അകാരന്തസ്സപി'ച്ചാദി, യം-വുത്തം സിസ്സാകാരാ ദേസനിവത്തനേ അകാരകരണേ സാമത്ഥിയം, തദഭാവാ സിസ്സാകാരാദേസോ ന നിവാരീയതീതി ദസ്സേതുമാഹ-'നചേ'ച്ചാദി. ചരിതത്ഥതായ നിട്ഠിതപ്പയോജനതായ, തേനേവ കച്ചായനവുത്തികാരേനേവ അപ്പച്ചയന്ത മുദാഹടം സക്കതഗന്ഥാനുസാരേന, അബ്യഞ്ജനന്തത്താതി ഇമിനാ തിണ്ണമേസം സദ്ദാനം സക്കതേ ബ്യഞ്ജനന്തത്തമേവ ബോധേതി, നിരത്ഥകന്തി പുബ്ബേവ അകാരന്തത്താ നിരത്ഥകം, ആകാരവിധാനേനേവാതി (ക, ൨-൭-൨൫) "ധനുമ്ഹാച" ഇത്യാകാരവിധാനേനേവ.

൫൫. ചിവീ

അഞ്ഞമഞ്ഞകിരിയേതി കിരിയാപരിവത്തനമാഹ, ഇമിനാ സുത്തേ കിരിയ സദ്ദാഭാവേപി വീതിഹരണസദ്ദേനേവ കിരിയാബ്യതിഹാരേതി ലബ്ഭതീതി

ദസ്സേതി.

൫൨. ലതീ

പടിമുക്കകമ്ബൂ ആമുക്കവലയാ.

൫൩. വാഞ്ഞ

കാപേക്ഖേഹീതി കപ്പച്ചയമപേക്ഖിതേഹി.

൫൪. ഉത്ത

ആപരിച്ഛേദാവസാനാ ന പരേ [പരേന (പോത്ഥകേ)] തതോ പരം ണാദികാരിയവിധാനാ.

൫൭. ടന്ത

ടാദേസേ പുബ്ബസരലോപോ, അതിസയേന മഹന്തീതി വിഗ്ഗഹേ ''തരതമിസ്സികിയിട്ഠാതിസയേ''തി (൪-൬൪) തരപ്പച്ചയോ ണാദിവുത്തിയം വിഭത്തിലോപോ. മഹത്തരസദ്ദാ 'നദാദിതോവീ'' (൩-൨൭) മഹതോ ഭാവോതി വാക്യേ''തസ്സ ഭാവകമ്മേസുത്തതാ ത്തന ണ്യ ണേയ്യ ണിയ ണിയാ''തി (൪-൫൯) ത്തോ, വിഭത്തിലോപോ, ഛട്ഠീസമാസോ, തേനാഹ 'രത്തഞ്ഞൂന'മിച്ചാദി.

൫൮. അ

ന്തോ നേതി സമ്ബന്ധോ.

൬൦. പര

പരാസദ്ദോ എത്ഥ അധികത്ഥോതി ആഹ-'അധികാ'തി.

൬൩. ക്ലു

അപവാദവിസയേപീതി ''വിജ്ജായോനിസമ്ബന്ധാനമാ തത്ര ചത്ഥേ''തി (൩-൬൪) ഇമസ്സ അപവാദസുത്തസ്സ വിസയേപി.

൬൪. വിജ്ജാ

അഥ വിജ്ജായോനിസമ്ബന്ധാനമിത്യുച്ചമാനേ വിജ്ജാസമ്ബന്ധീനം യോനിസമ്ബന്ധീനന്തി കഥം വിവരണമിച്ചാഹ-'വിജ്ജായോനി'ച്ചാദി, വിജ്ജാ ച യോനി ച വിജ്ജാ യോനീ താസം സമ്ബന്ധോ, സോ യേസം അത്ഥി തേ ഹോതാദയോ മാതാദയോ ച അഭേദോപചാരേനേഹ വിജ്ജായോനിസമ്ബന്ധിസദ്ദേന ഗയ്ഹന്തീതി അധിപ്പായോ, തസദ്ദേനാതി തത്രേത്യത്ര. തേ ച ല്തുപിതാദയോതി തസദ്ദേന പരാമട്ഠാ ല്തുപിതാദയോ ച, അത്ഥേ കാരിയാ സമ്ഭവാ തംവാചകോ സദ്ദോ ഗയ്ഹതി.

൬൫. പുത്തേ

ല്തുപിതാദീ (തി പുബ്ബ) സുത്തേ തത്രേതി ഗഹിതല്തുപിതാദി.

ന്ന്ന. ചിസ്മിം

പച്ചയഗ്ഗഹണപരിഭാസായ ചിപ്പച്ചയന്തേതി വുത്തം.

ന്ന൭. ഇത്ഥി

ഇത്ഥിസദ്ദേന ഇത്ഥിലിങ്ഗം ഗഹിതം ന ഇത്ഥീ, തഗ്ഗഹണേ സതി 'ഇത്ഥിയം വത്തമാനേ'തി വുത്തിഗന്ഥസ്സ ഇത്ഥിസങ്ഖാതേ അത്ഥേ വത്തമാനേതി അത്ഥോ ഗയ്ഹേയ്യ, ഏവം സതി 'കല്യാണിപ്പധാനാ'തി ഏത്ഥാപി പുമ്ഭാവോ പസജ്ജേയ്യ... പധാനസദ്ദസ്സ കല്യാണിയം വത്തമാനത്താതി ആഹ- 'ഇത്ഥിയന്തി ഇത്ഥിലിങ്ഗേ'തി. അഥ ഇത്ഥിയന്തി ഏത്തകേ വുത്തേ കഥം തഗ്ഗഹണം സിയാതി ആഹ-'വിസേസനേ'ച്ചാദി, ഏകത്ഥേതി വുത്തേപി ഇത്ഥിയം വത്തമാനേതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി ഇത്ഥിയന്തി വചനമനത്ഥം സിയാതി സമത്ഥമഞ്ഞഥാനുപപത്തിയന്തി ഇത്ഥിയന്തി വിസേസനമിത്ഥിലിങ്ഗസ്സേവ ഗഹണേതി ആഹ- 'വിസേസനേ'ച്ചാദി, ഇത്ഥിയന്തി ഇത്ഥിലിങ്ഗസ്സേവ ഗഹണന്തി സമ്ബന്ധോ. ബ്യവച്ഛേജ്ജാഭാവാ വിസേസനമനത്ഥകം സിയാതി ഏകത്ഥേഇച്ചനേനേവ ഇത്ഥിയം വുത്തിയാ (ഗമ്മ) ഭാവതോതി ഭാവോ. പുമേ പുല്ലിങ്ഗേ വത്തമാനോ സദ്ദോ പുമാസദ്ദോ, സകലോതി പദേസസകലോ ഹി ഗയ്ഹതി... കസ്സചി സുത്തത്ഥസ്സ പുഥഭൂതത്താ, തേനേവചാഹ- 'ഇത്ഥിയന്തു ന വത്തത്തേ'തി.

ന്ന൯. സബ്ബാ

വത്തനം ഏകസ്മിം അത്ഥേ അധിത്ഥിച്ചാദോ ഇത്ഥിവിസിട്ഠേ സത്തമിയത്ഥാദോ, വാസിട്ഠോച്ചാദോ വസിട്ഠാദിവിസിട്ഠേ അപച്ചാദോ, പുത്തീയതിച്ചാദോ പുത്താദിവിസിട്ഠേ ഇച്ഛാദ്യത്ഥേ പവത്തി, തേനാഹ-'ഏകത്ഥീഭാവോ'തി. സാമഞ്ഞ ഗഹണത്ഥന്തി ഇമിനാ മത്തസദ്ദസ്സ കസിണത്ഥേ പവത്തിമാഹ.

൭൦. ജായാ

ഏവന്തി ഇമിനാ ഇതരീതരയോഗേ ചത്ഥസമാസം വിഭാവേതി. ജാനിജായാ, സദ്ദന്തരേനാതി ജാനിസദ്ദേന തഥാസദ്ദോപദിട്ഠേന ദം ജം സദ്ദന്തരേന ച, കേസഞ്ചിതി ഖരീഗതന്തിആദീസു 'ഖരീ'തിആദീനം കേസഞ്ചി, ഖരീതി ഖരത്ഥേ വത്തമാനോ-യം സദ്ദോ നിയതവിസയോ... ഗതസദ്ദം വിനാ അഞ്ഞത്ഥ അദിട്ഠത്താ, നായമ്പയോഗോതി തുദമ്പതിപ്പയോഗം നിവത്തേത്വാ ഹേതുമാഹ- 'ആഗമേ'ച്ചാദി, അഞ്ഞേഹി ചാതി ഇമിനാ രൂപസിദ്ധിം ഗണ്ഹാതി.

൭൧. അന

നനു സുത്തേ'സരേ'തി ഏത്തകം വുത്തം'സരാദോ'തി കഥം ലദ്ധന്തി ആഹ-'സരേ'തിആദി, വണ്ണേ യന്തന്തദാദോതി സിട്ഠവചനം, വണ്ണേ പരഭൂതേ യം കാരിയം വിധീയതേ തം സോ വണ്ണോ ആദി യസ്സ തം തദാദി, തസ്മിം തദാദോ ഉത്തരപദേ സമ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ, ഖാധാതുതോ ക്തപ്പച്ചയേ വിഹിതേ രസ്സേനാകാരേനേവായമ്പയോഗോ, ന വിസും അകാരേനാതി ദസ്സേതും ന

ആക്ഖാതം അനക്ഖാത ''ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ''തി ഉത്തരപദാദി സരസ്സ രസ്സത്ത'ന്തി വുത്തം.

൭൬. നഖാ

സഞ്ഞാസദ്ദേസുചാതിആദിനാ അവയവത്ഥനിരപേക്ഖാനമ്പി യഥാകഥഞ്ചി നിപ്ഫത്തിം ദസ്സേന്തോ സബ്ബേസമേവ സദ്ദാനം നിപ്ഫന്നവാചിതഞ്ചാത്തനോ ദീപേതി, യഥാകഥഞ്ചി നിപ്ഫത്തി, രുള്ഹിയാ അത്ഥനിച്ഛയോ, തേന സഞ്ഞേച്ചാദോ-ധിപ്പായം വിവരതി 'യംകിഞ്ചി'ത്യാദിനാ, ഇത്ഥി ച പുമാ ച ഇത്ഥിപുമം, ന ഇത്ഥി പുമന്തി സമാസേ നിപാതനേനിമിനാ നപുംസകാദേസോ [നപുംസകനിദ്ദേസോ (പോത്ഥകേ)] തി ദസ്സേതി 'ന ഇത്ഥി'ച്ചാദിനാ. ഖീ-ഖയേ, ഖര-വിനാസേ ചാതി ഹി ഏതേഹി 'ന ഖീയതി ന ഖരതി'തി അത്ഥേ ''ഭാവകാരകേസ്വ ഘണ ഘകാ''തി (൫-൪൪) അപ്പച്ചയേ' ന ഖയ ന ഖര'ഇതി ഠിതേ ഖത്താദേസോതി ആഹ- ന ഖീയതി'ച്ചാദി.

൭൭. നഗോ

ഏവന്തി ഇമിനാ ഗച്ഛതീതി വാക്യേ ക്വിപ്പച്ചയാദിം ദസ്സേതി, വിസേസോ പനേത്ഥ നഞ്സ്സ(ടോ) വസലോ ചണ്ഡാലോ, സീതേന കരണഭൂതേന.

൭൮. സഹ

തത്ഥ തസ്മിം പരഭൂതേ, യസ്സ ച ധത്തന്തി സമ്ബന്ധോ.

൭൯. അപ

അപ്പച്ചക്ഖം പച്ചക്ഖഞാണേനാനുപലബ്ഭനീയം തമ്പനാത്ഥതോ-നുമേയ്യമേവ. തസ്മിം ഗമ്മമാനേ യമാദേസോതി കേനചി ലിങ്ഗേനാധിഗതേനാനുമാനഞാണേനാനുമേയ്യുത്തമഗ്യാദിനോതി ദസ്സേതുമാഹ- 'കപോതേ'ച്ചാദി. കപോതാദിഭാവേതി കത്ഥചി ഘരാദോ കപോതവാതമണ്ഡലികാദീനം ദസ്സനവസേന സബ്ഭാവേ സതി. അഗ്യാദിദസ്സനതോതി അഗ്ഗിപിസാചാദിദസ്സനതോ, അഞ്ഞത്രാപീതി ഘരാദിതോ അഞ്ഞത്ര, കപോതവാതമണ്ഡലികാദിനോ ലിങ്ഗസ്സ, അഗ്യാദിയോഗന്തി അഗ്ഗിആദീഹി അനുമേയ്യേഹി സമ്ബന്ധം. മന്ത്വാതി അനുമാനഞാണേന ജാനിത്വാപയോഗോതി സാഗ്ഗിസപിസാചാതി പയോഗോ.

൮൦. അകാ

സകത്ഥേ വത്തമാനസ്സ സഹസദ്ദസ്സാതി വത്തബ്ബേ വത്തമാനോ തപ്പധാനോയേവാതി ആഹ- 'സകത്ഥപ്പധാനസ്സ സഹസദ്ദസ്സാ'തി, വുത്തി ഭവതീതി സമ്ബന്ധോ, യുഗപദി ധുരാ സധുരം. അപരണ്ഹേന സഹിതം സഹാ പരണ്ഹം.

൮൧. ഗന്ഥ

''അട്ഠാദസ നിമേസാ തു, കട്ഠാ തിംസന്തു താകലാ''തി വചനതോ ആഹ- 'കലാ കാലവിസേസോ'തി. കലാദിസങ്ഖാതഗന്ഥസ്സാന്തേ സഹസദ്ദോ

വത്തതീതിസമാസവാക്യം നിദ്ദിസതി 'കലന്ത'മിച്ചാദി. ഗന്ഥന്തേച്ചാദിനാ ആസങ്കതോയമധിപ്പായോ "കാലത്ഥപരിച്ചാഗേന ഗന്ഥന്തേ വത്തമാനത്താ അകാലത്ഥോ"തി. ഗന്ഥവുത്തിപി കലാദി കാലസദ്ദത്ഥം നാതിക്കമതീതി അധിപ്പായേനാഹ- 'ഗന്ഥവുത്തിപി'ച്ചാദി. അധികോ മാസകോ അസ്സാതി സമാസകോ, വികപ്പേന സിദ്ധേതി "സഹസ്സ സോ-ഞ്ഞത്ഥേ"തി (൩-൭൮).

൭൩. സമാ

സമാനോ പതി യസ്സാ സപത്തിനീ സപത്തീ ഇതി നിപ്ഫന്നാനമേകദേസോ 'പത്തിനീ പത്തീ'തി ദസ്സിതോതി വത്തുമാഹ- 'യക്ഖാദി ത്വിനി'ച്ചാദി. വയസദ്ദസ്സ "സരവയായവാസചേതാ ജലാസയാക്ഖയലോഹപടമനേസ്വൂ"തി ഗണപാഠതോ അക്ഖയേ വത്തമാനസ്സോ മനാദിത്താ ഓകാരന്തത്തന്തി ദസ്സേതുമാഹ- 'വയോ'തിആദി. യപ്പച്ചയന്തോതി ഇമിനാ നിപാതനേന തകയപ്പച്ചയന്തോ.

൭൪. ഉദ

"അഞ്ഞസ്മി"ന്തി (൪-൧൨൧) ഇയപ്പച്ചയവിധായകം സുത്തം.

൭൭. തുമ്ഹാ

തുമ്ഹേ വിയ ദിസ്സന്തീതി തുമ്ഹാദീ അമ്ഹാദീച്ചാദിം "സബ്ബാദീനമാ"തി (൩-൭൯) ആ.

൮൦. വിധാ

ഗബ്ഭേനാതി ഇമിനാ കുച്ഛിഗതേന ഗബ്ഭേന സഹ ദ്വിഹദയത്തമസ്സാതി ദസ്സേതി, പുബ്ബപദേതി ദുസദ്ദേ.

൮൨. ദിഗു

ഗുണാ പടലാ [ദ്വേ പദാനി അസ്സ ഇതി ഭവിതബ്ബം] ദ്വേ പാദാ ഏ്വസം ദ്വേ സതാനി അസ്സ, ദ്വേ സഹസ്സാനി അസ്സ, ദ്വിന്നം സതാനം ദ്വിന്നം സഹസ്സാനം വാ സമാഹാരോതി വിഗ്ഗഹോ.

൮൩. തീസ്വ

ദ്വത്തിപത്താതി പഠമന്താ'പൂര-പൂരണേ'ഇച്ചസ്മാ കരണത്ഥേ "ഭാവ കാരകേസ്വ ഘണ ഘകാ"തി (൭-൪൪) അപ്പച്ചയേ സ്യാദിസമാസോതി ദസ്സേതു മാഹ- 'ദ്വത്തിപത്ത'ഇച്ചാദി.

൮൪. ആസം

ദ്വേ ച തിംസാ ച, ദ്വീഹി വാ അധികാ തിംസാതി വിഗ്ഗഹോ.

൮൭. ചത്താ

സമ്പത്തവിഭാസായന്തി അയംയോഗോ (സമ്പത്തവിഭാസാതി) ദസ്സേതി, സമ്പത്തേ വിഭാസാ വികപ്പോതി അത്ഥോ, തയോ ച ചത്താലീസാ ച, തീഹി വാ അധികാ ചത്താലീസാച്ചാദിനാ വിഗ്ഗഹോ, തിസ്സോ ചത്താലീസാ അസ്സ തിചത്താലീസം ഗണോ.

൯൩. ദ്വിസ്സാ

സമ്പത്തവിഭാസത്താതി "ആസങ്ഖ്യായേ"ച്ചാദിനാ (൩-൯൪) ആകാരേ സമ്പത്തേ വിഭാസത്താ.

ഇതി മോഗ്ഗല്ലാനപഞ്ചികാടീകായം സാരത്ഥവിലാസിനിയം

തതിയകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥകണ്ഡ

ഫ. ണോ വാപച്ചേ

നനു ച 'ണോ വാപച്ചേ'തി വചനതോ കഥം പകതിവിസയാവഗമോ സിയാ. യഥാകഥഞ്ചി പകതിവിസയാവഗമേപി സാമഞ്ഞവചനതോ പന ധമ്മേനാപച്ചന്ത്യാദോ യതോ കുതോചി ധമ്മേനിച്ചാദിതോപി സിയാ ണാദിപച്ചയോത്യാസങ്കിയാഹ 'അപച്ചവതാ'ച്ചാദി. അപച്ചസ്സാതി അപച്ചത്ഥസ്സ, അപച്ചവതാതി "ണോ വാപച്ചേ"തി വസിട്ഠാദ്യത്ഥസ്സേവ പരിഗ്ഗഹണായ സാമഞ്ഞവചനതോ യോ അപച്ചവാ തതോ, അത്ഥതോ പന അസമ്ഭവാ ദബ്ബാചകസദ്ദാവ സാമത്ഥിയേന ഛട്ഠിയന്താ സബ്ബലിങ്ഗവചനാ ജായതേതി വിഞ്ഞാതബ്ബം. ധമ്മസ്മാപച്ചംത്യാദീസു ണാദിപ്പച്ചയോ (ന ജായതേ) തി സമ്ബന്ധോ.

ധമ്മേനാതി ധമ്മേന കരണഭൂതേന. ധമ്മായാതി ധമ്മത്ഥം, ധമ്മസ്മാതി ധമ്മഹേതുനാ, തതോ അസമ്ഭവേ കാരണമാഹ 'സാപേക്ഖത്താ'തി. സാപേക്ഖത്തമേവ സമത്ഥേതി 'അപച്ചവാഹി'ച്ചാദിനാ, ധമ്മേനാപച്ചം കസ്സാതി പുച്ഛിതാ ദേവദത്തസ്സാതി അപേക്ഖിയമാനം വദതി. ദേവദത്തസ്സാതി അപച്ചവാ ദേവദത്താദി അപേക്ഖീയതേതി സമ്ബന്ധോ, ഹിസദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി. ന ഹേത്ഥ ണാദിവുത്തി അഞ്ഞത്ഥ [നഹേതകാമന്തത്ഥ (പോത്ഥകേ)] സാപേക്ഖത്താ കമ്ബലോ വസിട്ഠസ്സാപച്ചം ദേവദത്തസ്സാതി എത്ഥ പന വസിട്ഠോ-പച്ചവാതി തതോ ഛട്ഠിയന്താ ഹോതിച്ചാസങ്കിയാഹ- 'ന ചേ'ച്ചാദി. ന ച ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ.

കാരണമാഹ- 'അസമ്ബന്ധാ'തി. ന ഹേത്ഥ സമ്ബന്ധോ വസിട്ഠസ്സ കമ്ബലാപേക്ഖത്തേന അപച്ചസ്സ ച ദേവദത്താപേക്ഖത്തേനാത്ഥന്തരാപേക്ഖായ വസിട്ഠസ്സാപച്ചേന സമ്ബന്ധാഭാവായേവ വസിട്ഠസ്സ അപച്ചം വാസിട്ഠോതി ണാദിവുത്തിയാ ഭാവേ സാമത്ഥിയം നത്ഥി, സമത്ഥഞ്ഹി വസിട്ഠം രാജപുരിസാദി സമാസവുത്തിയമേകത്ഥത്തമിവ വാസിട്ഠാദിണാദിവുത്തിയം ണാദിപ്പച്ചയമുപജനയതി, നാസമത്ഥം, തതോ സബ്ബമേവേതമ്മനസി നിധായ വുത്തം- 'അസമ്ബന്ധാ'തി.

യദി പനേത്ഥ ണാദിപ്പച്ചയോ സബ്ബഥാ സമ്ബന്ധമപേക്ഖതേ, തദാ വിസേസതോ യസ്സാപച്ചേന സമ്ബന്ധോ തതോവ ജനകതോ സോ സിയാതി ദസ്സേതുമാഹ- 'യജ്ജേവ'മിച്ചാദി.

യോ ജനകോതി യോയോ യസ്സ യസ്സ അപച്ചസ്സ ജനകോ. തതോയേവാതി തസ്മാതസ്മാ ജനകതോയേവ. സിയാതി തസ്മിം തസ്മിം അപച്ചത്ഥേ ണാദിപ്പച്ചയോ സിയാ. തത്ഥ ഹേതുമാഹ- 'തസ്സേവാപച്ചേന യോഗാ'തി. യോഗാതി അപച്ചസമ്ബന്ധതോ, ന മൂലപ്പകതിതോതി പരമപ്പകതിതോ ന ഹോതീതി വുത്തം ഹോതി. ഹേതുമാഹ- 'അയോഗാ,തി, വചനാഭാവമ്പേത്ഥ ദസ്സേതും ചേ'ത്യാദി വുത്തം.

വചനന്തി സുത്തം, സമ്ബന്ധാഭാവാ (താദിസവചനാഭാവാ) ച മൂലപ്പകതിതോ ണാദിപ്പച്ചയസ്സാഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി മൂലപ്പകതിതോവാസ്സാഭിമതഭാവം ദസ്സേതും 'മൂലപ്പകതിതോ'ച്ചാദി വുത്തം.

കഥമ്പനിദം വിഞ്ഞായതിച്ചാദിനാ ജനകസ്സേവാബ്യാഹിതസ്സാപച്ചേന മുഖ്യ സമ്ബന്ധമാനീയ ഇദമയുത്തന്ത്യാദിനാ ബ്യവഹിതജനിതസ്സാപ്യപച്ചയസ്സ പരമപ്പകതിയാഭിസമ്ബന്ധസബ്ഭാവം വത്വാ തം സാധയിതുമാരഭതേ 'കഥ'മിച്ചാദി, ഏവം ഹിച്ചാദി കഥംപനിദമിച്ചാദിനാ യഥാവുത്തസ്സ സമത്ഥ നവാക്യം, ഹിയസ്മാ തം ദിസ്വാ തഥാ പുച്ഛിതോ ദേവദത്തസ്സവാതിആദിനാ ഉപ്പാദേതാരമേവ നിദ്ദിസതി, നാത്താനം പിതാമഹോ, തസ്മാ ഉപ്പാദേതായേവാപച്ചേന സമ്ബജ്ഝതി ന പിതാമഹോതി യോജേത്വാ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. ഇദം യഥാവുത്തമുപ്പാദേതുനിദ്ദിസനം, തേന അപച്ചേന സദ്ധിം ഉപ്പാദേതുയേവ ജനകസ്സേവ യോഗോ സമ്ബന്ധോ പടിപാദേതും ന സക്കാതി സമ്ബന്ധോ.

തന്തിതം [തത്ഥ-ഇതി (പഞ്ചികായം)] പുച്ഛാനിമിത്തം, തേനാതി അപച്ചേന. അപതനന്തി നരകേ അപതനം ഭവതി, സോതി യോസോ യസ്സാത്യനിയമനിദ്ദിട്ഠോ സോ ഞാതും ന ഇച്ഛിതോതി സമ്ബന്ധോ. ഇമിനാ ഇദം ദീപേതി- "നപതത്യനേന നരകേത്യപച്ചന്തി വുച്ചതി അപച്ചേനാനേന യസ്സകസ്സചി അവിസേസേനാപതനമ്ഭവതി നരകേ സോസോ തായ പുച്ഛായ ഞാതും ന ഇച്ഛിതോ"തി. സോ വാതി കസ്സായം പുത്തോതി പുച്ഛായാനുരോധനേ സോ ഉപ്പാദേതായേവ ഞാതുമിച്ഛിതോതി സമ്ബന്ധോ. തുസദ്ദോ ചേത്ഥാപച്ചേന നരകാപാതസബ്ബ ജനജാനനിച്ഛാവിസേസജോതകോ, യദി സിയാതി സമ്ബന്ധോ, അത്താനമ്പി നിദ്ദിസേയ്യ ന കേവലമുപ്പാദേതാരം, അത്ഥിച്ചാദി പിതാമഹസ്സ അത്തനോപി നിദ്ദേസേ കാരണവചനം, തം അപച്ചം നിമിത്തം കാരണം, യസ്സ തം തംനിമിത്തം തസ്മാ [കത്വാ (പോത്ഥകേ)] ഏവം ദിട്ഠികോ ഹിച്ചാദിനാ യഥാവുത്തം സമത്ഥേതി.

ബ്യവഹിതജനിതേനാപീതി ബ്യവഹിതേന കത്തുനാ ജനിതേനാപി, കരണേ ചായം തതിയാ, ഹേതുമ്ഹി വാ. കസ്മാ ഏവം ദിട്ഠികോതി ആഹ 'യം നിമിത്തം ഹി'ച്ചാദി. ഹിസദ്ദോ യസ്മാദത്ഥേ. യസ്സാതി പുബ്ബജസ്സ, തേന അപച്ചേന അപതനം തദപതനം തതോ, ഇദം വുത്തം ഹോതി "തേന ബ്യവഹിതജനിതേനാപി പുമുനാ പുബ്ബജോപി നരകം ന പതതി സോ പുബ്ബജസ്സാപ്യ പച്ചം ഭവതി യഥാവുത്തേന നിബ്ബചനേനാ"തി. തസ്മാച്ചസ്സ പുബ്ബേ വുത്തയസ്മാത്യനേനാഭിസമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. ഉപപത്യന്തരമാഹ-'ഉപചാരതോവേ'ച്ചാദി. പുബ്ബ പുബ്ബഭാവേ സതീതി പുബ്ബസ്സ പുബ്ബസ്സ വിജ്ജമാനത്തേ സതി. ബ്യവഹിതേന ജനിതേ അപച്ചേപി നിമിത്തം അപായാപതകാരണഭാവോ അത്ഥിയേ വാതി സമ്ബന്ധോ. കേസന്തി ആഹ-'പുബ്ബേസന്തി പുബ്ബജാനന്തി അത്ഥോ, കേ നാതി ആഹ- 'പാരമ്പരിയേനാ'തി. അഭേദോപചാരേനാതി പുബ്ബപുബ്ബഭാവേ സതിച്ചാദിനാ വുത്തനയേന ജനകസ്സ വിയ പാരമ്പരിയേനപുബ്ബേസമ്പിനിമിത്തതാ വത്വാ ജനകസദിസത്താ ജനകാവ നാമ തേ സിയുന്തി ഏവമഭേദേന ഉപചരണതോ ചിന്തനതോതി അത്ഥോ. ഉഭയഥാതി ഞായേന ഉപചാരേനചാതി ഉഭയേന പകാരേന, ഏവമുഭയഥാപി മൂലപ്പകതിയാ പച്ചേനാഭിസമ്ബന്ധാ കഥമനന്തര [മനന്തരാദി (പോത്ഥകേ) (തത്ഥ) പോത്ഥകേ]

ജനിതേനാപച്ചേനാദിപുരിസസമ്ബന്ധോയേന തതോ ണാദിപ്പച്ചയോ സിയാതി നാസങ്ക്നീയം.

തതോ ചാതി മൂലപ്പകതിതോ ച, അപച്ചസാമഞ്ഞവചനിച്ഛായന്തി ഇത്ഥി പുന്നപുംസകത്തവിസേസോപഗ്ഗാഹി അപച്ചസാമഞ്ഞസ്സ വചനിച്ഛായം.

ഏവമ്മൂലകതിതോ- പച്ചസാമഞ്ഞേന ണാദിപ്പച്ചയം വവത്ഥപേത്വാ ഇദാനി അപച്ചാദിതോപി ഹോതേവ ണാദി സാമഞ്ഞവിധാനാ. സോ ച ബഹുലാധികാരതോ ഗുരുജനായത്തത്താ തന്നിയോഗാചരണേന പസത്ഥേ യേവാപച്ചേ ബ്യവഹിതജനിതേപി ഇത്ഥിവജ്ജിതേ സിയാതി ദസ്സേതുമാഹ ‘നത്താദീഹി’ച്ചാദി. സതിയേവ ഗുരുജനേ സപ്പധാനഭാവേന കുച്ഛിതേ-പച്ചേതു നത്താദീവുത്തീഹി വസിട്ഠാദീഹി ണാദിപ്പച്ചയോ ഹോതി വാസിട്ഠോതിആദി, ഇത്ഥിയഞ്ച ന ഹോതി വാസിട്ഠീതിആദി.

അത്ഥതോതി സാമത്ഥിയതോ. അപച്ചേ വിധീയമാനോ പച്ചയോ അപച്ചവതാ ജായമാനോ തസ്സാപച്ചന്തി അത്ഥേ ജായതി. സോചായ മത്ഥവിസേസോ ഛ(ട്ഠിയന്ത) താഭാവേ കഥം സിയാതി ഇദമേത്ഥ സാമത്ഥിയം. അനന്തരേ വാപച്ചേ പുത്തേ-ഭിധേയ്യേ നത്താദോ വാപച്ചേ-ഭിധേയ്യാതി സസമ്ബന്ധോ. കുതോചി അപച്ചവതാ നത്താദോ ഏവ. ഇദഞ്ച സബ്ബമ്ബഹുലവചനേവ സമ്പജ്ജതീതി ആഹ- ‘ബഹുലാധികാരാ’തി. അപച്ചേതി ഏകവചനേന നിദ്ദേസേ പുമുനാ നപുംസകേന കരിയതി, തേനേ കസ്മിം യേവാപച്ചേ സിയാ, ന ബഹൂസു വസിട്ഠസ്സാപച്ചാനി വാസിട്ഠാനി, ന ചിത്ഥി വാസിട്ഠാനി, ന ചിത്ഥിയം വാസിട്ഠീത്യാസങ്കിയാഹ-‘ഇദഞ്ചേ’ച്ചാദി. ഇദഞ്ച അപച്ചവചനഞ്ച. ഇമിനാ ചേത്ഥ തഥാ നിസ്സയകരണം ദസ്സേതി. തസ്സ വചനിച്ഛാഭാവതോതി തസ്സ ലിങ്ഗവചനസ്സ സുത്തേ വത്തുമിച്ഛായാഭാവതോതി അത്ഥോ.

കിം പന കാരണം സുത്തേ ലിങ്ഗവചനാവചനിച്ഛായം തസ്സാപ്പധാനത്താ യേനകേനചി ലിങ്ഗാദിനാ നിദ്ദേസോ-വസ്സം കത്തബ്ബോതി നാനന്തരിയകത്താ തസ്സേഹോപാദാനം, യഥാധഞ്ഞത്ഥിനോപലാലാദിനോപ്യപ്പധാനസ്സോപാദാനന്തി. തതോയേവാഹ-‘ഉപലക്ഖീയസ്സേത്ഥ പധാനത്താ’ച്ചാദി. ഇത്ഥിപുമത്തയുത്തജഞ്ഞവിസേസോ ഉപലക്ഖീയോ, അപച്ചേതീദമുപലക്ഖണം, സയന്തി യഥാവുത്തമുപലക്ഖണം സയം. കാരിയപ്പടിപത്തിയാതി പുമേ നപുംസകേപച്ചേ-ഭിധേയ്യേ വിധി ഹോതിച്ചേവം കാരിയപ്പടിപത്തിയാ വത്തും ന ഇട്ഠം.

വചനന്തരേപി അഞ്ഞസ്മിം വചനേ. ആണീതി ണിപ്പച്ചയസുത്തം വദതി. അഗോത്താദിതോതി യോഗോത്തസ്സാദിഭൂതോ ന ഹോതി, തതോ, തേനേവ ‘‘ആണീ’’തി സുത്തേ (ർ-ഃ) വക്ഖതി-‘അകാരന്തമത്തതോവായംണിന ഗോത്താദിഭൂതതോ’തി. വാക്യസമാസാപീതി യഥാസങ്ഖ്യേനാഹ. തസ്മിം അത്ഥേതി തസ്മിം വാക്യോപദസ്സിതേ അത്ഥേ, തന്തി വാക്യം. സമാസവുത്തിഞ്ച നിവത്തേയ്യുന്തി സമ്ബന്ധോ.

സതിപനാതി വാകാരേ സതി തു അനിച്ചത്താ ണപ്പച്ചയസ്സ. സോപീതി സമാസോപി, സമാസോതിആദിനാ പക്ഖന്തരമാഹ. തേന വാക്യസിജ്ഝനേന. പക്ഖേ വാക്യസമാസാപി സിയുന്തി പക്ഖേ സമാസവുത്തിയാ ഏവ

ബാധിതത്താ പക്ഖന്തരേ ണാദിവുത്തി ന ബാധീയതീതി വാക്യവുത്തിയോപി സിയുന്തി അത്ഥോ.

൮. വച്ഛാ

വച്ഛകച്ചാദിനാ കച്ചാദിഗണം ദസ്സേത്വാ തസ്സ വിഭാഗേന നിപ്ഫത്തിം ദസ്സേതും 'വച്ഛാദീഹീ'തിആദിമാഹ. ''കണ്ഹോ ബ്രാഹ്മണേ''തി ഗണസുത്തം. തത്ഥ കണ്ഹസദ്ദോ ബ്രാഹ്മണേ വത്തമാനോ ണാനണായ നപ്പച്ചയേ ഉപ്പാദയതീതി അത്ഥോ. എവമാദീഹിച്ചാദിനാ ആകതിഗണത്തമസ്സ ദസ്സേതി. ''കതാണിയോവേ''തി ഗണസുത്തം, ദിച്ചാദീസൂതി യതോണ്യോ ദിസ്സതി ''ണ്യ ദിച്ചാദീഹീ''തി (൪-൪), തേ ദിച്ചാദയോ, തേസു പാഠാതി തംസുത്തപ്പദേസേ ''കതാ ണിയോവേ''തി പാഠാഭാവേപി ദിച്ചാ ദീനമാകതിഗണത്താ പഠിതമേവ നാമ തന്തി വുത്തം.

ണ്യേതി ണ്യപ്പച്ചയേ കതേ. ഗോത്താദിസദ്ദാതി ഗോത്തേ വംസേ ആദിഭൂതാ സദ്ദാ. വംസോതി അന്വയോ. സോയേവ ഗാവം സജാതി സാധാരണം വിജാതിവിനിവത്തനം സകടാദിവചനം തായതീതി ഗോത്തന്തി വുത്തം, തേനാഹ-'ഗോത്തം വംസോ'തി. തസ്സാതി ഗോത്തസ്സ, തസ്സാദയോ ഗോത്താദയോതി സേസോ. കേതേ ഗോത്താദയോച്ചാഹ- 'സഞ്ഞാകാരിനോ'ച്ചാദി. വച്ഛാദയോ നത്താദിനോ അപച്ചസ്സ അപച്ചം തദപച്ചാദി ചാതി ദസ്സേതുമാഹ-'നത്താദിനോ'ച്ചാദി.

൯. കത്തി

ഘപസഞ്ഞന്താവേത്ഥ ഭീയ്യോ കത്തികാദയോതി ഗയ്ഹന്തി. യദി പനേത്ഥ അഞ്ഞേപി ഗയ്ഹന്തി, അത്ഥി പണ്ഹിആദയോ കേചിയേവ കത്തികാദീസു അന്തോഗധാ ഹോന്തീതി വത്തുമാഹ- 'ഏത്ഥാ'തിആദി. വിനതാ സുപണ്ണമാതാ, തേഹീതി വിധവാദീഹി. വിധവാദിഗണം ദസ്സേതി 'ബന്ധക'ച്ചാദി. വിഗതോ ധവോ പതി അസ്സാതി വിധവാ, ബന്ധകീ അഭിസാരിണീ.

൧൦. ണ്യദി

യസ്സ ച ചവഗ്ഗോതി സമ്ബന്ധോ, കേവലം ഗഗ്ഗ്യോതി ഏത്തകമേവാ ദസ്സേത്വാ പരസത്ഥാഗതഗഗ്ഗാദിഗണേകദേസഭൂതകുണ്ഡനീസദ്ദതോപി കോണ്ഡഞ്ഞോതി മുദാഹരന്തോ സോ ഗഗ്ഗാദിഗണോപ്യത്രാഭ്യുപഗതോതി വിഞ്ഞാപേതി. തസ്മാ തസ്മിം ഗഗ്ഗാദികേപി പരസത്ഥപഠിതേ യോയോ പയോഗോ ആഗമേ ദിസ്സതി വച്ഛോ അഗ്ഗിവേസ്സോച്ചാദി. സോപീഹ വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേതുമാഹ-'ഗഗ്ഗാദി'ച്ചാദി. ഗഗ്ഗാദീതി ഗഗ്ഗാദി അയം. ഗോത്തസ്സ ഗഗ്ഗവംസസ്സ ആദിഭൂതേന ഗഗ്ഗേന ഉപലക്ഖിതോ ഗണോ ഗോത്താദിഗണോ, തേന ഗഗ്ഗോ നാമ കോചി, തസ്സത്വപച്ചം ഗഗ്ഗീതി ഭവതി. പപുത്താദോവാതി അവധാരണം ഗഗ്ഗസ്സാപച്ചം ഗഗ്ഗിച്ചേവ യഥാസിയാതി.

൧൧. ആണി

പകതസ്സാതി ''മാഗധം സദ്ദലക്ഖണ''ന്തി വാ ''നാമസ്മാ''തി വാ പകതസ്സ. ആതി നാമവിസേസനേസതി ''വിധിബ്ബിസേസനന്തസ്സാ''തി തദന്ത വിധിനാ

അകാരന്തോ ഗയ്ഹതീതി ആഹ-'വിസേസനേന ചാ'തിആദി. അനന്തരമപച്ചന്തി സമ്ബന്ധോ.

൹. രാജ

പച്ചയന്തേനാതി രാജഞ്ഞോതി പച്ചയന്തേന. രാജഞ്ഞോതീമസ്സത്ഥോ ഖത്തിയജാതീതി, രാജഞ്ഞജാതീതി അത്ഥോ. രഞ്ഞോ അപച്ചം രാജാപച്ചം.

൹. മനു

സമുദായേനാതി പച്ചയന്തസമുദായേന, ജാതിയന്തി മനുസ്സജാതിയം. ജാതിസദ്ദാഏത്തേതി ഇദം മനുസ്സോ മാനുസോതി ഏത്ഥ അപച്ചത്ഥാഭാവേ ഹേതുവചനം. അപച്ചത്ഥോ ഏത്ഥ നത്ഥേവാതി ച ഇദം വിസും മനുസ്സമാനുസ സങ്ഖാതസ്സ പച്ചത്ഥസ്സാഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. ണോവാതി മനുനോ അപച്ചന്തി അത്ഥേ"ണോ വാപച്ചേ"തി (൪-൧) ണപ്പച്ചയോവ. ന ജാതീതി ബ്യതിരേകമാഹ.

൹. ജന

രാജസമ്ബന്ധേതി രഞ്ഞേതി വുത്തരാജസമ്ബന്ധേ. പഞ്ചാലാനം ഖത്തിയാനം അപച്ചം, പഞ്ചാലാനം ജനപദാനം രാജാതി വാ ഏവമേത്ഥ വി(ഭാഗോ) വേദിതബ്ബോ ഓക്കാകാനം അപച്ചം രാജാ വാ ഓക്കാകോ.

൧൧. ണരാ

സാമഞ്ഞേന രത്തസദ്ദസ്സാത്ഥമാഹ- 'കുങ്കുമാദിനാ'തി. അഞ്ഞഥാ 'രാഗോ കുസുമ്ഭാദീ'തി വുത്തത്താ കുസുമ്ഭാദിനാതി (വുത്തം) സിയാ, രഞ്ജി അയ മത്ഥി അഭിസങ്ഗേ'ഭോജനേ രത്തോ'തി. അത്ഥി വണ്ണവിസേസേ 'രത്തോഗോ'തി, ലോഹിതോത്യത്ഥോ, അത്ഥി സുക്കസജ വണ്ണന്തരാപാദനേ'രത്തോ പടോ'തി. ഇഹ തു തതിയേ-ത്ഥേ വത്തമാനോ ഗയ്ഹതീതി വുത്തം- 'വണ്ണന്തരമാപാദിത'ന്തി. രാഗാതി.

അത്ഥഗ്ഗഹണന്തി അത്ഥപ്പധാനത്താ നിദ്ദേസസ്സ വുത്തം. തഞ്ചാചരിയാന മുപദേസതോ അവിച്ഛിന്നാ (ചരിയ) പാരമ്പരിയാവഗമ്യതേ, രാഗാതി കസാവ സങ്ഖാതഅത്ഥനിദ്ദേസോ. തേനാതി പടസ്സ രത്തഭാവേ രാഗസ്സ കരണനിദ്ദേസോ, രത്തന്തി പച്ചയത്ഥനിദ്ദേസോ, പച്ചയോ ചായം കസാ വത്ഥതോ ഭവത്യസമ്ഭവാ, തേന സുത്തേ രാഗാതി വുത്തേപി തബ്ബാചകാ കസാവസദ്ദാതി വിഞ്ഞായതി, രാഗാതി പന തേനാതി രാഗസ്സേവ നിദ്ദിട്ഠേപി തബ്ഭാവേനാ [തബ്ബാവകഭാവേനാ-തി ഭവിതബ്ബം] ത്ഥോ നിദ്ദിട്ഠോ, തബ്ബാചകാ ച ഹോന്തോ'തേന രത്ത'ന്തി അത്ഥേ ഹോതീതി കസാവേന രത്തന്തി വിഞ്ഞായതീതി രാഗവാചിനോ തതിയന്തത്തം സമ്പജ്ജതി, തേന 'ണ രാഗാ തേന രത്ത'ന്തി വുത്തേപി ലബ്ഭമാനത്ഥവസേന വുത്തം- 'രാഗവാചിതതിയന്തതോ'തി. സുത്തേ പന രാഗേന രത്തന്തേതസ്മിം അത്ഥേ രാഗാ രാഗവാചീസദ്ദാ തതിയന്താ ണപ്പച്ചയോ ഹോതീതി അത്ഥോ. അഭിധാനതോതി ഉപചാരവസേന കഥനതോ. വിനാപി തേനാതി തംപച്ചയം വിനാപി.

൧൨. നക്ഖ

തതിയന്തതോ വിജ്ഝത്ഥം തേനാതി അനുവത്തതേതി സമ്ബന്ധോ. സുത്തേ അയമത്ഥോ "ഇന്ദുയുത്തേന നക്ഖത്തേന ലക്ഖിതോ ചേ കാലോ, തദാ തേന ലക്ഖിതേ കാലേത്യസ്മിം അത്ഥേ തതിയന്തതോ നക്ഖത്താ ണോ ഹോതീ"തി. സുത്തവിവരണേ തു തഞ്ചേത്യാദികമധിപ്പായവസേന വുത്തം. തേനാത്യനുവുത്തിയാ തതിയന്തതോതി ലബ്ഭതി നക്ഖത്തേനാതി സുതത്താതി, കാലേതി പന അത്ഥനിദ്ദേസതോ ണപ്പച്ചയാധേയ്യസ്സ കാലോ ആധാരോതി വിഞ്ഞായതീതി 'ലക്ഖിതേ കാലേ'തി വുത്തം, വിസേസ്സഗതവിഭത്തിയാ വിചാരിതായ വിസേസന ഗതാ ച (വിചാരിതാ) നാമാതി ആഹ- 'നക്ഖത്തേനേ'തിച്ചാദി, ഇഹ കേചി ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതം കിരിയാസഭാവമിച്ഛന്തി അനിച്ചം, അപരേ തു ദബ്ബസഭാവം നിച്ചം. തസ്സോ ഭയസ്സപി കാലസ്സ ചന്ദയുത്തേന ഫുസ്സാദിനാ ലക്ഖിയഭാവാ ലക്ഖണേ തതിയാ യുത്തന്തി വത്തുമാഹ- 'കിരിയാ രൂപോ കാലോ'ച്ചാദി.

വിസേസാവസായോതി കാലസ്സ വിസേസാവധാരണത്ഥമേവ ഹി 'ഫുസ്സീ രത്തി'ച്ചാദി. ലോകേ പയുജ്ജതേ. ഗുരുനാതി എത്ഥ ഗുരു ജീവോ, ന നക്ഖത്തം, ചന്ദയുത്തതാ പനേത്ഥ അത്ഥി... ചന്ദയുത്തേന ഗുരുനാ രത്തിയാ ലക്ഖിതത്താ. കത്തികായ ലക്ഖിതോ മുഹുത്തോതി എത്ഥ ചന്ദം വിനാ കത്തികായ തു കേവലായ മുഹുത്തോ കാലോ ലക്ഖിതോ 'കത്തികാ മുഹുത്തോ'തി. ഫുസ്സേന ലക്ഖിതാ അത്ഥസിദ്ധീതി എത്ഥ ഫുസ്സേനിന്ദുയുത്തേന അത്ഥസിദ്ധി ലക്ഖിതാ ന കാലോ ഫുസ്സോതി. നക്ഖത്തയുത്തസ്സ കാലസ്സ രത്യാദിവിസേസാപരാമാസേന നക്ഖത്തവാചിതോ ഉപ്പന്നസ്സ പച്ചയസ്സ സുത്തന്തരേന ലോപം വിധായ പുന അഞ്ഞേന സുത്തേന യുത്താതി ദേസവിധാനേന സകലിങ്ഗസങ്ഖ്യായുത്തേഹി-ട്ഠമഭിധാനം പരേഹി, തദാഹ- 'അഹോ രത്തോ'ച്ചാദി.

രത്യാദിവിസേസാപരാമാസേനാതി ഫുസ്സീ രത്തി ഫുസ്സോ അഹോതി എവം രത്യാദിവിസേസസ്സ അപരാമാസേന അസമ്മസ്സേന അഗ്ഗഹണേന. സകലിങ്ഗസങ്ഖ്യായുത്തേനാതി ഫുസ്സകത്തികാദീനം യംയം ലിങ്ഗം യായാ സങ്ഖ്യാ, അത്തനിയേഹി തേഹി തേഹി ലിങ്ഗേഹി താഹിതാഹി ച സങ്ഖ്യാഹി യുത്തേന നക്ഖത്തസദ്ദേന. ന തദുപലക്ഖിതോ കാലോതി കത്തികാ സദ്ദോബഹുവചനന്തോ ബഹുതാരകത്താ കത്തികായ, തായകത്തികായ ലക്ഖിതോകാലോപരേഹിവിയ ന കഥിയതീതി അത്ഥോ. അഥ തദുപലക്ഖിതസ്സകാലസ്സേവകത്തികാസദ്ദേനാഭിധാനേ കോ ദോസോ യേ നേവമുച്ചതേച്ചാഹ- 'അജ്ജേതി'ച്ചാദി. ഇമിനാ ച പരമതേ ദോസോ ഉബ്ഭാവിതോ, തദത്ഥത്തേ സതീതി തദുപലക്ഖിതകാലത്ഥത്തേ സതി.

സത്തമീ സിയാതി നക്ഖത്തസദ്ദാ തദ്ധിതലോപന്താ ഫുസ്സേന പായസം ഭുഞ്ജേയ്യ, ഫുസ്സേ പായസം ഭുഞ്ജേയ്യാ'ത്യാദോ ആധേയ്യന്തരാപേക്ഖാ സിയാ സത്തമീ, യാ സുത്തന്തരേന വിധീയതി പാണിനീയേഹി, തതോ 'അജ്ജകത്തികാ'തേത്ഥാപ്യാധേയ്യന്തരാപേക്ഖാ സത്തമീ സിയാ ലോപന്തത്താ 'അജ്ജകത്തികാസൂ'തി, ന പഠമാ. പഠമായേവ പനായം പയോഗോ 'അജ്ജകത്തികാ,തി. അജ്ജേത്യധികരണപ്പധാനോ അഹോരത്തകാലവാചീ സദ്ദോ, കത്തികാസദ്ദോപി തദ്ധിതലോപേന തക്കാലാഭിധായകോ, തതോ യേവഉഭിന്നമ്പിസാമാനാധികരണ്യാ കത്തികായോപ്യധികരണം സമ്പജ്ജന്തേ, തഞ്ച ന വിനാധേയ്യേന ഹോതീത്യാധേയ്യന്തരാപേക്ഖായം തേസു സത്തമീയേവ സിയാ, ന പഠമാ (ഉപ) പജ്ജേയ്യാത്യധിപ്പായോ. അത്തനോദാനി ദസ്സനേ

സത്തമിയാ അപ്പസങ്ഗം പഠമായേവോപപത്തിം ദസ്സേതുമാഹ- 'ചന്ദേ പനൂപചാരേനേ'ച്ചാദി, നാധേയ്യന്തരാപേക്ഖാച്ചനേന സത്തമിയാ അപ്പസങ്ഗമാഹ. ഏവഞ്ചരഹി വചനമന്തരേന പരേസം വിയ സത്തമീവിധായകം കഥം കത്തികായ ജാതോച്ചാസങ്കിയ തമ്പടിപാദേതുമാഹ- 'കത്തികായ ജാതോ'ച്ചാദി. ബഹുവചനന്തത്തേപി കത്തികായ ജാതിയമേക വചനന്തം. പകാരന്തരമാഹ- 'ലോപോതി'ച്ചാദി. ലോപേനാതി കത്തികാഹി ഇന്ദുയുത്താഹി ലക്ഖിതോ കാലോതി വിഗ്ഗയ്ഹ കതണപ്പച്ചയസ്സ ലോപേന.

൫൩. സാസ്സ

സേതി പഠമന്താതി സാതി നിദ്ദിട്ഠംപഠമന്താ, യം പഠമന്തന്തി സാചേതി ദസ്സിതം പഠമന്തമാഹ. പഠമന്തസ്സ ദേവതാപുണ്ണമാസിത്തഭാവതോ തദത്ഥമഭേദേനാഹ- 'സാ'തി. കാ സാ ദേവതാച്ചാഹ- 'ലോകപ്പസിദ്ധായേവ ദേവതാ'തി. യാഗസമ്പദാനമ്പി ലോകേ ദേവതാതി പസിദ്ധന്തി യാഗസ്സ യജിതബ്ബസ്സ പുരോഡാസാദിനോ സമ്പദാനമ്പി പടിഗ്ഗാഹകോ പിന്ദാദി ലോകേ ദേയ്യസ്സ പുരോഡാസാദിനോ ദേവതാ സാമീതി പസിദ്ധന്ത്യത്ഥോ, ഇന്ദോ ദേവതാ അസ്സ ഇന്ദം, ആദിച്ചോ ദേവതാ അസ്സ ആദിച്ചം, ഹവി പുരോഡാസാദി യാഗദബ്ബം.

മന്തഥോമനീയമ്പി ദേവതാതി പസിദ്ധന്തി യേന മന്ദേന യോ ഥൂയതേ സോ തസ്സ മന്തസ്സ ദേവതാ സാമീതി ലോകേ പസിദ്ധന്ത്യത്ഥോ മഹിന്ദോ യമോ വരുണോ ദേവതാ അസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ. വുത്തനയ മേവാതി "നക്ഖത്തേനിന്ദുയുത്തേന കാലേ"തി സുത്തേ വുത്തനയമേവ. ജാത്യേകവചനം മഘായാതി, താരകരൂപാനമ്പന ബഹുത്താ മഘാസദ്ദോ ബഹുവചനന്തോ. പാണിനീയാ "സാസ്മിം പുണ്ണമാസീതി സഞ്ഞായ"ന്തി (൪-൨-൨൧) സുത്തയിത്വാ ഫുസ്സീ പുണ്ണമാസീ അസ്മിം ഫുസ്സോ മാസോ ഫുസ്സോ അദ്ധമാസോ ഫുസ്സോ സംവച്ഛരോതി സഞ്ഞായം പടിപാദേന്തി, തേന തേസം ഫുസ്സീ പുണ്ണമാസീ അസ്മിം പഞ്ചദസരത്തേതി ഏത്ഥ ച ഭതകമാസേ ച തദ്ധിതോ ന ഭവതി. ഇധ പന 'സഞ്ഞായ'ന്തി വചനാഭാവേ ഭതകമാസേപി ഛട്ഠ്യത്ഥേ ഭവതീത്യാസങ്ക വിരചയതി 'ഭതകമാസേപി'ച്ചാദി. പുണ്ണോ മാ ഇച്ചത്ര മാസദ്ദോ ചന്ദപരിയായോതി ആഹ- 'മാസദ്ദേനേ'ച്ചാദി. പുണ്ണോ മാ അസ്സന്തി നിബ്ബചനാതി ഏത്ഥ പുണ്ണമാസീസദ്ദസ്സ പുണ്ണോ മാ അസ്സന്തി നീഹരിത്വാ വചനാതി അത്ഥോ. വുത്തിയാ അത്ഥസ്സ ഫുടീകരണായ വുത്തം- 'സോ പുണ്ണോ തിആദി. തസ്സന്തി പുണ്ണമാസിയം. സാപുണ്ണമാസീ, ഭതകസ്സ ഭതിയാ കമ്മകാരകസ്സ യോ തിംസതി രത്തോ മാസോ പരിബ്ബയനിയമിതോ, തസ്സ സമ്ബന്ധിനീ നേതി സമ്ബന്ധോ.

യസ്സഞ്ചതിഥിയന്തി അനിയമേന പടിപദാദിമാഹ. അതോഏവ ച നിപാതനാതി ഇമസ്മാവ നിപാതനാ, തേനേവാഹ- 'സുത്തേ വചനമേവ നിപാതന'ന്തി. മാസസുതിയാച്ചാദോ സാധിപ്പായമത്ഥം വിവരതി 'യദിപി'ച്ചാദിനാ. അസ്സാതി സാമഞ്ഞവചനേപി 'സാസ്സ ദേവതാ പുണ്ണമാസീ'തി സുത്തേ അസ്സാതി അവിസേസവചനേപി സോയേവ പുണ്ണമാസീസദ്ദേ സൂയമാനോ മാസോയേവ ഛട്ഠ്യത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി സമ്ബന്ധോ.

പഞ്ചദസരത്താദോതി പരേസം സഞ്ഞാഗഹണേന നിവത്തിതപഞ്ചദസരത്താദോ. അഥ അദ്ധമാസസംവച്ഛരാനമ്പി ഉദാഹരണത്തേ നോപഞ്ഞാസോ കസ്മാ ന കതോച്ചാഹ- 'അദ്ധമാസസംവച്ഛരാന'മിച്ചാദി.

ഏവമ്മഞ്ഞതേ "അദ്ധമാസസംവച്ഛരാനം ന പച്ചയേനോജുകമഭിധാനമപി തു സംവച്ഛരേപി ഫുസ്സാദിമാസസമ്ഭവാസ്മിം സംവച്ഛരേ ഫുസ്സേന മാസേന സമ്ബന്ധാ ഫുസ്സോത്യുപചാരീയതേ, യഥാ ച ഫുസ്സാദിമാസസ്സ സമ്ബന്ധീ അദ്ധമാസോ ഫുസ്സോ അദ്ധമാസോത്യുപചാരീയതേ , ന പനോജുകന്തി തേസമുദാഹരണത്തേ നാനുപാദാന"ന്തി.

൧൪൪. തമ

നാകഡ്ഢനത്ഥോതി ണസ്സാകഡ്ഢനത്ഥോ ന ഹോതി. യദ്യാകഡ്ഢനത്ഥോ അസ്സ, തദാ ചാനുകഡ്ഢിതം നോത്തരത്രാനുകഡ്ഢേയ്യാതി മഞ്ഞതേ, കോചിയേവ ഹോതീതി ഹോന്തീതി ഇതോ ഭിന്ദിത്വാ ആനേതബ്ബം. തദാ ദേസസ്സാതി ഇമിനാ "തദാദേസാ തഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹന്തീ"തി പരിഭാസമുപലക്ഖേതി. കതയാദേസസ്സാപീതി കതോ യാദേസോ യസ്സ തസ്സ കതയാദേസസ്സാപീതി. ഇകാരസ്സാതി യാദേസതോ പുബ്ബേ ഇകാരസ്സ, ഇമിനാ ചാദേസാദേസീനമഭേദോ ദസ്സിതോ. തസദ്ദേ നേകേനാപി പച്ചേകാഭിസമ്ബന്ധേ സിദ്ധേതി ഏവമഞ്ഞതേ- "യഥാ'തേന കതംകീത' (൪-൩൯) ന്ത്യാദിസുത്തേ ഏകോവ തസദ്ദോ ബഹൂഹി പച്ചയത്ഥേഹി സമ്ബജ്ഝതേ, തഥിഹാപി ഏകമേവ തസദ്ദഗ്ഗഹണം 'തമധീതേ തംജാനാതീ'തി പച്ചേകമഭിസമ്ബജ്ഝതേ, തസ്മാ കിമേതദത്ഥേന ദ്വിതഗ്ഗഹണേനേ"തി. ദ്വിതഗ്ഗഹണേ പയോജനത്തയം വുത്തം, തത്ഥ പഠമം ദസ്സേന്തോ ജാനനിച്ചാദിനാധിപ്പായമാവീകത്വാ ദ്വിതഗ്ഗഹണമിച്ചാദിനാ പദത്ഥമാഹ.

തത്ഥ-'യോ യമധീതേ ജാനാതി ചാ'തി ഇമിനാ ദ്വിതഗ്ഗഹണാഭാവേ പച്ചയത്ഥാവയവസ്സ സമുച്ചയപ്പസങ്ഗമാഹ. സമുച്ചയേ സതി(യോ) യമധീതേ ജാനാതി ച, തത്ഥേവ സിയാ, യോ പനാധീതേ കേവലം, ന (ജാനാതി) തത്ഥ ന സിയാതി ബോധയിതും ബ്യഭിചാരമാഹ'ന പച്ചേകാതി സമ്ബന്ധേനേ'തി. യഥാ "തേന കഥം കീത"മിച്ചാദോ "തേന ജിതം ജയതി"ച്ചാദി പച്ചേകസമ്ബന്ധേന ഭവതി ഏവമ്മാവിഞ്ഞായീതി യഥേച്ചാദി കസ്സാത്ഥോ. 'തേന കതം കീത"മിച്ചാദീഹി അവത്വാ "തേന ജിതം ജയതി"ച്ചാദിസുത്തേകദേസവചനമത്ഥബ്യത്തി തഥാ വുത്തേ ഹോതീതി വുത്തം, തേന ജിതമിച്ചാദോ ജയനാദികാ കിരിയാനേ കദമ്ബസമവായിത്തേന പസിദ്ധാതി യുത്തോ തത്ഥ പച്ചേകാഭിസമ്ബന്ധോ, നേവമജ്ഝേന വേദനാ പ്യേകദമ്ബസമവായിത്താഭിയ്യോത്യധിപ്പായോ.

ഇദാനി ദുതിയം ദസ്സേതി 'ജാനന'മിച്ചാദി, നിമിത്ത മിട്ഠാനിട്ഠംബോധകാരണം മുഹുത്തോ കത്തികാദി, ഉപ്പാതോ ഇട്ഠാനിട്ഠസൂചകം പഥവിസമുദ്ദാദീനം സഭാവപരിച്ചാഗേനാഞ്ഞതത്തഗമനം. ജാനനസാമഞ്ഞേതി നിമിത്താദീനം ജാനന സാമഞ്ഞേ. 'യഥാവുത്തജാനനസ്സ അജ്ഝേന വിസയത്തേ ഹേതുമാഹ- 'തം ജാനാതീതി തസദ്ദേന അധീയമാനപരാമസതോ'തി. തതിയം ദസ്സേതി 'യതോ ചേ'ച്ചാദിനാ. യതോ ച ഉപ്പന്നേന വിധിനാ അജ്ഝേന ഞാതു അഭിധാനപ്പസിദ്ധന്തി സമ്ബന്ധോ, പോത്ഥകേസു പന അജ്ഝേതുഞ്ഞാതൂസുതി പാഠോ ദിസ്സതി, ഏത്ഥായമധിപ്പായോ "കത്ഥചി പസിദ്ധിവിസയോ ഹോതി തസദ്ദോ, തഥാ ച വുത്തം സുബോധാലങ്കാരടീകായം പക്കന്തവിസയോ തഥാ പസിദ്ധവിസയോ അനുഭൂതവിസയോ ച തംസദ്ദോ യം സദ്ദം നാ പേക്ഖതേ'തി, തസ്മാ പസിദ്ധിവിസയേന തസദ്ദേന പുഥഗേവ പസിദ്ധിയാ ഉപസങ്ഗഹത്ഥം

ദ്വിതഗ്ഗഹണം കത്തബ്ബ"ന്തി. അത്ഥത്തയേ വത്തമാനസ്സ തു തസദ്ദസ്സ സവിസയോ വിസേസോ തതോവാത്ഥികേഹി വേദിതബ്ബോ.

൧൭. തസ്സ

വിസയസദ്ദോ ഗാമസമുദായേപി വത്തതേ, ഗാമസമുദായോ ച നാമ ദേസോയേവ, തേനാഹ വിസയോപി ഗാമസമുദായത്താ ദേസോയേവാ'തി, ഇമിനാ വിസയദേസസദ്ദാനം സമാനാധികരണത്തമാഹ. വസാതി ദേസവാസിനോ വസാതയോ, അനുവാകോ ഗന്ഥവിസേസോ.

൧൮. നിവാ

തന്നാമേച്ചാദിനാ ന കേവലം നിവാസേയേവ, അഥഖോ വക്ഖമാനേസു പീതി ദസ്സേതി. പച്ചയന്തം സേബ്ബാദി. ദേസനാമമ്ഭവതി ചതൂസു അത്ഥേസൂതി വിഞ്ഞായതി, തേനാഹ-'നിവാസാദോ വിധീ'തി. നിവാസാദോതി നിവാസ അദൂരഭവനിബ്ബത്തഅത്ഥിഅത്ഥേസു. സംഹിതനാമം നാമ ലോകിയസദ്ദവോ ഹാരാപ്പസങ്ഗമഞ്ഞസദ്ദവോഹാരേനുപാത്തനാമം.

൧൯. അദൂ

നഗരമ്പി ദേസോയേവാതി ആഹ- 'അദൂരഭവ'ന്തി.

൧൮. തേന

യഥായോഗത്ഥോതി വുത്തിയം വുത്തയഥായോഗസദ്ദസ്സ അത്ഥോ.

൧൯. തമി

പച്ചയന്തനാമേതി പച്ചയന്തനാമം യസ്സ സത്തമ്യത്ഥഭൂതസ്സ ദേസസ്സ ഹസ്മിന്തി അത്ഥോ, നാഞ്ഞസ്സേതി ഭൂമാദിവിസിട്ഠത്ഥയുത്തതോ അഞ്ഞസ്സ പച്ചയന്തനാമം ന ഹോതീതി അത്ഥോ. ബദരാ ബബ്ബജാ അസ്മിം ദേസേ സന്തീതി വിഗ്ഗഹോ.

൨൦. അജ്ജാ

ഹീയ്യത്തനോതി "സരമ്ഹാ ദ്വേ"തി (൧൩൪) ദ്വിത്തം.

൨൧. അമാ

അമാസഹ ഭവോ അമച്ചോ.

൨൨. മജ്ഝാ

മജ്ഝേ ഭവോ മജ്ഝിമോ, അന്തേ ഭവോ അന്തിമോ ഇച്ചാദി.

൨൩. കണ

മഗധേസു അരഞ്ഞേ ഗങ്ഗായം പബ്ബതേ വനേ കുലേ ബാരാണസിയം ചമ്പായം മിഥിലായം സമ്ഭവോതി വിഗ്ഗഹോ. "ദിസ്സന്തഞ്ഞേപി പച്ചയാ"തി

(൪-൭൨) ഏയ്യുകോതി സേസോ. പച്ചയന്തരദസ്സനേ സതി ഇമിനാവ സുത്തേന ഇതോ അഞ്ഞത്രാപി പച്ചയന്തരാനി ഹോന്തീതി സേസോ, ഗാമേ ഭവോ ഉദരേ ഭവോ പഞ്ചാലേസു ഭവോ ബോധിപക്ഖേ ഭവോതി വിഗ്ഗഹോ.

൨൩. ണികോ

സരദേ ഭവോ, ഭവാ വാതി വിഗ്ഗഹോ.

൨൭. തമസ്സ

സിപ്പസദ്ദത്ഥമാഹ-'ലോസല്ല'ന്തി. തമേവ ബ്യഞ്ജയതി 'കിരിയേ'ച്ചാദിനാ, കരണം കിരിയാ വാദനാദികസ്സ അഭ്യാസോ, സോ പുബ്ബോ യസ്സാതി സമാസോ, വീണാദിസദ്ദേഹി കിമുച്ചതേച്ചാഹ- 'വീണാദി'ച്ചാദി, ദബ്ബം തംതംസമുദായരൂപം. സിപ്പഞ്ചാതി വത്വാ തദത്ഥം വിഭാവേതി 'കിരിയാ വിസേസോ'തി. വാദനാദികിരിയായ വിസിട്ഠോ ജാനനകിരിയാവിസേസോതി അത്ഥോ, ഇമിനാ വീണാദിസദ്ദാ ദബ്ബത്ഥവുത്തിനോ വാദനാദികിരിയം കിരിയാ വിസേസഞ്ച സിപ്പമുപചാരേന വദന്തീതി ദീപേതി. ഇതിസദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി. സായേവേതി അഭ്യാസിതബ്ബാ ജാനനകിരിയാവിസേസസ്സ പുബ്ബഭൂതാ വാദനകിരിയാ, വിസേസേതും യുത്താ വീണാദിസദ്ദേനാതി അധിപ്പായോ.

യുത്തതാ ചേത്ഥ... വീണാദിവാദനവസേന സിപ്പസ്സ ഗഹേതബ്ബഭാവതോ, കഥം വീണാദിസദ്ദേഹി ദബ്ബവുത്തീതി വാദനാ വുച്ചതീതി ആഹ- 'വീണാദി വിസയത്താ'തി, വാദനവുത്തിവീണാദിസദ്ദാനം സിപ്പവുത്തിത്തം യഥാവുത്തസ്സോ പമാവസേന വത്തുമാഹ- 'യഥേ'ച്ചാദി. വീണാദിവാദനന്തി യഥേതി സമ്ബന്ധോ. വുത്തമേവ ഫുടയന്തോ വുത്തിഗന്ഥസ്സ മുഖം വിവരീയതി 'കിരിയേ'ച്ചാദിനാ. കിരിയാത്യാസപുബ്ബകം ഞാണക്ഖമം കോസല്ലം വാദനകിരിയാ വിസയത്താ വീണാവാദനമിച്ചനേന കിരിയാസദ്ദേന വുച്ചതീത്യത്ഥോ. മുദങ്ഗം മുദങ്ഗവാദനം സിപ്പമസ്സ, വംസോ സിപ്പമസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ. സീലമദ്ദബ്ബം കഥം പംസുകൂലാദി(നോ) സീലത്ഥസമാനാധികരണത്തേനാഭിധാനന്ത്യാഹ- 'പംസുകൂലാദിധാരണ'മിച്ചാദി. തഞ്ച സീലന്തി സമ്ബന്ധോ.

അപ്പിച്ഛതായാതി പച്ചയപ്പിച്ഛതായ. സന്തുട്ഠിതായാതി ചതൂസു പച്ചയേസു ദ്വാദസവിധസന്തുട്ഠിയാ. അനുവിധീയമാനം കരീയമാനം. ഫലനിരപേക്ഖന്തി ഇമിനാ ഇധ ലോകേ ചീവരാദിഹേതു പണിധായ പംസുകൂല ധാരണാദിം പടിക്ഖിപതി, സീലം തപ്പരഭാവേന സേവനാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി "പംസുകൂലാദിധാരണം പംസുകൂലാദിവിസയന്തി പംസുകൂലാദിസദ്ദേനോപചാരേനാഭിധീയതേ, സീലം പംസുകൂലധാരണവിസയന്തി പംസുകൂലാദി സദ്ദേനോപചാരേനോച്ചതീ"തി. തിചീവരം സീലമസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ തേസം ഗുളോ പണ്യമസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ തോമരം, മുഗ്ഗരോ പഹരണമസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ, ഉപധീയത്യുപരിആധീയതീതി രഥങ്ഗം വുച്ചതി. കാമക്ഖന്ധകിലേസാഭിസങ്ഖാരാ വാ ഉപധി ഉപദധാതി സുഖം ദുക്ഖംവാതി കത്വാ.

൨൮. തംഹന്തി

ബഹുമ്ഹി ഭൂതാനഗതേസുപി പച്ചയഭാവേ കാരണമാഹ-‘സങ്ഖ്യാകാലാനമവിവച്ഛിതത്താ’തി, സുത്തേ വുത്തായ ഏകസങ്ഖ്യായ വുത്തമാനകാ ലസ്സേവ ച വത്തുമനിച്ഛിതത്താതി അത്ഥോ.

തദുപാദാനന്തൂതി തേസമേകവചനാദീനമുപാദാനന്തു. തം നാനന്തരീയ കത്താതി ഉപലക്ഖണവസേന തേസം വചനകാലന്തരാനമവിനാഭാവിത്താതി അധിപ്പായോ. ഹന്തിച്ചാദിത്യാദ്യന്തസ്സ കിരിയാപ്പധാനത്തേ കഥം ണാദീനം തദത്ഥേ ജായമാനാനം സാധനപ്പധാനത്ത മിച്ചത്ര ഹേതുമാഹ ‘സഭാവതോ’തി. മീനേ ഹന്തീതി മേനികോ. അജിവ്ഹാ അനിമിസാ ച മച്ഛാ, ദിട്ഠോവ സന്ദിട്ഠന്തി ഇമിനാ സംസദ്ദസ്സ വിസും അത്ഥഭാവം ദസ്സേതി. ലോകുത്തരധമ്മോതി നവവിധോ ലോകുത്തരധമ്മോ, ഫലധമ്മോപി ഹേട്ഠിമോ സകദാഗാമിവിപസ്സനാദീനം പച്ചയഭാവേന ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമസ്സ ഉപനിസ്സയഭാവതോ പരിയായതോ ദിസ്സമാനോവ വട്ടഭയം നിവത്തേതി, ഭാവനാഭിസമയവസേന മഗ്ഗധമ്മോ സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന നിബ്ബാനധമ്മോ.

വട്ടഭയന്തി കമ്മകിലേസവിപാകസങ്ഖാതം തിവിധവട്ടഭയം. വിധാന വചനന്തി അപ്പത്തേ-ത്ഥേ നിയോഗസങ്ഖാതവിധിനോ പകാസതം ഏഹിപസ്സ വചനം. പരിസുദ്ധത്താതി കിലേസമലവിരഹേന സബ്ബഥാ വിസുദ്ധത്താ. അമനുഞ്ഞമ്പി കദാചി സപ്പയോജനം യഥാസഭാവപ്പകാസനേന ദസ്സേതബ്ബം ഭവേയ്യാതി തദഭാവം ദസ്സേതി. തേനാഹ ‘വിജ്ജമാനമ്പി ചേ’ച്ചാദി. നനു ച ഏഹിപസ്സാതി ത്യാദ്യന്താ, തസ്മാ നേതേതി പച്ചയോ പപ്പോതി, തഥാഹി പാടിപദികതോ പച്ചയവിധാനമ്പടിപാദിതം, ന ത്യാദ്യന്തതോ നാപി വാക്യതോ, തസ്മാ കഥമേഹിപസ്സികോതി ഹോതീതി ആഹ-‘ഏഹിപസ്സസദ്ദോ ചായ’മിച്ചാദി. പദസമുദായസ്സാനുകരണോതി പദസമൂഹസ്സ അനുകരണഭൂതോ ഏകോ ഏഹിപസ്സസദ്ദോ. അഥവാ ഏഹി ആഗച്ഛ ഇമം ധമ്മം പസ്സാതി യോ അപ്പത്തേ-ത്ഥേ നിയോഗസങ്ഖാതോ വിധി, തബ്ബാചകോ യന്നിപാതോ ഏഹിപസ്സാതി, ഏഹിപസ്സവിധിം അരഹതീതി ഏഹിപസ്സികോ, അഥവാ ഏഹിച്ചേവ നിപാതോ, ദസ്സനം ഞാപനം പസ്സോ, ഏഹീതി പസ്സോ ഞാപനം ഏഹിപസ്സോ, ഏഹിപസ്സം അരഹതീതി ഏഹിപസ്സികോ.

൨൯. തേന

ഏകീഭാവോതി മുഗ്ഗേഹി സംസട്ഠാനം മാസാനമിവ മിസ്സീഭാവോ. ഏസോതി സംസഗ്ഗോ, ഉക്കംസേനാതി ഉക്കംസാധാനേന [ഉത്കംസസാധനേന (പോത്ഥകേ)] ച ഭവിതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ . സംസഗ്ഗഉക്കംസാനം സഹഭാവസ്സ അനേകന്തി കത്തേ കാരണമാഹ- ‘അസുചിദബ്ബേ’ച്ചാദിനാ. ബ്യതിരേകമാഹ- ‘നുക്കംസോ’തി യത്ഥ സംസഗ്ഗരഹിതം കേവലമഭിസങ്ഖത്തമത്ഥി, തത്ഥ പച്ചയമുദാഹരണേന ദസ്സേത്വാ വിജ്ജായ സഹ സംസഗ്ഗസ്സാവിജ്ജമാനത്തേ കാരണം വദതി ‘രൂപീ ധമ്മത്താ’തിആദി. രൂപം ഭൂതോപാദായഭേദമസ്സ അത്ഥീതി രൂപീ, ഘതാദി സംസട്ഠം ഭത്താദി. തസ്സ ധമ്മോ സഭാവോ സംസഗ്ഗോ, തസ്സ ഭാവോ തത്തം, തസ്മാ, തസ്സാതി സംസഗ്ഗസ്സ, വിജ്ജാത്വരൂപീ... യഥാവുത്ത രൂപസഭാവാഭാവാ, തേനാഹ- ‘വിജ്ജായ ച അരൂപിത്താ’തി ചരഇച്ചന്ധാതുയേവ ചരതി.

വാചസികം മാനസികന്തി “മനാദീനം സക, യംകിഞ്ചീതി സതാദികം യംകിഞ്ചി. ബാഹുലകേനേവേത്ഥാവധാരണം ലബ്ഭതീതി വുത്തം- ‘തതോ

വാ’തി, ദേവദത്തേന കീതോതി സോ അത്ഥോ തദത്ഥോ, തസ്സ അപ്പതീതി അഭിധാനസത്തിവേകല്ലേന വുത്തിയമനവഗമോ, ദേവദത്തികോതി ഹി വുത്തേ ദേവദത്തേന കീതോത്യയമത്ഥോ നപ്പതീയതേ... താദിസ സദ്ദസത്തിവേകല്ലേന തദത്ഥസ്സാനമിധീയമാനത്താ, അവഗമോ ച നാമ സതി സാമത്ഥിയേ സിയാതി ഇമമത്ഥം സങ്ഖേപതോ ദസ്സേതുമാഹ- ‘തദത്ഥാപ്പതീതിയാ’തിആദി.

അഭിധാനലക്ഖണത്തന്തി അഭിധാനം സതി സാമത്ഥിയേ വാക്യേ വചനീയസ്സാത്ഥസ്സ വുത്തിയാ കഥനം ലക്ഖണം സഭാവോ യേസന്തേ അഭിധാനലക്ഖണാ, തേസം ഭാവോ തത്തം, തബ്ബാദിസമാപ്യേവമേവ ദട്ഠബ്ബാ. മരിചേന അഭിസങ്ഖതം സംസട്ഠം വാതി, സലാകായ ജിതന്തി വിഗ്ഗഹോ.

൩൦. തസ്സ

യോ “ദിസ്സന്തഞ്ഞേപി പച്ചയാ”തി (൪-൧൨൦)

൩൪. ണോ

പവുത്തേപീതി കച്ചായനേന പവുത്തന്തി അത്ഥേ “അഞ്ഞസ്മിം”തിസ്മിംണോ ഹോതേവാതി അധിപ്പായോ.

൩൫. ഗവാ

ദുനോ രുക്ഖസ്സ.

൩൬. മാതാ

മാതാപിതുന്നം മാതാപിതരോതി മാതുയാ മാതാപിതരോ പിതുസ്സ മാതാപിതരോ, ന ഏകമേകതോ ദ്വീസൂതി ഏകതോ ഏകതോ വുത്തനയേന ദ്വീസുദ്വീസു അത്ഥേസു ന ഭവതീതി അത്ഥോ.

൩൯. ഹിതേ

മാതു ഹിതോ, പിതു ഹിതോതി വിഗ്ഗഹോ.

൪൦. നിന്ദ

സേന രൂപേന ഞാതേപി വിസേസരൂപേന അഞ്ഞാതോ അഞ്ഞാതവിസേസോ. കട്ഠാദിമയാ യാ പടിമാ തമ്പടിച്ഛന്ദകം. സമ്ബന്ധോ സസ്സാമീലക്ഖണോ അസ്സ അത്ഥീതി സമ്ബന്ധി കസ്സാതി കിം സദ്ദനിദ്ദിട്ഠോ, സോവ വിസേസോ, സമ്ബന്ധിവിസേസോ വിസയോ അസ്സ അഞ്ഞാണസ്സാതി സമാസോ. പയോഗാസമ്ഭവാതി അയമസ്സോതി വുത്ത അസ്സപ്പകതിയാപി പയോഗാ സമ്ഭവാ. തഥാഹി യദി യസ്സാച്ചന്തമജാനനം സിയാ തഥാ സതി സബ്ബഥാ വത്ഥുജാനനാഭാവേ പകതിയേവ ന സിയാ, ന ഹി സബ്ബഥാ അവിഞ്ഞാതത്ഥോ സദ്ദോ പയോഗമഹരതി, തസ്മാ സരൂപേന ഞാതസ്സ യസ്സ വിസേസോ അവിഞ്ഞാതോ, സോയേവിധ അഞ്ഞാതോ-തിമതോതി വിഞ്ഞായതേ, അഞ്ഞാതോ-സ്സോകസ്സ [അഞ്ഞാതോ സേസഞ്ഞസ്സ (പോത്ഥകേ)] വാ കുതോതിവാ കിം സഭാവോ വേതി ഹി അസ്സകോതി. കപ്പച്ചയന്തോ

ഹത്ഥികഞ്ച്ചയന്നാമധേയ്യം നാമം യസ്സ ഹത്ഥിവിയാതി ദസ്സിതപടിഭാഗസ്സ സോ കപ്പച്ചയന്തനാമധേയ്യോ. അഭിനിവേസേന വാ സിജ്ഝന്തി യഥാ അജ്ജുനാദിവേസധാരിനി അജ്ജുനാദിസദ്ദേനാതി അധിപ്പായോ.

പടിമായാതി എത്ഥ പൂജനത്ഥാ എവ പടിമാ ഗഹിതാ, മോരസമാന നാമത്താ മോരോവിയാതി യോജനാ, ചഞ്ചാ തിണപുരിസോ, ഇധ പന തം സദിസോ പുരിസോ മനുസ്സോ ചഞ്ചാ. അകസ്മാ എവ ആകസ്മികം "സകത്ഥേ"തി (ർ-ഫ്വ-വ) ണികോ. യംകിഞ്ചി അബുദ്ധിപുബ്ബകം, തമാകസ്മികം, തസ്മിം ആകസ്മികേഭിധേയ്യോ സതി ഇവസദ്ദത്ഥേ വത്തമാനതോ ഈയോ ഹോതീതി അത്ഥോ. കാകോ ച താലഞ്ച ഫലം കാകതാലാനി, തേസമിവ മിലനം. അജാഖഗ്ഗാനമിവ മിലനം യദാകസ്മികം, കിഞ്ചി തമ ജാഖഗ്ഗീയം , ണോ ഇവത്ഥേ. സക്കരന്തി "സംയോഗേ ക്വചീ"തി (ർ-ഫ്വ-ൠ) വുദ്ധ്യഭാവോ. മുനീവ, ബാലോവ, കുലിസമിവ, എകസാലാഇവാതി വിഗ്ഗഹോ, ലോഹിതോവ ലോഹിതികോ ഫടികമണി.

ർഫ. തമസ്സ

ദോണാദീത്യാദിസദ്ദേന ഖാരസതാദയോപി പരിമാണവിസേസാ ഗയ്ഹന്തി. സങ്ഖ്യാ അസീതിപഞ്ചാദയോ, അഞ്ഞം വാ യംകിഞ്ചീതി ഉപഡ്ഢകായാദി, സോളസ ദോണാ എകാ ഖാരീ. നനു പഞ്ചകം ഗന്ധജാതന്തി വത്വാ അഞ്ഞം വാ സങ്ഘാദികന്തി വുത്തം തം കഥം പാണിനിയേഹി വിയ "സങ്ഖ്യായ സഞ്ഞാസങ്ഘസുത്താജ്ഝയനേസൂ"തി (ൠ-ഫ-ൡ) സുത്തിതത്താഭാവാതി മനസി നിധായ 'സങ്ഖ്യാവാചീഹി'ച്ചാദി വുത്തം. "ആദസഹി സങ്ഖ്യേയ്യേ വത്തന്തീ"തി പഞ്ചസദ്ദസ്സ സങ്ഖ്യേയ്യേ വുത്തത്താ ആഹ- 'പഞ്ചാവയവാ'തി. പരിമാണസദ്ദസന്നിധാനേ സങ്ഖ്യാനേപി പഞ്ചസദ്ദോതി മഞ്ഞമാനോ ആഹ- 'പഞ്ചസങ്ഖ്യാനഞ്ചേ'തി. പഞ്ചാ വുത്തയോതി പഞ്ചവാരാ, രൂപാനീതി ച പരിയായന്തരേന ആവുത്തിസദ്ദസ്സേ വാത്ഥം ബ്യത്തം കരോതി.

ർർ. കിമ്ഹാ

നനു സുത്തേ സങ്ഖ്യായന്തി ന വുത്തം കത്യാദയോ ച പയോഗാ സങ്ഖ്യാ പരിമാണേയേവ ദിസ്സന്തി കഥം നാമേത്ഥായം വിധീതി ആഹ- 'ബഹുലേ'ച്ചാദി. സങ്ഖ്യാപരിമാണേയേവായം വിധീതി കിം സദ്ദേ സങ്ഖ്യാപരിമാണ വിസയേയേവ വത്തമാനേ അയം രത്യാദികോ വിധീതി അത്ഥോ, നനു ചേത്ഥ കിം സദ്ദോ പഞ്ഹേ വത്തമാനോ കഥം സങ്ഖ്യാപരിമാണേ വത്തതേതി വുച്ചതേ, യജ്ജപി സങ്ഖ്യാപരിമാണേ ന വത്തതേ, തഥാപി സങ്ഖ്യാപരിമാണസ്സ പുച്ഛിയമാനത്താ സങ്ഖ്യാപരിമാണവിസയേ വത്തതേ വാതി. ബഹുലാധികാര പയോഗസാമത്ഥിയഹേതുനിദസ്സനേ ഫലമാഹ- 'യത്രത്വി'ച്ചാദി, പരിച്ഛേദകത്തേന പരിമാണകത്തേന. അയമേത്ഥാധിപ്പായോ "യദാകിമിദം സങ്ഖ്യാ പരിമാണമേസം ദസന്നം ന കിഞ്ചി അപ്പകമേവേതന്തി സങ്ഖ്യാപരിമാണമേവ കിം സദ്ദേന നിന്ദീയതേ, തദാപി സങ്ഖ്യാ പരിമാണസ്സ നിന്ദീയമാനത്താ സങ്ഖ്യാപരിമാണവിസയത്തമേവേതി ഖേപേ വത്തമാനാപി കിം സദ്ദാ രതിച്ചാദി സിയാ, ബഹുലാധികാരാദിതോവ പനേത്ഥ ന സിയാ"തി. രകാരാനുബന്ധാ ഇസദ്ദലോപത്ഥാതി യോജനാ.

ർൠ. സഞ്ജാതം

ബുഭുക്ഖാപിപാസപ്പകതീഹി ഖസന്താഹി അകമ്മവചനിച്ഛായം ''ഗമനത്ഥാ കമ്മകാധാരേ ചാ''തി (൫-൭൯) കത്തരി ക്തേ ഞിമ്ഹി ച ബുഭുക്ഖിതോ പിപാസിതോതി സിദ്ധേപി വത്തമാനേ പയോഗത്ഥം ബുഭുക്ഖാപിപാസാതി പാഠോ.

൪൬. മാനേ

സബ്ബമ്പരിച്ഛേദരൂപന്തി ഉമ്മാനപരിമാണാദികം സബ്ബം പരിച്ഛേദരൂപം. തത്ര ച ഉച്ചത്തേന മാനമുമ്മാനം, സബ്ബതോ മാനം പരിമാണം.

൪൭. തഗ്ഘോ

''പമാണപരിമാണേഹി സങ്ഖ്യായചാപി സംസയേ മത്തോവത്തബ്ബോ''തി (൫-൨-൩൭) പാണിനിയവത്തബ്ബകാരവചനം, തത്ഥ പമാണ മായാമോ. സങ്ഖ്യായാതി പഞ്ചമീ. ഏതേഹി സംസയേ മത്തോ വത്തബ്ബോതി അത്ഥോ. വിദത്ഥിമത്തം രതനമത്തം വാതിആദീനി കമേന തത്ഥോദാഹരണാനി.

ന വത്തബ്ബന്തി യഥാവുത്തവത്തബ്ബവചനം പടിക്ഖിപതി. പടിക്ഖിത്തേ തസ്മിം വിദത്ഥിമത്തം രതനമത്തം വാതിആദി(നാ) യംകിഞ്ചി ദണ്ഡപുബ്ബണ്ണാദികം [പണ്ണാദികം (പോത്ഥകേ)] സംസയിതം, തേന മാനസങ്ഖാതസ്സ പരിച്ഛേദസ്സാഭാവാ കഥമേതേ പയോഗാ സിയുന്തി ആസങ്കിയ തത്ഥ കാരണമാഹ- 'തഥാഭ്യൂഹനതോ സിദ്ധത്താ'തി. തഥാഭ്യൂഹനതോതി വിദത്ഥിമാനപ്പമാണമസ്സ രതനമ്മാന മസ്സാത്യാദിനാ തേനപ്പകാരേന അഭ്യൂഹനതോ അഭ്യുപഗമതോതി അത്ഥോ. സംസയോ ച നാമ ഉഭയപക്ഖപരാമസനേ സതി സിയാതി യഥാവുത്തമബ്ഭൂഹനം സാധേതുമാഹ-നാന്തരേനേ'ച്ചാദി. പക്ഖദ്വയേഹീതി വിദത്ഥി മാനമസ്സ രതനമ്മാനമസ്സാതി ഏവമാദികേഹി പക്ഖദ്വയേഹി. അഭ്യൂഹനം സംസയസ്സാതി ഗമ്യതേ. ജണ്ണു മാനമസ്സ ജണ്ണുതഗ്ഘം.

൪൮. ണോ ച

പുരിസോ പമാണമസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ.

൪൯. അയൂ

ഉപാധ്യന്തരോപാദാനാതി 'അംസേ'തി നിമിത്തന്തരോപാദാനാ നിവത്തതീതി യോജനാ.

൫൦. സങ്ഖ്യാ

സച്ചുതീസാസദസന്തായ സങ്ഖ്യായ പഠമന്തായ അസ്മിം സതസഹസ്സേ അധികാ സങ്ഖ്യാതി അത്ഥേ ഡോ ഭവതീതി സുത്തത്ഥോ. സച്ചുതീസാ സദസന്താതി പഠമാവചനം പഠമന്തതോ വിധിഞാപനത്ഥം. നനു ച സുത്തേ 'സതസഹസ്സ സതസഹസ്സേ ഡോ'തി ന വുത്തം, തഥാ സതി വുത്തിയം കഥം 'സതം സഹസ്സം സതസഹസ്സം വാ'തി വുത്തന്ത്യാസങ്കിയാഹ-ഉഭയഥാവഗമാ'തിആദി. ഉഭയഥാവഗമാതി സതം സഹസ്സന്തി ച സതസഹസ്സന്തി ച ഉഭയപ്പകാരേനാവഗമാ, ഉഭയഥാവഗമോ പയോഗ ദസ്സനഞ്ചേത്ഥ ഏവം

വിവരണേ കാരണന്തി അധിപ്പായോ. പച്ചയത്ഥേന സമാനജാതിയേ പകത്യത്ഥേ സതീതി യേനകേനചി സുവണ്ണകഹാപണാദിനാ പച്ചയത്ഥേന സമാനജാതിയേ. സുവണ്ണമാസകദീന [സുവണ്ണകഹാപണാദീനം (പോത്ഥകേ)] മസമാന ജാതിയാനം. അകേവലം ചോദാഹരണം ദസ്സേതും 'ഏകവീസ'ന്തി വുത്തം. അനിപ്ഫന്നത്താ സദ്ദാനമിധ പച്ചയഗ്ഗഹണപരിഭാസാവതാരോ നത്ഥി.

൯൧. തസ്സ

നനു ച സങ്ഖ്യാസദ്ദോ സങ്ഖ്യാനേ സങ്ഖ്യേയ്യേ ച വത്തതേ, കഥമേത്ഥ സങ്ഖ്യാനേവസിതാ വുത്തി യേനേവം വിവരണം കതമിച്ചാഹ- 'യദിപി'ച്ചാദി, പച്ചാസന്നം സങ്ഖ്യാസദ്ദസ്സാതി അധിപ്പായോ. ഇമിനാ ച കരണസാധനോ-യം പൂരണസദ്ദോതി വിഞ്ഞാപേതി. യതോതി വുത്തയം സദ്ദസമ്ബന്ധിനാ തംസദ്ദേന സേതി ഉല്ലിങ്ഗിതസ്സ സങ്ഖ്യാതിഅത്ഥമുപദസ്സിയ സായേവ പൂരീയതേതീമസ്സ കമ്മഭാവേന തിട്ഠതീതി ദസ്സേതും തേന പൂരണേന പൂരീയതേ'തി ആഹ.

സമ്പജ്ജതേതി പൂരീയതേത്യസ്സത്ഥമാചിക്ഖതി. അനേനേതം ദസ്സേതി "(ന) ഘടികാദീനമിവ ദബ്ബാനം ദബ്ബന്തരേ നാതിരിത്തീകരണം സങ്ഖ്യായ പൂരണം കിഞ്ചരഹി തസ്സ സമപ്പത്തിയേവാ"തി. അഥ കായം വചോയുത്തി 'സാസങ്ഖ്യാ പൂരീയതേ യേനേ'തി, യാവതാ സാതി യസ്മാ പച്ചയോ വിഹിതോ തസ്സ സങ്ഖ്യാസദ്ദസ്സ പരാമാസോ തസ്സ ച പൂരണേന അഭേദോച്ചാസങ്കിയാഹ- 'അഭേദേനോച്ചതേ സങ്ഖ്യാ പൂരീയതേ യേനേതീ'തി അഭിധാനാഭിധേയ്യാനമഭേദോപചാരേന വുച്ചതീത്യത്ഥോ, സങ്ഖ്യേയ്യപൂരണേ ഡോ ന ഹോതീതി വത്വാ തദത്ഥം വിഭാവേതുമാഹ- 'ദ്വാദസന്ന'മിച്ചാദി. സോ ഘടോ താസം ഘടികാനം പൂരണോ ദബ്ബാനം ദബ്ബന്തരേ നാതി രിത്തീകരണവസേന. വീസതിയാ പൂരണോതിആദിനാ വിഗ്ഗഹോ.

൯൮. ഛാ

കച്ചായനേന "ദ്വിതീഹി തിയോ"തി (൨-൮-൪൨) സുത്തേന ദ്വിതിസദ്ദേഹി തിയപ്പച്ചയം വിധായ "തിയേ ദുതാപി ചാ"തി (൨-൮-൪൩) ദ്വിതീനം ദുതാദേസേന ദുതിയം തതിയന്തി ച "ചതുഛേഹി ഥഠാ"തി (൨-൮-൪൧) സുത്തേന ചതുതോ ഥപ്പച്ചയം വിധായ ദ്വിത്തേന ചതുത്ഥന്തി ച നിപ്ഫാദിതം. ഇധ തഥാ ഭാവേന കഥം തേ സിജ്ഝന്തീതി ആസങ്കിയ വുത്തിയം 'കഥ'മിച്ചാദി വുത്തന്തി ദസ്സേതുമാഹ 'സങ്ഖ്യേ'ച്ചാദി. വുത്തിയം 'ദുതിയസ്സാ'തിആദിനാ സുത്തേകദേസാ ദസ്സിതാതി താനി സമ്പുണ്ണം കത്വാ ദസ്സേതും 'ദുതിയസ്സാ'തിആദിനാ 'ചതുത്ഥതതിയാന'മിച്ചാദിനാ ച വുത്താനി.

൯൯. ഏകാ

സങ്ഖ്യാവചനസ്സ ഗഹണേ കോ ദോസോച്ചാഹ-'സങ്ഖ്യാവാചി'ച്ചാദി. ബഹുത്തവിസയേ പയോഗോ ന സിയാതി സങ്ഖ്യാവചനസ്സ ഏകത്ഥേ നിയതത്താ വുത്തം. ഏകാകീഹിച്ചസ്സ അത്ഥമാചിക്ഖതി പധാനഭൂതേഹേവ'ച്ചാദിനാ. ഉപപജ്ജകേ ബഹുത്തവിസയേ പയോഗോത്യപേക്ഖതേ.

൧൦൦. വച്ഛാ

തരോ ഹോതീതി വുത്തേപി തേഹി തരോ ഹോതീതി വിഞ്ഞായതി, വച്ഛാദീഹീതി സുതത്താ പന വച്ഛാദീനന്തി ച വിഞ്ഞായതീതി വച്ഛാദീനന്തിആദിനാ വുത്തിഗന്ഥോപദസ്സനം. നനു തനുത്തേ വവച്ഛാദീഹി പച്ചയോ വിധീയതേ, യേ ച സരീരേന കിസാവച്ഛാദയോ, തത്രാപ്യവിസേസേന പയോഗോ പസജ്ജതി [പയോപസജ്ജനേ (പോത്ഥകേ)] വിസേസാനുപാദാനതോ, തസ്മാ കഥമത്ര സഭാവസ്സേവ തനുത്തം വിഞ്ഞായതേ യേനേവം വിവടമിച്ചാഹ- 'വച്ഛാദിസദ്ദാന' മിച്ച-ദി, വച്ഛാദീഹി പകതീതി പച്ചയേ വിധീയമാനേ താസം പവത്തിനിമിത്തം വയോവിസേസാദി, യസ്മിം സതി വച്ഛാദയോ സദ്ദാ ദബ്ബേ-ഭിനിവിസന്തേ, തം പച്ചയാ-സന്നം, ന ച കിസത്തസ്സ ഭാവാ ദബ്ബേ വച്ഛാദിസദ്ദാ പവത്തന്തേ. അതോ തസ്സേവ സദ്ദപ്പവത്തിനിമിത്തസ്സ തനുത്തേ യുത്തം പച്ചയേന ഭവിതും, (ന) തനുത്തമത്തേതി മഞ്ഞതേ. പവത്തിനിമിത്തം സമ്ബന്ധി ആസന്നന്തി സമാനാധികരണാനി.

വച്ഛോ പഠമവയോ, തസ്സ തനുത്തം ദുതിയവയപ്പത്തി. ദുതിയഞ്ഹി വയം പപ്പോന്തസ്സ വച്ഛസ്സ പഠമോ വയോ വച്ഛസദ്ദസ്സ പവത്തിനിമിത്തം കിഞ്ചിമത്താവസേസം ഭവതി അമുമേവാഹ-'സുസുത്തസ്സേ'ച്ചാദിനാ. ഉക്ഖോതരുണോദുതിയവയപ്പത്തോ വുച്ചതേ, തസ്സ തനുത്തം തതിയവയപ്പത്തി. തതിയഞ്ഹി വയപ്പത്തകാലേ ദുതിയസ്സ വയസ്സ ഉക്ഖസദ്ദപ്പവത്തി നിമിത്തസ്സ കിഞ്ചിമത്താ വസേസതോ [വസിസ്സതേ (പോത്ഥകേ)] ജാതിസങ്കരത്താ ഗദ്ദഭജാതിയാ വളവാജാതിയാ ച മിസ്സത്താ. ഭാരവാഹകത്തമ്പതി യോ സമത്ഥോ, സോ ഉസഭോത്യുച്ചതേ, യദാതു തസ്സ ഭാരവാഹകത്തേ സാമത്ഥിയം മന്ദം ഭവതി പരിക്ഖീണം, തദാ തനുത്തമ്ഭവതീത്യാഹ- 'സാമത്ഥിയസ്സ തനുത്തം അപ്പബലതാ'തി.

൫൭. കിമ്ഹാ

സമുദായോ നാമ ദ്വ്യവയവോ വാ സിയാ ബഹുകാവയവോ വാ, തത്ഥ ദ്വ്യവയവസമുദായാ നിദ്ധാരണേ സാമത്ഥിയാ ഏകസ്സേവ നിദ്ധാരണം വിഞ്ഞായതി തമേവാനുസരതി. ബഹുകാവയവസമുദായാപ്യേ 'കസ്സ നിദ്ധാരണേ'തി സുത്തേ ഏകസ്സാതി വചനാഭാവേപി ഏകസ്സേവ നിദ്ധാരണം വിഞ്ഞാതബ്ബം തേനേവ കതരോ ഭവതം ദേവദത്തോ'ത്യാദികമുദാഹരണമദാസി. കതരോ ഭവതം ദേവദത്തോ കതരോ ഭവതം കഠോത്യാദ്യുദാഹരണബഹുത്തേന നിദ്ധാരണവാചീനമബഹുത്ഥേപി നിദ്ധാരിയമാനവാചീഹീ'തി ബഹുത്തേന വുത്തം. അപച്ചപരംപരായ പവത്തം ഗോത്തം വംസോ, തദഭി ധായിനോ അപച്ചപ്പച്ചയന്താപി അഭേദോപചാരേന ഗോത്തം, തേവാപച്ചാ പച്ചവന്തസമ്ബന്ധദ്വാരേനോപച്ചേ പവത്താതി സമ്ബന്ധിസദ്ദാ ഭവന്തി, ചരണസദ്ദാ ച കഠാ യോ കിരിയാസദ്ദാ ഭവന്തി കഠാദീഹി വുത്തജ്ഝയനത്ഥം യഥാ സകംവതചരണകിരിയാനിമിത്തത്തേനാജ്ഝേതൂസു പവത്താതി തേസം സമ്ബന്ധിസദ്ദാനം കേസഞ്ചി അത്ഥസ്സ കിരിയാസദ്ദാനം ചാത്ഥസ്സ അസത്യപി ജാതിത്തേ ജാതിനിബന്ധനം ലോകേ കാരിയമിട്ഠം തദുത്തം "ഗോത്തഞ്ച ചരണേഹി സഹാ"തി. തത്ഥാപി ജാതിത്തമ്പരിഭാസിതം, തേനാഹ- 'കഠസ്സ ചരണത്താ ജാതിത്തം ഗോതത്താ ജാതിത്ത'ന്തി ച.

൫൮. തേന

ലോകിയാതി പരസദ്ദസത്ഥകാരേ സന്ധായാഹ. ഇഹ തു അവിസേസേന വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. നിരുത്തിയം സാമഞ്ഞേന വുത്തത്താതി യോജനാ. സാമഞ്ഞേന വുത്താകാരം ദസ്സേതും 'കഥ'ന്തിആദി വുത്തം. ദേവേഹി ദത്തോ ബ്രഹ്മുനാ ദത്തോതിആദീനി കത്തരി കരണേ വാ വിഗ്ഗഹവാക്യാനി. ദേവദത്തോ ദേവദത്തികോ ദേവിയോ ദേവലോതിആദീനി വുത്തിപദാനി.

തത്ഥ നിരുത്തിപിടകാഗതാനം 'ദേവദത്താ ദേവദത്തികോ'തിആദീനം വുത്തിപദാനമഞ്ഞഥാ നിപ്ഫത്തിമുപദസ്സിയ ദേവലോ ദേവിയോതിആദീനമ്പന വചനന്തരേനേവ നിപ്ഫത്തിം ദസ്സേതും 'ദേവേഹി ദത്തോ'തിആദി വുത്തം. പരസദ്ദസത്ഥകാരാനമ്പി ദേവലോ ദേവിയോതി വചനന്തരേനേവ സാധനം സാധനാകാരഞ്ച തേസം ദസ്സേതും 'കേചീഹീ'തിആദി വുത്തം. ഏകദേസതോയേവ പച്ചയമിച്ഛന്തി തേന തേസം ദേവലോ ദേവിയോ ദത്തി ലോച്ചാദി ഭവതി. കപ്പനാഗാരവോതി ദത്തസദ്ദലോപനാമേകദേസവസേന കപ്പനാഗാരവോ.

൧൯. തസ്സ

ന ച സബ്ബേതിആദിനാ ബഹുലാധികാരേ ഫലം വുത്തം. ഭാവസദ്ദോ കത്ഥചി കിരിയായം വത്തതേ 'ഭാവേ അയം വിധീ'തി. കത്ഥചി അധിപ്പായേ 'അയമേതേസം ഭാവോ [ഭാവോധിപ്പായോ]'തി. കത്ഥചി പദത്ഥേ 'ഇമേ ഭാവാ'തി. കത്ഥചി സത്താമത്തേ'തിണ്ണാനം ഭാവോ'തി. തേനാഹ-'ഭാവസദ്ദസ്സേ'ച്ചാദി. രൂപസാധന ദ്വാരേനാതി ഭാവസദ്ദസ്സ രൂപസാധനദ്വാരേന, സപ്പന്തി പകാസേന്തി അത്ഥ മനേനാതി സദ്ദോ. സോവ അഭിധാനം അഭിധീയതേ-നേനത്ഥോതി കത്വാ. ബുജ്ഝതി അത്ഥസരൂപന്തി ബുദ്ധി, സാവ പതീയതേ-നേനാത്ഥോ പച്ചേതി അത്ഥ മിതി വാ പച്ചയോതി വുച്ചതി.

നനു ച 'ഭവന്തി ഏതസ്മാ ബുദ്ധിസദ്ദാ'തി വുത്തം തസ്മാ പവത്തിനിമിത്തമുഭിന്നമ്പി ഭവതി, തഥാസതി 'സദ്ദപ്പവത്തിനിമിത്ത'ന്തി സദ്ദസ്സേവ പവത്തിനിമിത്തതാ കസ്മാ വുത്താതി വുച്ചതേ. പാകടഭാവേന അഭിധാനാഭിധേയ്യസമ്ബന്ധസ്സ സദ്ദസ്സേവ പവത്തിനിമിത്തതം വത്വാ വിസും ബുദ്ധിയാ നിമിത്തസ്സ രൂപാനുഗതത്തം വിസേസേത്വാ പവത്തിനിമിത്തതമസ്സാ ദീപേതും 'നിമിത്തവസാഹി'ച്ചാദിമാഹ. ദബ്ബേഗുണോതി ദബ്ബേ വുത്തിയം ഗുണോ നിമിത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. ഗുണസദ്ദസ്സേവ ജാതിസദ്ദത്തേനോദാഹരണദ്വയം ദത്തം... ഗുണസ്സ ജാതിയാ വിസും ജാതിനിമിത്തസ്സാഭാവതോ [നിധിത്തസ്സ ഭാവതോ]. കിരിയാദീതിആദിസദ്ദേന ദബ്ബാദീനം ഗഹണം, കേചി പന കിരിയാസദ്ദാനം കിരിയാ പവത്തിനിമിത്തന്ത്യാഹു. തേസം ദേവദത്താദീനം അവത്ഥാവിസേസേന അവത്ഥാഭേദേന സാമഞ്ഞം തദവത്ഥാ വിസേസസാമഞ്ഞം. തേനാഹ-'ദേവദത്തസ്സാ'തിആദി. വിജ്ജമാനോ പദത്ഥോ വിസയോ യേസം ദേവദത്താദീനം സഞ്ഞാസദ്ദാനം തേസം പവത്തിനിമിത്തം ജാതിലക്ഖണമാചിക്ഖിതമ്പടിപാദിതന്തി അത്ഥോ.

അനേന ച ദേവദത്താദയോ സഞ്ഞാസദ്ദാപി സമാനാ ജാതിസദ്ദാതി വുത്തം ഹോതി. യദി ചരഹി സഞ്ഞാസദ്ദാപി ജാതിവചനാ സിയും, പഞ്ചവിധത്തമേസം പരിഹായതീതി. നേദമേവം വിഞ്ഞേയ്യം...

പസിദ്ധതരജാത്യാഭിധാന കംഗോവീഹിയവാദിസദ്ദാ ജാതിസദ്ദത്തേന വിസും പരിഗ്ഗയ്ഹന്തി.

സമ്ബന്ധിഭേദതോതി ഘടാദിസമ്ബന്ധീനം ഭേദതോ. അഭാവസ്സഭേദതോതി ഘടപടാദീനം സമ്ബന്ധീനം ഭേദേന അഭാവസ്സ ഭേദതോ അഭേദേപി ഭേദാ ഉപചരിതാ സന്തീതി യോജനാ. യസ്സ സാമഞ്ഞസ്സ വസാ, തേസു ഉപചരിതഭേദേസ്വാകാസാദീസു. നിരവയവാവിജ്ജമാനവിസയാനന്തിയേ ആകാസോ വിയ നിരവയവാ അഭാവോ വിയ അസന്താ ച, തേ വിസയോ യേസം സദ്ദാനം തേസന്തി അത്ഥോ. സാമഞ്ഞം ഭാവോതി പുഥുജ്ജനാദിസാമഞ്ഞം ഭാവോതി അത്ഥോ. അലസസ്സ ഭാവോ കിരിയാസമ്ബന്ധിത്തം, ബ്രഹ്മഞ്ഞം ജാതി ചാപല്യം നേപുഞ്ഞം ഗുണോ വാ. വുത്തിയം സകത്ഥേകന്താതി "സകത്ഥേ"തി (ർ-ഫ൨൨) ഇമിനാ സകത്ഥേ കതകപ്പച്ചയന്താതി അത്ഥോ. ന ദട്ഠബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ. പത്തകാലോവ പത്തകല്ലം. കരുണാ ഏവ കാരുഞ്ഞം.

൩൨. അണ്വാ

"ഏകയോഗനിദ്ദിട്ഠാനം സഹവാപവത്തി സഹവാ നിവത്തീ"തി 'ഭാവ കമ്മേസൂ'തി അനുവത്തതേ. തഥാപി ഭാവേതീമിനാവേത്ഥ സപ്പയോജനത്തം ദസ്സേതുമാഹ- 'ഭാവകമ്മേസു'ച്ചാദി.

൩ർ. തര

യജ്ജപി സീധാതുസ്സ കേവലസ്സ സുപനേ പവത്തി, തഥാപ്യതിപുബ്ബസ്സ ഉക്കംസേ പവത്തീതി ആഹ- 'അതിസയോ ഉക്കംസോ'തി. സോ ച അതിസയോ കസ്സ സമ്ഭവതിച്ചാഹ- 'സോ ച കിരിയാഗുണാന'ന്തി. കഥം തേസമതിസയോച്ചാഹ- 'ആധാരഭൂതദബ്ബവസാ'തി. കുതോച്ചാഹ- 'അനപേക്ഖിതേ'ച്ചാദി. അനപേക്ഖിതോ കിരിയാഗുണാനം നിസ്സയോ ദബ്ബസങ്ഖാതോ യേസന്തി വിഗ്ഗഹോ, ദബ്ബസ്സ നിസ്സയഭൂതസ്സാ-തിസയത്തം ഹോന്തമ്പി നിസ്സിതാനം കിരിയാ ഗുണാനം വസേനേവ സിയാ നാഞ്ഞഥാതി വത്തുമാഹ-'പച്ചധികരണ'ന്തിആദി.

നനു ച യദി കിരിയാഗുണാനമേവാതിസയോ, തദാ ന സിജ്ഝതി 'ഗോതരോ'തി നേസ ദോസോ, നോ ചേത്ഥ ജാതിയാതിസയോ, കസ്സ ചരഹി ഗുണസ്സ ഗോ അയം യോ സകടം വഹതി, ഗോതരോ-യം യോ സകടം വഹതി സിരഞ്ചാതി, ജാതിയാ ഹി നിച്ചായേകരൂപായ നോക്കംസാപകംസയോഗോ സമ്ഭവതീതി ദബ്ബസ്സാപി നാതിസയസമ്ഭവോ. തഥാഹി തുല്യപ്പമാണസ്സ ഗുണകതോവ മൂലതോ ഉക്കംസോ ദിസ്സതി സമാനേപി ഹി ആയാമേ വിത്ഥാരേ ച പടസ്സ കാസികസ്സാഞ്ഞോവാഗ്ഘോ ഭവതി മാഥുരസ്സാഞ്ഞോ വാതി. ദബ്ബസ്സാപി സാതിസയേഹി യുത്തതാമത്തേന സാതിസയത്തസ്സുപട്ഠാപിതത്താ വുത്തം- 'തേനേവാഹാ'തിആദി. യദഗ്ഗേന കിരിയാഗുണാനം നിസ്സിതാനമതിസയവസേന നിസ്സയഭൂതമ്പി ദബ്ബം കഥഞ്ചിദപ്യതിസയേ വത്തതി നാമ, തദഗ്ഗേ തബ്ബാചികാപി പകതി അത്തനോ വചനീയത്ഥവസേന തത്ഥ വത്തതിയേവ നാമാതി 'അതിയയേ വത്തമാനതോ'തി പകതിവിസേസനവസേന വുത്തം, തേനേവാഹ- 'ഇമിനാ പകതി വിസേസനത്തഞ്ചാഹാ'തി. സകത്ഥികാനം പകതിഅത്ഥോ ജോതനീയോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ.

സകത്ഥികാനന്തി കത്തരി ഛട്ഠീ സമ്ബന്ധവചനിച്ഛായ, സകത്ഥികേഹീതി അത്ഥോ. ഹേതുമാഹ- ‘പകതിവിസേസനന്തി’തി. ഇതിസദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി, യസ്മാ ‘അതിസയേ വത്തമാനതോ’തി, പകതിവിസേസനം, തതോ പകത്യത്ഥഭൂതേ-തിസയേ ജാതത്താ സകത്ഥികേഹി യഥാവുത്തനയേന പകത്യത്ഥഭൂതേതിസയോ ജോതനീയോ ഹോതീതി അത്ഥോ. തത്ഥ നാഭിധേയ്യോതി ബ്യതിരേകമാഹ, തഥാ ച വക്ഖതി- ‘അതിസയജോതകാതരാദയോ’തി.

അഥ പകതിവിസേസനത്തേ കസ്മാ നാഭിധേയ്യോ ജോതനീയോച്ചാഹ ‘പകതിയായേവ’ച്ചാദി. ഉക്കംസോ സമാനഗുണവിസയേയേവ ലോകേ ദിട്ഠോ [പവിട്ഠോ (പോത്ഥകേ)] തേന സാമഞ്ഞവചനേപി താദിഥവിസയേയേവ [സോയേവ] കാരണ വസേന ഹോതീതി ദസ്സേതുമാഹ- ‘അതിസയേനേ’ച്ചാദി. ദ്വിന്നമേകസ്സാ-തിസയേച്ചാദിനാ ‘ദ്വിബഹൂസുക്കംസേ തരതമാ”തി (ചം ർ-ന-ർ൫) സക്കതസുത്തത്ഥസ്സാധിപ്പായം വിവരതി. തരഇയാതി സകവോഹാരേന വുത്തം, തേസന്തു ഈയപ്പച്ചയോ. ഏവമിഹാവിധാനം സുഖസാനേത്തന്തി സമ്ബന്ധോ.

അയമേത്ഥാധിപ്പായോ ‘യഥാവുത്തസുത്തത്ഥവസേന ദ്വിന്നമേകസ്സ ഉക്കംസാഭാവാ ‘മാഥുരാ പാടലിപുത്തകേഹി സുകുമാരതരാ’ച്ചാദോ തരപ്പച്ചയോ ന ഹോതീതി ഏകോ മാഥുരോ ദുതിയോ പാടലിപുത്തകോ ഇമേസം സുകുമാരാനം ദ്വിന്നമേകോ മാഥുരോ-തിസയേന സുകുമാരോ സുകുമാരതരോ, ഏകമഞ്ഞേസം ദ്വിന്നമുക്കംസേതഥാഞ്ഞേസം ദ്വിന്നമേകസ്സാതി ഏവം ദ്വിന്നംദ്വിന്നമേകേകസ്സ ഉക്കംസേ തരപ്പച്ചയോ ഭവതി, ഉഭയത്ര ത്വവയവാപേക്ഖമ്ബഹുവചനം, തഥാഹി സുകുമാരത്തേനുക്കംസിയമാനാനം സമുദായാനമവയവാ മാഥുരാ ബഹവോ പാടലിപുത്തകാപി നിക്കംസിയമാനാ തഥേവാവയവാ ബഹവോ ഹോന്തി, ഏവം മാഥുരാ പാടലി പുത്തകേഹി സുകുമാരതരാ’തി തരപ്പച്ചയേന സിജ്ഝതി. ഇമസ്മിം ഗാമേ അഡ്ഢതരാ വാണിജ്ജാച്ചാദോപി കഥിതേന ഞായേന ദ്വിന്നംദ്വിന്നമേകേകസ്സ ഉക്കംസേ തരപ്പച്ചയോ ഭവതി, ബഹുവചനന്തു കത്ഥചി അവയവാപേക്ഖന്തി സബ്ബം സക്കതേ കിച്ഛേന സാധേന്തി. ഇഹ തു തഥാവിധസ്സ സുത്തസ്സാ വിധാനാ “തരതമിസ്സികിയിട്ഠാതിസയേ”തി തരാദീനമതിസയേ സാമഞ്ഞേന വിധാനാ സബ്ബത്ഥ തരപ്പച്ചയേന സുഖസാധനം ഹോതീ”തി.

അവത്ഥാഭേദേനാതി പടുതരാവത്ഥാവതോ പടുഅവത്ഥായ ഭിന്നത്താ വുത്തം, തഥാഹി തമേവാവത്ഥന്തരയുത്തം വത്താരോ ഭവന്തി അഞ്ഞേ ‘ഭവംസൂഅവത്ഥോ’തി. പകാരന്തരേനപി സാധനേ ഹേതുമാഹ- ‘അതിസയമത്തേ വാ വിധാനതോ’തി. അനവട്ഠിതത്തമാഹ- (‘അതിസയവാപി’ച്ചാദി). പഞ്ചസ്വേതേസൂതി ഏതേസം യഥാവുത്താനം തരാദീനം പഞ്ചന്നം മജ്ഝേ, രൂപാനി ഗുണവചനസ്സ വുത്തിയമുദാഹരിതാനി. കിരിയാവചനസ്സ തു ‘അതിസയേന പാചകതരോ പാചകതമോ’തി. ഇസ്സിക ഇയഇട്ഠാ സരാദീ തതോ (അഞ്ഞതോ) ന ഹോന്തി ബഹുലാധികാരാ.

൩൩. തസ്സ

തസ്സാതി സാമഞ്ഞേന വുത്തേപി വികാരസമ്ബന്ധീയേവ ഛട്ഠിയന്തോ ഗയ്ഹതി, ഛട്ഠിയന്തസമ്ബന്ധീയേവ ച വികാരോ ഗയ്ഹതി സമ്ബന്ധവസാതി ദസ്സേതുമാഹ ‘യസ്സാ’ച്ചാദി. കോസകാരകപാണവിസേസേഹി

കതോ കോസോ. പാണയോ സത്താ, ഓസധ്യോഫലപാകന്താ, രുക്ഖാ പുപ്ഫഫലൂപഗാതി രുക്ഖോസധീനം ലക്ഖണം വദന്തി തല്ലക്ഖണേനേത്ഥ രുക്ഖോ സധയോ ന ഗയ്ഹന്തി, കിഞ്ചരഹി ഓസധിസദ്ദേന ലതാദിപി ഗയ്ഹതി, രുക്ഖസദ്ദേന (വനപ്പ)തയോപി, വനപ്പതയോ ഹി ഫലവന്താ ന പുപ്ഫവന്താ. കഥം ഗാവസ്സ വികാരേ പുരിസേ മയോച്ചാഹ- 'അഞ്ഞസ്മി'ന്തിആദി. ഗാവസ്സ ഇദം ഗോമയം.

൬൭. ജതു

ഉപപത്യന്തരന്തി പച്ചയലോപതോ യുത്യന്തരം.

൬൮. സമൂ

തീസുത്തരേസു ച വത്തതേതി സമ്ബന്ധോ. രാജഞ്ഞമനുസ്സാനമ്പി ജാതിയമപച്ചേ ഞ്ഞസ്സപ്പച്ചയാനം വിധാനാ വുത്തം 'ഗോത്തപ്പച്ചയന്താ'തി ആഹ- 'രാജഞ്ഞാനം സമൂഹോ'ച്ചാദി. ഉക്ഖോ ഉസഭോ. ഓട്ഠോ ഖരതോ, ഉരബ്ഭോ മേസോ, ഏവമിച്ചാദിനാ 'ഉക്ഖാനം സമൂഹോ'ച്ചാദി. വാക്യമപദിസതി. കാകാനം സമൂഹോതി വിഗ്ഗഹോ, ണികഅചിത്താതി ഇമിനാ ണികോ അചിത്തവാച കേഹേവ ദിസ്സതീതി ഞാപേതി. അപൂപോ പിട്ഠപൂപോ, സംകുലന്തി (ഗുള) മിസ്സകഖജ്ജകവിസേസോ.

൬൯. ജനാ

"തദസ്സട്ഠാനമീയോ ചാ"തി (൨-൮-൬൩) കച്ചായനസുത്തസ്സായ മത്ഥോ "തദസ്സട്ഠാനമിച്ചേതസ്മിം അത്ഥേ ഛട്ഠിയന്തതോ ഈയപ്പച്ചയോ ഹോതീ'തി. തേന മദനസ്സ ഠാനം മദനീയം ബന്ധനസ്സ ഠാനം ബന്ധനീയംത്യാദികം സാധേന്തി. ഇധ പന തഥാവിധസ്സാഭാവാ കഥം തം സിജ്ഝതീത്യാസങ്കിയ 'മദനീയ'ന്തിആദികം വുത്തം, തം ദസ്സേതുമാഹ- 'മദനീയാദിപ്പസിദ്ധിയാ'ച്ചാദി. സാധനക്കമം ദസ്സേതുമാഹ- 'ഏവമഞ്ഞതേ'ച്ചാദി.

ഠാനന്തി കാരണം. "ഉപമത്ഥായിതത്ത"ന്തി (൨-൮-൬൪) കച്ചായനസുത്തസ്സായമത്ഥോ "ഉപമത്ഥേ ആയിതത്തപ്പച്ചയോ ഹോതീ"തി തേന ധൂമോ വിയ ദിസ്സതീതി ധൂമായിതത്തം തിമിരമിവ ദിസ്സതീതി തിമിരായിതത്തംത്യാദികം സാധേന്തീതി വുത്തനയമേവ. തമ്പിഹച്ചാദികം ദ്വീസു സാധനക്കമദസ്സനം, ധൂമോ വിയ ദിസ്സതീതി ദസ്സിതോ യോ കമ്മത്ഥോ സോപി ധൂമായീതി കത്തുവസേന സക്കാ പരികപ്പേതുന്തി കത്തുസാധനതോ ധൂമായിതസദ്ദാ സകത്ഥേത്തപ്പച്ചയേപി ധൂമോ വിയ ദിസ്സതീതി അത്ഥേ ആയിതത്ഥപ്പച്ചയേപി നാത്ഥഭേദോ-ഞ്ഞത്രവചനിച്ഛാഭേദാതി ദട്ഠബ്ബം, ഭാവത്ഥോ പന തേസം ഭാവപ്പധാനവസേന ലബ്ഭതി, ധൂമസ്സേവ ദസ്സനന്തി വിഗ്ഗഹേ ആയിതത്തേന വാ.

൭൦. ഇയോ

അഞ്ഞസ്മിന്തി അഞ്ഞസ്മിമ്പി അത്ഥേ ഇയോതി യോജനാ.

൭൧. കഥാ

പവാസേ ദൂരഗമനേ സാധു പവാസികോ, ഉപവാസേ രത്യഭോജനേ സാധു ഉപവാസികോ.

൭൫. പഥാ

പഥേ സാധു ഉപാകാരകം പാഥേയ്യം, മഗ്ഗോപകരണം, സപതിമ്ഹി ധന പതിമ്ഹി സാധു ഉപകരണം സാപതേയ്യം ധനം.

൭൭. രായോ

തുമന്തകിരിയായാതി ഘാതേതും (ത്യാദീതു) മന്തകിരിയായ. വാ സദ്ദോ സമുച്ചയോ, ഘാതേതും വാതിആദിനാ യോജേതബ്ബോ.

൭൮. തമേ

ഇതിസദ്ദേന ബ്യവച്ഛിന്നമത്ഥമുപദസ്സയമഞ്ഞനാപേക്ഖം സപ്പധാനം മന്താദി വിധിമ്ഹിദമത്ഥദ്വയം ബ്യാപാരീയതിച്ചാഹ-'ഏത്ഥ അസ്സ അത്ഥീ'തി. നനു ച യം യസ്സ ഹോതി തം തസ്മിമ്പി ഹോതി (യം യസ്മിം ഹോതി) തസ്സാപി തം ഹോതി തേനേവ വുച്ചതേ- 'ഛട്ഠീസത്തമീനമവിസേസോ'തി, തത്രഞ്ഞ തരനിദ്ദേസേനേവ സിദ്ധേ കിമത്ഥമിഹ ഛട്ഠീസത്തമീനം ഭേദേനോപാദാനം കരീയതീതി വുച്ചതേ-യത്രാവയവാവയവിഭാവോ, തത്ഥേവ ഛട്ഠീസത്തമീനമത്ഥസ്സ അവിസേസോ [വത്ഥുതോ (പോത്ഥകേ)] യഥാ 'രുക്ഖേസാഖാ രുക്ഖസ്സ സാഖാ'തി. സസ്സാമിഭാവജഞ്ഞജനകഭാവാദോ തു നാവസ്സമാധാരാധേയ്യഭാവോതി ദ്വിന്നമേവത്ഥാനമുപാദാനന്തി.

നനു ച സമ്ഭവേ ബ്യഭിചാരേ ച സതി വിസേസനം സാത്ഥകം ഭവതി യഥാ 'നീലമുപ്പല'ന്തി, നേവാത്ഥിത്തസ്സാത്ഥി ബ്യഭിചാരോ, തഥാ ച വുത്തം- 'ന സത്തം പദത്ഥോ ബ്യഭിചരതീ'തി, തസ്മാ ബ്യവേച്ഛേജ്ജാഭാവാ നിരത്ഥകമത്ഥീതിവിസേസനന്ത്യാഹ- 'പദത്ഥസ്സേ'ച്ചാദി. സത്തായം അബ്യഭിചാരേ പീതി സമ്ബന്ധോ. കാലന്തരാ ബ്യഭിചാരത്ഥമത്ഥീതിവിസേസനന്തി ദസ്സേതുമാഹ- 'കാലേ'ച്ചാദി.

നനു ച സുത്തേസു കാലോ പധാനം ന ഹോതി, "തേന കതം കീതം"ത്യാദിനാ ഹി പച്ചയത്ഥോ ദസ്സിതോ, തഥാ ഹി കായികംവാചസികം ത്യാദോ ന കാലസമ്പച്ചയോ, ഏവമിഹാപി സത്താമത്തേ ഭവിതബ്ബം, അത്ഥീതി തു വത്തമാനസത്തായ ഏവ പരിഗ്ഗഹോ കഥമവസീയതേ യേന കാലവിസേസനം സിയാതി. സച്ചം, കിന്തു പദത്ഥസ്സ സത്താബ്യഭിചാരാഭാവേപി അത്ഥീതിവിസേസനോപാദാനസാമത്ഥിയാത്ര വിസിട്ഠോ സത്താ അത്ഥീതി വിസേസനത്തേനോപാത്താ, ന സത്താമത്തന്തി പതീയതേ, സാ പന വിസിട്ഠാ സത്താ സമ്പതിസത്താ, അത്ഥി ച തസ്സാ ബ്യഭിചാരോ സാമഞ്ഞസത്തായാതി യുജ്ജതേവ വിസേസനവിസേസ്സഭാവോതി മഞ്ഞതേ. ഉപാധീതി വിസേസനം.

ന ഭുഞ്ജതിച്ചാദിവിയാതി യഥാ ന ഭുഞ്ജതീതി നഞ്സ്സ പടിസേധത്താ വിരുദ്ധത്ഥപദസ്സ സന്നിധാനേ-ത്ഥന്തരസ്സ പടിസേധരൂപസ്സത്ഥസ്സാവഗതി പദനിബന്ധനസ്സ വിധിനോ അബാധികാ ഭവതി, തമിവാക്യത്ഥോ. അധിപ്പായത്ഥ മാഹ- 'അത്ഥിവചനിച്ഛായ യോ വിസയോ തസ്സ നിയമോ'തി. കതി പയസമ്ഭവേ ന പന ഗോമാ രുക്ഖവാതി യോജനാ, തേഹീതി

പസംസാപഹൂതേഹി. കകുദേ ആവത്തോ കകുദാവത്തോ, നിന്ദിതോ കകുദാവത്തോ അസ്സ അത്ഥീതി കകുദാവത്തീ. കഥം നിന്ദിതത്തമസ്സിച്ചാഹ-'കകുദാ വത്തോ'ച്ചാദി. സംസത്തോ ദണ്ഡോ അസ്സ അത്ഥിച്ചനേന ഗേഹട്ഠിതേന വിജ്ജമാനേനപി ദണ്ഡേന ദണ്ഡീതി നാഭിധീയതീതി വദതി. ദബ്ബേഭിധേയ്യേതി ജാതിസന്നിസ്സയഗോപിണ്ഡഅസ്സപിണ്ഡാദിസങ്ഖാതേ ദബ്ബേ-ഭിധേയ്യേ, ഭവം ഭവേയ്യാതി യദാകദാചി ഭവന്തോ യദി ഭവേയ്യ.

൩൯. വന്ത്വ

പഞ്ചവാ "ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ"തി (൧-൩൩) രസ്സോ.

൪൦. ദണ്ഡാ

ദ്വേ ഹോന്തീതി ഇകോ ഈചേതി ദ്വേ ഹോന്തി, ഏകമേകംവാതി ഉഭിന്നം. വാസദ്ദോ ദ്വേ ഹോന്തീതി ഏത്ഥാപി ദട്ഠബ്ബോ. ഉത്തമീണേവ ധനാ ഇകോതി ഗണസുത്തം വിവരതി 'ഉത്തമീണേവാ'തിആദി. കേനേത്ഥ സമാസോതി ആഹ-'സ്യാദിസ്യാദിനേകത്ഥന്തി സമാസോ'തി. ഉത്തമീണോ ധനസാമീ. അസന്നിഹിതേ അത്ഥാതി ഗണസുത്തം, അസന്നിഹിതേതീമസ്സ അത്ഥം വിവരതി 'അപ്പത്തേ'തി. അസമ്പത്തേതി അത്ഥോ. അസന്നിഹിതേതി ച അത്ഥോ ഇച്ചസ്സ വിസേസനം. അത്ഥനം അസന്നിഹിതേ അത്ഥേ ആസിസനം അത്ഥോ, സോ അസ്സ അത്ഥീതി അത്ഥികോ അത്ഥീ. തദന്താചാതി ഗണസുത്തം, അസന്നിഹിതേത്യനുവത്തതേ, അസന്നിഹിതോപാധികാ അത്ഥന്താ ച ഇക ഈപ്പച്ചയോ ഭവതീത്യത്ഥോ. വണ്ണന്താഈയേവാതി ഗണസുത്തം, ബ്രഹ്മാനം ദേവാനം വണ്ണോതി വാ സമാസോ. ഹത്ഥദന്തേഹി ജാതിയന്തി ഗണസുത്തം.

ജാതിയന്തി പച്ചയവിസേസനം. വണ്ണതോ ബ്രഹ്മചാരിമ്ഹീതി ഗണസുത്തം. ബ്രഹ്മസദ്ദേന നിയമവിസേസോ വുച്ചതീച്ചാഹ-'വിജ്ജേ'ച്ചാദി. തസ്മിഞ്ചനിയമവിസേസചരണേ തിണ്ണം ബ്രാഹ്മണാദീനമേവാധികാരോ, നസുദ്ദസ്സാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'തഞ്ചേ'ച്ചാദി. തേവണ്ണികോ വണ്ണീതി വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ. തീസു വണ്ണേസു ഭവോ തദന്തോഗധത്താ തേവണ്ണികോതി ഭവത്ഥേ ണികോ. വണ്ണസദ്ദോ ബ്രാഹ്മണാദിവണ്ണവചനോ. തത്ര ബ്രഹ്മചാരിമ്ഹിത്യനേന സുദ്ദോ ബ്യവച്ഛിജ്ജതേ.

അഥവാ ബ്രഹ്മന്തി നിബ്ബാനം തദത്ഥോ ഗന്ഥോപി, തം ബ്രഹ്മം നിബ്ബാനം ധമ്മം വാ തേപിടകം ചരതീതി ബ്രഹ്മചാരീ, യതി. യതയോപി ഹി വണ്ണീതി ബ്രഹ്മചാരിനോതി വുച്ചന്തി. വണ്ണീലിങ്ഗീതി ഹി വുത്തേ തിലിങ്ഗവാതീ അത്ഥോ. വണ്ണ സദ്ദോ പനേത്ഥ യഥാവുത്ത ബ്രഹ്മപരിയായോ. പോക്ഖരാദിതോ ദേസേതി ഗണസുത്തം. ദേസോ ചേത്ഥ യത്ഥ(ത്ഥി പോക്ഖരാദീനി സോ). പദുമഗച്ഛ പോക്ഖരണീനം വാചകസ്സാതി ഇമിനാ പദുമാനി അസ്സം സന്തീതി പദുമിനീതി പോക്ഖരണീപി വുച്ചതീതി ദസ്സേതി. നാവാ അത്ഥീതി നാവികോ, യാഗമേ നാവായികോ. സുഖദുക്ഖാ ഈ, ബലാ ബാഹൂരുപുബ്ബാ ചേതി ച ഗണസുത്താനി.

൪൧. മുഖാ

ഇഹാപി പസജ്ജേയ്യ മധു അസ്മിം ഘടേ അത്ഥീതി ഏത്ഥാപി പയോഗേ മധുരന്തി രപ്പച്ചയോ പാപുണേയ്യ മധുമ്ഹി അഭിധേയ്യതി അധിപ്പായോ. ന ഗച്ഛന്തീതി നഗാ. യജ്ജപി ഊസവാച്ചാദോ പഹൂതാദിവിസയായാത്ഥിതായ സമ്ഭവോ, തഥാപി ഞുസാദിവതോ പച്ചയ(ത്ഥ)ത്തേന വചനിച്ഛാഭാവാ ഞുസവാ ഘടോച്ചാദി ന സിജ്ഝതി തസ്മാ പഹൂതാദിവിസയാത്ഥിതാസമ്ഭവേപി തംവതോ-ത്ഥസ്സ പച്ചയ(ത്ഥ)ത്തേന ഞുസരോ ദേസോതി വത്തു മിച്ഛായം പച്ചയോ യഥാ സിയാ അഞ്ഞത്രമാഭവിച്ചേവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി ആഹ- 'ഇതി'ച്ചാദി. കുഞ്ജവാതിഏത്ഥ കുഞ്ജസദ്ദോ തിണലതാദ്യച്ഛാദിതപബ്ബതേകദേസേ വത്തതേ.

൮൭. പിച്ഛാ

പരേഹി വാചാസദ്ദാ ആലോ വിഹിതോ നിന്ദായം, നേഹ തഥേതി ചോദനമുബ്ഭാവയതി 'നിന്ദായ'മിച്ചാദിനാ.

൮൮. സീലാ

സീലമസ്സ അത്ഥി, കേസാ അസ്സ സന്തീതി വിഗ്ഗഹോ. അഞ്ഞാ നിച്ചന്തി നിച്ചവിധ്യുത്ഥം ഗണസുത്തം. ഗാണ്ഡീരാജീഹി സഞ്ഞായന്തി സഞ്ഞാവിസയനിയമനത്ഥം ഗണസുത്തം. ഗണ്ഡസ്സ ഗണ്ഡമിഗസിങ്ഗസ്സ അയം ഗാണ്ഡീ, സാ അസ്സ അത്ഥീതി ഗാണ്ഡീവോ.

൯൦. സിസ്സ

സമസ്സ അത്ഥീതി സുവാമീ,സം സകിയം.

൯൧. ലക്ഖ്യാ

അകാരാദേസോ ച ണസന്നിയോഗേനാതി ഇമിനാ യത്ഥ ണകാരോ തത്ഥേവായമകാരാദേസോതി ദസ്സേതി. ഉപാദാനതോതി ഇമിനാ നിസ്സയകരണമേകോ സത്ഥിയോ ഞായോതി ദസ്സേതി. അന്തസ്സ അവിധാനസാമത്ഥിയാചാതി ഇമിനാ സതിപി പുബ്ബലോപേന പയോഗ നിപ്ഫത്തിയം അകാരം വിധായ തസ്സ ലോപോ നിരത്ഥകോതി ദസ്സേതി. ലക്ഖീ സിരീ അസ്സ അത്ഥീതി ലക്ഖണോ.

൯൪. ഇമിയാ

കപ്പോ യോഗ്യതാ അസ്സ അത്ഥീതി കപ്പിയോ, ജടാ ഹാനഭാഗോ, സേനാ അസ്സ അത്ഥീതി വിഗ്ഗഹോ.

൯൫. തോപ

'ഓഹാക ചാഗേ' ഇതി സകകാരസ്സ ഹാധാതുനോ പയോഗേ തോപ്പച്ചയം നിസേധേത്വാ'സത്ഥാ ഹീയതേ സത്ഥാ ഹീനോ'തി ഉദാഹരണം ദസ്സിതം. തേനാഹ- 'സക്കതേച്ചാദി. ദസ്സേതും തതിയമ്പനുദാഹരണന്തി സമ്ബന്ധോ. ചീപ്പച്ചയാവസാനാനന്തി "അഭൂതതബ്ഭാവേ കരാസഭൂയോഗേ വികാരാചീ"തി (ർ-൫൫) വുത്തോ ചീപ്പച്ചയോ അവസാനേ യേ സന്തി വിഗ്ഗഹോ.

ജാതിയവജ്ജിതാനന്തി "തബ്ബതി ജാതിയോ"തി (൪-൧൧൩) സുത്തേന ജാതിയപ്പച്ചയേന വജ്ജിതാനം. കച്ചായനേ തു തോആദീനം വിഭത്തി സഞ്ഞത്താ ന തതോ പുന വിഭത്തുപ്പത്തി.

൯൬. ഇതോ

വുത്തിയം 'ഏതസ്സ ട ഏത' ഇതി അതോഇച്ചത്ര ഏതസ്സ ടാദേസോ ഏത്തോ ഇച്ചത്ര ഏതആദേസോതി അത്ഥോ.

൯൭. അഭ്യാ

നനു ച കിം ഇമിനാ സുത്തേന, പഞ്ചമ്യന്താ "തോ പഞ്ചമ്യാ"തി (൪-൯൪) ഭവിസ്സതി, അപഞ്ചമ്യന്താതു "ആദ്യാദീഹീ"തി (൪-൯൮) നേതദേവം ദട്ഠബ്ബം. "തോ പഞ്ചമ്യാ"തി (൪-൯൪) പകതിവിസേസാനമപരാമാസതോ കുതോചി പഞ്ചമ്യന്താ ഹോതു, അപഞ്ചമ്യന്താ പന "ആദ്യാദീഹീ"തി സുത്തേ സസങ്ഖ്യസ്സാദിസദ്ദസ്സ ഗഹണേന തംസദിസാ സസങ്ഖ്യാഏവോപലക്ഖീയന്തീതിപി വിഞ്ഞായേയ്യ തതോ അപഞ്ചമ്യന്തേഹി അഭ്യാദീഹി തോ ന സിയാതി അഭിതോച്ചാദി ന സിജ്ഝതീതി "അഭ്യാദീഹീ"തി സുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൯൮. ആദ്യാ

നനു ച തോഇച്ചേവ സാമഞ്ഞേന സുത്തിതേ യതോകുതോചി പഞ്ചമ്യന്താ വാ അപഞ്ചമ്യന്താ വാ ബഹുലം വാ തോമ്ഹി ഇട്ഠപ്പസിദ്ധീതി കിം ആദ്യാദീഹീതി സുത്തേനാതി സച്ചം, തഥാപി വിഭാഗേന ദസ്സിതേ വിഭാഗസോ വിസേസാവസായോ സിയാതി ന ദോസോതി. യന്തി പഠമന്താ തോമ്ഹി യതോ.

൧൦൦. കത്ഥേ

പുബ്ബേനേവാതി "സബ്ബാദിതോ" (൪-൯൯) ച്ചാദിനാവ. ഏതസ്സാതി ഏതസദ്ദസ്സ, ഇമസ്സാതി ഇമസദ്ദസ്സ.

൧൦൧. ധി

വാവിധാനാതി വികപ്പേന ധിപ്പച്ചയസ്സ വിധാനാ.

൧൦൨. യാ

യത്രാതി വുത്തേ യത്ഥാതി ഉപ്പലക്ഖിതമേവ സിയാതി ന വുത്തം. ഏവമുപരിപി.

൧൦൪. കുഹിം

ഹിഞ്ചനം വിധീയതേ "ഹിം ഹം ഹിഞ്ചന"ന്തി (൨-൯൯) സുത്തേന. ഹിഞ്ചിആദീനന്തി ഹിഞ്ചിദാചിരഹചിആദീനം.

൧൦൯. സബ്ബേ

ഏതസ്മിം കാലേ ഏകദാഇച്ചാദി ദട്ഠബ്ബം.

൧൦൬. കദാ

കുദാസദ്ദോ ചനംസദ്ദയോഗേവ ദിസ്സതി കുദാചനന്തി.

൧൦൭. അജ്ജ

നിമിത്തനിമിത്തീനന്തി കാരണകാരിയാനം, സമാനേതി സാധാരണേ. സമാനമേവ ബോധേതി 'തംയഥേ'ച്ചാദിനാ. ഏത്ഥ പന മമ്മതാളനം നിമിത്തം പാണ ഹരണം നിമിത്തീ, തസ്സാതി അനജ്ജതനസ്സ. ഉപരി ത്യാദികണ്ഡേ കരഹസദ്ദോ തു ചിസദ്ദസംയുത്തോവ ദിസ്സതി കരഹചീതി.

൧൧൦. ധാസം

സങ്ഖ്യാവാചിനോ സദ്ദാ സങ്ഖ്യാസദ്ദേന ഗഹിതാതി ആഹ- 'അത്ഥേ'ച്ചാദി. പകാരോ ദബ്ബഗുണധിസയോപി അത്ഥി, തത്ഥ യദി സോപി ഗയ്ഹേയ്യ ദബ്ബ ഗുണാനം ലിങ്ഗസങ്ഖ്യാഹി യോഗാ ധാപ്പച്ചയന്ത(മ്പി തബ്ബിസയോയേവേതി) [ചേത്ഥ (പോത്ഥകേ] (പകാരവാചകലിങ്ഗസങ്ഖ്യാഹി യോഗാ) അലിങ്ഗമസങ്ഖ്യഞ്ച [ധാപ്പച്ചയന്തമലിങ്ഗമസങ്ഖ്യഞ്ച-ഇതി കാസികാവുത്തിപഞ്ജകായം] ന സിയാ, ഏവഞ്ച സത്യബ്യയത്തമഭിമതന്തസ്സ ന സിയാ, തഞ്ചിട്ഠം, കിരിയാവിസയേ തു തസ്മിം ഗയ്ഹമാനേ ഏകധാഭുഞ്ജതി ദ്വിധാഭുഞ്ജതി ദ്വിധാഗച്ഛതിച്ചാദോ ഭോജന ഗമനാദികിരിയായ സബ്ബഥാ ലിങ്ഗസങ്ഖ്യാഹി യോഗാഭാവാ യഥാവുത്ത ദോസോ ന സിയാതി പാണിനീയവുത്തികാരേന ജയാദിച്ചേന കിരിയാ വിസയോയേവേത്ഥ പകാരോ ഗഹിതോ. തമ്പതി ആഹ- 'ദബ്ബേ'ച്ചാദി. കസ്മാ പനേവമാഹാതി ആഹ- 'നവധാദബ്ബ'മിച്ചാദി. "നവധാ ദബ്ബം, ബഹുധാ ഗുണോ"തി വേസേസികാനം സങ്കേതോ.

തത്ഥ പുഥബ്യാപോതേജോവായ്വാകാസകാലദിസാത്തമനാനീതി നവ ദബ്ബാനി. രൂപ രസ ഗന്ധ ഫസ്സ സങ്ഖ്യാപരിമാണ പുഥുത്തസംയോഗവിഭാഗ പരത്താപരത്തബുദ്ധിസുഖദുക്ഖേച്ഛാദോസപയതനാ ച ഗുണാ, ചസദ്ദേന ഗുരുത്ത ദവത്തസിനേഹസങ്ഖാരധമ്മാധമ്മസദ്ദാ ചേതി ചതുബ്ബീസതി ബഹുധാ ഗുണോ. അത്രാപി യഥാവുത്തകാസികാവുത്തിയാ പഞ്ചികാകാരേന ജിനിന്ദബുദ്ധിനാ നവധാ ദബ്ബം ബഹുധാ ഗുണോത്യത്രാപി "കിരിയാജ്ഝാഹരിതബ്ബാ നവധാ ദബ്ബം ബഹുധാ ഗുണോ ഉപദിസീയതി വിഞ്ഞായതി ബ്യാഖ്യായതേ വിജ്ജതേവാ"തി കിരിയാവിസയോയേവ പകാരോ പടിപാദിതോ, പയോഗദസ്സനതോ ബ്യവച്ഛേജ്ജഭാവാ സബ്ബത്ഥ കിരിയേവേതി വിസേസനോപാദാനമയുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ.

നവധാ ദബ്ബം ബഹുധാ ഗുണോതി പയോഗദസ്സനതോ ദബ്ബഗുണവിസയാനമ്പകാരാനം ഗയ്ഹുപഗത്താ ബ്യവച്ഛേദയിതബ്ബാനം ദബ്ബഗുണവിസയാനമ്പകാരാനം ഭാവാ സബ്ബസ്മിം ദബ്ബഗുണവിസയേ ജിനിന്ദബുദ്ധിനാ വുത്തനയേന കിരിയാ അത്ഥേവാതി കിരിയാവിസയോവ പകാരോ ഗയ്ഹതീതി വുത്തികാര പഞ്ജികാകാരാനം വിസേസനോപാദാനമയുത്തന്തി അത്ഥോ.

തതോയേവാതി യതോ വിസേസനോപാദാനമയുത്തം തതോയേവ ദീഹിച്ചാദികമാഹേതി അത്ഥോ. അയമേത്ഥാധിപ്പായോ "ദ്വിധാ കരോതീതി കിരിയാപയോഗേപി പകാരോ ദബ്ബഗുണവിസയോ... ദബ്ബവിസയസ്സ ഗുണവിസയസ്സ വാ ദ്വിധാഭാവസ്സ കരീയമാനത്താ, നതു കിരിയാവിസയോ... ദ്വിധാഭാവസ്സ കരണകിരിയാവിസയസ്സേത്ഥ വത്തുമനിച്ഛിതത്താ. തതോയേവ കിരിയാപകാരോപാദാനേ [പകാരോതിസയനേ (പോത്ഥകേ)] അത്ര ധാപ്പച്ചയന്തപ്പയോഗോ ന സിയാതി വിഞ്ഞാപേതും 'ദീഹി'ച്ചാദികമാഹേ"തി തേനാഹ'അത്രേ'ച്ചാദി.

ദബ്ബഗുണവിസയേ പകാരേ ഗയ്ഹമാനേ യോയം ദോസോ സമ്ഭാവിതോ പരേഹി, തം ദാനി നിരാകത്തുമാഹ 'സതിപിചേ'ച്ചാദി. സഭാവതോ അലിങ്ഗമസങ്ഖ്യഞ്ചാതി സമ്ബന്ധോ, സങ്ഖ്യന്തരാപാദനേ ഗമ്യമാനേ ധാപ്പച്ചയോ വിഹിതോ പാണിനിയേഹി, തദാഹ- 'ദബ്ബസ്സേ'ച്ചാദി സങ്ഖ്യാന്തരാപാദനേപീതി പുബ്ബം യാ വവത്ഥിതാ സങ്ഖ്യാ, തതോ- ഞ്ഞം സങ്ഖ്യാന്തരം തസ്സാപാദനം കരണം സങ്ഖ്യന്തരാപാദനം, തസ്മിമ്പീതി അത്ഥോ.

൧൧൮. തബ്ബ

സോ പകാരോ അസ്സാതി തബ്ബാ, തസദ്ദേന പകാരസ്സ പരാമട്ഠത്താ തബ്ബതീതേത്ഥ പകാരവതീതി അത്ഥോ വുത്തോതി ആഹ- 'തസദ്ദേനേ'ച്ചാദി. പകാരവതീതി പകാരവതി അത്ഥേ. മുദുപ്പകാരവാ മുദുജാതിയോ.

൧൧൯. കതി

കിം സങ്ഖ്യാനമ്പരിമാണമേസന്തി അത്ഥേ "കിമ്ഹാ രതി രീവരീവതക രിത്തകാ"തി (൪-൪൪) സുത്തേന രതിപ്പച്ചയം വിധായ കതീതി സിദ്ധത്താ വുത്തം- 'സങ്ഖ്യാപരിമാണവിസയേ സാധിതത്താ'തി, കതി ച സോ സങ്ഖ്യാ പരിമാണവിസയത്താ സങ്ഖ്യാ ചേതി കതിസങ്ഖ്യാ, തായ.

൧൨൦. ബഹു

പച്ചാസത്തീതി സമ്ബന്ധിമ്ഹി ഏകമ്ഹി ദസ്സിതേ ദിട്ഠത്താ സമ്ബന്ധസ്സ പരോ സമ്ബന്ധീ വിഞ്ഞായമാനോ പരോവ വിഞ്ഞായതി യുത്തിതോതി 'സമ്ബന്ധതോവാ'തി വുത്തം.

൧൨൧. സകിം

നിപാതനസ്സാതി സകിന്തി നിപാതനസ്സ.

൧൨൨. സോ

ഖണ്ഡം ഖണ്ഡം ഖണ്ഡസോ, പുഥു പകാരോ പുഥുസോ.

൧൨൪. അഭൂ

നനു ച അഭവനന്നാമ സബ്ബഥാ അനുപ്പത്തിയാ വാ അവത്ഥന്തരേന വാ, തഥാ സത്യഭൂതസദ്ദോ-നുപ്പന്നമത്തവചനോപീതി കഥമഭൂതസദ്ദോ-വത്ഥന്തരേ

നാഭൂതേ വുത്തോച്ചാഹ- 'അഭൂതസ്സി'ച്ചാദി. കഥമവത്ഥാവ തസദ്ദേന പരാമസീയതീതി ചേ അഭൂതസദ്ദോ യദ്യനുപ്പന്നവാചീ സിയാ, തദാ തസദ്ദപ്പ യോഗോയേവ ന സിയാ... തസദ്ദേനാഭൂതസ്സേവ ഗഹണതോ, അഭൂതഭാവേച്ചാദിനാ സുത്തിതം സിയാ, തേന തസദ്ദപ്പയോഗസാമത്ഥിയാ അവത്ഥാവ തസദ്ദേന പരാമസീയതി, തപ്പരാമട്ഠഞ്ചാവത്ഥന്തരമഭൂത സദ്ദോ അപേക്ഖതേ, തേനാഹ- 'തബ്ഭാവേതിവചനാ'ഇച്ചാദി. ഭവനം ഭാവോ തായ അവത്ഥന്തരേ ഭാവോ തബ്ഭാവോ തസ്മിം. തേനാഹ 'അഭൂതസ്സേ'ച്ചാദി. ഭാവേതി വിസയസത്തമീ, സംസത്തമീ വാതി ആഹ- 'വിസയേ ഗമ്മമാനേ വാ'തി. കുണ്ഡലത്തേനാതി കുണ്ഡലസഭാവേന.

൧൨൦. ദിസ്സ

ദിസ്സന്തീതി വുത്തേ പയോഗേ ദിസ്സന്തീതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി ആഹ 'ദിസി'ച്ചാദി, ഇദം സുത്തം വിജ്ഝങ്ഗ പരിഭാസാ ഭവതീതി സേസോ. "ണോവാ-പച്ചേ"തിആദിനാ (൪-൧) സുത്തേന വുത്തേസ്വനേകവിധേസു അത്ഥേസു പരി സമന്തതോ ഭാസതീതി പരിഭാസാ, വിധിനോ പച്ചയസ്സ അങ്ഗഭൂതാ പരിഭാസാ വിജ്ഝങ്ഗപരിഭാസാ. വിധിയേവാതി സുത്തമിദന്തി സമ്ബന്ധോ. വക്ഖമാനസുത്തദ്വയന്തി "അഞ്ഞസ്മിം സകത്ഥേ"തി സുത്തദ്വയം.

൧൨൧. സംയോ

അന്തരസദ്ദോ-നേകത്ഥോപീഹാന്തരാളവാചീ മജ്ഝവാചീ ഗയ്ഹതി, ന വിജ്ജതേന്തരമേസന്തി അന്തരാളമത്തപടിസേധപയോജനം നത്ഥീതി കത്വാന്തരാ ളട്ഠസ്സാഭാവാന്തരാളം നത്ഥീത്യുപചരീയതി, ഏവഞ്ഹി ലോകേ പയുജ്ജതേ 'അനന്തരാ ഇമേ ഗാമാ അനന്തരാ ഇമേ പാസാദാ'തി അന്തരാളഗതസ്സ ഞ്ഞസ്സ ഗാമസ്സഞ്ഞസ്സ പാസാദസ്സ വാഭാവാ തഥാ ബ്യപദിസീയതേ, തഥേവമിഹാപ്യന്തരാളഗതസ്സഞ്ഞസ്സ ബ്യഞ്ജനസ്സാഭാവാ അനന്തരാ ഇത്യുച്ചന്തേ, അഥവാന്തരസദ്ദോ ബ്യവധാനവാചീ ബ്യവധാനാഭാവതോ-നന്തരാ ഇതി വുച്ചന്തേ. അന്തരം കരോതീതി വാ ഖാദിഇപ്പച്ചയം [ണിപ്പച്ചയം (പോത്ഥകേ)] വിധായ അന്തരായതി ബ്യവധാനം കരോതീതി കത്തരി അപ്പച്ചയം വിധായ അന്തരോ ബ്യവധായകോ നത്ഥേതേസന്തി അനന്തരാ. യഥാ 'രുക്ഖാ വനന്തേ'ത്ഥ രുക്ഖാ സമുദിതാവേകവനബ്യപദേസം ലഭന്തേ, തഥാത്രാപി ബ്യഞ്ജനാ സമുദിതാവേതേ സംയോഗബ്യപദേസഗോചരത്തം പടിപജ്ജന്തേ.

സംയോഗോതി ഹി സമുദായപ്പധാനോ നിദ്ദേസോ ബ്യഞ്ജനാത്യവയവപ്പധാനോ, തസ്മാ ബ്യഞ്ജനാതി ബഹുവചനേന സംയോഗോതി ഏകവചനനിദ്ദേസോ ഘടതേ, നനു ച വണ്ണാനമുച്ചാരിതപ്പധംസിത്താ യോഗപജ്ജമട്ഠിതമാനാനം ന സമ്ഭവതി സമുദായത്തന്തി സമുദായത്തമയുത്തന്തി നായുത്തം, തഥാഹി ഉത്തരുത്തരഗ്ഗാഹിനി ബുദ്ധി പുബ്ബപരീഭൂതേ ബ്യഞ്ജനാവയവേ സമുദായരൂപേന സങ്കപ്പേന്തീ സമുദായവോഹാരമ്പവത്തയീതി.

ണാനുബന്ധേതി ദിതിസദ്ദസ്സ സംയോഗാവിസയത്താ ദേച്ചോതി 'സരാനമാദിസ്സാ'തി വിസയോ, ഉളുമ്പസദ്ദസ്സ സംയോഗവിസയത്താ ഓളുമ്പികോതി ഏതസ്സ വിസയോതി തത്ഥ രാഘവോ വേനതേയ്യോ മേനികോ ദേച്ചോ ദോസഗ്ഗാന്തി രൂപാനി. ഇധ തു ഓളുമ്പികോ കോണ്ഡഞ്ഞോതി

യുജ്ജന്തി. തേനേവ ച തത്ഥ പഞ്ചികാ എത്ഥ, എത്ഥ ച പഞ്ചികാ തത്ഥ ഉപനേതബ്ബാതി.

൧൨൭. കോസ

കോസജ്ജന്തി എത്ഥ തസ്സ ജത്തഞ്ച നിപാതനാ, അജ്ജവന്തി എത്ഥ്ഹ "ഉവണ്ണസ്സാ വവ സരേ"തി (൪-൧൨൯).

൧൩൫. ജോവു

യകാരസ്സ ദ്വിത്തേ ജേയ്യോ.

൧൩൭. കണ

അതിസയേന അപ്പോ, അതിസയേന യുവാതി വിഗ്ഗഹോ.

൧൩൯. ഡേസ

സതിസ്സാതി വുത്തേ സതിസദ്ദോ വിഞ്ഞായതി സത്യന്തേപി വിസേസനത്തേന വത്തുമിച്ഛിതേസത്യന്തോ കഥം വിഞ്ഞായതിച്ചാസങ്കിയ "സങ്ഖ്യായ സച്ചുതീസാസേ"ച്ചാദിനാ (൪-൫൦) സത്യന്താദീഹി ഡോ വിഹിതോ, തസ്മിഞ്ച ഡേതിനിമിത്തേനോപാദിന്നേ തദുപാദാനസാമത്ഥിയാസത്യന്തോവ വിഞ്ഞായതീതി ദസ്സേതുമാഹ- 'ഡേതി നിമിത്തോപാദാനാ'തിആദി.

൧൪൨. അധാ

ധാതുതോ അഞ്ഞോ സദ്ദോ അധാതു തസ്സ. പഞ്ചികായമ്പന പകതിപി സദ്ദോയേവാതി ധാതുതോഇച്ചാദിനാ അധാതുസദ്ദസ്സ അത്ഥമത്തം വുത്തം.

തസ്സാതി അധാതുപ്പകതിയാ, അധാതുസദ്ദസ്സാതി വുത്തം ഹോതി. തേനചാതി കകാരേന ച, തസ്മാതി തേന കാരണേന. പുബ്ബഗ്ഗഹണമന്തരേനാതിപാണിനിനാ ഇകാരാദേസവിധായകേ ഇമസ്മിംയേവ സുത്തേകകാരതോ പുബ്ബസ്സ ഇകാരാദേസവിധാനത്ഥം പുബ്ബഗ്ഗഹണം കതം, തം പുബ്ബസ്സാതിവചനം വിനാതി അത്ഥോ. സചേതിആദിനാ കഥയതീതി സമ്ബന്ധോ. "ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ"തി (൧-൩൩) രസ്സോ വുത്തോ, അസ്സാതി ജാതിനിദ്ദേസേ തു ആകാരസ്സചികാരോ ഭവത്യേവ, സിയാ എതന്തി ബഹുപരിബ്ബാജകാതി എതം രൂപം ഹോതി. സ്യാദ്യത്ര ബ്യവഹിതോ... കകാരതോ പുബ്ബേ സ്യാദി, ന സ്യാദി കകാരാ പരോതി.

നനു ച അസ്യാദിതോതി എത്ഥ പസജ്ജപ്പടിസേധോ നഞ കസ്മാ ഗഹിതോ, ന പരിയുദോസോതി ആസങ്കിയ പരിയുദാസേസ്മിം ഗഹിതേ സതി ദോസം വത്തുമാരഭതേ 'പരിയുദാസേ'ഇച്ചാദിനാ. സ്യാദിതോതി സ്യാദ്യന്തതോ പരിബ്ബാജകസദ്ദതോ. പരിബ്ബാജകസദ്ദോഹി സ്യാദ്യന്തോ വാക്യേ സ്യാദ്യന്തത്താ, തേനേവ വക്ഖതി- 'പരിബ്ബാജകസദ്ദതോ എത്ഥ സ്യാദ്യുപ്പത്തീ'തി. അസ്യാദിസ്മാ പരോതി കത്വാ ബഹുപരിബ്ബാജകസദ്ദതോ ന സ്യാദ്യുപ്പത്തീതി സമ്ബന്ധോ.

തതോചാതി ബഹുപരിബ്ബാജകസദ്ദതോ ച. പസജ്ജപ്പടിസേധേന നഞസദ്ദേന അഞ്ഞപദത്ഥസമാസേപി സിയാവ ദോസോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ- ‘അവിജ്ജമാനോസ്യാദി’ച്ചാദി.

ഇതി മോഗ്ഗല്ലാനപഞ്ചികാടീകായം സാരത്ഥവിലാസിനിയം

ചതുത്ഥകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ചമകണ്ഡ

൧. തിജ

ഖമാവീമംസാസൂതി പകതിവിസേസനമേവ കഥമിച്ഛിതന്തി ആഹ- ‘സമ്ബന്ധസ്സി’ച്ചാദി, പദാനമഞ്ഞമഞ്ഞസമ്ബന്ധസ്സ പുരിസാധീനത്താതി അത്ഥോ, പകതി വിസേസനന്തി തിജമാഹ സദ്ദാനം വിസേസനം, കിമ്പന പകതിവിസേസനേ ഫല മിച്ചാഹ- ‘പകതിവിസേസനോപാദാന’മിച്ചാദി. യജ്ജത്ര ‘ഖമാവീമംസാസൂ’തി പകതിവിസേസനം, കസ്മിം അത്ഥേ ചരതി ഖസാ വിധീയന്തിച്ചാഹ- ‘അത്ഥന്തരസ്സാ നിദ്ദേസാ’ഇച്ചാദി. അത്ഥന്തരസ്സാതി നിസാനാദിഅത്ഥന്തരസ്സ. ‘‘സുതാനുമിതേസു സുതസമ്ബന്ധോവ ബലവാ’’തി പരിഭാസമുപലക്ഖേതി ‘സുതാനുമിതാന’മിച്ചാദിനാ. തേനേവാതി കിരിയാരൂപാസു ഖമാവീമംസു ഖസാനം വീധാനേനേവ, സകത്ഥേ വിധാനേനേതി വുത്തം ഹോതി. തിതിക്ഖകിരിയത്താതി ഇമിനാ പരേസം വിയ ഖാദ്യന്താനം ധാതുസഞ്ഞാവിധാന മനത്ഥകന്തി ദസ്സേതി.

തിതിക്ഖാ ഖമാ, തിതിക്ഖതി ഖമതി, വീമംസാ ഉപപരിക്ഖാ, വീമംസതി ഉപപരിക്ഖതീതി അത്ഥോ. സുത്തേ തിജഇതി നിദ്ദേസാ ഭൂവാദികസ്സ ഗഹണം. നിച്ചണ്യന്തസ്സ ചുരാദികസ്സ ഹി താദിസേ പയോജനേ സതി ബഹുലം വിധീയമാനേപി നിച്ചത്തമത്തനോ നാതിവത്തതി. അഥവാ ചുരാദിമാനേനാബ്യഭിചാരിനാ സാഹചരിയാ തിജോപി ചുരാദികോവ, തം യഥാ ‘ഗാവസ്സ ദുതിയേനാത്ഥോ’തി. വുത്തേഗോയേവോപാദീയതേ, നാസ്സോ, ന ഗദ്രഭോ. കദാചി പന അസ്സാദിനോപി ദുതിയസ്സ ഗഹണം സിയാ അത്ഥപ്പകരണാ ദിപ്പഭാവതോ.

നനു ച വീമംസായം സപ്പച്ചയവിധാന മനുപപന്നമിതരേതരനിസ്സയദോസ ദുട്ഠത്താ, തഥാഹി സിദ്ധേ വീമംസാസദ്ദേ സപ്പച്ചയോ ഉപ്പജ്ജതേ, സതി ച തസ്മിം വീമംസാതി രൂപം സമ്പജ്ജതീതി ഇതരേതരനിസ്സയോ, ഇതരേതര നിസ്സയാനി ച കാരിയാനീ നോപകപ്പന്തീതി തേനാഹ- ‘അനുവാദരൂപാന’മിച്ചാദി. അനാദികാലസംസിദ്ധസദ്ദാനുവാതോ നത്ഥി ഇതരേതരനിസ്സയോ ദോസോതി ഭാവോ. പയോജകബ്യാപാരണിപ്പച്ചയാഭാവേ തേജതേതി രൂപം.

൨. കിതാ

പുബ്ബേവിയ പകതിവിസേസനാദീത്യനേന ‘‘സമ്ബന്ധസ്സ പുരിസായത്തത്താ ‘തികിച്ഛാസംസയേസൂ’തി പകതിവിസേസനന്തി ആഹ- ‘തികിച്ഛായ’മിച്ചാദി’ത്യാദികം സബ്ബം യഥായോഗമേത്ഥാപി വത്തബ്ബന്ത്യതിദിസതി. വിസ്സത്ഥോതി വിസദ്ദസ്സ അത്ഥോ. അഥ കിമിത്ഥം ഛപ്പച്ചയന്തസ്സേവ ദിധോദാഹരണന്ത്യാസങ്കിയാഹ- ‘അത്ഥഭേദാ ദിധോദാഹരണ’ന്തി. നികേതോ നിവാസോ, സങ്കേതോ ലക്ഖണം.

൩. നിന്ദാ

നിന്ദ=ഗരഹായം തതോ ‘‘ഇത്ഥിയമണത്തികയക്യാ ചേ’’തി (൩-൪൩) അപ്പച്ചയേ തതോ ‘‘ഇത്ഥിയമത്വാ’’തി (൩-൨൬) ആപ്പച്ചയേ രൂപം. ബന്ധതീതി ബധകോ.

൪. തുംസ്മാ

തുംസ്മാതീഹ പച്ചയഗ്ഗഹണമാചിക്ഖതി 'തുംതായേ'ച്ചാദിനാ. തതോ ചേതി യതോ തുംസ്മാതി പച്ചയസ്സേവ ഗഹണം യതോ ച വിസേസന നിദ്ദേസോ, തതോതി അത്ഥോ. പച്ചയഗ്ഗഹണേ തദാദിഗ്ഗഹണം വിഞ്ഞായതേ... "പച്ചയഗ്ഗഹണേ യസ്മാ സോ വിഹിതോ തദാദിനോ ഗഹണ"ന്തി ഞായതോ. വിസേസനത്തേന വത്തുമിച്ഛിതത്താ തദന്തഗ്ഗഹണം... "വിധിബ്ബിസേസനന്തസ്സാ"തി (൧-൧൩) വചനാഭി മനസി നിധായാഹ- 'യതോ കിരിയത്ഥാ'ഇച്ചാദി. സോ കിരിയത്ഥോ ആദി യസ്സ സമുദായസ്സ സോ തദാദി സോ പച്ചയോന്തേ തസ്സ (സോ തദന്തോ). തദാദിതദന്തസമുദായവിസേസസ്സ ഗഹണം, (നതു) തദന്തമത്തസ്സേ ത്യത്ഥോ . നനു ച തുംസ്മാഇതി വിസേസനത്തേന വത്തുമിച്ഛിതേ ഭവതു "വിധിബ്ബിസേസനന്തസ്സേ"തി തദന്തഗ്ഗഹണം പച്ചയഗ്ഗഹണേ തു കഥം തദാദിനോ ഗഹണം വചനാഭാവതോച്ചാഹ- 'തദവിനാഭാവിത്താ'തി. യതോ വിഹിതോ തേന വിനാ ന ഭവതി സീലേനേതി തദവിനാഭാവീ തസ്സ ഭാവോ തസ്മാ. ഇമായ യുത്തിയാ വിഞ്ഞായതേ-ത്ഥോ, യമാഖ്യായതേ 'പച്ചയഗ്ഗഹണേ യസ്മാ സോ വിഹിതോ തദാദിനോ ഗഹണ'ന്തി. ഭവത്വേവം തദാദിനോ തദന്തസ്സ ച ഗഹണം, തതോ കിപ്ഫലംത്യാഹ- 'തേനേ'ച്ചാദി.

സപാദിതോതി പാദിസഹിതതോ. ഖ ഛ സുപ്പത്താഭാവാതി ഖ ഛ സാനം ഉപ്പത്തിയാ അഭാവാ. വുത്തപ്പകാരസ്സേവ തുംപ്പച്ചയന്തസ്സ പകതിഭാവേന ഗഹണാ സപാദിതോ ഖ ഛ സാനമനുപ്പത്തീതി അധിപ്പായോ. വിപുബ്ബാ 'ജി-ജയേ'ഇച്ചസ്മാ തുംപച്ചയന്താ 'വിജേതുമിച്ഛതീ'തി അത്ഥേ "തുംസ്മാ"ഇച്ചാദിനാ(സോ), തുംസ്സച ലോപോ, നേമിത്തികേ ഏകാരേ നിവത്തേ 'ജിസ ജിസ ഇതി ദ്വിത്തേ അനാദിബ്യഞ്ജനലോപോ "ജിഹരാനം ഗീ"തി (൫-൭൨) ഗീ. ജിഗീസപ്പകതിതോ "ഭൂതേ ഈഊം"ഇച്ചാദിനാ (൬-൪) ഈ. തസ്മിം അഞ. "ആ ഈ ഊ മ്ഹാ സ്സാ സ്സമ്ഹാനം വാ"തി (൬-൩൩) ഈസ്സ രസ്സേ ബ്യജിഗീസി. യദി തു സപാദിതോ സസ്സ ഉപ്പത്തി സിയാ, തദാ ബ്യജിഗീസീതി ഏത്ഥ ദ്വിബ്ബചനം കരീയമാനം സപ്പച്ചയന്തസ്സ പഠമസ്സേകസ്സരസ്സ ദ്വിബ്ബചനം ഭവതീതി "ഖ ഛ സാന"മിച്ചാദിനാ (൫-൬൯) വിജിയ ഇതി സമുദായേ ആദിഭൂതസ്സ വിസദ്ദസ്സ സിയാ ഈമ്ഹി ച വിഹിതേ സപാദിനോ പകതിഭാവോതി വിസദ്ദ പുബ്ബേ അഞാഗമോ സിയാ, തതോ ച അവിവിജിസീതി അനിട്ഠംപ്പസജ്ജേയ്യ.

തുംസ്മാ ഇച്ഛായന്തി ച പകതിപ്പച്ചയത്ഥാനമുപദിട്ഠത്താ തേന സഭാവ ലിങ്ഗേന ഖ ഛ സപ്പച്ചയാ തദന്തോ ച അനുമിതോ ന പന തും, തുമിഹ സുതോതി ആഹ- 'ന തദന്തോ, നാപി ഛ ഛസാ'തി. ജിഘച്ഛാഇച്ചത്ര ദ്വിത്തേ പുബ്ബസ്സ ഘസ്സ "ചതുത്ഥ ദുതിയാനം തതിയപഠമാ"തി (൫-൭൪) ഗോ. തസ്സ "കവഗ്ഗഹാനം ചവഗ്ഗജാ"തി (൫-൭൫) ജോ. പാണിനിനാപീഹ സപ്പച്ചയ വിധായകേ സുത്തേ വാക്യമ്പി യഥാ സിയാതി വാവചനം കതം, തദയുത്തന്തി നിരാകത്തുമാഹ- 'വാക്യമ്പി'ച്ചാദി. പകത്യാദിത്യത്ര ആദി സദ്ദേന അത്ഥവിസേസോ ഗഹേതബ്ബോ, പകതി വിസേസോ തുമന്തോ, ഇച്ഛത്ഥോ-ത്ഥവിസേസോ . ഇദം ലക്ഖണന്തി "തുംസ്മാ ലോപോ ചിച്ഛായം തേ"ഇതി ഇദം ലക്ഖണം. നിയോഗതോതി നിയമേന. ആസങ്കായമുപസങ്ഖ്യാന"ന്തി (൩-൧-൭) വാക്യകാരേന വുത്തം നിരാകത്തുമാഹ- 'ആസങ്കായ'മിച്ചാദി.

അചേതനത്താ കൂലസ്സ ഇച്ഛായാസമ്ഭവോതി 'കൂലപ്പതിതുമിച്ഛതീ'തി വാക്യമേവേച്ഛാപകാസനമസിദ്ധം, തേനാസിദ്ധേന വാക്യേനാസിദ്ധാനം ഖ ഛ സാനം സാധനം അസിദ്ധേനാസിദ്ധസാധനം. ഇച്ഛാവചനിച്ഛാതി ഇച്ഛായ വത്തുമിച്ഛാ. ഇച്ഛായപവത്തിതോ ഉപലദ്ധീതി ഇച്ഛായ ഉപലദ്ധി ഉപാലമ്ബോ പരിജാനനം പവത്തിതോതി അത്ഥോ. ചേതനാവതിചാതി വുത്തം തസ്മാ ചേതനാവതി പവത്തിതോ ഉപലദ്ധിം ദസ്സേത്വാ തദപദേസേ നാചേതനേപി ദസ്സേതും 'യോപേസാ'തിആദിമാഹ. ദേവദത്തേ രജ്ജു ഖീലാദിപാണിനാ ഉയ്യോഗോ, കൂലേ മത്തികാവികിരണാദി. രജ്ജു ഗുണോ. ഖീലോ [കീല (പഞ്ചികാ)] സംകവാദി.

പുലോ തിണാദീനം സങ്ഘാതോ. സാ സുനഖോ മിമരിസതീതി മര=പാണചാഗേ'ഇച്ഛായം തുമന്താ സോ. "ഞി ബ്യഞ്ജനസ്സേ"തി (൫-൧൭൦) ഞി. ദ്വിത്തേ പുബ്ബതോ-ഞ്ഞസ്സ ലോപോ "ഖ ഛ സേസ്വീ"തി (൫-൭൩) ദ്വിത്തേ പുബ്ബസ്സാസ്സ ഇമിമരിസതി. തഥാ പിപതിസതീതി 'പതപഥ=ഗമേന' ഇച്ചസ്സ. സാ മിമരിസതീതി സതിപി സചേതനത്തേ വിസത്തജീവിതസ്സ സുനഖസ്സ മരണിച്ഛാ സമ്ഭവതീതി പടിപാദിതം. "ഇച്ഛാസന്താ പടിസേധോ വത്തബ്ബോ"തി (൩-൧-൭) പാണിനീയവാത്തികകാരേന വുത്തം, തന്നിരാകത്തുമാഹ- 'ബുഭുക്ഖിതു'മിച്ചാദി. ജാതിപദത്ഥനിസ്സയേന നിവുത്തിമ്പടിപാദയമാഹ- 'ജാതിപദത്ഥേ'ച്ചാദി. ഇതരോ ഇച്ഛത്ഥോ.

൫. ഈയോ

കരീയതി സമ്ബന്ധീയതീതി കമ്മം. തഞ്ച നാമ ജാതി ഗുണകിരിയാദബ്ബ സമ്ബന്ധതോ പഞ്ചധാ ഭവതി. തത്ഥ നാമകമ്മം' ഡിത്ഥോ ഡവിത്ഥോതി നാമേന പിണ്ഡസ്സ സമ്ബന്ധാ. ജാതികമ്മം ഗോഅസ്സോതി ഗോത്താദിജാതിയാ പിണ്ഡസ്സ സമ്ബന്ധാ. ഗുണകമ്മം സുക്കോനീലോതി സുക്കാദിനാ ഗുണേന ദബ്ബസ്സ സമ്ബന്ധാ. കിരിയാകമ്മം പാചകോ പായകോതി പാചകാദികിരിയായ ദബ്ബസ്സ സമ്ബന്ധാ. ദബ്ബകമ്മം ദണ്ഡീവിസാണീതി ദണ്ഡാദിനാ ദബ്ബേന പിണ്ഡസ്സ സമ്ബന്ധാ. ഏവം കമ്മസ്സ പഞ്ചപ്പകാരസമ്ഭവേപിച്ഛായമത്ഥേ ഈയസ്സ വിധാനതോ ഇച്ഛാസമ്ബന്ധിയേവ കമ്മം ഗയ്ഹതീതി കിരിയാകമ്മമേവാത്ര ഗയ്ഹതേ അമുകമേവത്ഥമുപദസ്സേന്തോ ആഹ- 'യദിപി'ച്ചാദി. അയഞ്ച നിപാത സമുദായോ വിസേസാഭിധാനനിമിത്താസ്യുപഗമേ വത്തതേ.

തഥാപീതിലോകവുത്തിരയംവിസേസാഭിധാനാരമ്ഭേ. തംസമ്ബന്ധിയേവാതി ഇച്ഛാസമ്ബന്ധിഏവ. അത്തനോപുത്തമിച്ഛതീത്യാദിവചനിച്ഛായമത്തസമ്ബന്ധിനിപുത്താദോ അത്തനോത്യനുവത്തിയസുത്തന്തരേനപച്ചയോവിധീയതേപാണിനിനാ, ഏത്ഥ ത്വ(ത്ത)ഗ്ഗഹണമന്തരേനാത്ത സമ്ബന്ധിന്യേവ പുത്താദോ കഥം വിഞ്ഞായതേ വിസേസവചനാഭാവേ ഹി പരസമ്ബന്ധിന്യപി പപ്പോതീതീമംചോദ്യമുബ്ഭാവയ മാഹ- 'അത്തസമ്ബന്ധിനി'ച്ചാദി. ഈയസ്സ പരസമ്ബന്ധിന്യപി പസങ്ഗോതി സമ്ബന്ധോ. കുതോചാഹ- ഈയസ്സാഇതിധാനാ'തി. അത്ഥഗ്ഗഹണസ്സാവചനേ ഈയസ്സാനഭിധാനാതി ഭാവോ.

അപ്പത്തിയാതി കരണേ ഹേതുമ്ഹി വാ തതിയാ. ഏത്ഥാതി അത്തനോ പുത്തമിച്ഛതീതേത്ഥാപി. ന ഇട്ഠോതി ഈയപ്പച്ചയോ നാഭിമതോ. നേവേത്ഥ ഭവിതബ്ബന്തി വദതോ-ധിപ്പായാമാഹ 'സാപേക്ഖത്ത യേവേതി ഭാവോ'തി. യദി

അത്തനോ പുത്തമിച്ഛതീതി വത്തുമിച്ഛായം സാപേക്ഖേത്തേപി സിയാ, തദായമനിട്ഠപ്പസങ്ഗോതി ദസ്സേതുമാഹ- 'യദിചേത്ഥ'ഇച്ചാദി.

അനിട്ഠപ്പസങ്ഗസ്സ സരൂപമാഹ- 'അത്തനോ പുത്തീയതീതി സിയാ'തി. ഉപ്പജ്ജമാനേന ഈയേനേവ അത്തത്ഥസ്സാഭിഹിതത്താ അത്തസദ്ദസ്സാപ്പയോഗോതി ചേതമ്പി ന സങ്ഗതന്തി പടിപാദയമാഹ 'ന ച സക്കാ'തിആദി. കസ്മാദേവം വത്തും ന സക്കാതി ആഹ- 'പകതി'ച്ചാദി. അപൂപാദികായ പകതിയാ സമാനത്ഥസ്സേവ വിസേസനസ്സ വുത്തിപദേ അന്തോഭാവ ദസ്സനാതി അത്ഥോ. കപനേവം ദിട്ഠന്ത്യാഹ- 'തംയഥേ'ച്ചാദി. "തമസ്സ സിപ്പം സീലം പണ്യം പഹരണം പയോജനം"തി (൪-൨൭) ണികേ ആപൂപികോ. നതു ഭിന്നത്ഥസ്സാതി ബ്യതിരേകം ദസ്സേത്വാ തം ദിട്ഠന്തേന സാധേതുമാഹ- 'ദേവദത്തസ്സി'ച്ചാദി. കാരണമാഹ- 'സാമ്യന്തരേ'ച്ചാദി. ദേവദത്തസ്സ ധുരുനോ കുലന്തി സാമ്യന്തരബ്യവച്ഛേദായ ദേവദത്തസദ്ദസ്സോ പാദാനതോ ഗുരുകുലന്തി വുത്തിപദേന ദേവദത്തത്ഥസ്സാന്തോ ഭാവോതി അത്ഥോ. തമേത്ഥോപി സമാനന്തൂപദസ്സേന്തോ ആഹ- 'തഥേഹാപി'ച്ചാദി. അഥാത്തനോ പുത്തമിച്ഛതീത്യേതസ്മിം വാക്യേ പദസ്സാനപാഖ്യാനതോ അത്തസദ്ദസ്സാപ്ഫയോഗോ കിന്ന സിയാതി ദസ്സേതുമാഹ- 'നചാപി'ച്ചാദി.

പദസ്സാതി പുത്തീയാദിനോ പദസ്സ. നചാപി അപ്പയോഗോതി സമ്ബന്ധോ. കാരണമാഹ- 'ഈയന്തസ്സാ'തിആദി. ഈയന്തോ പുത്തീയാദി, നിയോഗതോ ന പപ്പോതീതി സമ്ബന്ധോ. തബ്ബാചീസദ്ദപ്പയോഗന്തി അഞ്ഞവാചീസദ്ദയോഗം. സുതഗ്ഗഹണന്തി അസുതത്താതി വുത്തസുതഗ്ഗഹണം. അത്ഥപ്പകരണാദ്യുപലക്ഖണന്ത്യനേന അത്ഥതോ പകരണാദിതോപി പുത്തസ്സത്ത നിയതാ ഗമ്യതേ, സുതസദ്ദസ്സ തു ഗഹണമുപലക്ഖണത്ഥന്തി വദതി.

നനു ച സുത്തേ കമ്മാതി വുത്തത്താ കമ്മസമുദായതോപീയോ സിയാ ത്യാസങ്കിയേവ (മഭാ)വം സാധയമാഹ- 'കമ്മാ'തിആദി. വത്തും ഇട്ഠാ ഏ്യകസഖ്യാ യസ്സ കമ്മസാമഞ്ഞസ്സ തം തഥാവുത്തം. വത്തുമിട്ഠേക സങ്ഖ്യസ്സ ഗഹണമാഹ- 'കമ്മസമുദായതോ'തി. കിമ്പനാവയവതോ ന സിയാ' മഹന്തമ്പുത്തമിച്ഛതീ'ച്ചത്ര പുത്തമിച്ചതോച്ചാസങ്കിയാഹ 'അവയവതോപി സാപേക്ഖത്തായേവാ'തി. ന ഭതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏ്യവഞ്ചരഹി ഇദമ്പി ന സിജ്ഝതീതി ചോദേന്തോ ആഹ 'ചരഹി'ച്ചാദി. മഹാ ചായം പുത്തോചേതി മഹാപുത്തമിച്ഛതീതി യദേവം കരീയതി തദായമ്പയോഗോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'ഭവിതബ്ബമേവേ'ച്ചാദി.

ൻ. ഉപമാ

ഉപമീയതേ പരിച്ഛിജ്ജതി സാധീയതീത്യത്ഥോ. കീദിസന്തമുപമാനമിച്ചാഹ- 'പസിദ്ധസാധമ്യാ'ഇച്ചാദി. പസിദ്ധോ ഗവാദി, തസ്സ സാധമ്യാ സമാന രൂപതായ യമ്പസിദ്ധസ്സ ഗവയാദിനോ സാധിയസ്സ സാധനം തമുപമാനന്ത്യത്ഥോ. സമാനോ ധമ്മോ-സ്സേതി സധമ്മോ, ഗവാദിയേവ. തസ്സ ഭാവോ സാധമ്യം. സാധ്യതേ ഉപമീയതേ-നേനേതി സാധനമുപമാനം ഗവാദി. സാധുതേ ഉപമീയതേതി സാധിയോ, ഗവയാദി. തസ്സ സാധനം സാധിയസാധനം.

പുത്തമിവാചരതീതി ഏ്യത്ഥ 'ആവസഥമാവസതി'ച്ചാദോ വിയ ആധാരത്ഥസ്സ വിഞ്ഞായമാനത്താ പുത്തേ വിയ മാണവകേ മധുരന്നപാനദാനാദികമാചരണം

കരോതിച്ചേവമത്ഥസമ്ഭവേന ദ്വിന്നമ്പി
ഉപമാനോപമേയ്യഭാവോത്യവഗമയിതുമാഹ- 'പുത്തേ'ഇച്ചാദി. പസിദ്ധേന സാധനഭാവേനുപമാനഭൂതേ പുത്തേ ആചരണമ്പി പസിദ്ധന്തി ആഹ- 'തമ്പസിദ്ധ'ന്തി. തദാചരണേന തേന ആചരണേന പുത്തമാണവകവിസയമാചരണം വാ പുത്തമാണവക സദ്ദേനുപചാരതോ ഗഹേത്വാ വിസയീവസേന വിസയഭാവവോഹാരോതിപി യുജ്ജതി. വാക്യത്ഥോ പനേതസ്മിം പക്ഖേ 'പുത്തമിവ പുത്തവിസയ മാണവകമിവ ആചരതി മാണവകവിസയമാചരണം കരോതീ'തി, വുത്തിയന്തു യഥാവുത്തമത്ഥദ്വയം യഥായോഗം യോജേത്വാ വേദിതബ്ബം.

നനു ച യജ്ജത്രോപമാനോപമേയ്യഭാവോ വുത്തിയം ഈയേനേവ ജോതിതോതി ഇവസദ്ദോ നിവത്തതേ, തദോപമാനോപമേയ്യഭാവോ പുത്ത സദ്ദേവ വത്തതേ, തം കഥമുപമേയ്യവചനസ്സ മാണവകസദ്ദസ്സ വുത്തത്ഥസ്സ പയോഗോ യുത്തോച്ചാസങ്കിയാഹ- 'ഉപമാനവചനതോ'ച്ചാദി.

തബ്ബിസിട്ഠാചരണേതി തേനോപമാനേന വിസിട്ഠേ ആചരണേ. ഉപമാനോപമേയ്യഭാവസ്സാനിവത്തത്താതി ഏത്ഥായമധിപ്പായോ 'ഉപമാന വിസിട്ഠാചരണേ ഉപമാനവചനതോ ഈയസ്സ വിധാനേ നോപമേയ്യവചനമന്തരേനോപമാനവചനസ്സ പവത്തീതി ഉപമാനോപമേയ്യഭാവസ്സാനിവത്തീ"തി. അഞ്ഞഥാതി യദ്യുപമാനോപമേയ്യഭാവസ്സ ഈയേനേവ ജോതിതത്താ തദന്തസ്സുപമേയ്യേ വുത്തി സിയാത്യത്ഥോ. പബ്ബതായതീതി "കത്തുതായോ"തി (൭-൮) ആയോ. ഉപമേയ്യസ്സാനിവത്തത്താ ഉപമേയ്യ കത്തുസാമഞ്ഞേ തിപ്പച്ചയോ.

൭. ആധാ

യഥാനന്തരസുത്തേ ഉപമാനേ ഉപമേയ്യസ്സ മാണവകസ്സ പയോഗോ ഉപപന്നോ, തഥാത്രാപി 'പാസാദേ കുടിയ'ന്തി ചോപമേയ്യസ്സപയോഗോതി അതിദിസന്തോ ആഹ- 'ഹേട്ഠാവിയേ'ച്ചാദി. ഉപമാനേ ഉപമേയ്യസ്സാനന്തോഭാവാതി അത്ഥോ. നനു കിമത്ഥമിദമുച്ചതേ യവതായോ പാസാദേ ഇവാചരതി സോ പാസാദമിവാചരതീതിപി വത്തും സക്കാതി നാത്ഥഭേദോ-ഞ്ഞത്ര വചനിച്ഛാഭേദാതി പുബ്ബേനേവേത്ഥാപി ഈയോ സിദ്ധോ, തതോ നാത്ഥോ-നേന വചനേനേ ച്ചാസങ്കിയാഹ- 'യദിപി'ച്ചാദി.

൮. കത്തു

ഏത്ഥ കത്തുതോഇതി വചനാ കമ്മാതി നിവത്തതേ, ആയഗ്ഗഹണാ ഈയോ. കദാ പന കത്തുവിസേസോ-
വസീയതിച്ചാഹ-'യത്ഥ്യാദിസദ്ദസമാനാധികരണത്തേ'തിആദി. പബ്ബതായതി ഹത്ഥിച്ചേവമാദിനാ ഹത്ഥ്യാദി സദ്ദേന സമാനാധികരണത്തേ സതീതി അത്ഥോ.

൯. ത്ഥത്ഥേ

കോയം ച്യത്ഥോച്ചാസങ്കിയ "അഭൂതതബ്ഭാവേ കരാസഭൂയോഗേ വികാരാചീ"തി (൪-൧൧൯) ചീസ്സ അഭൂതതബ്ഭാവേ കരാദിയോഗേസതി വിധാനാ 'അഭൂതതബ്ഭാവോ കരാദിവിസിട്ഠോ'തി ആഹ. അഭൂത തബ്ഭാവസ്സ

കരാദിവിസിട്ഠത്താ കരോത്യത്ഥനിവത്തിയാവസ്സം പാണിനിയാ വിയ ഭുവിഗ്ഗഹണം കത്തബ്ബമഞ്ഞഥാ കരോത്യത്ഥേപി സിയാത്യാസങ്കിയ നിവത്തിഹേതുമാഹ- 'തേനേവാ'തിആദി. യേനേവ കരോത്യാദിവിസിട്ഠോ അഭൂതതബ്ഭാവോച്ചത്ഥോ തേനേവ ഹേതുനാതി അത്ഥോ. ഭവത്യത്ഥേ-നേന കാരണേന ലദ്ധേ കരോത്യത്ഥോപ്യനിട്ഠോ ലബ്ഭതിച്ചാസങ്കിയ തന്നിവത്തിമ്പടിപാദയമാഹ- 'കരോത്യത്ഥേ'ച്ചാദി. അധവലം ധവലം കരോതി ധവലീകരോതിച്ചേവ ചീപ്പച്ചയേ കത്തബ്ബേ കമ്മേനേവ കരോതിസ്സാഭിസമ്ബന്ധസ്സ ദിട്ഠത്താതി അത്ഥോ. കാരണന്തരമാഹ- 'ഇഹ ചേ'ച്ചാദി. ഇതിസദ്ദോ ഹേതുമ്ഹി യസ്മാ ഇഹ കത്തുതോതി വത്തതേ തതോചേതി അത്ഥോ.

അസത്യത്ഥസ്സ പന ഭവത്യത്ഥേയേവാന്തോഭാവാ ന തന്നിവത്തി പടിപാദിതാ. തപ്പകരണേതി ധാതുപ്പച്ചയപ്പകരണേ. ദ്വിബ്ബചനന്തി പടഇച്ചസ്സ ദ്വിബ്ബചനം തതോ "ദിസ്സന്തഞ്ഞേപി പച്ചയാ"തി (൪-൧൨൦) രാപ്പച്ചയോ. "രാനുബന്ധേന്തസരാദിസ്സാ"തി (൪-൧൩൨) അന്തസരാദിസ്സ ലോപോ. ച്യന്താ പച്ചയാഭാവത്ഥം- 'അചീതോ'തി പച്ചയവിധാനസുത്തേ പടിസേധോ ന കതോ, തേനാഹ-'അചീതോതി പടിസേധാഭാവാ'തി. ചീതി ഭുസോഇതി

പഠമന്താചീ . ണാദിവുത്തിത്താ "ഏകത്ഥതായ"ന്തി (൨-൧൪) വിഭത്തിലോപോ. ഇഹേചേതി 'ച്യത്ഥേ" ഇതീമസ്മിംയേവ. ന ച വുച്ചതേതി സമ്ബന്ധോ.

൧൦. സദ്ദാ

നനു ച അസതി സുത്തേ ദുതിയാഗ്ഗഹണേ ദുതിയന്തേഹിച്ചായം വിസേസോ കുതോ ലബ്ഭതേ യേന 'സദ്ദാദീഹി ദുതിയന്തേഹീ'തി വിവരണം കതന്തി സച്ചം, തഥാപി പച്ചയവിധിമ്ഹി യുത്തേപി പഞ്ചമിയാ നിദ്ദേസേ 'സദ്ദാദീനീ'തി ദുതിയായോപാദാനസാമത്ഥിയാ തഥാ വിവരണം കതം.

സബ്ബത്ഥാതി "തമധീതേ തം ജാനാതി കണികാചാ"ദോ (൪-൧൪) സബ്ബത്ഥ. കിരിയാവാത്യവധാരണേന യം ബ്യവച്ഛിന്നം, തമുപദസ്സേന്തോ ആഹ- 'ന കാലേ'ച്ചാദി. യദിപി അധീതേച്ചാദീസു വത്തമാനകാലേന കത്തുനാ ഏകവചനേന ച നിദ്ദേസോ, തഥാപി തേസമപ്പധാനത്താ അഞ്ഞസ്മിമ്പി ഭൂതാദികേ കാലേ കമ്മാദോ സാധനേ ബഹുവചനേന ച പച്ചയോ സിയാ ഏവേതി ഭാവോ.

നനു ച "ധാത്വത്ഥേനാമസ്മീ"തി (൬-൧൨) ഇപ്പച്ചയേ പത്തേ-യമാരബ്ഭതേ അസ്സപി ധാത്വത്ഥേയേവ വിധാനം, തതോ ച സദ്ദാദീഹി ധാത്വത്ഥേ ഇപ്പച്ചയേന ന ഭവിതബ്ബം, ദിസ്സതേ ച ഇപ്പച്ചയപയോഗോച്ചാസങ്കിയ 'നായമിപ്പച്ചയസ്സ ബാധകോ'തി പടിപാദേതുമാഹ- 'ധൂവം കരോതി'ച്ചാദി. നാനാഭിന്നം വാക്യം നാനാവാക്യം, തസ്സ ഭാവേന, തേന ഭിന്നവാക്യഭാവേനായസ്സ ഇപ്പച്ചയസ്സ ച സമുച്ചയതോതി അത്ഥോ. "ധാത്വത്ഥേനാമസ്മീ"ത്യേകം വാക്യം, "സദ്ദാദീനി കരോത്യ"പരം. ഏതാനി ദ്വേ ഭിന്നവാക്യാനി- 'ധാത്വത്ഥേ നാമസ്മാ ഇപ്പച്ചയോ ഭവതി, സദ്ദാദീനി കരോതിച്ചസ്മിം അത്ഥേ ആയോ ഭവതീ'തി പച്ചേകമാഖ്യാതാപേക്ഖായ വാക്യപരിസമത്തിയാ ഭിന്നതാ, അഭിന്നേ ഹി കിരിയാപദേകവാക്യതാ, ഭിന്നേതു നാനാവാക്യതാ, നാനാവാക്യേ ച സതി സമുച്ചയോ. ന ഹി സാമഞ്ഞവിസേസഭാവേന വിധാനമേവ ബാധാഹേതു,

കിഞ്ചരഹി ഏകവാക്യതാപി, തം യഥാ-'ബ്രാഹ്മണാനം ദധി ദിയ്യതം, തക്കം കോണ്ഡഞ്ഞായേ'തി. നാനാവാക്യേ തു സമുച്ചയോ, തം യഥാ- 'ബ്രാഹ്മണാ ഭോജീയന്തു, മാഥരായ വത്ഥയുഗലം ദീയതൂ'തി മാഥരോ ബ്രാഹ്മണഭാവേന ഭോജീയതേ വത്ഥയുഗലഞ്ച ലഭതേ, തേനോജുകം വുത്തേന വത്ഥയുഗലദാനേന സാമഞ്ഞവുത്തം ഭോജനം ന ബാധീയതേ, തഥേഹാപി ഉജുകം വിഹിതേനായേന സാമഞ്ഞവിഹിതോ ഇപ്പച്ചയോ ന ബാധീയതേ ലക്ഖിയാനുരോധേന സത്ഥകാരസ്സ വാക്യ ഭേദാഭേദോതി നാനവട്ഠിതിദോസോതി മഞ്ഞതേ. തിമ്ഹി ലേ ച സിദ്ധന്തി സമ്ബന്ധോ.

യപ്പച്ചയോ ന വിഹിതോ പാണിനീആദീഹി വിയാതി അധിപ്പായോ. 'ജല ദല- ദിത്തിയം'. "മാനോ"തി (൫-൩൫) മാനോ, "കത്തരി ലോ"തി "പരോക്ഖായം ചേ"തി (൫-൨൦) ചഗ്ഗഹണേന 'ദല ദല'ഇതിദ്വിത്തം "ലോപോനാദിബ്യഞ്ജനസ്സ" (൫-൨൫) "സരമ്ഹാ ദ്വേ"തി (൧-൩൪) ദസ്സലസ്സ ച ദ്വിഭാവേ ദദ്ദല്ലമാനാ. ജലമാനാതി അട്ഠകഥാവചനതോതി ഇമിനാ കിരിയാസമഭിഹാരേ യപ്പച്ചയാഭാവം ദസ്സേതി. ഇമിനാ ച സക്കതേ വിയ ഭുസാഭിക്ഖഞ്ഞേപി കിരിയാസമഭിഹാരോ കിരിയാപരിവത്തനം, തഞ്ച യദാ കിരിയമഞ്ഞേന കത്തബ്ബമഞ്ഞോ കരോതി, തേന കത്തബ്ബഞ്ചേതരോ, തദാ ഭവതീതി വിഞ്ഞേയ്യം. "സാമഞ്ഞവിഹിതാ വിധയോ പയോഗമനുസരന്തീ"തി ഇമിനാ ലക്ഖണേന 'ദല-ദിത്തിയ'ന്തി ഇമസ്മാ "മാനോ"തി സാമഞ്ഞേന വിഹിതോ മാനപ്പച്ചയോ ഭുസത്ഥേ ആഭിക്ഖഞ്ഞേ ച ഭവിസ്സതി. ദദ്ദല്ല മാനാതി ഏത്ഥ ഭുസം ജലമാനാ, പുനപ്പുന ജലമാനാതി ച അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൧. നമോ

നമോ കരോതി നമോസദ്ദമുച്ചാരേതി, സദ്ദം കരോതി സദ്ദമുച്ചാരേതീതിച്ചേവമത്ഥോ (ന) ഗഹേതബ്ബേ അനിസ്സയനതോ അനഭിധാനതോ വാ.

൧൨. ധാത്വാ

അപരിനിപ്ഫന്നോതി അനിപ്ഫന്നോ അസിദ്ധാവത്ഥോതി അത്ഥോ. കാരകസാധിയോതി യഥാലാഭം കാരകേഹി സാധിയോ. അസത്വഭൂതോതി അദബ്ബഭൂതോ. അയന്തു കിരിയാരൂപോ പദത്ഥോ പചത്യാദീനം വിക്ലേദനാദിപധാനകിരിയാരൂപോ ച തദവയവരൂപാ പുബ്ബപരീഭൂതഉദ്ധനാരോപനാദികാദയോ താദത്ഥിയാ ച പചത്യാദിവചനീയാ. തസ്മാ യഥാ വുത്തലക്ഖണേ ധാത്വത്ഥേ ധാതുതോ വിധീയമാനോ ത്യാദിപ്പച്ചയോ തഥാഭൂതമേവ വദതീതി ഭേദാഭാവാ അഭേദസങ്ഖ്യായേകവചനേനോച്ചതേ, 'ന ബഹുവചനേന, തേനേത്ഥ 'ഠീയതേ ദേവദത്തേന, ഠീയതേ ദേവദത്തേഹീ'തി ഭവതി. ന യതോകുതോചീതിആദിനാ യതോ യത്ഥ ന ദിസ്സതി, തതോ തത്ഥ ന ഹോതീതി ദീപേതി. യതോ യത്ഥ വിധി, സ തസ്സ സമ്ബന്ധീ ഭവതീതി നാമേഹി വചനീയത്ഥതോ-ത്ഥന്തരഭൂതോ യോയം ധാത്വത്ഥോ കമാദീനമത്ഥഭൂതോ, സോ സകത്ഥോതി സകത്ഥേയേവായമിപ്പച്ചയോ ചുരാദിണിവിയാതി വേദിതബ്ബോ.

തസ്സചാതി ഏകാരസ്സ ച. അഥ അതിഹത്ഥയതിച്ചാദോ പാദിവിസിട്ഠേ ഏവ ധാത്വത്ഥേ ഇപ്പച്ചയസ്സ വിധാനാ തദത്ഥവിഹിതേനേവ ഇപ്പച്ചയേന

പാദിവിസിട്ഠോ ധാത്വത്ഥോ വുത്തോ, തേന കിമത്ഥോ ഇപ്പച്ചയന്തസ്സ പാദിയോഗോച്ചാസങ്കിയ പയോജനമാഖ്യാതുമാഹ- 'അതിഹത്ഥയതി'ച്ചാദി. ന സാമത്ഥിയന്തി സമത്ഥതാ നത്ഥീതി അത്ഥോ.

൧൩. സച്ചാ

അത്ഥമാചിക്ഖതി, വേദമാചിക്ഖതീതി വിഗ്ഗഹോ. സുഖാപേതിച്ചാദോ സുഖം വേദയതിച്ചാദിനാ വിഗ്ഗഹോ. വാപാഠാതി വികപ്പേന പാഠതോ.

൧൪. ചുരാ

അസതി സുത്തേ സകത്ഥേതി കഥം ലബ്ഭതീതി ആഹ- 'അത്ഥാനതിദേസാ'തി. അത്ഥാ-നതിദേസാതി അത്ഥവിസേസസ്സ കസ്സചി സുത്തേ അനിദ്ദേസാതി അത്ഥോ. അത്ഥവിസേസസ്സാ-നതിദേസമത്തേന സകത്ഥോയേവ ണിനാ വാച്ചോതി കഥം വിഞ്ഞായതേച്ചാഹ- 'സകത്ഥസ്സ ച സുതത്താ'തി. ചുര=ഥേയ്യേ ഇച്ചാദീസു ഥേയ്യാദികസ്സ സകത്ഥസ്സ സുതത്താതി അത്ഥോ. യോഗവിഭാഗതോതി 'ണീ'തിയോഗവിഭാഗതോ, രജ്ജം കാരേതീതി എത്ഥ സാമ്യമച്ചാദികം സത്തങ്ഗം രജ്ജം പവത്തേതീതി വാ അത്ഥോ, പയോജകബ്യാപാരേ ണി.

൧൫. പയോ

പയോജകോ ചോദകോ ബ്യാപാരകോതി അത്ഥോ നനു ച വുത്തിയം 'കത്താരം പയോജയതീ'തി വുത്തം കഥം പയുജ്ജമാനസ്സ കത്തുത്തംതി ആഹ- 'പയുജ്ജമാനോ'ച്ചാദി. നാവസ്സം കിരിയാപവത്തകത്തേനേവ യോഗ്ഗതാമത്തേനപി കത്തുത്തം സിയാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'കിരിയായ യോഗ്ഗോ'തിആദി. പാസാണമ്ബലേനുട്ഠാപേതി'ച്ചാദീസു ഹി യോഗ്യതായപി കത്തുത്താവസായോസിയാ, കോപനായം പയോജകബ്യപാരോതി ആഹ- 'പേസനേ'ച്ചാദി. ദാസാദിനോ ഹീനസ്സ കത്ഥചി അത്ഥേ നിയോജനം പേസനം. ഗുരുആദിനോ സക്കാരപുബ്ബം ബ്യാപാരണമജ്ഝേസനം. തം പേസനജ്ഝേസനാദികം ലക്ഖണം സഭാവോ യസ്സ സോ തഥാ വുത്തോ.

ആദിസദ്ദേന ആനുകൂല്യഭാഗിനോ ബ്യാപാരസ്സ ഗഹണം, തഥാ ച 'ഭിക്ഖാ വാസയതി കാരീസോ-ജ്ഝാപേസീ'തി സിജ്ഝതി. ഭിക്ഖാ ഹി പചുരബ്യഞ്ജനവതീ ലബ്ഭമാനാ വാസാനുകൂലം തിത്തിവിസേസമുപജനയതി. കാരീസോപി നിവാതേ പദേസേ സുട്ഠു പജ്ജലിതോജ്ഝയനവിരോധി സീതകതമുപദ്ദവമപനയന്തോ-ജ്ഝയനാനുകൂലസാമത്ഥിയമാദധാതി തതോ തേസമ്പി യുത്തമ്പയോജകത്തന്തി.

പയോജകബ്യാപാരേതീദം പച്ചയവിസേസനം വാ സിയാ പകതിവിസേസനം വാ. തത്ഥ യദി പകതിവിസേസനം സിയാ, തദാ പയോജകബ്യാപാരേ വത്തമാനാ ണീണാപീ വിധീയന്തീതി (ഗമനം) പതി യോ നിയോഗോ തദത്ഥോ ഗമി, ന ഗത്യത്ഥോ, തസ്സ ചായം പയോജ്ജോതി 'ഗമയതി മാണവകം ഗാമ'ന്തി ഗത്യത്ഥസ്സ പയോജ്ജേ "ഗതിബോധാഹാരേ"ച്ചാദിനാ (൨-൪) വിഹിതാ ദുതിയാ ന പപ്പോതി, തതോ പകത്യത്ഥവിസേസനപക്ഖോ ദുട്ഠോതി പച്ചയവിസേസനപക്ഖം ദസ്സേതുമാഹ- 'പച്ചയവിസേസനം വേദം ന പകതിവിസേസന'ന്തി.

പയോജകമത്തഗ്ഗഹണേതി മത്തസദ്ദോ സാമഞ്ഞവാചീ, യഥാ 'കഞ്ഞാ മത്തം വാരയതീ'തി. കത്താരം യോ പയുജ്ജതി യോ ച കരണാദീനം പയോജകോ തേസം സാമഞ്ഞേന ഗഹണേ സതീതി അത്ഥോ. ബ്യാപാരേത്ഥേവാതി പയോജകഗ്ഗഹണമന്തരേന ബ്യാപാരേണ്ഞ്ചേവ വചനം കത്തബ്ബം സിയാതി ഭാവോ, തന്തി പയോജകഗ്ഗഹണം, വിസിട്ഠോ വിസയോ യസ്സ പയോജകഗ്ഗഹണസ്സതംതഥാവുത്തം. കോപനായംവിസിട്ഠോ വിസയോച്ചാഹ- 'യോ ലോകേ'ഇച്ചാദി. ഇതോവാതി വക്ഖമാനസ്സ ഹേതുനോ പരാമാസോ. തന്തി ചുരാദീഹി ണിവിധാനം. ഏവംസദ്ദോ വക്ഖമാനാപേക്ഖോ. തം വിസും ചുരാദീഹി ണിവിധാനമേവ വക്ഖമാനപ്പകാരേന സഫലം സിയാ നാഞ്ഞഥാതി അത്ഥോ. തമേവ പകാരം ദസ്സേതി'യദിമിനാ'ച്ചാദി.

൧൭. ക്യോതാ

കത്തരി വിഹിതേസുപി മാനന്തത്യാദീസു പരഭൂതേസു ക്യോ ഭവതീതി വിഞ്ഞായേയ്യാതി 'ഭാവകമ്മേസൂ'തി ന ക്യസ്സ വിസേസനന്തി ആഹ- 'മാനന്തത്യാദീന'മിച്ചാദി.

യദി ഹി കത്തരി വിഹിതേസു സിയാ, തഥാ സതി തേസമുഭിന്നം പധാനത്തേനാഭിധീയമാനാനമഞ്ഞമഞ്ഞാനപേക്ഖത്താ അസമ്ബന്ധോ സിയാ, ന ചേ വമ്ഭൂതാനമഭിധാനമത്ഥി, ന ഹി 'ഠീയതേ'ച്ചസ്മാ ഭാവോ കത്താ ച പതീയതേ, നാപി 'ഗമ്യതേ'ച്ചസ്മാ കമ്മം കത്താച. അപി തു ഭാവകമ്മാനേവ ഗമ്യന്തേ, തേനാഹ- 'തസ്മാ'ഇച്ചാദി.

തേസമേവാതി മാനന്തത്യാദീനമേവ. പരസമഞ്ഞാഭി പരേസം കച്ചായനാ നം പരോക്ഖാഇച്ചേവ നാമം. തബ്ബജ്ജിതേസൂതി പരോക്ഖാസഞ്ഞിപച്ചയവജ്ജിതേസു. അപരോക്ഖേസൂതി ഏത്ഥ പരസമഞ്ഞാവസേന പരോക്ഖാഇച്ചനേന സഹ സമാസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഞ്ഞഥാപി പടിപാദേതും 'അഥവാ'തിആദിമാഹ. പരോക്ഖേതി ഇന്ദ്രിയാവിസയേ കാലേ. പരോക്ഖേവിഹിതാ പച്ചയാതി ഇമിനാ ഉപചാരേന തദ്ധിതപ്പച്ചയവസേന വാ പരോക്ഖാതി സദ്ദനിപ്ഫത്തിമാഹ. തേ പന'അ ഉ' ഇച്ചാദയോ. തതോതി പരോക്ഖപ്പച്ചയതോ.

നനു പുബ്ബപക്ഖേ 'അപരോക്ഖേസൂ'തി ഏത്ഥ 'പരോക്ഖാവജ്ജിതേസൂ'തി അത്ഥ വചനം യുജ്ജതി, ദുതിയപക്ഖേ പന 'പരോക്ഖവജ്ജിതേസൂ'തി, തഥാ സതി കഥമേത്ഥ 'പരോക്ഖാവജ്ജിതേസൂ'തി അത്ഥവചനം യുജ്ജതീതി ആഹ- 'തേപനാ'തിആദി. ഇധാതി അപരോക്ഖേസൂതി ഇമസ്മിം. നനു ച ''പരോക്ഖേ അ ഉ''ഇച്ചാദിസുത്തേ (൩-൩) 'പരോക്ഖേ'തി പകതിവിസേസനന്തി പച്ചയാനം പരോക്ഖേ വിഹിതതാ കഥന്തി മനസി നിധായാഹ 'പരോക്ഖേ'ഇച്ചാദി. ഭവനം ഭാവോ കിരിയാധാത്വത്ഥോ.

സാധീയമാനാവത്ഥോതി ഇമിനാ സിദ്ധാവത്ഥാ നിരസ്സതേ. പുബ്ബപരീഭൂതോ പധാനകിരിയാവയവഭൂതോ കിരിയാരൂപോ അത്ഥോ ലക്ഖണം സഭാവോ യസ്സ ധാത്വത്ഥസ്സ സോ തഥാ വുത്തോ. സത്വഭൂതോതി ഏത്ഥ പതീയതീതി സേസോ. ബഹുവചനമ്പി ഹോതി പാകാപാകേതി അധിപ്പായോ, കരീയതീതി കമ്മം, തഞ്ച യദിപി നാമാദികമ്മമത്ഥി, തഥാപി ക്രിയത്ഥാഇച്ചാധികാരതോ

മാനാദീനമഞ്ഞത്ഥാലബ്ഭനതോ ച കിരിയാ സമ്ബന്ധോവ ഗയ്ഹതേ, സു- സവനേ സൂയമാനം.

പാണിനിയേഹേത്ഥ "ഭിന്ദതി കുസൂലം'ത്യാദോ യാ ഭേദനാദികിരിയാ കമ്മനി ദിസ്സതേ, സാ യദാ സുകരത്തമത്തേന സപ്പധാനത്തവചനിച്ഛായം കത്തുത്തേപ്യുപലബ്ഭതി 'ഭിജ്ജതേ കുസൂലോ സയമേവേ'ച്ചാദിനാ, തദാസ്സ കത്തുനോ സുത്തന്തരേന കമ്മസരിക്ഖഭാവോ വിധീയതേ 'കമ്മനിസ്സയം കാരിയം യഥാ സിയാ'തി. തന്നിസ്സായാഹ- 'യദാ കമ്മമേവേ'ച്ചാദി. യദാ കമ്മമേവ കത്തുഭാവേന വിവച്ഛീയതേതി സമ്ബന്ധോ. കഥം കത്വാ തഥാ വിവച്ഛീയതേച്ചാഹ- 'അത്തസമവേതായ'ഇച്ചാദി. അത്തസദ്ദേന കമ്മമത്ര വിവച്ഛിതം, അത്തനി സമവേതാ ഏകദേസീഭൂതാ അത്തസമവേതാ, തസ്സാ കിരിയായ കമ്മട്ഠകിരിയായാതി വുത്തം ഹോതി.

സുഭേദത്താദിനേതി ഹേതുമ്ഹി കരണേ വാ തതിയാ. അത്ഥതോതി 'കമ്മേയേവ ക്യോ'തി (ന സക്ഖി) [തസ്മാ] വുത്തന്തി അധിപ്പായോ. തഥാഹി 'ഭിജ്ജതേതി സവനാ കമ്മതാവഗമ്യതേ'തി ഇമിനാ അത്ഥതോ കമ്മേയേവക്യോതിപടിപാദിതമേവ. വുത്തമേവ ഫുടീകരമാഹ- 'ഭിജ്ജതേ ഇച്ചസ്മിം പദേ'ഇച്ചാദി. അഞ്ഞഥാതി യദി കമ്മേയേവ തേപച്ചയോ ന സിയാ. അതോതി ഭിജ്ജതേ ഇച്ചസ്മാ. ഉപസംഹരമാഹ- 'തസ്മാ'ഇച്ചാദി. കിം വചനേനാതി പാണിനീയാനമിവ കിം സുത്തത്തരേനാതി അത്ഥോ.

വചനാഭാവേപി കമ്മകത്തരി പദസങ്ഖാരക്കമോപദസ്സനമുഖേന വുത്തി ഗന്ഥം വിവരിതുമാഹ- 'വാക്യതോ'ഇച്ചാദി. വാക്യതോ ഉദ്ധരിത്വാ പദേസങ്ഖരിയമാനേതി 'ഭിജ്ജതേ കുസൂലോ സയമേവേ'തി വാക്യതോ വിസും കത്വാ ഭിജ്ജതേ'തി പദേ സങ്ഖരിയമാനേ നിപ്ഫാദീയമാനേതി അത്ഥോ. തദേവാതി പദത്ഥസാമഞ്ഞമേവ. തന്നിപ്ഫാദനേതി തസ്സ സങ്ഖരിമാനസ്സ പദസ്സ സങ്ഖരണേ. സയന്തിമസ്സാത്ര അത്തനാതി അത്ഥോ. ന കേവല മനേനേതദേവ വുത്തം- 'കമ്മേയേവ പച്ചയോ'തി, കിഞ്ചരഹി അഞ്ഞമ്പത്ഥീതി ദസ്സേതുമാഹ- 'അനേന ചേ'ച്ചാദി. ചോ വത്തബ്ബന്തരസമുച്ചയേ. അനേനഭിജ്ജതേതി സവനാഇച്ചാദിനാ ഇദഞ്ചാഹാതി അത്ഥോ. കിന്തദിച്ചാഹ 'കമ്മ കത്തുനോ'ച്ചാദി, ന പദമുദാഹരണന്തി കമ്മകത്തുനോ വാക്യമേവോദാഹരണം... വാക്യേനേവ തസ്സ പതീതിയാ മഞ്ഞതേ. പദമേവോദാഹരണം കസ്മാ ന സിയാതി ആഹ- 'പദേഹി'ച്ചാദി. ദുതിയമുദാഹരണം ദസ്സേതുമാഹ- 'കത്തുനിസ്സയോ പി'ച്ചാദി.

അസ്മിം പക്ഖേതി അസ്മിം കത്തുത്തേന വിവച്ഛിതേ പക്ഖേ. തബ്ബിസയത്തന്തി കമ്മവാചീസയം സദ്ദവിസയത്തം. ഭാവകമ്മേസൂതീമസ്സ കത്തരിച്ചസ്സ ച പച്ചയവിസേസനത്ഥേ സതി സാമത്ഥിയലദ്ധമ്പയോജനം ദസ്സേതുമാഹ- 'ഭാവകമ്മേസൂ'തിആദി. ഇമിനാ അനേന ച വിസേസിസത്താതി സമ്ബന്ധോ. കിന്തം വിസേസിതന്തി ആഹ- 'മാനന്ത ത്യാദീസൂ'തി. കിന്തമ്പയോജനന്തി പയോജനം ദസ്സേതുമാഹ- 'ത്യാദീന'മിച്ചാദി. യദി ഭാവകമ്മേസു കത്തരി ച തേന തേന [ധാനേന] സുത്തേന മാനാദയോ ന സിയും, കഥന്തം വിസേസിതേസു മാനാദീസു പരേസു ക്യാദയോ സിയുന്തിമിനാ സാമത്ഥിയേന ( ) [(സതി)] ഭാവകമ്മേസു കത്തരി ( ) [(തി)] ച "വത്തമാനേതി അന്തി"ച്ചാദിപ്പഭുതികേഹി (ന്ത-ഫ) സുത്തേഹി യഥാലാഭം ഭാവാദീസു പച്ചയാ ഹോന്തീതി വിഞ്ഞായതീതി ഭാവോ.

നതദത്ഥം വചനമാരദ്ധന്തി ഭാവകമ്മേസു കത്തരി മാനന്തത്യാദിവിധാനത്ഥം പാണിനിയേഹി വിയ സുത്തന്തരം നാരദ്ധന്തി അത്ഥോ. അഥ ഭാവകമ്മേസു കത്തരി ച മാനാദിവിധാനത്ഥം വചനം നാരദ്ധം ധാതുനിയമനം [ധാതുനിയമത്ഥം] ത്വസ്സ വത്തബ്ബന്തി തഞ്ച സാമത്ഥിയാവ (ലബ്ഭതേതി) ദസ്സേതുമാഹ- 'കിരിയത്ഥനിയമോപി'ച്ചാദി. അകമ്മകാ ധാതുതോ ഭാവേ കത്തരി ച സകമ്മകാ കമ്മേ കത്തരി ചേതി കിരിയത്ഥനിയമോ യഥാവുത്തേന സാമത്ഥിയാ ലബ്ഭതേതി സമ്ബന്ധോ. അകമ്മകാനം കമ്മവിരഹാ, സകമ്മകാനഞ്ച സതോപി ഭാവസ്സാപ്പധാനത്താ അകമ്മകാ കത്തരി ഭാവേ ച ഭവന്തി ന കമ്മേ, സകമ്മകാ കമ്മസബ്ഭാവാ കത്തരി കമ്മേ ച ഭവന്തി ന ഭാവേതീദം സാമത്ഥിയം.

കമ്മമപേക്ഖതേതി പചാദിതോ കത്തരി പഠമപുരിസേകവചനേ കതേ പചതിച്ചാദീസു പചാദിനോ പചനാദികിരിയാ ഓദനാദികം കമ്മമപേക്ഖതേ. കത്തുത്തമപേക്ഖതേതി ഭവതിച്ചാദീസു ഭൂആദീനം ഭവനാദികിരിയാ കത്തുമത്തമപേക്ഖതേ.

൨൦. ണിണാ

യദത്ഥന്തി യംപയോജനം.

൨൩. ജ്യാ

ജിനന്തോതി ''ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ''തി (൧-൩൩) രസ്സോ. സബ്ബത്ഥേവ യത്ഥ കത്തരി പച്ചയോ തത്ഥ വികരണാപി കത്തരിയേവ, യത്ഥ ഭാവകമ്മേസു തത്ഥ വികരണാപി ഭാവകമ്മേസുയേവ,... ഏകായ പകതിയാ കാരകഭേദേ(ന) പച്ചയസ്സാസമ്ഭവതോ. തസ്മാ സഹാഭിധാനാനം മാനാദിവികരണാനം കഥന്നാമ സഹാസമ്ഭവം ഗച്ഛേയ്യുന്തി വിധീയന്തേ.

൨൭. ഭാവ

വിവച്ഛാഭേദേനാതി സകമ്മകാകമ്മകവചനിച്ഛാഭേദേന. ഉഭയത്ഥാതി ഭാവകമ്മേസു. കരീയതീതി കത്തബ്ബോ കരണീയോ. ''അപവാദ വിസയേ ഉസ്സഗ്ഗോ നാഭിനിവിസതീ''തി ഏസോ ഉസ്സഗ്ഗധമ്മോ. തബ്ബാദീനന്തു കേസഞ്ചുസ്സഗ്ഗാനമ്പി അപവാദവിസയേ പവത്തി ഹോതി ബഹുലാധികാരാ. യഥാ ''ഭാവകമ്മേസു തബ്ബാനീയാ''തി ഉസ്സഗ്ഗോ, ''വദാദീഹിയോ''തി (൫-൩൦) അപവാദോ തംവിസയേപി തബ്ബാനീയാ ഹോന്തി 'ഗന്തബ്ബോ ഗമനീയോ'തി വേദിതബ്ബോതി.

൨൮. ധ്യണ

കാരിയം ''ഞി ബ്യഞ്ജനസ്സാ''തി (൫-൧൭൦) ഞി.

൩൦. വദാ

അന്നതോതീമിനാ 'ഭോഗ്ഗമഞ്ഞ'ന്തേത്ഥ അഞ്ഞം നാമ അന്നവതാ അഞ്ഞന്തി അത്ഥമാഹ.

ണ൫. കിച്ച

കമ്മകരോ ഭരിതബ്ബതായേച്ചാദിനാ കിരിയാസദ്ദത്തം ഭച്ചസദ്ദസ്സ ദസ്സേന്തോ സഞ്ഞാഭാവമപാകരോതി. "സഞ്ഞായം ഭരാ"തി ച ഗണസുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം, തേനാഹ- 'സഞ്ഞായം ഭരാ'തിആദി.

അഭരിതബ്ബാപിച്ചാദിനാ ഇദം ദീപേതി ദുവിധാ സഞ്ഞാസദ്ദാ കേചി ദച്ചന്ത വിഗതാവയവത്ഥാ യഥാ ഡിത്ഥാദയോ, കേചിദവയവത്ഥാനുഗതായഥാ സത്തപണ്ണാദയോ, തത്ഥ ഭരിയാസദ്ദസ്സ കമ്മമ്പവത്തിനിമിത്തം 'ഭരിതബ്ബാ ഭരിയാ'തി, യഥാ സത്ത പണ്ണാനി അസ്സാതി സമ്ബന്ധോ പവത്തിനിമിത്തം സത്തപണ്ണസദ്ദസ്സ, ഏതഞ്ച പവത്തിനിമിത്തം സദ്ദനിപ്ഫത്തികിരിയായമേവോപദിസീയതേ, കചചിദേവ തബ്ഥവിസേസേ സത്യസതി വാ തസ്മിം നിമിത്തേ സദ്ദോ വത്തതീ"തി. ഓകാരസ്സാതി "യുവണ്ണാനമേ ഓപ്പച്ചയേ"തി (൫-൮൨) കതഓകാരസ്സ.

ണ൨. ഗുഹാ

സദ്ദികാനന്തി പാണിനിയകച്ചായനാദിവേയ്യാകരണാനം. പേസനം സക്കാരപുബ്ബകം വാ നിയോജനം. കാമചാരാനുഞ്ഞാതി കത്തുമിച്ഛതോ യഥിച്ഛ മനുജാനനം അതിസഗ്ഗോനാമാതി അത്ഥോ. നിമിത്തഭൂതസ്സാതി "ഭോതാ കടോ കത്തബ്ബോ'ച്ചാദീസു കടകരണാദിനോ കാരണഭൂതസ്സ.

നനു ച സാമഞ്ഞേന വിഹിതാ ഏ(തേ), തഥാ ച സതി വിജ്ഝത്ഥവിഹിതേഹി ഏയ്യാദീഹി തേ ബാധീയന്തിച്ചാഹ- 'നചേ'ച്ചാദി. വിധിവിസേസത്തേപീതി വിധാനം വിധി നിയോജനം കിരിയാസു ബ്യാപാരണാ, തസ്സ വിധിനോ പേസാദീനം വിസേസത്തേപി, നാവസ്സന്തിആദി ജയാദിച്ചബ്യാഖ്യാനം നിസ്സായ വുത്തം, വുത്തഞ്ഹി തേന "കിമത്ഥം പേസാദീസു കിച്ചസഞ്ഞിനോ തബ്ബഅനീയണ്യത്യപ്പച്ചയാ വിധീയന്തേ, ന സാമഞ്ഞേന ഭാവകമ്മേസു വിഹിതാ, ഏവമേതേ [വിഹിതാഏവ, വോ-കാസികാവുത്തി] പേസാദീഞ്ഞസ്വത്ര ച ഭവിസ്സന്തീതി വിസേസവിഹിതേന വിധ്യാദീസു പച്ചയേന ബാധീയന്തേ, വാസരൂപവിധിനാ ഭവിസ്സന്തി ഏവഞ്ചരഹി ഏതം ഞാപേതി 'ഇത്ഥിഅധികാരതോ പരേന വാസരൂപവിധി നാവസ്സമ്ഭവതീ'തി [കിമത്ഥമിച്ചാദി ചോദ്യ, വിചസസവിഹിതേച്ചാദി പരിഹാരോ, കിച്ചാ ഹി സാമഞ്ഞേന വിഹിതാ, പഞ്ചമീ തു പേസാദിനാത്ഥവിസേസേന, അതോ തേന വിസേസവിഹിതേന കിച്ചാ പേസാദിവിസയേ ബാധീയേരന്തി പുനബ്ബിയതേ, വാസരൂപേച്ചാദിനാ പരിഹാരം വിഘടയതി. ഏവം ചരഹിച്ചാദിനാ പേസാദീസു കിച്ചവിധാനസ്സ ഞാപകത്തം ദസ്സയതി. (ജിനിന്ദബുദ്ധിനു ൨൫ സ)]. അസരൂപവിധി അസരൂപാപവാദപ്പച്ചയോ വാ വികപ്പേന ബാധകോ ഹോതി ഉസ്സഗ്ഗസ്സാതി ഏതം അവസ്സം ന ഹോതീതി ഞാപനത്ഥമ്പി ന വിധീയതേതി യോജനാ. "വാ-സരൂപോ-നിത്ഥിയം"തി (പാ, ൩-൫-൯൪) പരസുത്തം. ധാത്വധികാരേവിഹിതോ അസരൂപോ അപവാദപ്പച്ചയോ ഉസ്സഗ്ഗസ്സ ബാധകോ ഭവതി ഇത്ഥി അധികാരേ വിഹിതപ്പച്ചയം വജ്ജയിത്വാതി അത്ഥോ. ഹേട്ഠാ വുത്താനുസാരേനേദം വിഞ്ഞാതബ്ബം.

ഭോതാ ഖലു കടോ കാതബ്ബോച്ചാദി പേസനേ. ത്വയാ കടോ കാതബ്ബോതി അനുഞ്ഞായം. പത്തകാലേ പരമുദാഹരണം. ഏത്ഥ പന കടകരണേ

കാലാരോചനമത്തമേവ വിഞ്ഞായതി, ന പേസാദി. “സത്ത്യരഹേസ്വേയ്യാദീ”തി (൹-൶) സുത്തം വിസേസവിഹിതം, തേനാഹ- ‘സാമഞ്ഞ വിധാനതോ’ച്ചാദി. സത്തിവിസിട്ഠേച്ചാദിനാ വുത്തമത്ഥം വിവരതി ‘സത്തീ’തിആദിനാ. കഥം സത്തിവിസിട്ഠതാ കത്തുനോതി ആഹ- ‘തംയോഗാ’തി. തായ സത്തിയാ യോഗോ തംയോഗോ. അവസ്സകാധമിണതാവിസിട്ഠേ തു കത്തരി കിച്ചാനം തദഞ്ഞേസഞ്ച ഭാവായ വിസും- സുത്തിതം, തേന, വുത്തം ‘ആവസ്സകാധമിണതാ വിസിട്ഠേവ കത്തരീ’തി. സബ്ബത്ഥേവേത്ഥ ‘ഉദ്ധം മുഹുത്തതോ’തിആദിനാ ഏകേകമുദാഹരണം കമേന ദസ്സിതം. ഭോതാ രജ്ജം കാതബ്ബന്തി അരഹേ, ഭവതാ രജ്ജം കാതബ്ബന്തി അത്ഥോ. ഭവം അരഹോതി പന അരഹകത്തുത്തപ്പകാസനത്ഥം വുത്തം. ഏവമുപരിപി. സബ്ബമേതം ബഹുലഗ്ഗഹണാനുഭാവേനേതി വിഞ്ഞേയ്യം.

൯൩. കത്ത

ഗലേചോപകോതി അലോപസമാസോ. അഭിമതോ പരേഹി. അരഹാദീസു വിഹിതപ്പച്ചയേഹീതി “സത്ത്യരഹേസ്വേയ്യാദീ” (൹-൶) ച “സീലാഭിക്ഖഞ്ഞാവസ്സകേസു ണീ”തി (൫-൭൩) ച അരഹാദീസു വിഹിതപ്പച്ചയേഹി. ഉപാദാനസീലോ സിക്ഖാപനസീലോ. മുണ്ഡനം ധമ്മോ സഭാവോ യേസം തേ മുണ്ഡനധമ്മാ. വധും കതപരിഗ്ഗഹം സാവിട്ഠായനാ മുണ്ഡയന്തി ഏതേസം കുലധമ്മോ.

൯൫. ആസിം

കാപനായമാസിംസാ നാമേച്ചാഹ- ‘അപ്പത്തസ്സേ’ച്ചാദി. കിരിയാ വിസേസകത്തുവിസയാതി കിരിയാവിസേസസ്സ യോ കത്താ സോ വിസയോ യസ്സാ സാ തഥാ വുത്താ. കിരിയാവിസേസകത്തുവിസയത്തമേവ ഫുടീ കത്തുമാഹ- ‘അസ്സാ’ഇച്ചാദി. അസ്സാ ജീവനകിരിയായ നന്ദന കിരിയായ ഭവനകിരിയായ വാ കത്താ തംകിരിയം സമ്പാദേന്തോ ഭവേയ്യ ഭവതൂതി അത്ഥോ. ജീവതു നന്ദതു ഭവതൂതി ആസിംസായം പയോഗേന ജീവക നന്ദക ഭവകസദ്ദാനം തംസമാനത്ഥതാ ദസ്സിതാ.

അകേനേവാസിം സനത്ഥസ്സ ഗമിതത്താതി ആസിംസനാ ഏവ അത്ഥോ, തസ്സ അകപ്പച്ചയേനേവ ഗമിതത്താ അവബോധിതത്താ. നാസിം സനത്ഥസ്സ പയോഗോതി ആസിംസനാ അത്ഥോ യസ്സ ജീവതു നന്ദതു ഭവതിച്ചാദിനോ സദ്ദന്തരസ്സ, തസ്സ നപ്പയോഗോതി അത്ഥോ.

൯൬. കരാ

കരോതി അത്തനോ ഫലന്തി കാരണം.

൯൭. ഹാതോ

ജഹന്തി ഉദകന്തി വീഹീസു ഹായനസദ്ദസ്സ പവത്തിനിമിത്തം ദസ്സേതി. ജഹാതി ഭാവേ പദത്ഥേതി ഇമിനാപി സംവച്ഛരേ. ഭാവേഇച്ചസ്സത്ഥമാഹ ‘പദത്ഥേ’തി. നിപ്ഫത്തിമത്തം കിരിയോപാദാനന്തി കേചി.

൯൮. വിതോ

നനു ച വിതോതി പഞ്ചമീനിദ്ദിട്ഠത്താ 'വിതോ പരസ്മാ ഞാഇച്ചസ്മാ'തി വത്തബ്ബം കഥം വിപുബ്ബോതി വുത്തന്തി ആഹ- 'വിതോ പരോ'ഇച്ചാദി. വിപുബ്ബോ യസ്സസോ വിപുബ്ബോ. വിസദ്ദതോ ധാതുമ്ഹി പരഭൂതേ സതി വിസദ്ദോ പുബ്ബോ നാമ ഹോതീതി അത്ഥോ.

൪൦. കസ്മാ

സബ്ബം ജാനാതി, കാലം ജാനാതീതി വിഗ്ഗഹോ.

൪൧. ക്വചി

നാമജാതിഗുണകിരിയാ ദബ്ബസമ്ബന്ധതോ പഞ്ചവിധത്തേപി കമ്മസ്സ ക്രിയത്ഥസ്സാവധിരയമുപാദിന്നോതി ക്രിയത്ഥസമ്ബന്ധാ കിരിയാകമ്മസ്സേഹ ഗഹണം. തഞ്ച നിബ്ബത്തിവികതിപത്തിഭേദേന തിവിധം, തിവിധസ്സാപ്യേതസ്സ വിസേസാനുപാനതോ ഗഹണന്തി കമേനുദാഹരന്തോ ആഹ- 'കരകരണേ'ഇച്ചാദി.

ലോകവിദൂതിആദിദസ്സനതോ ക്വചിഗ്ഗഹണേ പയോജനം വത്തുമാഹ- 'കമ്മതോ'ച്ചാദി. നനു ച ക്വചിഗ്ഗഹണേനേവ 'ആദിച്ചം പസ്സതി'ച്ചാദോപി (നിവത്തി) വത്തും സക്കാ കസ്മാ 'ബഹുലാധികാരാ'തി വുത്തന്തി ആഹ 'തേനേ'ച്ചാദി. തേനാതി യേന ക്വചിഗ്ഗഹണം കുതോചിയേവാതി ദസ്സനത്ഥം കതം തേനാതി അത്ഥോ. തേനാതി വാ ക്വചിഗ്ഗഹണേന. അഥ ആദിച്ചം പസ്സതിച്ചാദോ വിയ കമ്മകരാദീസുപി നിവത്തിമദസ്സേത്വാ 'ക്വചീതി കിം കമ്മകരോ'തി കസ്മാ വുത്തന്തി ആഹ- 'യജ്ജേവ'മിച്ചാദി.

തസ്സാതി ബഹുലവചനസ്സ, മഹാധികാരത്താതി മഹാവിസയത്താ. കുതോചിയേവാതി കുതോചി ധാതുതോയേവ. അഥേഹ കസ്മാ ന ഹോതി ദേവദത്തോ സയതി ദാത്തേന ലുനാതി സുനഖാനം ദദാതി നഗരാ അപേതി ഥാലിയം പചതി മാതു സരതീ"തി, സബ്ബമേവേദം കിരിയാ (യാ) ഭിസമ്ബന്ധീയതീതി യദിപേവം, തഥാപി കമ്മത്തേനേവ യം വത്തു മിച്ഛിതം ന കാരകന്തരത്തേന നാപി സമ്ബന്ധഭാവേന, തസ്സേവ കമ്മസദ്ദേന ഗഹണം കമ്മവചനസാമത്ഥിയാ, അഞ്ഞഥാ സ്യാദിതോച്ചേവ വദേയ്യ കിം കമ്മാതി വചനേനാതി.

൪൨. ഗമാ

വേദന്തി ഏത്ഥ അത്ഥമാഹ വിത്തിന്തി, തുട്ഠിന്തി അത്ഥോ.

൪൩. സമാ

തഞ്ചേതി ഉപമാനസ്സ പരാമാസോ. ഭേദേന വിവരണന്തി സമാനാദീഹീതി അവത്വാ ഭേദേന വിവരണം. തുല്യതായുപലബ്ഭമാനസ്സ സദിസാദിസദ്ദവചനീയത്താ അവയവത്ഥാനുഗമേനാത്തനോ-ഭിധേയ്യേ സദിസാദിസദ്ദാനമ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

൪൪. ഭാവ

കാരകം സാധകം നിബ്ബത്തകന്തി അനത്ഥന്തരം. കരോതി കിരിയം നിബ്ബത്തേതി നിമിത്തഭാവേനാതി കാരകം. കത്താദീനം കിരിയാനിമിത്തത്തന്തു സയമേവ 'തത്ഥ കത്താ'തിആദിനാ ഭേദേന പകാസയിസ്സതി. കിരിയാനിമിത്തം... നിബ്ബത്തകേസു കത്താദീസു ഛസുപി രുള്ഹത്താ തേനേത്ഥ കത്താവാത്തപ്പധാനോ, കരണാദയോപ്യപ്പധാനാ കാരകബ്യപദേസോ ലബ്ഭന്തേ... അഞ്ഞഥാ കാരകസദ്ദേന തേസം ഗഹണം ന സിയാതി. കിമിദം കാരകന്ത്യാഹ- 'സത്തികാരക'ന്തി. ഏവം ചരഹി ദബ്ബാദീനം കഥം കാരകത്തമിച്ചാഹ- 'തദധികരണാ'തിആദി. തസ്സാ സത്തിയാ ആധാരാ നിസ്സയാതി അത്ഥോ, പും നപുംസകേ അധികരണസദ്ദോ. തേസു ദബ്ബാ ദീസു തിട്ഠതീതി തത്രട്ഠാ, സത്തി. തസ്സാ ഭാവോ തത്രട്ഠതാ, തായ. അഥ ദബ്ബാദീനം മുഖ്യതോ കാരകത്തേ സതി കിമായാതന്ത്യാഹ 'യദി'ച്ചാദി.

തേസന്തി കത്താദികാരകാനം. അഞ്ഞമഞ്ഞബ്യാവുത്തരൂപത്താതി അഞ്ഞമഞ്ഞതോ ബ്യാവുത്തം നിവത്തം രൂപം കരണാദിസഭാവോ യേസം കത്താദി കാരകാനം തേ തഥാ വുത്താ, തേസം ഭാവോ തത്തം തസ്മാ. കരണ രൂപന്തി കരണം രൂപം സഭാവോ യസ്സ അധികരണസ്സ തം തഥാ വുത്തം. ഏവഞ്ചസതികോ ദോസോച്ചാഹ 'തഥാ ചേ'ച്ചാദി. കേനചി സുകരത്തേന സപ്പധാനത്തവചനിച്ഛായം 'ഥാലീ പചതീ'തി ഭവതി. തത്രേവുക്കംസവച നിച്ഛായം 'ഥാലിയാ പചതീ'തി.

ഏവഞ്ചകത്വാതി നിപാതസമുദായോ-യം ഹേത്വത്ഥോ. തസ്മാതി അത്ഥോ. കത്താ നിമിത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. കത്തുട്ഠകിരിയാനിമിത്തസ്സ കത്തുനോ ഉദാഹരണം 'ഹസതി നച്ചതീ'തി. തദത്ഥേതി തായ കമ്മസമവായിനിയാ പചനാദികിരിയായ അത്ഥേ അധിസ്സയനാദയോ പവത്തേന്തോ കിരിയായ നിമിത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. ഏവമുപരിപി.

ഓദനം പചതി ദേവദത്തോതി കമ്മട്ഠകിരിയായ നിമിത്തഭൂതസ്സ കത്തുനോ ഉദാഹരണം. ഭാജനസങ്ഖരണമധിസ്സയനം. ആദിസദ്ദേന തണ്ഡുലവപനഇന്ധനാപഹരണാദയോ ഗയ്ഹന്തി. ദ്വിധാപത്തിയന്തി രുക്ഖാദീനം ദ്വിധാ പവത്തിയം.

ബ്യാപനേതി സമ്ബന്ധേ. ഗിരധാതുതോ അപ്പച്ചയേ- ''ഏഓനമ വണ്ണേ''തി (൧൩൭) സുത്തേ 'അവണ്ണേതി യോഗവിഭാഗതോ ഗകാരേ ഇകാരസ്സ അത്തം ഹോതീതി ദസ്സേതുമാഹ- 'അവണ്ണേതി യോഗവിഭാഗാ അത്തം ഇസ്സാ'തി. അഞ്ഞഥാപി പടിപാദേതുമാഹ- 'ഏസ്സ വാ'തിആദി. ഏസ്സാതി ''ലഹുസ്സുപന്തസ്സാ''തി (൪-൫൭) കതഏസ്സ. സകലേനാതി 'ഏഓനമ വണ്ണേ''തി സകലേന സുത്തേന. പുരീതി നിപാതോ.

ഈസക്കരോതി ബിന്ദുലോപോ, ദ്വിത്തം, സാമഞ്ഞേന വിധാനതോതി പരേസം വിസേസവിധാനസബ്ഭാവമാഹ. ഗണികാലയം ഗണികാനം ഗേഹം. നേപഥ്യമാകപ്പോ. ദത്തോലദ്ധോതി പച്ചയസ്സ കമ്മസാധനത്തം ദീപേതുംവുത്തം. വിനാലിങ്ഗവചനേഹി പാടിപദികത്ഥം നിദ്ദിസിതും ന സക്കാതി ഭാവേതി സബ്ബലിങ്ഗസങ്ഖ്യാസമ്ബന്ധയോഗ്ഗപാടിപദികത്ഥസാമഞ്ഞേ പച്ചയനിമിത്തത്തേന ഗഹിതേപി സാമഞ്ഞേ ചരിതത്ഥത്താ ലിങ്ഗവചനം നപ്പധാനന്തി ഇട്ഠിആവുധന്തി ഇത്ഥി നപുംസകേഭാവേ, പാകാതി ബഹുവചനേപി ഭാവേ ഭവതി ഏവ.

൪൫. ദാധാ

സപാദീഹി അപാദീഹിചാതി പാദിസഹിതേഹി പാദിരഹിതേഹി ച ദാധാഹി.

൪൬. വമാ

സാപാനദോണിയന്തി സാരമേയാനം ഭുഞ്ജനകഅമ്ബണേ. ഠിതസുപാന വമഥുവിയാതി പവത്തസുനഖച്ഛദ്ദനം വിയ.

൪൭. കചി

യഥാദസ്സനന്തി ആചിക്ഖതീതി യോജനാ. തേന കുതോചി ധാതുതോതി. ഗണ്ഹന്തീതി ഗഹ=ഉപാദാനേച്ചസ്സ. സലാകാസദ്ദസ്സ സലാകന്തി. സഭാസഞ്ചസ്സ അന്തബ്യഞ്ജനലോപേ സഭാപകതിതോ "ഇത്ഥി യമത്വാ"തി (൩-൨൩) ആപ്പച്ചയോ. പഭാതീതി ആ=ദിത്തിയമിച്ചസ്സ.

൪൮. അനോ

ചലനാദീനം സീലാദീസു നിപ്ഫാദനത്ഥം വിസും സുത്തിതം പരേഹി, ഇധ പന ബഹുലം വചനേനേവാതി ദസ്സേതുമാഹ- 'ചലനാദീസൂ'തിആദി.

൪൯. ഇത്ഥി

ക്ലികയകിച്ചത്ര കകാരബഹുത്താ കകാരാതി ബഹുവചനം. തിതിക്ഖാ ഇച്ചാദോ തിതിക്ഖനമിച്ചാദിനാ വിഗ്ഗഹോ "ഇത്ഥിയമത്വാ" (൩-൨൩). അപരി പഠിതോതി ധാതുപാഠേ അപരിപഠിതോ. പാണിവിസേസോതി സത്തവിസേസോ. ഇമിനാ ച "യഥാകഥഞ്ചി നിപ്ഫത്തി, രുള്ഹിയാ അത്ഥനിച്ഛയോ"തി ദസ്സേതി.

ആസിം സായം ഗമ്മമാനായം സഞ്ഞാവിസയേ ധാതൂഹി തിപ്പച്ചയോ കിച്ചപ്പച്ചയോ ച യഥാ സിയാതി "തികിച്ചാസിട്ഠേ"തി (൭-൨-൩) സുത്തിതം കച്ചായനേന. തമിഹ സാമഞ്ഞേന വിധാനാവ സിദ്ധന്തി നിരൂപയിതുമാഹ- 'കച്ചായനേന പനേ'ച്ചാദി. തബ്ബ അനീയണ്യ തേയ്യ രിച്ചപ്പച്ചയാനം "തേ കിച്ചാ"തി (൭-൧-൨൨) കിച്ചസഞ്ഞം വിധായ സേസാനം "അഞ്ഞേകിതീ"തി (൭-൧-൨൩) കിത്സഞ്ഞാ കതാ കച്ചായനേന. തേനാഹ- 'കിത സഞ്ഞോ'തി.

തബ്ബാദിപ്പച്ചയോ ച വിഹിതോതി സകിയവോഹാരേനാഹ. സകിയ സത്ഥേ അവുത്തദോസം [സുത്തദോസം] പരിഹരിത്വാ വക്ഖമാനനയേന യുത്യഭാവാ തഥാ വിധാനേ അയുത്തതം ദസ്സേന്തോ 'നചാസിം സായ'മിച്ചാദിമാഹ. ഗുഹനം, രുജനം, മോദനന്തി വിഗ്ഗഹോ. സയനം വാ സേയ്യാ. വജധാതുനോ വസ്സ ബകാരേന ഭവിതബ്ബം, സോ കഥം യകാരേ പരഭൂതേ അസതീതി ആഹ- 'ചവഗ്ഗബയഞാതിയോഗവിഭാഗാ വസ്സ ബോ'തി.

൫൦. കരാ

രിരിയപ്പച്ചയേ ആദിരകാരസ്സ അനുബന്ധത്താ ആഹ- 'അന്തസരാദി ലോപോ'തി.

൪൨. ഇകി

അഥ സരൂപേച്ചേതാവതി വുത്തേ- 'കിരിയത്ഥസ്സ സരൂപേ'തി കഥം വിഞ്ഞായതിച്ചാഹ- 'കിരിയത്ഥാ'തിച്ചാദി. നനു ച ലോ-യം കത്തരി വിധിയ മാനോകഥമേത്ഥ സിയാത്യാഹ- 'അകത്തരിപി'ച്ചാദി. അഭിമതോ കച്ചായനസ്സ. പടിപാദയിതുമാഹ- 'തത്ഥാ'തിആദി. കരണം ഉച്ചാരണം, അസ്സ കരോതി സമാസവാക്യം. ന ഹി ഏവ ദീഹി കാരോ വിഹിതോതി അക്ഖരേ ഹേവ കാരസ്സ വിഹിതത്താ അക്ഖരസമുദായതോ ന പപ്പോതീതി ഭാവോ. അഥ ചേതി മതപ്പദാനേ. ഏവാദിസദ്ദവാചകാ ഏവകാരാദയോ സാധവോതി അഥ മതന്തി അത്ഥോ.

തത്ഥാതി തഥാ അഭിമതേ തസ്മിം. നിയമഹേതുനോ അഭാവാതി അക്ഖരേഹേവ കാരപ്പച്ചയോ വിധേയ്യോ ന പന ഏവാദീഹിച്ചസ്സ നിയമസ്സ യോ ഹേതു തസ്സ ഹേതുനോ അഭാവാ.

൪൩. സീല

കിമിദസീലമിച്ചാഹ- 'സീലമ്പകതിസഭാവോ'തി. തഞ്ച സീലമനുമാനേന വിഞ്ഞായതിച്ചാഹ- 'തഞ്ചേ'ച്ചാദി. കിരിയാവിസയരുചിവിസേസാനുമിതന്തി ഉണ്ഹഭോജനസങ്ഖാതാ കിരിയാ വിസയോ യസ്സ സോ (കിരിയാ) വിസയോ രുചിവിസേസോ, തേന അനുമിതന്തി അത്ഥോ. കിമിദമാഭിക്ഖഞ്ഞന്തി ആഹ- 'ആഭിക്ഖഞ്ഞ'മിച്ചാദി. പുനപ്പുനഭാവോ പോനോപുഞ്ഞം. ആസേ വാ തപ്പരതാതി തമേവാഭിക്ഖഞ്ഞം പരിയായേഹി ഫുടീകരോതി.

യജ്ജേവന്തി യദി ആഭിക്ഖഞ്ഞം തപ്പതോ വുച്ചതേ. തസ്സീല്യമിദം ഹോതീതി ഇമിനാ- 'സീലാഭിക്ഖഞ്ഞാദി''സുത്തേ സീലസദ്ദേനേവാഭിക്ഖഞ്ഞസ്സ ഗഹിതത്തം ദീപേതി. അഞ്ഞഥാപി സീലതോ അഞ്ഞമേവാഭിക്ഖഞ്ഞന്തി ദസ്സേതുമാഹ- 'യസ്മിം ദേസേ'തിആദി.

ഗമ്മമാനേതി പതീയമാനേ. പതീതി ച അത്ഥപ്പകരണസദ്ദന്തരാദീഹി. അഭിമതോതി പാണിനിയേഹി അഭിമതോ. ആവസ്സകഗ്ഗഹണായേവ സിദ്ധോതി വുത്തം കഥമേത്ഥാവസ്സമ്ഭാവോ പതീയതി ച്ചാഹ- 'തഞ്ചാ'തിആദി.

യോഗവിഭാഗാതി 'ണീ'തി യോഗ വിഭാഗാ. സാധും കരോതി, ബ്രഹ്മം വദതി, അസദ്ധം ഭുഞ്ജതി, പണ്ഡിതമത്താനം മഞ്ഞതീതി വിഗ്ഗഹോ. സാധുന്തി കിരിയാവിസേസനം. അസ്സദ്ധഭോജീതി വതേ. വതഞ്ച ഭോജനേ അത്ഥിതായം സദ്ധഅസ്സദ്ധഭോജനവിസയായം പവത്തിയം യദി ഭുഞ്ജതി അസ്സദ്ധമേവ ഭുഞ്ജതി ന സദ്ധന്തി സത്ഥേ വുത്തനിയമോ, അസ്സദ്ധം ഭുഞ്ജതി ഏവാതി നോത്തരപദാവധാരണം... ഏവഞ്ഹി വിഞ്ഞായമാനേ യദേവാസ്സദ്ധം ന ഭുഞ്ജതി തദേവ വതലോപോ സിയാതി [അത്ഥിതായ (ഭോജനാകങ്ഖിതത്താ) യഥേച്ഛം സാമഞ്ഞേന ഭോജനേ പവത്തിയം മത്തായം അസദ്ധഭോജനം സത്ഥവിഹിതമുപലഭമാനസ്സ സദ്ധതോ നിവത്തിത്വാ വിസേസേ ഹി സദ്ധേ പവത്തിനിയമോ വതമുച്ചതേ, നിയമോചാത്രദുവിധോ സമ്ഭവതി-അസദ്ധം ഭൂഞ്ജതി ഏവ, അഥദ്ധമോ ഭുഞ്ജതീതി വാ, തത്രാദിമേ നിയമേ യദേവാ സദ്ധം ന ഭുഞ്ജതി തദേവവത ലോപോസിയാ (൪-൩-൨൨) കാതന്തപഞ്ജികാ]. അഞ്ഞഥാപി പടിപാദയിതുമാഹ- 'ഘണന്താദീഹി'ച്ചാദി.

൭൪. ഥാവ

സയമേവ അത്തനാഏവ. കമ്മകത്തരീതി ഉഭയത്ഥാപി കമ്മകത്തരി പച്ചയോ ബഹുലാധികാരാതി അധിപ്പായോ. ഏത്ഥ പന ഏകോപി പദത്ഥോ കമ്മഞ്ച ഹോതി കത്താച കാരകസത്തിഭേദതോ. യഥാ 'പീയമാനം മധു മദയതീ'തി ഏകസ്സാപി സത്തിഭേദാ കമ്മത്തം കത്തുത്തം, തഥാ ത്രാപീതി വിഞ്ഞേയ്യം. യോ പരം ഭഞ്ജതി തത്ഥപി സിയാ സാമഞ്ഞവിധാനതോതി ആഹ- 'നിപാതനസ്സി'ച്ചാദി. ദോസന്ധകാരം ഭിന്ദതീതി ദോസന്ധകാരഭിദുരോ.

൭൫. കത്ത

ഭൂതസദ്ദേനേത്ഥാധിപ്പേതത്ഥമുപദസ്സേതുമാഹ- 'ഭൂതമതീത'മിച്ചാദി. അഞ്ഞഥാതി യദ്യതിക്കന്തവചനോ ന സിയാതി അത്ഥോ.

നനുചാത്രേതരേതരനിസ്സയദോസോ പസജ്ജതേ, സതീ ഹി ഭൂതാധികാരേത്തോ വിധീയതേ, സതി ച ത്തേ ഭൂതസദ്ദസ്സ നിപ്ഫത്തീതി ഫുടോ യേവിതരേതരനിസ്സയദോസോതി. നേസദോസോ, സങ്കേതാതി ബ്യത്തോ സദ്ദത്ഥസമ്ബന്ധോ ചിരകാലപ്പവത്തോ, നാസ്സ കിഞ്ചി അസാധുത്തം, അതിക്കന്തേ ചാസ്സ വുത്തി സദ്ദസത്തിസഭാവതോ വേദിതബ്ബാ. ക്തവന്താ ദയോപി ചരഹി സദ്ദസത്തിസഭാവതോ ഭൂതേഏവ ഭവിസ്സന്തീതി ന വത്തബ്ബം. ഭൂതസദ്ദോ-യമതിക്കന്തത്ഥേ പസിദ്ധോ ക്തവന്താദയോത്വപ്പസിദ്ധാ, അതോ തേന പസിദ്ധത്ഥേനാപ്പസിദ്ധാനമന്വാഖ്യാനം കരീയതീതി. ഭൂതേതി ചായം പകതിവിസേസനം വാ സിയാ 'ഭൂതത്ഥേ വത്തമാനാ'തി, പച്ചയത്ഥ വിസേസനം വാ'ഭൂതേ കത്തരീ'തി, തത്ര കസ്സിദം വിസേസനന്തി ആഹഭൂതേതി പകതിവിസേസന'ന്തി. കുതോച്ചാഹ- 'സമ്ബന്ധസ്സ ചേ'ത്യാദി. അഥ പച്ചയത്ഥവിസേസനേ കോ ദോസോച്ചാഹ- 'പച്ചയത്ഥവിസേസനേ ഹി'ച്ചാദി. പച്ചയത്ഥസ്സ കത്തുനോ അനഭിക്കന്തത്താ അയന്തി പയോഗോ നോപപജ്ജതേതി ഭാവോ. അഭിധേയ്യേതി ഇമിനാ പയോജനാദിം ബ്യവച്ഛിന്ദതി.

൭൬. ക്തോ

കമ്മേ ഗുണീഭൂതത്താതി കമ്മേ സതി ഭാവസ്സാപ്പധാനത്താ. ''ഗുണമുഖ്യേസു മുഖ്യേയേവ കാരിയസമ്പച്ചയോ''തി മുഖ്യേ കമ്മേയേവ പച്ചയോ, ന തു ഭാവേ തസ്സേത്ഥാപ്പധാനത്താ.

൭൭. കത്ത

നനുചാരമ്ഭേതി വുത്തം- 'കിരിയാരമ്ഭേ'തി കഥന്തി ആഹ- 'സോചേ'ച്ചാദി. സോ ച ആരമ്ഭോ. കിരിയായേവ ആരമ്ഭോകിരിയാരമ്ഭോ തസ്മിം. കിരിയാരമ്ഭേതി സാമഞ്ഞേന വുത്തത്താ കിരിയത്ഥവിസേസനം വാ ഏതംസിയാ പച്ചയത്ഥവിസേസനം വാ ഉഭയഥാപി ന ദോസോതി ദസ്സേതുമാഹ- 'കിരിയത്ഥവിസേസനം ചേത'ന്തിആദി. പച്ചയത്ഥവിസേസനപക്ഖേപി സാമത്ഥിയാ ആരമ്ഭേ കിരിയത്ഥസ്സാപി പവത്തി ഹോതീതി ദസ്സേതുമാഹ- 'കിരിയത്ഥസ്സാപി'ച്ചാദി. സാമത്ഥിയം ദസ്സേതി 'സാമത്ഥിയമ്പനാ'തിആദിനാ. അനന്തരസുത്തേന യോ വിഹിതോ ക്തോ, സോപി സാമഞ്ഞേന വചനതോ ഭാവകമ്മേസു ആരമ്ഭേപി ഹോതീതി യോജനാ. സാമഞ്ഞേന വചനതോതി

“ക്തോ ഭാവകമ്മേസൂ”തി (൭-൭൬) സാമഞ്ഞേന വചനതോ. ഭാവകമ്മേസുചേതി ഏവം ന വുത്തന്തി ‘യഥാപത്തഞ്ചേ’തി വദതാ വുത്തികാരേനേവം ന വുത്തന്തി അത്ഥോ.

കസ്മാ ഏവം ന വുത്തന്തി ആഹ- ‘പുബ്ബസ്മിം വിയാ’തി ആദി. അനിയമുപ്പത്തി സഞ്ഞായ സതി ഞാപനന്തി തന്നിസേധേതുമാഹ- ‘പുനബ്ബചനതോ’തിആദി. മാസങ്കീതി കമ്മനി, തേനേവുപ്പത്തീതി പഠമാ. ഏവം മഞ്ഞതേ “ഭാവകമ്മ ഗഹണം ചാകാരേനാനുകഡ്ഢിയ ‘ഭാവകമ്മേസു ചാ’ത്യനേന ക്തേവിധീയ മാനേ ഇദമാസങ്കീയതേ ‘പുബ്ബേനേവ സാമഞ്ഞേന സിദ്ധേ പുനബ്ബചനാ [പുനബ്ബചനം] കിരിയത്ഥാനിയമേന ത്തസ്സുപ്പത്തീ’തി, യഥാപത്തഞ്ചേതി ഹ്യുച്ചമാനേ ചകാരേന യഥാപത്തമ്പി കാരിയമനുഞ്ഞായതേതി പുബ്ബേനേവ വചനേന ഭാവകമ്മേസ്വാരമ്ഭേപി യഥാപത്തോ ക്തോ ഭവതീതി വിഞ്ഞായതേ”തി. ഏവഞ്ചരഹി ഭാവകമ്മേസ്വാരമ്ഭേപി പുബ്ബേനേവ സിദ്ധത്താ “കത്തരിആരമ്ഭേ”ഇച്ചേവ വുച്ചേയ്യ കിം ചകാരേനേ ച്ചാസങ്കിയാഹ- ‘പദാനമവധാരണ ഫലത്താ’ച്ചാദി.

നനുചാദിഭൂതോ കിരിയാക്ഖണോ ആരമ്ഭോ നാമ, ബഹൂഹി കിരിയാക്ഖണേഹി കടേ പരിസമത്തേയേവ ഭൂതോ കാലോ ച ഭവതീതി കിരിയാഫലസ്സാപരിനിപ്ഫന്നത്താ വത്തമാനോവ കാലോതി തത്രക്തോ ന പപ്പോതിച്ചാസങ്കിയാഹ- ‘കിരിയാഫലസ്സി’ച്ചാദി. കടേകദേസസ്സാപി കടത്താ തസ്സ ച നിബ്ബത്തത്താ ഭൂതവചനിച്ഛാതി ഭാവോ. നനുചാദിസൂതേ കിരിയാക്ഖണകാലേ കടോ നാഭിനിബ്ബത്തോ, കടകാരണഭൂതാ ബീരണാവ ഹി തദാ സന്തി, ന ച തദവത്ഥാ തേ ഏവ കടോതി കഥം ‘പകതോ കടോ’തി ഭൂതകാലേന പകതസദ്ദേന കടസദ്ദസമാനാധികരണത്തമിച്ചാഹ- ‘ആദിഭൂതേനേ’ച്ചാദി. തത്ഥ തസ്മിം വിസേസേ. പകത്തും ആരഭി, പകത്തും ആരഭീയിത്ഥ, പസോത്തും ആരഭി, പസോത്തും ആരഭനന്തി അത്ഥേ ത്തോ.

൭൮. ഠാസ

അനാരമ്ഭത്ഥംവചനന്തി ആരമ്ഭേ പുബ്ബേനേവ സിദ്ധത്താ. അപാദിനോപിസിലിസസ്സ സകമ്മകത്താ- ‘യേഭുയ്യേനാ’തി വുത്തം. സകമ്മകത്ഥന്തി വത്വാ സകമ്മത്തമേസം പാദിയോഗേ സതി ഹോതീതി ദസ്സേതുമാഹ- ‘പാദിസഹിതാ’ച്ചാദി. ഖടോപികാ മഞ്ചോ.

൭൯. ഗമ

അവിവച്ഛിതകമ്മോ ചേഹാകമ്മകോതി കഥയമാഹ- ‘അവിജ്ജമാനേ’ച്ചാദി. യാതവന്തോ യാതാ, യാനം യാതം. അയോയിത്ഥാതി യാ തോ. ക്തോ ന വിധാതബ്ബോ പാണിനിയേഹി വിയ. കാരണസാമഗ്ഗിയം ഭൂതായന്തി സസ്സാദിഹേതുഭൂതസമിദ്ധിയം ഭൂതായം. സാ ച ഭൂതാ യേവാതീമിനാ കാരണസാമഗ്ഗിയാ അതീതകാലികത്തമാഹ.

൮൦. ആഹാ

ആധാരേചേതി അനുവുത്തിയാ ഏത്ഥ ചകാരതോ ‘യഥാപത്തഞ്ചേ’തി സമ്ബന്ധാ വുത്തന്തി സേസോ. ഏവം ന കുതോചി അപകസ്സനം സിയാതി

ഏവമാധാരാദികേ അനുവത്തമാനേ സതി കുതോചി ആധാരാദിതോ അപകസ്സനം വിസും കരണം ന സിയാതി അത്ഥോ. തഥാ സതി ഹേട്ഠാ സുത്തേനേകയോഗമേവ കരേയ്യാതി അധിപ്പായോ. ഭാവകമ്മേസൂതി സമ്ബജ്ഝതേതി യോജനാ.

ബഹുലസ്സ ഭാവോ കമ്മംവാതി ബഹവത്ഥാദാനമേവാത്ര ബഹുലസദ്ദസ്സ പവത്തിനിമിത്തം ഭാവോ കമ്മംചേതി തത്ഥ പച്ചയോ. കേചീതി പാണിനിയേ യേവ സന്ധായാഹ. തസ്സാപി ഭൂതേയേവ പവത്തിമുപദിസതി 'സോപി'ച്ചാദി

നാ . ഭിജ്ജമാനന്തി പച്ചമാനം. പരരൂപേന പസ്സിന്നോതി യോജനാ. കേചിതി തേയേവ. "മതിബുദ്ധിപൂജത്ഥേഹി ചേ"തി (൩-൨-൧൮൮) തേസം സുത്തേ ചസദ്ദാകഡ്ഢിതേ ദസ്സേതി 'യഥാ'തിആദിനാ. അക്കോച്ഛി തന്തി കമ്മേ വിഗ്ഗഹമാഹ, തന്തി കമ്മപദം, ഏവമുപരിപി ചുരാദിണിലോപേ "നിമിത്താഭാവേ നേമിത്തികസ്സാപ്യഭാവോ"ത്യാകാരനിവത്തി. കസിരയം ഗത്യാദ്യനേ കത്ഥോ, കട്ഠംത്യത്ര കിമത്ഥോതി ആഹ- 'ഏത്ഥ ഹിംസത്ഥോ'തി.

ഹേതുനോതി ദുക്ഖഫലസ്സ ഹേതുനോ അഗ്യാദിനോ. കട്ഠസദ്ദസ്സ ഫലഹേതുഭൂതേ അഗ്യാദികേ വത്തമാനേ ഏവം ഹോതു ഫലേവത്തമാനേ കഥന്തി ആഹ- 'യദാപനാ'തിആദി. കോധാതികോ ഇധ.

൬൧. തുംതാ

നനു ച ഭാവേഇതി ഭവതിനായം ഘണന്തേന നിദ്ദേസോ കരീയതീതി ഭവതിവിസയോവ പച്ചയത്ഥനിദ്ദേസോ കതോ ഭവതി, തതോ ച ഭവതിനോ യോ ഭാവോ തസ്മിംയേവ വാച്ചേ പച്ചയോ സിയാ, സോ ച ഭവതിതോ യേവുപ്പജ്ജമാനേന പച്ചയേന സക്കാഭിധാതും തതോ തസ്മാവ പച്ചയേന ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ കഥം പചിതും പാകോ ചാഗോ രാഗോതിപചാദീഹിഭവതി ച്ചാഹ- 'ഭവനംഭാവോ കിരിയാധാത്വത്ഥോ'തി.

കിരിയാസാമഞ്ഞഞ്ഹി സബ്ബധാത്വത്ഥാനുഗതം ഭവതിസ്സത്ഥോ, തേന കിരിയാസാമഞ്ഞവാചിനാത്ഥനിദ്ദേസോ കരീയമാനോ സബ്ബധാതുവിസയേ കതോ ഭവതി തസ്മാ പചാദീഹിപി ഭവതീത്യധിപ്പായോ.

നനു ചാത്ര തുമാദയോ ഭാവേ ഭവന്തീതി വുത്തേ ന വിഞ്ഞായതേ കിംവിസേസിതേ ഭാവേ തുമാദയോ ഭവന്തിച്ചാഹ- 'യതോ'ച്ചാദി. തസ്സാതി ധാതുനോ. യോ വത്തബ്ബോ ഭാവോതി യോ വാച്ചോ ഭാവോ. കുതോച്ചാഹ- 'സമ്ബന്ധാ'തി. തുമാദീനം യാ പകതി തായ വാച്ചേനേവ ഭാവേന സഹ സമ്ബന്ധാതി അത്ഥോ. ഠാതബ്ബന്തി ഭാവേ തബ്ബോ. അഥ ക്രിയായംത്യനേന തബ്ബാദ്യഭിഹിതസ്സ ദബ്ബരൂപാപന്നസ്സ ഭാവസ്സ കഥം ഗഹണംത്യാഹ- 'യദിപി'ച്ചാദി. സകനിസ്സയകിരിയാബ്യപദേസോതി ദബ്ബ രൂപസ്സ അത്തനോ നിസ്സയഭൂതായ കിരിയായ ബ്യപദേസോ ദട്ഠും ചക്ഖുച്ചാദോ ഭവനകിരിയായ പതീയമാനത്താ തുമാദയോ ഭവന്തേവ.

നനു ച തുമാദീനം ഭാവേ വിഹിതത്താ കിരിയായേവ പധാനത്തന്തി കമ്മ കാരകം നപ്പതീയതേതി കഥം 'കടം കാതും ഗച്ഛതീ'തി സിയാച്ചാ സങ്കിയ പടിപാദേതുമാഹ- 'യദിപി'ച്ചാദി. ധാത്വത്ഥകതോ കിരിയാസങ്ഖാതേന

ധാത്വത്ഥേന കതോ. അത്ഥീതി ഇമിനാ യത്ഥ 'സുപ്പതേ ദേവ ദത്തേനേ'ച്ചാദോ നത്ഥി, തത്ഥ ന കമ്മമ്പതീയതേതി ദസ്സേതി.

''ഇച്ഛത്ഥേസു സമാനകത്തുകേസു തവേതും വാ''തി (൪-൨-൧൨) കച്ചാനേന അതദത്ഥായമ്പികിരിയായം തുമാദയോ യഥാസിയുന്തി വിസും സുത്തിതം, തേനാഹ- 'ഇച്ഛത്ഥേസ്മി'ച്ചാദി. യഥാ 'ഭോത്തും പചതീ'ത്യാദോ ഭോജനകിരിയാ പയോജനാ പചനകിരിയാ ഹോതി, നേവമേത്ഥ തപ്പ യോജനാ ഇച്ഛാ... പചനകിരിയായവിയതപ്പയോജനത്താഭാവതോതി അയമസ്സാധിപ്പായോ. പുനേച്ചാദിനാ വുത്താനിട്ഠപാതസ്സാസങ്കം വിരചയമാഹ- 'അതദത്ഥായമ്പി'ച്ചാദി.

ഇച്ഛത്ഥസ്സ ധാതുനോ പയോഗാതി ഇമിനാ 'ഇച്ഛന്തോ കരോതീ'തി ഏത്ഥ ഇച്ഛന്തോതി ഇച്ഛത്ഥസ്സ ധാതുനോ പയോഗത്ഥമേവ, ന ഇച്ഛായ പയോജനം കരണന്തി ദീപേതി. ദേവദത്തം ഭുഞ്ജമാനമിച്ഛതീതേത്ഥ ഭോത്തുന്തി ന ഹോതി സമാനകത്തുകേസൂതി വചനതോ, ഭോജനസ്സ ദേവദത്തോ കത്താ, ഇച്ഛതിസ്സ അഞ്ഞോയേവാതിപി സുത്തസ്സ വിസും പയോജനം ന വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'ദേവദത്ത'മിച്ചാദി.

ഇച്ഛതിസ്സാതി'ദേവദത്തം ഭുഞ്ജമാനമിച്ഛതീ'തി ഏത്ഥ ഇച്ഛതീതി വുത്തഇസിസ്സ. സാധനം 'ദേവദത്തം ഭുഞ്ജമാന'ന്തി വുത്തകമ്മസങ്ഖാതം അത്ഥോ പയോജനം യസ്സ സോ സാധനത്ഥോ-ഇച്ഛതി. തസ്സ ഭാവോ തത്തം, തസ്മാ. കമ്മമേവിച്ഛായ പയോജനഭാവേ ഠിതന്തി ഭാവോ. നിരത്ഥകന്തി ഏതദത്ഥമേവ സമാനകത്തുകഗ്ഗഹണം കതം തഞ്ച യഥാവുത്തേന പസങ്ഗാഭാവാ നിരത്ഥകന്തി അധിപ്പായോ.

സകാദ്യത്ഥേസു ധാതൂ സൂപപദേസു ധാതു മത്താ തുമാദയോ സുത്തന്തരേന വിഹിതാ പാണിനിയേഹി, തേനാഹ- 'സകാദിധാതുപ്പയോഗേ'തിആദി. സിദ്ധാതി തുമാദയോ സിദ്ധാ. ഭുജികിരിയത്ഥാതി ഭുജികിരിയാ അത്ഥോ യസ്സാ സത്തിയാ സാ ഭുജികിരിയത്ഥാ പതീയതേ. പതീയ മാനത്തേ കാരണമാഹ- 'അസതോപി ഹി'ച്ചാദി. പരേഹേത്ഥ അകിരിയത്ഥോപപദത്ഥോ പുനാരബ്ഭോതി വണ്ണിതം. തദേതം വിഘടയിതുമാഹ- 'തേനേ'ച്ചാദി. പരേസമയമധിപ്പായോ ''സക്കോതി ഭോത്തുംത്യാദോ കോസല്യം ഗമ്യതേ. ഗിലായതി ഭോത്തുംതി തദസത്തി. ഘടതേ ഭോത്തുംത്യാദോ യോഗ്യതാ. ആരഭതേ ഭോത്തുംത്യാദോഭുജിസ്സേ വാദ്യവത്ഥാകിരിയന്തരം. ലഭതേ ഭോത്തുംതി അപ്പച്ചക്ഖാനം. അത്ഥി ഭോത്തുന്തിആദീസു സമ്ഭവമത്തം. വട്ടതി ഭോത്തുംത്യാദോ ദോസാ ഭാവോ ഗമ്യതേ. സക്കോതിച്ചാദിനോ ഉപപദസ്സ ഭോജനാദികിരിയത്ഥതാ ന ഗമ്യതേ തസ്മാ അകിരിയത്ഥേസുപി സകാദീസൂപപദേസു തുമാദയോ ഭവന്തീ''തി.

പതീയമാനേസ്വപ്യേതേസ്വത്ഥന്തരേസു താദത്ഥിയമത്ഥിയേവാതി പുബ്ബേന വിഹിതസ്സ തുമാദിനോത്ര ന ബാധേതി ദസ്സേതുമാഹ- 'യദിപി'ച്ചാദി. താദത്ഥിയമത്ഥിയേവാതി ഭോജനകിരിയത്ഥതാ സക്കോതിആദീനം അത്ഥി യേവാതി അത്ഥോ സിദ്ധായേവ ''തുംതായേ''ച്ചാദിനാ. അലമത്ഥവിസിട്ഠേസു പരിയത്തിവചനേസൂപപദേസു ധാതുതോ തുമാദയോ വിഹിതാ പരേഹി, തത്ഥാഹ 'അലമത്ഥവിസിട്ഠേ'ഇച്ചാദി. പഹുസദ്ദമ്പി അന്തോഗധം കത്വാ 'സമത്ഥാദീ'തി വുത്തം, ഭവതിസ്സ സമ്ഭവോ ''പുബ്ബേകകത്തുകാന''ന്തി (൫-൩൫) ഏത്ഥ ബ്യാഖ്യായിസ്സതേ. അഭിമതാതി കച്ചായനേന ''അരഹസക്കാദീസു ചേ''തി (൪-൨-൧൩) ചസദ്ദേന അഭിമതാ ഇമസ്സാതി 'കാലോ ഭോത്തും'തിആദിനോ. യഥാ

ഭോത്തുമനോതിആദിനാ പരേസമ്പി അയമേവ നിപ്ഫത്തിക്കമോതി ദീപേതി. അബ്യഭിചാരതോതി അവിനാഭാവതോ, ഭവതി ഭോജനം ഭാവോതി ഭോജനം ഭുഞ്ജനം ഭാവോ ഭവതീതി അത്ഥോ. നതുഗമിസ്സകിരിയാതദത്ഥാതി ഗമനകിരിയാ ഭോജനത്ഥാ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. അത്ഥസദ്ദോഹ്യയം പയോജനവചനോ യഞ്ച യമുദ്ദിസ്സ പവത്തതി, തം തസ്സ പയോജനം ഭവതി. നചായം ഭോജനമുദ്ദിസ്സ ഗമിസ്സതി, കിഞ്ചരഹി കാരിയന്തരം, കേവലം തേന നിമിത്തേന സമ്ഭാവീയതേ. യദാ തു ഭോജനത്ഥമേവാരബ്ഭതേ ഗമനകിരിയാ, തദാ ഭവത്യേവ'ഗമിസ്സതി ഭോത്തു'ന്തി.

തുംവിസയേ ണകോപി വിഹിതോ പാണിനിയേഹി, തത്രാഹ- 'കാരകോ വജതി'ച്ചാദി. പരിഹാരമാഹ- 'പുബ്ബേ'ച്ചാദിനാ. 'കത്തരില്തു'ച്ചാദിനാ യോയം ണകോ തീസുപി കാലേസു സാമഞ്ഞേന വിഹിതോ, ക്രിയത്ഥാ യം ക്രിയായം ഉപപദേ കത്തുനോ-ഭിധാനം സിദ്ധം, ന ചാസ്സ വിസേസവിഹിതേന തുംപച്ചയേന ബാധാ ഭിന്നത്താ, തുംപച്ചയസ്സ ഹി ഭാവേ വിധാനം ണകസ്സ തു കത്തരീതി. പുബ്ബണകേനേവ സിദ്ധേപി ല്തുാദിനിവത്തിയാ സോ വിധേയ്യോവ, നോ ചേ ല്തുാദയോപി സിയുന്തി ചോദകപ്പസങ്ഗമാസങ്കിയാഹ- 'നചേവ'മിച്ചാദി. അവഗമാഭാവമേവ ഫുടയിതുമാഹ- 'നഹിം'ച്ചാദി. ഹി യസ്മാത്യത്ഥേ യോ ഏസോ വജതി സോ കത്താ, യോ ഏസോ വജതി സോ വിക്ഖിപോത്യയമത്ഥോ-ത്ര ഗമ്യതേ, ന പന തേഹി താദത്ഥിയം ഗമ്യതേതി അത്ഥോ. ചോദകോ ല്തുാദീഹി സാമ്യമാപാദയിതും സാമരിസം വുത്തവിധിനേവാപ്പത്തിം ണകസ്സാപ്യാഹ- 'ണകോപി'ച്ചാദി. അഗത്ഥം [അപകതത്ഥം (പോത്ഥകേ)] യദിപി ണകേന താദത്ഥിയം ന ഗമ്യതേ പകരണതോ ഗമ്യതേതി ണകോ ഭവിസ്സതീത്യാസങ്കിയ ചോദകോ ആഹ- 'അഥേ'ച്ചാദി. പുബ്ബേച്ചാദിനാ വുത്തോ-യം 'ണകോ ന വിധേയ്യോ'ച്ചസ്സ ന പരിഹാരോ... സോത്തരത്താ യഥാവുത്തേന, കിന്തു'തസ്മാ നേവി'ച്ചാദിനാ ഇമിനാ വുച്ചമാനോവപരിഹാരോതിവിഞ്ഞാതബ്ബം. തദേവംല്തുാദീനമ്പിപത്തിതോണകല്തുാദീഹി താദത്ഥിയാനവഗമേ വിനിച്ഛിതേ താദത്ഥിയവിസേസേന തേസം സമ്ഭവോതി അനത്ഥകം "ണകസ്സ കിരിയത്ഥോപപദസ്സവിധാനം ല്തുാദിപടിസേധനത്ഥ"ന്തി വാക്യകാരവചനന്തി സത്ഥകാരോ നിഗമയമാഹ- 'തസ്മാ"ച്ചാദി. ഭവതു പകരണതോവ [ചാപച്ചയഭോവ] താദത്ഥിയാവഗമോ, തഥാപിണകോ പരോ വിധേയ്യോത്യധിപ്പായേനാഹ- 'അഥാപി'ച്ചാദി. ഗതത്ഥം. ഭവിസ്സതി കാലേ ക്രിയത്ഥായം ക്രിയായമുപപദേ ഭാവേ ച ണപ്പച്ചയാദയോ വിഹിതാ, തത്രാഹ- 'പാകായ വജതി'ച്ചാദി. അവിഹിതേസുപി താദത്ഥിയാ സിദ്ധമേവേതി അധിപ്പായോ.

൬൧൨. പടി

സോതുനാദീസു 'സവനം കാതുന'ഇച്ചാദിനാ വിഗ്ഗഹോ. സുതേനേതി സവനന്തി വിഗ്ഗഹോ.

൬൧൩. പുബ്ബേ

വേതി നാതിസമ്ബജ്ഝതേ വിധിനോ നിച്ചത്താ. ഏകസദ്ദസ്സാനേകത്ഥത്താ വിസേസേതി 'സഖ്യാവചനോയമേകസദ്ദോ'തി. കുതോച്ചാഹ-'സദ്ദാന'മിച്ചാദി. ഏകസദ്ദസ്സ സങ്ഖ്യാവചനത്തേ യോത്ഥോ സമ്പജ്ജതേ, തമാഹ

‘ഏകസങ്ഖ്യാവച്ഛിന്നോ’തി, തദത്ഥാതി ക്രിയത്ഥസ്സത്ഥാ. യദിപി ‘പുബ്ബം ബ്യാപാര’ന്തി സമുദായേ ഏകദേസഭൂതോ ബ്യാപാരോ നിദ്ധാരിയമാനോതി വുത്തം, തഥാപി പുബ്ബസദ്ദേന ബ്യാപാരവാചകോ ക്രിയത്ഥോ വുച്ചതേ ഉപചാരാ, തേനേവ ‘തേസു യോ പുബ്ബോ തദത്ഥതോ ക്രിയത്ഥാ’തി വുത്തിയംവുത്തം. നനു ച സത്തി കാരകം, അഞ്ഞാ ച പുബ്ബകാലകിരിയായ സത്തി, അഞ്ഞാ ഉത്തര കാലകിരിയായ, തസ്മാ കുതോ ഏകകത്തുകത്തമിച്ചാസങ്കിയ പടിപാദേന്തോ ആഹ- ‘യദിപി’ച്ചാദി. സത്തിമതോ ദബ്ബസ്സാതി ദേവദത്താദിനോ സത്തിമതോ ദബ്ബസ്സ. തദജ്ഝാരോപാതി ഏകത്തസ്സ അജ്ഝാരോപാ. ഏക കത്തുകാനം ബ്യാപാരാനം കമാഭിധാനായ തുനാദയോ വിധീയമാനാ ഭാവേയേവുപ്പന്നാ സക്കോന്തി കമമഭിധാതുന്തി ഭാവേത്യത്രാഭിസമ്ബജ്ഝതേ.

ഏകകത്തുകാനന്തി ബഹുവചനത്താ ‘ഭുത്വാ പിത്വാ വജതീ’തിപി ഭവതി. ഭുത്തസ്മിന്തേത്ഥ അനേകകത്തുകത്താ ഭുഞ്ജിത്വാപി ഭവതി. പാണിനി യാനമിവ വിസും വചനമന്തരേന തുനാദിവിധിപ്പടിപാദയമാഹ- ‘മുഖം ബ്യാദായ സുപതി’ച്ചാദി. ബ്യാദായാതി ദാധാതുസ്സ വിആപുബ്ബസ്സ ത്വാപ്പച്ചയേ “പ്യോ വാ ത്വാസ്സ സമാസേ”തി (൫-ംന്നർ) ത്വാസ്സ പ്യാദേസേ രൂപം, മുഖവിവരണം കത്വാത്യത്ഥോ, ബ്യവധായകകാലസ്സാതി ബ്യാദാന സുപനാനമന്തരേയോ കാലോ തസ്സ, ഭേദാനുപലക്ഖണന്തി ഭേദസ്സാദസ്സനം. ഭേദസ്സീനം കേസഞ്ചിവിജ്ജമാനത്താ’കേഹീചീ’തി വുത്തം. സഹഭാവേപീതി ബ്യാദാനസുപനാനം സഹഭാവേപി. വഡ്ഢിതകോ ഭത്തരാസി.

അഭിമതാ പാണിനിയാനം, പരായ നദിയാ പബ്ബതോ-വരോ വിസേസീ യതേതി അപ്പത്വാ നദിമ്പബ്ബതോ’തി വുത്തേ നദിയാ ഓരഭാഗേ പബ്ബതോതി അത്ഥോ. ഭവതി, തതോ ച പാരേഭൂതനദീവിസിട്ഠോ പബ്ബതോ പതീയതേ. അവരേന പബ്ബതേന പരാ നദീ വിസേസീയതേതി അതിക്കമ്മ പബ്ബതം നദീതി വുത്തേ പാരേ നദിയാ ഓരേ പബ്ബതോതി അത്ഥോ പതീയതേ, തതോ ച ഓരഭാഗേ പബ്ബതവിസിട്ഠാ നദീ വിഞ്ഞായതേ. ഭവതിനോ സബ്ബത്ഥ സമ്ഭവേ സതി ഏകകത്തുകതാ പുബ്ബകാലതാ യഥാ ഗമ്യ തേ തഥാ ദസ്സേതി ‘പഠമം ന പപ്പോതി’ച്ചാദി. നിഗമയതി ‘തദേവ’മിച്ചാദിനാ.

ഭുത്വാ ഭുത്വാ ഗച്ഛതീതി പരേ-ഞ്ഞഥാ നിപ്ഫത്തിമാകങ്ഖന്തി പാണിനിയാദയോ, തത്രാഹ- ‘ഏകകത്തുകാന’മിച്ചാദി. ആഭിക്ഖഞ്ഞാവഗമേ കാരണം പുച്ഛതി ‘യജ്ജേവ’മിച്ചാദി. വുത്തമേവ ഫുടയതി ‘യേഹി’ച്ചാദിനാ. യേഹീതി വേയ്യാകരണേഹി. ജീവഗ്ഗാഹം അഗാഹയിച്ചാദോ പരേഞ്ഞഥാ പടിപന്നാതദാഹ- ‘കമ്മ’മിച്ചാദി. സകങ്ഗേതി പാണിപാദാദികേ-ത്തനിയേവയവേ. ണം പച്ചയോ അഭിമതോതി സമ്ബന്ധോ. കിം ണമ്പച്ചയേനാതി ഇദം വുത്തം ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. അഞ്ഞഥാ സിദ്ധിപ്പകാരമാഹ- ‘ജീവസ്സി’ച്ചാദി. കിം വിസിട്ഠന്തി പുച്ഛിത്വാ ജീവഗ്ഗാഹേന വിസിട്ഠന്തി ദസ്സേതും ജീവഗ്ഗാഹ’ന്തി ആഹ. ജീവഗ്ഗാഹസങ്ഖാതം ഗഹണമകാസീതി അത്ഥോ.

ആഖ്യാതന്തി അഗാഹയീതി ആഖ്യാതം കത്തബ്ബരൂപന്തി ഇമാനാ ഗഹണ കിരിയായ കമ്മത്തം ബോധേതി. തബ്ബിസേസനമ്പീതി കത്തബ്ബരൂപായ ഗഹണ കിരിയായ വിസേസനമ്പി. തഥാഭൂതമേവാതി കത്തബ്ബരൂപമേവ. തഥാ ചേതി കിരിയാവിസേസനേ ദുതിയായ ണമന്തേ ജാതേ സതി. ണമന്ത രൂപന്തി ണമന്തസ്സ

രൂപം യസ്സാതി വിഗ്ഗഹോ. ണംപച്ചയേനിഹ കിഞ്ചിനേതി സമ്ബന്ധോ. ഇഹേതി ഇമസ്മിം ബ്യാകരണേ. കിഞ്ചി പയോജനം. പചാദിതോതിആദിസദ്ദേന തേഹി അവിഹിതണമ്പച്ചയാ ഗഹിതാ.

൬൫൪. ന്തോ

യോ സാധയിതുമാരദ്ധോ നച നിട്ഠമുപഗതോതി യോ കടാദിസാധയിതും നിബ്ബത്തയിതും ആരദ്ധോ നിട്ഠം പരിസമത്തിം ന ചോപഗതോ നപ്പത്തോ. പവത്തോ-നുപരതോവാതി യോ പബ്ബതാദി നിച്ചപ്പവതോ-അവിരതോ തേനേവ നിട്ഠം നോപഗതോസോവത്തമാനോതി വുച്ചതേതി യോജനാ. തബ്ബി സയകിരിയാദ്വാരേനാതി യഥാവുത്തകടാദിവിസയ കിരിയാമുഖേന, ഇദം വുത്തം ഹോതി "യഥാവുത്തകടാദീനം വത്തമാനത്താ തബ്ബിസയാ കിരിയാപി വത്തമാനാ ഏവാതി തംദ്വാരേന ക്രിയത്ഥവിസേസന"ന്തി.

ഭുഞ്ജതി ദേവദത്തോതി ഏത്ഥ യജ്ജപി ഭുഞ്ജമാനോ ഹസതി ഖജ്ജതി [വദതി] പാനിയം പിവതി, തഥാപി യുത്താ വത്തമാനതാ കത്തുമിച്ഛിതസ്സാരമ്ഭോ ന പരിസമത്തോതി വുത്തം- 'സാധയിതുമാരദ്ധോ ന ച നിട്ഠമുപഗതോ'തി. തിട്ഠന്തി പബ്ബതാതിആദീസു നിച്ചേസു പബ്ബതാദീസു ഭൂതാനാഗതാനമസമ്ഭവാ തന്നിസേധിനോ വത്തമാനസ്സാപ്യസമ്ഭവാ യദീപി കാലവിഭാഗോ ന വിഞ്ഞായതേ, തഥാപി ആരദ്ധസ്സ ഠാനസ്സാപരിസമത്തിയാ വത്തമാനാ ഏവാതി വുത്തം- 'പവത്തോ-നുപരതോ വാ'തി. കത്തുവിസേസനേ സതി കോ ദോസോച്ചാഹ- 'കത്തു വിസേസനേ'ച്ചാദി. ഇഹാപി സിയാ കത്തുനോ വത്തമാനത്താ, വത്തമാനത്ത മേവാസ്സ പകാസേതുമയന്തി വുത്തം. "അപഠമാ സമാനാധികരണേ"ത്യാദീഹി (൩-൨-൧൨൪) അനേകേഹി സുത്തേഹിന്തപ്പച്ചയോ പാണിനിയേഹി വിഹിതോ.

ഇധ പന സാമഞ്ഞേന വിഹിതത്താ ആഹ- 'സാമഞ്ഞേനാ'തിആദി. സന്തോ 'അസ-ഭുവി'ന്തപ്പച്ചയോ. "കത്തരി ലോ" (൬-൧൮) "ന്തമാനാന്തി യിയുംസ്വാദിലോപോ"തി (൬-൧൩൦) അകാരസ്സ ലോപോ. തപന്തോ 'തപ-സന്താപേ'. ജപ്പന്തോ 'ജപ്പ=വചനേ'. പഠന്തോ 'പഠ=ഉച്ചാരണേ' പചന്തോ 'പച=പാകേ'ധാരയന്തോ 'ധര=ധാരണേ'. പയോജകബ്യാപാരേ ണി, ധരിതും പയുഞ്ജമാനോ ധാരയന്തോ. ദിസ്സന്തോ ദിസ ദുസ=അപ്പിതിയം" ദിവാദീഹി യക" (൬-൧൨) യജന്തോ 'യജ-ദേവപൂജായം'. അരഹന്തോ 'അരഹ-പൂജായം. യഥാചാതിആദിനാ അപഠമാസമാനാധികരണാദീസു 'സംവിജ്ജമാനോ വിരോചമാനം ജപ്പമാനോ'ച്ചാദീസു മാനോ ന്തോ വിയ ദട്ഠബ്ബോതി വദതി.

൬൫൫. മാനോ

കാലകതോ അവത്ഥാവിസേസോ വയോ. മാനോവാതി ഇമിനാന്തപ്പച്ചയാഭാവമാഹ. യുജ്ഝമാനാ'യുധ=സമ്പഹാരേ' "ദിവാദീഹി യക" (൬-൧൨) "തവഗ്ഗവരണാന"മിച്ചാദിനാ (൧-ർ൮) ധസ്സ ഝോ"വഗ്ഗലസേഹി തേ"തി (൧-ർ൯) യസ്സ ച. "ചതുത്ഥദുതിയേസ്വേസ"ന്തിആദിനാ (൧-൩൬) ഝസ്സ ജോ. നച്ചമാനാ 'നച്ച=നച്ചനേ'.

൬൫൬. തേസ്സ

സവിസയേതി കത്തരി ഭാവേ കമ്മേച.

൹൮. ണ്വാദ

ണ്വാദയോതി 'ണ്വാദയോ'ച്ചനേന സുത്തേന. കതിപയധാത്വാദിപരിഗ്ഗഹേനാതി ധാതവോ പകതിഭൂതാ ആദീ യേയം കാലാദീനം തേ ധാ ത്വാദയോ തേസം പരിഗ്ഗഹേനാതി അത്ഥോ. കാലോ വത്തമാനാദി, കാരകം കത്താദി പകംസേന നിയമേന പച്ചയോ കരീയതേ എതസ്മാതി പകതി. കാക്രിയം ആയുകാദി.

കാരിയവിസേസന്തി ആദേസാദികാരിയവിസേസം. കാരു സിപ്പിജാതി വിസേസോ. തച്ഛകാദയോ (തച്ഛകകമ്മ) കാരതന്തവായരജകനഹാപിതാ പഞ്ച കാരവോ ചാരുദാരുതി വത്തമാനേ കാലനിയമേനാഞ്ഞത്രാപി ഭവിസ്സതി. ഏവം കാരുആദീസുപി.

൹൯. ഖഛ

ഖഛസാനന്തി വുത്തേ തദന്തഗ്ഗഹണം കഥമിച്ചാഹ- 'പച്ചയഗ്ഗഹണേ'ച്ചാദി. ബ്യാഖ്യാതത്ഥം, നനു സുത്തേ ഏകസ്സരോതി പുല്ലിങ്ഗേന നിദ്ദേസോ, ആദീതി ച തബ്ബിസേസനം, ഏവം സതി നപുംസകേന വിവരണം കഥം യുജ്ജതീതി ആഹ- 'സദ്ദേ'ച്ചാദി, അഥ ജാഗരേച്ചാദോ പുഥഗവയവേകസ്സരസ്സ ജാഗരസദ്ദസ്സ ച പച്ചേകം കസ്മാ ന ദ്വിഭാവോച്ചാഹ- 'തേനേവേ'ച്ചാദി.

തേനേവാതിആദീതി ഏകസ്സരോച്ചസ്സ വിസേസനത്തഹേതുനാവ. അവയവേകസ്സരസ്സാതി വിസേസനസമാസോ 'അവയവോ ച സോ ഏകസ്സരോ ചേ'തി. അഥാദീഹി ഏകസ്സരവിസേസനത്തേപ്യവയവേകസ്സരസ്സ കസ്മാ ന ദ്വിഭാവോച്ചാഹ- 'ഏകസ്സേവാദിത്താ'തി.

ഇതരസ്സാതി പഠമേകസ്സരതോ-ഞാസ്സാവയവേകസ്സസരസ്സ. ദോസദുട്ഠത്താ നേത്ഥ വിസേസനസമാസോതി വത്തുമാഹ- 'ഏകസ്സരോതി'ച്ചാദി. തഥാ സതി കോ ദോസോതി ആഹ- 'ഏകോ ചേ'ച്ചാദി. സരോദീതി ച വുത്തേ 'ഈഹ-ഘടനേ'ച്ചാദീനമേവ സിയാ.

നനു ച പചതിമ്ഹി യേനേവാകാരേന പചസദ്ദോ ഏകസ്സരോ തേനേവ തദവയവാപി അച്സദ്ദോ പസദ്ദോ ച ഏകസ്സരോ, തതോവാവയവാനമ്പി പച്ചേകം ദ്വിബ്ബചനം പപ്പോതി... ദ്വിബ്ബചനകാരിയിനോ ആദിസ്സ ഏകസ്സരസ്സ സാമഞ്ഞേന നിദ്ദേസാ, ഏവഞ്ച സമുദായസ്സ തദവയവാനഞ്ചേകസ്സരാനം വിസും ദ്വിബ്ബചനേ കതേ അനിട്ഠമ്പപ്പോതീതീദമപാകത്തുമാഹ- 'സകിംസത്ഥപ്പവത്തിയാ സാവയവസ്സ സമുദായസ്സ ഗഹണ'ന്തി. സകിം സത്ഥപ്പവത്തിയാ ഏകവാരം ദ്വിബ്ബചനസുത്തസ്സ പവത്തിയാ ദ്വിബ്ബചനകരണേനാതി വുത്തം ഹോതി.

സാവയവസ്സാതി യഥാവുത്താവയവേഹി സഹ വത്തമാനസ്സ ന വിനാ തേഹി. ഏവം മഞ്ഞതേ "യസ്സ ദ്വിബ്ബചനേ കരീയമാനേ സബ്ബേസമവയവാനം ഗഹണം ഭവതി, തസ്സേവ സമുദായസ്സ ദ്വിബ്ബചനം യുത്തം നാവയവാനം, തേസഞ്ഹി ദ്വിബ്ബചനേ ഏകായ ദ്വിബ്ബചനസ്സുപ്പത്തിയാ ന സബ്ബേസം ഗഹണം കതം ഹോതി നാവയവന്തസ്സ സമുദായസ്സ ച കതന്തി പുന തേസം ദ്വിബ്ബചനായ സത്ഥപ്പവത്തിയാ ഭവിതബ്ബ"ന്തി. ഉപപത്തന്തരമാഹ- 'അഥവേ'ച്ചാദി. ഇഹ ഠാനേ ദ്വിബ്ബചനം ദ്വിപ്പയോഗോ ദ്വിബ്ബചനന്തി ദ്വേ പക്ഖാ. തത്ര ഠാനേ

ദ്വിബ്ബചനപക്ഖേ ദോസദസ്സനതോ ദ്വിപ്പയോഗോ ദ്വിബ്ബചനന്ത്യയമേവ പക്ഖോബ്ഭുപഗതോതി ദസ്സേന്തോ പഠമന്താവ ഠാനേ ദ്വിബ്ബചനപക്ഖേ ഭാവിനം ദോസമാഹ- 'പഠമസ്സേകസ്സരസ്സി'ച്ചാദി. ദ്വിസദ്ദോ സങ്ഖ്യേയ്യേ വത്തതേ.

സങ്ഖ്യേയ്യഞ്ചേത്ഥ സദ്ദരൂപമുച്ചാരണം വാ, തത്ഥ ഉച്ചാരണേ സങ്ഖ്യേയ്യേ ഠാനേ ദ്വിബ്ബചനം ന സമ്ഭവതി... ഉച്ചാരണസ്സ സദ്ദാ(നുഗത) ധമ്മത്താ. സദ്ദരൂപേ സങ്ഖ്യേയ്യേ ഠാനേ ദ്വിബ്ബചനം, തത്ഥ [തഞ്ച (പോത്ഥകേ)] ദോസോ. തഥാ ചാഹ- 'രൂപദ്വയേ വിധീയമാനേ'തി. തഥാ സതി നിവുത്തിധമ്മേ ഠാനീ ഭവതീതി ഠാനിനോ നിവുത്തിയാ ഭവിതബ്ബം, നിവുത്തിയാ ച ധാതുത്താ നിവുത്തി, തേനാഹ- 'പകതിപ്പച്ചയവിഭാഗാഭാവതോ'തി. തേന പ്പച്ചയേ പരേ പകതിയാ വിധീയമാനം കാരിയം ന സിയാ, തേന വുത്തം- 'അസ്സ ഇത്തം ന സിയാ'തി. പിപാസതി 'പാ=പാനേ'. ഇച്ഛായം പാതുന്തിതുമന്താ "തുംസ്മാ"ച്ചാദിനാ (൫-൬൫) സോ. 'പാസ പാസ' ഇതി ദ്വിത്തേ പുബ്ബതോ-ഞ്ഞസ്സ ലോപോ, "രസ്സോ പുബ്ബസ്സ" (൫-൭൪) 'ഖ ഛ സേസ്വസ്സി. ദ്വിപ്പയോഗേ തു ദ്വിബ്ബചനേ നായം ദോസോ സമാവിസതീതി ആഹ- 'ആവുത്തിയം തി'ച്ചാദി. ദ്വിധാ ഭൂതസ്സാ തിധിനാ ധാതുസ്സേവ ദ്വിധാഭൂതത്തം ദീപേതി.

൭൦. പരോ

യോഗവിഭാഗാ 'അ ഞ'ആദീസു ഗമ്യതേ. യദി ഹ്യത്രാപി ഛട്ഠീ അഭിമതാ സിയാ തദാ "ഖ ഛ സ പരോക്ഖാനമേകസ്സരോദിദ്വേ"തി ഏകമേവ യോഗം കരേയ്യ. പരോക്ഖേ വിഹിതാ അഞആദയോ ധാതുതോവ, നാഞതോതി പരോക്ഖാവചനസന്നിധാനാ ചസദ്ദേന ധാതുവിഹിതപ്പച്ചയാവ ഗയ്ഹന്തീതി ആഹ- 'അഞസ്മിമ്പി ധാതുവിഹിതപ്പച്ചയേ'തി. യദി പന ഭുസത്ഥോ ആഭിക്ഖഞത്ഥോ വാ വത്തുമിട്ഠോ സിയാ, തദാ ഭൂസത്ഥാദീസു ച ദദ്ദല്ലതിച്ചാദികം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. ചങ്കമതി മോമൂഹചിത്താനീതി ഭുസത്ഥസ്സ യുജ്ജമാനത്താ ത്യാദയോ ഭുസത്ഥേ ഭവന്തി ബഹുലാധികാരാതി വത്തും സക്കാതി.

൭൧. ആദി

പഠമോ ദുതിയോതി ച ദ്വേ ഏകസ്സരാ. തത്ഥ "ഖഛസാനമേകസ്സരോദി ദ്വേ" (൫-൬൯) "പരോക്ഖായം ചേ"തി (൫-൭൦) പഠമസ്സേകസ്സ രസ്സ ദ്വിബ്ബചനം 'ആദിസ്മാ സരാ"തി തു ദുതിയസ്സ, തസ്മാ കഥമഞസ്സുച്ചമാനേഅഞസ്സബാധകംസിയാ തസ്മാ കതേപിദുതിയ ദ്വിബ്ബചനേപഠമദ്വിബ്ബചനം സമ്ഭവത്വേവാതിനപഠമദ്വിബ്ബചനാപവാദോ-യം യോഗോച്ചാസങ്കിയാഹ- 'പഠമേ'ച്ചാദി. ക്രിയത്ഥാധികാരാ ക്രിയത്ഥാനന്തി ഛട്ഠിയാ ദുതിയേനേകസ്സ രേനച സമ്ബന്ധാ പഠമദ്വിബ്ബചനസ്സവിധായ കമഞവാക്യമഞം ദുതിയസ്സാതി ന വാക്യഭേദോതി ആഹ- 'ഏകേ'ച്ചാദി. അസ്സാതി 'ആദിസ്മാ സരാ"തി അസ്സ യോഗസ്സ, പുബ്ബയോഗേതി പുബ്ബേഹി ദ്വിഹി സുത്തേഹി. "ആദിസ്മാ സരാ"തി സരമദ്വിത്തേനുപാദായ സാമഞ്ഞേന സദ്ദരൂപസ്സ ദ്വിബ്ബചനവിധാനതോ പുബ്ബേ വിയ ബ്യഞ്ജനയുത്തസ്സേവ വിധാനം തഥേവിട്ഠത്ഥത്താതി പഠമദ്വിബ്ബചന സമ്ബന്ധിനോ ബ്യഞ്ജനസ്സ ദ്വിബ്ബചനബാധാത്യവഗന്തബ്ബം.

൭൨. നപു

പടിനിമിത്തന്തി നിമിത്തം നിമിത്തം പതി പടിനിമിത്തം, നിമിത്തേ സതീതി അത്ഥോ.

൭൩. യഥി

പഠമേകസ്സരസ്സ പഠമദ്വിബ്ബചനം വിസയോ, ദുതിയേകസ്സരസ്സ ദുതിയദ്വിബ്ബചനം, തേനാഹ- 'യഥാ വിസയ'ന്തി. പഠമ ദുതിയ തതിയ ദ്വിബ്ബചനന്തി ഏത്ഥ പുഇതി പഠമം സദ്ദരൂപം, ത്തിഇതി ദുതിയം, യിസിതി തതിയം.

൭൬. ഖ ഛ

ഖപ്പച്ചയാദി കരീയതീതി സേസോ.

൮൫. യുവ

ചത്ഥപരത്താതി ചത്ഥസമാസാ പരഭൂതത്താ. തേന പച്ചേകാതി സമ്ബന്ധേന. സമാനാധികരണത്തേന വിസേസനന്തി സമ്ബന്ധോ. ആചരിയേന യോവിഭത്തിലോപേനേവ നിദ്ദിട്ഠത്താ ആഹ- 'ലുത്തയോവിഭത്തികോ വാ നിദ്ദേസോ'തി.

൮൩. ലഹു

ധൂപായതീതി ധൂപിതാ, പച്ചയസ്സാതി തിപ്പച്ചയസ്സ. കാനുബന്ധകരണമനത്ഥകം സിയാതി ഘകഹികരണസ്സ പച്ചയത്താഭാവേ (തം) നിബന്ധനസ്സ കാരിയസ്സാഭാവാ 'ന തേ കാനുബന്ധനാഗമേസൂ''തി (൫-൮൫) പടിസേധാ ഭാവോതി കകാരാനുബന്ധമനത്ഥകം സിയാ.

൮൫. നതേ

പുച്ഛീയിത്ഥാതി വിഗ്ഗയ്ഹ ത്തോ, തസ്സ ''പുച്ഛാദിതോ''തി (൫-൧൪൩) ഠോ. സേസം വുത്തനയമേവ. ഏ ഓനമ്പടിസേധമുഖേനാതി ഏഓനമ്പടിസേധസ്സ പകതത്താ വുത്തം. ചിനിതബ്ബന്തിആദീസു ചീയിത്ഥ ചീയതി വാതിആദിനാ വിഗ്ഗഹോ. ചിനിതുന്തിആദീസു ചിനനാ യാതി(ആദിനാ). നനു ച (ഞിആഗ)മോ, ന പച്ചയോതി കഥമ്പച്ചയേ ''ലഹുസ്സുപന്തസ്സാ''തി (൫-൮൩) ഏഓ പപ്പോന്തി കഥഞ്ച സമ്പടിസേധോച്ചാസങ്കിയാഹ- 'ഞിസ്സേ'ച്ചാദി. നനുചാദിമ്ഹി ന യുവണ്ണാഭി കഥമേത്ഥപ്പസങ്ഗോതി ആഹ- 'സകാപാനം കുക്കൂണേതി'ച്ചാദി.

പത്തോകാരസ്സാതി ധുസദ്ദേ ഉകാരസ്സ പത്തോകാരസ്സ. യുവണ്ണേച്ചാദിനാപത്തസ്സാതി (തബ്ബ) തും പച്ചയേസു ച ണിനോ പത്തസ്സ. വാ വിധാനാ ന ഞി. ധുനാപേതബ്ബന്തിആദിപാഠേ ഞിമ്ഹി അകതേ ''അഞ്ഞത്രാപീ''തി (൫-൮൭) പടിസേധാഭാവോ. ധുനാപേതീതി പാഠേതിമ്ഹി ലേ ച ''ക്വചി വികരണാന''ന്തി (൫-൧൬൧) വികരണലോപേ ച ഏകാരോ. അസതി നാഗമേ ''യുവണ്ണേ''ച്ചാദിനാ ഏത്തം സിയാ തമ്പിനാഗമേ ഉപന്തത്താ നേത്യധിപ്പായേനാഹ- 'തഥാപി'ച്ചാദി. പക്ഖന്തരമാഹ- 'നാഗമേ'ച്ചാദി.

൮൭. അഞ്ഞ

സമ ദമ-ഉപസമേ. സമേതീതി സമകോ, ദമേതീതി ദമകോ, ജന-ജനനേ, ജനേതീതി ജനകോ ബധ=ബന്ധനേ, ബധതീതി ബധകോ.

൯൨. പദാ

നിപജ്ജതി നിപജ്ജനം. പമജ്ജതേ പമജ്ജിതബ്ബം. പമജ്ജനായ പമജ്ജിതും. പമജ്ജതി പമജ്ജനം.

൯൩. മംവാ

രുന്ധിതുന്തിആദീസു രോധനായാതി വിഗ്ഗഹോ.

൯൪. കിമ്ഹി

നനു കിമത്ഥമന്തഗ്ഗഹണം യതോ "കിമ്ഹി ലോപോ-ന്തബ്യഞ്ജനസ്സാ"തി വുത്തം, "ഷട്ഠിയന്തസ്സാ"തി (൧-൧൭) അന്തസ്സേവ ലോപോ സിയാതി ചോദനം മനസി നിധായ തഗ്ഗഹണേ പയോജനം ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'അന്തഗ്ഗഹണ'മിച്ചാദി. ലോപവിധിസൂതി (വീആദിലോപവിധിസു, ഷട്ഠീ നിദ്ദിട്ഠന്തി) "വീമന്തു വന്തൂ"ന്തി (൪-൧൩൮) ഷട്ഠീനിദ്ദിട്ഠം. ഭദന്തവിധിചരിതത്തബ്യാപാരം [തദന്തവിധിചിരഭേദനാച്ഛനബ്യാപാരം (പോത്ഥകേ)] നിസ്സായാഹ- 'ഷട്ഠിയന്തസ്സാ"തി ബ്യാപാരാ'തി. അന്തസ്സാതി വീആദീനമീകാരാദിനോ. അഞ്ഞഥാതി സബ്ബാപഹാരിലോപഞ്ഞാപനാഭാവേ. അനത്ഥകം സിയാ "ഷട്ഠിയന്തസ്സാ"തിമസ്സ ബ്യാപാരസമ്ഭാവാ. ഇദാനി ഷട്ഠീനിദ്ദിട്ഠാനം വിസേസേന വത്തുമിച്ഛിത്തം അന്തസ്സേവ ലോപപത്തിദോസം ദസ്സേതുമാഹ- 'തദന്തേ'ച്ചാദി.

൧൦൧. പര

അഥ ദിത്തേതി കഥമവസീയതേ സദ്ദേ അഭാവേതിആഹ- 'പര'ഇച്ചാദി. അനന്തരസുത്തേ "പരിപച്ചസമോ ഹീ"തി വുത്തത്താ തതോ പരസ്സാതി കിന്നാവസീയതീതി ചോദന മുബ്ഭാവിയ തദയുത്തതം ദസ്സേതുമാഹ- 'നനുചേ'ച്ചാദി.

൧൦൩. ധാസ്സ

അപചുരപ്പയോഗത്താതി അബഹുപ്പയോഗത്താ.

൧൦൪. കിമ്ഹി

ക്ഥോ ദൂസിധാതുതോ ദൂസയതീതി അത്ഥേ.

൧൦൫. മുഹ

"വണ്ണേ യന്തം തദാദോ"തി പരിഭാസായ അയമത്ഥോ "വണ്ണേ പരേ യം കാരിയം തം തദാദോ തസ്മിം വണ്ണേ ആദിഭൂതേ ഹോതീ"തി തേതി തകാരേ പരേ.

൧൦൭. വഹ

തേഭേവാതി വത്വാ പച്ചുദാഹരണം ദസ്സേതി 'വുയ്ഹതീ'തി. വുത്തിവചനം മുല്ലിങ്ഗിയ അത്ഥം വദതി 'ഉസ്സാ'തിആദി.

൧൦൮.

നിധീയിത്ഥാതി വിഗ്ഗഹോ.

൧൦൯. ഗമാ

രാനന്തി വുത്തേ 'രാ-ആദാനേ'ഇച്ചസ്സ ഗഹണമ്പി വിഞ്ഞായേയ്യാതി ആഹ- 'രാന'ന്തിആദി.

൧൧൦. വചാ

സുത്തേ 'വസ്സാ'തി സസ്സരോവ ഗയ്ഹതീതി ദസ്സേതുമാഹ- 'വസ്സാതി ഹീ'തിആദി.

൧൧൧. വദ്ധ

വത്ത=വത്തനേതീമസ്മാ ത്തിപ്പച്ചയേ വാ ഉകാരോ ന വിഹിതോതി ആസയേന 'കഥ'മിച്ചാദി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'വത്തവത്തനേതി'ച്ചാദി. വുത്തിമത്തേതി നിപാതനാതി "സബ്ബാദയോ വുത്തിമത്തേ" തേത്ഥ (൩-൩൩൯) 'വുത്തിമത്തേ'തി നിപാതനാ. ഠാ=ഗതിനിവത്തിയന്തി ഏത്ഥ 'ഗതിനിവത്തിയ'ന്തി നിപാതനാ പക്ഖേ ഉകാരോ ന ഹോതി, തേനാഹ- 'വത്തീ'തിആദി. വത്തനം വുത്തി വത്തി.

൧൧൨. യജ

കസ്സ സമ്പസ്സാതി ആഹ- 'യ അകാരാന'ന്തി.

൧൧൩. ഗാപാ

ബ്യത്തിനിദ്ദേസേനാതി ഇമിനാ ജാതിനിദ്ദേസസ്സാനിസ്സിതത്തം ദസ്സേതി. ഈസ്സേച്ചാദിനാ വുത്തിഗന്ഥസ്സാധിപ്പായം വിവരതി.

൧൧൪. സാസ

സത്ഥം "ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ"തി (൧-൩൩) രസ്സോ.

൧൨൦. ഞാ

"ന്തോ കത്തരി വത്തമാനേ"തി (൪-൩൪) ന്തോതി സമ്ബന്ധോ.

൧൨൧. സകാ

കുക്പ്പച്ചയേ അന്തകകാരോ കുപ്പച്ചയേ ആദികകാരോ അന്താവയവത്ഥോ.

൧൨൨. നീതോ

നാഞ്ഞത്രചയാദീസൂതി നിച്ഛയതോ-ഞ്ഞേസു [അഞ്ഞസ്മിം] ചയാദീസ്വത്ഥേസു ഛോ ന ഭവതീതി അത്ഥോ.

൧൧൩. ജര

ഈമ്ഹി ജസദ്ദേ അകാരസ്സ ലോപോ, ലേ തു ജീരാപയതി. തസ്സാതിക്യസ്സ.

൧൧൪. ദിസസ്സ

ദിട്ഠി ദസ്സനം, ദസ്സനായ ദട്ഠും. "സരമ്ഹാ ദ്വേ"തി (൧-൩൪) ദ്വിത്തേ ദുദ്ദസോ. "ആ ഈ"ച്ചാദിനാ (൬-൩൩) ഈസ്സ രസ്സോ (അദ്ദക്ഖി). ദക്ഖിസ്സതി "ഭവിസ്സതി സ്സതി"ച്ചാദിനാ, (൬-൨) സ്സതി.

൧൧൫. സമാ

വാദസ്സരേതി വികപ്പേന ദകാരസ്സ രാദേസേ.

൧൧൬. അന

ദസ്സാത്യനനുവത്തമാനേപി ദസ്സേവ പപ്പോതി വചനബലേനാതി ദസ്സേതും പക്ഖന്തരമാഹ- 'ആദിസ്സാ'തിആദി. അനഘണ്സു പരേസു ആപരീഹി ദസ്സാനിയമേന ഞ്ഞോച്ചാസങ്കിയ നേവം, യഥാക്കമമേവ നിസ്സിതോതി ദസ്സേതുമാഹ- 'അനഘണ്സു'ച്ചാദി. ആപരസ്സാതി ആകാരതോ പരസ്സ ദസ്സ.

൧൧൭. അത്യാ

വുത്തിയം ഏതസ്മിം വിസയേതി ഏത്ഥ ഏതസ്മിന്തി ത്യാദിന്തവജ്ജിതപച്ചയ വിസയേതി അത്ഥോ. വിഞ്ഞായമാനത്താ ഞാപിതോ ഹോതീതി ഗമ്യതേ. ന ഞാപകതോതി ഇമിനാ ഇദം ദസ്സേതി "കിഞ്ചി വചനാനുസാരതോ വിഞ്ഞായമാനതാമത്തേന ഞാപീയതേ കിഞ്ചി ഞാപകേന, അസ്മിമ്പക്ഖേ വുത്താനുസാരതോ കത്ഥചി കസ്സചി ധാതുനോ അപ്പയോഗോ വിഞ്ഞാപീയതീ"തി. പക്ഖന്തരമാഹ- 'ഞാപകത്തായേവ വാ'തിആദി. സമത്ഥേതി തഥാഹിച്ചാദിനാ. അസസ്സാപ്പയോഗോതി അസധാതുസ്സ കിസ്മിഞ്ചി തബ്ബാദികേ പച്ചയേ പരേ ഭവിതബ്ബന്തിആദീനമപ്പയോഗോതി അത്ഥോ.

വിനാപി സുത്തന്തി "അത്യാദീ"തിആദികം സുത്തം വിനാപി. ഏവം മഞ്ഞതേ "അസസ്സ ഭൂആദേസേന സാധീയമാനം സബ്ബമിട്ഠം ബഹുലാധികാരതോ ഭൂധാതുനാവ സിജ്ഝതി വിനാപി ഭൂആദേസസുത്തന്തരന്തി കത്ഥചി കസ്സചി അപ്പയോഗസ്സ ഞാപകത്തമ്പിസ്സ യുജ്ജതി അഞ്ഞത്ഥ കരീയമാനമിഹാപി അത്ഥവന്തം സിയാ"തി.

യേതി ധാതുപ്പയോഗാ യസ്മിന്തി വിസയേ, പാതിസ്സാതി 'പാ-രക്ഖണേ'തീമസ്സ, നപ്പയോഗോ പായയതി പായയിതബ്ബന്തിആദിപ്പയോഗോ ന ഹോതീതി. ഏവമുപരിപി യഥായോഗം ഞേയ്യം. ബ്രൂസ്സാതി 'ബ്രൂ=വചനേ'ഇച്ചസ്സ. അദിസ്സാതി 'അദ-ഭക്ഖണേ'ഇച്ചസ്സ. ഈആദീതി ഭൂതേ ഈആദി. ഏതിസ്സ ച ഈആദീസൂതി സമ്ബന്ധോ.

അവബോധേ ഏതിസ്സ ണിസേസു ച ഊആദീസു ച, അജ്ഝേനേ ഏതിസ്സ പരോക്ഖാസു ച ണിസേസു ച ഊആദീസുചാതി യോജേതബ്ബം. സബ്ബത്ഥ നപ്പയോഗോതി യോജേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ബഹുലംവിധാനതോ ഞാതബ്ബാതി യോജനാ. യകാികരണേന നിദ്ദേസോ 'അസ-ക്ഖേപനേതീ മസ്സാ'തി വുത്തം, തദാഹ- 'അസസ്സാ'തിആദി.

൧൨൯. അത്ത

സ്സാതി ജാതിനിദ്ദേസോതി ആഹ- 'സ്സഇതി'ച്ചാദി.

൧൩൦. ന്ത

പുബ്ബസരലോപേ രൂപസ്സ സമാനത്താ അന്തിനാ അന്തു ച ഗഹിതോതി 'സന്തി സന്തൂ'തി ഉദാഹരണദ്വയം ദസ്സിതം.

൧൩൧. പാദി

തേ ച പാദയോ ജോതേന്തീതി സമ്ബന്ധോ. അന്വയബ്യതിരേകേഹി കിരിയാ യദിപി ധാതുനാവ വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ. കിം വിസിട്ഠാ കിരിയേച്ചാഹ- 'സാമഞ്ഞഭൂതാ വിസിട്ഠാ വാ'തി. സോ വിസേസോതി യേന വിസേസേന വിസിട്ഠാ കിരിയാ ധാതുനാവ വുച്ചതി സോ വിസേസോ. വാചക ഭേദതോതി സാമഞ്ഞായ ച കിരിയായ വിസിട്ഠായ ച വാചകാനം ധാതൂനം ഭേദതോ തേനാപീതി കച്ചാനേനാപി. സണ്ഠാനം സണ്ഠിതി.

൧൪൧. കസ

കിട്ഠമദതീതി കിട്ഠാദോ, കിട്ഠസദ്ദേനുപചാരതോ കസിതട്ഠാനേ ഉട്ഠിത സസ്സം വുച്ചതി.

൧൪൨. ധസ്തോ

ഠസ്സാഭാവത്ഥം നിപ്പച്ചന്തേതി അജ്ഝാഹാരോ.

൧൪൪. സാസ

അനുസാസീയിത്ഥാതി അനുസിട്ഠോ കമ്മേ ക്തോ "സാ സസ്സ സിസ്വാ" (൫-൧൧൭) സാസനായ സാസിതും.

൧൪൭. ബഹ

അഥ ബഹസ്സാതി ഢാദേസസമ്ബന്ധേ ഛട്ഠീ കസ്മാ ന വിഞ്ഞായതേതി ആഹ- 'ബഹസ്സാ'തിആദി. ഢയോഗപജ്ജേനാതി ഢകാരേന സഹ യോഗപജ്ജേന ഏകീഭാവേനാതി അത്ഥോ.

൧൪൮. രുഹാ

ളോചാതി വുത്തത്താതി ഏവം മഞ്ഞതേ "യദായം പച്ചയാദേസോ സിയാ തദാ ഏതേ സമാസേനേ-കതോ നിദ്ദിസേയ്യാ"തി, തേനാഹ- 'ഹളാതി വദേയ്യാ'തി.

൧൮൯. മുഹാ

മുഢോതി “ധോ ഹേതേഹീ”തി (൭-൧൮൭) തസ്സ ധോ.

൧൭൦. ഭിദാ

ഇമസ്സാതി ‘പീ-തപ്പനേ’തീമസ്സ, ഇഹാതി ഇമസ്മിം ഠാനേ. പിനയീതി ഥൂലോ അഹോസീതി അത്ഥോ സൂയീതി ഇതിസദ്ദോ ആദ്യത്ഥോ, തേന അദീയി അധീയി അലീയി അലൂയീതിമേ സങ്ഗയ്ഹന്തി. യാവ ക്തിഗ്ഗഹണാതി “ലോപോ വഡ്ഢാക്തിസ്സാ”തി (൭-൧൭൪) ക്തിവചനാവധി.

൧൭൧. ദാതവീ

അദീയിത്ഥാതി ദിന്നോ, അദദീതി ദിന്നവാ.

൧൭൨. കിരാ

അകിരീ, അകിരീയിത്ഥാതി വാ കിണ്ണോ, അകിരീതി കിണ്ണവാ. അപുരീ പുരീയിത്ഥാതി പുണ്ണോ, അപുരീതി പുണ്ണവാ. അഖിയീതി ഖീണോ ഖീണവാ.

൧൭൩. തരാ

അതരീ, അജീരീതി കമേന വിഗ്ഗഹോ. ചീയിത്ഥാതി ചിണ്ണോ, ചിനീതി ചിണ്ണവാ.

൧൭൩. മുചാ

അസക്ഖീതി സത്തോ സത്തവാ. ‘സജ=സങ്ഗേ’തീ മസ്സാപി സത്തോ സത്തവാതി ഹോതി.

൧൭൪. ലോപോ

വഡ്ഢനം വഡ്ഢി.

൧൭൫. ക്വി

അഭിഭവതീതി അഭിഭൂ.

൧൭൬. മാന

മസ്സ ലോപോതി സമ്ബന്ധോ.

൧൭൭. ഞ്ഞില

ഗഹേത്വാ ‘ഗഹ-ഉപാദാനേ’ഗഹണം കത്വാ ഗഹേത്വാ.

൧൭൮. പ്യോ

ഓസ്സട്ഠാനുബന്ധസ്സാതി പരിച്ചത്താനുബന്ധസ്സ. യകാരമത്തസ്സ നിവത്തനത്ഥോതി വിസേസനത്ഥോതീമസ്സ അധിപ്പായത്ഥമാഹ. തഥാഹി വിസേസനം കേവലയകാരതോ വിസും കരണം അത്ഥോ യസ്സാതി അഞ്ഞ പദത്ഥേ സതി കേവലയകാരസ്സ നിവത്തനം വിഞ്ഞായതേ. യകാരമത്ഥേ ഗഹിതേ കോ ദോസോതി ആഹ- 'യോ വാ ത്വാസ്സ സമാസേതിഹീ'തിആദി. പത്വാതി 'പത പഥ=ഗമനേ, പദ=ഗമനേ'ഇച്ചസ്സ വാ.

൧൬൭. തും

തയോപീതി തുംയാന ര ച്ചാ.

൧൬൮. ദിസാ

നാപ്പക്കേതി ന അപ്പത്തേ പത്തേയേവാതി അത്ഥോ. ഞാപകാലോപോതി "തിതാലീസാ"തി (൧-൧) ഞാപകതോയേവ ക്ത്വാപ്പച്ചയസ്സ യോ വകാരോ തസ്സ ലോപോതി അത്ഥോ.

൧൭൧. രാ ന

നനു നസ്സാതി വുത്തേ പച്ചയനകാരസ്സാതി കഥം വിഞ്ഞായതീതി ആഹ- 'നസ്സാ'തിആദി,ന്തമാനത്യാദീനം പച്ചയാനം നസ്സ "നന്തമാനത്യാദീന"ന്തി (൫-൧൭൨) ണത്തപടിസേധാ വിഞ്ഞായതി പകരണതോതി [പകാരോതി (പോത്ഥകേ)] ആഹ- 'പച്ചയനകാരോവാ'തി.

൧൭൩. ഗമ

ഇച്ഛീയതേതി ഇച്ഛിതബ്ബം. ഏസനം ഇച്ഛാ. ഇച്ഛീയിത്ഥാതി ഇച്ഛിതം, ആസനമാസിതബ്ബം. ആസനായ അച്ഛിതും. "ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ"തി (൧-൩൩) രസ്സോ.

൧൭൭. കര

അമാനപരച്ഛക്കത്തേ കുരുആദേസേന നോദാഹടം. കരാനോതി "മാനസ്സമസ്സാ"തി (൫-൧൬൭) മലോപോ. കസ്മാ ന്തപുബ്ബഛക്കേസു കുരു ആദേസേന നോദാഹടന്തി ആഹ- 'വവത്ഥിതേ'ച്ചാദി.

൧൭൯. ണോ

നിഗ്ഗഹീതസ്സാതി "മഞ്ചരുധാദീന"ന്തി (൫-൧൯) കതനിഗ്ഗഹീതസ്സ. ഗഹണീയം ഗണ്ഹിതബ്ബം.

ഇതി മോഗ്ഗല്ലാനപഞ്ചികാടീകായം സാരത്ഥവിലാസിനിയം

പഞ്ചമകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഛട്ഠകണ്ഡ

൧. വത്ത

തദത്ഥസ്സേവാതി തസ്സ ക്രിയത്ഥസ്സ. യോ കിരിയാസങ്ഖാതോ അത്ഥോ തസ്സേവ. ഏതേന ആധാരമേതം ക്രിയത്ഥസ്സാതി ഞാപേതി. നഹിച്ചാദിനാ തദത്ഥസ്സേവ വിസേസനേ കാരണമാഹ. സുത്തംവിനാതിപരേസംവിയ സുത്തം വിനാ. താപി വത്തമാനേയേവ ഭവിസ്സന്തീതി ഇമിനാ വത്തുമിട്ഠത്താതി ഏത്ഥ സേസവചനമവബോധേതി. ഏവകാരേനാ (തി വത്തമാനസ്സേവാതി ഏത്ഥ ഏവസദ്ദേന.) തബ്ബിവച്ഛാതി വത്തമാനവചനിച്ഛാ.

തംസമീപസ്സാതി ഏത്ഥ തസദ്ദേന മഹാകസ്സപസ്സ സുഭദ്ദവചനാനുസ്സരണസങ്ഖാതോ മരണപ്പത്തിഹേതു ദുക്ഖാനുഭവസങ്ഖാതോ ച കിരിയാവിസേസോ പരിഗ്ഗഹിതോ, തേ വാ വത്തമാനകിരിയാവിസേസാതി തേസമുഭിന്നമാസന്നാനി കമേന അധമ്മദീപനമരണാനി, തേനാഹ-ദീപന മരണാനമാസന്നത്താ'തി. ഏവം മഞ്ഞതേ "തക്കാലവത്തമാനകിരിയാവിസേസസ്സ ദീപനമരണസങ്ഖാതം തംസമീപതാവിപി കിരിയന്തരം വത്തമാനഗ്ഗഹണേന തംസാമീപ്യം ഗയ്ഹതി, യഥാ (ഗങ്ഗാസമീപോ) ദേസോ ഗങ്ഗാതി വുച്ചതി തതോ 'ഗങ്ഗായം ഗാവോ'തി സിയാ"തി. പുരേ ഇച്ചാദിനാ പക്ഖന്തരം വിരചിതം വുത്തികാരേന, തദുപദസ്സേതും മുഖയതി 'സഭാവതോ' ഇച്ചാദി.

കിരിയാകാലോതി വത്തമാനകിരിയാകാലോ. അവസിസ്സതീതി പുരേപുരാസദ്ദേഹി ദീപിതഅനാഗതകാലതോ അവസിസ്സതി. കിരിയാ കാലേതി ദീപനമരണകിരിയാകാലേ. തസ്സാതി ദീപനമരണസ്സ. വത്തമാനത്താതി ഏത്ഥ വത്തമാനേയേവ ഭവിസ്സന്തീതി സേസോ. അനേനാതി പുരേച്ചാദിവുത്തിവചനേന. പുരേപുരാസദ്ദേഹി അനാഗതകാലാവഗമേ സതി ദിപ്പതി മരതീതി ഏത്ഥ ദീപനമരണകിരിയാകാലോ മുഖ്യേ തദാ വത്തതീതിആഹ- 'മുഖ്യം വത്തമാനത്തമാഹേ'തി. പുന പക്ഖന്തരമുപനീതം കാലേച്ചാദിനാ വുത്തികാരേന, തമുപദസ്സേതും മുഖമാവത്തയതി 'അനാഗതേ'ച്ചാദി.

വുത്തിയം കാലബ്യത്തയോതി കാലാതിവത്തനം, വത്തമാനകാലാതിക്കമേന അനാഗതകാലേപി ബാഹുലകാത്യാദയോ ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ. തദേവ സമത്ഥേതി 'ഭവന്തേവ'ഇച്ചാദിനാ. ത്യാദയോതീമിനാ സബ്ബേസം ആഖ്യാതികാനം ഗഹണം. ലസ്സ ദീഘോതി സമ്ബന്ധോ. ഗച്ഛതീതി സക്കസ്സ സഹഭാവം ഗമിസ്സതീതി അത്ഥോ.

൨. നാമേ

പടിജാനിസ്സന്തീതി വത്തമാനേ അനാഗതവചനം, പടിജാനന്തീതി അത്ഥോ. ഇതരമ്പന ഭൂതേ ഭവിസ്സതീതി ആസി, കരിസ്സതീതി അകരി, ചേതേ സ്സസീതി ചേതിതാ അസി, ഭുഞ്ജിസ്സസീതി ഭുഞ്ജിതാ അസി. അനോകപ്പനാ അസ്സദ്ധാ. അമരിസനം അക്ഖമാ. ഇമിനാവാതി അത്ഥിവചനേ ഉപപദേ കോധാ സദ്ധാസു ഗമ്മമാനേസ്വ-സതീപി വചനന്തരേ ഇമിനാവ സാമഞ്ഞവചനേന സിദ്ധന്തി അത്ഥോ. ഗരഹാവമാതി തസ്സ ഹേതുവചനം. തഥാഹിച്ചാദിനാ ഗരഹാവഗമമേവ സമത്ഥേതി. അത്ഥിനാമ ഈദിസന്തി [അത്ഥിനാമാതി

(പോത്ഥകേ)] ആഭിദോസികസ്സ കുമ്മാസസ്സ പരിഭുഞ്ജനം വിജ്ജതേ നാമാതി അത്ഥോ. വിജ്ജമാനമ്പി തം അസദ്ദഹന്തോ അമരിസന്തോ ഏവം വദതി. നത്ഥീതി മഞ്ഞേതി അധിപ്പായോ, തേനാഹ- 'പച്ചക്ഖമപീ'തി [ഈദിസമ്പീതി] ആദി. യോപീതി സദ്ദസ്സ സോപീതി തസദ്ദേന സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. അത്ഥീതി വിജ്ജമാനത്ഥേതി വുത്തവിജ്ജമാനത്ഥോ വക്ഖമാനപക്ഖത്തയേപി ദട്ഠബ്ബോ.

നനു അത്ഥിനാമ താതാതി എത്തകേ വുത്തേ പഠമോ അത്ഥിനുഖോച്ചാദികോ നിസീദിത്വാതി സദ്ദപരിയന്തോ ച, ദുതിയോ അത്ഥിനുഖോച്ചാദികോ നിസീദിത്വാതി സദ്ദപരിയന്തോ ച തതിയോ അത്ഥിമഞ്ഞേച്ചാദികോ ജിഗുച്ഛനേയ്യന്തി സദ്ദപരിയന്തോ ച വചനപ്പബന്ധോ കഥം ലബ്ഭതീതി മനസി നിധായാഹ- 'സോപനാ'തിആദി. ഇമിനാതി 'അത്ഥിയേവിഹാപി നിന്ദാവഗമോ'തി വചനേന. ഠാനഭോജനേ ഗരഹതീതി സമ്ബന്ധോ. വുത്തം സക്കതാനുസാരേന. നിസ്സായനിസ്സായാതി യത്ഥ ഭഗവാ നിസിന്നോ തം ഠാനം നിസ്സായ നിസ്സായ.

ൻ. ഭൂതേ

കിരിയാരൂപേതി കിരിയാസഭാവേ, ഏവമഞ്ഞത്രാപീതി അഗമി അഗമിത്ഥാതീമേഹി അഞ്ഞത്ര അഗമും ഇച്ചാദികേ അഗമോച്ചാദികേ ച. അനുദരാ അലോമികാതി സന്തമപ്യുദരാദികം മഹത്താഭാവപടിപാദനായ ബഹുത്താ ഭാവപടിപാദനായ ച ന വത്തുമിച്ഛീയതേ.

ൡ. അന

അഞ്ഞപദത്ഥവുത്തിയാതി വുത്തമഞ്ഞപദത്ഥം ദസ്സേതി 'വക്ഖമാനലക്ഖണോ'ച്ചാദിനാ. വക്ഖമാനലക്ഖണോതിവുത്തികാരേന "ആണായ്യാ"ച്ചാദിനാ വക്ഖമാനലക്ഖണോ. അന്തോകത്വാതി ഇമിനാ ആസദ്ദസ്സാഭിവിധിമ്ഹി പവത്തിമാഹ. അഹരുഭയതഡ്ഢരത്തം വാതി ഏത്ഥ വാസദ്ദോ പക്ഖന്തരേ. അഡ്ഢരത്തസദ്ദേന രത്തിയാ ചതുത്ഥോ ഭാഗോ-ത്ര വത്തുമിട്ഠോ, അഹോ ച തസ്സ അഡ്ഢരത്തഞ്ചാതി അത്ഥോ. ഇമസ്സാധിപ്പായത്ഥമാഹ- 'അതീതേച്ചാദി. ഉഭയത്ഥ അധിപ്പായം വിവരതി'അയ'മിച്ചാദിനാ. പഞ്ചയാമോതി അതീതായ രത്തിയാ പച്ഛിമപഞ്ചചത്താലീസവിനാഡികാധികഘടികാത്തയം അനാഗതായ പുരിമപഞ്ചചത്താലീസവിനാഡികാധികഘടികത്ഥയഞ്ചേതി അഡ്ഢാധികസത്തഘടികാപരിമാണോ ഏകോ യാമോ അഹസ്സ ചത്താരോതി പഞ്ച യാമാ പഹാരാ അസ്സാതി പഞ്ചയാമോ.

> ഗതായപച്ഛിമോ യാമോ, പച്ഛിമദ്ധമിമസ്സ വാ;
> പഹാരോ-നാഗതായാദീ, തദദ്ധമപി വാ തഥാ.
>
> വുത്തകാലാവധി മജ്ഝോ, കാലോ സോ-ജ്ജതനോ മതോ;
> തന്നിസേധേന യോത്വഞ്ഞോ, സോ-നജ്ജതനോ മതോ.

അഗമത്ഥാതിആദീസു അഊസ്സആദീനം സമ്ബന്ധിബ്യഞ്ജനസ്സാഭാവാ ന ഇഞ. ബ്യാമിസ്സേപീതി അജ്ജതനമിസ്സേപി ഭൂതേ. നഞ്സമാസനിസ്സയേ

ബ്യാമിസ്സേ യഥാ പപ്പോതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ- 'പരിയുദാസേതാവേ'ച്ചാദി.

അജ്ജതനനിസ്സയോതി ബ്യാമിസ്സേ അജ്ജതനഭാഗീനിസ്സയോ. അത്ഥുതി പഞ്ഹേ തു തദഞ്ഞേനിസ്സയോതി ബ്യാമിസ്സേയേവ തതോ അജ്ജതനതോ ഇതരാനജ്ജതന നിസ്സയോ അഞ്ഞത്രാതി ബ്യാമിസ്സതോ അഞ്ഞത്ര ഭൂതകാലേ. പസങ്ഗോതി ആ ഞ്ഞുആദീനം പസങ്ഗോ. അജ്ജഹിയ്യോവാതി ബ്യാമിസ്സതാദസ്സനത്ഥം വുത്തം.

ന്ന. പരോ

സമാസോതി ഛട്ഠീസമാസോ കാരകസമാസോ വാ. നിപാതനതാ ചാസ്സ വിസേസതോതി. ഏതഞ്ചാതി പരോക്ഖേതി ഏതഞ്ച. ക്രിയത്ഥസ്സ ഉപാധി വിസേസനം ക്രിയത്ഥോപാധി, തസ്സ ക്രിയത്ഥോപാധിനോ ഭൂതാ നജ്ജതനസ്സ സാധനദ്വാരേന വിസേസനം, ന തൂജുകംത്യത്ഥോ. കസ്മാ നോജുകം വിസേസനം ത്യാഹ 'ബ്യവച്ഛേജ്ജാഭാവാ'തി. തമേവ ഫുടയിതുമാഹ- 'തഥാഹി'ച്ചാദി.

സാധിയമാനാതി ഇമിനാ ധാത്വത്ഥസ്സാപരിനിപ്ഫന്നതം ബോധേതി. തേ സന്തി ഇന്ദ്രിയാനം. സന്തോ വിജ്ജമാനോ വിസയോ യേസം ഇന്ദ്രിയാനം തേ സമ്ഭാവോ തത്തം, തസ്മാ. നേതി പടിസേധേ, സാധനദ്വാരേന വിസേസനത്തേ ബ്യവച്ഛേജ്ജസബ്ഭാവാ യഥാവുത്തദോസോ ന ഭവതീതി അത്ഥോ. ദോസാ ഭാവമേവ ദസ്സേതുമാഹ- 'യസ്സി'ച്ചാദി. യസ്സാതി ധാത്വത്ഥസ്സ. തത്ഥാതി തസ്മിം അപ്പച്ചക്ഖേ ധാത്വത്ഥേ. കാരകാനം സത്തിസഭാവത്താ സാപി അപച്ചക്ഖാ വാതി ചോദേതി നനുചേച്ചാദിനാ. അസത്തോതി അസമത്ഥോ.

അത്താനാമ അത്തനോ പച്ചക്ഖോതി തബ്ബിസയേ അമ്ഹകാരകസ്സ വിധാനമയുത്തന്തി മനസി നിധായ യം വുത്തം വുത്തികാരേന, തമുപദസ്സേതുമാഹ- 'നനുചേ'ച്ചാദി. അത്തബോധനീയാപി ഹി കിരിയാ യദാ ചിത്തവിക്ഖേപതോ നോപലക്ഖീയതേ, തദായം പരോക്ഖാ ഭവതി, തേനുത്തമവിസയേപി പരോക്ഖഭാവോ തസ്സാ ഭവത്വേവ. ജാഗരതോപി യദാ മദാ മനോബ്യാതങ്ഗതോ അനുപലദ്ധി, തദാപി ഭവത്യേവേതി ദസ്സേതും വുത്തം ബ്യാസത്തവചനം. അഭിനിബ്ബത്തികാലേതി കിരിയാ നിബ്ബത്തികാലേ, 'സുത്തോ-ഹം കിം വിലലാപ, മത്തോ-ഹം കിംവിലലാപേ'തി ഇദമത്രോദാഹരണം. ചിത്ത ചിക്ഖേപവിസയപ്പദസ്സനായേത്ഥ സുത്തവചനം.

൭. ഏയ്യാ

ഏയ്യാദോതീമിനാ ഏയ്യാദ്യത്ഥോ ഗഹിതോതി ബോധേതും യേനേച്ചാദികം വുത്തം. നിമിത്തസദ്ദാപേക്ഖായ തന്തി വത്തബ്ബേ വിസയസദ്ദാപേക്ഖായസോതി വുത്തം. തേസന്തി ഏയ്യാദീനം. വിസയം ദസ്സേതി 'ഹേതുഫലേസ്വിച്ചാദികോ'തി. ആദിസദ്ദേന പഞ്ഹപത്ഥനാദയോ ഗഹിതാ. അഥാത്ര ക്രിയഗ്ഗഹണാഭാവേ ക്രിയാതിപത്തിയന്തി കഥം ലബ്ഭതിച്ചാഹ- 'ക്രിയാതി പത്തിയ'ന്തി ആദി. ക്രിയാതിപത്തിയന്തി വിവരണം കതന്തി സമ്ബന്ധോ.

അഭിധേയ്യദ്വാരേനാതി കിരിയാസങ്ഖാതഅത്ഥമുഖേന, പകതക്രിയത്ഥ വിസേസനത്താതി ക്രിയത്ഥാധികാരതോ അധികതസ്സ ധാതുസ്സ വിസേസനത്താ. ഇദം വുത്തം ഹോതി "അതിപത്തിയന്തി അധികതക്രിയത്ഥവിസേസനം,

വിസേസനഞ്ച ഹോന്തം നോജുകം ഭവിതുമരഹതി കിഞ്ചരഹി അഭിധേയ്യദ്വാരേന, തഥാഹി അതിപതനം നാമ ക്രിയായ ഹോതി, ന ക്രിയത്ഥസ്സ അയുജ്ജനതോ, തസ്മാ അതിപത്തിയന്തിവുത്തേക്രിയാതിപത്തി യന്തി ഇദം ക്രിയത്ഥവിസേസനം ഹോന്തം അഭിധേയ്യദ്വാരേന ഹോതീതി ക്രിയാതിപത്തിയന്തി വിവരണം കത"ന്തി. വിധുരപ്പച്ചയോപനിപാതതോതി വിരുദ്ധപ്പച്ചയസമവായാതി അത്ഥോ.

കാരണവേകല്ലതോവാതി ഹേതുമതോ ഫലസ്സ യോ ഹേതു തസ്സ വികലത്തേന. തത്രേതീമസ്സ അത്ഥോ വത്തമാനവിസയേതി. ക്രിയാതിപത്തിയന്തി ഭൂതാദി ക്രിയാതിപത്തിയം. ലിങ്ഗതോതി നിമിത്തേന. ഗമകേന ലിങ്ഗേന ഗമ്മായാതിപത്തിയാ ബുജ്ഝനകാലം വത്തമാനോ കാലോ ന തിട്ഠതി അതിക്കമതീതി ആഹ- 'വത്തമാനതായ ബ്യതിക്കമാ'തി. തദേവ ഫുടയതി 'സമകാല'ന്തിആദിനാ. സമകാലന്തി ഏകക്ഖണേ. വത്തമാനസ്സ ക്രിയാതിപത്യസമ്ഭവാ തദവസിട്ഠാതീതാനാഗതേസ്വേയ്യാദീനമ്ഭാവോ (അഞ്ഞഥാ) നുപപത്തിയാതി വുത്തം വുത്തിയം 'സാമത്ഥിയാതിആദി.

ലിങ്ഗേനാതി ഏത്ഥ പുബ്ബേ ദക്ഖിണേന ഗമനേ സതി സകടിസ്സാപരിയാ ഭവനദസ്സനം ദക്ഖിണേന ഗമനസ്സ സകടാപരിയാഭവനഹേതുത്തേ ലിങ്ഗം, ദക്ഖിണേന ഗമനസ്സാതിപത്തിയാ അഞ്ഞതോ ഗമനാദി ലിങ്ഗം. സകടാ കിരിയാഭവനാതിപത്തിയാ സകടേ ഗരുഭാരാരോപനാദി ലിങ്ഗം. പഠമവയേ അരഹത്തഭവനം തംഹേതുഭൂതഞ്ച പബ്ബജ്ജം പരേസം പഠമവയേ പബ്ബജ്ജാനിമിത്താരഹത്തപ്പത്തിലിങ്ഗേന വിഞ്ഞായ പബ്ബജ്ജായാതിപത്തി ഘരകമ്മബ്യാവടതാദിലിങ്ഗേന, അരഹത്തസ്സാതിപത്തി ച പബ്ബജ്ജാനിമിത്താഭാവേന [ഭാവവിരഹേന (പോത്ഥകേ)] ലിങ്ഗേനാവസീയതേതി ലിങ്ഗേന ഭൂത ക്രിയാതിപത്തി പന വേദിതബ്ബാ, യദി പനേവമഭിഞ്ഞാലാഭീ പയുഞ്ജതി തദാ പച്ചക്ഖഞാണേനേവ സബ്ബം വിഞ്ഞായ പയുഞ്ജതീതി വേദിതബ്ബം. ലിങ്ഗതോവസീയമാനായന്തി പന ബാഹുല്ലേന വുത്തം.

വ്വ. ഹേതു

നിച്ചഭവനം ഹേതു (ത്യാദിനാ) ഹേതുഫലഭാവോയേവേത്ഥ, നാതി പത്തീതി ദീപേതി. സബ്ബപ്പച്ചയോദാഹരണവസേനാതി സബ്ബേസം ഏയ്യാദീനമ്പച്ചയാനം ഉദാഹരണവസേന. ഹേതുഫലാനം സബ്ഭാവതോതി വുത്തത്താ ഹേതുഫലാനി ദസ്സേതി ഹനനമിച്ചാദിനാ. ഏവം ഹേതുഫലസബ്ഭാവതോ സബ്ബകാലേ ച വിധാനതോ ഏത്ഥ വത്തമാനേപി പപ്പോതീതി ഭാവോ. സോ ച ഹേതുഹേതുമന്തഭാവോ ച.

ൻ. പഞ്ഹേ

പച്ഛിമം പച്ഛിമം പദന്തിആദീസു പഞ്ഹോതി പുരിമം പദം, സമ്പുച്ഛനാതി പച്ഛിമം പദന്തിആദിനാ ദട്ഠബ്ബം. സമേച്ച അഞ്ഞമഞ്ഞം പുച്ഛനാ സമ്പുച്ഛനാ, യാചനം ദേഹീ ത്യാദിനാ യാചനമത്ഥം, ഇട്ഠസ്സാസമ്പത്തസ്സാത്ഥനമിട്ഠാസിംസനം. പത്തകാലവസേന ച വിസയഭേദേന ഭിന്നായ പീതി യോജേത്വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. പത്തകാലം ദസ്സേതി നിമിത്തഭൂതസ്സാതിആദിനാ. നിമിത്തഭൂതസ്സാതി തംതംകിച്ചസമ്പജ്ജനേ കാരണഭൂതസ്സ. വിധി നാമ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായിക നിമന്തണാമന്തണാജ്ഝേസനപേസനാനി. ഏത്ഥ ച അനുഞ്ഞാപത്തകാലേസു ച

പഞ്ചമീ വിഹിതാ പരേഹി, ദിട്ഠധമ്മികാദീസു പഞ്ചസു സത്തമീ. ഇധ പന തേ ദ്വേപി വിധിവിസേസായേവാതി വിധിമ്ഹി അന്തോകരിത്വാ ഏയ്യാദിം വിധാതും യം വുത്തം വുത്തികാരേന, തദിദാനി വത്തുകാമോ ആഹ- 'അനുഞ്ഞാപത്തകാലേസുപി'ച്ചാദി. വിധിപ്പതീതിമേവ പകാസേതി 'ഏവം കരേയ്യാസീ''തിച്ചാദിനാ. അനുജാനന്തോപി ദീപേന്തോപി കിരിയാസു ബ്യാപാരേതിയേവാതി ബ്യാപാരണമ്പതീതിതോതി യോജേത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പേസനേപി കേസഞ്ചി ബ്യാകരണഞ്ഞൂനം സത്തമീവിധിച്ഛിതോതിവുത്തികാരേന യം വുത്തം, തം ദാനി വത്തുമാഹ- 'പേസനേ പി'ച്ചാദി. സമൂലതന്തി കേസഞ്ചി സദ്ദികാനം സത്തമീവിധിവിധാനമൂലേന സമൂലതം. ''അനുമതിപരികപ്പത്ഥേസു സത്തമീ''തി (൩-൧-൧൧) കച്ചാനസുത്തം. കത്തുമിച്ഛതോ പരസ്സ അനുജാനനം അനുമതി, പരികപ്പനം സല്ലക്ഖണം നിരൂപനം പരികപ്പോ ഹേതുഫലകിരിയാ സമ്ഭവോ ച, തസ്മിം അനുമത്യത്ഥേ ച പരികപ്പത്ഥേ ച സത്തമീവിഭത്തി ഹോതീതി അത്ഥോ. അത്ഥഗ്ഗഹണേന വിധിനിമന്തണാമന്തണാജ്ഝേസന പത്ഥനാപത്തകാലേസു ച.

൧൦. തു അന്തു

ഉദാഹടാതി ഗച്ഛതു ഗച്ഛന്തുആദിനാ ഉദാഹടാ. ദദാതൂതി യാചനേ.

൧൧. സത്യ

അരഹത്ഥേ ചായമേവ പയോഗോ, തേന ഭവം ഖലു രജ്ജം കരേയ്യ ഭവം അരഹോതി യോജേത്വാ ദട്ഠബ്ബോ.

൧൨. സമ്ഭാ

യോഗ്ഗതാജ്ഝവസാനന്തിമസ്സാത്ഥപദം , സത്തിസദ്ദഹനന്തി സാമത്ഥിയസ്സ സദ്ദഹനന്തി അത്ഥോ. പയോഗാനുസാരിതം ദീപേതി സമ്ബന്ധോ. ഗമ്മമാനേതി സമ്ഭാവേമിച്ചാദിനാ ഭാദിധാതൂഹി അവുച്ചമാനേപി ഗമ്യമാനേ. ഉദാഹടം 'അപിപബ്ബതം സിരസാ ഭിന്ദേയ്യാ'തി. മഹാബലതായ ഹത്ഥിഹനനേ അലമത്ഥവിസയേ സമ്ഭാവനേ സത്യപി അലം സദ്ദോ-ത്രാലമത്ഥോ യുത്തോതി ന ഭവന്തേത്യാദയോ ഹനിസ്സതി. ധാതുനാതി ഏത്ഥ ധാതുഗ്ഗഹണേന ഭാദയോ ഗയ്ഹന്തേ തത്ഥ ധാതുസദ്ദസ്സ രുള്ഹത്താ പുബ്ബാചരിയസഞ്ഞായ വാ. ഉദാഹടന്തി ഭുഞ്ജേയ്യ ഭവം ത്യാദിനാ.

൧൩. മായോ

സൂതി മാസൂതി ഏത്ഥ സുസദ്ദോ. ഏത്ഥ ഇമസ്മിം ഉദാഹരണേ. നിവത്തേതി മാസദ്ദോതി സേസോ. ആരദ്ധന്തി ഇമിനാ വത്തമാനം വനഗമനം ദസ്സേതി. അന്തോഭൂതണ്യത്ഥാതി ണിപ്പച്ചയാഭാവേപി അത്തനി അന്തോഭൂതണ്യത്ഥ ധാതുതോ. ഈആദീനം ആആദീനഞ്ച സകകാലോനാമ ഭൂതോ കാലോ. ധാതുസമ്ബന്ധോ വിസേസനവിസേസ്സഭാവോ, തേനാഹ- 'ധാത്വത്ഥ സമ്ബന്ധേ വിസേസന വിസേസ്സഭാവലക്ഖണേ'തി. സബ്ബത്ഥാഖ്യാത വാച്ചോത്ഥോ വിസേസ്സോ സ്യാദ്യന്തവാച്ചോ വിസേസനം.

ഇട്ഠോതി പരേസമിട്ഠോ. ഞാനനത്ഥവസേന ഗമനത്ഥത്താതി ''ഗമനത്ഥാ കമ്മകാ''തി (൭-൭൯) സുത്തേ ഗമനത്ഥസദ്ദേന 'യേ ഗത്യത്ഥാ തേ ബുദ്ധ്യത്ഥാ'തി ഞാനനത്ഥോപി ഗഹിതോതി ഏവം ഗഹിതഞാനനത്ഥവസേന ഗമനത്ഥത്താതി അത്ഥോ. അഭിമതാനി പാണിനിയാനം. തഥാ സദ്ദസ്സത്ഥമാഹ- 'അനന്തരേന ഗതത്ഥേ'(ന്തി അന)ന്തരേ വുത്തേന കരണഭൂതേനാതി അത്ഥോ. അഭിമതോതി പാണിനിയാനമേവ ഇധാധിപ്പേതസമുച്ചയം വത്തുമാഹ- 'സമുച്ചയോ'ഇച്ചാദി. അഥാത്ര കഥമനേകാസം കിരിയാനം ചീയ മാനതാ യാവതാ ഏകാവാടനകിരിയാജ്ഝയനകിരിയാ ചേത്യാസങ്കിയാഹ- 'സാധനഭേദനേ'ച്ചാദി. മഠാദിസാധനാനമ്ഭേദേനാടന കിരിയായപി ഭേദോതി അത്ഥോ. തക്കിരിയാപ്പധാനസ്സാതി സാ ലവനകിരിയാ പധാനമസ്സ കത്തുനോ. യോ-യമഞ്ഞേപി നിയോജേന്തോ വിയ കിരിയം കരോതി സോ നാ-ഞ്ഞകിരിയാപധാനേ യുത്തോ, തക്കിരിയാപ്പധാനേയേവേതി.

൧൮. പുബ്ബ

മഹാവാക്യരൂപത്താ പകരണസ്സ തദപേക്ഖായ വാക്യേകദേസത്തം ''വത്തമാനേ തിഅന്തി, ഭവിസ്സതി''ച്ചാദീനം വാക്യാനന്തി ആഹ 'വാക്യേകദേസേഹീ'തി. അതോയേവമാഹ-വാക്യാവയവോപരോ-ധുനാ കരീയതേ'തി. വിധിവാക്യത്തമസ്സ ദസ്സേത്വാ നിയമവാക്യത്തം ദാനി ദസ്സേതും 'അഥവാ നിയമത്ഥമിദന്ത്യാദീന'ന്ത്യാഹ. നിയമസുത്തത്തമേവ ഫുടയതി 'തേഹി'ച്ചാദിനാ. തേഹി തേഹി സുത്തേഹീതി ''വത്തമാനേ തി അന്തി''ച്ചാദീഹി തേഹി തേഹി സുത്തേഹി. ഇമിനാതി ''പുബ്ബപരാ''ദിനാ ഇമിനാ സുത്തേന. നനു തുമ്ഹാമ്ഹസേസേസൂതി ഏത്തകേ വുച്ചമാനേ 'തുമ്ഹാമ്ഹസദ്ദവചനീയേസു തദഞ്ഞസദ്ദവചനീയേസു ച കാരകേസൂ'തി അയം വിസേസോ കുതോ ഗമ്യതേ യേനേവം വിവടംത്യാഹ- 'കത്തുകമ്മേ'ച്ചാദി. കത്താദീസു വിധാനഞ്ച വക്ഖതി.

കത്തുകമ്മാനമേവാതി ഇമിനാ ഭാവം ബ്യവച്ഛിന്ദതി. തഥാ ച വക്ഖതി- 'തുമ്ഹാമ്ഹസദ്ദവചനീയത്താഭാവാ'തി. അസത്വഭൂതായേച്ചാദികമേകവചന സമ്ഭവേ കാരണം, തുമ്ഹാമ്ഹേച്ചാദികന്തു പഠമപുരിസസമ്ഭവേ. തുമ്ഹാമ്ഹസേസേസു ഹോന്താ മജ്ഝിമുത്തമപഠമാ കഥം ഭാവാദീസു വിഞ്ഞായന്തി കഥഞ്ച തുമ്ഹാമ്ഹാദിസദ്ദവചനീയസ്സ കാരകത്ഥസ്സാഖ്യാതേന തത്ഥ വിഹിതേന സഞ്ഞാവിഭത്താ തുമ്ഹാമ്ഹാദിസദ്ദപ്പയോഗാഭാവോച്ചാസങ്കിയ യം വുത്തം വുത്തിയം തംദാനി വിവരന്തേന 'യദി ഭാവാദീസു മാനാദയോ ന വിധീയന്തേ തദാമാനാദീസു പരേസു ഭാവാദീസു ക്യലാദീനം വിധാനമേവ നോപപജ്ജതീ'തി ഇമിനാ സാമത്ഥിയേന തുമ്ഹാദീസു കാരകേസു മജ്ഝിമാദീനം ഭാവോ വിഞ്ഞായതി തേനേവ തുമ്ഹാദികാരകത്ഥസ്സ തത്ഥ വിഹിതേനാഖ്യാതേന സഞ്ഞാപിതത്താ തുമ്ഹാദിസദ്ദപ്പയോഗോ നാമ ന ഹോതീതി ദസ്സേതും 'തുമ്ഹാദിസ്വി'ച്ചാദികമാരദ്ധം. യജ്ജേവം തുമ്ഹാദിസദ്ദപ്പയോഗോയേവ ന സിയാ ച്ചാഹ- 'യജ്ജേവ മിച്ചാദി. പരിഹാരമാഹ- 'സസദ്ദേനാ'തി. തുമ്ഹാദിസദ്ദേന. ബ്രാഹ്മണാഇച്ചനേനാഭിഹിതമേവ ബഹുത്തം ബഹവോതി വചനേനാനുഞ്ഞതേ. വചനാഭാവേ കഥം തുല്യാധികരണത്തംത്യാഹ- 'അനുഞ്ഞമാനസ്സി'ച്ചാദി. അനുഞ്ഞമാനസ്സാതിഅനുവദിതബ്ബസ്സ ഗച്ഛതിച്ചാദിനാ നിദ്ദിട്ഠസ്സ കത്തുനോ.

അനുവാദേനാതി (തുമ്ഹാദി) അനുവാദേന. ‘‘നാമമ്ഹി പയുജ്ജമാനേപി തുല്യാധികരണേ പഠമോ’’തി (൩-൧-൭) കച്ചാനവചനം, തേനാഹ- ‘തേനേവി’ച്ചാദി. അസമാനാധികരണത്താ ഹി ‘തയാപച്ചതേ’ച്ചാദോ ന ഭവതി. തഥാഹി തയേച്ചേതം കത്തുവാചീ പച്ചതേച്ചേതം കമ്മവാചീ കമ്മേ ആഖ്യാതപ്പച്ചയ വിധാനതോ.

‘ഏഹി മഞ്ഞേ രഥേന ഗമിസ്സസീ’തി പാണിനിയാതിമതനിപ്ഫാദനക്കമോ (നിരസ്സ) തേ ‘പരിഹാസേ’ച്ചാദിനാ. മഞ്ഞതിസ്സ പയോഗേതി ഉപപദവസേന മനധാതുസ്സ പയോഗേ. ധാതുമ്ഹാതി ഗമിആദിതോ. ഉത്തമ പുരിസേകവചനേ പത്തേതി ഗമിസ്സാമീതി പത്തേ. മജ്ഝിമോഭിമതോതി ഗമിസ്സസീത്യഭിമതോ. മജ്ഝിമേ പത്തേതി മഞ്ഞസേതി പത്തേ, ഉത്തമേകവചന മിട്ഠന്തി മഞ്ഞേതിട്ഠം. ഇദം വുത്തം ഹോതി ‘‘മഞ്ഞസേ ത്വം രഥേന ഗമിസ്സാമീതി വത്തബ്ബേ മഞ്ഞേ ത്വം രഥേന ഗമിസ്സസീതി ഭവതീതി (വുത്ത’’ന്തി). ഏഹി മഞ്ഞേച്ചാദി ന കിഞ്ചി വുത്തം വുത്തിയം. യഥാസവിസയേവമജ്ഝിമുത്തമാ സമ്പജ്ജന്തി, തഥാസമ്ബന്ധമുപദസ്സയമാഹ- ‘ഏവമേത്ഥാഭിസമ്ബന്ധോ’ച്ചാദി. പരാഭിമതം സമ്ബന്ധം കുരുമാനോ ആഹ- ‘നത്വേവ’മിച്ചാദി. അഥോച്ചതേച്ചാദിനാ പരാധിപ്പായമാഹ- ‘യദേ’ച്ചാദി.

യദേവമഭിസമ്ബന്ധോതി ‘മഞ്ഞസേ ത്വം രഥേന ഗച്ഛാമീ’തി യദാ ഏവമഭിസമ്ബന്ധോ കരീയതീത്യത്ഥോ. സോ ചേവമനുഗതോതി ‘മഞ്ഞേ അഹം ത്വം രഥേന ഗച്ഛസി’ച്ചേവം സോ ച പയോഗോ അനുഗതോത്യത്ഥോ. പകാരന്തരകപ്പനായാതി ‘മഞ്ഞസേ ത്വം രഥേന ഗച്ഛാമീ’തി അന്തരകപ്പനായ.

൧൭. ആണ്വ

തേനചാതി സമാസിതത്തേന ച,സ്സത്യാദീനമഗ്ഗഹണന്തി യദി തേസം ഗഹണം സിയാ ആണ്വസ്സാദീസൂതി ന സമാസേന വദേയ്യ.

൧൮. ഭൂസ്സ

കതാകതപ്പസങ്ഗീയോ വിധി സോ നിച്ചോ-നിച്ചാ ബലവാതി പഠമം വുക ഭവതീതി ദസ്സേതുമാഹ- ‘കതാകതപ്പസങ്ഗിത്താ’ച്ചാദി.

൧൯. പുബ്ബ

അആദ്യപേക്ഖേതി അആദീസൂതി അനുവത്തഅആദ്യപേക്ഖേ.

൨൦. കര

നനു ച ‘സോസ്സാ’തി കസ്മാ വുത്തം ‘‘ക്വചി വികരണാന ‘‘മിച്ചേവ (൭-൧൩൧) ലോപോ സിയാതി ‘കരസ്സ കു’ന്തി വത്തബ്ബന്തി ചോദനമനസി നിധായാഹ- ‘ക്വചി വികരണാനം ത്യാദി. അഞ്ഞത്രപയോഗാനുസരണാ പയോഗാനുസരണം വിനാ ഓലോപോ വിഞ്ഞാതും ന സക്കാതി സമ്ബന്ധോ.

൨൧. ഹാസ്സ

കാരിയം ആഹങ്സങ്ഖാതമസ്സ അത്ഥീതി കാരിയീ, തേന അപരോ കാരിയീ ഹഞ്ഞതി ഹിംസീയതീതി അത്ഥോ.

സഹോസ്സേഹീതി കരസ്സ ഓകാരേന സ്സേന ച സഹ ഹാസ്സ സ്സേന സഹാതി അത്ഥോ. അഥ കഥം ഓസ്സേഹി സഹേവ വുത്താ ദേസോതിവിഞ്ഞായതീച്ചാസങ്കിയാഹ- 'സഹവചനസാമത്ഥിയാ'തി. സഹ സദ്ദസ്സ സഹത്ഥ(സ്സ ച) സോസ്സ സ്സേനാതി കഥനസാമത്ഥിയാതി അത്ഥോ. അധിപ്പായം വിവരതി 'ഏവം മഞ്ഞതേ'ച്ചാദിനാ. ഏവം മഞ്ഞതേ- ഓസ്സാന മനാദേസിത്തേ ഇച്ചാദിനാ പാഠേന ഭവിതബ്ബമിവ ലക്ഖീയതേ... തേനേവ പാഠേനസഹവചനസാമത്ഥിയസ്സ പതീതിസബ്ഭാവതോ. ന തു 'ഏവംമഞ്ഞതേഓസ്സാനമന്താദേസത്തേ ഹാസ്സചാതി വചനമനത്ഥകം സിയാ ഹാ തോ ചേത്ഥേവ വദേത്യ ഓസ്സാനമനാദേസിത്തേ'ച്ചാദിനാ പാഠേന... ഓസ്സാനമന്താദേസപ്പസങ്ഗസ്സേവാഭാവതോ. നഹേത്ഥാദേസാദേസി സമ്ബന്ധഛട്ഠീ അത്ഥി... സോസ്സാതി വിസേസനഛട്ഠിയാപ്പധാനായ സ്സേനാതി സഹത്ഥേ തതിയായ ച നിദ്ദിട്ഠത്താ. ഉഭയത്ഥാതി സ്സത്യാദീസുസ്സാദീസു ച.

൨൭. ആഈ

പുബ്ബസരലോപോതി വികരണലോപോ ആകാരാദേസേ ച ദീസു വാരേസു പുബ്ബസരലോപോ.

൨൮. ഗമി

അഗാതി ഈമ്ഹി ലലോപോ, ആകാരാദേസേ ച പുബ്ബസരലോപോ.

൩൦. ഡംസ

അഗഞ്ഛാ അഗച്ഛീതി നിഗ്ഗഹീതാഗമേന.

൩൨. ണാനാ

ഉജ്ഝിതാനുബന്ധാനന്തി പരിച്ചത്താനുബന്ധാനം.

൩൩. ആഈ ഊ

സുത്തേ ആതി ഇമിനാ ഉഭയത്ഥ പഠമപുരിസേകവചനം ഗഹിതന്തി ആഹ- 'ആ'തിആദി.

൩൪. കുസ

അഭിരൂഹീതി "ബ്യഞ്ജനേ ദീഘരസ്സാ"തി (൧-൩൩) ദീഘോ.

൩൯. ആ ഈ സ്സ

പരോക്ഖാപരനാമധേയ്യാനന്തി പരോക്ഖാതിഅഞ്ഞനാമാനം.

൩൭. ഏയ്യാ

തേഹേവാതി ഹേട്ഠാ വുത്തസുത്തദ്വയേഹേവ, സഹചരിതഞായേനാതി "ഭൂതേ ഈ ഉം"ഇച്ചാദോ (൩-൪) പരച്ഛക്കേ പഠമ പുരിസേകവചനആകാരേന "അനജ്ജതനേ ആഞ്ഞു"ഇച്ചാദോ (൩-൭) പുബ്ബച്ഛക്കേ പഠമപുരിസേകവചന ആകാരേന ച സഹചരിതാകാരാനമേവ പച്ചാസത്തിയാ സഹചരിതാ പത്തിവസേന പവത്തഞായേന ഗഹണന്തി അത്ഥോ. ഗഹിതത്താ ത്വാദി സമ്ബന്ധീ ഗയ്ഹതേതി സമ്ബന്ധോ. നിസ്സയകരണം നാമ ബ്യത്തിവസേനേവ, ന സാമഞ്ഞവസേനാതി ആഹ 'ഏ്വതേനാ'തിആദി.

൪൦. ഏ്വഓ

അന്തസരാദിലോപോ "രാനുബന്ധേന്തസരാദിസ്സാ"തി (൪-൧൩൨).

൪൨. ഓസ്സ

ആദേസാനന്തി അആദീനമാദേസാനം.

൪൩. ഇംസ്സ

പുബ്ബസ്മിന്തി അകാസിന്തി ഏ്വത്ഥ.

൭൨. തസ്സ

ക്രിയത്ഥവിഹിതാനമ്പി ധാതുവിഹിതാനമ്പി അഞ്ഞേസം തബ്ബാദീനം പച്ചയാനം ന ഗഹണന്തി സമ്ബന്ധോ.

൭൪. മിമാ

അമ്ഹീതിആദീനി വത്തമാനേ ത്വാദീസു വാ മിമാനമുദാഹരണാനി.

൭൭. ഹിമി

മുയ്ഹാമി മുഹ=വേചിത്തേ "ദിവാദീഹി യക" (൭-൨൧).

൩൧. ഞാസ്സ

ജാനാതി "ഞാസ്സ നേ ജാ" (൭-൧൨൦)

൩൭. ഹനാ

ഛ ച ഖാ ച ഛ ഖാ.

൭൦. കയി

ഇമിനാ കതാ കയിരാതി അജ്ഝാഹരിതബ്ബം.

൭൧. ടാ

ഏ്വയ്യുമാദീനം ഏ്വയ്യസ്സാതി വുത്തത്താ ഉപാദിവജ്ജിതസ്സാതി വിഞ്ഞായതി.

൩൪. ഗുരു

ഓകാരോ ഗുരുതി സംയോഗപുബ്ബത്താ വുത്തം.

൩൫. ഓവി

വികരണസദ്ദസ്സ അഞ്ഞഥാപി ബ്യവച്ഛേദകത്തസമ്ഭവേ ഇധാധിപ്പേതം ബ്യവച്ഛേദകത്തമ്പടിപാദേതുമാഹ- 'യദിപി'ച്ചാദി.

൩൬. ഏയ്യാ

അഞ്ഞത്രാപീതി ഭവേയ്യാമുഭവേയ്യാമഇച്ചത്രാപി.

ഇതി മോഗ്ഗല്ലാനപഞ്ചികാടീകായം സാരത്ഥവിലാസിനിയം

ഛട്ഠകണ്ഡവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച സബ്ബഥാ സാരത്ഥവിലാസിനീ ടീകേതി.

നിഗമ

൧. സബ്ബദാ സുഭദായിത്താ, സത്താനന്തനിസേവിതേ;
പസത്ഥേ-ന്വത്ഥസഞ്ഞായ, പഞ്ഞാതേ സുഭസഞ്ഞിതേ.

൨. ചാഗവിക്കമപഞ്ഞാനുദ്ദയാദിഗുണസാലിനാ;
സുഭസേനാധിനാഥേന, കാരിതേ വസതാ സതാ.

൩. പടിസല്ലാനസാരുപ്പേ, വിഹാരേ സാധുഗോചരേ;
മനോനുകൂലേ യോഗീനം, വരേ വിക്കമസുന്ദരേ.

൪. ഥേരേന രചിതാ സായം, സാസനുജ്ജോതനത്ഥിനാ;
ടീകാ ഗുരുപദമ്ഭോജ, രജോമത്ഥകസേവിനാ.

൫. ബഹുസ്സുതാനം വിഞ്ഞൂനം, പരമത്ഥാവഗാഹിനം.

പവത്തതു ചിരം ചേതോ, രഞ്ജയന്തീ നിരന്തരം.

൬. യേസം ന സഞ്ചിതാ പഞ്ഞാ, നേകസത്തന്തരോചിതാ;
സമ്മോഹബ്ഭഹതാവേതേ, നാവബുജ്ഝന്തി കിഞ്ചിപി.

൭. കിന്തേഹി പാദസുസ്സൂസാ, യേസം നത്ഥി ഗുരൂനിഹ;
യേ തപ്പാദരജോകിണ്ണാ, തേവ സാധൂവിവേകിനോ.

൮. പുഞ്ഞേന സത്ഥരചനാജനിതേന തേന,
സമ്ബുദ്ധസാസനവരോദയകാരണേന;
ലോകാമിസേസുപി കിലേസമലാ അലഗ്ഗോ,
സമ്ബുദ്ധസാസനവരോദയമാചരേയ്യം.

൯. യേ-നന്തതന്തരതനാകരമന്ഥനേന,
മന്ഥാച ലോല്ലസിതഞാണവരേന ലദ്ധാ;

സാരാമഥാതി സുഖിതാ സുഖയന്തി ചഞ്ഞേ,
തേമേ ജയന്തി ഗുരവാ ഗുരവോ ഗുണേഹി.

൧൦. ടീകായോ വിനസാദിനം വിരചയീ യോ കണ്ഠഭൂസാപരോ,
വിഞ്ഞൂനം ജിനസാസനാമലമതീസോ-കാസി ചാനാകുലം;
സന്തോസക്കമനോമനോമകമനോ സബ്ഭാവനീയോ മഹാ,
സാമീ മേ ഗുരുപുങ്ഗവോ വിജയതേ സാരീസുതോ-യം ഭുവി.

൧൧. രാജാ വിക്കമബാഹു ബാഹിതരിപൂ താതസ്സ [ഭാതാസ്സ] ലോകിസ്സരോ,
സമ്മിത്താനിഹനോ തിസീഹളപതീ യോയം മഹാവിക്കമോ;
നിബ്ഭീതോ [തിസൂരോ] വിജയാദിബാഹു വിജയീ സോ ആസി
ലങ്കിസ്സരോ,
തം നിസ്സായ ഫലം ചിരായ ഫലതഞ്ചേതം സതം സന്തതം.

സിദ്ധി രത്ഥു

൧. അഗ്ഗമ്മോതിവംസേന, അഭയാരാമസാമിനാ;
പഞ്ചികാവണ്ണനാഭൂതാ, സാ സാരത്ഥവിലാസിനീ.

൨. ബ്രമ്മക്ഖരമാരോപേത്വാ, വിസോധേത്വാ യഥാബലം;
സകിയബ്യവഹാരേന, തിഥീവസു കരിന്ദുനാ.

൩. യുത്തേ വസ്സേ ലങ്കാദീപാ, സരട്ഠമാഹതാ പുന;
ഭാസ്സപ്പദീപകാതന്ത, കാസികാപഞ്ചികാദിഹി.

൪. സംസന്ദിത്വാ വിചാരേത്വാ, വാചേത്വാച പുനപ്പുനം;
ഊനാധികാദി ദോസാനി, അപനേത്വാ സിനേസിനേ.

൫. സുദ്ധട്ഠകേ ച വസ്സേസാ, പാപിതാ പകതിട്ഠിതിം;
സുദ്ധാസുദ്ധംവ ദസ്സേന്തീ, സോധേതു പാഠസുദ്ധിയാ.